FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

3

LITERA
YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

3

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LİTERA YAYINCILIK

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2006

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 7

BEŞİNCİ SİFR 9

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ DOKUZUNCU KISMI 11

ALTMIŞ BEŞİNCİ BÖLÜM 11

Cennet, Menzilleri, Dereceleri ve Bu Konuyla İlgili Hususlar 11

ALTMIŞ ALTINCI BÖLÜM 27

Şeriatın Zâhirî ve Bâtınî Sırrının ve Onu Var Eden İlâhî İsmin Hangisi Olduğunun Bilinmesi 27

ALTMIŞ YEDİNCİ BÖLÜM 37

'Allah'tan Başka İlâh yoktur ve Muhammed Allah'ın peygamberidir' Cümlesinin Bilinmesi 37

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZUNCU KISMI 51

ALTMIŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM 51

Temizliğin Sırları 51

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ BİRİNCİ KISMI 97

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ İKİNCİ KISMI 131

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ ÜÇÜNCÜ KISMI 165

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ DÖRDÜNCÜ KISMI 203

ALTINCI SİFR 221

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ BEŞİNCİ KISMI 223

ALTMIŞ DOKUZUNCU BÖLÜM 223

Namazın Sırlarının Bilinmesi 223

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ ALTINCI KISMI 253

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ YEDİNCİ KISMI 297

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ SEKİZİNCİ KISMI 347

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZ DOKUZUNCU KISMI 375

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRKINCI KISMI 405

DİZİN 433

SON NOTLAR 433

BEŞİNCİ SİFR

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALTMIŞ BEŞİNCİ BÖLÜM

Cennet, Menzilleri, Dereceleri ve Bu Konuyla İlgili Hususlar

Duyulur cennetin mertebeleri, bazı alt menzillere
Bölünmüştür; ameller de onları ister.

Bütün amel sahiplerini binekleri taşır
O menzillere; Allah'ın elçileri onları perdeler

İhtisas cennetlerinden ise, ikrama mazhar olanlara
Miras cennetleri bahş edildi. Onları takip eder

Kılavuz edindiğimiz yıldızların nuru.
Bizim nurumuzun yıldızı ise, bugün Adn [cennetindedir].

Şeriat yolundan başka bir şey bineğimiz olsaydı
Şeriat geldiğinde artık binek olma imkânını kaybederdi.

Artık dince belirlenmiş salih amel onu ortaya çıkarır
bir nur olarak. Kendi zatından ise, ona bir heybet giydirir.

Allah bizi ve sizi desteklesin, bilmelisin ki, iki cennet vardır: Duyulur cennet ve manevî cennet. Akıl, her ikisini birden bilir. Âlem de ikiye

ayrılır: Latif âlem ve yoğun âlem. Buna, gayb âlemi ve görünür âlem de diyebiliriz. [Allah'ın emirlerinden] Sorumlu ve muhatap olan düşünen nefsin taşıdığı bilgi ve marifetleri nedeniyle bir nimeti olduğu gibi hayvanî nefs vasıtasıyla duyulardan elde ettiği haz ve arzuları bakımından da bir nimeti vardır. Düşünen nefs söz konusu bilgi ve marifetleri, araştırma, tefekkür ve aklî kanıtlarla ulaşmış olduğu sonuçlarla elde etmiştir. Bu bağlamda hayvani nefs vasıtasıyla ulaşılan hazlara ve arzulara örnek olarak ise, yemek yemek, içmek, cinsel ilişkiye girmek, giyinmek, hoş kokular, kulakların duyduğu melodiler, sevilen-güzel kadın suretindeki -ki göz onu göğüsleri tomurcuklanmış kızlarda görür- duyusal güzellik, güzel erkeklerin yüzleri, türlü renkler, ağaçlar ve nehirleri verebiliriz.

Bütün bunları duyular düşünen nefse (nefs-i nâtıka) ulaştırır. Düşünen nefs de, doğası bakımından onlardan haz alır. Düşünen nefs değil de, hayvanî-duyumsayan nefs söz konusu şeylerden haz alsaydı, hayvan da güzel-alımlı bir kadının yüzünden veya yakışıklı bir delikanlının yüzünden, renklerden, melodilerden haz alabilirdi. Bir hayvanın bunlardan haz aldığını görmediğimize göre, duyusal gücün verileriyle haz alan şeyin düşünen nefs olduğunu kesin olarak öğrendik. Söz konusu şeylerin bir kısmını algılamada hayvanlar da ortak iken bir kısmını algılamada ortak değildir.

Bilmelisin ki, Allah bu duyulur cenneti Aslanın doğum yerinde yarattı -ki o İklîd'dir-. Onun burcu ise, aslandır. Manevi cennet ise -ki o [beden mesabesindeki] bu duyulur cennetin ruhudur- Hakkın neşesinden, yetkinlik, sevinç ve mutluluk özelliklerinden yaratıldı. Böylece duyulur cennet beden, akledilir cennet ise, ruh ve onun güçleri mesabesinde oldu. Bu nedenle Hak Teala onu hayatının (ebedîliği) nedeniyle, hayat diyarı diye isimlendirdi. Oraya girenler de, duyusal olduğu gibi insanın hakikati [latife-i insaniyye] olan manalarıyla da manevi olarak nimetlenirler.

Cennetin kendisine girenleri nimetlendirme [özelliği çok güçlüdür. Bu nedenle, sâkinleriyle dolmak ister. (Nebi Aleyhisselam'dan) Şöyle bir hadis aktarılır: 'Cennet Bilal, Ali, Ammar ve Selman'ı özler.' Böylece Hz. Peygamber, özleminin anlamına göre, cenneti söz konusu kişilere özlem duymakla nitelemiştir. Bu isimler arasındaki uyum ne güzel-

dir! Özlemin içerdiği kavuşma arzusu, sahibine bir çeşit acı verir. Bilal ismi, insanın 'hastalığından bıkması ve usanması' deyişinden türetilmiştir. 'Adam hastalığından usandı (belle)' denilir. Bilal'in anlamı budur. Selman ise, acı ve hastalıklardan esenliğe çıkmak [deyişinden] türetilmiştir. Ammar [imar eden] ise, kendisine yerleşecek kimseler tarafından doldurulmasıyla acının kaybolmasına işaret eder. Çünkü Allah kullarına orada tecelli eder. Ali ismi ise, bu tecelli sayesinde cennetin durumunun ateşe -ki kardeşidir- karşı yükselmesine işaret eder. Çünkü cennet, tecelli ve görme derecesine mazhar olmuşken ateş perdelenme yeridir. Hz. Peygamber kendisini bu dört sahabeye özlem duymakla nitelerken, dört ismin cennetin durumuyla olan karşılıklı uyumuna bakınız!

Bu meselede insanlar dört mertebede bulunur: Bir kısmı, isteyen-istenilenlerdir. Onlar peygamber, nebi ve kâmil veli gibi Allah adamlarının büyükleridir. Bir kısım istenilen-istemeyendir. Onlar, manevi yönleri duyularına baskın gelmiş, Allah'in heybetinde kendilerinden geçmiş Allah adamlarından hal ehli olan kimselerdir. Bunlar, hal ehli oldukları için birinci tabakadan aşağıdadır. Bir kısmı ise, ister-istenilmez. Bunlar günahkâr müminlerdir. Bir kısmı ise, ne [cennet tarafından] istenen ne de [onu] isteyenlerdir. Onlar, kıyamet gününü yalanlayan ve duyulur cenneti reddeden kimselerdir. Bu dört sınıfın beşincisi yoktur.

Bilmelisin ki, üç cennet vardır. Birincisi ilâhi-ihtisas cennetidir. Burası, sorumluluk çağına ermeden ölen çocukların gireceği cennettir. Onlar, doğdukları andan altıncı senenin tamamlanmasına kadarki dönemde yaşayan çocuklardır. Bununla birlikte Allah, dilediği kullarına dilediği ihtisas cennetlerini verir. Bu cennetlere gireceklerden bir sınıf da akılsız delilerdir. Başka bir grup ise, bilgiyle tevhide ulaşan kimselerdir. İhtisas cennetlerine gireceklerden bin sınıf da, fetret ehli ile bir peygamberin davetinin ulaşmadığı insanlardır.

İkinci cennet, miras cennetidir. Zikrettiğimiz kimselerden ve müminlerden cennete giren herkes bu cennete girer. Miras cenneti, oraya girecek olurlarsa cehennemliklere hazırlanmış mekânlardır.

Üçüncü cennet, amel cennetidir. Burası, insanların amelleri karşılığında girecekleri cennettir. Bir insan herhangi bir üstünlük bakımından başkasından daha üstün ise, onun amel cennetinden payı da daha çoktur. Bu yönde üstün olan insan, üstün olduğu kimseden [başka bir

yönde] daha aşağıda bulunabilir. Ancak, söz konusu yönde ve durumuyla diğerini geçmiştir. Buna göre, her bir amelin bir cenneti olması gibi amel sahipleri arasında da hallerinin gerektirdiği tarzda amelde bir derecelenme gerçekleşir.

Sahih bir hadiste Hz. Peygamber'in Bilal'e şöyle söylediği rivayet edilir: Bilal! Beni cennette hangi amelinle geçtin? Cennetten nereye gitsem, hışırtını önümde duydum.' Bilal de şöyle demiş: 'Ey Allah'ın peygamberi! Abdestsiz kesinlikle bir şey söylemem. Abdest aldığımda ise mutlaka iki rekat namaz kılarım.' Bunun üzerine Hz. Peygamber: 'İşte bu ikisiyle!' demiş. Böylece sözü edilen cennetin bu amele özgü cennetler olduğunu anladık.

Bu rivayette Hz. Peygamber âdeta Bilal'e şöyle der: 'Beni perdeleyecek şekilde, hangi ibadetinle önümde bulunabildin? Bu mertebeye nasıl ulaşabildin?' Bilal ise yaptıklarını söyleyince, Hz. Peygamber 'işte o iki ibadetle geçmişsin' demiştir. Öyleyse, farz veya nafile bir ibadeti ya da bir iyiliği yapmanın ya da mekruh ve haram bir şeyi terk etmenin mutlaka özel bir cenneti olduğu gibi o cennete girecek insanın elde edeceği bir nimeti de vardır.

Üstünlük, derece derecedir: Bu bağlamda üstünlük, yaştan kaynaklanabilir. Fakat kastedilen, müslümanlık ve ibadet yaşıdır. Amelleri eşit iki insandan yaşlı olan yaşı nedeniyle küçükten daha üstündür. Çünkü yaşlı insan, dindarlıkta küçüğü geçmiş demektir. Amel, zaman bakımından da diğerinden üstün olabilir. Çünkü Ramazan ayındaki veya Cuma günündeki veya Kadir Gecesindeki veya Hac ayının onundaki veya Aşura'daki amel, diğer zamanlarda yapılan amelden daha değerlidir. Aynı şey, Şari Teala'nın belirlediği bütün zamanlar için söz konusudur. Ameldeki üstünlük, mekândan da kaynaklanabilir. Örneğin, Mescid-i Haram'da namaz kılmak Medine mescidinde namaz kılmaktan, Medine mescidinde namaz kılmak, Mescid-i Aksa'da namaz kılmaktan daha üstün olduğu gibi Mescid-i Aksa'da namaz kılmak da başka mescitlerde namaz kılmaktan daha üstündür.

Ameller [yapılış] halleri bakımından da birbirlerinden üstün olurlar. Farz namazı cemaatle kılmak, kişinin yalnız kıldığı namazdan üstündür. Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. İnsanlar, amelleri nedeniyle de birbirinden üstün olabilir. Örneğin namaz kılmak, geçenlere sıkıntı ve-

ren bir şeyi yoldan kaldırmaktan daha üstün bir ameldir. Allah Teala, bazı amelleri diğerlerinden üstün yapmıştır. İnsanlar aynı amelde de birbirlerinden üstün olabilir. Yakın akrabasına sadaka veren bir insan, hem sadaka ve hem de yakın akrabasını gözeten biri haline gelir. Yakını olmayan birine sadaka veren ise, birinci kişiden daha az sevap alır. Ehl-i Beyt'ten bir şerife hediye veren, iyilik yapan ya da cömertlikte bulunan bir insan şerîf olmayan birine hediye verenden daha çok sevap alır. Dinde [insanlar ya da davranışlar arasındaki] üstünlük yönleri, sınırlı olsa bile, pek çoktur. Fakat sadece bir kaç örneği göstererek, 'üstünlük' derken neyi kastettiğimizi anlamanı istedim.

Peygamberlerin cennette başkalarından üstünlükleri de, ihtisas cennetleri sayesinde ortaya çıkar. Amele bağlı üstünlüğe gelince; peygamberler de, daha önce belirttiğimiz gibi, amel cennetlerinde [amellerin yapıldığı] hallere göre derecelenir. Aynı makamda bulunmadığı başka birinden üstün olan herkes, amel cennetinde değil, ihtisas cennetinde üstündür.

Bazı insanlar, tek bir zamana pek çok ameli sığdırır: Söz gelişi, gözünü kendisine yaraşan işe çevirmişken kulağını dinlemesi uygun işe vermiş ve elini kendisine yaraşır işe tahsis etmiştir; oruçluyken namazını kılar, [iyi bir işi] yapmaya ve [kötü bir fiili] terke niyetlenmişken zikrini yapar. Böylece aynı anda pek çok bakımdan ödüllendirildiği gibi bu sayede aynı durumda olmayan insandan da üstün olur. Bu nedenle Hz. Peygamber, hangisinden istenirse ondan içeri girileceği cennetin sekiz kapısını zikrederken, Ebu Bekir şöyle demiştir: 'İnsanın sekiz kapıdan birden girmesi için ne yapması gerekir?' Hz. Peygamber ise, şöyle karşılık vermiştir: 'Ey Ebu Bekir! Umarım, onlardan biri olursun.' Ebu Bekir, bu sözüyle zikrettiğimiz durumu söylemek istemiştir. Başka bir ifadeyle insan, cennetin bütün kapılarına özgü amelleri içeren pek çok ameli tek bir zamanda yapabilir.

Ahiret yaratılışı da, buradan anlaşılır. Cennet, eş adlı olsalar bile tüm hallerinde dünyaya benzemediği gibi insanın ahiretteki yaratılışı da -isimlerde ve surette ortak olsalar bile- dünyadaki yaratılışına benzemez. Çünkü ahiret yaratılışında ruhanilik, cisimlikten baskındır. Nitekim biz, bu yaratılışın kesifliğine rağmen, bu durumu [ruhaniliğin cisimliğe baskın olmasını] bu dünya hayatında tecrübe ettik. Bu sayede insan, pek

çok mekânda bulunabilir. İnsanların geneli ise, bunu ancak uykuda algılar.

Ben kendimle ilgili böyle bir rüya görmüş ve onu Allah'tan gelen bir müjde saymıştım. Gördüğüm rüya, Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadisle örtüşmekteydi. Hz. Peygamber, kendisinin peygamberler arasındaki yerini göstermek için şöyle buyurdu: 'Peygamberler içindeki durumum, bir duvar yapıp bir tuğla eksik bırakan adamın durumuna benzer. İşte O eksik tuğla benim. Artık, benden sonra ne bir resul ne de bir nebi vardır.' Böylelikle peygamberlik duvara, peygamberler ise duvarı ayakta tutan tuğlaya benzetildi ki bu nefis bir benzetmedir. Çünkü hadiste 'duvar' diye işaret edilen şey, ancak tuğlayla yapılabilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, peygamberlerin sonuncusu oldu.

[Benim rüyama gelince] 599'da Mekke'deydim. Rüyamda, Kâbe'yi altın ve gümüş kerpiçlerden yapılı gördüm: Bir kısmı altın bir kısmı gümüştü. Kâbe'nin binası tamamlanmış ve hiçbir şey eksik kalmamıştı. Ben de, ona ve güzelliğine bakıyordum. O esnada, Rükn-i Yemânî ile Rükn-i Şâmî arasındaki bir tarafa yöneldim. Baktığım yön, Rükn-i Şamî'ye daha yakın idi. Duvarın iki sırasında, iki kerpicin, yani bir altın ve bir de gümüş kerpicin eksik olduğunu gördüm. Üst sırada altın, alt sırada ise, gümüş kerpiç eksikti. Bir anda kendimi o iki kerpicin yerine yerleşmiş gördüm. Artık ben, o iki kerpicin aynıydım. Duvar tamamlandı, Kâbe'de eksik bir şey kalmadı. Ben durup bakıyordum: Durduğumun farkında olduğum gibi kendimin iki kerpiç onların da benim zatımın aynısı olduğunu biliyordum. Bu konuda da, herhangi bir tereddüdüm yoktu. Uyandım ve hemen Allah'a şükrettim.

Rüyayı kendi kendime şöyle tabir ettim: Kendi sınıfımın [veliler] örnek almasında ben, peygamberler içinde Allah'ın peygamberi gibiyim. Umarım ki, Allah'ın kendisiyle veliliği bitirdiği kimse ben olurum. 'Bu Allah için güç bir iş değildir.' Hz. Peygamber'in peygamberliği duvara benzetip kendisinin de o eksik kerpiç olduğunu belirttiği hadisi hatırladım. Ardından rüyamı, Mekke'de konuyu bilen Tevzer'li birine anlattım. O da, rüyayı tabir ederken benim içimden geçirdiklerimi bana söyledi. Gerçi rüyayı kimin gördüğünü kendisine söylememiştim. Engin cömertliğiyle [bu rüyanın gereğini] benim adıma tamamlamasını Allah'tan dilerim! Çünkü ilâhi ihtisas, engellenme ya da karşılığında bir

fiil veya amel kabul etmediği gibi o sadece Allah'ın bir ihsanıdır. 'Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük iyilik sahibidir.'

Bilmelisin ki amel cennetleri yüz derecedir. Nitekim ateş de, yüz derekedir (basamak). Her derece, bir takım alt menzillere ayrılır. Önce bu Muhammed ümmetine ait olup diğer ümmetlerden üstün olmalarını sağlayan menzilleri zikredelim. Muhammed ümmeti, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de tanıklığı ve bildirmesiyle, 'insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmettir.' Bu yüz derece, sekiz cennetin her birinde bulunan ve tarzları ise, cennet içinde cennet şeklinde olan derecelerdir.

En üstün cennet, Adn cennetidir. Adn, cennetin başkenti olduğu gibi insanların Allah'ı görmek için toplanacağı Kesib de oradadır. Adn, cennetler içinde en yüksek cennettir. Bu yönüyle o, cennetler içinde hükümdarın sarayına benzer. Sarayın etrafını sekiz sur çevreler. Her iki sur arasında ise, bir cennet vardır. Adn Cennetinden sonra ise, Firdevs cenneti gelir. Firdevs, Adn cennetinin altındaki cennetlerin ortancası ve en üstünüdür. Sonra Huld cenneti, ardından Naim cenneti, Meva cenneti, sonra Selam diyarı (Darusselâm), sonra Mukame diyarı gelir.

Vesile cenneti ise, Adn cennetindeki en üstün derecedir. Bu cennet, ümmetinin duası sayesinde Hz. Peygamber adına gerçekleşmiştir ve ona aittir. Allah, bilgisini gizlediği bir hikmet nedeniyle böyle yaptı. Çünkü biz, peygamber sebebiyle Allah katındaki mutluluğa ulaştık ve 'İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet' olduk. Allah onun vasıtasıyla bizi son ümmet yaptığı gibi 'onunla da peygamberliği bitirmiştir.' Hz. Peygamber, kendisine söylemesi emredildiği gibi 'bir insandır.' Bizim Allah'a dönük bir yönümüz vardır. Bu yönden Allah'a yakardığımız gibi Allah da bize oradan karşılık verir. Yaratılmış her varlığın Rabbine dönük özel bir yönü vardır. Peygamber de, Allah'ın emriyle, onun 'Vesile' cennetine ulaşması için dua etmemizi emretti. Böylece Hz. Peygamber ümmetinin duasıyla o cennete ulaşır ve yerleşir. Bu yüce değeri anla! Anlarsan, bu meselenin ilâhi gayret konusuna girdiğini [öğrenirsin]. Allah bu Peygamber'i ve bu ümmeti şerefli kılmıştır.

Cennet dereceleri, kendisindeki derecelerle birlikte, beşbin yüzbeş dereceyi içerir. Gerçi cennet dereceleri bu sayıdan fazla olabilir. Fakat biz, keşif ehlinin görüş birliğine vardığı kısımları zikretmekle yetindik. Bunlar, cinsler karşısında türlerin yerini alır.

Diğer ümmetlere değil de sadece Muhammed ümmetine tahsis edilmiş dereceler on iki tanedir. Hiçbir ümmet bunlara ortak değildir. [Tıpkı ümmeti gibi] Hz. Peygamber de, ahirette Vesile cenneti ve şefaat kapısını açmakla diğer peygamberlerden üstün olduğu gibi dünyada ise, sahih bir hadiste belirtildiği gibi, önceki hiçbir peygambere verilmemiş altı özellikle üstündür. Bu hadis, Müslim b. Haccac'ın es-Sahih'inde geçer. Hadiste şunlar zikredilmiştir: Peygamberliğinin genelliği, savaş ganimetlerinin helal kılınması, [düşmanların kalplerine] korku salmakla yardım alması, bütün yeryüzünün kendisine mescit kılınması, yeryüzü toprağının onun adına temiz sayılması ve yeryüzünün hazinelerinin anahtarlarının kendisine verilmesi.

Cennete girenler, dört sınıftır: Nebi olan Resulller, veliler -onlar Rablerinden gelen bir basiret ve kanıta göre peygambere uyanlardır-, müminler -onlar peygamberleri doğrulayanlardır- ve aklî kanıtlarla Allah'tan başka ilâh olmadığını bilen bilginler. Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah, melekler ve bilgi sahipleri, Allah'tan başka ilâh olmadığına tanıklık etti.'*[1] Söz konusu kimseler, bilginler derken kastettiklerimizdir. Allah onlar hakkında şöyle der: *'Allah aranızdan iman edenleri ve kendilerine bilgi verilenleri derecelere yükseltir.'*[2]

Allah'ı bilmeye üçüncüsü olmayan iki yoldan ulaşılabilir. Bu iki yolun dışında başka bir yolla Allah'ı birleyen kimse taklitçidir. Birincisi, keşif yoludur. Bu bilgi, keşif esnasında gerçekleşen ve insanın kendisinde bulduğu zorunlu bir bilgidir. İnsan kendinde bulduğu bu bilgiye karşı bir kuşku taşımadığı gibi onu kendisinden uzaklaştırmayı da başaramaz. Kendisinde bulduğundan başka, bu bilgide dayanabileceği bir kanıt da bilmez. Bunun bir istisnası, keşfinde delil ve delillinin [birlikte] verildiğini söyleyen bir ariftir. [Onun iddiasına göre] Bir şey ancak delil maharetiyle bilinebiliyorsa, söz konusu şeyin [bilinmesinin de] delilden ortaya çıkması [keşf] gerekir. Bu sözü, arkadaşımız Faslı Ebu Abdullah el-Kettânî söylerdi. Ben bu sözü ondan duydum. O, kendi durumunu bildirmiş ve doğru söylemiştir. Ancak, işin her zaman böyle olduğunu söylemekle de yanılmıştır: Çünkü başka biri, bir delilden ortaya çıkmaksızın, gerçeği kendi nefsinde zevk olarak öğrenebilir. Ya da bilgi, insan için gerçekleşen ilâhi tecelliden meydana gelebilir. Bu gibi insanlar, peygamberler, nebiler ve bazı velilerdir.

İkinci yol ise, aklî kanıtlarla tümevarım ve düşünme yoludur. Bu ikinci yol, ilkinden daha aşağıdadır. Çünkü kanıtı inceleyen kimse, kanıta zarar veren kuşkulara maruz kalabilir. Böyle bir durumda insan, kuşkuyu ortaya çıkarmada ve öğrenilmek istenen şeydeki doğru yönü araştırmada zorlanır. Üçüncü bir yol ise, yoktur.

İşte bunlar, Allah'ın birliğine tanıklık eden [ayette zikredilen] bilgi sahipleridir. Allah'ın birliğini kanıt ve inceleme bakımından bilen bu sınıfın üstatları, birlemeye, yani zatı birlemeye kesin kanıtlara dayanan bilgiyi de eklemişlerdir. Söz konusu kanıtlar bütün keşif sahiplerine verilmemiş, belki bir kısmına verilmiş olabilecek kanıtlardır.

Bu dört sınıf, Adn cennetlerinde bulunan Beyaz Kesîb'te Rablerini görürken ayrışır. Orada dört makamda bulunurlar: Bir grup, minberlerdedir. Bunlar, en üst grup olan resuller ve nebilerdir. İkinci grup ise, velilerdir. Onlar söz, davranış ve hal bakımından nebilerin varisleridir. Söz konusu insanlar, Rablerinden bir kanıta sahiptir. Onlar, döşeklerde ve tahtlarda oturur. Üçüncü tabaka ise, aklî-kesin kanıt bakımından Allah'ı bilenlerdir. Onlar ise, kürsülerde oturur. Dördüncü tabaka ise, Allah'ı birlerken taklitçi olan müminlerdir. Onların mertebeleri vardır: Bu bağlamda toplanma yerinde taklitçi müminler aklî düşünce sahiplerinin önündeyken beyaz Kesib'te Hakkı görürken akıl vasıtasıyla Alllah'ın birliğini bilenler taklitçilerin önündedir.

Allah, genel ziyarette kullarına görünmek isteyince, biri bütün cennetlerde şöyle bağırır: 'Cennetlerdekiler! En büyük ihsana, en yakın mertebeye ve en yüce manzaraya koşunuz! Adn cennetinde Rabbinizi ziyarete buyurunuz!' Onlar da, Adn cennetine koşar ve oraya girerler. Her grup, kendi mertebe ve menzilini öğrendiği için herkes kendi yerine oturur.

Sonra sofraların getirilmesi emredilir. Konukların önüne özel sofralar konulur. Onlar, dünya hayatında ya da cennette, amel cennetlerinde bu sofraların benzerini ne görmüş ne de tahayyül etmişti. Aynı şey, sofradaki yemekler için geçerlidir. Kendi cennetlerinde o yemeğin benzerini yememişlerdi. Aynı şey, içecekleri için de geçerlidir. Ayrılırken, daha önce benzerini hiç giymedikleri elbiseler kendilerine giydirilir. Bu anlatılanın doğruluk ölçütü, Hz. Peygamber'in cennet hakkındaki şu ifadesidir: 'Orada ne gözlerin gördüğü ne kulakların işittiği ne de

herhangi bir insan kalbinin düşündüğü şeyler bulunur.' Sofradan kalkınca, beyaz miskten olan Kesib'e giderler. Oradaki yerlerine, amelleri ölçüsünce değil, Allah'ı bilmeleri ölçüsünce yerleşirler. Çünkü amel, Rahman'ı müşâhede etmeyle ilgili değil, cennet nimetlerine özgüdür.

Bu haldeyken onlara bir nur parıldar! Hepsi secdeye kapanır. Bu nur, dıştaki gözlerine, içten ise iç gözlerine yayıldığı gibi bedenlerinin tüm organlarına ve nefislerinin latif kısımlarına nüfuz eder. Böylece her bir şahıs, bütünüyle göz, bütünüyle kulak haline döner. Artık her şeyi zatıyla görür ve kendisini yönler sınırlayamaz. Ve her şeyi zatıyla duyar. Nitekim Hz. Musa, Rabbinin sözünü bütün yönlerden ve bütün uzuvlarıyla birlikte duymuştu. Bu nurun yayılması, onlara bu imkânı vermiştir. Binaenaleyh, söz konusu nur sayesinde [Hakkı] müşâhede etmeye ve görmeye güç yetirirler. Görmek, müşâhededen daha yetkindir.

Allah'tan bir elçi gelir ve onlara şöyle der: 'Rabbinizi görmek için, hazırlık yapınız! Rabbiniz tecelli edecek!' Onlar saygı duruşuna geçerler. Hak da kendilerine tecelli eder. Bu esnada Hak ile kulları arasında üç perde vardır: İzzet perdesi, büyüklük perdesi, azamet perdesi. Yaratıklar, o perdelere bakmaya güç yetiremezler. Allah, nezdindeki en büyük teşrifatçıya emreder: 'Kullarım ile aramdaki perdeleri kaldırınız ki, beni görebilsinler.' Bunun üzerine perdeler kaldırılır.

Allah tek bir perdenin ardından el-Cemîl ve el-Latîf isimlerinde kullarına görünür. [Bu esnada] Hepsi, tek bir gözdür. Üzerlerine zatlarına yayılan bir nur saçılır. O nur sayesinde bütünüyle kulak haline gelirler. Kuşkusuz Rabbin güzelliği onları kendilerinden geçirmiş, zatları da bu en mukaddes nurun güzelliğiyle aydınlanmıştır.

Kıyametin duraklarıyla ilgili Ebu Bekir en-Nakkaş'tan aktarılan ve tamamını zikredeceğimiz bir hadiste Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Allah şöyle der: Kullarım selam olsun size! Merhaba! Allah size hayat versin! Rahman ve Rahim'den, el-Hay ve el-Kayyum'dan size selam olsun! '*Ne güzel davranışlarda bulundunuz! Sonsuza değin giriniz cennete!*'[3] Cennet size helal-i hoş olsun. Siz de, ebedi nimet, el-Kerim'in ödülü ve sürekli kalmayla nefislerinizi hoş tutunuz. Siz, iman etmiş [ve eman almış] müminlersiniz! Ben de, el-Mümin ve el-Müheymin olan Allah'ım. İsimlerimden birine sizi ortak ettim. Size hiçbir korku olmadığı gibi siz

mahzun da olmayacaksınız. Sizler benim dostlarım, komşularım, seçtiklerim, özel adamlarım ve sevdiklerimsiniz. Evimde, size selam olsun!'

'Ey benim müslüman kullarım! Siz müslüman, ben ise es-Selâm'ım! Evim ise, selâm evidir [darü's-selâm, esenlik evi]. Sözümü duyduğunuz gibi, yüzümü de göstereceğim size. Size tecelli edip yüzümden perdeleri kaldırdığımda, bana hamd ediniz! Benden perdelenmeksizin, esenlikle ve güvenle evime giriniz! Bana doğru gelip etrafımda oturunuz ki bana bakasınız ve beni yakından göresiniz! Ben de size hediyeler vereyim, sizi ödüllerle ödüllendireyim, size nurumu tahsis edeyim, güzelliğimle sizi kuşatayım, size mülkümden vereyim. Gülmemle neşelenin, sizi ellerimle sarayım ve size kokumu duyurayım.'

'Ben, beni görmediğiniz halde taptığınız, sevdiğiniz ve korktuğunuz Rabbinizim! İzzetim, celâlim, yüceliğim, büyüklüğüm, güzelliğim ve nezihliğime yemin olsun ki, hepinizden hoşnutum ve hepinizi sevdiğim gibi sevdiklerinizi de seviyorum. Benim katımda, canlarınızın çektiği ve gözlerinizin haz aldığı şeyler vardır. Peşinden gittiğiniz ve arzuladığınız her şey, benim nezdimdedir. Siz neyi isterseniz, ben de onu isterim. Artık benden isteyiniz! Korkmayın ve utanmayınız! Çekinmeyiniz! Kuşkusuz Ben cömert, bol bol veren, sözünde vefalı (sözüne sadık) ve doğru sözlü Allah'ım!'

'İşte sizi evime yerleştirdim, cennetimi size helâl kıldım, size kendi nefsimi gösterdim. İşte cömert ve koruyucu elim açıktır ve size uzatılmıştır, onu sizden çekmeyeceğim. Size bakıyorum, gözümü sizden ayırmam. Artık, neyi dilerseniz ve arzularsanız benden isteyiniz. Kuşkusuz size yakınlık gösterdim. Ben sizinle oturuyor ve size yoldaş oluyorum. Artık, ebediyen ne bir ihtiyaç ne bir yoksunluk ne bir ümitsizlik ne bir yoksulluk ne bir çaresizlik ne bir yaşlılık ne bir öfke ne bir güçlük ve ne de hallerin değişmesi vardır.'

'Nimetiniz, ebedidir. Siz, güvenli bir şekilde [cennete] yerleşenler, [beni görmeyi] bekleyenler, ikrama mazhar olanlar ve nimetlenenlersiniz. Bana itaat etmiş ve yasaklarımdan kaçınmış şerefli-efendilersiniz. Artık, ihtiyaçlarınızı bana bildiriniz ki, onları sizin için benden bir cömertlik ve nimet olarak karşılayayım.'

'Onlar şöyle derler: 'Rabbimiz! Ne böyle bir şey ummuş ne de beklemiştik. Fakat tek dileğimiz, sonsuza değin senin saygın yüzüne

bakmak ve senin bizden razı olmandır.' Yücelerin Yücesi, Mülkün Sahibi, Cömertlerin Cömerdi Allah Teala da şöyle buyurur: 'İşte yüzüm! Ebediyen ve sonsuza kadar size görünecektir. Ona bakınız ve sevininiz! Çünkü ben sizden razıyım. Artık nimetlenininiz! Eşlerinize gidin, birbirinize sarılın ve birleşin. Evlatlanızla mutlu olun. Odalaranıza girin, bahçelerinizde gezinin! Bineklerinize binin! Döşeklerinize uzanın! Cennetlerdeki cariye ve odalıklarınıza alışın! Rabbinizden size gelen hediyelerinizi kabul edin! Elbiselerinizi giyin! Meclislerinize gidin ve sohbet edin!'

'Sonra, bir süre istirahat edin (kaylûle)! Bu istirahat esnasında ne uyuklama ne kendinden geçme söz konusudur. İstirahat, gölge sahibinin gölgesinde, dinlendirenin sağladığı güvenlikte ve el-Celîl'in yakınlığında dinlenmeden ibarettir. Sonra, kevser nehrine, kafura, temizleyici suya, serinlik verene, içilmesi serbest ve serin suya gidiniz! Orada yıkanınız ve nimetlenin. Ne mutlu size! Sonunuz ne güzeldir! Sonra dinleniniz. 'Yeşil koltuklara uzanınız! Uzatılmış gölgede yükseltilmiş döşeklerde ve serin suda ve bol meyveler içinde dinleniniz. Bunlar ne biter ne de onlardan engellenirsiniz.

Ardından Hz. Peygamber şu âyeti okudu: '*Cennetlikler o gün iyi bir meşguliyet içindedir. Onlar ve eşleri kanepeler, sedir üzerinde uzanmıştır.*'[24] Sonra da şu âyeti ekledi: '*Cennet ehli o gün en iyi yerde ve en güzel dinlenme yerindedirler.*'[25]

Ebu Bekir en-Nakkaş'ın hadisi burada sona ermiştir. Bu hadisin senet kayıtlarını daha önce kıyamet bölümünde duraklar bahsinde vermiştik.

Allah bu hitaptan sonra perdeyi kaldırır ve kullarına tecelli eder. Bu tecelliyle birlikte hepsi secdeye kapanır. Allah onlara şöyle der: 'Başlarınızı kaldırınız! Burası secde yeri değildir! Kullarım! Sizi, beni görmekle nimetlendirmek için davet ettim.' Allah dilediği bir süre onları tutar ve ardından şöyle der: 'Başka bir dileğiniz kaldı mı?' Kullar karşılık verir: 'Rabbimiz! Daha ne kalmış olabilir ki? Bizi ateşten kurtardın, hoşnutluk mekânına soktun, yakınına yerleştirdin, cömertliğinin nişanı olan elbiseler giydirdin, yüzünü gösterdin.' Hak şöyle der: 'Kalmıştır!' Kullar cevap verir: 'Rabbimiz! Ne kaldı ki?' Alah şöyle der: 'Sizden hoşnutluğumun sürmesi. Ben de, hiçbir zaman size öfkelenmeyeceğim.'

Bundan daha hoş bir kelime ve daha tatlı bir müjde olabilir mi? Allah bizi yaratmaya söz ile başlayıp 'ol' demiştir. Bizim adımıza ilk meydana gelen şey ise, [ol sözünü ve emrini] işitmekti. Allah, başladığı şeyle bitirdi ve bu sözü söyledi, duymakla sona erdi. Duyulan şey ise, bu müjdeydi. İnsanlar Hakkı görmede derece derece olacağı gibi bu görmede de bilgilerine göre farklılaşırlar. Herkes kendi bilgi derecesine göre Hakkı görür.

Sonra Allah, meleklerine şöyle der: 'Onları köşklerine götürünüz.' Çünkü [bu müşahede sonrasında] kullar, iki nedenle yollarını bulamazlar: Birincisi, kendilerini etkisi altına alan görme sarhoşluğu iken diğer neden, yolda karşılaştıkları iyiliklerdeki artıştır. Bu nedenle köşklerini tanıyamazlar. Melekler göstermeseydi konakladıkları yerleri bilemeyeceklerdi. Yerlerine ulaştıklarında ise, oradaki huriler ve odalıklar kendilerini karşılar. Sahip oldukları her şeyin yüzlerinden bir güzellik, sevinç ve ışık kazandığını görürler. Bu ışığı, bizzat kendileri sahip oldukları şeylere yaymıştır. Onlara şöyle derler: 'Işığınız, parlaklığınız ve güzelliğiniz artmış! Sizi böyle bırakmamıştık!' Köşklerinde bulunanlar şöyle karşılık verir: 'Siz de öyle! Sizin de güzelliğiniz ve parlaklığınız artmış. Bizden ayrılırken böyle değildiniz.' Böylece hepsi birbirlerinden nimetlenir.

Bilmelisin ki, rahatlık ve rahmet, cennetteki herkesi kuşatır. Gerçi rahmet, [dışta] var olan bir şey değildir. Rahmet, rahmete kavuşan şeyin haz almasını ve nimetlenmesini sağlayan bir [kendisi değil, etkisi var olan bir] şeydir. Var olan ise, [rahmetle nimetlenen] bu şeydir. Cennette bulunan herkes nimetlenen olduğu gibi oradaki her şey de bir nimettir. Onların cennetteki hareketleri yorgunluk vermediği gibi amelleri de bitkinlik vermez. Şu var ki, onlarda uyku rahatlığı yoktur. Çünkü onlar uyumaz. Dolayısıyla onlarda herhangi bir şekilde uyku rahatlığı bulunmaz. Uyku, özellikle cehennemliklerin mazhar olduğu bir nimettir. Binaenaleyh uyku rahatlığının bulunduğu yer, [cennet değil] cehennemdir.

Allah'ın azap günlerinde cehennemliklere olan rahmetinin bir yönü, onlar için ateşi soğutmasıdır. Ardından ateş tekrar tutuşturulur. Böylece ateş söndüğü ölçüde, üzerlerindeki azabın acıları hafifler. Allah şöyle buyurur: '*Her söndüğünde, ateşi artırırız.*'[6] Bu durum, tereddütsüz

bir şekilde, ateşin duyulur bir şey olduğunu gösterir. Çünkü ateşin böyle bir özelliğe sahip olması, cisimlerle bilfiil varlık kazanmasından kaynaklanmıştır. Çünkü kendiliğinde ateş, böyle bir özelliği ya da artmayı ve eksilmeyi kabul etmez. Bu niteliği kabul eden şey, ateşle tutuşan cisimdir. Başka bir ifadeyle, ateşle tutuşan şey o cisimdir.

Bu âyeti başka bir şekilde yorumlarsak şöyle deriz: Onların bedenlerine musallat olan ateş 'her söndüğünde, onları ateş olarak artırırız.' Burada 'onları' zamirini azap çekenlere irca ettik. Çünkü Allah 'ateşi artırırız [dişi-tekil zamir]' demedi. Bunun anlamı, azabın onların içlerine geçeceğidir ki, en büyük azap odur. İşte bu en büyük duyulur azap, onları manevi azaptan habersiz yapar. Dışlarındaki ateş söndürülüp duyusal olarak rahatı bulduklarında, bu kez Allah, daha önce ihmal ettikleri şeylerin düşüncesini onların içlerine musallat eder. Söz konusu şeyleri yapsalardı, hiç kuşkusuz, mutluluğa ermiş olacaklardı. Bütün otoritesiyle vehim gücü, kendilerine musallat olur. Böylece, içinde bulundukları azaptan daha büyüğüne düştüklerini zannederler. Nefislerindeki bu vehimle birlikte duydukları azap, duyulur ateşin bedenlerine musallat olmasına bitişik azabın kendilerine yerleşmesinden daha şiddetli olur. Vehim gücünün onlara verdiği bu ateş, 'kalplere ulaşan ateştir.' Bu azap, hakkında şu mısraları söyledik:

Ateş iki türlüdür: Birincisi bütünü alev olan ateş
Diğeri ise, ruhlara ulaşan bir anlam olan ateştir

İkincisi, ne alevi ve ne dumanı olan ateştir
Fakat onun kalbe kazınmış bir acısı vardır

Cennetliklerin durumu da böyledir. Allah, onlara sahip oldukları nimetten daha fazlasını mevhum bir nimet ve umut olarak verir. Bu nimet şöyle gerçekleşir: Cennetteki bir insan bir nimeti vehmeder ya da temenni eder. Ardından, vehmine göre, o nimetin içinde bulunur. Nimeti manevi bir şey olarak temenni etmişse mana olarak, duyusal bir şey olarak temenni etmişse duyulur olarak o nimete ulaşır. Temenninin manevi veya duyulur olması eşittir. Söz konusu nimet, ihtisas cenneti ve onların nimetinden meydana gelen bir nimettir. Böyle bir nimet, dünyadaki bir temenni ve tevehhümün karşılığıdır. Bu temenni ve tevehhüm insanın bir an bile Allah'a isyan etmeyip O'nun itaatkâr ve

salih kulları arasına katılmasıyla ilgilidir. Fakat ilâhi yardım, dünyada ona bu imkânı vermemiştir. Bunun üzerine bu temenni[nin karşılığı] cennette verilir ve kişinin temenni ve tevehhüm ettiği şey orada gerçekleşir. Allah onu dünyada bu meşakkatli amellerin zahmetinden kurtarır. Ahirette ise, yüksek derecelere sahip olan söz konusu meşakkatli amellerin sahiplerine katılır.

Hz. Peygamber'in şöyle bir adam hakkında söylediği bir hadis aktarılır: Biçare ve yoksul bir adam, zengin ve Hakkın inayetine mazhar olmuş birinin sadaka verdiğini, malını köle azat etmek için harcadığını, insanlara cömertlik yaptığını, akrabalarını gözettiğini, mescitler yaptığını ve ancak zengin insanların yerine getirebileceği ameller yaptığını görür. Bunun yanı sıra, kendisinin yerine getirme gücüne sahip olmadığı ibadetleri daha iyi bir şekilde yerine getirenleri görür ve arkadaşı gibi parası ve gücü olsaydı, onun yaptığını yapabilmeyi temenni eder. Hz. Peygamber, böyle bir insan hakkında şöyle demiştir: 'Bu iki insan, sevapta eşittir.'

Bunun anlamı, [dünyada temenni ettiği] amellerin meydana getirdiği bir nimet olarak, böyle bir temenninin cennette kendisine verileceğidir. Böylece yoksulun [cennette] temenni ettiği şey onun adına gerçekleşir. Bu temenni nimeti, kişi kendisini cennette temenni etmeden önce bulacağı nimetten daha haz vericidir. Dolayısıyla nimet kulun temennisinin sonucu [edilgeni] olduğunda, ondan nimetlenmek daha üstün olur.

Öyleyse ihitisas cennetlerinin bir yönü de, Allah'ın kulun himmet ve temennisinden yaratacağı şeylerdir. Binaenaleyh o nimet, dünyada bir ürünü var olmamış akledilir, mevhum ve temenni edilen bir amelden [meydana gelmiş] bir tahsistir. Aşağıdaki mısralarımızda 'ihtisas' derken kastettiğimiz şey budur.

Cennet mertebeleri bölünmüştür
Ameller ve ihtisas mertebeleri diye.

Ey akıl sahipleri! Yarışınız
Amel binekleriniz üzerinde, kaçış yok!

Kuşkusuz [Elest âleminde evet ikrarı anlamında] belâ çocuklarımıza
İhlastan başka, amellerin bir sonucunu vermedi.

Çünkü fıtrattaki (elest) kabul, onlar için bir şeriat değildi.
Öyleyse o, bir eksikliğin bulunmadığı bir ihtisastır

İkinci 'ihtisas' ile, temenni veya vehimden meydana gelmeyen şeyi kastetmişken ilkiyle temenni ve vehimden olanı kastettik. Söz konusu ihtisas, dünyadaki temenni ve tevehhümün karşılığıdır. Bu bağlamda kötü kuruntulara gelince, onlar bir ürünü olmayan, fakat kuruntu esnasında sahibine haz veren şeylerdir. Bir mısrada şöyle denilir:

Kuruntular gerçekleşseydi, temennilerin en güzeli olurdu
Yoksa, onlarla tasasız bir hayat geçirmiş oluruz.

Fakat bu gibi kuruntular, gelecekte pişmanlığa yol açar. Allah Teala kötü kuruntular hakkında şöyle der: '*Allah'ın emri gelinceye kadar kuruntular onları oyaladı.*'[37] Başka bir âyette ise, '*Cennetlikler o gün daha iyi yerde ve daha iyi bir dinlenme yerindedir.*'[38] diye buyrulur. Çünkü iyilik ile kötülük, hiçbir şekilde mukayese edilemez. Cennetliklerin iyiliğinin daha üstün ve daha güzel olmasının yegâne nedeni, buradaki iyiliğin gerçekleşmiş, mevcut ve duyulur olmasıdır. Böyle bir iyilik, kâfirin dünyada vehmettiği ve bilgisizliği nedeniyle düşüncesiyle kendisine ulaşabileceğini zannettiği iyilikten daha üstündür. Bu nedenle Allah, cennetliklerin iyiliği hakkında şöyle demiştir: 'Daha hayırlı ve daha güzel.' Böylece Allah, burada bir şeyin diğerinden üstün olmasını ifade eden kalıbı zikretmiştir ki, bu kalıp 'efalu' kalıbıdır. Bunu anla! '*Allah doğruyu söyler ve doğruya ulaştırır.*'[39]

ALTMIŞ ALTINCI BÖLÜM

Şeriatın Zâhirî ve Bâtınî Sırrının ve Onu Var Eden İlâhî İsmin Hangisi Olduğunun Bilinmesi

Yüce, Yüce'den celalini [göstermesini] istedi.
Yüce ise, yüceliğini göstermede ısrar etti.

İlah'ın izzeti ve cömertliğini gördüğünde
İlâh'ın kuluna eşlik eden şey haddi aşma halidir

Kul gururlu ve kendinden emin bir haldedir
Zorbalaşarak, büyüklük taslayarak ve böbürlenerek.

Korunmuş bir şeriatı ona göndermiş.
Şeriatın otoritesi kulu büsbütün zelil etmiş.

Kulcağız muhtaçlık ve yoksunlukla nida etmiş:
Ey şanı mübarek ve aşkın olan!

Allah şöyle buyurur: '*Yeryüzünde yürüyenler mutmain melekler olsaydı, onlara gökten elçi olarak melek gönderirdik.*'[10] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: '*Peygamber gönderinceye kadar azap etmeyiz.*'[11]

Bilmelisin ki, ilahi isimler, hakîkatlerin verisi olan hal dilidir. Duyacağın şeye aklını ver! [İsimler nedeniyle] Ortada bir çokluk bulunduğunu veya [isimlerdeki birliğin] vücûdî bir toplam olduğunu sanma! Bu bölümde akledilir hakîkatlerin sıralanışını zikredeceğim. Onlar, dıştaki varlıkları bakımından değil, nispetler bakımından çoktur. Çünkü Hakkın zatı, zat olmak bakımından tektir. Kendi varlığımız, yoksunluğumuz ve mümkün varlık oluşumuzdan, kendisine dayanacağımız bir tercih edicinin gerektiğini biliyoruz. Bunun yanı sıra varlığımız, kendisine dayandığımız şeyden farklı nispetler talep etmek zorundadır. Şari, o nispetleri güzel isimler diye ifade etti. Böylelikle Şari Teala, ilâhi var-

lığının zorunluluğu mertebesinde konuşan [mütekellim] olması bakımından kendisini bu isimlerle isimlendirdi. O mertebeye, başkasının ortak olması mümkün değildir. Çünkü O, tek ilâhtır, O'ndan başka ilâh yoktur.

Konu başındaki bu saptama, tesir ve mümkün âlemdeki tercihle ilgili açıklamalardan sonra derim ki: İsimler isimlenenin mertebesinde toplanıp hakîkat ve anlamlarına baktı. Böylelikle, kendi ürünleriyle [eser] varlıkları birbirinden ayrışsın diye, hükümlerinin gözükmesini istemişlerdir. Çünkü Yaratan -ki o takdir edendir-, Bilen, Yöneten, Ayrıştıran, Var eden, Suret veren, Rızıklandıran, Canlandıran, Öldüren, Varis eden [olan], Şükredilen, kısaca bütün ilâhi isimler, kendi zatlarına bakmış ve yaratılan, yönetilen, ayrıştırılan, rızıklanan kimseleri görmemiş, bunun üzerine şöyle demişlerdir: Hükümlerimizin kendilerinde ortaya çıkıp otoritemizin görünmesini sağlayacak dış varlıklar var oluncaya kadar nasıl etkin olabiliriz ki?

Böylece dış varlığı zuhur edince âlemin kimi hakikatlerinin kendilerini talep ettiği ilâhi isimler, el-Bari ismine yönelmiş ve şöyle demişlerdir: 'Umulur ki, hükümlerimizin ortaya çıkması ve otoritemezin gerçekleşmesi için bu dış varlıkları yaratırsın. Çünkü bizim bulunduğumuz mertebe, bizim tesirimize konu olmaz.' Bunun üzerine el-Bari şöyle der: 'Bu talep, el-Kadir ismine yönelmelidir. Çünkü ben de, onun kapsamı altındayım.'

Meselenin aslı şuydu: Yokluk halindeki mümkünler, horluk ve muhtaçlık halinin diliyle ilâhi isimlerden şunu talep eder ve şöyle derler: Yokluk, birbirimizi görmekten ve üzerimizde bulunan size ait zorunlu hakları anlamaktan köreltti. Dış varlığımızı ortaya çıkarıp bize varlık elbisesi giydirirseniz, bizi böylece nimetlendirmiş olursunuz. Biz de, size yaraşan saygı ve hürmeti yerine getiririz. Sizin de, bizim bilfiil ortaya çıkmamızla otoriteniz gerçekleşmiş olur. Şimdi, bilkuvve ve uygunluk bakımından bizde otorite sahibisiniz. Öyleyse sizden istediğimiz şey, bizimkinden daha çok sizin için geçerli bir istektir.' Bunun üzerine isimler şöyle der: 'Mümkünlerin söylediği doğrudur.' Ardından o dileği yerine getirmek için harekete geçerler.

İlahi isimler, [el-Bari isminin tasviyesiyle] kendisine yönelince el-Kadir ismi şöyle der: 'Ben el-Mürîd isminin ihatası altındayım. Dolayı-

sıyla o belirlemeden, herhangi birinizi ortaya çıkaramam. Bir mümkün, Rabbinden kendisine bir emir gelmedikçe beni bir şeye zorlayamaz. Allah olmasını emrederek kendisine 'ol' dediğinde ise, mümkün kendiliğinden beni zorlar. Ben de onu var etmeye yönelir ve o esnada onu yaratırım. Gidiniz, el-Mürîd ismine başvurunuz! Belki o tercih eder ve varlık yönünü yokluk yönüne tahsis eder. Bu durumda ben, emreden ve konuşan bir araya geliriz ve sizi var ederiz.

İsimler el-Mürîd ismine başvurur ve şöyle derler: el-Kadir isminden dış varlıklarımızı yaratmasını istedik. O da, isteğimizi sana havale etti. Sen ne dersin? el-Mürîd ismi şöyle der: 'el-Kadir doğru söylemiş! Fakat, el-Âlim isminin sizin hakkınızdaki hükmü hakkında bilgim yoktur: Acaba onun bilgisi, sizi dışta var etmeyle mi ilgilidir ki, biz de o bilgiye göre [varlık yönünüzü yokluğa] tercih edelim; yoksa bunu takdir etmemiş midir? Ben, el-Âlim isminin hükmü altındayım. Ona gidiniz ve talebinizi ona bildiriniz.'

Bunun üzerine el-Âlim ismine gidip el-Mürîd isminin söylediğini iletirler. el-Alim, onlara şöyle der: 'el-Mürîd doğru söylemiş! Benim bilgim, sizin dışta var olmanızı belirlemiştir. Fakat edebe uymak lazım! Çünkü bize egemen olan bir mertebemiz vardır. O da Allah ismidir. Dolayısıyla O'nun katında toplanmamız gerekir. Çünkü orası, toplanma mertebesidir.'

Böylece bütün ilâhi isimler Allah mertebesinde toplanır. Allah ismi şöyle der: 'Nedir bu haliniz?' Onlar da durumu Allah ismine bildirir. Allah ismi ise onlara şöyle der: 'Ben, hepinizin hakîkatlerini bir arada bulunduran bir isim olduğum gibi isimlenene de delil olan benim. İsimlenen ise kemal ve tenzih niteliklerine sahip olan mukaddes zattır. Ben delili olduğum mukaddes zatın huzuruna girinceye kadar bekleyiniz!' Ardından, delili olduğu zatın huzuruna girer ve mümkünlerin söyleyip isimlerin hakkında konuştukları şeyi bildirir. Bunun üzerine mukaddes zat şöyle der: 'Çık ve her bir isme şunu söyle! Her isim, hakikatinin mümkünlerde gerektirdiği şeyle ilgilenibilir [ona yönelebilir]. Ben, kendim bakımından, özü gereği Bir'im. Mümkünler, [mutlaklığım bakımından beni değil] sadece benim mertebemi talep ettiği gibi onları talep eden de [ben değil] benim mertebemdir. İlâhi isimler bana değil, mertebeye aittir. Bir tek el-Vahid [Bir] ismi bunun dışındadır, el-Vahid

sadece bana aittir. Ne bir isim ne bir mertebe ve ne de bir mümkün, hiçbir bakımdan o ismin hakikatinde bana ortak olamaz.

Allah ismi, yanında söylediklerini mümkünlere aktaran el-Mütekellim [söyleyen, konuşan] ismi olduğu halde, [mukaddes zât'ın yanından] çıkmış ve isimlendirilen zâtın söylediğini onlara bildirmiş. Ardından el-Âlim, el-Mürîd, el-Kail, el-Kadir isimleri [Allah isminin emrini yerine getirmek için] harekete geçmiştir. Böylece ilk mümkün, el-Mürîd isminin belirlemesi ve el-Âlim isminin hükmü ile ortaya çıktı.

Varlıklar ve [ilâhi isimlerin] eserleri dışta ortaya çıkmış (felemmâ?), ardından dayandıkları isimlerin [gücüne] göre birbirlerine musallat olmaya ve bir kısmı diğerlerini ezmeye başlamış. Bu durum, bir çatışma ve tartışmaya yol açınca, şöyle demişler: 'Biz, [bilfiil varlığımızı mümkün kılan] düzenimizin bozulup daha önce bulunduğumuz yokluğa düşmekten endişeliyiz.' Böylece mümkünler, el-Âlim ve el-Müdebbir isimlerinin kendilerine aktardığı bilgiyle, [dayandıkları] isimleri uyarmış ve şöyle demişler: 'Siz, ey isimler! [Hakkımızdaki] hükmünüz, kendisine dayandığınız bir önder [isim] sayesinde, belli bir ölçüt ve [hükümlerinizin girişikliğini engelleyecek] belirlenmiş bir sınır olsaydı, hem bizim hem de sizin için daha uygun olurdu. Söz konusu önder, [çatışmayla tehlikeye giren] bizim varlığımızı koruyacağı gibi sizin de üzerimizdeki etkilerinizin sürekliliğini sağlayabilir. Allah ismine başvurun! Belki size katında duracağınız sınır çizecek birini takdim eder. Yoksa, biz yok olurdurk, siz de işlevsiz kalırdınız.' [Mümkünler bunu söyleyince] İsimler karşılık vermiş: 'Çok doğru bir fikir! Hepimizin yararı buna bağlı!' Bunun üzerine, bunu yapmışlar ve şöyle konuşmuşlar: 'el-Müdebbir ismi! Bu işi ancak o halleder!' el-Müdebbir ismine başvururlar, o da şöyle der: 'Bu işi ben hallederim!'

el-Müdebbir ismi [Allah'ın mertebesine] girmiş ve Hakkın emriyle er-Rab ismine çıkıp şöyle demiş: 'Mümkünlerin dış varlıklarının sürekliliğini sağlamada maslahatın gereğini yerine getir.' Er-Rab ismi de, yapması emredilmiş işte kendisine yardım edecek iki vezir edinir. Birincisi el-Müdebbir, diğeri ise el-Mufassıl ismidir. Allah şöyle buyurur: *'İşi yönetir [tedbir], âyetlerini ayrıştırır [tafsil]. Umulur ki Rabbinize kavuşmaya inanırsınız.'*[12] Rabbiniz, [çatışmanızı engelleyecek] önder isimdir.

Allah'ın kelamının ne kadar hikmetli olduğuna dikkat ediniz! Burada lafız, işin kendiliğinde olması gereken duruma uygun olarak gelmiştir.

er-Rab, diğer isimler için bir takım sınırlar belirlemiş, âlemi ıslah etmeleri ve 'hangisinin daha iyi amel edeceğini sınamak için' bir takım prensipler saptamıştır. Allah bunu iki kısma ayırdı: Biri, 'hikmet kaynaklı siyaset' diye isimlendirilen kısımdır. Allah, onu insanların büyüklerinin yaratılışına aktardı. Bu sayede onlar, kendilerinde buldukları bir güç vasıtasıyla, her şehir, bölge ve iklimin mizaç ve doğalarının gereğine göre sınırlar belirlemiş ve yasalar saptamışlardır. Çünkü söz konusu insanlar, hikmetin gereğini bilirler. Bu yasalarla insanların malları, canları, aileleri, ırzları ve nesepleri korunur. Onlar, bu yasaları nevâmis [namusun (yasa) çoğulu] diye isimlendirdi. Anlamı ise, iyiliği [sağlayan] sebepler demektir. Çünkü namus, terimsel olarak, iyiliği getiren şey demektir. [Bunun karşıtı] Casus ise, kötülüğün kaynağı hakkında kullanılır.

Bunlar hikmete dayanan yasalardır. Akıllı insanlar, indirilmiş ilâhi bir şeriatın bulunmadığı hususlarda, bu yasaları -farkında olmadıkları bir yönden- Allah'tan gelen bir ilhamla âlemin maslahatı, düzeni ve irtibatı için ortaya koymuştur. Yasaları koyanlar, bu yasaların Allah'a yaklaştırıcı olup olmadığı ya da cennete veya cehenneme ya da ahiretle ilgili bir yere ulaştırıp ulaştırmayacağı hakkında bir bilgiye sahip değildi. Onlar, ahiret diye bir şey olduğunu, ölümden sonra doğal cisimlerde bedensel bir dirilişin gerçekleşeceğini; yemenin, içmenin, giyinmenin, cinsel ilişkinin ve sevincin bulunduğu bir yer ya da azap ve acıların bulunduğu bir yer olduğunu da bilmiyorlardı. Çünkü [onlara göre] böyle bir şeyin varlığı ve yokluğu mümkün olduğu gibi onlar iki mümkünden birini tercih ettirecek kanıta sahip değildi. Onlar, sadece 'bir ruhbanlık icat etmişti:' Binaenaleyh onların koyduğu yasalar, sadece bu dünyada iyiliği sürdürmek esasına dayanıyordu.

Sonra, bazı bireyler, Allah'ı birlemek ve O'nun celaline yaraşan saygı, yüceltme ve Allah'ın tenzih nitelikleri, benzer ve örneğinin olmayışı hakkında bazı ilâhi bilgiler öğrendi. Bu konuyu öğrenenler ve algılayanlar, bilmeyenlerin dikkatini çekmiş, insanları sahih düşünceye teşvik ederek onlara şunu öğretmişlerdir: Akılların, fikir gücü bakımından,

kendisinde durup aşamadıkları bir sınırları olduğu gibi Allah'ın da bazı kullarının kalplerine yönelik ilâhi bir feyzi vardır. Bu feyizde Allah, onlara kendi katından bilgi öğretir. Bu durum, onlar tarafından uzak [bir ihtimal olarak] görülmez. Ayrıca Allah, yüce âleme bir takım şeyler tevdi etmiştir. Söz konusu bilginler, unsurlar âlemindeki etkilerinin varlığıyla yüce âleme tevdi edilmiş şeylerin varlığını çıkarırlar. Bu durum şu âyette ifade edilir: *'Her göğe emrini vahyetti.'*[13]

Onlar, beden öldüğünde organlarından herhangi bir şeyin eksilmediğini görünce nefislerinin hakîkatini araştırmışlardır. Bu araştırma sonucunda, algılayan ve bedeni hareket ettiren şeyin bedenden başka ve ona ilave bir şey olduğunu anlamışlardır. Bu kez bu başka şeyi araştırmaya koyulmuş, böylece nefislerini [varlığını ve hakikatini] öğrenmişlerdir. Sonra, nefsin daha önce bilgisiz iken bilgilendiğini görmüşlerdir. Böylece, bedenlerinden daha üstün olsa bile nefislerinin de yoksun ve muhtaç olduğunu anlamışlardır. Ardından teorik incelemeyle bir şeyden diğerine yükselmeye başlamış, ulaştıkları her şeyin başka bir şeye muhtaç olduğunu görmüşlerdir. En sonunda teorik araştırma, onları hiçbir şeye muhtaç olmayan bir şeye ulaştırmıştır. Hiçbir şey onun benzeri olmadığı gibi o da hiçbir şeye benzemiyordu. Bunun üzerine, o sınırda durup şöyle derler: 'İşte bu İlk'tir [el-Evvel]. O'nun, zatı bakımından özü gereği Bir olması gerekir. Onun ilk olması, ikincinin [varlığını] kabul etmeyeceği gibi mutlak birliği de bunu kabul etmez [Başka bir ifadeyle O, ikincisi olan bir dizinin ilki değildir]. Çünkü O'nun benzeri olmadığı gibi [hiçbir şey O'nunla] karşılıklı bir ilişki içinde değildir. Böylece, varlığını birlemek [tevhid-i vücûd] anlamında, O'nu birlerler. Sonra, mümkünlerin özü gereği [varlık yönlerini yokluğa] tercih imkânına sahip olmadıklarını görünce, o Bir'in mümkünlere varlık verdiğini de anlarlar. Böylelikle mümkünler, O'na muhtaç olmuş, kendilerinin nitelendiği bütün nitelikleri O'ndan uzaklaştırmakla O'nu yüceltmişlerdir. İşte aklın [Allah hakkında] bilebileceği şey budur.

Onlar bu haldeyken, hemcinsleri olan bir insan ayağa kalkmış. Onların nezdinde bu insan, doğru bir düşünce ve isabetli değerlendirme sahibi olduğuna inanmalarını sağlayacak şekilde, biligide bir dereceye sahip değildi. Onlara şöyle der: 'Ben Allah'ın size gönderdiği peygamberiyim.' Onlar, şöyle karşılık verir: 'İnsafla hareket etmek gerek! İddiasını bir inceleyelim: Mümkün bir şey mi iddia etmiş, yoksa imkânsız bir

iddiada mı bulunmuştur?' Sonra şöyle derler: 'Akıl, Allah'ın bir feyzi olduğunu ve onu dilediğine ihsan edebileceğini kanıtlamıştır. Nitekim onu feleklerin ruhlarına ve bu akıllara yaymıştır. Bütün bunlar ve akıllar, bu [feyzi kabul etme] imkânında ortaktır. Mümkün bir konuda bazı mümkünler diğerlerinden öncelikli değildir. Öyleyse [peygamber olduğunu iddia eden] bu iddia sahibinin doğru ya da yalan söylediğini araştırmaktan başka yapacağımız bir şey yoktur. Kanıtsız, bu iki yargıdan birini öne geçirmemeliyiz. Çünkü böyle bir davranış, bilgimize karşı saygısızlık olur.'

Ardından [peygamber olduğunu iddia eden insana] şöyle derler: 'İddia ettiğin şeyin doğruluğu hakkında bir kanıtın var mıdır?' Bunun üzerine o, bir takım kanıtlar getirmiş, insanlar da bu şahsın getirdiği kanıtları ve bu kanıtların [geçerli] delil [olup olmadığını] incelemişlerdir. Ve bakmışlar ki, [peygamber olduğunu iddia eden] bu şahıs, düşüncelerin ürettiği bilgilerden haberdar değildir ve [bunları bildiği hakkında da] ondan bir şey öğrenilmemiştir. Böylece 'her göğe emrini vahyedenin' [göklere] bildirdiği hususlardan birinin de o şahsın ve getirdiği şeyin varlığı olduğunu anlarlar. Ona inanmak ve doğrulamak için kendisine koşarlar; Allah'ın yüce âleme bıraktığı ve düşünce gücünün ulaşamadığı bilgilere onu ulaştırdığını ve [akılla ulaşamadıkları için] kendilerinin sahip olmadığı Allah hakkındaki bilgiyi ona verdiğini anlarlar.

Onlar, peygamberin Allah'a dair bilgilerde zayıf-düşünceli sıradan insanların [seviyesine] olduğu gibi üstün-akıllı ve doğru-düşünceli insanların seviyesine de inebildiğini görür. Bu bağlamda, herkese kendi aklına uygun bilgileri verir. Böylece, o adamın aklın yeteneğinin ardında ve ilâhi feyizden gelen bilgilere sahip olduğunu anlarlar. Bilirler ki Allah, diğer insanlara vermediği kendisi hakkındaki bilgileri ve onu [algılama] gücünü bu insana vermiştir. Bunun üzerine, o insanın faziletini, kendilerinden üstün olduğunu kabul edip ona inanır, kendisini doğrular ve ona uyarlar. Peygamber de, onlar için Allah'a yaklaştıran davranışları belirler. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hakkında yargıya varamadıkları olabilir işlerde Allah'ın yarattığı ve Allah katından kendileri için istikbalde meydana gelecek şeyleri bildirir. Onlara yeniden diriliş, kabirden kalkma, toplanma, cennet ve cehennemin bilgisini getirir.

Zaman ve şartların değişmesiyle, ard arda peygamberler gelir. Her peygamber, arkadaşını doğrular. Bu bağlamda hükümler değişse bile peygamberler, dayandıkları ve dile getirdikleri ilkelerde kesinlikle görüş ayrılığına düşmemiştir. Böylelikle şeriatlar inmiş ve hükümler gelmiştir. İnen hüküm, zaman ve hale göreydi. Nitekim Allah Teala şöyle buyurur: *'Herkes için bir yöntem ve şeriat belirledik.'*[14] Böylelikle, herhangi bir konuda görüş ayrılığı olmaksızın, peygamberlerin ilkeleri bir olmuştur.

İnsanlar, Allah tarafından belirlenmiş ve peygamberlerce bildirilmiş bu yönetimle teorik düşüncenin gereğine göre filozofların [hükema] saptadığı hikmetli yönetimi ayırt etmiştir. [Peygamberin bildirdiği şeylerde], durumun daha mükemmel ve dolayısıyla peygamberin getirdiği yasanın kesinlikle Allah katından olduğunu anlamışlardır. Böylece, peygamberin bildirdiği bilinmezleri kabul etmiş, onlara inanmışlardır. Kendi bilgisinde samimi olmayan ve arzusuna uymayanlardan başka kimse, [bunları kabul etmede] direnç göstermemiştir. Arzusuna uyan ise, hemcinslerine başkan olmak istemiş, nefsini ve onun değerini bilmemiş, [dolayısıyla] Rabbini de bilememiş kişidir.

Öyleyse âlemde bir yasa koymanın ilkesi ve sebebi, âlemin iyiliğini istemek ve aklın düşünme yeteneği bakımından kabul edemeyeceği Allah hakkında bilgileri öğretmektir. Başka bir ifadeyle akıl, salt düşünme yetisi bakımından bu bilgiyi öğrenemez. İndirilmiş kitaplar bu bilgiyi getirmiş, [şeriat getiren ve getirmeyen] peygamberler onları dile getirmiştir. Böylece akıllılar, bu süreçte, Allah hakkında bilmedikleri bir takım şeylerin bulunduğunu ve onları ancak peygamberlerin tamamladığını öğrenmiştir.

'Akıllılar' derken günümüzde hikmetten söz edenleri kastetmiyorum. Akıllılar derken kastettiğim kimseler, peygamberlerin yolundan gidenlerdir. Bu yöntem, nefisle ilgilenmek, riyazetle nefsi eğitmek, yalnız kalmak, duruluğu halinde yüce göklere bildirilmiş yüce âlemden kalplerine gelecek bilgileri kabul etmek için hazırlanmaktır. Biz, akılcılar derken bunları kastetmekteyiz. Çünkü düşüncelerini öncekilerden ortaya çıkan lafızları anlamada harcayıp, onları söyleyenlerin lafızlardan çıkardığı gerçekten bîhaber olan vesveseli, cedelci ve konuşkan insanların bize göre günümüzde tüm akıl sahipleri içinde herhangi bir kıymeti yoktur. Çünkü onlar, dinle alay eder, Allah'ın kullarını hafife alır. On-

lar, kendi yöntemlerine göre kendileriyle beraber olan insanlardan başka kimseyi önemsemez. Kalplerini dünya sevgisi, makam ve başkanlık sevdası kaplamıştır. Onlar bilgiyi zelil ettiği gibi Allah da kendilerini hor ve zelil etmiş, onları değersizleştirmiş, küçültmüş, cahil vali ve hükümdarların kapısına muhtaç etmiş, bu kez hükümdar ve valiler de onları hor ve zelil etmiştir.

Böyle insanların sözleri dikkate alınmaz. Onların kalplerine 'Allah mühür vurmuş', 'kulaklarını sağır etmiş, gözlerini köreltmiştir.' Bununla birlikte, içlerinde âlemin en erdemli insanları oldukları hakkında kocaman bir iddiayı taşırlar. Binaenaleyh Allah'ın dini hakkında fetva veren fakih, kuşkulu şeylerden kaçınma duygusu az olsa bile, her yönden bu insanlardan daha iyi durumdadır. Çünkü mümin, inancını taklit ederek alsa bile, kendi zanlarınca akıllı olan bu insanlardan daha iyi durumdadır. Zaten akıllı insan böyle bir durumda olabilir mi?!

[Kastettiğimiz anlamıyla] akıllı insanların yolunu takip eden birkaç kişiye yetiştik. Yetiştiğimiz kişiler, peygamberin değerini en iyi bilen, onun sünnetlerine en çok uyan, sünnetini korumaya karşı en tavizsiz insanlar, Hakkın celaline yaraşan yüceltmeyi bilen insanlardı. Onlar, Allah'ın peygamberlerine ve onlara uyan veli kullarına öğretim ve çalışma gibi alışılagelen öğrenim yolunun dışında özel-ilâhi feyiz yönünden tahsis ettiği bilginin farkında olan kimselerdir. Akıl, Allah hakkındaki bu bilgiyi düşünce gücü bakımından elde edemez.

Onların büyüklerinden birini duymuştum [İbn Rüşd]. O, Allah'ın kendisini bilmeyle ilgili bana açtığı bilgiye tanık olmuştu. Bu bilgiler, bir araştırma ve okuma olmaksızın, Allah ile yalnız kalmam sayesinde bana açılmıştı. Üstelik o esnada [bilgi] araştıran biri değildim. Bunun üzerine [İbn Rüşd] şöyle demişti: 'Allah'ın kendi katından rahmet verdiği ve bilgi öğrettiği birini gördüğüm bir zamanda bulunduğum için Allah'a hamd olsun.'

Allah dilediklerine rahmetini tahsis eder. O, büyük iyilik sahibidir.

'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'[15]

ALTMIŞ YEDİNCİ BÖLÜM

'Allah'tan Başka İlâh yoktur ve Muhammed Allah'ın peygamberidir' Cümlesinin Bilinmesi

Ezeli olan Allah ezelde tanıklık etti:
Kendisinden başka ilâh yoktur. Allah!

Sonra, melekleri buna tanıklık etti:
Allah'tan başka ilâh yoktur: Allah!

Bütün bilgi sahipleri tanıklık etti ki:
Allah'tan başka ilâh yoktur: Allah

Peygamber dedi ki: Benimle beraber söyleyiniz
Allah'tan başka ilâh yoktur: Allah

Benim ve benden öncekilerin söylediği en üstün cümle:
Allah'tan başka ilâh yoktur: Allah

İnsandan başka herkes tanıklık etti ki:
Allah'tan başka ilâh yoktur: Allah

Allah şöyle buyurur: '*Allah, melekleri ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri Allah'tan başka ilâh olmadığına tanıklık etti. O aziz ve hakîmdir.*'[16] Ardından şöyle buyurdu: '*Allah katında din İslâm'dır.*'[17] Hz. Peygamber ise, şöyle buyurdu: 'İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna tanıklık etmendir.' Allah, âyette 'ilim saipleri' demiş, 'iman sahipleri' dememiştir. Çünkü Allah'ın birliğine tanıklığı, bir haberden kaynaklanmaz ki iman olsun. Bu nedenle bir konuda tanıklık, ancak bilgiden meydana gelebilir. Aksi halde, tanıklık geçerli olmazdı.

Ardından Allah, melekleri ve bilgi sahiplerini 've' edatıyla kendisine atfetmiştir. 'Ve', [ilgili olduğu hususta] ortaklık gerektiren bir edattır.

Burada ise, kesin tanıklıkta ortaklık söz konusudur. Sonra, onları da imana değil, bilgiye izafe etti. Buradan, [Haktan gelen] bildirim yolundan değil, nazarî veya zorunlu bilgi yolundan tevhidin [bilgisini] elde edenleri kastettiğini öğrendik. Adeta Allah şöyle demiştir: Melekler, tecelliden doğan zorunlu bilgiyle benim birliğime tanıklık etmiştir. Bu tecelli, onlara bilgi vermiş ve onlar için kanıtlardaki doğru düşüncenin yerine yerleşmiştir. Böylece benim birliğime tanıklık etmişlerdir. Nitekim ben de tanıklık ettiğim gibi bilgi sahipleri de kullarıma yerleştirdiğim aklî düşünceyle [birliğime] tanıklık etmiştir.

Allah imanı ise, bilginlerin ardından ikinci mertebede bilginin ardından getirdi. İman, mutluluğa ulaşmada zorunlu unsurdur. Çünkü Allah, bize inanmayı emrettiği gibi kendisini bildiren Allah olduğu için biz de onu 'ilim' diye isimlendirdik. Allah, şöyle buyurur: *'Allah'tan başka ilâh olmadığını bil.'*[18] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: *'O'nun tek ilâh olduğunu biliniz.'*[19] Bu âyet, İbrahim suresinin sonunda mertebeleri taksim eden bir âyettir. Hz. Peygamber de, sahih bir hadiste şöyle buyurur: 'Allah'tan başka ilâh olmadığını bildiği halde ölen insan cennete girmiştir.' Hadiste 'iman ettiği halde' denilmedi. Çünkü iman habere bağlıdır. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.'*[20]

Allah'ın 'fetret' dönemlerinde yaşamış ve bilgi yoluyla Allah'ı birlemiş kimi kullarının olduğununu öğrendik. Hz. Peygamberden önce peygamberlerin daveti genel olmadığı için, bütün zamanlarda yaşayan insanlar inanmak zorunda değildi. Bu ifadeyle ise âyet, ister mümin olsun ister olmasın Allah'ın birliğini bilen herkesi içermiştir. Burada mümin, habere inanması bakımından değil, kesin bilgi ifade eden bir doğru haber olması yönünden Allah'ın birliğini bilmeyenlerdir.

Binaenaleyh inanmak, ancak peygamber geldikten sonra zorunlu olabilir. Peygamberlik ise, bir ilâhın bulunduğu ve bu ilâhın tek olduğu teorik araştırmayla öğrenilmeksizin sabit olmaz. Bu durum, kaçınılmaz olarak böyledir. Çünkü peygamber, hemcinslerine gönderilir. Aynı cins içinden diğerleri değil de, belli birinin peygamberlik görevine tahsis edilmesi, [Tanrı'nın bu iradesine] karşı koyan olmadığında mümkün olabilir. Karşı koyan ise, ortak demektir. Binaenaleyh peygamber gönderilen kişinin, kendisini gönderen Allah'ın birliğini bilen birisi olması

gerekir. Bundan önce ise, bu ilâhın özel bir nispet -ki o nispet ilâhın zatı değildir- nedeniyle peygamber gönderecek özellikte olduğunu bilmek gerekir. Ancak o zaman, böyle bir şey mümkün olduğu için, bu insanın Allah katından gönderilmiş bir peygamber olduğu iddiasının doğruluğuna bakılabilir.

Bunlar, bir kısmının bilinmesinin diğerlerine dayandığı bilgideki akledilir çeşitli mertebelerdir. Bunların hepsi mümin tarafından bilinmez. Çünkü imanın mertebesi -ki iman, o insanın Allah katından gelen peygamber olduğunu tasdik etmektir- belirttiğimiz konuyla ilgili bu bilginin gerçekleşmesinden sonra gelir. Peygamber gönderenin birliği hakkında değil, Allah'ın peygamberi olduğu iddiasının doğruluğunu gösteren kanıtlar geldiğinde, akıl, hoşgörü ve ince düşünce sahipleri, onun peygamberliği hususunda ifade ettiği şeyleri [kabul etmek için] hazırlanırlar. Bu bağlamda peygamberin söylediği ilk şey, 'Beni gönderen Allah, 'Allah'tan başka ilâh olmadığını' söyleyiniz buyurdu' der.

Böylece ince düşünce sahipleri, Allah'ın birliğini bilenin onu telaffuz etmek zorunda olmadığını anlar. Peygamberden bu birliği telaffuz etme emrini duyup bunu söylemenin Allah'ın birliğini bilmenin gereği olmadığını anlayınca, Allah'ı birleyen bilgin, peygamberi doğrulayarak ve ona inanarak bunu söyler. Allah'ın birliğini bilen insan, peygamber 'Allah'ın emri nedeniyle Allah'tan başka ilâh yoktur de' dediği için, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' dediğinde, mümin diye isimlendirilir. Çünkü peygamber, ona bu sözü söylemeyi farz kılmıştır. Daha önce ise, kendi içinden Allah'ın birliğini biliyordu ve onu telaffuz edip etmemede serbestti. Delil bakımından Allah'ın birliğini bilen kimsenin mertebesi budur.

Allah'tan başka ilâh olmadığını bildiği halde ölen kimse, kuşkusuz ve tereddütsüz cennete girer ve mutlulardan olur. Söz konusu insan fetret döneminde yaşamışsa, tıpkı Kus b. Saade gibi, tek bir ümmet olarak diriltilir. Böyle bir insan kimseye uymadığı gibi -çünkü mümin değildi- uyulan biri de değildir. Çünkü o, Allah katından gönderilmiş bir peygamber değildi. O, Allah'ı bildiği gibi herhangi bir şekilde âlemde gerçekleşecek olayları da bilen bir insandı. Allah izin vermediği sürece, bir yaratılmışın şeriat koyması veya Allah'ın bir vahyi ve bildirimi olmaksı-

zın kanıtta aksi mümkün bir şeyi [peygamber olmak gibi] Allah'a yaklaştırmak tarzında gayb âleminden zorunlu kılması mümkün değildir.

Burada, kalp ve ince zeka sahipleri için '*Allah her göğe emrini vahyetti*'[21] âyetine ait sırlar vardır. Bunun yanı sıra Allah, kıyamet gününe kadar yaratıklarında uygulayacağı şeyleri korunmuş Levha'ya yazmıştır. Allah'ın göklerine bırakıp Levha'sına yerleştirdiği hususlardan biri, peygamber göndermesidir. Bu bilgi, Levha'dan keşif ve [Hakkın] bildirme yoluyla, gökten ise 'nazar [teorik inceleme]' ve 'bilgi edinme (ihtibar)' yoluyla alınır. İnsanların peygamberler gönderileceğini bilmeleri, aynı zamanda onların Allah'a yaklaştıran şeyleri getireceğini, onların zamanlarını, mekânlarını, özelliklerini; insanların ölümden sonraki hallerini, diriliş ve toplanma gününde karşılaşacakları şeyleri, insanların cennet ve cehennemden ibaret olan mutluluk ve bedbahtlığa varmalarını bilmeleri demektir.

Allah, feleğin burçlarını, menzillerini ve yıldızların yüzmesini, Allah'ın doğal, unsursal âlemde uygulayacağı hükümler için bir kanıt yaptı. Söz konusu hüküm, sıcakta, soğukta, yaşta ve kuruda sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve ıslaklıktır. Bunların bir kısmı, cisimlerin varlığının belli hareketlerde olmasını gerektirir. Bir kısmı, ruhların varlığını, bir kısmı ise, göklerin sürekliliğini gerektirir. Bu, Ebu Talib el-Mekki'nin 'Felek, âlemin nefesleriyle döner' sözüyle işaret ettiği bilgidir. Söz konusu insanlar, bütün bunları görmekle birlikte, bu bilgide derece derecedir ve bir kısmı diğerinden daha üstündür. Bu bağlamda bazı bilginler, gerçeği araştıran ve inceleyen yetkin âlim iken bir kısmı bilgideki üstünlüğüne göre diğerinin derecesinden daha aşağıda bulunur.

'Reml çizgisi' uzmanı (remmal, kumdaki çizgilerden gaybı bilen kişi), feleklerin hareketlerinin ölçülerini, feleklerdeki yıldızların hareketini, bitişmelerini, ölçülerini, yıldızların kavuşumlarının hesaplanmasını ve Allah'ın bu vesileyle yaratıklarında meydana getirdiği hükmü bilen bir grup görmüştük. [Feleklerin yaratıklarda gerçekleşek şeyler için sebep yapılması anlamında] Bu durum, herkesin bildiği ve kabul edenin de tekfir edilmediği alışılagelen sebeplere benzer. Bunlar da, meseleyi bilenlere göre, alışılagelen şeylerdir. Çünkü doğalarının bir araya gelmesiyle yıldızlar, başkasıyla birleşmediği bir durumda verdiklerinden farklı bir hüküm verir. Böylelikle konunun uzmanları, bildirdikleri

tarzda gerçekleşen tikel durumları haber verir. Bununla birlikte söz konusu olay, kendiliğinde bir bilgi olsa bile, bilgine göre tesadüfen gerçekleşir. Çünkü onu gözleyen kişi -içinden kesin kanaate sahip olsa bileişin kapalılığı nedeniyle kesin bir kanaate sahip değildir. Öyleyse, insafla hareket edildiğinde, [feleklerle ilgili] araştırmasında bir gözlemcinin herhangi bir sırrı kaçırmadığı ya da Allah'tan haber veren bir peygamberden başka, kendisine bu yöntemi hazırlayan kimselerin -çünkü sonradan gelen, öncekinin hesaplama yöntemine dayanır- kaçırmadığı şeklinde kesin bir inanca sahip olamaz.

Bu durumu görünce, Allah'ın yaratıklarında bir takım sırlarının bulunduğunu anladık. Peygamberlerin ve peygamberin Allah katından getirdiği şeylere inanma hususunda hiç kimse, ilgide bu dereceye ulaşan kimseden daha güçlü bir inanca sahip olamaz. Bunun tek istisnası, peygamber ve ona uyanlar gibi Allah'a basiretle davet edenlerdir. Biz burada [felekleri gözleyen] bu insanlar ile [inancında] taklidi esas alan müminlerin arasındaki üstünlükten söz ediyoruz. Yoksa, öğretim işlerini Allah'ın üstlendiği ve 'katından bir rahmet verip bilgi öğrettiği' peygamberler ve Allah'ın veli ve seçkinleriyle söz konusu insanlar arasındaki üstünlükten söz etmiyoruz. Peygamberler ve varisleri, bilgilerinde zanna değil, kesin bilgiye sahiptir.

Hz. Peygamber 'çizgi ilmi' hakkında şöyle der: 'Allah'ın bir peygamberi onunla gönderildi.' Rivayete göre kastedilen İdris Aleyhisselam'dı. Allah, başka peygamberler için [vahyi getiren] melek mesabesine yerleştirdiği bu şekillerle İdris'e vahyetmiştir. Melek, gelmesine dönük peygamberin bir iradesi olmaksızın geldiği gibi çizgi şekli de, çizgiyi vuranın, yani çizenin kastı olmaksızın sahibine gelir. Bu durum, bilhassa ana [konularda böyledir]. Sonra ona yan hususları [zikretmesini] farz kıldı. Bu kısım, Peygamber'in âleme yerleştirmek istediği ve aslı vahiy olan sünnettir. Çizgi çizenin ana [çizgilerden] ürettiği çocuklar ve çocukların çocukları da böyledir. Bu şekiller, bulunduğu hale göre öğrenmek istediği şeyi çizgi sahibine bildirir. Ondaki zamir, ameldeki niyete benzer. Dolayısıyla asla yanılmaz.

Hz. Peygamber çizgiyle amel eden bilginler hakkında şöyle der: 'Çizgisi uygun düşen kimse.' Kastedilen peygamberin çizgisidir. 'İşte (peygamberin çizgisi) odur.' Başka bir ifadeyle, söz konusu kişi doğru-

yu tutturmuştur. Bu durum, peygambere uyan kimselerden basiretle Allah'a dua edenin haline benzer. 'Uygun düşen' ifadesine gelince, Peygamber çizgi ilmini sahibinde kesin bir bilgi saymamıştır. Gerçekte bir ilim olsa bile onunla kesin hüküm verilmez. İşte, [çizgiyi yorumlayan] insanlar ile basiretle ve 'Rabbinden bir açıklık üzerinde bulunan' ve Allah'a çağıran insanlar arasındaki fark budur.

Meleklerden sonra Allah'ı en iyi bilenler, Allah'ın elçileri ve velileridir. Ardından, kanıtlarla [Allah'ı] bilenler, sonra daha aşağı mertebede bulunanlar gelir. İman sahibi kendiliğindeki bilgiye uygun düşerse, bu durumda o, içinde bulduğu tereddüt nedeniyle, kendiliğinde bilen sayılmaz. O, Allah'ın kitabında gelen şeylere ve özetle -ayrıntılı değil- peygamberin getirdiklerine tam olarak inanmıştır. Şu var ki, bundan kendisi için tevatür olarak gerçekleşenler bunun dışındadır. Bu nedenle müminler hakkında şöyle denildi: 'Allah'a ve peygamberine iman ediniz.' Böylelikle, yaratılmışların Allah'ı bilmedeki mertebelerini açıklamış olduk.

Peygamber gelip önünde Allah'ı bilenleri ve bilmeyenleri bulduğunda hepsine birden şöyle der: 'Allah'tan başka ilâh olmadığını söyleyiniz.' Buradan peygamberin Allah'ın birliği hakkında bilgi sahibi olmayan müşrikler için de bir öğretmen olduğunu öğrendiğimiz gibi bu söz ile peygamberin Allah'ı [varlığını] ve O'nun birliğini bilenler için bu bilgiyi telaffuzun zorunlu olduğunu, bu telaffuzun onların kanlarını dökülmekten, mallarına el konulmaktan ve zürriyetlerini esaretten kurtaracağını öğreten olduğunu öğrendik. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İnsanlarla 'Allah'tan başka ilâh yoktur' deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu söyleyince, İslâm'ın hakkının dışında, benden kanlarını ve mallarını kurtarırlar. Hesapları ise Allah'a kalmıştır.' Hz. Peygamber 'öğreninceye kadar' demedi. Çünkü onların içinde zaten bunu bilenler vardı.

Dünyada hüküm bilgiye değil söze aittir. 'Sırların ortaya çıkarılacağı günde hüküm ise' söze değil bilgiye ait olacaktır. [Kelime-i tevhit] Bu ifadeyi dünyada bilen, inanan, iki yüzlü -ki ne mümindir ne de bilen- söyler. Bu ifadeyi söyleyince, dünya ve ahirette üzerlerinde bulunan hakların dışında, kanlarını ve mallarını kurtarmış olurlar. Ahirette ise, 'hesapları Allah'a kalır.' Bunun nedeni, onların içinde ikiyüzlülerin ve

üzerinde kul hakkı olan kimselerin bulunmasıdır. Dünyada ise, saptanmış cezalar nedeniyle hesapları Allah'a kalmıştır. Çünkü 'Allah'tan başka ilâh yoktur' demek, dünyada ve ahirette bu hakları düşürmez. Hesaplarının Allah'a kalması ise ahirettedir. *'O gün Allah peygamberleri toplar ve kendilerine der: Size nasıl karşılık verildi?'*[22] Peygamberler, hal deliliyle, sorulan şeyin kalplerle verilen cevapla ilgili bir soru olduğunu anlar. *'Bizim bir bilgimiz yoktur, derler.'*[23] Başka bir ifadeyle, biz kalpleri bilemeyiz. *'Sen bilinmeyenleri en iyi bilensin.'*[24] Bu ifade, söylediğimiz durumu destekleyen ve pekiştiren bir kanıttır.

Hz. Peygamber el-Melik isminden [hareketle] şöyle buyurur: 'İslâm beş şey üzerine kuruludur.' Böylece İslâm'ı bir yapıya dönüştürmüştür. 'Allah'tan başka ilâh olmadığına tanıklık etmek.' İşin kalbi budur. 'Muhammed'in O'nun peygamberi olduğuna tanıklık etmek' kapının teşrifatçısı, 'namaz kılmak' sağ yön, 'zekât vermek' sol yön, 'oruç tutmak' ön taraf ve 'hacca gitmek' arka taraftır.

Belki de, ön taraf [oruç değil] namazdır. Çünkü namaz, nurdur. Namaz, hükümdarı perdeler. Bir rivayette şöyle bildirilmiştir: 'Allah'ın perdesi nurdur.' Zekât ise, sağ taraf olur. Çünkü zekât, sahip olunan mülkü elden çıkarmak için güce ihtiyaç duyan bir harcamadır. Hac ise, sol taraftır. Çünkü hacda infak ve verme ameli vardır. Böylece hac, sadaka ve hediye olmada zekâtla birleşir. İkisi de mülkiyet amelidir. Oruç ise, arkada bulunur. Çünkü arka, önün zıddıdır. Oruç bir aydınlıktır. Çünkü sabır aydınlıktır. Aydınlık ise, nurdur. Öyleyse dengeyi sağlamak için orucun arkada bulunması daha uygundur. Çünkü sonradan gelen, öncekinin izinden yürür.

Kıyamet günü Hakkın 'gelmesi' de böyle olacaktır. İman, kıyamet günü hükümdar suretinde bu nitelikte gelir. 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyenler kalpte, namaz kılanlar önde, zekât verenler -ki sadaka demektir- sağda, hacca gidenler solda, oruç tutanlar ise arkada bulunur. Allah bizi evinin yapısını bu esaslara göre kuran kimselerden eylesin! Allah'ın evi imandır. Bu evin sınırı kıble tarafından (yani güneyden) namaz, kuzeyden oruç, batıdan gizli verilen sadaka, doğudan ise hacdır. Böyle bir evin oturanı ise, hiç kuşkusuz mutludur!

'Allah'tan başka ilâh yoktur', bir olumsuzlama ve olumlama ifadesi olduğu gibi peygamberlerin söylediği en üstün cümle de budur. Hz.

Peygamber şöyle buyurur: 'Duaların en faziletlisi, Arefe günü yapılan duadır.' Burada Allah'ı bilenlerin duasına bir işaret vardır. 'Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli cümle ise 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesidir.' Hadis, anlam ve rivayet zinciri bakımından sahih bir hadistir.

Olumsuzlamanın sabit (var olan) bir şey hakkında olup onu olumsuzlaması gerekir. Sabit olmayan -ki olumsuz demektir- bir şey hakkında olumsuzlama, onu olumlar. Çünkü olumsuzun olumsuzlanması, olumlama demektir. Nitekim [bkz. kitabın giriş cümlesi olan] yokluğun yokluğu varlıktır. Öyleyse 'La-ilahe, ilah yoktur' derken kişi neyi olumsuzlar? Size sorduk, bize cevabını söyleyiniz? Öte yandan, olumlanan şeyin hükmü de olumsuzlanan şeyin hükmüyle bir midir? Başka bir ifadeyle, ancak olumsuzlanan şey mi sabit olabilir? Yoksa olumlanan şeyin hükmü, olumsuzluğun hükmünden ayrışmasını sağlayacak şekilde, başka bir şey midir? Acaba, olumsuzlayan neyi olumsuzlamıştır, olumlayan neyi olumlamıştır? Allah'ın izniyle, bütün bunların araştırılması gerekir.

[Kelime-i tevhitteki] Olumsuzlama, ilahlıkla nitelenip kendilerine ilahlık nispet edilerek 'ilahlar' denilen bazı yaratıkların dış varlıkları hakkında gelmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber kendilerini tek ilâh Allah'a davet ettiğinde, müşriklerden şaşıranlar olmuştur. Allah, böyle bir müşriğin şöyle konuştuğunu bildirir: *'İlahları tek bir ilâh mı yapacak? Tuhaf bir iş!'*[25] Çünkü onlar, söz konusu şeyleri icat etmiş ve böyle bir niteliğe sahip olmadıkları halde onları ilâhlar diye isimlendirmişti. Öyleyse olumsuzlama, gerçekte öyle olmasa da, insanların inancına göre [ilah sayılan] bu şeylerle ilişkilendirilen ilahlığa yöneliktir, yoksa burada ilahlığın olumsuzlanması söz konusu değildir.

Çünkü Şari Teala, olmayan bir şeyi olumsuzlasaydı, hiç kuşkusuz bu durum, müşriğin zannettiği şeyin olumlanması anlamına gelirdi. Halbuki Şari Teala, müşriğe şöyle der: 'Söylediğin bu hüküm, doğru değildir.' Başka bir ifadeyle gerçek, zannettiğin gibi değildir. Bir ilâhın olması ise, zorunludur. Kuşkusuz [müşriklerin var saydığı] ilahlardaki çokluk, olumlama edatıyla reddedilmiştir. Bu edat, 'illa' ifadesidir. Onlar, olumlama edatından sonra zikredilen şey hakkında bu nispeti olumlamışlardır. Zikredilen ise, Allah diye isimlendirilendir. Böylece şunu demişlerdir: '[Müşriklerin ilahlık nispet ettiği] İlah yoktur, ancak Allah

vardır.' Allah'a ilahlık nispeti, bunu olumlayanın fiiliyle gerçekleşmez. Allah, kendisi nedeniyle ilâhtır. Böylelikle olumlayan kişi, 'Ancak Allah vardır' derken ilahlık niteliğine tek başına haiz olduğuna inanmayan müşriğin nefsinde bu durumu ispat etmiştir. İspatın ispatı imkânsız iken olumsuzluğun olumsuzlanması ise imkânsız değildir [Kısaca, mutlak yokluk imkânsız iken varlık imkânsız değildir].

Gerçekte ise, müşrik Allah'tan başka bir şeye ibadet etmedi. Fakat o, ibadeti ait olmayan kimseyle ilişkilendirmede yanılmıştır. Bir müşrik ortak koştuğu şeyde ilahlık bulunduğuna inanmasa, kendisine ibadet etmezdi. *'Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemezine hükmetti.'*[26] Bu nedenle Hak, bu nitelik hakkında kıskanç olmuş, kendisine gerekli saygıyı göstermediklerinde dünyada onları cezalandırmıştır. Buna karşın kendi zanlarında, ilâhlarına dua ettiklerinde bile onları rızıklandırmış, dualarını işitmiş, kendilerine karşılık vermiştir. Çünkü Allah, nispette yanılsalar bile, onların gerçekte bu mertebeye [ilahlık] yöneldiklerini bilir. Bununla birlikte onlar, ahirette sonsuza kadar bedbaht olacaktır. Çünkü peygamber, ilahlık nispetinin kendisine ait olması zorunlu olanın birliği hakkında onları uyarmıştı. Onlar ise, uyarıya bakmamış ve samimi davranmamışlardı. Bu nedenle, kesin kanıt ortaya çıkıp 'yetkin delil Allah'a ait olsun' diye, her peygamberin rehberliği yaşadığı dönemdeki insanlara hâkim olan özelliğe göre olmuştur.

Bu cümle, varlık ve yokluk mertebesini kuşatır. Binaenaleyh olumsuzluk ve olumlu altına girmeyen hiçbir mertebe olmadığı gibi kuşatıcılık bunlara aittir. Bu bağlamda bazıları nefsiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' derken, kimi sıfatıyla 'Allah'tan başka ilâh yoktur' der, kimi Rabbiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' der, kimi Rabbinin niteliğiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' der, kimi haliyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' der, kimi hükmüyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' der. Bu kişi, özellikle [taklit ederek] mümin olandır. Kalan beş kişinin ise, bu anlamdaki imanda bir payları yoktur.

Nefsiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen kişi, Hakkın kendisine olan tecellisinden bunu söyleyendir. Bu tecelliyle o, varlığını başkasından kazandığını görür. Kendisini görmesi ona şöyle söylemeyi verir: 'Allah'tan başka ilâh yoktur.' Burada söz konusu olan, muhakkiklerden bir grubun işaret ettikleri 'zat tevhidi'dir.

Niteliğiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen ise, bilgisiyle Hakkı birleyendir. Çünkü onun niteliği, Allah'ı birlemeyi ve mutlak birliğini bilmektir. Bilgisi bu insanı konuşturdu. Bu kişiyle önceki arasındaki fark, şudur: Birincisi müşâhededen söylediğini söyler, ikinci ise vecdden [vücûd] bunu söyler. Vecd ise, bazen müşahedeye dayanır, bazen dayanmaz.

Rabbiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen, Hakkın -başka bir şey değil- varlığın aynısı olduğunu gören kimsedir. Mümkünlerin varlık ile nitelenmesi ise, Hakkın kendisi nedeniyle onların dış varlıklarıyla zuhûr etmesi demektir. Şöyle ki, onların varlıklarını Allah'tan kazanmaları, O'nun varlık olması bakımındandır. Çünkü kazanılmış varlık -ki o zuhur edendir- bu dış varlıklar hakkında hüküm vermenin ta kendisidir. Bu nedenle Rabbiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' der.

Rabbinin niteliğiyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen, Hakkın mutlak birliği ve zatı bakımından 'Allah' ve 'Rab' diye isimlendirilen olmadığını gören kişidir. Çünkü O, izafet kabul etmez. Ayrıca bu tevhidi benimseyenler, Rab diye isimlendirilen şeyin bir merbub [rabbı olan, terbiye edilen], Allah diye isimlendirilenin ise, meluh [ilahı olan] gerektirdiğini görür. O'nun hakkında Rab isminin sabit olmasının ise, kendisinden varlık kazanmalarıyla gerçekleştiğini bilirler. Çünkü Rab, merbubunu talep eder. Öyleyse merbub, er-Rab isminin sabit olmasının ilkesidir. Hakkın varlığı ise, mümkünlerin varlığı için asıldır. Böylece kişi, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' ifadesinin zat'ın bir gereği olmadığını görür. Bunun üzerine, merbubun (rabbın kulu, rablı) Rabbi nitelediği özellikle 'Allah'tan başka ilâh olmadığını' görür. Kendimizi bilmek, Rabbi bilmemizin ilkesidir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Nefsini bilen Rabbini bilir.' O halde varlığımız O'nun varlığına bağlı iken O'nu bilmek kendimizi bilmeye bağlıdır. Başka bir ifadeyle Hak bir açıdan asıl olduğu gibi biz de başka bir açıdan asılız?

Haliyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen ise, işlerinde Allah'tan başkasına dayanan kimsedir. Elde etmek istediği şeyi kendisine dayandığı kimseden elde edemez ve kapılar bütün yönlerden yüzüne kapatılırsa, zorunlu olarak Allah'a döner ve haliyle şöyle der: 'Allah'tan başka ilâh yoktur.'

Bütün bu sınıflar, iman ile nitelenmez. Çünkü onların içinde bu kelimeyi taklit ederek söyleyen kimse bulunmaz. Kendi hükmüyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen ise, onu Şari'nin sözü olması nedeniyle söyleyen kimsedir. Çünkü Şari, bunu söylemeyi kendisine farz kılmış ve onu söylemesine hükmetmiştir. Bu hüküm olmasaydı, Allah'a yaklaşmak maksadıyla onu söylemeyecekti. Hatta söylese bile, öğreten ve öğrenen biri olarak söyleyecekti.

Şeyhimiz Ulya'lı Ebu'l-Abbas el-Ureybi'nin huzuruna girmiştim. Şeyh, Allah isminin zikriyle kendinden geçmiş, ona başka bir şey eklemiyordu. Bunun üzerine şöyle dedim: 'Efendim! Niçin 'Allah'tan başka ilâh yoktur' demiyorsun.' Şöyle dedi: 'Evladım! Nefesler Allah'ın elindedir, benim elimde değiller ki! Ben de Allah 'yoktur' veya 'ilâh yoktur' derken canımı alır diye korkuyorum. Bu durumda olumsuzlamanın vahşetinde (yalnızlık ve korku hali) canım alınır.' Başka bir şeyhe bunu sordum. Şöyle dedi: 'Allah'tan başka 'Ben Allah'ım' diyen birini ne gördüm ne duydum. Dolayısıyla yok sayacağım kimse görmedim ki, senin duyduğun [şeyh] gibi 'Allah, Allah' diyeyim.'

Bu ismi Allah'ı birleme ibadetini yerine getirirken kullandık. Çünkü Allah ismi, bütün ilâhi isimlerle nitelenmiş toplayıcı isimdir. [Allah'tan başka] Tapınılan herhangi bir şeyin bu isimde bir ortaklığının olduğu aktarılmamıştır. İlâh ve benzeri gibi diğer isimler ise, böyle değildir. İşte bu kadar bir sözle, Şari söylemeyi emrettiği için söylendiğinde, iman gerçekleşir. Şari 'Allah'tan başka ilâh yoktur' deyinceye kadar demiş, 'Muhammed Allah'ın elçisidir' deyinceye kadar demeyiştir. Bunun nedeni, tevhide dair bu tanıklığın peygamberlik hakkındaki tanıklığı da içermesidir. 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen kimse, onu ancak Allah'ın peygamberinin (sav.) sözü olduğu için söylediğinde mümin olabilir. Allah'ın peygamberinin sözü olduğu için söylediğinde ise, bu davranış, peygamberin peygamberliğini onaylamanın ta kendisidir.

Bu özel ifade peygamberliğe tanıklığı da içerdiği için, Şari şöyle demedi: 'Muhammed Allah'ın peygamberidir' deyinceye kadar [onlarla savaşmakla emrolundum]. Başka bir yerde ise, onu söylemiştir ki, kastettiğimiz imandır [hadisidir]. İman, duyuyla algılanan bir şey değil, bir anlamdır. Söz konusu hadiste Peygambere ve onun -Allah'tan bir aktarım olmaksızın- kendi nezdinden yasa yapıp getirdiği şeylere [sünnet]

inanmak Allah'a inanmaya bitiştirilmiştir. Allah'a iman etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve oruç tutmak zikredildiğinde -ki bütün bunlar Allah katından olan şeylerdir- İbn Ömer hadisinde şöyle ekler: 'Allah'tan başka ilâh olmadığına iman edip bana ve getirdiğime inanıncaya kadar insanlarla savaşmakla emrolundum.' Burada iman denilmesinin nedeni, taklitçi münafıkların varlığının dikkate alınmasıdır. Çünkü bu münafık, bunu kalbiyle inanmaksızın söyler. İnkarcı münafık ise, bunu ne peygamberin sözü olduğundan -ki o Allah'ın kitabından onun Allah'ın peygamberi olduğunu bilir- ne de akıl delilinden söyler.

Tevhit tanıklığına bitişmiş peygemberliğe tanıklığı telaffuz etmede bize Allah'ın öğrettiği ilahi bir sır vardır. Bu sır şudur: Şari'nin bildirdiği ve nitelediği tek ilâh aklın algıladığı birlenen ilâh değildir. Çünkü aklın tevhit anlayışı, Allah'ın birliğine tanıklığa peygamberliğe tanıklığı da bitiştirmeyi kabul etmez. Dolayısıyla Şari'nin kendisini bilmesi bakımından tevhit, teorik aklın kabul ettiği tevhidin aynı değildir. Şeriatın kendisine ibadet etmeye ve birlemeye çağırdığı ilâh, zatında değil, ilâh olduğu mertebedeki ilâhtır. Bunun için, O'nun kendisini nitelediği inmek, istiva etmek, beraberlik, tereddüt etmek, düşünmek vb. gibi şeriattan soyutlanmış sırf aklın tevhid anlayışının kabul edemeyeceği özelliklerle nitelememiz geçerli olabilmiştir.

İşte [şeriatın bildirdiği] bu ilah, kendisini gönderenin birliğine tanıklığına peygamberin kendi peygamberliğine tanıklığını bitiştirmeyi gerektiren bir mabuddur [ibadet edilen]. Bu nedenle peygamberliğe tanıklık Allah'ın birliğine tanıklığa eklenir ve her gün beş vakit namazın ezan ve kametlerinde otuz kere şöyle denilir: 'Allah'tan başka ilâh olmadığına tanıklık ederim. Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna tanıklık ederim.' Peygamberlikle ilgili bu tanıklığı telaffuz edenlerdeki bu ayrıştırma, tevhidin tanıklığındaki ayrıştırma gibidir. Öyleyse, [bütün] mertebelerde bu üsluba göre yürümelisin!

Allah'a ve peygamberine iman etmek, peygamberin Allah katından ve kendi katından getirip sünnet ve şeriat olarak ortaya koyduğu her şeye inanmayı içerir. Onun sünnet yaptığı şeylere inanmak ise, iyi bir adet ortaya koyan kimsenin sünnetine imanı içerir. Böylece [bir yandan] şeriat ve [öte yandan] sabit hükmü geçersizleştirmeyen teşvik edilmiş ibadetin ortaya çıkışı, kıyamet gününe kadar sürer.

Bu hüküm, bu ümmete özgüdür. Hüküm derken, bu ümmeti şereflendirmek için ortaya konulan şeyin sünnet diye isimlendirilişini kastetmekteyim. Daha önceki ümmetlerde ise, ruhbanlık diye isimlendirilirdi. Allah şöyle buyurur: *'Onların icat ettiği ruhbanlık.'*[27] Bu ümmetin yaptıkları hakkında Şari'nin 'sünnet' diye isimlendirdiği şeye 'bidat' diyen kimse, sünnete uymamıştır. Bunun bilgisinin ulaşmadığı kimse ise farklıdır. [Sünnete] uymak bir şey üretmekten daha iyidir. Uymak ile bir şey üretmek arasındaki fark bilinir. Bu nedenle Şari onu 'bidat' diye isimlendirmemiş, 'sünnet' diye isimlendirme eğiliminde olmuştur. Bir şey üretmek, aslı olan bir örneği olmaksızın bir şeyi ortaya çıkarmak demektir. Allah kendisini şöyle niteler: 'Gökleri ve yeri örneksiz yaratandır.' Yani Allah, önceki bir örnek olmaksızın onları var edendir.

İnsan şeriatta aslı olmayan bir adet uydurmuş olsaydı, yaptığı bidat olacağı gibi onu kabul etmemiz de doğru olmazdı. Bu nedenle Şari, uydurmak-üretmek lafzı yerine sünnet lafzını kullandı. Çünkü sünnet meşrudur. Nitekim Allah Hz. Muhammed'e peygamberlerin [kendilerine değil] rehberliğine uymayı emretti. *'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'*[28]

Yirmi dokuzuncu kısım sona erdi. Ardından otuzuncu kısım gelecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN OTUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALTMIŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Temizliğin Sırları

Basiretle bak, temizliğin sırrını görürsün açıkça,
Uyanık ve arınmış kimselerin üzerinde, kolayca.

Nice temizler var ki, temizlikle vasıflanmadı.
Ledün deryasına dalıp battığında

Tuzlu deryaya hayatı batsa bile
Hakîkat deryasından bir geçit bulamaz.

İnsan temizlik için tek taş kullansa yürümüş olur
Önce yaşamış olan kimsenin örnek alınan sünnetine göre.

Çift yaparsa, hüsrana uğramış olarak döner
Onu isteyen örtünün bâtınından ayrılır

İki avucu tek olarak yıkamışsa,
İlk yaratılış üzere, arzusuna karşı cimriliği devam ediyordur.

Bereketli ve korunmuş avuç ortaya çıkmamıştır
Tevekkül kılıcı çekilip parlamadıkça

Yüzünü doğru yıkayanın hayâsı da sağlıklıdır
Artık ne zaman istese, perdeleri kaldırabilir

Su başın saçlarına değmez ise
Avuçları da ense kökünde durmazsa

Kölelik boyunduruğundan kurtulmamış demektir.
'Başkalar' ona helak menzilinde boyun eğdirmiştir

Yolculuğunu (ayaklarını) yıkarken Kürsü'yü görmemişse
Sakalının temizliği eksik kalmış ve arınmamış demektir

İnsan ağzına su verir, ama
İddiadan uzak durmaz ve iddiasını yerine getirmezse

Ya da vuslat kokusunu duymadan burnuna su çekerse
Sümkürür, ama kibir kendisini helaka götürürse (abdest almış değildir)

Sözlerin en güzeline kulak verirse,
Kulağını temizlemiş sayılır.

Abdestliyken mest giyen yolcu
Mesh yapar üç gün boyunca, sırr'ında ise gizlilik vardır

Yolcu değil de, evinde duruyorsa,
Mesh süresi bir gündür, kazasız!

Meshte bir sır var ki, açıklayamam
Eklemlerim ve hatta her yanım kesilse.

Onu, sargılar üzerine mesh takip eder ki, açıktır (bunun sırrı)
Dünyanın görünen yanını istemeyen her mürit için.

Temiz su bulamazsa bir insan
Tertemiz topraktan teyemmüm almak yeter.

Bir yüzüne, bir de ellerine mesh yapar.
Ama isterse, iki kez yapar, daha da iyisi!

Cünüb oldu mu bir insan tamamen yıkanır
Tıpkı hazlar onun üst parçalarına yayıldığı gibi.

Baksana, Allah yaratıkların dikkatini çeker

Kaburgalar ile eklemler arasından kendilerini çıkartmasına.

İşte bu, temizliğinin kendisini kapladığı kimsedir
Nezih hazlarda kaybolsa bile, kendinden geçmez.

Herhangi bir farzı unutan insan
Yineler, onun gereğini kaza ve telafi eder.

Bir farzı değil de sünneti ihmal eden ise
(Hakka) Yakınlığı hak etmemiş ve arzulara ulaşmamış demektir.

Her ibadette durum böyledir.
İşleri bilmeyen, bilen gibi olur mu?

Ariflerin temizliğidir bu, bak!
Onların grubundan olursan, kazanırsın seçilmiş yakınlığı!

İşin görünen yüzü bu ise, bir de gözlerden gizlenen var ya
Kat be kat daha yücedir!

Allah bizi ve sizi kendisinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki, temizlik nezafet demek olduğu için, onun bir tenzih niteliği olduğunu anladık. Temizlik, maddi ve manevi temizlik, başka bir ifadeyle kalp temizliği ve belirli organların temizlenmesi olmak üzere ikiye ayrılır. Manevi temizlik, nefsi kötü ve yerilmiş huylardan, aklı ise kötü düşünce ve kuşku kirlerinden temizlemektir. Sırrın temizliği ise, başkalarına bakmaktan temizlemektir. Organların temizliğine gelince, bilmelisin ki, her organın manevi bir temizliği vardır. Bunları et-Tenezzülâtu'l-mûsuliyye'nin temizlik bölümünde zikretmiştik. Maddi temizlik ise, nefsin doğal ve alışkanlık olarak tiksindiği pis şeylerden temizlenmektir. Bu iki temizlik farz kılınmıştır.

Dış-maddi temizlik iki türdür: Birincisi daha önce zikrettiğimiz nezafettir. Diğeri ise, zorunlu-özel hallerden kaynaklanan belirli özel yerlerdeki belirli özel uygulamalardır. Dince bunlara ilave yapılamadığı gibi onlardan bir şey de eksiltilmez. Zikredilen bu temizliğin dinen üç ismi vardır: Abdest, [bütün bedeni yıkamak] gusül ve teyemmüm. Bu tür temizlik üç şeyle yapılır. Bunlardan ikisi hakkında görüş birliğine varılmışken birinde görüş ayrılığı vardır. Görüş birliğine varılmış iki araç, genel anlamda su ve topraktır. Burada toprağın yerden ayrılıp ay-

rılmaması önemli değildir [toprak ya da tuğla gibi toprak ürünleri]. Bilhassa abdestte olmak üzere, görüş ayrılığına düşülmüş temizlik aracı ise, ekşi hurma suyudur (nebîz). Ayrıca, yerden ayrıştırılmış topraktır [abdestte]. Çünkü zikrettiğimiz tarzdaki toprağın dışında, onun hakkında da görüş ayrılığı vardır.

Bu temizlik, müstakil bir ibadet olabilir. Nitekim Hz. Peygamber onun hakkında şöyle buyurur: 'Nur üstüne nurdur.' Bazen ise, ancak temizliğin varlığıyla geçerli ya da daha faziletli olabilecek belirli-özel bir ibadetin geçerlilik koşulu olabilir. Temizliğin müstakil ibadet olduğu birinci şık, abdest üzerine abdest almak örneğindeki gibi, 'Nur üstüne nurdur.' İkincisi ise, bu temizlenme sayesinde geçerli olabilecek bu ibadetin yapılmasının önündeki engeli kaldırmak ve onu yapılabilir hale getirmekle ilgilidir. Burada temizlik, o ibadetin emredilişinde asıl olarak bulunur.

Bu temizliğin yapıldığı şeylerden biri, engeli kaldıran ve yapılmasını mübah kılan bir temizlenme aracı olabilir. Bu araç, hiçbir görüş ayrılığı olmaksızın, abdestte su ve ekşi hurma suyudur. Başka bir temizlenme aracı ise, yapılması farz kılınmış vakitte belirli bir fiilin işlenmesini mübah kılar, [fakat] aradaki görüş ayrılıklarına göre engeli büsbütün ortadan kaldırmaz. Bu ise topraktır. Bana göre, [toprakla teyemmüm] fiilin işlenme vaktinde engeli ortadan kaldırır ki, bu durum kaçınılmazdır. [Buna karşı bir görüş olarak ileri sürülen] Şari'nin su bulunduğunda tekrar abdest almayı emretmesi ise, [bana göre] başka bir hükümdür. Nitekim daha önce ortadan kalkmış iken, engel tekrar geri döner. Toprağın dışında yerden ayrılmış şeylerde ise görüş ayrılığı vardır.

Allah şöyle buyurur: '*Ey iman edenler! Namaz kılmak için kalktığınızda, ellerinizi dirseklere kadar yıkayınız. Başınızı mesh ediniz. Ayaklarınızı da.*'[29] 'Ayaklar' kelimesi [yıkamak fiilinin nesnesi olarak] fetha ve [mesh etmek fiilinin nesnesi olarak da] kesra okunabilir. '*Topuklara kadar. Cünüb iseniz temizleniniz. Hasta veya yolculukta iseniz veya biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara yaklaştıysanız ve su bulamadıysanız, temiz toprak ile teyemmüm ediniz. Yüzünüzü ve ellerinizi onunla mesh ediniz. Allah size güçlük çıkarmak istemez, fakat sizi temizlemek ister.*'[30]

Başka bir âyette Allah şöyle buyurur: '*Allah size gökten bir su indirir ki, onunla temizlenesiniz ve sizden şeytanın pisliğini [ricz] gidermek ister.*'[31] Ricz [pislik] kelimesindeki z, s harfinin yerini almıştır. Bu okuma, [sırat yerine] 'zırat' diye okuyan kimsenin okuyuşudur. Bu, yani s ile okuma, İbn Kesir'in okuduğu dildir. [Başka bir kıraat bilgini] Hamza ise, z [zırat diye] harfiyle okur. Diğer kıraat imamları ise Sad harfiyle okur.

578 yılında, (Endülüs'ün beldelerinden) İşbiliyye'nin bir beldesi olan Kavsu'l-haniyye'deki kendisiyle şöhret kazanmış mescidinde Muhammed b. Half b. Sâf el-Lahmî adındaki şeyhimizden -ki huzurunda Kur'an okuyordum- duymuştum: Kur'an okurken İbn Kesir' in okuyuşuna göre [sırat'ı] Sin harfiyle okudum. Bunun üzerine bana şöyle dedi: 'Bir dilci, bedevîye sordu: 'Sakar' mı yoksa 'sekar' mi okuyorsunuz?' Bedevî şöyle cevap verdi: 'Ne dediğini anlamadım? Fakat sanırım 'zakar'ı soruyorsun.' Dilci şöyle demiş: 'Böylece bedevî bana bilmediğim üçüncü bir okuyuş söylemiş oldu.'

el-Ferrâ şöyle der: 'Rics, pislik demektir.' Suyun pisliği giderdiği ise kesindir. Dinî temizlik ise 'şeytanın pisliği'ni giderir. Allah Teala şöyle buyurur: '*Elbiseni temiz tut.*'[32]

İmru'l-Kays şöyle demiştir:

Bir huyum seni üzmüş ise
Elbisemi elbisenden sök çıkart

Şair 'elbise' derken sevgi ve kavuşmayı kast etmiştir. Hz. Peygamber ise, kutsi bir hadiste Rabbinin şöyle buyurduğunu bildirir: 'Beni yerim ve göğüm sığdıramadı, mümin kulumun kalbi sığdırdı.' Allah'ın isimlerinden biri el-Mümin'dir. Bu isimle ahlâklanan kimse, hiç kuşkusuz ki kalbini temizlemiş demektir. Çünkü kalp iman mahallidir. Böylece, Hakkı sığdırma ve rabbani tecelli [kalpte] gerçekleşir.

Genel temizlik -ki yıkanmak demektir-, cinsel ilişki nedeniyle alınan hazla benliği kuşatan bilinçsizlik halinden temizlenmektir. [Cinsel ilişkinin bu durumu şiirde şöyle anlatılır]:

Bana süha (yıldız) gibi göründü, o da beni ay gibi gördü.

Özel anlamda temizlik ise, bazı organları yıkamak ve meshetmekle sınırlı olan abdest demektir. Bu temizlik bilinen makamlara ve değerli tecellilere dikkat çekmektir. Bunların arasında kuvvet, söz, nefesler, doğruluk, tevazu, hayâ, sema ve sebat bulunur. Bunlar, abdest organlarıdır ve Allah'a yaklaşmada sonuçları olan değerli duraklardır.

Bu ruhsal temizlik iki şeyle yapılır: Ya, hayat sırrının temizlenmesi veya unsurdan oluşmuş kozalağımsı yapının temizlenmesidir. Hayat sırrıyla abdest, el-Hay ve el-Kayyum'u müşâhede etmek demektir. Yaratılışın aslıyla abdest almak ise, oğulların aslı olan baba'da gerçekleşir ki o da, yeryüzü ve topraktır. Bu ise, seni kimin yarattığını öğrenmen için, zatın hakkında düşünmek ve onu araştırmaktan başka bir şey değildir. Çünkü Allah '*ve nefislerinizde âyet vardır. Görmüyor musunuz?*'[33] âyetiyle seni kendine çevirmiştir. Hz. Peygamber'in hadisinde ise şöyle denilir: 'Nefsini bilen Rabbini bilir.'

Allah, ayrıntıyı [öğrenmen için] seni kendine yöneltmiş, incelemen ve akıl yürütmen için de [bu ayrıntıya ait] özeti senden gizlemiştir. Allah ayrıntı hakkında şöyle der: '*İnsanı süzülmüş topraktan yarattık.*'[34] Söz konusu olan Âdem'dir. '*Sonra onu yerleşik bir mekânda nutfe yaptık.*'[35] Kastedilen, nutfelerin düştüğü ve yıldızların mevkileri olan (mevâkiu'n-nücûm) rahimlerde çocukların yaratılmasıdır. Bu da 'yerleşik bir yer' diye ifade edildi. '*Sonra nutfeyi alaka yaptık. Alakayı mudğa yaptık. Mudğayı ise kemikler yaptık ve kemiklere et giydirdik.*'[36] Böylece beden ayrıntılı olarak tamamlandı. Çünkü et, damarları ve sinirleri de içerir.

Her tavırda ona ait bir âyet var
Benim muhtaç olduğumu gösteren.

Ardından, insanın 'insan' olmasını sağlayan 'düşünen nefs'in yaratılışını âyette özetleyip şöyle buyurdu: 'Sonra onu başka bir yaratılışla yarattık.' Allah, bu açıklamayla sana mizacın hakikatinin [oluşumunda] bir etkisinin olmadığını bildirdi. Bu bildirim, kesin bir ifadeyle olmasa bile, yine de açıktır. Buradan sadece '*seni düzenledi ve sana denge verdi*'[37] âyetini açıklayalım. Bu ifade, ayrıntılı açıklamayı ifade ederken tavırdan tavra girmekle ilgili söylediğidir. Allah şöyle buyurur: '*Dilediği herhangi bir surette seni terkip etti.*'[38] Burada terkip etmeyi meşiyete [ma-şâe] bitiştirdi. [Daha önce oluşan] Mizaç özel ve belirli bir ruhu gerektirseydi,

âyet 'dilediği herhangi bir surette' demezdi. 'Herhangi', tıpkı 'ne' edatı gibi belirsizlik bildirir. Çünkü o, her şey için kullanılan bir edattır.

Böylece Kur'an, mizacın özü gereği bir sureti gerektirmediğini açıkladı. Fakat meydana geldikten sonra suret [nefs], bu mizaca muhtaç olur ve [fiilleri için] ona döner. Çünkü o, içerdiği kuvvetlerle birlikte mizaçtır. Nefs ise, bedeni ancak o güçler sayesinde yönetebilir. Çünkü güçleriyle birlikte mizaç, suret için [nefs] marangozluk veya söz gelimi bina yapan sanatkâr için araçlar gibidir. Aletler hazırlanıp sağlam bir şekilde yapıldığında, özleri gereği ve halleriyle, bir sanatçıyı talep eder. Bu sanatkâr, onlar ile yapacağı şeyi yapar. Fakat araçlar, sanatkârın Ali, Veli, Halit, Ömer veya belirli bir kişi olmasını belirleyemez.

Bir sanatkâra araç kendiliğinden [yapacağı şeyi] yapma imkânı verir. Bu noktada alet, bu imkânı sunmada seçim hakkına sahip değildir. Sanatçı da, [kendisine verilen bu imkânla], her aracı yatkın olduğu işe yönlendirerek araçlarla yapacağı şeyi yapmaya koyulur. Araçların bir kısmı mükemmeldir. Bunlar, yaratılışları tam olan şeylerdir. Bir kısmı ise mükemmel değildir. Bunlar yaratılışı tam olmayan şeylerdir. Aracı kullanan kişi, aracın yetkinlikten eksikliği ölçüsünde, işini eksik yapar. Bu durum, zattan kaynaklanan kemalin Allah'a ait olduğunu öğrenmeyi sağlar.

Böylece Hak, bakıp düşünesin ve böylece süre uzasa bile Allah'ın 'seni anlamsız yaratmadığını' öğrenesin diye, sana bedeninin ve ruhunun mertebesini açıkladı.

Acaba niyet -ki kasıt demektir- [yukarıda belirttiğimiz] bu bakmanın geçerlilik şartı mıdır değil midir? Bu konuda görüş ayrılığı vardır. Allah şöyle buyurur: '*Temiz toprağa teyemmüm ediniz.*'[39] Yani, bu ibadette kullanımı için pislik gibi bir engel içermeyen toprağa yöneliniz. Suyla temizlenirken ise kasıttan söz etmedi. Çünkü âyet, genel anlamda suya yönlendirdi, yoksa göreli suya yönlendirmedi. Göreli su, Araplarda izafe edildiği şeyle belirlenmiştir. Bir Arab'a 'bana su ver' dediğinde, sana göreli olmayan genel bir su getirir ve bundan başka bir şey de anlamaz. Her peygamber kavminin diliyle gönderildiği gibi her kitap da gönderildiği topluluğun diliyle indirilmiştir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Kur'an benim dilimde indirilmiştir.' Kastedilen, açık bir Arapçadır. Al-

lah şöyle buyurur: *'Biz onu Arapça bir Kur'an yaptık, umulur ki anlayasanız.'*[340]

Bu nedenle Kur'an suya yönelmekten söz etmedi. Çünkü su, hayatın sırrıdır. Toprağın aksine su, kişi niyetli olsa da olmasa da, özü gereği hayatı verir. Teyemmüm eden kişi ise, 'temiz toprağa' niyetlenmese bir yarar sağlayamaz. Çünkü toprak, katı bir cisimdir, yayılmaz. Onun ruhu niyettir. Çünkü kasıt [niyet], ruhsal bir anlamdır. Bu nedenle teyemmüm eden kişi, toprak ve aradaki görüş ayrılığına göre yere [yerden ayrılmamış toprağa] yönelirken özel bir niyete muhtaçtır. Su ile abdest alan ise, hiçbir görüş ayrılığı olmaksızın niyete muhtaç değildir. Bu nedenle Allah 'yıkayınız' demiş, 'temiz suyla teyemmüm ediniz' dememiştir.

Şöyle denilebilir: 'Ameller niyetlere göredir ve niyet de kasıt demektir. Abdest de bir ameldir.' Buna karşı deriz ki: Söylediğinizi kabul ederiz. Biz de o kanaatteyiz. Fakat niyet burada suyla değil, amelle ilgilidir. Su ise amel değildir. Kasıt, toprağa aittir. Hadise göre abdest, suyla amel olması bakımından değil, 'amel' olması bakımından niyete muhtaçtır. Dolayısıyla burada su amele uyar. Niyetle yapılmak istenen şey ameldir. Burada kasıt temiz toprağa aittir. Onunla amel etmek ise, (dinde) fiile başlarken başka bir niyete gerek duyan doğal bir iştir. Nitekim abdestte, yıkanmada ve meşru bütün amellerde suyla amel etmek de ihlasa muhtaçtır. İhlas da [niyet gibi] emredilmiştir. İhlas hiçbir görüş ayrılığı olmaksızın niyet demektir. Allah şöyle buyurur: *'Onlar dini sadece Allah'a halis kılmakla memur oldular.'*[341] Âyette bir sır vardır. İhlas, inceleme ve hakikatini saptamada fakihlerin bizim takip ettiğimiz yönteme göre incelemedikleri bir konudur. Anla!

Kur'an su için 'suyla teyemmüm ediniz' dememiştir. Öyle deseydi, abdest alan kişi bir ruha ihtiyaç duyardı ki ruh niyettir. Su ise, kendiliğinde ruhtur. Çünkü o, kendi zatından hayat verir. Allah şöyle buyurur: *'Her şeyi sudan canlı yaptık.'*[342] Her şey canlıdır. Çünkü her şey, Allah'ın övgüsünü tesbih eder. Su da şeylerdeki hayatın aslıdır. Bu nedenle abdestte niyetin abdestin geçerlilik şartı olup olmadığı konusunda şeriat bilginleri arasında görüş ayrılığı vardır ki bunun nedeni belirttiğimiz sırdır.

Şöyle iddia edilebilir: 'Abdestte niyeti [şart] saymayan bilgin, cünüplükten temizlenirken [geçerlilik şartı] saymaktadır. Her iki ibadet ise suyla yapılır. Su her ikisinde de hayatın sırrıdır.' Bu iddiaya şöyle karşılık veririz: Cünüblük bir su olduğu için [sudan kaynaklandığı için], içerdiği hükmî kirlenme nedeniyle şeriat ondan temizlenmeyi dikkate almıştır. Kirlenmenin nedeni, cünüb yapan suyun [bedendeki] ahlat[-ı erbaada] bulunan suyla katışması ve cünüblüğün kandan dönüşmüş bir su olmasıdır. Böylelikle cünüblük, hayat sırrında suyla ortak olmuş, dolayısıyla birbirlerine karşı koymuşlardır. Belirttiğimiz nedenle su, tek başına, cünüblük kirini gidermeye güç yetirememiştir. Bu nedenle cünüp, yıkanırken suyu destekleyen bir ruha muhtaç kalmıştır. Dolayısıyla niyetin yardımına gerek duymuştur. Niyetin etkisiyle -ki o manevi bir ruhtur- suyun hükmü birleşmiş, yıkamayla hiçbir kuşku olmaksızın cünüblük kirini ortadan kaldırmışlardır. Ebu Hanife ve bu meselede onun görüşünü benimseyenler, böyle düşünür.

Bir fakih, cünüblük suyunun mutlak suyun (herhangi bir şeyin katışmadığı temiz su) gücüne karşı koyamayacağını dikkate alabilir. Bu yoruma göre su, karışımlarla katışmasıyla kandan başkalaşarak oluşmadığı gibi farkı da yoğunluk ve renkte ortaya çıkmaz. Böyle bir fakih, cünüblük suyunun mutlak suya karşı koymada zayıf kaldığını, bu nedenle cünüblükten temizlenirken niyete gerek olmadığını düşünür. Hasan b. Hayy böyle düşünür. Bunlara karşı çıkan fakihler ise, bu iki imamın ve onların yolundan giden fakihlerin düşüncesini derin bir şekilde incelemiş değildir. Artık sen de aklını sana açıkladığım şeye ver ve istediğini tercih et!

VASIL

[Suların Kısımları, Bilgilerin Kısımları]

Bunu tam olarak öğrendikten sonra, bilmelisin ki, su iki kısma ayrılır. Biri, son derece duru ve arılıkta seyrelmiş, damıtılmış sudur. Bu, yağmur suyudur. Yağmur suyu, yoğun bulutlardan dönüşmüş bir sudur. Damıtma, kendisine ilişmiş olan yoğunluğu ortadan kaldırmıştır. Bu su, [simgesel olarak] şer'i-ledünni ilim demektir. Çünkü bu ilim ri-

yazet, mücahede ve arınmadan meydana gelmiştir. Sen de onunla [su ve ilim] Rabbine münacat etmek için zatını temizle! Diğer su ise latiflikte bu dereceye ulaşmamış sudur. Bu kısım, nehir ve pınarların suyudur. Bu su, doğduğu ve üzerinden aktığı yere göre, [başka şeylerle] karışmış olarak ortaya çıkar ve bu nedenle tadı değişir: 'Bir kısmı tatlı, bir kısmı acıdır.' Bu kısım tatsız, tuzsuz, acı ve zehirdir.

Yağmur suyu tek bir haldedir: Temiz, duru, serin, içimi hoş bir su. Bu, [simgesel olarak] doğru akıl ve fikirlerin bilgileridir. Çünkü düşünceden (fikir) kazanılmış akıl ilimleri başkalaşarak kirlenir. Çünkü onlar, düşünen akıl sahiplerinin mizacına bağlıdır. Akılcı, ancak duyulur maddeleri, [bunlardan soyutlayarak da] hayalde bulunan şeyleri inceler. Kanıtları da benzer şeylere dayanır. Böylelikle akıl sahiplerinin tek bir şey hakkındaki yargıları farklılaştığı gibi bir kişinin farklı zamanlarda tek bir şeydeki hükmü de değişir. Bu hüküm değişiminin nedeni ise, mizaçların ve yaratılışta bulunan karışım ve unsurların [zaman içinde] değişmesidir. Böylelikle akılcıların tek bir şey hakkındaki yargıları birbirinden farklı olduğu gibi ayrıntıları dayandırdıkları esaslar hakkındaki yargıları da farklılaşmıştır.

İlahi-ledünni ilmin tek bir tadı vardır. Alınan tatlar değişse bile temizliği değişmez: Temizdir, bir kısmı ise, daha temizdir. Bu ilim, durudur ve ona kir karışmamıştır. Çünkü o, doğal mizaç hükmünden olduğu gibi [doğduğu] kaynakların etkisinden arınmıştır. Bu nedenle peygamberler, veliler ve Allah'tan haber verenler, Allah hakkındaki bilgilerinde hemfikir olmuştur. Artmaz, eksilmez ve değişmez. Onlar birbirini doğrular. Nitekim yağarken göğün suyu da farklılaşmaz.

İtimadın ve kalbindeki temizliğin bu bilgi gibi olsun! Bu bilgi, yağmur suyuna benzeyen şeriat bilgisidir. Böyle davranmazsan, kendine karşı samimi davranmamış olursun. Ayrıca, zatında ve temizliğinde bu suyun kendisinden çıktığı yer gibi olursun. Bu suyun acısı ve tatlısını ayırt edebilirsen, bilmelisin ki sen duyuları sağlıklı birisin. Bu husus, herhangi birinin dikkat çektiğini görmediğim bir konudur. Çünkü tatlı bir şeyi yediğinde ondaki tatlılığı duyumsayan kişi, aynı şekilde acı-sıbır otu yediğinde de bunu duyumsarsa, sağlıklı bir duyuya sahip değildir. Akıl kanıtı da buna imkân vermez. Böylece dikkatini çekmiş olduk. Sen de meselenin farkına var! İncele!

Ey dost! Şeriat ilimlerini olduğu gibi riyazetler, halvetler, mücahedeler, lüzumsuz ihtiyaç ve gereksiz düşüncelerden uzaklaşmakla Allah'tan bilgi alan velilerin ve akıllıların ilimlerini elde etmeye çalış! Bu suları ayırt edemezsen, kötü mizaç sahibi olduğunu bilmelisin. Karışımlardan [ahlat-ı erbaa] biri sana hâkim olmuştur. Senin sorununu giderecek bir çözümümüz yok. Fakat Allah sana merhamet ederse (o başka!)

Bu bilgilerin suyundan gösterdiğim şeyi temizliğinde kullanırsan -ki kastettiğimiz meşru ilimdir-, suyla organlarını temizlediğin ve pakladığın gibi o ilim vasıtasıyla niteliklerini ve ruhaniliğini temizlemiş olursun. İlk temizliğin, gece uykusundan kalkıp [su içeceğin] kaba daldırmadan önce, ellerini yıkamandır. Bu konuda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Gündüz uykusundan sonra elleri yıkamanın gerekliliğinde ise görüş ayrılığı vardır. El, güç ve yönetme organıdır. Bu iki elin temizlenmesi ise, sol elin 'güç yoktur [la-havle]', sağ elin ise 'kuvvet yoktur, yüce Allah'tan başkasına ait [ve-lâ kuvvete illa billahi'l-azîm]' ifadesinin bilgisiyle gerçekleşir.

İki el, [aynı zamanda] cimrilik ve eli sıkılığın bir gereği olarak tutma ve engelleme yeridir. Bu nedenle, cömertlik, ihsan ve bağış yaparak açma ve infak eylemiyle onları temizlemelisin. Gece uykusu, kendi gayb âlemini bilmekten gaflet halidir. Gündüz uykusu ise, şehadet âlemini bilmekten gaflet halindir. İşte bu, [Hakka] izafe edilmiş en güzel isimlerden gayb ve şehadet âlemiyle özdeşleşmenin ve ahlâklanmanın ta kendisidir.

Bundan sonra suyla (istinca) ve taşla temizlenme (isticmar) gelir. Bunların ikisini bir arada yapmak, tek yapmaktan daha iyidir. Bunlar iki ayrı temizliktir; nur içinde nur. Sünnette ve Kuran'da bu temizlikler teşvik edilmiştir. İstinca, kendilerinde bulunan dışkı (eza, acı) nedeniyle suyla cinsel organları temizlemektir. Dolayısıyla iki cinsel organ dışkının çıktığı yer olduğu gibi aynı zamanda örtülecek ve gizlenecek iki yerdir. İnsanın içindeki acı (dışkıya benzetilerek eza) ise, gönle ilişmiş çirkin düşünceler, saptırıcı kuşkulardır. Sahih bir hadiste şöyle bildirilir: 'Şeytan insanın kalbine gelir ve ona der ki: Şunu kim yarattı? Bunu kim yarattı? En sonunda sorar: Peki Allah'ı kim yarattı?' Kalbin böyle bir

acıdan temizlenmesi, Hz. Peygamber'in söylediği gibi, Allah'a sığınma ve soruya son vermekten ibarettir.

Bu ikisi, [ön-arka cinsel uzuvlar], avrettir. Başka bir ifadeyle bunlar, insanın kendisine vesvese vermesine yol açan şeylere meyillidir. İnsan, asıl ve ayrıntı konularında dindarlığına zarar veren şeylerle kendisine vesvese verir. Arka, asıl dışkı (eza) yeridir. Zaten bunun için var oldu. Kadın ve erkekteki diğer iki cinsel uzuv ise (kadın ve erkeğin ön uzuvları) ise bu aslın feridir. Onların iyiliğe dönük bir yönü olduğu gibi kötülüğe dönük bir yönü de vardır. İyilik ve kötülük, evlilik ilişkisi ve zinadır.

Bakınız! Az bir suya pislik bulaştığında onu etkiler ve artık o su kullanılmaz. Su da, pisliğin üzerine döküldüğünde onun hükmünü ortadan kaldırır. Tıpkı bunun gibi kuşkular, zayıf imanlı ve düşünceli kalplere geldiğinde, onlara etki eder. Pislik, bir deryaya düştüğünde onda silinip gittiği gibi bilgiyle ve Ruhu'l-kuds ile desteklenmiş güçlü kalplere kuşkular düştüğünde de böyledir. İnsan ve cin şeytanları, ilâhi ilimden nasiplenmiş birine bu kuşkuları getirdiklerinde söz konusu kişi, kuşkuların dış varlığını değiştirir. Bu insan, Allah'ın kendisine ihsan ettiği ilahi rahmetin inayetinden elde ettiği ledünni bilgi iksiriyle, kuşku kurşunlarını altına, değersiz şeyleri gümüşe nasıl çevirebileceğini bilir. Bunun yanı sıra, söz konusu şeylerin hangi yönden doğru olduğunu ve [onlardan etkilenmek bir yana] onlara tesir yapar. İşte, ruhsal istincanın sırrı budur.

Abdest alan kişi, istinca etmeyip taşla temizlik yaparsa (isticmar), bunun, mukallidin temizliği olduğunu bilmelisin. Çünkü cemre [taşlar], çoğuldur [cemaa] ve 'Allah'ın eli cemaatin [topluluk] üzerindedir.' 'Sürüden ayrılmış kuzuyu kurt kapar.' Hadiste geçen kasibe, sürüden uzaklaşmış ve ayrılmış hayvandır. Sürüden ayrılmak, icmaya muhalefet etmek demektir. İsticmar ise, en azı üçten yukarı doğru devam eden tek sayılarla taşları toplamak demektir. Tek olmasının nedeni Allah'ın tek olmasıdır. Öyleyse sürekli olarak müşâhede ettiğin tek olmalıdır. Tek [vitr], intikam talebi demektir. Burada söz konusu olan ise, şeytanın insanın imanına attığı kuşkulardır. Böylece organa yerleşen bu pisliği uzaklaştırmak için taş toplarsın.

Mukallit içinde bir kuşku bulduğunda cemaate, başka bir ifadeyle Ehl-i sünnete (ehl-i sünnet ve'l-cemaat) kaçar. Çünkü Allah'ın eli, rivayette bildirildiği gibi, 'cemaat' ile beraberdir. Allah'ın eli, onun desteklemesi ve gücü demektir. Allah'ın peygamberi (sav.), cemaatten ayrılmayı yasaklamıştır. Bu nedenle icma [imamların görüş birliği], meşru hükmün delili olmada Kitap veya kesin bilgi ifade eden mütevatir hadis gibi nassın yerini almıştır. Bu temizliği taşla yapmak budur.

Çirkin zikrin ortadan kaybolması için güzel zikirle ağzına su ver [mazmaza]! Çirkin zikir, kovuculuk, dedikodu, kötü sözü açığa vurmak demektir. Ağzına su vermen tilavet, Allah'ı zikretmek, araları düzeltmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak olmalıdır. Allah şöyle buyurur: '*Allah kötü sözün açıktan olmasını sevmez.*'[43] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: '*Kovuculuk yapan.*'[44] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: '*Onların sözlerinin büyük kısmında hayır yoktur. Bir sadaka veya iyilik emreden veya insanların arasını düzelten kimse müstesna.*'[45] Bu gibi örnekler sayılabilir.

İşte ağzının temizliği budur. Sana kapıyı açtım. Sen de abdestinde, guslünde ve teyemmümünde böyle devam et. Bunu senden Hak istemektedir. Biz bu temizlik hakkında et-Tenezzülâtu'l-mûsuliyye isimli kitabımızda nesir ve şiir tarzında geniş açıklama yapmıştık, oraya bakınız! Böylece seni yola yönlendirmiş olduk.

Bu temizliği sorumlu bütün organlarında eksiksiz olarak uygula! Çünkü sorumlu her uzuv, bütün ibadetlerle sorumludur. Bu ibadetler temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, cihat vb. dince belirlenmiş amellerdir. Sen de sorumlu her uzvu kendi hakîkatinin gerektirdiği tarzda bu ibadetlere yönlendirirsin. '*Allah verdiğinden başkasıyla kimseyi sorumlu tutmaz.*'[46] Allah her şeye yaratılışını vermiş, sonra yolu göstermiştir. Başka bir ifadeyle verdiği şeyi nasıl kullanacağını açıklamıştır.

İnsanın sorumlu organları, sekiz tanedir. Bunların sayısı artmasa da bazı şahıslarda azalabilir. Bunlar göz, kulak, dil, el, mide, cinsel organ, ayak ve kalptir. İnsanda bunlara ilave bir şey yoktur. Fakat insan türünün bazı fertlerinde bunlar eksilebilir. Örnek olarak kör, sağır, dilsiz ve özürlüleri verebiliriz. Böyle bir durumda, hangi organa sahipsen teklif ona yönelir.

Bu organların her biriyle ilgili bütün teklifler, Şari'nin hitabından öğrenilir. Organlar, bedeni yönetmekle sorumlu ve [şeriatın hitabıyla] muhatap olan nefsin araçları gibidir. Sen de, kendilerinde adaleti uygulamakla sorumlusun. Hz. Peygamber, 'ayakkabının bir bağcığı koptuğunda, iki ayağı arasında adaleti gerçekleştirmek için diğerini de çıkarır ve tek nalınla yürümezdi.' Biz bu konuları ve onlara ait nurları, ikramları, menzilleri, sırları, tecellileri eksiksiz bir şekilde *Mevâkiu'n-nücûm* adlı kitabımızda açıkladık. Bildiğimize göre, bizden önce böyle bir kitap yazan yoktur. Ben onu h. 595 senesi Ramazan ayında, el-Meriyye (Almeria) şehrinde onbir günde yazdım. Kitap hocaya gerek bırakmaz, hatta hoca o kitaba muhtaçtır. Çünkü iki hoca içinde biri üstün, diğeri daha üstündür. Kitap ise, hocanın bulunabileceği en üst makamdadır. O makamın ardında kendisiyle Allah'a ibadet ettiğimiz bu şeriatta bir makam yoktur. Bu kitap kimde bulunursa, Allah'ın başarıya erdirmesiyle, ona itimat etsin. Çünkü bu kitabın faydası büyüktür. Kitabın değerini belirtmemin yegâne nedeni, şudur: İki kez rüyamda Hakkı bana şöyle derken gördüm: 'Kullarıma nasihat et!' Bu kitap, sana yapacağım en büyük tavsiyelerden biridir. Başarıya erdiren Allah'tır. Hidayet O'nun eline bağlıdır. Biz herhangi bir güce sahip değiliz.

Yalancı İblis bir keresinde doğru söylemiş! İblis, peygamberle karşılaşmış, Hz. Peygamber de ona şöyle sormuş: 'Ne haber?' İblis cevap vermiş: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bilmen gerekir ki Allah seni hidayet için yarattı. Buna rağmen hidayette bir katkın yoktur. Allah beni saptırmak için yarattı. Saptırmada da benim bir etkim yoktur.' Bu konuda Hz. Peygamber İblis'in sözüne bir şey eklemeyip ayrılıp gitmiş. Ardından melekler İblis ile Hz. peygamber (sav.) arasına perde olmuştur.

VASIL

Yararlanabileceğin kimi hususlara dikkatini çektikten sonra, bilmelisin ki, Allah insanın bütününe hitap etmiş, onun zâhirini bâtınından ayırmadığı gibi bâtınını da zâhirinden ayırmamıştır. Belli bir azınlığın dışında, insanların büyük kısmının amacı, şeriatın zâhirleriyle ilgili hükümlerini bilmeye yönelmiş, dinin bâtınlarıyla ilgili belirlediği hüküm-

leri bilmekten habersiz kalmışlardır. Bu azınlık, 'Allah yolunun ehli'dir. Çünkü onlar, zâhir ve bâtın düzeyinde bu meseleyi araştırmıştır. Zâhirlerinde kabul ettikleri her dini hükmün bâtınlarına da bir uzantısının olduğunu görmüş, şeriatın bütün hükümlerini böyle ele almış, zâhir ve bâtında Allah'ın sorumlu tuttuğu şeylerle ibadet etmiş, çoğunluğun hüsrana uğradığı yerde onlar kurtuluşa ermiştir.

Ardından, bu konularda sapan ve saptıran üçüncü bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup, şeri hükümleri alıp bâtınlarında onları kullanmış, şeriat hükümlerinin hiç birini zâhirî anlamıyla bırakmamışlardır. Bu grup 'bâtınîler' diye isimlendirilir. Onlar bu konuda farklı eğilimlere sahiptir. Ebu Hamid el-Gazalî, *el-Müstazhirî (Fedaihu'l-Bâtıniyye)* isimli kitabında onlara karşı çıkmış, bâtınîlerin hatalarını bu eserinde açıklamıştır. Kuşkusuz mutluluk, zâhir ehliyle beraberdir. Onlar, bâtın ehlinin bulunduğu tarafın karşısındadır. Tam anlamıyla mutluluk ise, zâhir ve bâtını birleştiren gruba aittir. Onlar Allah'ı ve Allah'ın hükümlerini bilen kimselerdir.

Allah ömür verirse, büyük bir kitap yazma niyetim vardı. Onda zâhirî bağlamlarında yer aldıkları haliyle şeriatın bütün meselelerini ortaya koymayı istiyordum. Zâhirdeki konuları tamamladıktan sonra, söz konusu meselelerin insanın bâtınındaki hükümlerini ortaya koyacaktım [ya da koyacağım]. Böylece şeriatın hükmünün zâhire ve bâtına yayıldığını [ortaya koyacağım]. Çünkü Allah yolunun ehlinin amaç ve maksatları bu olsa bile [zâhir ve bâtını birleştirmek], her biri Allah'ın anlayış verdiği kimselerden değildir. Dolayısıyla herkes, zâhir ve bâtın hakkındaki bu hükmün ölçütünü kendi içinden öğrenemez.

Bu kitapta ise, ibadetlerin içinden genel konuları ele almaya yöneldik. Bu ise, temizlik, namaz, zekât, oruç, hac ve 'Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın peygamberidir' ifadesini telaffuz etmektir [kelime-i şehadet]. Bilhassa bu beş ibadeti ele almaya özen gösterdim. Çünkü bunlar, müslümanlığın üzerinde kurulduğu İslâm'ın dayanaklarıdır. Bunlar, bir ev için duvarlar gibidir. İman ise, evin kendisi ve toplamıdır. Evden içeri girilen yer 'kapı'dır. Bu kapının iki kanadı vardır: Bunlar, iki tanıklığı telaffuz etmektir. Evin dayanakları ise, dörttür: Namaz, zekât, oruç ve hac.

Allah'ın inayetini, kendisine yerleşip bizi cehennemin soluğunun soğukluğu ve sıcaklığından korusun diye, bu evin ayakta tutulmasına ayırdık. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ateş, Rabbine şikayette bulunur ve şöyle der: Ya Rab! Bir parçam diğerini yiyor!' Allah Cehenneme iki nefeslik izin verir. Birincisi kışta, diğeri ise yazdadır.' [Yaz aylarındaki] Bütün sıcaklık ve hararetler kadar her türlü [kıştaki] soğuk ve zemherir de Cehennemin nefesinden meydana gelir. İnsanlar da, kendilerini güneşin sıcaklığından ve havanın soğukluğundan korusun diye evler edinmiştir.

Akıllı insan, kıyamet günü kendisini bu iki nefesten koruyacak bir ev edinmelidir. Çünkü cehennem, kıyamet günü bizzat gelir ve insanların toplandığı Vakfe'ye koşar: Bu esnada galeyana gelir, neredeyse Allah düşmanlarına öfke kusar. Böyle bir evde bulunan kimseyi ise ev, cehennemin kötülüğünden ve taşkınlığından korur.

Temizlik namazın geçerlilik şartı olduğu için, ona bağımsız bir bölüm ayırdık ve namazın önüne aldık. Namazdan sonra ise zekât, ardından oruç, sonra da hac gelecektir. Elinizdeki bu kitapta ibadetlerden bu kadarı yeterlidir. Sen de bu bölümlerden her birinin ana meselelerini araştır. Ben onları zâhirdeki adıyla genel hükmüyle ortaya koyacağım. Ardından aynı meselenin bâtındaki hükmüne geçeceğim. Bütün bahisler bitinceye kadar böyle devam edeceğim. Allah yardım eder ve destekler.

AÇIKLAMA ve İZAH

Temizliğin ilk hükmü, onun temizlik [taharet] diye isimlendirilmesidir. Biz bunu bölümün başında zâhir ve bâtın düzeylerde belirtmiştik. Şimdi ise -Allah'ın izniyle- hükümlerinden söz edelim. Hükümler derken şu konuları incelemekten söz ediyoruz: Temizliğin vacip olması, kime vaciptir ve ne zaman vacip olur. Ardından onun fiillerine, neyle yapıldığına, temizliği bozan şeylere, nelerden dolayı temizlenmenin gerektiği gibi konulara bakacağız. Bunları, şeriat bilginlerinin yapıp kitaplarında ortaya koyduğu tarzda inceleyeceğiz. Burada temizliğin durumunu ele almakla yetindik. Bu meseleyi zâhir ve bâtınî düzeylerde ince-

leyelim. Temizliğe zâhirî bakımından da değindik ki kitabı okuyan insan artık fakihlerin kitaplarına ihtiyaç duymasın ve zikrettiğimiz şeyler ona yeterli gelsin.

Temizliğin hükümlerini saptarken bilginlerin -kendi mezheplerine göre- Kitap, Sünnet, icma ya da kıyastan elde ettikleri kanıtlara değinmeyeceğiz. Herkes, söylenen ve söylenmeyen (hikmet) arasında gördüğü genel illeti göz ardı etmek için kendi mezhebine uygun kanıtı benimser. Bu konularda fıkıh usulüne değinmeyeceğim gibi kanıtları da ele almayacağım. Çünkü sıradan insanlar, kanıtı inceleyecek bir konumda değildir. Bu nedenle biz, temel ferî hükümleri ve insanların bu konulardaki vacip ve vacip olmayan gibi görüşlerini zikredeceğiz.

VASIL

Herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın bütün müslümanlar, vakti girdiğinde namaz kılması gereken bir insana temizliğin farz olduğunda görüş birliğine varmıştır. Ayrıca temizlik, büluğ çağına ulaşmış-akıllı yetişkine farzdır. İnsanlar, müslüman olmanın temizliğin şartı olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bu konuda, zâhirin hükmü budur.

Meselenin bâtınına gelince -ki söz konusu olan bâtını temizliktir-, şöyle deriz: Namazın bâtını ve ruhu, Hak ile karşılıklı konuşmadır. Çünkü Allah şöyle buyurur: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm.' Ardından 'Kul şöyle der, Allah da bunun üzerine şöyle der' ifadesiyle karşılıklı konuşmayı zikretti. Kul bir davranışında Rabbiyle karşılıklı konuşmak isterse, kendisini Rabbiyle konuşmaktan alıkoyan her türlü şeyden kalbini temizlemesi gerekir. Hak ile konuşma esnasında böyle bir temizliğe sahip olmadığında ise, Hakka münacat etmemiş ve saygısız davranmış olur. Böyle bir insan, [konuşmak yerine] kovulmayı hak eder. Allah'ın izniyle, temizliğin fiillerinde bu temizliğin kısımlarını zikredeceğim.

Bilginlerin temizlik yetişkin akıllıya farzdır görüşü, [bütün bilginlerin görüş birliği anlamındaki] icmayla sabittir. Müslümanlığın şart olup olmadığında ise, görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bize göre de sözünü et-

tiğimiz bu temizlik akıllıya farzdır. Akıllı, Allah'ın emir ve yasaklarını bizzat Allah'tan öğrendiği gibi Allah'ın sırrına aktardığı şeyleri öğrenen [akleden] kişidir. Bunun yanı sıra akıllı insan, kalbine gelen düşüncelerin hangisinin Allah'tan, hangisinin nefsinden veya melek veya şeytan güruhundan geldiğini ayırt edebilen kişidir. İşte, [kâmil] insan budur. İnsan, bilgi ve ayırt etmede bu dereceye ulaşıp Allah'ın kendisinden istediği şeyleri bizzat Allah'tan öğrenerek Allah'ın 'Beni kulumun kalbi sığdırdı' sözünü duyduğunda, kalbinde ve onunla ilgili bütün organlarında meşru ölçüde bu temizliği kullanması farz olur.

Gözün bâtını temizliği, söz gelişi, eşyaya ibret gözüyle ve değerlendirmesiyle bakmaktır. Böyle bir insan, gözünü anlamsız yere kullanmaz. Böyle bir davranışı ise, dince belirlenmiş temizliği ilgili yerlerde tam olarak kullanabilen kimse yapabilir. Allah şöyle buyurur: *'Bunda göz sahipleri için ibret vardır.'*[47] Burada ibreti gözlerin fiili yapmıştır. [İbret alarak bundan başka bir sonuca ulaşmak anlamında] İtibar ise, kalp gözlerinin eylemidir. Allah âyette baş gözünü zikretti. Çünkü onlar, kalp gözünün fiili olan itibarı yapabileceği veriyi bâtına ulaştıran araçlardır. Bütün organlar böyle ele alınmalıdır.

Bilginlerin temizliğin farz olma şartı olarak müslümanlık hakkındaki görüşleri ise, onların başka bir görüşüyle irtibatlıdır. Bu ise, kâfirlerin şeriatın ferî meseleleriyle sorumlu olup olmadığı hakkındaki görüşleridir. Bir münafık abdest aldığında, bir farzı yerine getirebilir mi, getiremez mi? Bu konu, bütün dinî hükümleri içeren bir görüş ayrılığı sorunudur.

Bizim görüşümüz şudur: Mümin, kâfir, münafık, kısaca bütün insanlar, dinin ferî meseleleriyle ve asıllarıyla muhatap ve sorumludur. Onlar, kıyamet günü şeriatın asıl konularıyla olduğu gibi ferî meselelerinden dolayı da hesaba çekilecektir. Bu nedenle münafık 'Cehennemin en derin yerinde olacaktır.' Burası ateşin içidir ve münafık 'kalplere erişen' ateş ile azap görecektir. Çünkü münafık, dünyada dinî hükmün biçimsel yapısını yerine getirmişti. Bunlara örnek olarak kelime-i şehadeti telaffuz etmek, peygamberi açıktan doğrulamak ve zâhirî amelleri yapmayı verebiliriz. Ancak onların kalplerinde imanın zerresi bulunmaz. Bu kadarıyla onlar, kâfirlerden ayrılır ve kendilerine 'onlar iki yüzlülerdir' denilir. Allah şöyle buyurur: *'Allah bütün iki yüzlüleri ve kâfirleri Ce-*

hennemde toplayacaktır."[48] Böylece Allah mekânı zikretti. Münafıklar, 'Cehennemin en aşağısında azap görür.' Kâfirler ise, daha yukarıda ve aşağıda azap görür.

Allah Cehennem ateşindeki azap için bir takım mertebe ve tabakalar düzenlemiştir. Bunlar, belirli organlarla yapılan amellere bir ölçüye göre -ki onu aşamazlar- tespit edilmiştir. Bu bağlamda ateş müminin iman mahalline (kalp) kesinlikle ulaşamaz. Dolayısıyla, müminin 'kalplere nüfuz eden' ateşte payı yoktur. Gerçi orada iman kendisinden çıkmıştır. Fakat imanın inayeti, insandaki iman mahalline nüfuz etmiştir. İman kendisini korumak ve azaptan Allah'ın dilediği kadarını uzaklaştırmak için kendisinden çıkar. Nitekim iman, günah işlendiğinde dünyada da insandan çıkar.

Hz. Peygamber şarap içen, hırsızlık yapan ve zina eden mümin hakkında şöyle buyurur: 'Bir mümin mümin iken böyle günah işlemez.' Yani, söz konusu günahı işlerken mümin değildir. Başka bir hadiste ise şöyle buyurur: 'İman bu esnada -yani o fiili işlerken- kendisinden çıkar.' İnsanlar, bu hadisi gerçek anlamının dışında yorumlamıştır. Çünkü onlar, Şari'nin maksadını anlamamış, imanı ameller ile yorumlayarak şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber, burada iman derken ameli kastetmiştir. Halbuki Hz. Peygamber, bu ifadeyle kastettiği şeyi başka bir hadiste açıklamış ve şöyle buyurmuştur: 'Kul zina ettiğinde, iman kendisinden çıkar ve bir gölge gibi üzerinde dolaşır. Zina fiilinden uzaklaştığında ise iman tekrar kendisine döner.'

Bu konudaki ilâhi hikmet şudur: Allah bilir ki kul, günah ve itaatsizlik olduğuna inandığı bir itaatsizliği işlemeye başladığında bizzat bu fiiliyle nefsinin Allah'ın azabına maruz kalmasına ve cezalandırılmanın gerçekleşmesine yol açar. Söz konusu fiil, Allah tarafından bir belanın kula ulaşmasına neden olur. Bu kez kalbindeki iman çıkar ve adeta bir gölge gibi üzerinde kalır. Allah'tan inen bela kulu aramaya başladığında ise, [kuldan çıkmış] imanı o belayı karşılar ve belayı uzaklaştırarak Allah'ın bir rahmeti olarak kula ulaşmasını engeller. Çünkü imana hiçbir şey karşı koyamaz. Peygamberin hadiste vaat ettiği şey bir açıklamadır.

Bu nedenle şöyle dedik: Mümin, itaatle karışmayan saf bir günahı kesinlikle işlemez. Günahtaki itaat, onun günah olduğuna inanmasıdır. Mümin, 'salih ameli ve kötü ameli katıştıran' kimselerdendir. Allah şöy-

le buyurur: '*Belki Allah onların tövbelerini kabul eder.*'[49] Tövbe, dönmek demektir. Kastedilen şey, Allah'ın rahmet etmek üzere kullarına dönmesidir. Çünkü Allah âyeti '*Allah bağışlayan ve rahmet edendir*'[50] ifadesiyle genelleştirdi. Bilginler şöyle der: Umulur ki Allah bakımından zorunluluk ifade eder. Çünkü Allah'ı engelleyen bir şey yoktur.

İman, gönlün ve için temizliğidir. Bu nedenle, ince bir noktanın dışında, dış temizlikte olduğu gibi bir görüş ayrılığı imanda düşünülemez. Görüş ayrılığı bulunabilecek ince noktada, batının hükmü de zahir temizliğin hükmü gibidir. Görüş ayrılığı bulunan bu yönden şöyle deriz: İçin imanla temizlenmesinin şartı onu sözle ifade etmek midir? Bu durumda dil, kalbin inandığı şeyle örtüşmüş olur. Yoksa sözle söylemek şart değil midir? Böylelikle bâtında inandığı şeyi izhar etmediğinde, şehadet âlemindeki zâhir münafik gibi gayb âleminde iki yüzlü olmuş olur.

Çünkü söz gelimi mümin, namazın farz olduğuna inanır, fakat namaz kılmaz ve temizlenmez. Münafik ise, kalbiyle bunların farz olduğuna inanmaz ve inanmadığı halde namaz kılar, temizlenir veya bu gibi ibadetleri kendisine farz kılan peygamberin sözü nedeniyle yapmaz. Derinden incelediğinde, meselenin anlamının bu olduğunu görürsün. Böylece, görüş birliği ve ayrılığına göre hüküm, zahirde olduğu tarzda zâhire ve bâtına yayılır. Bunu bilmelisin!

VASIL

Kitap ve Sünnet temizliğin fiillerini belirtmiş, temizliğin farzlarını, sünnetlerini ve müstehaplarını açıklamıştır. Temizliğin kimi şartları, esasları, nitelikleri, sayıları ve yerli yerinde belirlenmiş ölçüleri vardır.

Temizliğin şartlarından biri niyettir. Niyet, işin başında Allah'a yaklaşmak amacıyla temizliği yapmaya yönelmektir. Bazı insanlar, niyetin fiilin geçerlilik şartı olduğu kanaatine varmıştır. Bunun anlamı fiilin ancak niyetle geçerli olabileceğidir. Farzı yerine getirmeyi mümkün kılan şeyin kendisi de zorunlu olarak farzdır. Bizim görüşümüz budur ve iç ve dış temizlikte biz bunu kabul ediyoruz. Bizce niyet, bâtını temizlikte daha önemli ve zorunludur. Çünkü niyet bâtının niteliklerinden

biridir. Bu nedenle onun bâtın temizlikteki hükmü daha güçlüdür. Niyet, kendi etkisinin olduğu yerde hükümrandır. Zâhir ise ona daha yabancıdır. Bu nedenle, bildiğimiz kadarıyla, niyetin bâtında olması gerektiğinde görüş ayrılığı yoktur. Halbuki niyetin zâhirde olup olmaması hakkında görüş ayrılığı vardır. Niyet hakkında, bir ölçüde yeterli sayılabilecek açıklamalar daha önce zikredilmişti.

Başka bir grup ise, niyetin geçerlilik şartı olmadığı kanaatindedir. Burada su ile yapılan abdest temizliği hakkında zikrettiğimiz şeyi kastediyorum.

VASIL

Elin Abdest Kabına Sokmadan Önce Yıkanması

Şeriat bilginleri, abdest alınmak istenen kaba sokmadan önce elleri yıkamanın farz olup olmadığı konusunda dört görüş ileri sürmüştür. Bazı âlimlere göre, ellerin yıkanması her halükârda sünnettir. Bir gruba göre temizliği hakkında kuşku duyan insanın ellerini yıkaması müstehaptır. Bazılarına göre abdest almak istediği kaba sokmazdan önce eli yıkamak, sadece uykudan kalkana farzdır. Bir gruba göre ise gece uykusundan uyanan kimseye eli yıkamak farzdır.

Bildiğim kadarıyla bu meselede bilginlerin görüşleri böyle sınıflanabilir. Herkesin kendi düşüncesini dayandırdığı bir kanıtlama tarzı vardır, fakat bu kitabımız onların kanıtlarının ortaya konulacağı bir yer değildir.

TAMAMLAMA

Meselenin bâtındaki hükmü şudur: Eli yıkamak, Şari'nin terk edilmesini emrettiği davranışlarla eli temizlemektir. Bu da iki kısma ayrılır: Bir kısmı vacip, diğeri ise teşvik edilmiş kısımdır [mendup]. Bizce vacip ve farz eşittir ve bu ikisi aynı anlama söylenmiş iki sözdür. Bina-

enaleyh bize göre, 'Allah farz kıldı' demek ile 'vacip kıldı' demek arasında fark yoktur.

Terki vacip olan fiil, işlendiğinde şeriatın gasp, hırsızlık veya hainlik yapılmış olacağına hükmettiği bir şeyden elin çekilmesidir. Kısaca, şeriatın elin kullanımını uygun görmediği her şey bu kapsama girer. Bu hallerdeki farklar açıktır. Bütün bunlardan elin 'temizlenmesi' vaciptir. Neyle temizleneceği ise, Allah izin verirse, ilgili bölümde belirteceğiz. Öyleyse elin böyle temizlenmesi farzdır.

Teşvik edilmiş temizlik ise, elde bulunup tutulması serbest bırakılmış dünyalığın terkidir. Şeriat, Allah katındakini arzulayarak böyle bir malın elden çıkarılmasını teşvik etmiştir. İşte zühd budur ve o bir ticarettir. Çünkü sahip olunan malı elden çıkarmanın karşılığında Allah katında bir bedeli vardır. Terk etmek, elde tutmaktan daha üstündür [kârlıdır]. Zühd, her dinde ve inançta din ve akıl bakımından kabul edilmiş bir husustur. Çünkü bütün akıl sahipleri, dünyaya karşı zahit davranıp dünyalık toplamayı bırakmanın ve insanın sahip olduğu malları elden çıkarmasının üstün bir davranış olduğunda görüş birliğine varmıştır. İşte bu, elin temizlenmesi hakkında teşvik edilmiş kısımdır. Bu kısımdaki temizlik sünnettir.

El temizliğinde müstehap görüşe gelince, bu görüş, elinin temiz olup olmadığında kuşku duyan insanın sahip olduğu malı elinden çıkarmasıdır. Bunun nedeni, malın helalliğini zedeleyen bir kuşkunun malda bulunmasıdır. Bu durumda malı elinde tutması uygun değildir. Bu ise zühd değil, veradır [kuşkulu şeylerden uzak durmak]. Malda haram kuşkusu bulunsa bile, onun helale dönük bir yönü de vardır. Müstehap olan, böyle bir malın mutlaka terkedilmesidir. Çünkü haramı dikkate almak, [helali dikkate almaktan] daha üstündür. Çünkü insan, şüpheli bir şeyi elinde tuttuğunda sorumluyken kendisine göre maldaki kuşku nedeniyle onu elinden çıkardığında ise sorumlu değildir. Hatta bu davranışı karşısında insan, ödüllendirilmeye daha yakındır. Teşvik edilmiş temizlikte böyle yapmak daha iyidir. Mübah malın terkinin ise mübah sayılması daha doğrudur.

Bilginlerin uykudan uyanıldığında elleri yıkamanın genel anlamda farz olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düştüğünü, bazı âlimlerin bunu özellikle gece uykusuyla sınırladığını belirtmiştik. Bilmelisin

ki, gece, gaybdır [görünmez]. Çünkü o, örtünme mahallidir. Allah 'geceyi bir örtü yaptı.' Gündüz ise şehadettir [görünen]. Gündüz, hareket ve ortaya çıkma zamanıdır. Bu nedenle Allah gündüzü Allah'ın ihsanını, yani rızık aramak için geçinme vakti yaptı. Gündüz aranılan ihsan ve rızık, [başka vakittekinden] fazla ve üstündür. Bu, erdemlerin artmasıdır. İnsan gündüz, kendisi için rızık olmayan şeyleri de toplar. Bu kısım fazlalıktır, çünkü insan onu varisleri veya başka insanlar için toplar. Halbuki insanın rızkı, topladıkları değil, beslendiği şeylerdir.

Bilmelisin ki uyuyan, hiç kuşkusuz gayb âleminde bulunur. Gece uykusu söz konusu olduğunda ise, bu uyku gayb içinde gayb sayılır. Dolayısıyla onun etkisi daha güçlüdür. Gündüz uykusu ise şehadet içindeki gaybdır. Dolayısıyla bu uykunun hükmü daha zayıftır. Bakınız! Allah 'uykuyu dinlenme' yaptı. Dinlenme, hiç kuşkusuz bir istirahattir. Geceleyin uyku daha şiddetlidir. Çünkü gece uykusunda insan gündüzdekinden daha çok kendisinden geçer. Gayb asıldır. Öyleyse asıl olan gecedir. Şehadet âlemi ise bu aslın feridir. O zaman gündüz de, ferdir. *'Onlar için bir delil gecedir. Gündüzü ondan çıkarırız.'*[51] Çünkü gündüz, geceden çıkarılmıştır. Gece, eşyayı örter ve onların dış varlıklarının hakîkatlerini görmeyi engeller. Bu nedenle gece, bilgisizliğe benzer. Çünkü bir şeyi bilmemek, onun hükmünü açıklamaz [açıklamayan bir şeydir]. Bir konuda şeriatın cahili olan insan, şeriatın o konudaki hükmünü de bilemez.

Uyuyan kişi, görülür âlemdeki insanların herhangi bir işini bilemediği için, uyku sırf bilgisizlik sayılmıştır. Ne var ki uyku 'gözü uyuyup kalbi uyumayan' için bilgisizlik değildir. Örnek olarak Allah'ın peygamberini ve günümüzde de Allah'ın dilediği peygamber varislerini verebiliriz. Gündüz, eşyayı ayan beyan ortaya koyar ve onların zatlarının dış varlıklarını gösterir. Bunun yanı sıra insana çekindiği zararlı şeyleri gösterdiği gibi çekinmediklerini de gösterir. Bu nedenle gündüz, bilgiye benzer. Çünkü bilgi, şeriatın eşyadaki hükmünü açıklayan şeydir.

Gündüz uyuyan insan, uyuması nedeniyle bilgisizlikle nitelendiği için -çünkü uyku bilginin zıddıdır- bazen farkında olmaksızın elini veya ayağını uzatıp uyanıkken bozmaya yeltenmeyeceği bir şeyi bozabilir. Bu nedenle şeriat, uyandığında bilgiyle bilgisizlik uykusundan temizlenmeyi ona farz kıldı. Uyuyan insan, uyanmasıyla bu konudaki şeriatın

hükmünü öğrenir. Çünkü o, bilgisizlik uykusunda uyurken, 'elinin nerede gecelediğini bilmiyordu: Acaba kendisine mübah bir malda mı, yoksa daha önce zikrettiğimiz gibi, çalınmış vb. gibi mülkiyeti kendisine mübah olmayan bir şeyde mi [geceledi]? Farklı düşünen kimse, Hz. Peygamber'in 'elinin nerede gecelediğini bilemez' hadisini dikkate alır ve bilgisiz ile uyuyan kişi, uykuda ortak olur.

Şari 'geceleyeni' zikretti. Çünkü uyku genellikle geceleyene hâkimdir. Şari, her zaman daha yaygın olanı dikkate alır. Böylelikle bu hükmü gece uykusuna bağlamıştır. Mutlak anlamda uykuyu dikkate almak, gece uykusunu dikkate almaktan daha üstündür. Gece uykusunu dikkate alan kişi, geceleyeni zikretmiş olur. Çünkü insan gündüz uyuduğunda, yanında bir insan veya toplum bulunabilir. Onlar uyuyan kişinin elini veya ayağını hareket ettirip bir testiyi veya başka bir şeyi kırmaya neden olduğunu görebilir. Veya uyuyanın eli, süt emen küçük bir çocuğun ağzının üstüne gelir ve ona eziyet verir veya onun soluk alıp vermesini engeller ve ölümüne yol açabilir. Bu gibi hadiselere tanık olduk. Bu durumda uyuyan insanın yanında bulunan uyanık kişi, gündüzün ışığı ve uyanıklık bu durumu kendisine gösterdiği için, yakınındaki küçük çocuğu veya testiyi uzaklaştırmakla ortaya çıkacak zararı engeller. Bilgisiz insan karşısında bilgin de böyledir. Bilgili, cahilin şeriatın hükmünü bilmediği bir şeye yeltendiğini gördüğünde, onu uyarır veya şeriat onunla bu fiil arasına girer.

Bize göre eli yıkamak, bâtınî işlerde gafil -ki gafil gündüz uyuyan kimsedir- ve cahile -o da gece uyuyan kimsedir- farzdır ve bu zorunludur. Temizlenmeyi eli kaba sokmazdan önce dikkate almamızın nedeni ise, hem amel ve hem de bilgiyle sorumlu ve muhatap olmamızdır. Bilgi [zahirî anlamıyla] sudur. Amel ise, yıkanmaktır. Her ikisiyle birlikte temizlik gerçekleşir. Abdest suyunun bulunduğu kaba sokulmazdan önce ellerin yıkanması, insanın içinden bu fiile başlarken Hakkın mertebesine -ki insanın mutluluğu oradadır- yönelme niyetinin ortaya konulmasıdır. İşte abdest kabına sokulmazdan önce eli yıkamanın bâtınî temizlikteki anlamı budur.

VASIL

[Ağza ve Burna Su Vermek]

Ağza ve burna su vermek (mazmaza ve istinşak), şeriat bilginlerinin üç görüşe ayrıldığı bir konudur. Bazı âlimler, her ikisinin de sünnet olduğunu, bir kısmı farz, bir kısmı ise ağza su vermenin sünnet, burna çekmenin farz olduğunu kabul etmiştir. Ağza ve burna su vermenin zahirdeki hükmü budur.

Ağza ve burna su vermenin (mazmaza ve istinşak) bâtındaki hükümlerine gelince, bunların bir kısmı farz, bir kısmı sünnettir. Ağza su çekmede farz olan, 'Allah'tan başka ilâh yoktur'u söylemektir. Bu kelimeyi söylemekle dil ve gönül şirkten temizlenir. Çünkü bu cümlenin harfleri göğüs [sadr, gönül] ve dil harfleridir. Allah'ın sana söylemeyi farz kılıp başkasının senin adına yerine getiremeyeceği -ki böyle olsaydı farz-ı kifaye gibi senden düşmüş olurdu- bütün ibadetleri söylemek de böyledir. Örnek olarak, çukura düşmek üzere olan bir âmâyı uzaktan gören adamı verebiliriz. Âmâ çukura düşmekle ya acı çekecektir veya ölecektir. Bu nedenle, kendisine yetişemeyeceği için, adamın âmâyı düşmekten engelleyecek şekilde anlaşılır bir dille ona bağırması farzdır. Bir insan bu konuda kendisini geçerse, üzerinde belirlenmiş farz kendisinden düşer. Buna rağmen âmâyla konuşursa, bu davranış, yine de iyidir, fakat farz değildir.

İnsan bu ve benzeri şeylerle bâtınında ağzına su verirse [temizlerse], hiç kuşkusuz, bir iyilik elde etmiş ve hayır söylemiş olur. Hayır söylemek ve dilin doğruluğu, yalandan temizlenmektir. İyi sözü söylemek, kötü sözü söylemekten arınmak demektir. '*Zülum eden ise..*'[52] âyetine göre bir karşılık olsa bile, bu konuda susmak daha üstündür. İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, o ikisinin zıddı olan şeylerden temizlenmektir. Böyle bir şey, ağza su almanın farz ve sünnetidir. Aynı şey, burna su çekmek için geçerlidir.

Bâtında burna su çekmeyi anlamak için şunu bilmek gerekir. Arap örfünde burun, izzet ve büyüklük organıdır. Araplar beddualarında 'Allah burnunu sürtsün' 'burnu toprağa sürtünse bile' derler. Burada 'toprak' denmiştir. Bunun anlamı, Allah'ın [beddua edilen insanı] büyüklük ve izzetinden horluk ve küçüklüğe düşürsün demektir. Bu küçültme

'toprak' kelimesiyle anlatıldı. Çünkü Allah yeri mübalağa kalıbında 'çok zelil' diye isimlendirdi. Çünkü en zelil şey, bir zelilin ayağıyla çiğneyebildiği şeydir. Kullar zelil yaratıklar olduğu halde üzerinde yürüyerek yeryüzünü çiğner. Bu nedenle Kur'an, yeryüzünü mübalağa kalıbıyla isimlendirmiştir.

İnsanın içindeki büyüklük, kulluk, horluk, zillet ve muhtaçlık hükümlerini uygulamadan ortadan kalkmaz ve silinmez. Bu nedenle burna su verirken sümkürmek gerekti. Kişiye şöyle denilir: Burnuna su çek, sonra sümkür! Burada su, kul olduğunu bilmendir. Büyüklüğünün temsil eden organında [burun] onu kullandığında ise, büyüklük o yerden çıkar. 'Sümkürme' budur. Bunun bir kısmı farzdır. Bu kısmın bâtında kullanılması ise, hiç kuşkusuz ki farzdır. Sümkürmenin sünnet olmasının anlamı, onu yapmadığında abdestinin geçerli olabilmesidir. Bu noktadaki karşılığı ise şudur: Kölene veya emrinin altında bulunan kimselere [amir olarak] veya elinin altında bulunana kimseye tevazuyla davranmayı terk edip Şari Teala'nın sana mübah kıldığı bir gerekçe nedeniyle üstünlüğünü, başkanlığını göstererek davranırsın -ki burada [kölenin efendiye söylediği] 'Efendi! Bana falan şeyi ver' ifadesinin içerdiği bir sır vardır-. Bu durumda [mübah bir gerekçe nedeniyle] tevazuyu terk etmeye rağmen, tevazu yapmadan temizlenme gerçekleşmiş olur. Bununla birlikte, tevazunun gösterilmesi daha üstün bir davranıştır. İşte bu da, burna su çekmenin [batında] farz olmaktan çıktığı bağlamdır.

Bu nedenle 'burna su çekmek bazen sünnet, bazen farzdır' dedik. Çünkü biliyoruz ki, bir şehir halkı tek bir sünneti terk etmede görüş birliğine varırsa, onlarla savaşmak farz olur; fakat bir kişi sünneti terk ederse öldürülmez. Hz. Peygamber 'gece vakti ulaştığı bir şehre sabah oluncaya kadar savaş açmazdı. Sabah olduğunda ise ezan sesi duyarsa durur, yoksa saldırıya geçerdi.' Ezan sesi duymadığımda ise 'Öyle bir topluluğun bölgesine girdik ki! Korkutulanların sabahı ne kötüdür' âyetini okurdu.

Şeriatın farz, sünnet ve müstehaplarından her hükmün bâtında bir karşılığı veya kula o konuda açılan şeylere göre birden çok hükmü vardır. Bâtındaki bu hüküm de, farz veya sünnet veya müstehap olabilir. Bu durum zorunludur. Dince belirlenmiş bütün ibadetlerde bunu alabi-

lirsin. Bu sayede zâhirin hükmü bâtından ayrılır. Çünkü zâhir, bâtına nüfuz eder. Bâtında zâhire sirayet eden meşru bir emir yoktur. Bâtında olan, kendisinde sınırlıdır. Çünkü bâtın, bütünüyle anlamlardır. Zâhir ise, duyulur fiillerdir. İş duyulur olandan manaya geçerken anlamdan duyuya geçmez.

BÂB

Yüzü Yıkamanın Sınırı

Yüzü yıkamanın farz olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Bunun bâtındaki hükmü ise, murakabe (kontrol, gözetleme) ve Allah'tan her durumda utanmaktır. Bu ise, Allah'ın sınırlarını aşmamakla gerçekleşir.

Şekilci bilginler, abdestte yüzü yıkamanın tanımlanmasında üç yerde görüş ayrılığına düşmüştür: Birincisi, kulakla yanak arasındaki beyazlık hakkındaki görüş ayrılığıdır. İkincisi, sakalın örttüğü kısımdaki görüş ayrılığıdır. Üçüncüsü ise, sakalın yıkanmasıdır. Zikredilen beyazlığa gelince, bazı bilginler onun yüzden olduğunu, bazıları ise yüzden olmadığını iddia etmiştir. Sakalın örttüğü kısım hakkında ise, bazı âlimler suyun o kısma girdirilmesini, bazıları ise bunun zorunlu olmadığını iddia etmiştir. Sakalın hilallenmesine gelince, bazı bilginler bunun zorunlu, bazıları ise, zorunlu olmadığını iddia etmiştir.

VASIL

Zikredilenlerin Bâtındaki Hükmü

Bu konuda işi sınırlamaksızın, genel anlamda yüzün yıkanmasının bir kısmı farz iken bir kısmı farz değildir. Farz olan kısım, yasakladığı yerde seni görüp emrettiği yerde bulmayışında Allah'tan utanmaktır. Bu konuda sünnet olan utanma, yalnız başınayken ayıp yerlerini açmaktan utanmaktır. Her parçanı gördüğünü bildiğin halde Allah'tan utanmak daha yerindedir. Fakat sorumlu olman bakımından senin fiillerin-

deki hükmü, zikrettiğimiz şeydir. Rivayetler bunu getirmiştir. Sana mübah kılınsa bile, eşinin avret yerine bakmak da böyledir. Mübah olsa bile, bu konuda hayâ etmek, daha üstün ve yerinde bir davranıştır. Böylelikle utanma duygusunda *'Allah hakkı söylemekten utanmaz'*[53] gibi ifadelerde farzlık düşer. Bundan ortaya çıkan şey ise üzerine farzdır. Senin üzerine belirlenmeyen ise, sünnet ve müstehaptır. Dilersen yaparsın -ki üstün olan budur- dilersen de yapmazsın.

İnsan zâhir ve bâtın olarak fiillerini ve fiillerini terki gözettiği gibi Rabbinin, kalbindeki eserlerini de gözetir. Çünkü kalbinin 'yüzü' muteberdir. İnsanın ve her bir şeyin yüzü, onun hakikati, zatı ve kendisidir. 'Bir şeyin vechi,' 'meselenin vechi', 'hükmün vechi' denilir ve onunla sözü edilen şeyin hakikati, kendi ve zatı kastedilir. Allah Teala şöyle buyurur: *'O gün yüzler vardır parıldar, Rablerine bakarlar. O gün yüzler vardır, kararmıştır. Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felâkete ugratılacağını sezeceklerdir.'*[54] Öyleyse insanların önündeki yüzler, zanlarla nitelenmez. Zan insanın hakikatine aittir. Binaenaleyh 'hayâ bütünüyle hayırdır', 'hayâ imandandır' ve 'hayâ ancak iyilik getirir.'

Kulak ve yanak arasındaki beyazlık -ki o kulak ve yüz arasındaki sınırdır-, insanın yüzünde sorumlu olduğu amelle kulağında sorumlu olduğu amel arasındaki sınırdır. Bu konuda yapılması gereken şey, sınırı sınırlanana sokmaktır. Başka bir ifadeyle insana yaraşan şey, hayâ duygusunu gözüne olduğu gibi kulağına da yönlendirmektir.

Allah'ın yasakladıklarına bakmamak, hayânın bir parçasıdır. Allah peygamberine şöyle hitap eder: *'Müminlere söyle, gözlerini haramdan uzak tutsunlar.'*[55] *'Mümin kadınlara da gözlerini sakınmalarını söyle.'*[56] Bu iki âyetin bâtını anlamında kast edilenler, nefs ve akıldır. İnsanın işitilmesi helal olmayan şeyi duymaktan da utanması gerekir. Örnek olarak dedikoduyu ve bir insanın söylemesi veya duyması uygun olmayan kötü sözü dinlemeyi verebiliriz. Çünkü bu beyaz, kulak ve yanak arasındadır. Orası, kuşku mahallidir. Kuşkunun nedeni, bu konuda şöyle demektir: 'Ben karşı çıkmak ve gıybeti yapılan kişiyi savunmak için ona kulak vermiştim.' Bu ise, kişinin anlayışından kaynaklanır. Onun bu sözü, [yanak anlamındaki izar'ın aynı zamanda mazeret anlamına gelmesiyle ilgili olarak] izar'dan kaynaklanır. İzar ise, mazeret demektir. İnsan bu konuda azarlandığında, zikrettiğimiz tarzda mazeret beyan eder ve der

ki: Sözünü tam olarak kulağıma yerleştirmek için ona kulak verdim ki bilgiye dayanarak onu öyle konuşmaktan engelleyeyim. Bu durum 'izar' kelimesiyle ifade edilir. Bu ifade, izarı (ya da mazereti) olmayan kimsede izarın yerini alır.

Bu gibi ifadeleri dinlememeyi vacip sayan kimsenin temizliği, Allah'ın şu âyetiyle gerçekleşir: *'Onlar, sözü dinler ve en güzeline uyar. İşte onlar, Allah'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir.'*[57] Allah onlara iyilik ve kötülüğü gösterir. *'Onlar üstün akıl (lüb) sahipleridir.'*[58] Başka bir ifadeyle, söylediğimiz şeyi bilen kimselerdir. Lüb, bir şeyin kabukla korunan özü demektir. Bunun kendisine farz olmadığını düşünen ise, dilerse yıkanır, dilerse yıkanmaz. Örnek olarak, cezalandırmasından korktuğu yetkili birinden yüzüne karşı reddemeyeceği şeyleri dinlemek zorunda kalan insanı verebiliriz. Meclisten kalkmaya güç yetirebilirse, ayrılır. Bu insanın yıkanması ve temizlenmesi oradan ayrılmaktır. Kendince kuşkulu bir durum nedeniyle kalmayı yeğlerse oturur ve ayrılmaz. Bu da, ayrılmanın farz olmadığını düşünen kimsenin davranışıdır.

Sakalın örttüğü yerin yıkanması ve sakalın hilallenmesi ise, [bâtınî olarak] geçici şeylere işaret eder. Sakal yüze ilişen bir şeydir. Yüzün bir parçası değildir ve yüzün tanımında bulunmaz. Bu durum, zatının dışında bulunup zatına ilişen şeylerin [tanımında bulunmayışına] benzer. Bu arızî şeylerde, sana ilişen şeyin hükmüne bağlısın. Bu arızî şeyden nefsini temizlemeyi gerekli görmüşsen, sakalın yıkanmasının farz olduğunu benimseyen kimsenin görüşünü dikkate almışsındır. Temizlemeyi gerekli görmezsen, ya müstehap olarak temizlersin veya hükmü kesin olmadığı için bırakırsın. Fakat böyle yapmak, diğerlerinin içinde bir eksikliktir. İşte bu, 'zorunlu değildir' diyen bilginin görüşüdür ve o, diğerlerinin mezhebidir.

Böyle bir bölümde önce şunu açıklamıştık: Böyle meselelerde bâtının hükmü, farz olmaya ya da sünnet veya müstehap olmaya dönük bir yönü bulunan zahirin hükmünden farklıdır. Bir işin yapılması veya terk edilmesi anlamıyla [vacip veya haram] farz, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir şeydir. Bâtınî meselelerde farz olmayan şeyi, emre bağlanmada farza katmak daha uygundur. Burada söz konusu olan şeyin yapılması veya terk edilmesi gereken bir iş olması durumu değiştirmez. Bu durum, bütün ibadetlerde böyledir.

BÂB

Abdestte Elleri ve Kolları Dirseklere Kadar Yıkamak

Şeriat bilginleri, abdestte elleri ve kolları yıkamanın zorunluluğunda görüş birliğine varmış, dirseklerin yıkamaya dahil edilmesinde ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bizim mezhebimiz, fiilde icma' derecesine çıkmaktır. Çünkü hükümde icma('nın gerçekleşmesi) düşünülemez. Bazı bilginler, dirseklerin yıkanmaya dahil edilmesi, bir kısmı ise bunu farz saymamak görüşündedir. Farz olmadığını söyleyenler arasında ise dirsekleri yıkamaya katmanın müstehap olduğunda görüş ayrılığı yoktur.

VASIL

[Bu Konuda Bâtının Hükmü]

Allah'ın bizi sorumlu tuttuğu zâhir hükmünü ortaya koyduktan sonra, şöyle deriz: İki eli ve iki kolu -ki o ikisi bilektir- kerem, cömertlik, ihsan, başkasını tercih, bağışlar, emanetleri sahiplerine vermek fiiliyle yıkamak gerekir. Bu, başkasını tercihin geçerli olmadığı hususlar. Aynı zamanda, dirseklere dayanmakla onları dirseklerle beraber tevekkül ve sığınma duygusuyla yıkamak gerekir. Çünkü mümin 'kardeşiyle çoktur.' Hz. Peygamber abdestte dirseklerini yıkadığında, pazularına kadar yıkardı. Bu ve benzeri şeyler, ellere ait özelliklerdendir. Ellerin sınırı konusunda görüş ayrılığı vardır. En çoğu, koltuk altlarına kadar olan kısımdır. En azı ise 'dirsek' diye isimlendirilen ayrıma kadardır. Geride dirsekleri katıp katmamak kalır.

Bâtında dirsekler, kulun yararlandığı [dirsek kelimesiyle aynı kökten irtifak] ve nefsini alıştırdığı sebepler demektir. Çünkü insan, özünde 'aceleci yaratılmıştır.' Mümkün bir varlık olması bakımından, hakîkatinin verdiği yoksunluktan korkar. Bu nedenle, dayanacağı ve meyledeceği şeye yönelir. Abdestte dirsekleri yıkamaya katmanın farz olduğunu düşünen kimse, kendisinden bir hikmet olarak Allah'ın yarattığı şeylere sebepleri yerleştirdiğini gören kişidir. Çünkü Allah, yaratıkları-

nın inançlarındaki zayıflığı bilir. [Dirsekleri yıkamanın bir parçası yapmakla] Böylelikle, sebeplere güvenerek Allah'ın hikmetinin işlevsiz kalmamasını ister. Çünkü böyle bir şey, insanın Allah'a itimadına zarar verir.

Dirsekleri yıkamanın farz olmadığını düşünüp nefsin sebeplere yöneldiğini gören kimse, nefsin sebeplere itimat edip sebepleri görmekle hal olarak Allah'a güvenmenin tam anlamıyla gerçekleşmediğini görmüş demektir. Dirsekleri yıkamanın farz olmadığını kabul eden herkes, onları yıkamaya katmanın müstehap olduğunu düşünür. Haklarındaki hükümleri değişse bile, sebepleri görmek herkese göre müstehaptır. Çünkü Allah, hikmeti sebeplerin varlığına bağlamıştır.

BÂB

Başı Meshetmek

Şeriat bilginleri, başın mesh edilmesinin abdestin farzlarından olduğunda görüş birliğine varmış, başın ne kadarının zorunlu olduğunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimlere göre başın tamamını mesh etmek farzdır. Bazıları da başın bir kısmını mesh etmenin farz olduğunu iddia etmiş, 'bir kısmı'nı tanımlamada görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir kısmı ise, başın üçte birini meshin farz olduğunu ileri sürmüş, bir kısmı üçte ikisini, bir kısmı çeyreğini mesh etmenin farz olduğunu iddia etmiş, bir kısmı ise sınırın belirlenemeyeceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, meshin elin ne kadarıyla yapılması gerektiğinden söz etmiştir. Bazıları meshin en az üç parmakla yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bazı bilginler ise 'bir kısmı' deyiminin ne mesh edilen yer ne de parmaklar için belli bir tanıma sahip olduğunu ileri sürmüştür. Görüş ayrılığının kaynağı, abdestle ilgili *'başlarınızı'*[59] âyetinde 'b' [ile] harfinin geçmiş olmasıdır.

VASIL

Başı Mesh Etmenin Bâtındaki Hükmü

Meshin [zahirdeki hükmünden] bâtındaki hükmüne geçersek, öncelikle baş [re's], başkanlıktan gelir. Başkanlık yükseklik ve üstünlük demektir. Kavmin başkanı, yani kavmin yetki sahibi olan efendisi ifadesi buradan gelir. Gözle bakıldığında baş, bedendeki en üst taraf olduğu ve bütün beden onun altında bulunduğu için 'baş' diye isimlendirildi. Başkan yönetilenden mertebe bakımdan üstündür ve üst yön ona aittir. Allah, şeref sahibi olması nedeniyle, kendisini üstte olmakla nitelemiştir: *'Üstlerindeki Rablerinden korkarlar.'*[60] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: *'O kullarının üzerinde hâkimdir.'*[61] Böylelikle baş, üst yön ilişkisi nedeniyle bedende Hakka en yakın organdır.

Başın bedenin bütün parçalarını yönetmesini sağlayan başka bir üstünlüğü daha vardır. O da başın duyulur-akledilir ve manevi bütün güçleri taşıyan ve toplayan bir yer olmasıdır. Baş bu yönden de bu üstünlüğe sahip olduğu için baş diye isimlendirildi. Allah insandaki en şerefli şey yaptığı aklın bulunduğu yeri de başın en üst tarafı yapmıştır. Burası başın üst tarafıdır [yafuh]. Allah onu üst yöne bakan yer yapmıştır.

Baş, zâhirî ve bâtınî tüm güçler için bir yerdir. Her gücün bir otoritesi, hükmü ve övüncü vardır ki bunlar bir güç için diğer güçlere karşı üstünlük sağlar. Bu durum, hükümdarın sarayının çarşıdaki diğer evlerden yüksek olmasına benzer. Allah, o güçlerin baştaki yerlerini farklı farklı yapmış, böylelikle üstü, önü, ortası ve sonuyla başın tümünü kaplamışlardır. Daha önce belirttiğimiz gibi, her gücün kendiliğinde bir izzeti, otoritesi, büyüklüğü ve başkanlığı vardır. Bu nedenle başın tümünün tevazu ve Allah'a boyun eğme duygusuyla mesh edilmesi gerekir. Bu yorum, farklı mekânlara yerleşmiş bu güçleri taşıması bakımından bütününe yayılan bu başkanlık nedeniyle başın bütününün meshinin farz olduğunu düşünen insanın görüşüdür. Mesh bütüne yayıldığında, her gücün kendi iddiasıyla ilişkili özel bir mesh gerçekleşir. Böylece insan, başın her parçasına özgü mesh ile o parçayı kendisine ait taşkınlıktan alıkoyar. Böylelikle insan, meshi bütün başa yayar [bütün parçaları taşkınlıktan alıkoyar].

Valilerin işleri hükümdara döndüğü gibi, başın da üstünde bir baş olduğu düşünülebilir. Hükümdar valileri yöneten kişidir. Böylece her vali, üzerinde kendisinden daha üstün ve kendi otoritesi üzerinde otoritesi olan bir yönetici bulunduğunu görür. Söz gelimi musavvire gücünün hayal gücü üzerinde bir otoritesi vardır. Dolayısıyla o, hayal gücünün başkanıdır. Bununla birlikte hayal gücünün de bir başkanı vardır. Bilginlerden böyle düşünen kimseler, başın bir kısmının mesh edilmesi gerektiği görüşüne varmıştır. Bu da başın en üst tarafını meshetmektir.

Arkadaşlarımız, [başın bir kısmını meshi kabul ederken] bu kısmın sınırı üzerinde görüş ayrılığına düşmüştür. Her arif, Allah'ın bu güçlerin mertebesi hakkında kendisine verdiği algıya göre konuşur. Dolayısıyla, gördüğü ve dikkate aldığı şeye göre hareket ederek bu ibadette meshi kabul etmiştir. Mesh zelil olmak, büyüklüğü ve haşmeti, kulluk ve tevazuyla gidermek demektir. Arif, ibadet temizliğinde, Rabbine kavuşmak ister. Çünkü namaz kılan kişi, Rabbiyle karşılıklı konuşma makamında bulunur. Bu konuşma ise, temizlenmeyle amaçlanan kavuşmadır [vuslat].

İzzetli başkan, bu izzeti ve başkanlığı kendisine veren [büyük] başkanın huzuruna girdiğinde, başkanlık konumundan aşağı iner, huzuruna girdiği kimsenin -ki o kendisini yaratan efendisidir- izzeti karşısında hor ve zelil olur. Onun önünde, [ibadetleri karşısında] ücret talebiyle kendilerini yabancı konumuna yerleştiren diğer kullar gibi durur. Bu kul, orada gevşek [şımarma, naz] bir şekilde değil, horluk makamında durur. Güçlerinden birinin diğerine üstün olduğu fikri kendisine hâkim olan insan, bu ibadetle talep ettiği vuslat nedeniyle o tarafı mesh etmesi gerekir.

Bu nedenle teyemmümde başın mesh edilmesi farz olmadı. Çünkü başa toprak sürmek, ayrılık belirtisidir ve büyük musibet [ölüm] demektir. Çünkü ölümle sevdiğini kaybeden insan, başına toprak saçar. Bu ibadetle ayrılık değil kavuşmak istenildiği için, teyemmümde başa mesh farz olmamıştır. Artık zikrettiğimiz ve dikkatini çektiğimiz tarzda başını mesh et! Kuvvetlerin başkanlığının ayrıntıları sufilerce bilinir, bu nedenle onları zikretmeye gerek duymuyoruz.

Elin hangi kısmıyla meshin yapılacağı hakkında bilginlerin görüş ayrılıklarını değerlendirmede, [başın] mesh edilen kısmıyla ilgili hareket

ettiğin gibi hareket edebilirsin. Çünkü bu başkanlığı, farklı güçlere sahip olan sebepler giderir. Bunun yeri ise, eldir. Başkanlığın bir kısmı, kahır [ezme] özelliğiyle kaybolur ve bir kısmı da yönetim ve teşvik özelliğiyle silinir. Söz gelişi insan, kırgınlığını gidermek için sevgi ve şefkatle öksüzün başını eliyle okşar. Bu nedenle mesh yaparken elin bütünü veya bir kısmının kullanılması tercih edilebilir.

Bilginler arasında bu görüş ayrılığının kaynağı, [abdestle ilgili âyette geçen] *'başlarınızı'*[62] kelimesindeki 'b' harfidir. Harfin ayrıştırma bildirdiğini kabul edenler, meshi [bütüne değil] bir kısma yapmış; harfi pekiştirme için ilave harf sayanlar ise meshi başın bütününe yaymıştır. B harfi bu noktada yaratılmış şeyin kudretinin simgesidir. Söz konusu kudret, ya güç yetirilen şeyde bir etkiye sahiptir ya da herhangi bir şekilde bir etkisi yoktur. Birinci görüş doğru ise -ki o Mutezile ve başka bazı kimselerin görüşüdür- başın [ve elin] bir kısmı meshe girer. İkinci görüşe göre ise yaratılmışın kudreti zaittir. Bu da Eşarilerin görüşüdür. Bu nedenle de hükmü düşer. Yaratılmış kudret ortadan kalkınca, kadim kudret başın bütününü meshi kapsar, yaratılmış kudret ise, başın meshini kısmîleştirmez. Kelimenin başındaki b harfini, pekiştirme bildiren zait harf sayan görüş bakımından pekiştirmenin sınırı, Eşari'nin ileri sürdüğü iktisap [kulun kazanımı] olur. Bu da Allah Teala'nın kitabının pek çok yerinde çaba ve ameli yaratılmışa izafe eden ifadelerine işaret eder. Bu nedenle b harfinin zâit harf olarak gelmesini, vurgulama (tekit) diye isimlendirilen bir anlamdan kaynaklandığını kabul etmişlerdir.

Bakınız! Araplar konuşmalarında zait ifadeyi zait (ilave kelime veya söz) ile karşılar. Bununla da pekiytirmeyi kastederler ve sözünü pekiştirdiğinde konuşan insan öyle yanıt verir. Konuşan şöyle der: 'Zeyd ayaktadır.' Veya şöyle der: 'Zeyd ayakta değildir.' Bu sözü duyan kimse, 'Zeyd ayaktadır' ifadesinin cevabında 'Zeyd ayakta değildir' der veya 'Zeyd ayakta değildir' ifadesinin cevabında ise 'Zeyd ayaktadır' der. Böylece söyleyenin dediğini olumsuzlaştırır veya söyleyenin olumladığı şeyi olumsuzlaştırır. Konuşan kimse olumlamayı pekiştirir ve 'Kuşkusuz ki Zeyd ayaktadır (Le-kâim)' der ve böylece ayakta olmayı pekiştirmek için pekiştirme edatını sözüne katarsa, yanıt veren de cevabına 'Kesinlikle ayakta değildir' anlamında B edatını ekler (bi-kaim). Böyle bir ifade ise zait diye isimlendirilir. Çünkü söz, onsuz da olabilir.

Fakat konuşan kişi, kısmîliğin zıddını [bütün] kasteder ve böyle bir harfi pekiştirme için getirebilir. Kısmîliği ifade etmek istemişse, bu harf herhangi bir şekilde zait sayılamaz. Suret görünüşte tektir, fakat anlamda değişir. Dikkate alınan ise, bu sureti ortaya koyan konuşanın kastıdır.

Allah'ın bazı fiilleri yapma imkânı vermesinin nedenini bilemezsek, bunun bizde neye dayandığını da bilemeyiz. Söz konusu güç yetirmeyi, kendimizden biliriz ve onu inkâr edemeyiz. Bu, seçimli harekettir. Allah bizde ortaya çıkan bazı fiillere karşı koyma gücü de yaratmıştır ki, bunu da kendimizden biliriz. Örnek olarak, titreyen insandan istemsiz bir şekilde gerçekleşen titreme hareketini verebiliriz. İşte bunu bilmezsek, kendimizden bildiğimiz bu güç yetirmenin bizde neye dayandığını da bilemeyiz. Acaba, bizde yaratılmış kudretin bizim güç yetirebilmemizden meydana gelen varlıkta bir etkisinin olmasına mı dayanır? Böyle ise, güç yetirebilmek, yaratılmış kudretin değil [ilahi] iradenin sonucu olur. Kelamcılar arasında bu konudaki görüş ayrılığı buradan kaynaklanır.

İnsanın sorumlu bir varlık olması da, güç yetirebilen [bir varlık] olduğunu bilmesinden kaynaklanarak bu meseleye dayanır. İnsan bu güç yetirmenin nereye dayandığını aklıyla tam olarak öğrenemez: Acaba güç yetiren olması mı, yoksa -seçiminde mecbur olsa bile- irade sahibi olmasına mı dayanır? [Bunu bilemese bile] Yine de, kendisinden bildiği bu ölçüdeki güç yetirme sayesinde insanın sorumlu tutulması geçerli olur. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: '*Allah insanı kendisine verdiği şeyle sorumlu tutar.*'[363] Allah insana var olan bir şey vermiştir, ona hiçbir şey vermemiştir denilemez. Herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın, Allah'ın insana kapasite anlamındaki güç yetisini verdiğini gördük. '*Allah kişiyi ancak güç yetirmesi ölçüsünde sorumlu tutar.*'[364]

Bu güç yetirme ve kapasite (vüsat), neye döner bilemiyoruz: Acaba irade ve kudrete mi, yoksa onlara ilave bir şeye mi, yoksa o ikisinden kaynaklanan bir şeye mi? Bu durum, ancak keşif vasıtasıyla öğrenilebilir. Bu meselede doğruyu gösterme imkânımız da yoktur. Çünkü işin doğrusunu ortaya koymamız, âlemde bu konudaki görüş ayrılığını ortadan kaldırmaz. Halbuki keşif vasıtasıyla bizim aramızda bu konudaki görüş ayrılığı ortadan kalkmıştır. Bir sorun akledilir olduğu halde,

onun hakkındaki görüş ayrılığı nasıl kalkabilir ki? Düşüncedeki yaratılış farklılığı nedeniyle, akledilir her meselede görüş ayrılığı kaçınılmazdır.

Bu yolda başı mesh etmenin ne anlama geldiğini öğrenmiş oldun. Geride ise, sarık üzerine mesh etmek ve bu konudaki hüküm kalmıştır.

VASIL

Sarık Üzerine Mesh

Şeriat bilginlerinin bir kısmı sarık üzerine meshi caiz görmüşken bir grup buna cevaz vermemiştir. Sarığa meshi caiz görmeyene göre, sarığa mesh âyetin bağlamına aykırıdır. Çünkü [ayette geçen] 'baş' kelimesinden sarık anlaşılmaz. Başı örtmek, geçici bir durumdur. Sarığa meshi caiz görenler ise Sahih-i Müslim'de yer alan bir hadiste Peygamberin bunu bildirmesi nedeniyle caiz görmüştür. Söz konusu hadis, hakkında konuşulmuş [zayıf] bir hadistir. Ebu Amr b. Abdi'l-ber, hadis hakkında 'sakat hadis' demiştir.

VASIL

Bâtınî Anlamıyla Sarığa Mesh

Sarığa meshin bâtındaki hükmüne gelince bilmelisin ki, geçici şeyler ile asıllara karşı çıkılamadığı gibi onlara zarar da verilemez. Bakman gereken şey, bu ilişen şeyin ortaya çıkmasının nedenidir. Söz konusu şey, ya duyulmayan ya da yoksunluğunun zarara yol açacağı bir şeydir. Bu durumda ondan müstağni kalınamaz. Gerek duyulmuyorsa aslın hükmünü ortadan kaldırmada onun bir etkisi yoktur; kendisinden müstağni kalınamaz ve yoksunluğu bir zarara yol açarsa, asılla aynı hükme sahiptir ve aslın yerini alır. Asıldan bir parça kalırsa, kalan parçanın dikkate alınması gerekli ve zorunludur. Asıldan kalan şeyin yerini ise, yoksunluğu zarara yol açan bu geçici şey alır. Bu konudaki görüşümüz budur.

Bu nedenle zikrettiğimiz ve konu uzmanı bazı âlimlere göre illetli olan hadiste, meshin alın ve sarığa birlikte yapılması gerektiği yer aldı. Bu durumda su saça temas eder [geçici olan şey aslın yerini almış olur]. Başın bir kısmını mesh etmeyi benimseyen kimseye göre, saçın ıslanmasıyla aslın hükmü gerçekleşmiş olur. Sarık süs için takılmışsa, ona mesh caiz olmaz. Hastalık nedeniyle başına sarık takan hasta böyle değildir. Bu meselede âyetle çelişen bir ifade gelmemiştir.

İZAH

Tasavvuf yolundan gidenler, ilkeyi zedeleyen bir sorunla karşılaşabilir. Örnek olarak, sebeplerden soyutlanan bir insana sebebin fiilinin ilişmesini ya da savaşta kahramanlık ve yöneticilik gibi işleri verebiliriz. Biz, başa mesh etmekten söz etmekteyiz. Baş ise, bir yandan tavazu eder bir yandan büyüklenir. Bu ibadette anlatmak istediğimiz konuyu anlaşılır hale getirmek için bir benzetme yapmak yerinde olur: Büyüklenme ve kibirlenmek, insanın ibadetine etki edip Rabbinin onun üzerindeki büyüklüğünü ve azizliğini unutmasına yol açarak insanı onu hatırlamaktan perdelerse, [o asla zarar veren geçici işi] yapmaz ve kendisinden büyüklüğü uzaklaştırır. Bu zorunlu bir davranıştır. İlkeyi zedeleyeceği için, insanın bu yerde büyüklenmesi caiz değildir.

Büyüklenme ve kibir, insanın benliğini etkilemek yerine -kişi kendiliğinde hor ve muhtaç iken- düşmanın gözünde görünen bir durum ise, bulunduğu yerin özelliği nedeniyle görünüşte büyüklük gösterebilir. Çünkü bu geçici davranış, ilkeyi etkilemez. Bize göre sarığa meshin hükmü de böyledir. Bunu biliniz!

Bâtında sarık üzerine meshin hükmünü öğrendin. Aynı yorum, elin bir kısmıyla sarığa mesh etmede de geçerlidir. Bunun anlamı şudur: Sebebe sarılmak Allah'a kalbinle olan itimad ve güvencini zedeliyorsa, Allah'tan uzaklaşmada daha kötü bir sonuca yol açmadığı sürece, sebebe sarılma ve onu kullanma. Sebebe sarılmak Allah'a kalbinle olan itimadını etkilemezse, 'elinin bir kısmıyla mesh edebilirsin' ve bu konuda bir sorumluluk söz konusu değildir. Çünkü sebebi elden çıkarmak [sebebe sarılmamak da], kulun fiillerinin bir kısmıdır. Elin toplamı, an-

lam bakımından pek çok şeydir [şeyi içerir]. Çünkü eller, dince geçerli iş ve hükümlerde anlamları farklı pek çok tasarrufa sahiptir. Bu bağlamda almak, vermek ve [bu konuda denge anlamında] itidal ellerin fiilleridir.

Allah şöyle buyurur: *'Elini boynuna asma.'*[65] Bu ifade, kinaye yoluyla cimriliği anlatır. *'Onu büsbütün de açma.'*[66] Bu ise, kinaye yoluyla israfı anlatır. Kur'an böyle bir grubu övmüş ve şöyle buyurmuştur: *'İnfak ederken israf etmez ve cimri davranmazlar. Bu ikisinin arasında bir denge tutarlar.'*[67] Kastedilen şey, infakta itidaldir. Allah şöyle buyurur: *'Kendinizi elinizle tehlikeye atmayın.'*[68] Burada tehlike, cimrilik demektir. Kur'an bütün bu fiilleri ellere nispet etmiştir. Bu nedenle dedik ki ellerin pek çok fiili vardır. Çokluğun varlığı olmasaydı, kısmîlik olmazdı. Çünkü bir, parçalanmaz.

VASIL

Başa Meshin Süresi

Bu meselede öğrenilmesi gereken başka bir konu ise, başa meshin süresinin tespitidir: Meshin tekrarlanması sevap mıdır, değil midir? Bazı insanlar, tekrarlamanın faziletli olmadığı görüşündedir. Bir kısmı ise, tekrarda sevap vardır demiştir. Tekrar, bütün abdest fiillerinde ve bütün organlarda eşit derecede müstehap sayılmıştır. Şu var ki tekrar['ın müstehap olması], bazı uzuvlarda güçlü, bazı uzuvlarda ise daha zayıftır. Organın bütününe yayılması koşuluyla bir kez yapılmasının zorunluluğu hususunda ise görüş ayrılığı yoktur.

[Bu fıkhî ayrıntının dayandığı varlıktaki genel] ilke hakkındaki görüşümüz şudur: İlâhi genişlik nedeniyle, âlemde tekrar yoktur. Dolayısıyla 'tekrar' lafzını [âlemdeki olaylar için] kullanmayı reddederiz. Formel benzerlik nedeniyle ise, benzerlerin varlığını reddedemeyiz. Buradan şu kesin yargıya ulaşırız: Gerçekte biri diğerinin aynı olmasa bile, hareketler suret bakımından birbirine benzer. Bizim görüşümüz, Şari'nin bu konudaki hükmüne bakmaya dayanır. Şari benzerleri sayarsa, biz de onları sayarız. Nitekim namazın ardından otuz üç kez

'Sübhanallah!' deriz. Böyle bir şeyi reddetmeyiz. İnsanı süratle hükmü altına alan gafletleri gidermek için, pekiştirmek maksadıyla abdest eyleminde çoğalma olmuştur. Bu yaklaşıma göre, tekrarda fazilet vardır. [Hak karşısında] Huzur'un gerçekleşmesiyle, [gafletin büsbütün kalktığına] hükmedilirse, tekrar bir fazilet olmaz. Çünkü [fazilet kelimesinin kökü olan] fazl ilave ve fazla demektir. Abdest alan insanın bir şeyi fazla yapması, unutma ya da bilinçsizliğin bulunmasına bağlıdır. Başka bir ifadeyle gaflet ve unutma olduğu için, eylemi tekrarlar ve bu nedenle ilave olmuş sayılmaz.

Yine de bizce doğru görüş, tekrarın fazilet sayılmasıdır. Çünkü o, hükümleri açıklayan Şari'nin belirttiği gibi nurdur. Kitapta ve Sünnette 'Allah'ın nurunu' fanus içindeki lambaya benzeten ifadeler vardır. Âyetin tamamına bakılabilir. Başka bir âyette Allah, 'nur üstüne nurdur' buyurur. Yani, 'nur üstüne nur' ifadesi zikredilmiştir. Bu durum, tek bir delilliye iki veya üç delil getirmeye benzer. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Abdestliyken abdest almak, nur üstüne nurdur.' Abdestliyken abdest almakla abdestte birinci suyun üstüne ikinci suyu getirmek arasında bir fark yoktur. Bir insanın amelini tekrarlaması, kişiye verilecek sevap ve tecellinin tekrarlanmasını sağlar. Öyleyse abdestin bütün uzuvlarında esas olan, [yıkamanın] tekrarlanmasıdır. Baş, iki kulak ve iki ayak ise farklıdır. Bu konuyla ilgili gerekli hususlara değinmiş olduk.

BÂB

Yeni Bir Suyla İki Kulağa Meshetmek

İnsanlar iki kulağa mesh ve meshi yaparken suyun yenilenmesi hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler, bunun sünnet, bazıları ise farz olduğunu kabul etmiştir. Bazı âlimler, kulaklara mesh yaparken suyun yenilenmesi gerektiğini belirtirken bir kısmı suyun yenilenmesinin gerekmediği fikrindedir. İki kulak müstakil olarak mı, yoksa başla beraber mi mesh edilir? Yoksa yüz ile birlikte mi mesh edilir? Kulakların ön tarafı yüz ile, arka tarafları ise başla beraber mi mesh edilir? Her grup bu şekillerden birini benimsemiştir.

VASIL

[Kulakları] Meshin Bâtınî Hükmü

Kulaklara meshin bâtınî hükmü şudur: Kulak, temizlenirken suyun yenilenmesi gereken müstakil bir organdır. Bu nedenle abdest alan kişi, en güzel sözü duyurmak suretiyle kulağını mesh eder ki, bu gereklidir. En güzel sözde derecelenme meydana gelir. Güzel var, daha güzel var, en güzel olanı ise Allah Kur'an ile zikretmektir. Böylece insan, iki güzeli birleştirir. Her âyet sadece Allah'ı gösterdiği gibi Allah'ın zikrini Kuran'dan dinlemekten daha üstün bir zikir de yoktur. Allah'ı Kuran'dan zikretmek derken kastettiğimiz şey budur.

Kuran'ın her âyeti Allah'ı zikretmeyi içermez. Çünkü onda fıkhî hükümler bulunduğu gibi Firavunların öyküleri, onların sözleri ve inançsızlıklarını anlatan ifadeler de vardır. Bununla birlikte salt Kur'an olması bakımından onu okuyan veya okuyanı dinleyen kimseye büyük sevap vardır. Fakat yine de [ayetler arasındaki derecelenmeye dönersek] Kuran'da Allah'ın zikredildiği âyetler, kâfir bir insanın Allah hakkında uygunsuz şeyleri söylediğini anlatan âyetlerden daha güzel ve daha yetkindir.

Kulağın önü ve arkası hakkındaki değerlendirmeler ise, [batında] Kuran'daki bu zikrin zâhiri, bâtını, gizlisi, açığı, bilinen ve bilinmeyen kısmıdır. Öyleyse, Allah hakkındaki müteşabih kelimeleri Allah'a teslim et. Bunlar, bâtınî yorumda kulağın arka kısmıdır. Bu gibi âyetlerin okunduğunu kulağınla duyduğunda, Allah'ın onlarla neyi kastettiğini Allah'a bırakırsın. Kuran'da anlamı bilinen -Allah hakkındaki muhkem âyetler ile O'nu gösteren varlıklar gibi- âyetler ise, [bâtınî yorumda] kulağın ön tarafı sayılır. Allah'ın neyi kastettiği bu âyetlerle bilinir. Bu sayede yargı, bilginin iliştiği duruma göre gerçekleşir. Sen de, bu açıklamada sana işaret ettiğimiz şeye göre amel et! En uygunu, iki kulak hakkındaki hükmün ağza-burna su vermek ve sümkürmek hakkındaki hüküm olmasıdır.

BÂB

İki Ayağı Yıkamak

Ayakları yıkamanın sayısı, başı mesh etmenin sayısı kadardır. Nitekim daha önce başı meshetmenin sayısını belirtmiştik.

Bilginler iki ayağın abdest organı olduğunda görüş birliğine varmışken nasıl temizleneceklerinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Acaba ayaklar yıkamayla mı, yoksa mesh etmekle mi temizlenir? Yoksa, insanın bu ikisinden birini seçme hakkı var mıdır? Bu yoruma göre, abdest alan insan hangisini yaparsa, diğeri düşer ve farzı yerine getirmiş olur. Bu durum, ayakkabı giyilmemişse böyledir. Bizim görüşümüz, seçime bırakılmasıdır. Buna rağmen her ikisini bir arada yapmak daha üstündür. Her görüşün bir sahibi vardır. Öyleyse mesh kitabın zâhirine, yıkamak ise Sünnete uygundur. Âyetin yorumu ise, âyetin zahiri anlamından [bâtınî] anlamına geçmeyi gerektirir.

VASIL

Ayakları Yıkamanın Bâtınî Hükmü

Ayakları yıkamanın bâtınî hükmüne gelince bilmelisin ki, cemaatlere koşmak, mescitlere çokça gitmek, zor günde direnç göstermek, ayakları temizleyen şeylerdendir. Öyleyse sen de ayaklarını zikrettiğimiz şeylerle ve benzerleriyle temizle! İnsanlar arasında dedikoyu yaymak için dolaşma. 'Yeryüzünde büyüklenerek yürüme! Yürüyüşünde vakar sahibi ol.' Bu fiillerin ayak ve benzeri abdest organlarını bir kez yıkamak gibi bir kısmı farz, bir kısmı sünnettir. Sünnet, farza ilavedir. Bu ise, Şeriatın teşvik ettiği ve farz kıldığı şeye koşman demektir.

Farz olan, insanın ayaklarını [herhangi bir] namaz kılma yerine taşımasıdır; mendup, müstehap, sünnet ise -hangisini istersen onu söyle- ayakları uzaktan veya yakından mescitlere taşımaktır. Çünkü bu farz değildir. Gerçi bazı kimselere göre camiye gitmenin farz olan kısmı,

belli bir camiye veya cemaate değil, herhangi bir cami ve cemaate gitmektir. Bâtınî anlamıyla ayaklarını yıkamak da buna göredir.

Yıkama, bir şekilde mesh etmeyi de içerir. Yıkayan kişi, yıkamaya meshi de katmış demektir. Meshin yıkamaya dahil olması, yıldızların ışığının güneşin ışığında içkin olmasına benzer. Mesh eden ise yıkamış olmaz. Bunun tek istisnası, Araplardan aktarıldığı kadarıyla, meshin sözlük anlamının yıkamak olduğunu kabul eden kimselerin görüşüdür. Bu durumda mesh, eşanlamlı sözcüklerden biri olur. Bâtınî yorumunda anlam yönünden doğru olan, meshin, özel bir amel türü için, yıkamanın ise genellik gerektiren amellerde kullanımıdır. Doğru yöntem budur.

Bu nedenle biz, duruma göre [yıkamayla mesh arasında] tercihde bulunma görüşüne vardık. Çünkü bazen insan, bizzat bir şahsa ait olan belirli bir ihtiyaç için özel bir erdeme koşulabilir. Özel bir amaç için olan bu koşma, meshetmek yerini alır. Bazen ise insan, bütün toplumu kuşatan bir ihtiyaç ya da ihtiyaçlar için hükümdara gidebilir. Bu durumda şahıs, bu genel duruma girer. Bu da meshin dahil olduğu yıkanma gibidir.

AÇIKLAMA ve TAMAMLAMA

'Ve Ayaklarınızı' Ayeti Hakkında

[Abdestle ilgili ayette geçen] 'Ve ayaklarınızı [ve ercü*le-l*ikum]' âyetindeki L harfi, yoruma göre, *li* veya *le* şeklinde okunabilir. Bu farklılık bağlacın yıkanan şeye mi yoksa mesh edilen şeye mi matuf olduğuyla ilgili görüş ayrılığından kaynaklanır. Bu konudaki görüşümüz, harfin [yıkanana atıfla] *le* şeklinde okunmasının kendisini mesh edilenden çıkarmayacağıdır. Çünkü buradaki bağlaç, beraberlik ifade eden bağlaç olabilir ve bu tür bağlaç mansuptur. Söz gelişi şöyle dersin: 'Kâme Zeydun ve Amran' [Zeyd ile birlikte Amr ayağa kalktı]. 'İstevâ el-mâu ve'l-haşebete [su ve ahşap eşit oldu].' Ya da 'Ve ma ente ve Kus'a min-serîd (Sen ve Kus'a Serid'den değilsiniz)' veya Merirtü bi-Zeyd ve Amra (Zeyd ve Amr'a uğradım). Aynı şekilde, '*Başlarınızı ve*

ayaklarınızı mesh edin/ayaklarınızı yıkayın"[69] şeklindeki ifade de böyle yorumlanabilir.

Bağlacın meshe döndüğünü kabul eden kişinin kanıtı daha güçlüdür. Çünkü bu yorumu kabul eden insan, dikkate aldığı kanıtlamada yıkamayı benimseyenle ortaktır. Bu da, Lam'ın fetha [*le* şeklinde] okunmasıdır. Halbuki Lam'ı kesre okuyan kimse ona ortak değildir. Dostlarımızn bir kısmı, özeli genele tercih etmişken bir kısmı geneli özele tercih etmiştir. Bunların hepsi genel anlamda böyledir.

Bizim görüşümüz farklıdır: Biz, halin hükmüne göre Hak ile beraber yürürüz. O'nun genelleştirdiği yerde genelleştirir, özelleştirdiği yerde özelleştiririz. Herhangi bir hükmü kendiliğimizden çıkartmayız. Yeni bir hüküm çıkaran insan, nefsinde rablık ihdas etmiş demektir. Nefsinde rablık üreten ise, söz konusu mesele ölçüsünde kullukta eksik kalmıştır. İhdas ettiği mesele kadar kulluğu eksilen bu insana Hakkın tecellisi eksilir. Hakkın tecellisi eksildiğinde ise, insanın Rabbine dair bilgisi eksilir. Rabbine dair bilgisi eksildiğinde, bu eksiklik ölçüsünde O'nu bilmekten cahil kalır. Mahrum kaldığı bu tecelli nedeniyle âlemde veya insanın kendi âleminde bir hüküm ortaya çıkarsa insan onu bilmez. Bu nedenle tavrımız, yeni bir hüküm ihdas etmemek oldu.

BÂB

Abdestin Fiillerinin Sıralanışı

Bilginler, âyetteki sıralanışa göre abdest fiillerinin sıralışında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler sıralamanın farz olduğu, bir kısmı da farz olmadığı görüşündedir. Bu durum, abdestteki farz fiillerle ilgilidir. Farz fiillerin sünnetlerle birlikte sıralanmasındaki görüş ayrılığı ise sünnet ve müstehap fiillerle ilgilidir.

VASIL

Bunun Bâtındaki Hükmü

Sıralamanın bâtındaki hükmüne gelince bilmelisin ki, [batında] herhangi bir sıralama, söz konusu değildir. Bu fiiller, o esnada insanın üzerinde beliren hale göre yapılır. İnsan üzerinde ortaya çıkan durum başına uygun bir şey ise, önce onu mesh eder ve onunla başlar. Diğerleri de böyle değerlendirilir. Fiilin farz veya sünnetlerle ilgili olması durumu değiştirmez. Öyleyse hüküm, vakte [insanın içinde bulunduğu hal] aittir.

BÂB

Abdestteki Ardışıklık

Bazı bilginlere göre, unutma ve mazeret söz konusu değilse ardışıklık farzdır. Unutulursa veya hatırlansa bile mazeret varsa, sıralama bariz bir şekilde ihlal edilmediği sürece farz yerine getirilmiş olur. Bazı bilginlere göre ise ardışıklık farz değildir. Bütün bu görüş ayrılıkları, âyetin bağlamıyla ilgili bir sebepten kaynaklanır. Âyette fiillerin sıralanışını bildiren 've' bağlacı, bir aralık olmaksızın öncekine eklenen şeylerde kullanıldığı gibi bazen geciktirilen şeyler onunla birbirine bağlanır. Bazen ise, bu bağlaç kullanılır, [fakat] iki fiil beraber gerçekleşir. Abdestte bu son şık caiz değildir. Şu var ki insan nehre daldığında veya aynı anda her organına temas edecek şekilde üzerine sular döküldüğünde geçerli olabilir.

VASIL

Ardışıklığın Bâtınî Anlamı

Bâtında ardışıklık hakkındaki görüşümüz, tıpkı sıralama gibi, onun da farz olmadığıdır. İçinde bulunulan vaktin gereğine göre fiilleri yapa-

rız. Bu meselenin bir benzerini *Risâletü'l-envâr fîmâ yumnahu sâhibe'l-halveti mine'l-esrâr* [Halvet yapana bahşedilenler hakkında nurlar risalesi] isimli risalemizde belirtmiştik.

Bu yoldaki amellerimiz, vaktin hükmüne ve verisine bağlıdır. İnsan bazen gaflete düşebilir. Böyle bir durumda insan, fiillerdeki ardışıklığa güç yetiremez. Fakat başka bir saat gelir ve ona güç yetirebilir. İnsanın her nefesinde gizlice ve açıktan Allah'ı murakabe etmesi, yapılabilecek bir iş değildir. Öyleyse ardışıklık, genel anlamda gerçekleşmez. Ancak, bütün hallerinde bilinçli ve [Hakkı] murakabe halinde olmak için, tüm gayretini sarf etmelidir.

Yüce Allah şöyle buyurur: *'Onlar ki namazlarında daimdir.'*[70] Kastedilen, iki namaz arasında başka işleri olsa bile, namaz geldiği vakit onu kılmak demektir. Bu nedenle, farklı vakitlere bağlı özel bir fiilde süreklilik gerçekleşir. Her nefes bunun olmasına gelince, böyle bir şey 'Gece gündüz Allah'ı tesbih eden ve bıkmayan Mele-i ala'nın [Yüce Topluluk] özelliklerinden biridir. İşte ardışıklık budur. Allah adamlarından bazıları için gerçekleşmiş olsa bile bu hal, nadiren gerçekleşir.

Hz. Aişe, 'Hz. Peygamber her halinde Allah'ı zikrederdi' der. Hz. Aişe bunu Hz. Peygamber'den aktarmışsa bundan kuşku duymayız; peygamberin görünür bütün davranışlarında mübah fiil işlemeyip sürekli vacip veya mendup fiiller işlediğini demek istemişse, bu da mümkündür. Nitekim Hz. Peygamberin mertebesinden bu husus bellidir. Çünkü Hz. Peygamber, kendisine uyulsun diye hareket ve duruşlarıyla ümmeti için bir öğretmendir. Binaenaleyh Peygamber, sürekli zikir halindeydi. Hz. Peygamber'in gönlüne gelince, kendisi bildirmediği sürece Hz. Aişe'nin bu konuda kesinlikle bir bilgisi olamaz. Bununla beraber, böyle bir durumda olup da Hz. Peygamberin aynı anda -mübah olduğunu bilerek ve farkında olarak- mübah fiilleri yapması tasavvur edilebilir. Hz. Peygamberin bütün hareket ve duruşlarında şeriatın hükmünün farkında olması da böyle değerlendirilebilir. Böylece Hz. Peygamber, ibadette ardışıklığın [kesintisiz murakebe ve bilinç hali] gerçekleştiği kimsedir.

Otuzuncu kısım tamamlanmıştır. Bunu otuz birinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

BÂB

Mest Üstüne Meshetmek

Şeriat bilginleri mest üstüne mesh hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları, bunun genel anlamda caiz olduğunu belirtirken İbn Abbas gibi bir kısmı, onun genel anlamda caiz olduğunu kabul etmemiştir. İmam Malik'ten böyle bir rivayet vardır. Bir kısmı ise sadece yolculuktayken bunun caiz olduğu kanaatindedir.

VASIL

Meselenin Bâtınî Hükmü

Mest üzerine mesh bâtında, mest giyen kimsenin mesti çıkarmada güçlük çekmesi örneğindeki gibi, karşılaştığı durumdan uzaklaşmada güçlük çeken insanın haline işaret eder. Bu güçlük nedeniyle temizlenme çıkarmanın yerini almış ve 'mestin üstüne mesh etmiştir.'

Temizlik tenzih demektir. Hak ise, tenzih yapanın bu fiiliyle amaçladığı kimsedir. Allah şöyle buyurur: *'İzzet sahibi Rabbin onların nitelemesinden münezzehtir.'*[71] İzzetin bir özelliği engellemektir. Böylece Allah, zatının inkârcıların nitelemelerine bir mahal olmasının imkânsızlığını belirtir. Hak, kendisi nedeniyle, zatı tenzih edilendir, yoksa kulu-

nun tenzihi nedeniyle tenzih edilmiş değildir. Allah'ı bilenlerin Hakkı tenzihleri, amel değil bir bilgidir. Çünkü yaratıkların ilâhı tenzihleri amel olsaydı, tenzih edilen Allah bu amelin eserinin bir mahalli olurdu. Son derece hoş ve güzel olan bu işareti iyice kavra!

Hak, kullarının tenzihini onların amel sahibi olması bakımından kabul etmez. Çünkü tenzihi amel diye görmek, sadece cahil kulların yapacağı bir iştir. Bilen ise onu bilgi olarak görür; tenzihi dile getirdiğinde işin kendiliğinde bulunduğu hali -ki bu hal onun sözü ve zikridir- bildirme maksadıyla dile getirir. Böylece bilenin amelinin ürünü, yaratanını tenzih etmenin anlamını bilmesinde ortaya çıkarak sözü ve ifadesiyle bilgiyi kuvve halinden fiile çıkarır. Bu ifade, kendisini duyup da Allah hakkında bir tenzih olduğuna inanmayan kimselerin nefislerine etki yapabilir.

Öyleyse kul, Hakka perdedir. Çünkü işlerin dış yüzü herkesçe algılanır ve Hakkın koyduğu sebeplerle ilişkilendirilir. Bu nedenle kul 'yaptım, meydana getirdim, oruç tuttum, namaz kıldım' der. Böylece fiillerinin yaratıcısı ve uygulayıcısından perdeli olduğu için -ki onlar Haktan kaynaklanarak kulda meydana gelir- hepsini kendine izafe eder.

Mest, abdest alan insan ile suyun ayaklara ulaştırılması arasında perde olup temizliğin konusu mestler haline geldiği gibi insanın Yaratanını tenzih etmesi -ki tenzih, temizlik ve takdistir- de böyledir. İnsan, Hakkın kendisi nedeniyle münezzeh olmasından dolayı gerçekte bu tenzihin sonucunu Hakka ulaştıramayacağı için tenzihin hükmü, Yaratana bir perde olan tenzih sahibine [insana] geçer. Bu hükmün sahibine geçmesi ise, amelî tenzihin tenzih edilen kimsede bir sonucunun olması bakımındandır [halbuki Hakta bunun bir sonucu olamaz]. Bu nedenle, dince belirlenmiş mesh fiiliyle temizlenmeyi mest kabul ettiği gibi, tenzihin sonucunu da [Hak değil] insan kabul eder. Böylece [tenzih yaptığında gerçekte Hakkı değil] kul, kendisini bilgisizlikten -ki bilgisizlik bilgisizle bilfiil varlık kazanır- tenzih etmiş demektir. Bilgisiz, Hakka kendisine yaraşmayan ve zatının kabul etmediği şeyi nispet eden kimsedir.

Allah, sahih bir kutsi rivayette kulun kendisiyle yürüdüğü ayağı olacağını bildirir. Duyu ise kulun sadece kendi ayağıyla yürüdüğünü görür. Mest -ki kulun zatıdır- giydiğinde, temizlenmesi gereken şey

mest olur. 'İşte bunlar size iade edilecek amellerinizdir.' Öyleyse hükmün konusu, mesttir.

Meshin kullanımının yolculukta ve yolculuk dışında caiz olması buradan kaynaklanır. Bu noktada yolculukta olmamak, insana dönen tenzihe işaret eder. Böylece, bazı Allah adamlarından aktarıldığı gibi, bu halde 'kendimi tenzih ederim (subhani)' dersin. 'Kendimi tenzih ederim (subhani)' diyen insan, zikretmiş olduğumuz bu makamı müşahede eden kimsedir.

Yolculuk, öğretmek amacıyla söylediğinde dinleyenin kulağına ulaşan tenzihtir. Kulağa ulaşan söz, tenzih hakkındaki bilginin gerçekleşmesine etki eder. Bu sayede dinleyenin algılama organı, söz konusu meseleyle ilgili bilgisizlikten temizlenir. Öğretenden öğrenene dönük bu kadarlık geçiş, yolculuk diye isimlendirilir. Bu sayede kendiliğinde bulunduğu duruma göre gerçek, öğrenene aydınlanır. Böylelikle, bilgi mahalli temizlenir.

Mest veya aynı anlamdaki çizme, çorap gibi ayağın abdestte temizlenen kısmını örten örfte ve adette giyilen şeyler bu kapsama girer. Ayağın dildeki isimlerinden biri kademdir. Bu, kadem kelimesinin ayakla ilgisini güçlendiren belirtilerden biridir. Kadem, sabit olmak demektir ve ortak anlamla kullanılan kelimelerden biridir. 'Falanın bu işte öteden beri kademi vardır' denilir. Bununla, eski ve sabit bir ilkesi vardır denilmek istenir. Nitekim [ayak anlamındaki] 'ricl' kelimesi de eş adlılık ile kullanılır. Ricl kelimesinin dilde eş adlılıkla kullanımını kastediyorum. Şöyle denilir: 'Ricl min cerad', bir çekirge sürüsü ve grubu anlamına gelir.

'Ayak mestle ısınır' denirse, kesin olarak bilinen organın kastedildiği anlaşılır. Hal karinesi ve lafızların niteliklerle tanımlanmış olarak delaleti, eş adlılık nedeniyle belirsiz kalan şeyi belirli hale getirir. Böylece daha önce konusu ayak iken temizliğin hükmü meste geçer. Fakat mestin giyili olması gerekir. Böylece insan, mestine ilişip onu hüküm yönünden veya gerçekte pisleştirilebilecek şeyden temizler.

'el-Cebbar ayağını ateşe koyar' hadisinde ayak Allah'a nispet edildiğinde bazı akıl sahipleri şöyle zannedebilir: Ayağın Allah'a nispeti, insana veya ayaklı bir şeye nispet edildiği tarzda değildir. Bu nispette -söz gelişi- kastedilen, başka bir şey olmalıdır. Böyle demekle söz konusu

kimseler, bedenlenmiş ruhların ayaklarının [olduğundan] habersizdir. Allah ise, -daha önce ayağın özelliği geçmişti- hızlı yürümek anlamındaki hervele fiilini kendisine nispet ederek, böyle bir kanaati benimseyen insanın yanılgısını ortadan kaldırır. Allah, karnı üstünde sürünen değil, iki ayağı üstünde yürüyenle beraberdir. Bununla birlikte 'O'nun benzeri yoktur' ifadesini tam olarak anlamak gerekir.

Allah'ı nitelediğimiz ve O'nunla ilişkilendirdiğimiz her şey, Allah'ın kendisini nitelediği ve kendisiyle ilişkilendirdiği özelliklerdir. Hızla koşmayı kendisiyle ilişkilendirmesinin nedeni, celaline yaraşır şekilde, koşma ve onun gereği olan niteliğe konu olan ayağı kastettiğinin bilinmesini sağlamaktır. Çünkü Allah bilinmeyen meçhuldür. [Ama] O, 'tanımlanamayan belirsizliktir' denilemez. Allah şöyle buyurur: '*O'nu ilmen ihata edemezler.*'[72] Gerçi Allah'ın ayağı olduğunu söylemekle tenzih sahibinin kendi inancına göre belirlediği şeyi kastetmiştir ve anlamı onunla sınırlıdır demek istemiyoruz. Allah ayak sahibi olmayı ortaya koymak için koşma'yı zikretti. Ardından vehme gelebilecek eş adlılık zannını gidermek için, koşmayı ayak karşısında mestin yerine yerleştirdi. Böylelikle tenzihin konusu ayak yerine koşma oldu. Daha önce tenzihi dile getiren kul, [Haktan] ayağı tenzih etmekle meşguldü. Koşma da zikredilince, bu kez tenzih ona geçti. Abdestte de ayağın temizlenmesiyle ilgili hüküm meste geçmişti. Kul örfte bilinegelen koşma fiilinden Rabbini tenzih etmiş, [nasta geçtiğine göre] koşmanın ise Hakkın şanına yaraşır tarzda olacağını ifade etmişti [selefilik]. Çünkü kul, Hak kendisini daha iyi bildiği için [ve kendisini nitelediğine göre], O'nu bu özellikle nitelememezlik yapamaz. Allah Teala kendisi için bu niteliği ispat etmiştir. Böyle bir niteliği Hakka nispet etmeyi reddeden kimse mümin değildir. Fakat yapması gereken şey, 'bunun niteliğini bilmeyi Allah'a' bırakmaktır. Bu nispeti bilmeyi kastediyorum.

'Hızlı koşma (hervele)'nin anlamına gelince, Allah dilcilere anlayacakları şeyle hitap eder. Hervele, bilinen bir şey iken Hakla nasıl ilişkilendirileceği bilinmez. Allah'ın kendisine nispet ettiği yaratıkların bütün özellikleri böyledir.

Anlatılmak istenilen şey, bir ilişki ve benzerlik tarzıyla sadece temizliğin bir yerden başka bir yere geçmesinin imkanıdır. Burada 'zorunluluk' değil, 'mümkün' olmaktan söz ettik. Çünkü zorunluluk

mümkün olmakla çelişir. Mest sahibi ise, mestini çıkarabilir ve dinin gereği olarak ayağını yıkayabilir veya bu konudaki mezhebinin gerektirdiği şekilde suyla ayağına mesh edebilir. Bu konuda onun için bir engel yoktur. Aynı şekilde, akıllı insan da [Hakkı tenzih karşısında] böyledir: Akılcı, ayağı Haktan tenzih etmede kalmış, koşma fiiline geçerek onu bu 'ayak'tan uzaklaştırmamıştır. Bu güçlüğe düşmesinin nedeni ise, daha önce ayağın Hakka nispetinin hiçbir şekilde bize nispetine benzemediğini açıklamaktan kaynaklanır. Bu nedenle vaciplik meshle ilgili olmamış, onun hükmünün cevaz (olabilir, imkân) olması daha uygun görülmüştür.

VASIL

[Daha önce belirttiğimiz gibi] Bazı bilginler mest üzerine meshi yolculukta caiz görmüş, yolculuk dışında caiz görmemiştir. Bunun [batındaki yorumu şudur]: Tenzih bir amel olduğunda, onun yegâne etkisi dinleyen ve kabul edende gerçekleşir. Böylece tenzih, öğreten-bilenden ibare veya işaret vasıtasıyla telaffuz ve söz bineğinin üstünde öğrenene, öğretmenden öğrenciye sefer ve yolculuk eder.

VASIL

Genel olarak mest üstüne meshi caiz görmemenin bâtınî yorumu şudur: Gerçek tenzih, Allah'a aittir. Çünkü Allah, özü gereği tenzih edilendir. Kul ise asla münezzeh değildir. O, bir şeyden münezzeh olsa başka bir şeyden nünezzeh olamaz. Mutlak anlamda tenzihi kabul etmemesi, kulun hakîkatinin gereğidir. Kul bu niteliğe sahip iken de, münezzeh olması mümkün değildir. Çünkü o, bilginin zıddıdır. Arızî şeylerin ise hakîkatlerde bir etkisi yoktur. Çünkü kulun tenzihin sonuçlarını kabul etmesi, kendisine dönük sonuçları kabul etmekten münezzeh olamayacağını gösterir. Eğer anlarsan işte bu, genel anlamda mest üstüne mesh yapmayı kabul etmemenin [bâtınî] yorumudur.

VASIL ve TAMAMLAMA

İki mest hakkındaki hükmün bâtınî yorumu şudur: Bunlarla kastedilen iki yaratılıştır: Beden ve ruh yaratılışı. Her yaratılışın kendine yaraşır bir temizliği vardır. Anlayınız!

BÂB

Meste Meshin Tanımlanması ve Bunun Anlamı

Şeriat âlimleri, mest üstüne meshin tanımlanmasında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler, meshin zorunlu miktarın üstüne mesh etmek olduğu görüşündedir. Fazlası ise müstehaptır ki o da mestin altının meshidir. Ali b. Ebi Talib şöyle der: 'Kanaate göre olsaydı, ayak altını mesh etmek üstünü meshten daha doğru olurdu. Ben Allah'ın peygamberinin mestin üstünü meshettiğini gördüm.'

Bazı âlimlere göre ise mestin dışının ve içinin mesh edilmesi gerekir. Bazı âlimler, mestin sadece dışının meshedilmesi gerektiği görüşündedir. Bu görüşte olanlar, içini meshi müstehap saymaz. Bazı âlimler ise, zorunlu olanın mestin içinin meshi olduğunu görüşündedir. Üstü mesh ise müstehaptır. Bu, Eşheb'in görüşüdür.

VASIL

Bu Konunun Bâtındaki Hükmü

Bilmelesin ki, tenzih -ki burada meshederek temizlenmek diye ifade edildi- ya daha önce belirttiğimiz gibi Hak ile ya da Hakkı tenzih eden kulla ilgilidir. Tenzih bu iki kısımla sınırlıdır: Çünkü Rab ve kul, yaratan ve yaratılandan başka bir şey yoktur. Biz bu konuda 'daha üstün' ve 'daha aşağı' deriz. Yükseklik, Allah'a aittir. Çünkü Allah, özü gereği dereceleri yükseltendir. Allah şöyle buyurur: '*En yüce Rabbinin*

ismini tesbih et."[73] Kuran'da mestin üst tarafını meshle ilgili bu âyetten daha yakın bir âyet yoktur. Aşağıda olmak ise, bize aittir.

Aynı durum mestin dışı ve içi, başka bir ifadeyle iç ve dış lafızları için geçerlidir. Bazen Hak, zuhur eden ve batın kalan hükümlerinin sahibi olabilir. Bazen zuhur edici olmak, adeti aşmada Hakka ait olabilirken, adetlerde gizlenmek de Hakka ait bir hüküm olabilir. Adetler, 'düşünen bir toplum için' Allah'a delil olan âyetlerin büyük kısmıdır.

Bazen tenzih, noksansız ve en üstün olan Allah'a gerçek anlamda ilişir [Ya da ondan kaynaklanarak zorunlu olur]. Bu durum, [zahirde] meshetmede farz olan miktardır. Tenzihin kula izafesi ise, kendi amelinin kendisine dönmesi bakımından müstehaptır. Bu ise, farz olanın mestleri mesh etmek olduğunu; altını mesh etmeyi ise, müstehap kabul edenlerin görüşüdür.

Tenzih zuhur eden ve batın kalan olması bakımından Hakka ilişebilir [bu yönden kaynaklanabilir]. Bu ise, müşâhede ve tecellilerin baskın gelmesi nedeniyle, varlıkta Allah'tan başkasını görmeyen kimsenin tenzihidir. Böyle bir insan Hakkı zâhir ve bâtın iken görür ve dolayısıyla onun tenzihi ancak Allah hakkında gerçekleşir. Tenzih gerçek (vücûdi) değil, var olmayan bir nispettir. Bu ise, mestlerin içinin ve dışının meshini farz sayanların görüşüdür.

Tenzih, bazen zatındaki yetkinlik nedeniyle Allah'a ilişebilir [bu bakımdan tenzih zorunlu olabilir]. Bu makamda tenzih eden insan, özünden kaynaklanan eksiklik nedeniyle, yaratıkları tenzih etmeyi müstehap saymaz. Yaratılmışı tenzih ederse yalan söylemiş olur. Görür ki mümkün varlık, herhangi bir yönden sahip olduğu bir yetkinlik sıfatı nedeniyle münezzeh olsaydı, o sıfat bakımından Allah'tan müstağni kalmış ve ona karşı koymuş olurdu. Yaratıkların ise, Allah'tan müstağni kalmalarını sağlayacak bir nitelikte bulunması imkânsızdır. Onlar, bütün bakımlardan, Allah'a muhtaçtır. 'Allah ise, zengin ve övülendir.' Tenzihi bu makamda olan insan, mestin altına mesh etmeyi müstehap görmeyi reddederek 'Allah'tan başka münezzeh yoktur, O, celal nitelikleriyle kullarına görünendir' der. Bu ise, daha önce söylediğimiz gibi, mest üstüne meshi kabul edip mestin altına meshin müstehap olmadığını düşünen kimselerin görüşüdür.

Bazen tenzih, daha doğrusu tenzihin farz olması, el-Bâtın isminden kaynaklanır. Bu makamda Hakkı tenzih eden insan şöyle der: 'Bâtın, bâtın olmak nedeniyle taşıdığı celal özelliklerine göre bilinmeyi uzaklaştıran bir yerdir.' Öyleyse zorunlu olan, perde ardından Hakkı el-Bâtın isminde tenzih etmektir. Söz konusu perde, Allah'ın idrak edilmeyen bâtın olduğu hükmünü veren şeydir. Allah ise, herhangi bir perdenin kendisini kuşatamayacağı kadar münezzeh ve aşkındır. Bu nedenle el-Bâtın ismi yönünden tenzih vacip oldu. Bu ise, mestin altını meshi farz; üstünü meshi ise, müstehap gören -Eşheb gibi- kimselerin görüşüdür.

[Tenzihin kaynağı] Hakkın ez-Zâhir [zuhur eden] ismi olabilir. ez-Zâhir, Hakkın kullarına suretlerde tecelli etmesidir. Kul ise Hakkı suretin sınırlamasından tenzih eder. Fakat onu bilgiden çıkarmayan tenzih, Hakkın o suretin aynı olduğudur. Çünkü Allah, herhangi bir akıldan olduğu gibi kendisini bilen başka herkesten daha çok kendisini bilir. Bununla birlikte Allah, söz konusu suretlerde kullarına tecelli edeceğini bildirmiştir. Nitekim İmam Müslim es-Sahih'inde bunu zikreder.

Bu makamdaki insanın tenzihi, Allah'ın bir suret ile sınırlanmadığını, başka bir ifadeyle herhangi bir suretin O'nu sınırlamadığını ifade etmektir. Allah, kullarına göründüğü her surette tecelli eder. Hakk kendiliğinde böyle iken, bizim [bedensel ve ruhsal yapımızı] düzenleyip denge kazandırdıktan sonra, yaratılışımız hakkında 'dilediği herhangi bir surette seni oluşturur' demiştir. O da, dilediği herhangi bir surette kullarına tecelli eder. Burada, sayesinde kendisini öğrenmen için dikkatini çektiği ilâhi bir sır vardır. Bu görüşün sahibi, kendisine yerleşmekle o suretteki tecellisinin sürekliliğini istediği için, zuhur edişinde Hakkı tenzih eder. İşte bu, [mesh edilen] mahalli belirlemede bâtının hükmüdür.

BÂB

Neye Mesh Yapılır: Kişinin Giydiği Mest, Çorap vb.

Mestlere mesh etmeyi kabul eden bilginler, tereddütsüz bir şekilde onların üstüne mesh edilebileceğinde görüş birliğindeyken, çorap-

lara mesh etmede görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler, genel anlamda bunu reddetmiş, bir kısmı genel olarak kabul etmiş, bir kısmı ise özel bir nitelikte olmasını caiz görmüştür. Bu nitelik ise, ya giyilen şeyin suyu ayağa ulaştırmaşacak şekilde belirli bir yoğunluk ve sertlikte olmasıdır ya da yürümeye imkân verecek şekilde bir deriyle kaplanmış olmasıdır.

VASIL

Meselenin Bâtınî Hükmü

Bu konunun bâtındaki hükme gelirsek, daha önce mestle ilgili hüküm zikredilmiş, geride çorabın hükmü kalmıştı. Kabul edilmiş görüş, çorabın perde olma niteliğinde mestle bir olmasıdır. Kul, Yaratanı önünde perdedir. Bu nedenle 'nefsini bilen Rabbini bilir' hadisi gelmiştir. Çünkü insan Rabbine delildir. Özel bir şekilde irtibatlı olsalar bile delil ve delilli, birbirlerine zıttır ve bir araya gelmezler.

Daha önce demiştik ki mest, Allah için kullanılan ayak kelimesindeki eş adlılığı ortadan kaldırmak için iyi bir kanıttır. Aynı şey, koşmak için geçerlidir ki daha önce bunu belirtmiştik. Çorap, ayağı örtse bile, gedikleri nedeniyle mest kadar güçlü değildir. Çünkü su ona yayılır ve hızlı bir şekilde onun gediklerinden içeri girer. Mest ise böyle değildir.

Bunun bâtınî hükmü şudur: Allah'ın kullarından herhangi biri, Allah'a başkalarından daha güçlü delil olabilir. Zayıf olan ise, çorap gibidir. Nitekim bir hadiste Allah'ın velileri nitelenirken böyle denilmiştir. Peygambere ulaşan isnat zinciriyle, hadisi duyan birden fazla kişi bana Hz. Peygamber'e şöyle söylenildiğini bildirdi: 'Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın velileri kimdir? Hz. Peygamber şöyle yanıt verdi: 'Görüldüklerinde Allah hatırlanan kimseler!' Bunu Hafiz Ebu Nuaym, 'Hilyetü'l-evliyâ' isimli kitabında zikretmiştir. Çünkü, daha önce dediğimiz gibi, söz konusu insanlarda Allah'a delil olmanın gücü görülür. Onlar, Allah'ı zikretmeye tutkundur. Her nefes horluk, itaat ve yoksunluk içinde olmaları da bunu gösterir. İnsanlar onları tenzih etmek isteyince, onları tenzih ancak Allah'ı tenzihle mümkün olabilmiştir. Çünkü onlar, Allah

karşısındaki doğru hallerini gördükleri için velileri ancak Allah'ı ile beraber zikreder.

Mest deriyle kaplanmışsa, böyle bir mest, insanlar Allah katında veliliğinin mertebesini öğrenmesinler diye kendisini ve Allah karşısındaki halini süfli âlemden örten Melamiye işaret eder. Nitekim çorap da toprağın kendisine ulaşıp acı vermesinden, toprakla arasına giren deri vasıtasıyla korunur. Bu, [batında] Melaminin perdeli-aşağı âlemden olan mübahlarla gizlenmesini sağlayan niteliktir. Bu sayede insanların melamide algıladıkları şey, sıradan müminlerden farklılaşmadığı bu nitelik olur. O ise, bu niteliğin ardından, Allah karşısında velilik makamındadır. Böylece 'çorabın' üst tarafı (bâtınî yorumda), kendisiyle Rabbi arasında herhangi bir engel olmaksızın, üst taraftan Allah karşısında kalır.

Sana dinen 'yorumlama (itibar)' kapısını açtım. Bu, duyuda hükmü ortaya çıkan suretten kendi zatında veya Hakkın mertebesinde O'na kanıt olan şeylerde ilgili olduğu şeye 'geçmen' demektir. İşte yorumun (itibar) anlamı budur. Çünkü kelime, vadiyi geçtiğini ve aştığını anlatan 'aberte el-vadiye' ifadesinden türetilmiştir.

BÂB

Üzerine Mesh Yapılan Şeyin Özelliği

Ayakları meshi caiz görenlerin hepsi, sağlam mest üstüne meshin caizliğinde görüş birliğine varmış, yırtık meste meshte ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimlere göre, bir sınır olmaksızın yırtık az ise mesh caizdir. Bazı âlimler ise, yırtılmayı üç parmakla sınırlamıştır. Bir kısmı ise, yırtığı çok olsa bile, adına mest dendiği sürece üzerine meshin caiz olduğunu söylemiştir. Bana göre en doğru görüş budur. Bir kısmı ise, az olsa bile, yırtık mestin önünde bulunduğunda meshin yapılamayacağını söylemiştir.

Benim görüşüm şudur: Bu meselenin bir dayanağı olmadığı gibi Kitap ve Sünnette bu konuda herhangi bir nas da yoktur. Öyleyse bu konuyu bir yana bırakmak ve ilgilenmemek en uygunudur. Bu konuda

şeriat âlimleri arasında bahse değer görmediğimiz görüş ayrılıkları gerçekleşmiştir. Bizce doğru görüş, şunu söylemektir: Mest diye isimlendirildiği sürece mest üstüne mesh caizdir.

BÂB

Bu Konuda Bâtının Hükmü

Bu konudaki bâtınî hükmü şöyle ifade edebiliriz: Mest [huf], gizlemek anlamındaki 'hafa' kelimesinden türetilmiştir. Çünkü mest, genel olarak ayağı örter. Yırtılıp ayağın bir kısmı göründüğünde ise ayağın gözüken kısmıyla birlikte mest de mesh edilir. Bu durum, mest adını koruduğu süre böyledir ki bu şart zorunludur. Bunda, doğru düşünen kimse için şaşırtıcı bir sır vardır: Gizli olan, aynı zamanda görünendir. Şair İmrü'l-Kays (mestle aynı kökten hafa'yı kullanırken) şöyle der: '*Hafahünne min-efkâhünne.*' En bariz ve en temiz olanı demektir.

Bize göre, mestteki yırtık nedeniyle ayağın gözüken kısmı mesh edilir. Çünkü Allah'ın kitabında bize ayakları meshetmek emredildi. Bu nedenle ayağın görünen kısmını da meshederiz.

Meselenin bâtını ise şöyle ifade edilebilir: Şeriatın zâhiri, her şeyi Allah'a nispet etmemiz itibarıyla, tevhit hükmünün hakîkati üzerindeki bir örtüdür. Öyleyse şeriatta temizliğin konusu, tevhidi ona eşlik ettirmektir. Bunu ise, şeriatı yaratılmışın [kendi aklıyla ortaya koyduğu hikmet yasaları gibi] bir hüküm değil, Allah'ın yaratıklarındaki hükmü olarak görmekle gerçekleşir.

Şeriat, bazı kimselerin düşündüğü gibi aklın değil, Allah'ın hükmüdür. Dolayısıyla şeriatın temizliği, onun bir ve gerçek Allah'tan geldiğini görmektir. Bu nedenle [söz gelişi] müçtehidin hükmünü eleştirme hakkımız yoktur. Çünkü şeriat -ki Allah'ın hükmüdür- müçtehidin hükmünü de geçerli saymıştır. Öyleyse içtihadi hükümler de, bizzat kendisinin onaylaması nedeniyle, Allah'ın hükmüdür. Bu husus, konuyu bildikleri halde dikkat çektiğimiz konuyu akıllarında tutmadıkları için bütün mezhep mensuplarının içine düştüğü mahzurlu bir konudur. Fakat onlar, [bilseler de] dikkat çektiğimiz şeyi akıllarına getirmemiştir.

Böylelikle Allah'ın kimi saygılı kulları içtihat yapma ayrıcalığı elde ettiğinde, söz konusu mezhepçiler Allah'a karşı saygısızlık yapmışlardır. Binaenaleyh bir müçtehidi suçlayan insan, hiç kuşkusuz, hüküm yaptığı şeyde Hakkı suçlamış demektir.

[Hakikat üzerinde örtü olan] Şeriat 'yırtılıp', herhangi bir şeriat hükmünü genel anlamda ortadan kaldıran bir tevhit hükmü ortaya çıktığında, temizlenmesi gereken şey, şeriat hükmünün ortadan kalkmasında etkin olan tevhide geçer. Örnek olarak, fiilleri her bakımdan Allah'a nispet eden insanın durumunu verebiliriz. Böyle bir insan, kendisinde görünen itaat ve itaatsizliğe değer vermez. [Şeriatın hükmünü kaldıran] Bu sonuç ortaya çıktığı için, böyle bir tevhit anlayışından uzak durmak gerekir. Çünkü böyle bir anlayış, şeriatın 'yırtılması' ve Allah'ın hükmünün ortadan kalkması anlamına gelir. Nitekim mest adını yitirdiğinde artık mest üstüne mesh yapılamaz. Yırtılma mest ismini ortadan kaldırmamışsa, mest üstüne mesh yapmakla birlikte ayağın görünen kısmını da meshetmek gerekir. Daha önce bunu belirtmiştik. Bu durum, söz konusu meseledeki bu belirli tevhitle ilgili dince kabul edilebilecek yorumdur. Bu yorum şöyle demeyi gerektirir: 'Sizi ve amellerinizi yaratan Allah'tır.' Öyleyse ameller bize nispet edildiği halde Allah'ın yarattığı şeylerdir. Fiiller, her bakımdan Allah'a nispet edilemez. Dolayısıyla bu, meshe etki etmez ve bu konuda hüküm belirttiğimiz gibidir.

Yol arkadaşlarımız bu konuda, mest üstüne mesh yapmayı kabul eden bilginlerin düştüğü görüş ayrılıkları gibi, pek çok görüş ayrılığına düştü. Mesti üç parmakla sınırlayanlara gelince, [bunun bâtınî yorumu] tevhidin üç menzilde ortaya çıkmasını dikkate almaktır. Üç menzil, insanın mana, duyu ve hayalinde şeriatın hükmüdür. Tevhit bu üçüne de yayılırsa, böyle bir tevhidi kabul etmek caiz değildir. Bu durumda meshedilmesi ya da yıkanması gereken şey [şeriata tekabül eden mestler değil], [tevhide işaret eden] 'ayak olur.' Nitekim insanın tenzihinin konusu da, şeriatın hükmünü ondan düşüren böyle bir tevhit anlayışından kendini uzak tutmaktır. Bu durumda şeriat, [büsbütün yırtılmakla] mest adını yitiren şey mesabesindedir.

BÂB

Mesh [Süresi]

Bazı bilginler mestin geçerlilik süresini yolcu için üç gün ve üç gece; yerleşik için ise, bir gün ve bir gece olduğunu kabul etmişken bir kısmı süre belirlememiştir. Cünüplük gibi bir engel olmadığı sürece, dilediği süre kadar meste mesh edilir.

VASIL

Bâtındaki Hükmü

Mestin giyimi için belli bir süreyi kabul eden görüşün batınî hükmü şudur: Öğretmen-öğrenci bölümünde, mest üstüne mesh hakkında bunun öğretenden öğrenene geçen bir yolculuk olduğunu saptamıştık. 'Allah'ın peygamberi insanlara şeriatı öğretirken, anlamaları için kelimeleri üç kez tekrarlardı.' Çünkü peygamber açıklama ve bildirmekle memurdu. Yolcunun üç [gün ve gece] mesh edebilmesinin anlamı budur.

(Bazı bilginlere göre) Yolcu olmayanın mesh müddeti, bir gün ve gecedir. Bunun bâtınî hikmetine gelirsek, söz konusu kişi, sadece o emri yerine getirebilir ve onu bilir. Bu nedenle de onu kendisine tekrarlamaz. Çünkü onu açıkça anlamıştır ve o şeyi bildiği hakkında kesin kanaate sahiptir. Başkasına öğretirken ise, onun anlayıp anlamadığından kesin olarak emin değildir. Bu nedenle, öğrettiği kişinin öğrendiğinden tam olarak emin olmak için emri üç kez tekrarlar.

Süre sınırlamayı benimsememek, [batınî anlamında] bilgi aktarımında öğrencilerin yaratılışını dikkate almak demektir: Bir kısmı ilk defada anlar, bir kısmı ise anlayıncaya kadar ayrıntılı olarak defalarca tekrarla anlayabilir. Dolayısıyla insan, başkasına öğretimde -ki [bilginin öğretmenden öğrenciye] yolculuğu demektir- bizzat bir sayı belirlemez ve kendi durumuna -ki o da ikamet halidir- dikkat etmez. Çünkü öğretmenin kendisine gözüken şeyin kuşkulu olduğunu düşünmesi müm-

kündür. Bu durumda, herhangi bir tahdit ve sınırlama olmaksızın, [kuşkuyu gidermek için] onu defalarca inceleyebilir.

'Cünüblük mestin hükmünü ortadan kaldırır.' Bunun batınî hükmü şudur: Cünüblük gurbet, cünüb ise, gurbetteki kimse demektir. Kalbe şeriatı zedeleyen 'yabancı' bir fikir gelirse, şeriattan kanıt getirmeksizin akılla sorun teorik olarak incelenir. Örnek olarak, şeriatı inkâr eden 'Brahmanî'ye ait bir fikrin kalbe gelişini verebiliriz. Bu durumda insan aklına gelen bu düşünceyi reddetmek için şeriat delilini kullanmaz [kabul etmez]. Çünkü sorun tartışmayı gerektirir [Brahman ise şeriat delini kabul etmez]. Öyleyse şeriatda kanıt getirmekten teorik düşüncenin verileriyle kanıt getirmeye geçmek gerekir. Bu sorunun ikamet halinde veya başkası için de yolculukta gerçekleşmesi birdir. Nitekim cünüb olan kişi, ister yolcu ister yerleşik olsun, mestini çıkarmalıdır.

BÂB

Mest Üstüne Meshin Şartları

Bazı âlimlere göre mest üstüne mesh, ayaklar abdestle temizlenmiş ise yapılabilir. Bazıları ise ayakların kaba pislikten (necaset) temizliğini şart saymıştır. Ben de bu görüşteyim. Birinci görüş ise, daha ihtiyatlı bir düşüncedir. Geride bir şart daha kaldı ki o da, mestin mest üstüne giyilmesidir. Bazı âlimler, ikisi üzerine meshin caiz olduğu kanaatindedir ki ben de bu görüşteyim. Bazı âlimler ise bunu kabul etmez. Çorabın durumu da böyledir.

VASIL

Bu Konuda Bâtının Hükmü

Bâtındaki akledilir temizlik, daha önce akıl ve şeriata göre ortaya koymuş olduğumuz tenzihtir. Ayaklara ait bu özel temizlik, dince belirlenmiş temizliktir. Allah, kendisine yürüyerek giden kuluna koşarak gi-

deceğini belirtmiştir [kendisini böyle nitelemiştir]. Yürümek ve koşmak, ayakların eylemidir. Hakkı 'koşmak' fiilinden tenzih eden insanlar, kendisini nitelediği bir konuda Hakkı yalanlamış demektir. Gerçi akıl, sahip olduğu kanıtları bakımından Hakka böyle bir fiili nispet etmeyi kabul etmez. Fakat iman bir yandan bu nispeti kabul ederken öte yandan teorik kanıtla da [Hakkın bu fiilinin yaratıklara benzemesi anlamında] benzerliği *'O'nun benzeri yoktur'*[74] âyetiyle dışlar.

İman, Hakkın koşma fiilini kuluna yönelişinin artması ve pekişmesi vb. gibi herhangi bir tenzihçi yorumla tevile kalkışmaz. Böyle bir tevili akıl sahipleri yapabilir. Onlara göre Hakkın koşmasının anlamı, kulu 'yürüme' fiilini içeren ibadetlerle Rabbine koştuğunda, Allah'ın bol ihsanla kuluna yönelişinin artmasıdır. Söz konusu ibadetler mescitlere, tavafa, hacca ve hasta ziyaretlerine gitmek, insanların ihtiyaçları için uğraşmak, cenazeleri kaldırmaktır. Kısaca, yakın olsun uzak olsun içinde yürümenin bulunduğu her türlü ibadet bu kapsama girer. Allah şöyle buyurur: *'Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda, Allah'ın zikrine koşunuz.'*[75]

Abdest temizliği, Hakkı 'koşucu olmak' özelliğiyle nitelemektir. Pislikten paklanmak [nezafet] anlamındaki temizlik ise, kendisini nitelediği özelliklerden Hakkı tenzih etmemektir. Hakkın kendisini onlarla nitelemediği mümkünlerin özelliklerine gelince; bunların herhangi biriyle nitelenmekten Hakkı tenzih aklın işidir. Akıl, şeriatın hükmü altındadır. Şeriat Hakkın bir niteliğini söyleyince, -mümin ise- onu reddedemez. Bu durumda söz konusu nitelikle nitelenen ve hakkında konuşulan kimse [Hak], kabul edicidir. Başka bir ifadeyle söz konusu durumu ya kabul edebilir ya da [kabul eder ama] nasıl kabul ettiği bilinmez. Öyleyse akıl, nitelenen zatı bilmese bile, dince [belirlenmiş ve zikredilmiş] niteliği kabul etmek zorundadır.

Bu nedenle ayakların temizliğini yorumlarken dilsel temizlik -ki pislikten paklanmak [nezafet] ve temizlenmek demektir- anlamına gittik. Abdestle temizlenmeyi kabul edenlerin görüşüne göre, bu meselenin ayrıntılarından çıkan herhangi bir sorun bizi bağlamaz. Mest üstüne mest giymek, Hakkın kendisini koşma özelliğiyle nitelemesidir. Çünkü koşmak yürümenin, yürümek ise ayağın niteliğidir. Yürümek koşmak şeklinde olabileceği gibi öyle olmayabilir de. Öyleyse koşma [ayağın

değil], yürümenin bir özelliğidir. Koşmayla ayak arasında başka bir şey daha vardır ki o da yürümektir. Yürümek, mest üstüne mest gibidir. Daha önce bu meseleden söz edilmişti. Anlayasın!

BÂB

Mest Üstüne Meshi Bozan Şeyler

Mestlere meshi geçersiz yapan hususlar arasında hakkında görüş birliğine varılmış olanı, abdesti bozan her şeyin meshi de bozduğudur. Bunu daha sonra açıklayacağız. Âlimler mesti çıkarma konusunda görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba çıkarmak temizliği bozar mı, bozmaz mı? Bazılarına göre abdest bozulur ve abdesti yenilemek gerekir. Bir kısmı ise sadece iki ayağın abdesti bozulur demiştir. Ayaklar yıkanır ve -abdest fiillerinin ardışıklığı konusundaki görüş ayrılığına göre- bu gereklidir. Bir kısmına göre mest çıkarmak ayağın temizliğinde etkin değildir. Ben de bu kanaatteyim. Abdest yeniden alınsaydı, daha ihtiyatlı bir davranış olurdu. Daha sonra geleceği gibi, abdesti bozan şeyler gerçekleşmemişken sadece mestleri çıkarmak abdesti etkilemez.

VASIL

Bu Konuda Bâtın Hükmü

[Mestler çıkarıldığında] Bütün temizlik bozulur demenin batındaki karşılığı şudur: Bu görüş, tenzihin nitelenene nüfuz etmesine işaret eder. Nitelenen zat, [belirli bir nitelikten] münezzeh olmayı kabul ederse, tenzihin gerekliliğinin düşünüldüğü diğer niteliklerden de münezzehliği kabul eder. Buna karşın nitelenen için herhangi bir tenzih geçersizse, bu da bütün diğer niteliklere, yani tenzihin özelliklerine yayılır.

[Bazı bilginlere göre ise] sadece ayağın temizliği bozulur. Bu görüş, şeriatın Haktan belirli bir niteliği düşürmesine işaret eder. Şeriat bir niteliği Haktan düştü diye teşbih anlamlı her niteliğin düşülmesi ge-

rekmez. Çünkü Allah, kendisini 'doğurmak' fiilinden tenzih etmişken, yapacağı bir işte tereddüt etmekten ise tenzih etmemiştir. Allah, kendisini [işin başını sonunu düşünmek] anlamında tedebbür etmek fiilinden tenzih etmediği gibi kızmaktan da tenzih etmemiştir.

Bazı bilginler ise, temizken mesti çıkarmanın hükümsüz olduğunu ve mesti giyerken alınmış abdeste bir etkisinin olmadığını söylemişti. Bu görüş batında şuna işaret eder: Hak, kendisini 'doğurmak' fiilinden tenzih etmiş olsa bile, yine de nitelik kalır. Allah şöyle buyurur: '*Allah çocuk edinmek isteseydi, yaratıklarından dilediğini seçerdi.*'[76] Böylelikle iş, 'isteseydi' sözünün anlamına dayanır. Bu ifade, '*Allah'tan öne geçmiş bir kitap olmasaydı*'[77] ve '*Benim katımda söz değişmez*'[78] âyetlerine benzer. Bu âyetin anlamı, şöyle bir görüşün reddidir: 'İlâh, zatı gereği mümkünü var etti. Yoksa, irade nispeti nedeniyle veya bilginin öne geçmesinden dolayı değil.' Halbuki doğrusu Şari'nin söylediğidir. Bu nispet, zata ilave gerçek bir nispet olmasa bile durum böyledir. Bunu bilmelisin!

SU BÂBLARI

Bölümün başında yağmur ve pınar suları arasındaki farktan söz edilmişti. O konuda yeterli açıklama yapmıştık. Bu bölümlerde ise, şeriat bilginlerinin zâhirî hükümlerde dikkate aldıkları hususlarla ilişkili bâtın temizliğiyle ilgili konuları ele alacağız.

BÂB

Genel Anlamda Sular

Âlimler, deniz suyunun dışındaki bütün suların temiz ve temizleyici olduğunda görüş birliğine varmıştır. Deniz suyunda ise görüş ayrılığı vardır. Bunun yanı sıra suyu değiştiren fakat genellikle sudan ayrılmayan şeylerin suya temizleyicilik özelliğini kaybettirmediğinde de görüş birliğine varmışlardır. Bunun istisnası, tadı değişmiş sulardır. Fakat İbn Sîrîn, bu konuda genel görüşe muhaliftir. Onu böyle bir görüşe

sevkeden şey, ister deniz suyu isterse (depolarda bekletilmiş) kirli su olsun, genel olarak su denilen her şeyin temiz ve temizleyici olduğudur.

Bilginler, kaba pisliğin rengini, tadını, kokusunu ya da bunların tümünü değiştirdiği sularla temizlenmenin caiz olmadığında görüş birliğine varmıştır. Suyun kendisi veya bir özelliği değişmemişse, aslındaki temiz ve temizleyicilik özelliğinde kalır ve suya düşen necaset ona etki etmez. Gerçi bu konuda, herhangi bir niteliğini değiştirmeyecek şekilde, az bir necasetin düştüğü az bir su hakkında görüş ayrılığı olduğunu biliyorum.

VASIL

Bu Konuda Bâtının Hükmü

Su, [batında] kalplere hayat veren şeydir. Her kalp onunla bilgisizlikten temizlenir. Alah şöyle buyurur: *'Ölü olup da hayat verdiğimiz ve onun adına bir nur yarattığımız kimse insanlar içinde karanlıklardaki kimse gibi değildir. O karanlıklardan çıkacak değildir.'*[79] Bu ifade, iman ve inançsızlık, bilgi ve cahillik hakkında verilmiş bir örnektir.

İstisnaî bir görüş ayrılığı bulunan deniz suyu hakkındaki bu görüş ayrılığı, Hakkın gazap özelliğinden yaratılmış olmasından kaynaklanır. Gazap, kızılan insanın kovulmasını ve uzaklaştırılmasını gerektirir. Halbuki temizlik yakınlaştırır ve kavuşturur. Bâtındaki görüş ayrılığının sebebi budur. Görünüşteki neden ise, tadın değişmesidir. Allah'ın gazabının [uzaklaşmaya değil] Allah'a yaklaşmaya ve kavuşmaya sevk ettiğini düşünen kimse ise, deniz suyuyla temizlenebilmeyi kabul eder ki ben de bu görüşteyim.

Tevhit hakkındaki bilgisi genişleyip dinin gereği olan saygıya bağlanmayan insan ise -ki böyle bir insan ne kendisi ne de Allah için öfkelenir- Allah'ın öfkesinden yaratıldığı için deniz suyuyla temizlenmeyi kabul etmez. Deniz suyunun 'abdest alan kişiyi' öfkelendirip öfkenin ona yerleşmesine yol açmasından korkar. İçinde bulunduğu hal [tevhit] ise, buna imkân vermez. Çünkü tevhit onu kızmaktan alıkoyar. Ona göre, hakikatin birliği nedeniyle (ahadiyyetü'l-ayn) âleme nispet edilen

bütün fiillerde kızılacak kimse yoktur. Âlemde kızılabilecek biri olsaydı, tevhit [mutlak birlik] gerçekleşmezdi. Çünkü gazabın gereği, fiildir ve Allah'tan başka fail yoktur.

Bu mesele, sufi toplumuna göre en güç konulardan biridir. Fakat, Allah'ın bize yasa yaptığı adabı [uygulayacağımız] bağlamı bildiğimiz için, bize göre son derece anlaşılır bir husustur. Ardından, ilâhi huylarla ahlâklanmayı [biliriz]. Bu huylardan biri, kitabında kendisini niteleldiği öfkelenme ve gazaptır. Şöyle buyurur: '*Allah ona gazap etmiş ve lanetlemiştir.*'[80] Lanet âyetinde ise şöyle buyurur: '*Beşincisi ise Allah'ın onlara lanet etmesidir.*'[81] Hadisler, Allah'ın kıyamet günü daha önce hiç kızmadığı ve daha sonra da bir daha öyle kızmayacağı şekilde öfkeleneceğini bildirir.

Hiç bir şeye kızmayan bu insan, sadece Allah'ı görüp halinin etkisi altına giren kimsedir. Bu makam, hayret makamıdır. Bu makamdayken öfkelenirse yazık ona! Ahirette [başka bir makamda] öfkelenmezse, yine yazık olsun! Böyle bir insan dünya ve ahirette her durumu kanıt sayar. Bu noktada Allah için öfkelenmek, daha esenlikli, daha kurtarıcı ve insan adına daha iyidir. Çünkü Allah için öfkelenmek, dince belirlenmiş edebe bağlanmak demektir. Öfke, insan yaratılışında bulunan korkaklık, hırs ve aç gözlülük gibi özelliklerden biri olunca, Allah böyle bir davranış kuldan meydana geldiğinde nereye yönlendirilmesi gerektiğini bildirmiş ve kula karşı insaflı davranmıştır. Bu noktada teslimiyetin bir mahalli ve şeriat tarafından belirlenmiş yeri vardır. Allah'ın bildirdiği adabı yerine getiren insanlar, hal olarak ona bağlanmış, hallerinin etkisi altında kalanlar ise, bundan habersiz kalmıştır. Teslimiyetsizliğin de bir mahalli ve şeriat tarafından belirlenmiş bağlamı vardır. O halde saygılı insan, Şari hak hüküm verinceye kadar, hüküm vermeksizin duran kişidir. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır. Allah hüküm verdiğinde ise, edepli insan O'nun verdiği hükmün sınırında durur: Ne bir şey ekler ne bir şey eksiltir.

Öfke, etkisi bazen dışta görünen bazen gözükmeyen gizli bir niteliktir. Çünkü baskın olan [insanın içinde bulunduğu] haldir. Bulundukları kimsede baskın gelme ve onu etki altına alma bakımından haller derece derecedir. İnsan, kızdığı kimseye karşı kalbinde merhamet duygusu ile, dışında ve görünen kısmında Allah adına öfkelenmeyi birleştirebilir-

se, bu üstün bir davranış olur. Çünkü Allah yolunun ehli, hangi yolun daha üstün ve gerçek olduğuna bakmıştır: Bir kısmımız nefste bilfiil varlık kazanan [Allah için] öfkelenmek daha üstündür derken, bir kısmımız merhametin kalpte bulunup Allah adına kızmayı göstermenin daha üstün olduğunu söylemiştir.

Kul, herhangi bir tasarruf gücüne sahip değildir. O, sadece [Tanrı tarafından] yönlendirilen bir varlıktır. Kul, kendisinde bilfiil varlık kazanan ve ondan istenilen şeyin hükmüne bağlıdır. İnsanın bir şeyi terk edip etmemesinde bir katkısı yoktur. Mümin ise, seçiminde mecburdur [olduğunu bilmelidir]. Burada gazabı Allah için olmakla sınırladık. Allah'tan başkası için kızmak ve öfkelenmeye gelince, insanın doğası kızmayı ve razı olmayı gerektirir. Allah'ın peygamberi şöyle der: 'Ben bir beşerim. İnsanların kızdığı gibi ben de kızarım. İnsanlar hoşnut olduğu gibi ben de hoşnut olurum.' Biz de, hal ve huy olarak buna göre hareket ettik. Allah'a hamd olsun!

Suyu değiştiren ama çoğunlukla sudan ayrılmayan şeyleri bir yana bırakırsak, rengi değişmiş pis suyun bâtındaki hükmüne geçebiliriz. Allah, suyu başkalaştıran ve genellikle kendisinden ayrılmayan şeylerden suyu tenzih etmedi. Bunun tek istisnası, pislenmiş sudur. Allah temizlikle nitelenmiş cennet nehirlerinin özelliği hakkında şöyle der: '*Orada pislenmemiş su nehirleri vardır.*'[82] Su başkalaştığı zaman 'esene'l-mâü' veya pis su denilir. Bu, kuyularda depolanmış sudur. Saklanmış su ise, uzun bekleme nedeniyle, başkalaşır ve değişir.

Kalplerin yaşamının bağlı olduğu ilme doğal mizaçtan bir şey ilişirse, onu etkiler. Örnek olarak Allah'ın er-Rahim [rahmet eden] olduğunu bilmeyi verebiliriz. Kul, kendisindeki yumuşaklık ve şefkati gördüğü gibi Allah'ın kimi kullarına olan merhametini görür. Kulun gördüğü şefkat, acısını duyumsadığı bir şeye karşı [insanlardan gördüğü] şefkattir. Böylece, rahmetin mazharı olan insanların merhametiyle çektiği acıyı gidermek ister. Bu durumda, gördüğü şefkat ve merhameti ise Allah'ın rahmetine kıyaslar. Böyle bir insan nezdinde Allah'ın rahmeti, kendi [gördüğü] merhamete kıyasla başkalaşır. İşte bu insanın [kendi merhamet anlayışına kıyasla yorumladığı] ilâhi rahmetin gereğiyle Rabbine ibadet etmek için nefsini temizlemesi gerekmez. Halbuki ilahi rahmet, bu kişinin nezdinde [aslî saflığını yitirerek] değişmiştir. Bu de-

değişmenin nedeni ise, Hakkın rahmetinde kendisini incelik özelliğiyle nitelememiş olmasıdır. Hak sana burada şöyle der: Doğanı ilâhi hayatın üzerinde hükümran kılma!

(Özellikleri değişmiş) Pis suyla abdesti kabul eden kimse ise, ayırt etmemiştir. Çünkü Hak kendisini kimi yerlerde beşeri doğanın gerektirdiği özelliklerle nitelemiştir. Ayırmayan insan, [bütün bu hükümleri] hepsini aynı mecraya sokar. Uygun olan ise, daha önce zikrettiğimiz gibi, kendisinden bildirdiği şeylerde Allah'ın hükmüne bir şey eklememektir.

Şimdi de [zahirde az suyun karşılığı olan] 'az bilgi'nin bâtındaki hükmüne gelebiliriz: Saptırıcı kuşkular bu bilginin üzerine gelip onun başkalaşmasına yol açarsa, böyle bir bilginin kullanımı caiz değildir. Çünkü artık ona güvenilmez. Bununla birlikte insan, bu ilmin gerçeğe dönük bir yorumu olduğunu da bilir. Fakat bilgisinin zayıflığı nedeniyle söz konusu yönü belirleyemez. Bu kez 'kuşkuları yok eden' diğer bilgiye yönelir. Diğer bilgi, şeriat yolundan ve onunla amel etmek sayesinde imandan alınmıştır. Çünkü o, kuşkuları kabul etmeyen geniş ilimdir. Bu ilim, taşıdığı doğru yorumla onların varlıklarını tersyüz ederek her birini yerli yerine yönlendirir. Daha önce bilgisizlik ve kuşku iken, artık bilgi haline gelirler. Çünkü yıldızların ışıkları güneş ışığında içkin olduğu gibi bilgilerin nurları da iman nurunda içkindir. Bu yöntem, kuşkuların bilgiye dönüşmesinde apaçık bir yoldur. Bilgi kuşkuların hükümlerini ortadan kaldırır, iman nuru ise bu kuşkular hakkındaki gerçek yorumu insana gösterir. Böylece insan kuşkuları yok olmuş görür. Yokluğun ise, kesinlikle bir etkisi ve varlıkta tesiri yoktur.

İman nuru, şeriatın emri demektir. Başka bir ifadeyle, doğruluğuna akli bir kanıt bulsan da bulmasan da, şeriatın sana söylediği ve emrettiği şeye bağlanman gerekir! Bunlara örnek olarak -dildeki anlamını kabul etmekle beraber- niteliği ve benzeri olmaksızın Allah hakkında koşmak, gülmek, sevinmek, şaşırmak gibi [yaratıklara ait] fiilleri verebiliriz. Fakat biz, *'O'nun benzeri yoktur'*[83] âyetine dayandığımız için, bunun niteliğini bilemeyiz. Bu âyet, meseleyi anlayanlar için, tenzihin aslı olduğu gibi başka bir yönden teşbihin kaynağıdır.

BÂB

Niteliklerinden Birini Değiştirmeden Pisliğin Karıştığı Su

Şeriat bilginleri, necasetin karışıp niteliklerinden birini değiştirmediği su hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazılarına göre, azlığı veya çokluğu dikkate alınmaksızın, böyle bir su temiz ve temizleyicidir. Ben de bu görüşteyim. Gerçi bana göre, böyle bir su kendiliğinde temiz değilse de, temizleyicidir. Çünkü kesin olarak pisliğin ona bulaştığını, fakat şeriatın bunu dikkate almadığını biliyoruz. Böyle bir fikri benimseyen kimseyi tanımıyorum. Benim görüşüm akla uygundur. Şeriatta böyle bir suyun kendiliğinde temiz olduğu hakkında kanıt yokken, temizleyici olduğu hakkında kanıt vardır.

Şöyle bir karşı kanıtla itiraz edilebilir: Hz. Peygamber 'Allah suyu temiz yarattı, onu hiçbir şey pisletemez.' Bu itiraza karşı şöyle deriz: Hz. Peygamber, suyun kendiliğinde temiz olduğunu değil, suyun temizleyici olduğunu söylemiştir. Temizleyici demek, başkasını temizleyen su ve topraktır. Daha önce belirttiğimiz gibi, kesin olarak suyun aklen bir pislik taşıyabileceğini biliyoruz. Fakat Şari, bu pisliğe ait, insanın suyla temizlenmesini engelleyecek bir etki yaratmadığı gibi suyu da pis diye isimlendirmedi. Şari, işin gerçeğini bildirmek istedi. O da, suyun kendiliğinde her bakımdan temiz olduğu ve onun pis olduğu hükmünün verilemeyeceğidir. Başka bir ifadeyle pislik, suyun bir niteliği değildir. Burada sadece pisliğin parçaları suyun parçalarına bitişmiştir. Söz gelimi, idrarın parçalarıyla suyun parçalarını ayırt etmek güçtür. Pisliğin parçaları suyun parçaları üzerinde çoğalıp niteliklerinden birini değiştirebilir. Böyle bir durumda şeriat, o suyla abdest almayı men eder. Suyun parçaları pisliğin parçalarına baskın gelip niteliklerinden biri değişmezse, Şari bunu dikkate almaz. Böyle bir suyla temizlenmede bir hüküm saptamamıştır.

Çünkü kesin olarak biliyoruz ki temizlenen kişi, dini temizliğinde su ve pisliği birlikte kullanmıştır. Eşyayı kullanmada hüküm, aklın değil şeriatındır. Şeriat ise, daha önce belirttiğimiz cevherlerin girişiksizliğini dikkate almanın dışında, bu suyun temiz olduğu ve pislik içermediği hakkında bir hüküm vermemiştir. Bu anlaşılır bir durumdur. Geride

ise, cevherlerin girişikliği kalmıştır. Şeriat bu komşuluğu bir yerde dikkate almış, başka bir yerde dikkate almamıştır. Şeriatın girişikliği dikkate aldığı yerde [pislikle suyun unsurlarının birbirine katıştığı] öyle bir suyla temizlenmek caiz değilken, komşuluğu dikkate almadığı ve hakkında 'onda pislik yoktur' dediği yerde onunla temizlenmek caizdir.

Pislik karışsa da karışmasa da, daha önce belirttiğimiz gibi suyun dört hükmü vardır: Suyun temiz ve temizleyici olması, temiz fakat temizleyici olmayışı, ne temiz ne de temizleyici olması, temizleyici fakat temiz olmayışıdır.

Temiz ve temizleyici su, herhangi bir pisliğin karışmadığı sudur. Temizleyici olmayan temiz ise, genel anlamda su adını yitirmesini sağlamayacak zağferan vb. gibi pis olmayan şeylerin karıştığı sudur. Temiz olmayan temizleyici de olmayan su ise, niteliklerinden birini pisliğin değiştirdiği sudur. Bu hüküm sahibi, bize karşı kanıt getirdiği hadisi zikreder: Çünkü Şari [Hz. Peygamber] şöyle der: 'Suyu herhangi bir şey pisletmez.' Söz konusu kişi, hadisi burada nasıl kanıt olarak kullanır da, bu suyun temiz değilken temizleyici olduğu hakkındaki görüşümüze göre yorumlamaz? Bu durum, onu zorunlu olarak bağlar ve reddedecek herhangi bir dinî kanıtı da yoktur. Dördüncü hüküm, temiz olmadığı halde temizleyici olan sulardır. Bu ayrım, bizim burada ele aldığımız konudaki ayrımdır. Çünkü biz, necasetin karışıp da niteliklerinden birini değiştirmediği sulardan söz ediyoruz. Bazı bilginler, böyle bir suda miktarı dikkate alarak az ile çok su arasında fark görmüşlerdir. Bu bağlamda şöyle demişlerdir: Su çok ise pis olmaz. Az ise pis olur. Miktarda ise bir sınır belirlemeyip şöyle demişlerdir: Niteliklerinden biri değişmese bile az suya pislik bulaşırsa pislenir.

Ardından bu bilginler, az ve çoğun sınırında da görüş ayrılığına düşmüştür. Haddin tanımı konusundaki görüş ayrılığı, sahih şeriatın nassında değil, mezhepler içinde meşhurdur. Çünkü bu konudaki hadisler [sahih ya da zayıflığı] hakkında konuşulmuştur. Örnek olarak 'kulleteyn' hadisini veya 'kırk kulle' hadisini verebiliriz. Ardından, kullenin sınırını belirlemede görüş ayrılığı olmuştur. Bu meseleden suyun pislik üzerine düşmesi, pisliğin suya düşmesi, akan suya küçük abdetini yapmak vb. gibi pek çok yan konu çıkar.

Bilginlerin bu konuda pek çok görüşü vardır ki bu kitap onları ele alacağımız yer değildir. Amacımız, temizlik kapsamına giren ayrıntılarla ilgili görüşleri zikretmek değil, sadece temel konuları zikretmektir. Biz bu meselelerin bâtınî hükümlerini ele alacağız. Bu bölümde -Allah'ın izniyle- hepsini bölüm bölüm zikredeceğimiz seksen bölüm özetledik. Allah izin verirse, kitapta zikretmeye niyetlendiğimiz namaz, zekât, oruç, hac gibi diğer ibadetlerde de böyle yapacağız.

Allah yardım edendir. Ondan başka Rab yoktur!

VASIL

Meselenin Bâtınî Hükmü

Şimdi de bu bölümde zikrettiğimiz meselenin bâtınî yorumunu ele alabiliriz. Konumuz pisliğin karışıp niteliklerinden birini değiştirmediği suydu. Bu su [batında], beşerî niteliklerden tenzih edilmeyi gerektiren [zat] hakkındaki ilahi bilgidir. Bu bilgiye Allah ile yaratıkları arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğu vehmi veren sıfatlar hakkındaki bilgiden bir şey karışabilir. Bu durum, bilgi sahibinde bir tür karıştırmaya yol açar. Böylece nitelikler hakkındaki bu kadarlık bilgi -niteliklerle ortaklık gerçekleşir- [zat] bilgisini yok eder. Söz konusu bilgi, akıl delili bakımından tenzih edilmesi gereken ve semî delil bakımından ise, 'kendisinin benzeri olmayan' hakkındaki bilgidir. [Zat hakkındaki] İlâhi ilim, teşbih vehmi veren böyle niteliklerle kendisini nitelemiş olsak bile, akıl ve şeriat bakımından nezih temizliğinde kalır. Çünkü bu niteleme Allah'ın niteliklerini değiştirmemiş ve 'O'nun benzeri gibi yoktur' gerçekleşmiş olsa bile bütün bunlar Allah adına sabittir.

Bu konuda ele alacağımız bir husus da, suyun az veya çok olması; su az olduğunda insanların pislik hakkındaki görüş ayrılıklarının [bâtınî anlamıdır]: Temizleyici sudaki azlık ve çokluk, Allah'ı bilende meydana gelmiş kanıtlarla ilgilidir. Bu kişinin bilgisi tek kanıta dayanıyor ve Hakkın tenzihini bilmede herhangi bir yönden kanıtını etkileyen bir kuşkuya maruz kalırsa, bilgisi bilgi olmaktan çıkar. Nitekim su da, [az iken kendisine pislik bulaşırsa] temiz ve temizleyici olmaktan çıkar. Bir

tek delilli hakkında pek çok kanıta sahipse, bu durumda kuşku kaybolur. Çünkü kuşku delillerden birine zarar verdiğinde, kişi zarar gören delili dikkate almaz ve diğer kanıtlara dayanır. Böyle iken, kuşku onun bilgisini etkilemez, bütün delillerine değil, sadece özel bir deliline etki eder. Bu ise, pisliğin hükmünü değiştiremediği suyun çokluğunun anlamıdır.

Bu konuda miktarı önemsemeyip her durumda suyun temizleyicilik özelliğini yitireceğini iddia edenler de vardı. Böyle bir görüş [batında] kanıtın birliğini değil, hakîkatin birliğini dikkate almış demektir. Böylece, [sonradan ortadan kalksa bile] 'kuşku tasavvur edilişi anında bilgiye zarar verir' der. Zaman, dakiktir. Belki insan, vakit darlığı nedeniyle diğer kanıtları zihninde canlandırmadan kuşku duyduğu anda ölebilir. Böylece kanıt, geçersiz hale gelir.

Bu bölümde, ortaya konulmaları gereksiz olan pek çok ayrıntı vardır. Bu kadarı amacı anlatmada yeterlidir.

BÂB

Genellikle Sudan Ayrı Temiz Bir Şeyin Karışıp Üç Niteliğinden Birini Değiştirmesi

Genellikle sudan ayrılan temiz bir şey suya karışıp onun üç niteliğinden birini değiştirebilir. Böyle bir su, bütün bilginlere göre temizdir, temizleyici değildir. Bir imam ise böyle düşünmez. Ona göre, başkalaşma pişirmeden kaynaklanmadığı sürece, su temizdir.

VASIL

Bâtının Hükmü

Bu konunun bâtınî yorumuna gelirsek, şunu deriz: Bilgisini düşünce [fikir] gücüyle elde eden akıl yönünden Allah hakkındaki bilgiye şeriatın getirdiği bir nitelik karışırsa, bu şekilde Allah'ı bilmek temizdir.

Ancak teşbih kendisine delâlet ettiği için temizleyici değildir. Nitekim Allah'ın kelamının niteliği hakkında şöyle demişlerdir: 'Allah'ın kelamı kaya üzerindeki silsile gibidir.' Burada niteleme K'si gelmiştir. Şeriatın getirdiği her şey makbul ve temizdir. Dolayısıyla akıl, teşbihi reddederken kanıtından ayrılmayı başaramaz ve -tevil etmeksizin- getirdiği şeyi şeriata teslim eder.

Pişirilmediği [kaynatılmadığı] sürece suyun aslı üzerinde temiz olduğunu kabul eden kimse ise, 'pişirme' ile doğal durumu kastetmiştir. Bu ise niteliği, Allah'tan bildiren Şari'den değil, imkân [mümkün bir varlık] yönü ve doğası bakımından kendisine kıyasla anlayış ve düşüncesinden alır. Böyle bir bilgi, temizdir ve temizleyici değildir. Bunu bilmek gerekir.

BÂB

Temizlikte Kullanılmış Su

Temizlikte kullanılmış su hakkında şeriat bilginleri üç görüşe ayrılmıştır. Bazı âlimlere göre bu suyla temizlenmek caiz değildir. Bir kısmına göre ise o suyla temizlenilir ki ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise, böyle bir suyla temizlenmenin mekruh olduğu fikrindedir. Ancak böyle bir su varken teyemmüm alınamaz. Dördüncü görüş, istisnai görüştür ki o da bu suyun pis olduğudur.

VASIL

Bu Konuda Bâtınî Hüküm

Bu konunun bâtındaki hükmüne gelirsek, bilmelisin ki görüş ayrılığının sebebi, böyle bir suya su denilip denilmeyeceğidir. Bu suya şu adının verilebileceğini kabul eden kimse, onunla temizlenmenin caiz olduğunu da kabul etmiştir. Suyun kullanılmış olmasının onun mutlaklığına etki ettiğini kabul eden ise, kendisinde [bunu belirten kanıt] güç-

lü olduğu ölçüde bu suyun temizlikte kullanımını caiz görmez veya bunu kerih görür. Söz konusu suyun necisliğini kabul edenin görüşü ise, sahibi muteber isimlerden biri olsa bile -ki Ebu Yusuf'tur- dikkate alınan bir hüküm değildir.

Allah'ın birliğini bilmek, mutlak anlamda temizlik demektir. Bu bilgiyi fiillerin mutlak birliğinde kullanıp sonra zatın birliğine irca ettiğinde, Allah'ı bilenler kullanılmış bu 'su' hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Ariflerden bazısı 'bu tevhidi Hak, zatı bakımdan kabul etmez' der. Dolayısıyla artık zatı bilmede onu kullanmaz. Ariflerden bir kısmı ise 'Allah onu kabul eder' der. 'Çünkü biz zait bir hakîkati ispat etmedik. Nispetler var olan bir şey değildir ki zatın birliğine etki etsin.' Böylelikle tevhide dair ilim, aslî temizliğinde kalır.

Kullanılmış suyun pis olduğunu söyleyenler şöyle düşünür: Mutlak tevhit ancak Allah'a yaraşır. Bu birlik, Allah'ın başkasından ayrıştığı her bir şeyin birliğini (ahadiyyetü külli ahad) ifade etmek için kullanıldığında, artık mümkün varlığın özelliğini kazanmıştır. İşte bu, pisliğin anlamıdır. Böyle bir tevhit, Allah'a nispet edilemez. Çünkü O'nun mutlak birliğindeki farklılığı, [mümkünlerle arasındaki] bir ortaklıktan kaynaklanmaz. Mümkünler ise, ayırıcı özellikleriyle birbirlerinden ayrışır. Söz konusu ayrışma, onların birlikleridir (ahadiyet).

BÂB

Müslümanların Artığının Temizliği, Tırnaklı Hayvanların Temizliği

Şeriat bilginleri, müslümanların ve evcil hayvanların artığının temizliği hakkında görüş birliğine varmış, bunun dışındakilerde ise görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler, her hayvanın temiz olduğu görüşündedir. Bir kısmı ise istisna yapmıştır. İstisnayı kabul edenler ise, kendi aralarında pek çok görüş ayrılığına düşmüştür.

VASIL

Bu Konuda Bâtının Hükmü

Müminin ve her canlının artığı, temizdir. Çünkü iman ve hayat, canlı ve müminde temizliğin ta kendisidir. Canlının Allah'ı tesbih edebilmesi, hayat sayesinde gerçekleştiği gibi, müminin de şeriatın getirdiği şeyleri kabul etmesi iman sayesinde mümkün olabilmiştir. Söz konusu şeyler akıl tarafından imkânsız sayılabileceği gibi imkânsız sayılmayan şeyler de olabilir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Nefsini bilen, Rabbini bilir.' Öyleyse kendini bilmekten özge, kul için bilinebilecek bir şey kalmaz. Her canlı da, [Allah'ı göstermede] mümin insana ortaktır. Öyleyse her canlının artığı, tıpkı insaninki gibi, kalan kısım ölçüsünde Rabbini bilir.

'İstisna' hakkında görüş ayrılığına düşenler ise, canlı ya da müminin canlı ve mümin olması yönüne dikkat etmemiştir. Öyleyse durum, istisnayı kabul eden insanın bakışına göre değişir ve onunla beraber gider. Bu konudaki hüküm ve ayrıntı uzar gider. Burada genel anlamda insanı değil, yalnız mümin olmayı dikkate aldık. Çünkü iman, Allah hakkında canlı ve insan olmanın verdiği bilgiyi sağladığı gibi buna ek olarak insanın salt insan ya da canlı olması yönünden değil, sırf mümin olması bakımından algılayabileceği ek bilgileri verir. Bu nedenle [genel anlamda insanın artığı yerine] müminin artığı dedik. Çünkü iman, bilgide daha tamdır [en yetkin bilgiyi verir].

BÂB

Artık Sularla Temizlenme

Şeriat bilginleri, artık sularla temizlenme hususunda beş ayrı görüş ileri sürmüştür. Bir kısmına göre, artık sular genel anlamda temizdir ki, ben de bu fikirdeyim. Bir kısmına göre, erkeğin kadının artığıyla temizlenmesi caiz değildir. Bir kısmına göre ise, cünüb ya da hayızlı olmadıkça, erkek kadının artığı [olan suyla] temizlenebilir. Bir kısmına göre, erkek ve kadından her biri diğerinin artığı olan suyla temizlenemez.

Bunların birlikte [suyu kullanmaya] beraber başlayabilirler. Kimi bilginlere göre, [erkek ve kadının birbirinin artığıyla] temizlenmesi kesinlikle caiz değildir. Bir kısmına göre ise, suyu boşaltmamışsa artığıyla temizlenebilir.

VASIL

Bu Konunun Bâtındaki Hükmü

Bu meselenin batındaki hükmüne gelirsek, bilmelisin ki, erkek kadından bir derece üstündür. Bu ikisi, sadece erkek ve kadın olmaları bakımından, Allah'ı bilmede kanıt olarak alınabilir. Erkeğin sahip olduğu ilave derecenin kanıt olmada o dereceye sahip olmayana [kadın] karşı üstünlüğü olduğunu iddia eden, [kadının temsil ettiği] kanıtın [vereceği] bilgide bu ölçüde eksik olacağı görüşündedir. Artıkla temizlenmeyi caiz görmeyen kimse, erkek ve kadının erkek ve kadın, başka bir ifadeyle [erkeğin] etkin ve [kadının] edilgen olması bakımından Allah hakkında özel bir bilgiye kanıt teşkil ettiklerini dikkate almıştır. Söz konusu bilgi, etki eden ve etkilenen hakkındaki bilgidir ki, bütün etkin ve edilgenlerde bulunur. [Artıkla temizlenmeyi kabul etmeyenlere göre] Böyle bir bilginin Allah'ı bilmede esas alınması caiz değildir. Kalp, böyle bir bilgiyle Allah hakkındaki bilgisizlikten temizlenemez.

[Artıkla temizlenmeyi] Caiz görenler ise, şöyle düşünür: 'Allah hakkındaki bilginin özü, O'nun bizim ve bütün mümkünlerin Yaratıcısı olduğunu bilmekle sınırlıdır. Biz Allah'a muhtaç, O ise bize muhtaç olmadığına göre, O'nun hakkında bilmediğimiz şeylerin bir önemi yoktur.' İşte, [artıklarla temizlenmeyi] kabul eden ve etmeyenlerin görüşü budur. Diğer kısımları da bu değerlendirmeye göre ele alabiliriz. Bunlardan biri, birlikte başlamak hakkındaki görüştür. Şu var ki, 'birlikte başlama' bilgide ilave bir şeyi içerir. Bu ilave ise, zamanla sınırlanmamaktır. Zamanla sınırlanmamak, kanıtın yönünde durmak demektir. Öte yandan bu değerlendirme, erkek ve kadına ortak oldukları yönden bakmak demektir ki söz konusu yön, insan olmaktır.

[Başka bir yönden erkekle kadının birlikte temizlenmeye başlaması] Kadının erkeğin artığıyla temizlenmesinin örneğidir. Çünkü erkek [Allah'a] kanıt olmada kadının sağladığı bilginin yanı sıra ilave bir bilgi daha verir. [Birlikte başlamak] Erkeğin kadının artığıyla temizlenmesinin de örneğidir. Bunun koşulu, kadının kadınlık konumuna yabancılaşmakla 'cünüp olmamasıdır.' Erkek edilgendir. Bu yönüyle erkek, kendisinin edilgeni olan kadınla ortaktır. Erkek, kendisini var edenin [Hak] edilgenidir. Erkeğe benzemekle kadınlık mertebesinden uzaklaşmak, kadınlığa zarar verir. [Kadının artığıyla temizlenebilmenin başka bir koşulu] Kadının hayızlı olmamasıdır. Hayız, namazda Hakka yakarışı engelleyen bir niteliktir. Allah'ı bilmekten maksat ise, Allah'a yaklaşmaktır. Hayız hali ise, kendisine yakaracağı yönden Allah'tan uzaklıktır. Öyleyse böyle bir nitelikle [Allah hakkındaki] bilgi, el-Baîd isminin perdesi bakımından perdeli bir bilgidir.

[Bazı bilginler] 'kadın suyu boşaltmamışsa [onunla temizlik caizdir demişti].' Boşaltmamışsa, o artıkla temizlenilebilir. Boşaltmışsa, temizlenilmez.

Bilmelisin ki, Allah'ı bilen insan, dıştaki varlığının Allah'ın fiilinin sonucunda gerçekleştiğini bildiği halde, fiilleriyle Allah'ı memnun edebileceğini veya kızdırabileceğini de bilmedikçe -çünkü sorumluluk bir vakadır- Allah'ı gerçek anlamda bilmiş sayılmaz. Böyle bir insan bilgiden yoksundur. Bu durum, sahip olunan bilginin temizliğini zedeler. İnsan *'bana dua edenin duasına karşılık veririm'*[84] gibi âyetlerde ifade edildiği gibi Allah'ın katında bir etkisinin olduğunu öğrenebilir. Çünkü insanın yaptığı dua, dua edilenin karşılık vermesine etki eder. [İlahi katta] Edilgenliğin yegâne anlamı budur. Öyleyse bilginlerin 'suyu boşaltmamışsa' sözlerinin anlamı da budur.

BÂB

Ekşi Hurma Suyuyla (Nebiz) Abdest Almak

Şeriat bilginleri, ekşi hurma suyuyla (nebiz) abdest alınıp alınamayacağı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler abdest alına-

bileceğini kabul ederken, çoğunluk abdest alınamayacağı fikrindedir. Benim görüşüm de budur. Çünkü alınabileceğini savunanların kanıt saydığı hadis, sahih hadis değildir. Üstelik sahih olsa bile, hadisin ifadesi hurma suyuyla abdest almayı geçerli kılacak bir ifade taşımaz. Hz. Peygamber şöyle der: 'Hurma temiz, su da temiz.' Burada Hz. Peygamber, ekşi hurma suyunu (nebizi) hurmayla su arasında zikretti ve nebiz diye isimlendirdi. Su, [hurmayla] karışımdan önce temizdi. Hz. Peygamber hadiste [nebize işaret edecek şekilde] 'temiz içecek' deseydi, yine de hadis, nebizle abdest almada kesinlikle bir nas olmazdı. Söz konusu suyla elbisenin pislikten temizlenmesi mümkün olabilirdi. Allah ise, su bulunmadığında abdest almak için sadece toprakla teyemmümü farz kıldı.

VASIL

Bu Konuda Batınî Hüküm

Bu meseledeki batın hükmü şudur: Allah'ı bilmede dince belirlenmiş kanıta -ki o asıl mesabesindeki akıl kanıtının feridir- dayanan kimse, şeriatın Allah'ı bilmede nasıl kanıt olabildiği hakkında bir bilgiye sahip değildir. Bu durumda [sahip olduğu dini] kanıt zayıflar. Bununla birlikte şeriat, onu 'temiz bir su ve tatlı bir meyve' diye isimlendirdi. Bunun nedeni, iki kanıtın karışmasıdır. Taklitçi ise, iki kanıtı birbirinden ayırmayı başaramaz.

Bu karışımın akıl kanıtını içermesi bakımından, dince belirlenmiş kanıt, kanıt olarak benimsenebilir. Bu nedenle bazı bilginler, hurma nebiziyle abdest almayı caiz saymıştır. Karışımın akıl kanıtını da içerdiğini bilmemek yönünden ise, onu kullanmak caiz değildir. Bu durumda insan, bu ferî kanıtın nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgi sahibi değildir. Dolayısıyla [başka bir grup bilgine göre], hurma nebiziyle abdest almak caiz değildir. Çünkü Şari onu içecek diye isimlendirdi ve 'su' adını yitirdi. Anlayasın!

'*Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[385]

ABDESTİ BOZAN ŞEYLER BÂBLARI

'Abdesti bozan şeyler,' bâtında, Allah'ı bilmenin dayandığı akıl ve dini kanıtları zedeleyen her şeydir. Akıl kanıtlarını zedeleyen şeyler kuşkulardır. Dini kanıtlardaki zedelenme ise, onlara ulaşma yolundaki zayıflık nedeniyle gerçekleşir. Bu ise, [haberleri aktaran] ravilerin güvenilir olmayışı ya da metinlerin 'garip' olmasıdır. Bu gibi şeyler, rivayeti zayıflatan etkenlerdir.

Öyleyse Allah'ı, O'nun güzel isimlerini ve Allah hakkında caiz olan-olmayan ya da akıl bakımından hakkında imkânsız şeyleri bilmekten seni uzaklaştıran her şey, kalbin Allah'ı, O'nun birliğini ve isimlerini bilmedeki temizliğini bozan sebeplerdir. Bütün bunlar, kalbin Allah'ı, O'nun birliğini ve niteliklerini bilmekle ilgili temizliğini bozar. Bunun istisnası, Kitapta veya Sünnette inkâr edilemeyecek bir isnat zinciriyle gelen rivayetlerdir. Şimdi de, Allah izin verirse, bunları ayrıntılı olarak zikredeceğiz. Nitekim daha önce de dış temizlik hakkında aynı yöntemi takip etmiştik.

BÂB

Bedenden Çıkan Dışkı Nedeniyle Abdestin Bozulması

Şeriat bilginleri, bedenden çıkan dışkı nedeniyle abdestin bozulup bozulmayacağı hakkında üç ayrı görüş ileri sürmüştür. Bazı bilginler, nereden ve ne tarzda çıkarsa çıksın, sadece çıkanı dikkate aldı. Onların arasında pek çok [ayrıntı] konuda görüş ayrılığı vardır. Başka bir grup ise, iki dışkı yerini dikkate almıştır -ön ve arka-. Onlara göre bu ikisinden sağlıklı ya da hasta olarak hangi şekilde ve ne çıkarsa çıksın abdesti bozar. Başka bir grup bilgin ise çıkanı, çıkış yerini ve çıkış tarzını dikkate almıştır. Ben de bu kanaatteyim.

VASIL

Bu Konuda Bâtınî Hüküm

Bu görüşlerin anlamlarla ilgili batındaki hükümlerine dönersek şöyle deriz: [Abdesti bozan şeylerde] Sadece 'çıkan şeyi' dikkate alan bilginler, insandan çıkan sözün lafzına dikkat eden kimselerdir. Bu, imanının temizliğine etki eden şeydir. Örnek olarak insanın yemininde 'Şöyle şöyle olursa, İslâm'dan uzağım' demesini verebiliriz. Böyle bir insan yemininde doğru söyleyip iyilik yapsa ve yeminini bozmasa, esenlik içinde İslama dönemez. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bir insan nereye varacağını hesap etmeden insanları güldürmek için Allah'ı kızdıracak bir söz söyler. Bu sözü nedeniyle de cehennemde yetmiş kuyuya yuvarlanır.' Hz. Peygamber burada bu sözün kimden çıktığını -mümin veya kâfir- dikkate almadı.

Bazı bilginler ise, 'çıkış yeri'ni dikkate almıştı. Söz konusu olan ise, ikiyüzlü ve kuşkulu insandır. Bunlardan çıkan sözler, ahirette kendilerine hiçbir yarar sağlamaz. Çıkan şey pis bir şey olabileceği gibi -örneğin inançsızlığı söylemek gibi- bazen iman gibi pis olmayan bir şey de olabilir. Böyle çıkış yerleri münafık ve kuşkulu kimsenin örneği olunca -çünkü iki çıkış yeri de pistir- pis olmayan şey de onlara yarar vermemiştir. Pis olmayana örnek olarak, kalpte kendisinden bir şey bulunmadığı halde imanın çıkışını verebiliriz. Bu durum Allah'ın kendileri hakkında söylediği şu ifadede geçer: '*[Kitabın] Bir kısmına inanır.*'[86] Bu kısım, temiz, başka bir ifadeyle pis olmayan şeyin [iki yüzlüden] çıkmasına benzer. '*Bir kısmını inkâr eder.*'[87] Bu ise, pis şeyin çıkmasına benzer. Allah onlar hakkında şöyle der: '*Onlar gerçekten de kâfirlerin ta kendisidir.*'[88] Böylelikle ikiyüzlülük, temizliği etkilemiştir.

[Abdesti bozan şeylerde] Dışkıyı (çıkan), çıkış yerini ve çıkma niteliğini dikkate alanlar da vardı. Daha önce çıkan şeyi ve çıkma yerlerini [bâtınî anlamlarıyla] öğrenmiştin. Geride, çıkış kalmıştır. Temizlikte çıkmanın niteliği, hastalık söz konusuysa inançsızlıkta taklitçi kimsenin örneğidir; sağlıklı söz konusu olduğunda ise, doğruyu ve gerçeği bilip de inkâr eden ve inanmayan insanın durumuna işaret eder. Allah gerçeği bilip kendilerini gerçeğe ulaştıran kimseyi inkâr edenler hakkında şöyle der: '*Onlar onu inkâr ettiler ve kendilerini buna inandırdılar.*'[89] Sonra da nedeni zikredip şöyle der: '*Taşkınlık ve haksızlık yaparak. Bozguncuların akıbetinin nasıl olduğuna bakınız.*'[90]

Otuz birinci kısım sona erdi. Bunu otuz ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

BÂB

Abdesti Bozmada Uykunun Hükmü

Şeriat bilginleri uyku hakkında üç görüş ileri sürdü: Bazılarına göre uyku manevi pisliktir (hades). Bu nedenle, az ya da çok olsa bile, uyku nedeniyle abdest almak zorunludur. Bazı bilginler ise uykunun manevi pislik olmadığı görüşündedir. Dolayısıyla uykudan dolayı abdest gerekmez. Uykunun [manevi] pislik olduğuna inanılırsa, abdesti bozan şey uyku değil [manevi] pisliktir; manevi pislik sayılmasında kuşku duyulursa, kuşku temizliğe etki etmez. Çünkü şeriat, bu bağlamda kuşkuyu dikkate almaz. Ben de bu kanaatteyim. Bazı bilginler ise, dalmak şeklindeki az-hafif uykuyla ağır-çok uykuyu ayırt etmiştir. Birincisinden dolayı abdest almak gerekmezken ikincisinden dolayı abdest zorunlu tutulmuştur.

VASIL

Meselenin Bâtınî Yorumu

Kalbin bir gaflet [bilinçsizlik] hali vardır ki bu da az uyku demektir. Kalbin bir de ölüm ve Allah'ın kendisini sorumlu tuttuğu inceleme, tümevarım, zikir ve hatırlama gibi eylemler karşısında uyanık ve uyarılmışlık halinden uzaklaştığı uyku hali vardır. Bu ise, [çok] uykudur.

Bu iki hal, kalbin temizliğini -ki bu temizlik Allah'ı bilmek demektir- gideren şeylerdir. Bu konuda, gafil ve habersiz insanları ele aldığımız konunun önemine dikkatini çeken bir şiirimiz vardır:

Ey, uykucu! Ne kadar uyuyacaksın
Çağrılıyorsun, artık uyan!

İlah çağırdığı işte senin yerini alacak
Böyle gafil kalmaya devam edersen.

Kuşkusuz kalbin gafil ve habersiz!
Hakkın seni çağırdığı iş karşısında; fakat

Oluş âlemine karşı pek uyanık.
O âlem seni perdeler; neredeyse ölümüne yol açacak

Yürüyüşten önce kendi nefsine bak!
Kuşkusuz senin azığın kuşkuludur.

BÂB

Kadınlara Dokunmanın Hükmü

Şeriat bilginleri, kadınlara elle veya elin dışındaki duyu organlarının biriyle dokunma hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazılarına göre, arada bir perde olmaksızın eşine dokunan ya da onu öpen insanın abdest alması [yenilemesi] gerekir. Bu noktada haz alıp almaması farketmez. Bu görüşteki bilginler, dokunulan kadın hakkında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bazen [bazı bilginler], abdesti gerektirmesi hususunda kadınları eşit saymışken, bazen de onları ayırt etmişlerdir. Bunun yanı sıra bu görüş sahipleri, mahrem ve evli kadınlara teması da ayırt etmiştir.

Bilginlerin bir kısmına göre, kendisine haz bitiştiğinde kadına dokunmak abdesti gerektirir. Bu görüş sahipleri meselenin pek çok ayrıntısını ele alır. Kimi bilginlere göre ise kadınlara temas abdesti bozmaz

ki ben de bu kanaatteyim. Güvenli olan ise, dokunma ve dokunulan şey hakkındaki görüş ayrılığı nedeniyle, abdest almaktır.

VASIL

Dokunmanın Batındaki Hükmü

Dokunmanın kalpteki hükmüne gelirsek, kadınlar simgesel olarak arzuları ifade eder. Arzu kalbe dokunur ve temas ederek kalbi bir elbise gibi ya da kalp onu bir elbise gibi giyinir. Bu durumda arzu, kalp ile kalbin yapmak zorunda olduğu arzusunda Allah'ı gözetme fiilinin arasına perde olur. Böyle bir durumda kalbin abdesti bozulmuş demektir. Kalp ile kalbin arzuda Allah'ı gözetmesi arasına bir engel teşkil etmezse, kalp temizliği üzerinde kalır. Çünkü kalbin temizliği, Allah karşısında bilinçliliktir. Bu noktada arzunun helalle mi yoksa haramla mı ilgili olduğu önemli değildir: İnsan helalin helal, haramın haramlığına inanırsa arzu, kalbinin temizliğini etkilemez.

Arzusunun etkisiyle, helalliği nasla belirlenmiş bir helalin haram veya haramlığı nasla saptanmış bir haramın helal olduğuna inanılırsa, böyle etkili bir arzu temizliği bozar. İnsan, [arzunun etkisiyle örneğin] söz konusu haramın helal olduğunu düşünen imamın görüşüne dönmekle helali haram sayar [ya da bunun tersi]. Halbuki Şari'nin [kendisine uyduğu] müçtehidin hükmünü geçerli saydığını ve o hükümle amel ettiğinde kalbin amelini kabul edeceğini onayladığını biliyordu. İnsan, arzusundan önce o imamın hükmünü biliyor ve ona göre davranmıyor veya onu benimsemiyordu. Bu görüşe sadece arzu kalbine dokunduğu için yönelmiştir. Böyle bir arzu temizliğe etki eder. Dolayısıyla böyle bir arzu sahibinin 'abdest alması' zorunludur. Bu konuda kalp ehli arasında görüş ayrılığı yoktur. Zahiri düzeyde ise, sorunun değerlendirmeye açık olduğunu söylemeliyiz. Bu konuda biz şekilci bilginlerle ters düştük.

BÂB

Cinsel Uzva Dokunmak

Şeriat bilginleri, bu konuda üç görüş ileri sürmüştür. Bir kısmına göre cinsel organa dokunan kimsenin abdest alması gerekmez ki, ben de bu görüşteyim. İhtiyatlı davranış, görüş ayrılığı bulunan her konuda [olduğu gibi bu konuda da] abdest almaktır. Çünkü ihtiyat, imkân ölçüsünde, görüş birliği ve ittifakın bulunduğu noktaya yönelmektir. Kimilerine göre, cinsel organa temastan sonra abdest almak gerekir. Bazı kimseler ise, haz alarak cinsel organa temas etmekle elin içiyle veya avucun dışıyla veya haz almaksızın temas etmeyi ayırt ederek bu konuda ayrıntılı görüşler ileri sürmüşlerdir.

VASIL

Bu Konuda Bâtınî Hüküm

Bilinmelidir ki, Allah mümkün varlıkların yaratılış sebebini irade ve ilahi emir yaptı. Bu nedenle bazı insanlar, iradeyi emrin tanımına almıştır. Allah şöyle buyurur: *'Bir şeyi yaratmak istediğimizde ona sözümüz ol'dur, o da olur.'*[91] Burada Allah irade ve emri getirdi. Fakat 'kudret' diye isimlendirilen üçüncü sebebi ise zikretmedi. Böylece *'Allah her şeye kadirdir'*[92] âyeti, kendilerini yaratmak istediğinde eşyaya 'ol' demesinin ta kendisi olur.

Elin güç mahalli olduğu kesindir. Birleşme ise, doğan şeylerin doğma sebebidir. Daha önce ortaya çıkan mümkünün hakikatinde -ki o erkeğe elle temas etmek demektir- kudreti Allah'a nispet eden kimse, ya 'ol' sözündeki ilahi iktidardan habersizdir veya değildir. Habersizse çocuğun varlığını birleşmeye nispet ettiği için temizliği eksiktir; habersiz değilse temizliği kalır.

BÂB

Ateşin Temas Ettiği Şeyi [Yemek] Sebebiyle Abdest Almak

Hz. Peygamberin sahabesi, ateşin temas ettiği şeyden [yemek] dolayı abdest almanın gerekip gerekmediği hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. İlk müslüman olan neslin dışındakiler, böyle bir şeyin abdesti gerektirmediği hususunda görüş ayrılığına düşmemiştir. Bunun istisnası, deve etidir. Ateşte pişmiş deve eti yedikten sonra abdest almak, [kişisel bir] ibadet olarak benim benimsediğim görüştür. Bu, bana özgü bir ibadettir. Bununla beraber, deve eti yemek nedeniyle insanın abdesti bozulmaz. Öyleyse önceki abdestle namaz kılmak caizdir. Deve eti yediği için abdest almazsa sadece hatalıdır.

Bu görüşü, bilebildiğim kadarıyla, daha önce kimse ileri sürmedi. Abdest alan kişi abdestinde engeli kaldırmaya niyet ederse, bu daha güvenilir bir iştir. İmamlar deve etinden dolayı abdestin gerekip gerekmediğinde görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı bundan dolayı abdest almanın gerektiği, bir kısmı ise gerekmediği fikrindedir.

VASIL

Bu Konuda Bâtının Hükmü

İnsanın içinde bulduğu ateş -ki bu ateş insanın ciğerini kavurur- insanın doğal amacına uygun olmayan şeylerin kendisine göre gerçekleştiği haldir. İnsan bu gibi şeyleri teslimiyetle, hoşnutlukla ya da Allah karşısında sabrederek kabullenirse, [ateş mesabesindeki] bunlar temizliğini etkilemez. Sabır konusuna dönersek, '*Allah'a ve peygamberine eziyet edenler*'[93] âyetindeki ifadesinden dolayı Allah da çok sabreden ismiyle isimlendirilmiştir. Allah, kendisine eziyet edenlere mühlet vermiş ve onları [hemen] cezalandırmamıştır. Hz. Peygamber de şöyle buyurur: 'Allah'tan daha sabırlı kimse yoktur.' Kastedilen şey, hoşgörülü olmaktır.

İnsan öfkelenirse, başta 'deve etleri' olmak üzere bu durum, temizliğine etki eder. Çünkü Şari, develeri 'şeytanlar' diye isimlendirdi. Öyleyse onlar, temizliği bozan 'kalpteki şeytan güruhudur. Çünkü bu güruhun yeri kalptir. Nitekim kalp onlardan 'melek topluluğu' sayesinde temizlenir. Deve etlerini şeytan güruhu saydık. Çünkü şeytan dumanlı ateşten (maric) yaratıldı ki merc, ateşin alevi demektir. Daha önce belirttiğimiz gibi Şari, develeri şeytan diye isimlendirdi ve develerin dinlenme alanlarında namaz kılınmasını yasakladı. Bunun nedeni olarak ise, sadece onların şeytan olmasını gösterdi. Onlar, [Allah'tan] uzak varlıklardır, namaz ise yakınlık ve yakarma halidir. Biz de, batında deve etinden dolayı abdest hükmünü ve bu nedenle abdestin bozulacağını kabul ettik. Onun güruhu hayırlı olsaydı, bu iyilikte kötülük gizlerdi. Bunu ise, muhakkik bilgin farkına varabilir. O, ilahi şeylerin kalbe nasıl geleceğini bilen insandır.

BÂB

Namazda Gülmek Abdesti Bozar

Bilmelisin ki, namazda gülmek, bazı bilginlere göre abdest almayı gerektirirken bazıları bunu gerekli görmemiştir. Ben de bu görüşteyim. Bu konudaki batın hükmü şudur: İnsan, Kuran'ı iyice düşünen Allah ehlinden biriyse, namazında [ayet] okurken Allah karşısında farklı haller yaşar. Bir âyet onu hüzünlendirir ve o ağlar. Bir âyet sevindirir ve o güler. Bir âyet onu susturur ve o ne ağlar ne de güler. Bir âyet ona bilgi verir. Bir âyet onu mağfiret istemeye ve dua etmeye zorlar. Öyleyse bütün bu durumlarda insanın abdesti yerli yerinde kalır.

Namazda veya namazın dışında hali sürekli olarak gülmek olan kimseleri gördük. Bunlara örnek olarak es-Sülâvî ve benzerlerini -Allah bizi kendilerinden yararlandırsın- verebiliriz. Başka bir örnek ise, Ebu Yezid Tayfur b. İsa b. Şerûşân el-Bistâmî'dir. Ebu Musa ed-Deybulî onun şöyle söylediğini aktarır: 'Bir zaman güldüm, bir zaman ağladım. Bugün ise, artık ne ağlıyorum ne gülüyorum.'

İnsan, ticareti, meşgalesi vb. gibi kendisini namazda Allah karşısında bilinç halinden çıkaran sebepler nedeniyle okuduğundan, okuduğunu düşünmekten, Rabbine yakarmaktan habersiz kalabilir. Kimi bilginlere göre, namazdaki böyle bir gülme batınî olarak insanın 'temizliğini bozar.' Böyle bir haldeki insanın temizliği bozulmuştur. Dolayısıyla bir kez daha kalbinin temizliğini yenilemesi gerekir.

BÂB

Ölü Taşıma Nedeniyle Abdesti Tazelemek

Bilginlerden bir grup bu görüşü benimsemişken, çoğunluk bunu kabul etmemiştir ki ben de bu görüşteyim. Batında bu mesele, [iki şey arasındaki] karşılıklı ilişkiyi bilmeyle ilgilidir. Bir şey başka bir şeyle, ancak aralarındaki bir ilişki nedeniyle bir araya gelebilir. Ebu Hamid el-Gazali şöyle der: 'Eşya arasındaki ilişkiler konusunu bilen bir insan, Mescid-i Haram'da bir kargayla güvercinin bir arada olduğunu görmüş. Bunların arasında uzak bir ilişki olduğunu düşünerek şaşırmış, kargayla güvercinin dostluk kurmasını sağlayacak bir neden bulamamış. Kış deyince, kuşlar hareketlenmiş. Bir de ne görsün, ikisi de topal. Topallığın o iki kuşu bir araya getirdiğini anlamış.'

Bir tacir, şeyhimiz Ebu Medyen'e şöyle demiş: 'İhtiyaçlı bir yoksul görünce, bana bildir ki, ihtiyacını karşılayayım.' Bir gün, giysiye ihtiyacı olan yoksul-çıplak bir insan gelmiş. Şeyhin bu gibi durumlardaki tavrı ve hali, hem kendi hem de başkası hakkındaki bütün işlerde Allah'tan başkasına güvenmemekti. Çünkü tasavvuf pirleri, kendi işlerinde Allah'a gerçekten tevekkül eden bir insanın başkasının işleri hakkında da tevekkül edeceğinde görüş birliğine varmıştır. Buna rağmen Ebu Medyen tüccarın isteğini hatırlamış. Yoksulla birlikte, elbise almak üzere tacirin dükkanına gitmiş. Adamın yanında şeyhin hazzetmediği bir insan da kendisine eşlik ediyormuş. Şeyh yoksula dinini sormuş. Adam müşrikmiş. Böylece şeyh, [hoşlanmadığı adamla yoksulun] aradaki ilişkinin mahiyetini anlamış. [Tevekkülle çelişen] Tacirin dükkanına gitme fikrinden dolayı tövbe etmiş ve geri dönmüş. Adam da, ayrılıp gitmiş ve şeyh onun nereye gittiğini bilememiş.

Adamın öyküsü bana anlatılınca -ki ben şehrimizi biliyordum, İslâm şehirlerinden hiç birinde iki din yoktu- Allah Teala'nın bizzat kendi düşüncesinden onu uyaran bir insanı şeyhe gönderdiğini anladım. Çünkü Allah bize âlemin nefeslerinden yaratıkları olduğunu öğretmiştir. Bir ölüyü taşıyan insan da, [ölüyle] aradaki bir ilişki nedeniyle onu taşır. Bu ilişki ise ölümdür: Ya varlıklardan [habersiz kalmak anlamında] 'ölmek' ya da Allah'tan [habersiz kalmak anlamında] 'ölmek.' Haktan 'ölü' olan kimse abdest almalıyken, varlıklardan 'ölü' olan kimse ise abdestini korur.

BÂB

Aklın Gitmesi Nedeniyle Abdestin Bozulması

Şeriat bilginleri, aklı yitirmenin abdesti bozduğunda hemfikirdir. Bu meselenin bâtınî hükmü şudur: İlahiyat bahislerinde aklı etkisiz bırakan şey, ihtimalsiz veya problemsiz mütevatir bir nas ise, böyle bir hal [abdesti bozmak bir yana], en yetkin temizliktir. Çünkü nassın varlığıyla birlikte imanın temizliği gerçek bilgiyi ve keşfi verir. [İlahiyat bahislerinde] Aklın hükmünü ortadan kaldıran şey kuşku ise, insanın temizliği bozulur. Bu durumda insan, ya başka bir kanıtı incelemeye veya o kuşkuyu ortadan kaldırmaya yönelir [abdesti yenilemenin anlamı budur].

BÂBLAR

Abdestin Şart Olduğu Fiiller

Bilginler, abdestin namazın şartlarından biri olduğunda hemfikirken onun [fiilin] sağlık şartı mı, yoksa vaciplik şartı mı olduğunda görüş ayrılığına düşmüştür. Abdest derken dince belirlenmiş temizliği kastediyorum. Bizce bu temizlik, ibadetin vaciplik şartıdır. Bizce temizlik [abdest], müstakil bir ibadettir. Bu meyanda abdest, başka bir ibadette

sağlık şartı veya vaciplik şartı olabileceği gibi başka bir ibadette ise müstehap [yapılması yerinde] ya da sünnet olabilir.

Bu meselenin bâtınî hükmü şudur: Kalp temizliği, Hakka yakarma veya O'nu müşahede etmede şarttır. Bu şart, bir yandan [müşahedenin] sağlık şartıyken aynı zamanda [müşahedenin gerçekleşmesi için] vaciplik şartıdır. Çünkü sorumluluk âleminde bulunuyoruz. Allah kendisine ve katından gelen şeylere, peygambere ve peygamberlere inanmayı bizden ister. Bu durum, meselenin [tek bir tarzla] sınırlı olmadığına işaret eder. Şu var ki o yüksektir ve daha da yüksektir. *'Her bilgi sahibinin üstünde bilen vardır.'*[394] *'Allah dereceleri yükseltendir.'*[395] *'Dilediklerinin derecesini yükseltir.'*[396]

Bazen bilgi, imanın geçerlilik ve zorunluluk şartı iken bazen de keşf bilgisinin geçerlilik ve zorunluluk şartı olabilir. Şu var ki, iman kalbin perdelenmekten temizlenmesiyken bilgi kalbin bilgisizlik, ikiyüzlülük ve kuşkudan temizlenmesidir. Öyleyse kalbini her iki temizlikle temizle! Bu temizlikle iki âlemde yükselir ve [Hakka ait] iki elin bilgisine ulaşabilirsin! Çünkü Allah bize kendisine inanmayı farz kıldı. Hakkın isimleri, melekleri, kitapları, peygamberleri de 'O'nun kendisindendir.' 'Peygamberlerinin arasında ayrım yapmayız.' Ancak biliriz ki, Allah peygamber ve nebilerinin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldı. Ardından, kıyaslama veya değerlendirme yoluyla peygamberleri kıyaslamamızı yasakladı. Çünkü kul, Allah hakkında herhangi bir şekilde hüküm veremez.

BÂB

Cenaze Namazı ve Tilavet Secdesi İçin Abdest

Allah onlardan razı olsun, Bilginler, cenaze namazı kılmak ve tilavet secdesi yapmak için abdestin gerekip gerekmediği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre abdest bunların geçerlilik şartıyken, bir kısmı şart olmadığı kanaatindedir ki ben de bu fikirdeyim.

Bütün bu konuların batındaki hükmüne gelirsek şöyle diyebiliriz: İman temizliğiyle öncelenmemiş her dini amel, iman temizliği olmaksı-

zın geçerli olamaz. Öyleyse her dini amelde imanın bulunması, zorunludur. 'Cenaze namazında veya tilavet secdesi için abdest zorunlu değildir' diyen bilginler, ölüye dua ederken veya tilavet secdesi esnasında imanın hatırlanmasını gerekli görmemiş, fiile başlarken imanı hatırlamak yerine, asıl imanla yetinmiştir. Duanın kabul edilmeyişinin nedeni budur. Temizliği şart sayan kimsenin yaptığı dua ise, mutlaka kabul edilir.

BÂB

Mushafa Dokunmak İçin Abdest

Bilginler, mushafa dokunurken abdestin gerekli olup olmadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Çünkü delil, delilliye zıttır. Dolayısıyla bu ikisi bir araya gelmez. Delile saygı gösterilirse, başka bir şeyden dolayı mı gösterilir, yoksa delilden dolayı mı saygı gösterilir? Bir grup, bunu zorunlu saymışken bir grup reddetmiştir ki, ben de bu fikirdeyim. Şu var ki Mushafa abdestliyken dokunmak, daha üstündür.

Bu meseledeki bâtınî hüküm şudur: Acaba delilli saygın olduğu için delile de saygı gösterilmeli midir? Bize göre [sorunun cevabı] 'evet!' Delilli saygın olduğu için delil de saygı görmelidir. Başkalarına göre ise, [sorunun cevabı] hayırdır. Yani saygın bir şeye delil olduğu için delile saygı göstermek gerekmez. Mushaf, Allah'ın kelamına delildir. Bize, kendisi saygın olduğu için, ona da saygı göstermemiz ve abdestliyken dokunmamız emredilmiştir.

Bilmelisin ki, bazen âlemi Allah'a delil sayarız. Bu durumda âlem denilen şeyin içerdiği övülmüş ve kınanmış şeyleri bir yana bırakırız. Kendisi de bir yaratık olduğu için, Firavun vb. büyüklenenleri, yaratanın varlığına delil sayarız, fakat ona saygı göstermek gerekmez. Aksine öylelerinin cezalandırılması ve saygı görmemesi gerekir. Bu noktada Firavun örneği, özel anlamda bir delildir. Bazen ise, kendisi de bir yaratılmış olan Musa'yı Allah'a delil sayarız. O da özel anlamda delildir. Musa'ya ise, sırf delil olması bakımından değil, başka bir yönden saygı göstermemiz ve hürmet etmemiz gerekir. Bu nedenle biz de Mushafı

yücelttik. Bu saygının nedeni ise, onun sadece bir delil olması değil, Şari'nin bize onu yüceltmemizi ve saygı göstermemizi emretmiş olmasıdır. Sonra, delil olması bakımından başka bir saygınlığı daha vardır. Bazen onun saygınlığını böyle gerekçelendiririz. Çünkü o bağlamda şöyle deriz: Onu ellerimizle kendimiz yazsak bile, Mushaf Allah'ın kelamıdır.

BÂB

Uykudan, Cinsel İlişkiden, Yemeden ve İçmeden Önce Abdest Almak Gerekir mi?

Şeriat bilginleri, başlıkta belirttiğimiz konularda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı [bunlardan önce] abdestin zorunlu, bir kısmı müstehap olduğu kanaatine varmıştır ki, ben de bu kanaatteyim. Bu noktada abdest batında, kendisini hükmü altına aldığında insanı Haktan gafil bırakan arzu nedeniyle dini temizliği bozan kimse için niyeti akılda tutmaya işaret eder. İnsan uyumak isteyince, uykuda gözün hakkını vermeye niyetlenir. Bu ise, uyumak isteyince cünüblükten temizlenmedir. Cünüblük, insanın abdestini bozduğu gibi [gerçekte] cünüblük, iman mahallinden uzak düşmek demektir. İnsanı kendinden ve her şeyden habersiz yapan arzu gücünün hükümranlığı olmasaydı, insan sürekli olarak inancını koruyabilirdi. Aynı şekilde, insan cinsel ilişkiye girmek isteyince, Hz. Peygamberin ümmetinin çoğalması ve [Allah'ı] zikredenlerin sayısının artması için mümin bir oğul edinmeye niyetlenir. Aynı şekilde, bir şey yemek veya bir şey içmek isterse, nefse hakkını vermeye niyetlenir. Belirttiğimiz bu niyet, bütün bunlara ait temizliktir.

BÂB

Tavaf İçin Abdest

Bazı bilginler tavaf için abdesti şart olarak görmüşken bazı bilginler ise şart görmemiştir. Abdestliyken tavaf daha sevap olsa bile, ben de şart olmadığı fikrindeyim.

Bu meselenin bâtınî hükmü şudur: Allah'ın evini tavaf etmenin nedeni, tıpkı Rahman'ın istiva etmesine nispet edilen Arş gibi, Allah'a nispet edilen bir ev olmasından kaynaklandığını düşünüp Arş'ın etrafında dolaşan melekleri gören kimse -ki onlar saygın temiz varlıklardır- kalbinin Kabesini tavaf ederken abdesti şart görür. O kalp 'Hakkı sığdıran' şeydir. Allah [kutsi bir hadiste] şöyle der: 'Beni ne göğüm ne yerim sığdıramadı. Mümin kulumun kalbi sığdırdı.' Kalbin Hakkı sığdırması, Hakkın kulunun kalbine inmesi demektir.

Bu meseleyi *Mevâkiu'n-nücûm* adlı eserimizin 'kalp feleğinden zatî iniş menzili' adlı bölümde belirtmiştik.

Hakkın, kendisine tamlama yapılan şeyle sınırlanmayıp [tamlama yapılan şeye dönük] bu şereflendirmenin sorumlu insanın yararı gözetilerek yapıldığını düşünenler, tavaf için abdesti şart görmez. Kalptekine gelince, bunun nedeni aklın şeriatı ispatı incelemeye bakışında birinci bilgide temizliğin şart olmayışıdır. Bu ise, ya kendiliğinden veya teorik kanıtlarla Allah'ı bilmek isteyen kimseler için öğretmek amacıyla kendisine indiğinde gerçekleşir.

BÂB

Kur'an-ı Kerim Okumak İçin Abdest Almak

Bilginler, Kur'an okumak için abdestin gerekli olup olmadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, abdesti olmayan insan Kur'an okuyabilir. Ben de, bu fikirdeyim. Bir kısmına göre ise, Kur'an-ı Kerim abdestsizken okunmaz. Bilginler arasında herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın, abdestli okumak daha üstündür. Bu bağlamda, bize veya başka bilginlere göre abdestsiz yapılabilen her amelde faziletli olan, hepsini abdestliyken yerine getirmektir.

Bu meselenin bâtınî hükmü şudur: Kur'an okuyan insan, kelamını aktarmada münezzeh olan Hakkın vekilidir. Allah'ın niteliklerinden biri ise, el-Kuddûs'tür [mukaddes ve nezih olan] ki, anlamı açıktır. Öyleyse sözünü okumak için Hakkın vekili olduğunda kula yaraşan şey, nezih olmak'tır. Başka bir ifadeyle, dışında dince saptanmış abdestle temizle-

nirken bâtınında ise iman, bilinç, düşünmek gibi niteliklerle tertemiz olmaktır. Bunun yanı sıra insan, Hakkın okuyuşunu kendisine sunmalı, ardından O'nun okuyup tilavet ettiği kelamını Hakkın [vekili olarak kendisine] aktarır. İnsan, ya orada bulunan kimseye hatırlatmak amacıyla Hakkın kelamının aktarıcısıdır veya kendi diliyle kulağına aktarıp kulağı için de sevap gerçekleşmesi için [sesli] okur. Nitekim okuduğu mushaf elindeyken, göz Allah'ın yazılı kelamına bakmakla kendi payını alır. Kulak, dil sesli bir şekilde okuduğunda [tilavet sevabından] kendi hakkını alır. Mushafı önüne alıp eliyle okuduğu harfleri takip ettiğinde ise, bu organlar okumadan paylarını alır. Şeyhimiz Ebu Abdullah b. el-Mücahid, Ebu Abdullah b. Kaysûm ve Ebu'l-Haccâc eş-Şuburbelî böyle okurdu. Şeyhlerimizin arasında bu üçünden başka böyle Kur'an okuyan kimse görmedim.

BOY ABDESTİ BÖLÜMLERİ

Boy Abdesti Temizliğinin Hükümleri

Bu bölümde başlanılan boy abdesti (gusül), suyla temizliğin bedenin görünen tüm kısımlarına yayılmasıdır. Bu noktada görüş ayrılığı yoktur. Bedenin görünen kısmında bulunmasa bile, ulaştırılabilecek yerlere suyun ulaştırılması konusunda ise görüş ayrılığı vardır. Örnek olarak ağzın içini vb. verebiliriz. Bu konu ve temizliğin nedenleri daha sonra ele alınacaktır. Yıkanmanın bir kısmı zorunlu, bir kısmı sünnet, bir kısmı da müstehaptır.

Boy abdestinin bâtınî hükmü, nefs temizliğini, kendisinden veya kendisiyle temizlenmek [nefse] emredilmiş her ameli [içerecek şekilde] genelleştirmektir. Görünürdeki temizlik organlarla ilgili amellerden yapılırken [bedenin görünmeyen kısmının örneği olarak] batındaki temizlik ise, nefsin niteliklerinden değil, 'nitelikleri kullanma yerleri'nden temizlenmektir. 'Nefsin niteliklerini kullanma yerleri'nden' dedik. Çünkü nefsin sıfatları, ilk yaratılışında nefsin ayrılmaz özellikleri olarak onda yerleşiktir ve bunlar nefsten ayrılamaz. Öyle ki kimi dostlarımız, bu nitelikleri nefsin kendisi saymış ve onları nefsî nitelikler kabul etmiştir.

Örnek olarak cimrilik, hırs, laf taşımak vb. gibi kötülenmiş huyları verebiliriz.

Kendisinden temizlenmemiz emredilmiş kötülük, niteliğin kendisiyle değil, kullanım yeriyle ilgilidir. İnsan, hırs huyundan temizlenemez, sadece onu dünya malı ve haramları biriktirmeye yönlendirmekten [huyundan] temizlenebilir. İnsan hırsı kullanma yerinden uzaklaşarak aynı hırs vasıtasıyla temizlenmiş olur. Bu ise, bilgi öğrenmek, salih amel ve iyilikleri elde etmekle gerçekleşir. Bunun yanı sıra, mutluluğunun vesilesi olacak şeyleri toplama hırsıyla gerçekleşir. Çünkü hırs özelliğinin kaybolması mümkün değildir. Hırslı insanın mutluluğu bir bakıma 'hırsla' gerçekleştiği gibi hırslı insanın mutsuzluğu da bir bakıma hırs nedeniyle gerçekleşir. Bundan dolayı şöyle dedik: Temizlenmenin konusu niteliğin kendisi değil, kullanım yeridir. Kınanmış bütün nitelikleri böyle değerlendirebiliriz. Kınanma, onların kendileriyle değil, kullanım yerleriyle ilgilidir.

Öyleyse bu yıkanmada dışın ve için temizliği, niteliklerin kullanım yerleriyle ilgilidir. Niteliklerin kullanım yerlerini ise, iyi huyları bilip 'onlar vasıtasıyla' temizlenen ve bayağı huyları bilip 'onlardan' temizlenen kimse bilebilir. Bunların arasından gizli kalıp insanın öğrenemedikleri ise, Şari'den öğrenilir. Bu kısım, Allah'ı razı eden her ameldir. Şari'den öğrenilen amellerle insan, Allah'ı memnun etmeyen her ameldan temizlenir. Böylece kötü amelden temizlenmiş olur. Allah şöyle buyurur: *'Allah kulları için kâfirliğe razı olmaz.'*[97] *'Şükrederseniz, sizden razı olur.'*[98] Bu nedenle bu kitaba karşıt nitelikleri koyduk. Örnek olarak tövbe ve tövbenin terki, vera ve veranın terki, zühd ve zühdün terki gibi, Allah izin verirse ilgili bölümlerde gelecek konuları verebiliriz. Bunlar pek çoktur.

[Şari'den öğrenilmiş amellerle gerçekleşen] Bu temizlik de zorunludur. Örnek olarak, zekât vermekle temizlenmeyi verebiliriz. Bu, farz olan yıkanmadır. Zekâtı yakın akraba içinden yoksullara vermek ise, teşvik edilmiş kısımdır. Akraba içinden -diğerlerini değil de- özellikle borçluları tercih ise, müstehaptır. Bu temizliğin hükmü, insanın tüm dış ve iç kısımlarına böyle yayılır. [İyi ve kötü huyları bilmekle gerçekleşen bu temizliğe] Örnek olarak bilgi-bilgisizlik, iman-küfür, şirk-

tevhit, ispat-inkâr gibi karşıtlıkları verebiliriz. Bütün dini amellerde emre uyarak uymamak [kirinden] temizlenilir.

Yıkanmanın farz olan ve olmayan kısmının [batındaki] anlamı budur. Bu temizliğin ana meselelerini ise, suyla yıkanma bölümünde zikredeceğim. Onlar, zahirde zikredildiği kadarıyla şeriatın ana konuları gibidir. Bu temizliğin yan konuları ise sayısızdır, mesele mesele zikredilseydi bir kitap onları sığdıramazdı. Biz bunlarla ilgili konuları ele alma yöntemini verdik ve bunu açıkladık. Sen de, Allah'ın kendisine kulluğa seçip ayırdığı kullarından olmak istiyorsan, onları bu örneğe göre ele al! Allah o kullarını kendisi için yaratmış, onlardan razı olmuş, onlar da kendisinden razı olmuştur. Allah bizi amel sahibi bilginlerden eylesin.

Dince belirlenmiş yıkanmanın bir kısmı farz olduğunda görüş birliğine varılmış; bir kısmı, farz olup olmadığında görüş birliği bulunmayan; bir kısmı ise müstehap olduğunda görüş birliği bulunan bölümlerdir. Bu bağlamda pek çok yıkanma türü vardır. Örneğin, cinsel organların birleşmesi nedeniyle yıkanmak, bilinçliyken tazyikle çıkan meniden dolayı yıkanmak, [çamaşırında] su bulduğu halde ihtilam olduğunu hatırlamayan kimse örneğindeki gibi farkında olmaksızın meninin çıkmasından dolayı yıkanmak gibi yıkanma türleri vardır. Ayrıca, haz almaksızın boşalmaktan dolayı yıkanmak, hayız nedeniyle yıkanmak, namaz esnasında hayızlı kadının yıkanması, Cuma günü için yıkanmak, Cuma namazı için yıkanmak, [kâfir] müslüman olunca yıkanmak, ihrama girmek için yıkanmak, Mekke'ye girmek için yıkanmak, Arafat'ta durmak için yıkanmak, ölü yıkamak nedeniyle yıkanmak, yıkanma türleridir. Bu yıkanmalarla ilgili bâtınî yorumu ise, suyla yıkanmada dince belirlenmiş ana meselelerin ayrıntılarını ve yorumlarını zikretmezden önce belirteceğim.

BÂB

Ölü Yıkamak Nedeniyle Boy Abdesti Almak

Ölünün yıkanması dince belirlenmiştir. Ölünün herhangi bir fiili olmadığı için, kendisini yıkamakla başkası yükümlüdür. Bu yükümlülük, kendisini temizleyişinde Rabbinin önünde tıpkı bir ölü gibi bu-

lunmasına yıkayıcının dikkatini çeker. Rabbi, inayetiyle, itaatlerde bulundurmak ve üzerinde icra ettiği Yaratanın fiilleriyle kulunu temizler. Bu fiillerin bir kısmında kul vasıta iken bir kısmı ise kulda gerçekleşir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla yıkayıcı, ölüyü kendisinin yıkadığını görmez. Onu yıkayan Allah'tır. Kendisini ise, Allah'ın söz konusu yıkama fiilini gerçekleştirdiği bir araç şeklinde algılar. Bu durumu, yıkayıcının suyu ölünün temizlenmesinde bir araç görmesine benzer. Çünkü su olmasaydı, yıkadığı ölü adına o insana 'yıkayıcı' adı verilemezdi. Halbuki suyun ise, ölüyü yıkadığı iddiasında bulunması düşünülemez. Çünkü su kendi başına ölüye doğru hareket etmiş veya onu yıkamaya yönelmiş değildir. Suyla ölüyü yıkamaya niyetlenen ise, sadece yıkayıcıdır.

Yıkayıcı da kendisini suyla ölüyü yıkamaya yönelmiş görmez. O, kendisini suyla birlikte bir araç diye görür. Allah bu iki araçla ölüyü yıkamaya yönelir. Öyleyse temizleyen, ne sudur ne de kendisidir. Ölüyü temizleyen gerçekte Allah'tır. Fakat Allah ölüyü yıkayıcı ve su vasıtasıyla temizlemiştir. Böyle bir bilinçle ölü yıkayan insan, ölü yıkadığı için gusul abdesti almaz. İşte, ölü yıkamak nedeniyle gusül abdestinin gerekmediğini söyleyen kimsenin değerlendirmesi budur.

Ölü yıkarken, [gerçekte] temizleyicinin Allah olduğunu unutan olabilir. Böyle bir insan, fiilin kendisine ait olduğunu iddia ederek onu kendisine izafe eder. Kendisi olmasaydı, ölünün temizlenmeyeceğini zanneder. Böyle bir yıkayıcının ise, işin başında Allah'a yönelip O'nun karşısında bulunduğunu aklında tutarak, Allah'ın bu ölüyü kendisi aracılığıyla yıkadığını hatırlayarak bu iddiadan yıkanıp temizlenmesi gerekir. Bu durumu dikkate alan kimse ise, ölü yıkamak nedeniyle gusul abdesti almayı vacip sayar.

Ölüyü yıkayan insanın gusul abdesti alıp almamasında şeriatın hükmü hakkındaki görüşüm, bunun farz olmadığıdır. Fakat bundan dolayı yıkanırsa, hiçbir görüş ayrılığı olmaksızın daha üstün ve daha faziletli bir davranış olur.

BÂB

Arafat'ta Vakfe İçin Boy Abdesti Almak

Arafat'ta, yoksunluk, horluk, yakarma, kendinden geçerek ve terzilerin diktiği elbiselerden soyunarak durulur. Hacıların vakfe yaptığı yer, Arafat diye isimlendirilir. Buradan, söz konusu yerin Allah'ı bilen ariflerin durma yeri olduğunu öğrendik. Çünkü Allah şöyle buyurur: *'Allah'tan kulları içinde ancak bilenler korkar.'*[99] Başka bir âyette ise şöyle der: *'Onların gözlerinin Haktan öğrendikleri şey nedeniyle [Arafat kelimesiyle aynı kökten gelen arafû] dolduğunu görürsün.'*[100] Allah izin verirse, kitabın Hac bölümünde bu meseleden söz edeceğiz.

Bu bilgi ve yorumun sahibi, iğneden [terzinin diktiği giysilerden kinaye] soyutlandığında, öncüller oluşturup birleştirerek teorik düşünce yolundan Allah hakkında bilgi elde etmek için kanıtları derler ve birleştirir. Bu sayede insan, Rabbi hakkında bir bilgi kazanır. Kanıtlardan Rable ilgili bilginin ortaya çıkması, terzinin parçaları birbirine ekleyerek gömlek ortaya çıkarmasına benzer. İğneden soyutlanmasıyla, insana şöyle denilir: 'Rabbin hakkındaki marifeti ya da Allah hakkındaki bilgiyi, ilahi veya Rabbani tecelliden elde et ve bu durakta ve bu gün öncüller oluşturmaya bağlı olan teorik değerlendirme yolunu bir kenara at. Bugün, Rabbin hakkındaki bilgiyi ilahi ihsandan ve el-Vahib'in vereceği rabbanî bağıştan kazan! O, nimetlendirmek için verendir. el-Vahib olan Allah, öncüller oluşturmaya baksan da bakmasan da her durumda kendisi hakkındaki bilgiyi nefsine yerleştirir. Sen de, [O'nun ihsanına iğnenin temsil ettiği teorik kanıtlardan] soyutlanmakla karşılık ver. Sana yakışan da budur. Allah'ı bilmek hakkında teorik öncüller oluşturmaya yönelme. Kazanım, [bilmeyi sağlamak yerine] bilgiyi karartır. Karanlığı ise, sadece basiretli insan görebilir. Çünkü senin öncüllerden oluşturduğun şey ile O'nun zatının hak ettiği arasında herhangi bir ilişki yoktur. Allah [öncüllerle arasında herhangi bir ilişki olamayacak kadar] Yüce ve Büyük'tür.

Bu saygın durakta [ariflerin Arafat'ı] ve önemli-değerli müşahede mertebesinde kendisinden böyle davranması istenilen insan, nasıl olur da Rabbini bilmede kalbini ve gönlünü başkasına bağlamaktan temizlenmesin ve yıkanmasın? Bu sayede Hakkı -kendisi hakkındaki bilgiyle

değil- Hak vasıtasıyla bilmekle başkayı görmenin kiri ve pisliği kaybolur. Çünkü O'na O'ndan başka kanıt yoktur!

Çünkü Arafat'tayken marifet, tek bir meful alırken bilgi iki meful alır. Müzdelife'ye -ki orası cem' mertebesidir- gitmek için Arafat'tan ayrıldığında, bu müşahede sahibi için 'iki âlemde' başka bir bilgi gerçekleşir. Bu bilginin bilineni Allah'tır. Daha önce Arafat'ta bilinen ise Rab idi. Bugün senin için meydana gelen bu ilk meful (sonuç, konu) kendini değil, Rabbini bilmektir. Artık Hakk'ı Hak vasıtasıyla bilirsin. Vasıtasıyla yıkanıp temizlendiğin Hak, kendisi hakkındaki bu bilgiyi sana verir. Kendisinden 'yıkandığın' şey ise, kendisini elde etmek uğrunda çalışma yönünden Rabbini kendisiyle bilmesi iddiasındaki nefsindir. Bu delil nerede, o delil nerede! Heyhat! Allah'ın izzetine yemin olsun ki, Hakkı -bilebilirsen- O'ndan başka bir şey vasıtasıyla bilemezsin. Anla!

İşte bu, -nasip olursa- Arafat'ta vakfe yapmak için yıkanmanın anlamıdır. Destekleyen ve ihlam veren Allah'tır.

BÂB

Mekke'ye -Allah Oranın Şerefini Artırsın- Girmek İçin Boy Abdesti Almak

Mekke'ye girmek, Allah'ın huzuruna girmek demektir. Dolayısıyla, Mikat'ta ihram giyme anından itibaren kalbinin kazandığı gaflet kirlerinden temizliğin yenilenmesi gerekir. Bu temizlikte bedeni suyla, bâtını ise bilgiyle ve bilinçle temizlemek gerekir. Öyleyse bedenin temizliği ibadet ve temizlenme maksadıyla suyla yıkanmak, bâtının -ki kalptir- temizliği ise, dostluğu kazanmak için [yaratıklardan] yüz çevirmekle gerçekleşir. Hakla ancak yaratıklardan yüz çevirmekle dostluk kurulabilir. Çünkü onlara Hak ile değil, kendi nefsinle bakıyordun.

Allah karşısında sürekli bilinç halinde bulunan insanın Mekke'ye girerken [bâtınî yönden] yıkanması gerekmez. O, sadece sünneti yerine getirmek için suyla bedenini yıkar. Batında ise, Evi (Kâbe) görmeden önce yıkanmaz. Evi görünce, Hakka özgü Evi görmek ve tavaf etmek için, özel bir hayâ duygusuyla temizlenir. Çünkü o ev, Allah'ın dünyayı

yarattığı andan itibaren, [yapımında] herhangi yaratığın elinin katkı sağlamadığı Allah'ın -vasıtasız- evidir.

Tavaf eden insanın kendisiyle temizlendiği ilahi isim, Esmâ-i Hüsnâ'dan (Güzel İsimler) el-Evvel ismi olmalıdır. Çünkü bu isim [ilk olmak], Evin niteliklerinden biridir ve bu sayede ilişki gerçekleşir. Allah şöyle buyurur: *'İnsanlar için yapılmış ilk ev mübarek Mekke'dedir.'*[101] Yani, ben o şehre kullarımı doğru yola ulaştıracak rehberlik ve bereketi yerleştirdim. Binaenaleyh Evi görüp orada Hak kaynaklı bir fazlalık bulmayan insan, Evin bereketinden hiçbir şey elde edemez. Çünkü bereket, fazlalık demektir. Bu durumda insan, evi Hakka izafe edememiş sayıldığı gibi bu, onun maksadının da geçerli olmadığına kanıttır. Çünkü konuğa hemen yemek ikram etmek sünnettir.

Öyleyse [Evi] tavaf eden, yıkanma işini önce yapmalıdır, daha önce ihrama girmek için yıkandığı için onu sonraya bırakmamalıdır. Çünkü bu yıkanma, Evi görmeye ve tavafa layık bir temizlenmedir. Onunla ihram giymek için yıkanmak arasında ancak belirli bir yönden ilişki vardır. İnsan bu temizlikle temizlendiği iddiasında bulunup tavafını tamamlarsa, bâtınî temizlikten yoksun kalır. Allah bu eve bereket ve rehberlik yerleştirdi. Rehberlik, açıklama demektir. Başka bir ifadeyle, insanın Rabbi hakkında edindiği 'ilave' bilgi orada açıklık kazanır. Rehberlik ve bereketin eve yerleştirilmesi ise, [evin] bekçisinin onu tavaf eden ve eve ziyarete gelen insanlara bereket, yakınlık, inayet ve açıklama 'elbiselerinden' vermesi gayesi taşır. Açıklama, Allah'ı bilmeyle ilgili belirsiz sorun, hal ve problemli konularla ilgilidir ve seçilmiş eve layık tarzdadır. Orası, Hakkın biat edilen, öpülen, üzerine secde edilen sağ elinin yeridir.

Bu ev, Allah'a ait bereket ve rehberliklerin saklandığı hazinedir. Şari, o evde bulunan 'hazine'yi işaret yoluyla zikretmiştir. Hangi hazine Allah'ın zikrettiği bereket ve rehberlik hazinesinden daha yüce olabilir ki! Allah o ikisini evin kendisi saymıştır. Öyleyse hazinesi, kendisine tamlama yapılan kimsedir ki o da Allah'tır.

Evi tavafı ve ziyareti bitiren kimse, kalbine bakmalıdır. Rabbi hakkındaki bilgisinde bir artış ve daha önce sahip olmadığı şekilde O'nu bilmede bir açıklık görürse, bu esnada Mekke'ye girmek için yıkanmasının geçerli olduğunu bilir. Bunlardan bir şey kalbinde bulmazsa, te-

mizlenmemiş olduğunu anlamalıdır. O, ne Rabbine gelmiş ne de Evini tavaf etmiştir. Cömert bir zengine konuk olup evine giren bir insanın ağırlanmaması düşünülemez. İnsan, kalbinde [bilgide] bir artış bulamazsa, suyla yıkanmasına ve dizilmiş taşları ziyaretine herhangi bir şey eklememiş demektir. Böyle biri, sadece yorulmuş ve kalbinde başarısızlığı bulmuştur. Ahiret hayatında ise, bedensel amellerin gereği olan cennetteki ücretten başka bir şey elde edemez. Bu karşılık ise, müminlerin geneli için gerçekleşecek şeydir. Mekke'de kalmayı sürdürürse, Hakka değil, taşlara komşu olmuştur. Şehrine dönerse, üzüntülü ve ürkek bir şekilde döner.

Allah, izzetiyle bizi kalp sahiplerinden etsin! Onlar Allah'ın ehli ve seçkinleridir. Âmîn!

Böyle bir insan kalbinde artış olmadığını ve mahrum kaldığı şeyi itiraf ederse, ahirette isabet edenlere olan ödülü alır. Dünyada ise bilgiden yoksun kalır.

BÂB

İhrama Girmek İçin Boy Abdesti Almak

İhram giymek için yıkanmak, organları ihramlı insanın yapamayacağı davranışlardan, gönlü ise arkada bıraktığı her şeyden temizlemek şeklinde yorumlanır. İnsan aile, mal, çocuk gibi dünyalıkları duyusal olarak ardına bırakıp bedeniyle Allah'ın evine geldiği gibi kalbiyle de [bunları bırakıp] kendisine yöneldiği kimseye dönmelidir. Kalbine geride bıraktığı şeylerden birinin girmesini veya aklına gelmesini tövbe ve Allah'a yönelmekle engeller. Bu nedenle ihram yıkanması diye isimlendirildi. Çünkü ihram, insana bedeninde ve gönlünde [bu gibi] fiilleri yasaklar. İnsan böyle olmazsa, gönlüyle ihrama girmiş değildir.

Kapıcı uyuyup kendinden geçmiş, kapı bekçisiz kalmıştır. Nefs ve şeytanın düşünceleri, kalbe girmelerini engelleyecek kimse bulamaz. İnsan diliyle 'buyur' (lebbeyk!) der ve Rabbinin çağrısına [Kâbe'ye] gelerek olumlu yanıt verdiğini zanneder. Halbuki o, kalbinde kendisine 'ey falanca' diye bağıran nefsinin ve şeytanın verdiği düşüncenin

nidasına karşılık verip 'buyur' der. Bu düşünce, sahibi olan nefsin veya şeytanın kendisini neyle göndermişse ve düşünce de insana, bu durumda kendisine yönelmesi emredilmeyen neyle gelmişse, ona göre hitap eder. İnsan 'Buyur, Allah'ım, buyur' dediğinde, düşünceyi gönderen [nefs veya şeytan] şöyle der: 'Hoş geldin! Sana mahrumiyet, başarısızlık ve apaçık bir hüsran verecek eve hoş geldin!' Bu düşünce sahibi [nefs veya şeytan], insanın kendisini ilah sayıp 'buyur' (lebbeyk) demesi nedeniyle sevinir.

İçin ve halin diliyle 'Allah'ın rahmeti ve ihsanı olmasaydı' ve bundan önce niyet bulunmasaydı, 'kendisine daldığınız konuda size büyük bir azap temas ederdi.' Kastedilen şey, [hacca giden insanın] duyusal olarak geriye bıraktığı şeylere kalbiyle yönelmek ve onları kalpte bulmak demektir. Allah, içlerinden söyledikleri ve o esnada şeytanın getirdiği düşünceleri 'örter [bağışlar].' Bunun nedeni -başka bir şey değil- sadece dille söyledikleri telbiye'nin bereketidir. Başka bir neden ise, ihrama girenlerden iç temizliği yapanlara verdiği şeyleri onlara da vermiş olmasıdır.

BÂB

Müslüman Olunca Boy Abdesti Almak

Müslüman olunca yıkanmak sünnet, hatta dince belirlenmiş bir farzdır. Bu konuda bir hadis rivayet edilir. Bu fiilin bâtınî yorumu şudur: İslâm boyun eğmek demektir. İnsan dışta boyun eğdiğinde, görünüşte müslüman olur. Ardından, içinden de müslüman olması için içiyle boyun eğmelidir. İşte müslüman olunca içi imanla temizlemenin anlamı budur. Allah bir grup hakkında şöyle der: *'İman ettik dediler. De ki: İman etmediniz, müslüman olduk deyin. İman kalplerinize girmiş değil.'*[102] İman, yararlı ve cehennemde ebedi kalmaktan kurtaran bâtınî temizlik demektir.

BÂB

Cuma Namazı Kılmak İçin Boy Abdesti Almak

Bu yıkanmanın batındaki yorumu, Rabbiyle bir araya gelmesi için kalbi temizlemek demektir. Bunun yanı sıra, kalbinden perdenin kalkmasıyla kendisine yakarmak için bütün güçlerini Allah'a yönlendirmekle kalbi temizlemektir. Bu nedenle, bazı bilginlere göre Cuma namazı iki kişinin bulunmasıyla geçerli olur ve kılınır. Ben de bu görüşteyim. Allah şöyle buyurur: 'Namazı kendimle kulum arasında ikiye böldüm.' Burada üçüncüyü zikretmedi. 'Kul şöyle der, ben de ona şöyle derim...'

Böyle bir halin istenildiği kimsenin Cuma namazı için özel bir şekilde temizlenmesi bir gerekliliktir. Hatta şöyle diyebiliriz: Kulun Allah karşısındaki hallerinden her birine özgü bir temizlik vardır. Çünkü namaz, kavuşma yeridir. Bu nedenle Cuma namazı iki rekat farz kılındı. İlki, söylediği şeylerle kuldan Allah'a dönüktür. İkinci ise, kulunun söylediklerine karşılık vermek hakkındaki bildirimine göre, Allah'tan kula dönüktür. Ya da, kulun namazda söylediklerine göre, Yüce Topluluk onu bildirir. Gerçi insan Cuma namazında belirlenen duruma göre açıktan okur. O açıktan okuyunca Allah Yüce Topluluğa 'Kulum beni övdü' der. Kul, emre uymak, sena, tevekkül, yüceltme gibi her neyi dile getirirse Allah Yüce Topluluğa bunu bildirir.

BÂB

Cuma Günü İçin Boy Abdesti Almak

Cuma günü için yıkanmanın bâtınî yorumu, haftanın günleri olan yedi gün karşılığında günlük zaman için ezelle temizlenmektir. Allah kula her hafta yıkanmayı zorunlu bir ödev olarak emretti. Öyleyse Cuma günü yıkanmak namaz için değil, gün içindir. Böylece Cuma namazı için yıkanmak hal temizliği, bu temizlik ise, zaman temizliğidir. Çünkü bilginler bu yıkanmanın hükmü hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre yıkanmak Cuma gününe aittir. Bizim görüşümüz de budur. Cuma namazından önce temizlik yapılırsa ve [günle

birlikte] Cuma namazı için yıkanmaya da niyetlenilirse daha iyidir. Bir kısmına göre ise, bu temizlik Cuma günü Cuma namazı içindir. Bu ise hiç kuşkusuz, daha üstün bir davranıştır. Öyle ki, insan namazdan önce yıkanmazsa, güneş batmadıkça yıkanması zorunlu olur.

Kulun bütünüyle Hakka yönelmesi, zamansal olarak bu günde gerçekleşir dedik. Bu nedenle, bu günün Hakkın katına nispeti, Hakkın önce, sonra, şimdi gibi edatların eşlik ettiği farklı zamanlarda varlıkları yaratmaya yönelmesiyle ezelin girdiği zamansal takdirler gibidir. '*Önceden ve sonradan emir Allah'a aittir.*'[103] Bu meseleyi öğreniniz! Çünkü son derece hassas bir konudur.

Cuma namazı için yıkanan kimse ise, hal için yıkanmayla namaz için yıkanmayı birleştirmiş demektir. Namazdan sonra Cuma günü için yıkanan ise, tekleştirmiştir. Bu ise, Cuma denilen şeye zarar verir. En güçlü yorum, bu günde yıkanmanın hem Cuma günü hem de Cuma namazı için emredildiğidir. Şari'nin bu konuda maksadının bu olması, uzak bir ihtimal sayılmaz.

BÂB

Hayızlının Boy Abdesti Alması

[Hayızlının yıkanması hakkındaki hükmü ifade edip bu konudaki kendi görüşümüzü belirteceğiz. Meselenin bâtınî yorumu şudur: Hayız bir hastalıktır. Kul ise, hastalıktan bir şeyin giremeyeceği şekilde, ibadetini sağlıklı hale getirmekle sorumludur. Kul ibadetlerinden birinde 'hastalanırsa', o hastalıktan temizlenir ve hastalığı giderir. Böylece ibadet ve kulluğuna hastalık ve sıkıntı bulaşmaksızın sırf, halis ve saf kul olarak Allah'a ibadet eder.

BÂB

Hayızdan Dolayı Boy Abdesti Almak

Hayız şeytanın dürtmesidir. Bu nedenle ondan yıkanmak gerekir. Allah şöyle buyurur: *'O şeytanın amelinden bir pisliktir.'*[104] Öyleyse gelip kendisine temas ettiğinde kalbin şeytanın verdiği düşünceden temizlenmesi gerekir. Şeytanın verdiği düşünceden ise melek kaynaklı düşünceyle temizlenilir. 'Beyaz parça', insanın kalbinden şeytanın dürtüsünü kovup uzaklaştırmakla kalbi temizlediğinin belirtisi ya da belirtilerinden biridir. Kalp bu esnada meleğin verdiği düşünceyi kullanır ki kalbin temizlenmesi budur. Bu iki düşünce, iki parmakla da [ya da iki elle] simgesel olarak anlatılabilir. Parmakların her ikisi de, rahmet parmağıdır. Çünkü Şari onları kendisine izafe etti. Şeytan kaynaklı düşünce nedeniyle de Allah'ın kuluna rahmeti olmasaydı, meleğin verdiği düşünceyle şeytanın düşüncesine karşı amele dönmek nedeniyle sevap gerçekleşmezdi. Öyleyse [şeytanın dürtüsünden yüz çeviren] bu insanın iki ödülü vardır. Bu nedenle, Allah iki parmağı Rahman'a nispet etti dedik.

İnsan, kendisini ayartan şeytanın yönlendirdiği işi yapmamak için nefsiyle 'cihat' eder ve bu nedenle [nefsiyle] cihat eden insanın sevabını alır. Nefsiyle cihaddan sonra [başarısız kalıp] ezeli kader kula karşı şeytana yardımcı olabilir ve insan [şeytanın yönlendirdiği] işi yapar. Söz konusu günah fiili, kendisinden meydana gelir. İnsan ise, inanarak ve doğrulayarak fiilin şeytandan olduğunu görür. Nitekim Hz. Musa şöyle der: *'O şeytanın amelindendir, şeytan apaçık bir düşmandır.'*[105] Böyle bir fiilin ardından tövbe ederse, şehit sevabı alır. Tövbe derken pişman olmayı kastediyorum. Çünkü pişmanlık, tövbenin en önemli öğesidir. Bir rivayette 'Pişmanlık tövbedir' denilir. Şehit ise ölü değil, diridir.

Hangi fiilde olursa olsun kalplerin Allah karşısındaki 'hayat'ından [huzur, bilinç hali] daha büyük ve yetkin bir hayat düşünülebilir mi? Günah işlerken imanı akılda tutmak, o günahı bilinçlilik hayatıyla canlandırır. Böyle bir amel ise, kıyamet günü sahibinin bağışlanmasını diler. İşte bu, iki parmağın kendisine izafe edildiği er-Rahman isminin inayetinden kaynaklanır. Öyleyse şeytan, farkında olmaksızın, kulun iyiliklerinin artışı için çalışmaktadır. Çünkü hırs, şeytanı köreltir. İşlenen günahın vebali ise, şeytana döner. İşte bu, Allah'ın İblis'i aldatmasının

bir yönüdür. Çünkü İblis, Allah'ın, kulu şeytandan kaynaklanan bu dürtüyle özel bir şekilde mutlu yapacağını bilseydi, kendisine herhangi bir şey aktarmazdı. Allah'ın kendisiyle İblis'i aldattığı bu tuzağa kimsenin dikkat çektiğini görmedim. İblis'i tanımasam, onun bilgisizliğini ve kulu günaha teşvikle ilgili hırsını bilmeseydim, ben de buna dikkat çekmezdim [bu konu benim de dikkatimi çekmezdi]. Çünkü ben, bu engel olmasaydı itaatsizlik dürtüsünden uzak kalacağımı biliyordum. Bu durum, beni bu meseleyi zikretmeye sevk etti. Şeytan ise, kulu bedbaht yapma hırsı ve Allah'ın kula döneceğini [tövbesini kabul edeceğini] bilmemekle perdelendiği için, onu öğrenemez. Her tuzakla aldatan -farkında olunmaksızın- Allah'tır. Aldatılmayan kimse ise, bunun farkına varabilir.

BÂB

Haz Almaksızın Çıkan Meniden Dolayı Boy Abdesti Almak

Bazı bilginlere göre bu nedenle yıkanmak vaciptir, bazılarına göre ise değildir ki ben de bu kanaatteyim. Bu meselenin bâtınî yorumu şudur: Cünüp olmak, gurbette olmak demektir. Gurbet ise, vatandan ayrılmakla gerçekleşir. İnsanın vatanı ise, kulluğudur. İnsan vatanından ayrılarak rablığın sınırlarına girer ve herhangi bir haz almaksızın kendi hemcinslerine karşı efendilik özellikleriyle nitelenirse, efendiliğin niteliğinin hakkını vermemiş demektir. Çünkü yetkin bir insana göre hiçbir haz yetkinliğin hazzıyla mukayese edilemez. Yetkinlik nedeniyle duyulan sevinç, başka hiçbir sevinçle karşılaştırılamaz. İnsan niteliğe hakkını vermezse, [o nitelikten] 'yıkanması' bir yükümlülük olur. Bu nedenle yıkanmak, o ilahi nitelikteki eksikliğini itiraf etmek demektir. Bir insandan, uyanıkken haz almaksızın meni çıktığı için yıkanmasını farz sayan bilginler bu nedenle farz görmüştür. Kul vatanından [kulluk] uzâktayken özü gereği varlığı zorunlu olana ait yetkinlikle nitelenirse, bu niteliğin onda bir hükmünün -çünkü kul bu niteliğin mahalli değildir- bulunması gerektiğini düşünen kimse ise, kulun yıkanmasını zorunlu görmez.

BÂB

İhtilam Olduğunu Hatırlamaksızın Uyandığında [Çamaşırında] Islaklık Gören İnsanın Boy Abdesti Alması

Hz. Peygamber'in '[Uyanınca görülen] Su, sudandır [meni]' hadisinin hükmü bu konuda geçerlidir. Hadis, hükmü özelleştirmiştir, yoksa kimi bilginlerin zannettiği gibi, hükmü geçersiz bir hadis değildir.

Arif, karşılaştığı hallerde sebebini bilmediği bir daralma ve açılma bulabilir. Bu durum, tasavvuf ehline göre çok önemli bir konudur. Arif bu durumun, iradesini gözetmedeki dikkatsizliği ve içinde bulunduğu halin bu niteliği [daralma ve açılma] ortaya çıkaran durumla ilişkisini tam kavrayamayışından kaynaklandığını anlar. Bu nedenle, bu durumun gelecekte ortaya çıkaracağı şeyleri görünceye kadar, ilahi takdirin getirdiği şeylere teslim olması, bir yükümlülük olarak ortaya çıkar. Sebebini bildiğinde ise, karşılıklı ilişkileri bilmede Hak karşısında tam bir bilinçle 'yıkanması' gerekir.

[Kendisine gelen şeylerle hali arasındaki karşılıklı ilişkiler meselesini öğrenen] arif Haktan kendisine gelen takdis bilgilerinin [niçin geldiğini] bilir. Onu getiren ismi, hangi ismin katından getirdiğini ve o esnada kendisini hükmü altına alan ilahi ismin hangisi olduğunu da bilir. Söz konusu isim, bu varidi gerektiren şeydir. Bunlar üç tanedir: Çağıran isim, kendisinden çağrılan isim ve getiren isim. Çünkü bizi kendisine bağlayacak veya onu bize bağlayacak şekilde zatı bakımından Hak ile arada bir ilişki yoktur. '*O'nun benzeri yoktur. O işiten ve görendir.*'[106] Öyleyse biz O'nun isimlerine iliştiğimiz gibi yine onlarla ahlâklanır ve onlarla özdeşleşiriz.

Başarıya erdiren Allah'tır.

BÂB

Boşalma Olmaksızın İki Sünnet Yerinin Teması Nedeniyle Boy Abdesti Almak

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İki sünnet yeri birleştiğinde, yıkanmak şarttır.' Bilginler bu meselede görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre iki sünnet yerinin birleşmesi nedeniyle yıkanmak farz iken, bir kısmına göre ise farz değildir ki ben de bu görüşteyim.

Bu meselenin bâtınî yorumu şudur: Kul haddini aşıp rablık sınırlarına girerek kendisinin sahip olduğu mümkünlerin özelliklerinde Rabbini kendisine ortak yaparsa, temizlenmesi gerekir. Çünkü kulun temizlik hali, imkân halinden çıkmamak ve özü gereği zorunlu'yu imkân dairesine sokmamaktır. Bu nedenle kulun 'Allah'ın şöyle yapması veya bunu yapmaması caizdir' demesi doğru değildir. Böyle bir ifade, [iki muhtemel durumdan birini tercih edecek] bir tercih edicinin bulunmasını gerektirir. Hak ise, mutlak anlamda [bütün fiillerinde] zorunluluk sahibidir. Söylenmesi uygun olan şey şudur: 'Bir hareketliden hareketin çıkması caiz olduğu gibi var olmaması da mümkündür.' Böylece hareket varlığında bir tercih ediciye muhtaç kalır. Allah'ı bilen insan böyle hareket ederse, Allah'ı olabilirlik yargısının altına sokmadığı bilgisiyle bu ilk bilgiden temizlenmelidir. Allah izin verirse, bu mesele daha sonra zikredilecektir.

BÂB

Haz Alınan Cünüblük Nedeniyle Boy Abdesti Almak

Daha önce, cünüblüğün gurbet demek olduğunu belirtmiştik. Gurbet ise, kulun hakikatinin gereği olan mertebeden ayrılmasıdır ki, söz konusu mertebe kulluktur. Başka bir yorumla gurbet, bir rabbani niteliği kendi yurdundan ayırıp insanın onunla kendisini veya bir mümkünü nitelemesi demektir. Böyle bir davranış nedeniyle insanın yıkanması

zorunludur ve bu konuda bilginler arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur.

Bu bölümde zikredilen tek yıkanma, her birinden dolayı kulun kalbini temizlemesi gereken yüz elli hal içerir. Allah izin verirse, on bölümde sana bu hallerin isimlerini zikredeceğiz. Her bölüm (fasıl), on beş hal içerir. Bu sayede, kalbine geldiklerinde kulun onları nasıl algılayacağını öğrenirsin. Çünkü seçkin veya sıradan bütün insanların kalbine söz konusu hallerin gelmesi bir zorunluluktur. Yardım eden ve ilham veren, Allah'tır. O'nsuz hiçbir gücümüz yoktur.

Birinci Fasıl: Ceberut, uluhiyet, izzet, müheymeniyye [egemen olmak, istila etmek], iman, kıyam [bilfiil varlık vermek], şevk, dostluk, karanlık, sehar, rahmetin genel olması, özel olması, selamet, temizlik ve mülk.

İkinci Fasıl: Kibriya (büyüklük), setr (örtmek), suret, hulk (huy), beraet (uzaklaşmak), ihlas, ikrar, berâ [yüz çevirme], nasihat, sevgi, kahır, hibe, rızık, fetihler ve bilgi.

Üçüncü Fasıl: Bast [açılma], kabz [daralma], aziz etme, dereceleri yükseltme, mizanı düşürme, şirk, insaf, itaat, rıza, kanaat, zelil etmek, sesler, görmek, kaza ve adalet.

Dördüncü Fasıl: Lütuf, haber almak, örtüleri kaldırmak, büyüklük, hilm, şükür, yücelme, koruma, takdir, ziyade, sınırlar, heva, didişme, velayet ve sahip kılma.

Beşinci Fasıl: Ruhm, sevinmek, ilişkiyi kesmek, aldatma, yanıltma, husban, celale, kerem, murakabe, icabet, ittisa [genişleme], hikmet, vedad, ba's, şeref.

Altıncı Fasıl: Şehadet, yaratmada vasıta olan Hak, vekalet, kuvvet, her şeyde dirençli olmak, yardım, sena, ihsa, ibtida, iade, sadaka, kavl, afv, emir ve nehiy.

Yedinci Fasıl: Ahlâk, mal, makam, ziyaret, yeminler, hayat, ölüm, diriltme, kaim kılmak, vicdan, öğrenmek, birlik, hiçbir şeye benzememek, kudret ve iktidar.

Sekizinci Fasıl: Öne almak, geride bırakmak, dünya hayatı, ahiret hayatı, gizlenme, perdeleri ortadan kaldırmak, ihsan, dönmek, intikam, bağışlamak, engellemek, nikah, riya, ihtilak, susmak.

Dokuzuncu Fasıl: Re'fet, mülkün mülkü, kerametler, yüceltme, aşkınlık, karıştırma, toplama, müstağnilik, haddi aşmak, kifayet, seha, yalan, yalanlama, siyaset, yasalar.

Onuncu Bölüm: Engelleme, hidayet, yararlanma, zarar, nur, bidat çıkarmak, beka, miras kalmak, rüşt, ünsiyet etmek, eza, ihsanda bulunmak, hamaset, karşı koymak ve casus.

Allah kendisinden bir ruh ile bize ve sana yardım etsin, bilmelisin ki, keşif sahiplerinin içinden Allah ehli olan seçkinlerin mezhebine göre, bu bölümlerde zikrettiğimiz ya da bölümlerin içerdiği fakat sözü uzatmamak için bizim zikretmediğimiz her şeyden dolayı insanın kalbini ve içini temizlemesi bir yükümlülüktür. Bu konuda zevk sahipleri arasında görüş ayrılığı yoktur. Fakat bunların büyük kısmından temizlenmek, belirttiğimiz şeylerden temizlenmeyle ilgili derin bir bilgiye gereksinim duyar. Bu bağlamda bir kısmı, diğerleri için temizleyici olabilir.

Tekrar, suyla temizlenmekten ibaret olan bu temizlenmeyle ilgili meşru hükümlere, bu hükümlerin bâtınî yorum ve hükümlerine dönebiliriz. Şimdiye kadar, abdest hakkında kimin ne zaman abdest alması gerektiği gibi hususları belirttik. Dolayısıyla iki temizliğin müşterek konularını zikretmek gereksizdir.

BÂB

Boy Abdestinde Eli Bütün Bedene Dolaştırmak

Şeriat bilginleri yıkanırken elle bütün bedeni ovalamak hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre temizliğin tam olması için böyle yapmak şarttır. Bir kısmına göre ise şart değildir. Bize göre şart olan şey, hangi şekilde olursa olsun, tüm bedene yayılacak şekilde suyu bedene yaymaktır.

Bu konunun batındaki yorumu, içerdiği gizlilik [gizli kirler] nedeniyle için temizliğinin [bütün kirleri giderecek şekilde] tam olarak yapılmasıdır. Bu gizlilik, yaptığı iyilikler nedeniyle övülmeyi sevmek gibi nefsin arzularıyla ilgilidir. Bu niteliğin silinmesini sağlayacak her şekilde

[temizliğin yapılması gerekir]. Temizliğin içe yayılmasını engelleyen herhangi bir şey kaldığı sürece, temizlik gerçekleşmemiş demektir.

BÂB

Boy Abdestinde Niyet

Bilginler, yıkanmada niyetin gerekliliği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı niyeti şart saymıştır ki, ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise niyeti şart olarak görmemiştir.

Meselenin batındaki uzantısı ise, iç temizliğinde niyetin şart sayılmasıdır. Niyet, amelin ruhu ve hayatıdır. Başka bir yönden, niyet için amellerinden biridir, dolayısıyla mutlaka gerekir.

Daha önce, bölümün başında zahiri ve bâtınî anlamıyla niyetten söz etmiştik.

BÂB

Boy Abdestinde Ağza ve Burna Su Vermek

Şeriat bilginleri, yıkanırken ağza ve burna su vermenin gerekliliği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı bunu vacip saymışken, bir kısmına göre bu vacip değildir. Bu konudaki görüşümüz şudur: Yıkanma abdesti de içerdiğine göre, ağza ve burna su almanın hükmü, insanın yıkanması bakımından değil, [yıkanırken] abdest alıyor olması yönünden ortaya çıkar. Hz. Peygamber'in abdesttekinden başka yıkanırken ağzına veya burnuna su aldığı rivayet edilmemiştir. Şeriat bilginlerinin konu üzerindeki görüş ayrılıklarında, bu meseleye dikkat çeken birini görmedim.

Öyleyse bu konuda hüküm, kanaatime göre yıkanmadaki abdestle ilgilidir. Bizce cünüblükten yıkanırken abdest almak gerekir. Kanaatimce bu meselede iki durumda ayrı değerlendirme yapılmalıdır: Birincisi, cinsel ilişkiye girip boşalmayan insanın durumudur. Böyle bir insan yı-

kanırken iki kez abdest alır. Cinsel ilişkiye girer ve boşalırsa tek abdest almalıdır. Bize göre, boşalmaksızın cinsel organların sünnet edilen kısımlarının teması halindeyse yıkanmak gerekmez, sadece abdest almak gerekir. Ebu Said el-Hudri vb. sahabiler ve A'meş de böyle demiştir. Abdestte sıralama ve sırayı aksatma konusu ve bunların yorumundan daha önce söz etmiştik.

BÂB

Boy Abdesti Temizliğini Bozan Şeyler

Bu tür temizliği cünüb olmak, hayız (adet hali), istihaze (özür kanı) ve iki cinsel organın sünnetli kısımlarının teması bozar. Hayızın bu temizliği bozduğunda görüş ayrılığı yoktur. Uyanıkken haz alarak boşalmanın temizliği bozduğunda da görüş ayrılığı yoktur. Bunların dışındakilerde ise görüş ayrılığı vardır. Çünkü eski bilginlerin bir kısmına göre, haz alsa bile kadının ihtilamdan dolayı bulduğu su nedeniyle yıkanması vacip değildir.

BÂB

Cinsel İlişki Nedeniyle Temizlenmenin Vacip Olması

Bir kısım bilgine göre, boşalma olsa da olmasa da, iki sünnet yeri birleştiğinde yıkanmak vaciptir. Bir kısmı ise, boşalma olmuşsa yıkanmayı gerekli görmüştür ki, ben de bu fikirdeyim. Bazı bilginler ise, cinsel ilişki olmasa bile, boşalmayla yıkanmanın gerektiği görüşündedir. Fıkıh bilginlerinden bir gruba göre ise, sadece boşalma nedeniyle yıkanmak şarttır.

Bu meselenin batındaki yorumu şudur: Cinsel ilişki, bir [şey] verme amacıyla, tesir sahibinin tesir edene yönelmesi demektir. Dolayısıyla etkiye konu olan şey, ya kendisine etki eden ilahi ismin özelliğini bilir ve onun farkındadır. Böyle olursa, temizlenmesi gerekmez. Ya da, ken-

disine etki eden ilahi ismin özelliğini bilmez ve onun farkında olmaz. Bu özelliği bilmezse yıkanması gerekir. Bazen ismin etkisi, kalbin uyuması şeklinde tezahür edebilir. Başka bir kez ilahi ismin etkisi, bir varlıkla veya Allah ile ilgili bir bilgi vermek şeklinde ortaya çıkabilir. Her iki durumda da insan, kendisini görür ve Allah'ı görmezse [batında yıkanması gerekir]. [Halbuki] sadakayı alan fakir ve veren Allah olsa bile, Rahman'ın eline düşen sadaka örneğini hatırlayabiliriz. Sadakayı veren ve alan [olarak] Allah'ı gören insanın batında temizlenmesi gerekmez. Çünkü eşyanın temizliği Hak sayesinde gerçekleşir. Bu bilinçten uzaklaşıp [sadakayı] alanın kendisi olduğunu gören insanın kalbine Allah herhangi bir bilgi indirmemiş demektir. Böyle insan, kendisini görmekten 'temizlenmelidir.' Aynı zamanda, hal veya söz diliyle başka birine bir konu öğretmeye yöneldiğinde de, [gerçekte öğretenin kim olduğu hakkında] bir bilinci ve şuuru varsa, temizlenmesi gerekmez. Çünkü o esnada temizliğini korumaktadır. [Öğretenin Allah olduğunu değil de] Kendisini görürse temizlenmesi şarttır. Çünkü bu yolda Allah adamları, müşahede ve keşfe dayanarak, Allah vasıtasıyla hareket eder ve O'nunla dururlar. Onların çoğunluğu ise, 'iş O'nun elindedir', 'kullarının ve her canlının perçeminin O'nun elinde olduğu' hakkındaki ifadelere inanarak ve güvenerek tam bir bilinç içindedir.

BÂB

Hangi Tarzda Çıkan Meni Boy Abdestini Gerektirir

Şeriat bilginleri, yıkanmayı gerektiren meninin çıkmasında dikkate alınan özellik hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre burada dikkate alınan şey hazdır. Bir kısmına göre ise, sadece çıkmak yeterlidir. Meninin yıkanmayı gerektirmesinde hazla çıkıp çıkmaması birdir.

Bu meselenin bâtınî yorumu şudur: Bir insan için haz, ya nefs veya Hak kaynaklı olabilir. Haz nefs ve doğa kaynaklı olursa, yıkanmak şarttır. Nefs kaynaklı olmazsa, cünüblük sayılan bu bilgi, ya Allah ile veya herhangi bir yaratıkla ilgilidir. Bilgi Allah ile ilgili ve onun hazzı da nefs kaynaklı olmazsa, bundan dolayı temizlenmek gerekmez. Varlıklarla il-

giliyse, haz alınsa da alınmasa da, ondan dolayı insanın temizlenmesi gerekir.

Burada 'Hak kaynaklı haz' derken kastettiğimiz şey, 'Haktan gelen şeyin hazzı' değil, yetkinliğin hazzıdır. Kulda yetkinliğin hazzı ise, sırf bir kul olup vatanından uzaklaşmak cünüblüğüyle kirlenmemek demektir. Allah böyle bir kula kendi mertebesine ait özelliklerden dilediği herhangi bir efendilik özelliğini giydirirse, bu durum kendisini kendi vatanından uzaklaştırmış olmaz. Böyle olduğunda ise, cünüb değildir. Çünkü o vatanından ayrılmış değildir. Çünkü böyle bir insan hala kendi vatanındadır ve o yetkinliğin zirvesidir. Temizlik ise, eksiklik nedeniyle bilgidir.

BÂB

Cünüb Olan İnsanın Mescide Girmesi

Bazı bilginlere göre, cünüb insanın mescide girmesi her durumda yasaktır. Bir kısmı ise, yolcu için değil, sadece yerleşik için girebilmeyi caiz görmez. Bir kısmına göre ise cünübken mescide girmek, [yolcu ya da değil] herkes için caizdir ki, ben de bu görüşteyim.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Arif, arif olması bakımından sürekli Allah'ın katındadır. Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurur: 'Yeryüzü bana mescit yapıldı.' Cünüb, yeryüzünden ayrılamaz. Yeryüzündeyken ise, örfte bilinen mescit koşullarıyla sınırlanmamış genelmeşru mescitte bulunur.

Arif, hatta ulvisiyle süflisiyle bütün âlem, yerleşik sayılamaz. Herkes, her nefes yolculuk eder ve Allah'ı bilenler bu yolculuğu müşahede eder. Allah'ı bilmeyenler ise, yerleşik olduklarını zanneder. Varlık [ya da vecd bilgisi] ise, bunun aksinedir. Çünkü her nefes var eden ilah, sürekli var edendir. Dolayısıyla, yerleşik hale gelmeni sağlayacak şekilde O'nun yaratmadan işlevsiz kalması mümkün değildir. Nitekim Allah şöyle buyurur: '*Her gün bir iştedir.*'[107] Başka bir âyette ise '*Ey cinler ve insanlar sizin için boşaltacağız*'[108] buyurur. Başka bir âyette ise 'Terazi O'nun elindedir, yükseltir ve alçaltır' buyurur.

Cünübken mescide girmenin caiz olmadığını iddia eden bilginler, [bâtınî yorumda] ilahi isimlerle ahlâklanmadığı için nefsini temiz bir yer olarak görmemenin hâkim olduğu kimselere [işaret eder]. İlahi isimlerle ahlâklanıp ahlâklandığından habersiz kalmazsa, gerçekte ahlâklanmış sayılmaz. Bize göre isimlerle ahlâklanmış bir insan, onlarla ahlâklanmaktan habersiz kalsa bile, yine de ahlâklanmış sayılmaz. İnsanın ilahi isimlerle ahlâklanmasının anlamı, bir huyun kendisiyle ahlâklanan insanla bilfiil var olması gibi, ilahi isimlerin insanla bilfiil varlık kazanmasıdır. Bazen ise, [ahlâklandığı isimden] başka bir isim onu kendisiyle ahlâklandırır [kul bu eylem karşısında edilgendir]. Bu durumda insan, [kendi iradesiyle değil] ilahi huylarla ahlâklandırılmış olur. Çünkü kul memurdur. Hak ise, kendisine bir şey emretmez. Öyleyse Allah'ın huylarıyla ahlâklanmak, Allah'ın güç ve yardımıyla emrine bağlanmak demektir.

Hak onun kulağı ve gözü olsa bile, ilahi huylarla ahlâklanan bir insanın kendisini ahlâklanmış [iken] sorumlu ve yükümlü görmesi saygının bir gereğidir. Hak 'onun kulağı ve gözü' derken zamirde kulun varlığını da ispat etmedi mi? Öyleyse, dış varlığı ortadayken bu kul nereye gidecek? Onun ulaşacağı son nokta, mutlak varlığın heyulasında sınırlı bir suret olmaktır. Bundan öte, kula ait olabilecek yegâne mertebe yokluktur. Yokluk ise, suret kabul etmez.

Otuz ikinci kısım sona erdi. Onu otuz üçüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

BÂB

Cünüb Olanın Mushafa Dokunması

Şeriat bilginleri, cünübün mushafa dokunup dokunamayacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bilginlerin bir kısmı cünübün mushafa dokunabileceği görüşündeyken bir kısmı bunun caiz olmadığı fikrindedir.

Bu meselenin bâtınî yorumu şudur: Bütün âlem, Allah'ın varlıktaki kelimeleridir. Allah Hz. İsa hakkında şöyle buyurur: *'Meryem'e ilka ettiği kelimesidir.'*[109] Başka bir âyette ise, şöyle buyurur: *'Allah'ın kelimeleri tükenmez.'*[110] Başka bir âyette ise *'temiz kelime ve salih amel O'na yükselir.'*[111] 'Kelim', kelimenin çoğuludur. Allah Teala, [var etmek] istediği bir şeye 'ol' der. Böylece, söz konusu şey de varlık kazanır ve [ayetteki ifadesiyle] 'olur.' Öyleyse bütün varlık, açılmış bir levhadır (rakk-ı menşûr). Âlem ise, onda yazılı, hatta rakamlı kitaptır. [Rakamlı dememizin sebebine gelirsek] Çünkü onun iki yönü vardır: Bir yönü ilahi isimler ve yüksekliği isterken, diğer yönü aşağıyı ister. Aşağı, doğadır. Bu nedenle rakamlı kelimesini yazılı kelimesinden üstün saydık. Öyleyse rakamlı olan her şeyin her yönü, yazılıdır. Bu konuda şu dizeleri söyledik:

Varoluş bakalaşmalarında şaşırtıcıdır
Ona bakan kimse, bir süslenme ve engellenmeyle karşılaşır

Ona bak! Varlıktaki özgünlükleri göreceksin
Çünkü rakamlı şeylerin her yönü yazılıdır

Varlık kendisine bakanı şaşırtan bir sırdır
Oluş rakamlı, levha ise açılmıştır.

Öyleyse varlık, daha önce belirttiğimiz gibi, açılmış bir levhadır. Ondaki varlıklar [a'yân] ise, yazılı bir kitaptır. Şu halde varlık, 'Allah'ın tükenmez kelimeleridir.' Binaenaleyh O'nun evi imar edilmiş, çatısı yükseltilmiş, haremi sakınılmış, emri duyulmuştur. Öyleyse, kendisi de bu mushafin harflerinden biriyken bu kul nereye gider?! '*Doğru söylüyorsanız, Allah'tan başkasına mı dua ediyorsunuz? Bilakis O'na dua edersiniz ve O sizden kaldırmasını istediğiniz sıkıntıyı kaldırır.*'[112] Acaba, [sıkıntı anında] Allah'a koştuğunuz ortağa mı dua ediyorsunuz? Hayır, yemin olsun ki hayır! Ortak koştuğunuz şeye dua ederken bile, onun sizin inancınızda ilah olması nedeniyle dua edersiniz. Öyleyse, o surete değil, Allah'a dua etmişsinizdir. Bu nedenle duanıza karşılık verildi. Suret ise, ne zarar verir ne fayda!

'*De ki onları isimlendiriniz*'[113] anlamındaki âyete dikkat ediniz! Tapılan şeyleri kendi isimleriyle isimlendirirseniz, isimlerin onların kendileri olduğu [anlaşılır]. Bu nedenle ortak koşanlar, elleriyle yontup taptıklarını [gösterecek şekilde] taptıkları şeylere 'taş', 'ağaç', 'yıldız' demez. Öyleyse insan, taptığı şeyin maddesine tapmaz. [Tapılan] Suret ise, insanın yapımıdır. Onları ilah diye isimlendirirlerse, ilaha ibadet ettikleri anlaşılır. İşte kendiliğinde gerçeğin tespiti budur. Kur'an-ı Kerim'deki bir âyet, vardığımız bu yoruma işaret eder: '*Allah kendisinden başkasına tapmamanıza hükmetti [kaza].*'[114] Kaza, bize göre, 'hükmetti' demektir. Gerçekler hakkında bilgisiz şekilci âlimlere göre ise 'emretti' demektir. Bu iki anlam arasında ise, gerçekte büyük bir fark vardır.

Hz. Peygamber'in bize öğretmek maksadıyla söylediği 'Allah'ı sanki görürcesine ibadet et' hadisinde de bu konuya dönük işaret vardır. Bir grup sahabe yanındayken Cebrail kendisine ihsanın ne olduğunu sorunca, Hz. Peygamber şöyle yanıt vermiş: 'Allah'ı sanki görürcesine ibadet etmendir.' Hadiste 'sanki' edatı gelmiştir. Daha önce, hayalin duyulur şeylerin hazinesi olduğunu öğrenmiştin. Hak ise, bizim için duyulur bir şey değildir. O'nun sadece varlığını akledebiliriz [bilebiliriz]. Hakkı, görme gücünün altına sokmamız için, hadiste 'sanki' edatı gelmiştir. Böylece vehim gücüyle Hakkı duyulur şeylere katarız. Hz.

Peygamber, bu ifadesiyle bizi yonttukları şeylerde Allah'a ibadet eden insanlara yaklaştırdı.

İşaret ettiğimiz şeyi iyi düşün! Çünkü iş ancak Şari'nin ortaya koyduğu gibidir. Şari, bir yerde inkâr ettiği şeyi başka bir yerde onaylamıştır. Öyleyse aramızdan bilgili olanlar, Şari'nin onayladığı yerde hükmü onaylama bilgisine sahipken onaylamadığı yerde ise inkâr etme bilgisine sahiptir. Ortada sadece sırf iman vardır. Öyleyse, aklının senin üzerindeki yegâne otoritesi, kabul etmek olmalıdır. Benzetme edatı olan 'sanki'nin ne kadar değerli bir edat olduğuna bakınız!

'Sanki' bizim sultanımızdır! Onun haberine bakınız!
Çünkü o haberle birlikte haber verir

Sanki varlıkta otoritesi olan bir harftir
İncelemedeki bilginin olduğunu öğrenirsen

İmamdır ki o, onda tasarruf ederiz
Yaratılmış hiçbir insan ona karşı koyamaz.

Şüphesiz Allah ehli, kalbi, Allah'ın sözünü içeren bir mushaf gibi sayar. Aynı zamanda, gök ve yer kendisini sığdıramadığında kalp Hakkı sığdırmıştır. Binaenaleyh bize, kalbimize [Haktan] başkalarının girmesi nedeniyle oluşan kirlerden onu temizlememiz emredildi. Mushafın da Allah'ın kelamını içerdiğini gördük ki Allah'ın kelamı O'nun niteliğidir. Nitelik ise, nitelenenden ayrılmaz. Öyleyse niteliği tenzih eden kimse, niteleneni tenzih etmiştir. Delile belirli bir durumda riayet eden kimse, hiç kuşkusuz, o delillendirilene de, riayet etmiştir ki delilli 'o iştir.' Şöyle deriz: Her iki yoruma göre de, mushafın cünüb insanın dokunmasından tenzih edilmesi gerekir.

Mushaf ile birlikte düşman topraklarına yolculuk yapmamız yasaklandı. Şari, kendisinde ortaya çıkması nedeniyle, mushafı Kur'an diye isimlendirdi. Şari, Kur'an hafızlarının düşman topraklarına yolculuk yapmasını ise yasaklamadı. Halbuki Kur'an mushaflarda olduğu gibi hafızların da zihinlerinde ezberlenmiş olarak korunur. Bu ayrımın nedeni ise, zihinlerde gizli, mushafta ise açık olmasıdır. Dikkat ediniz! Hz. Peygamber'i cünüplükten başka hiçbir şey Kur'an okumaktan alıkoymaz. Çünkü Kur'an, söylenen harflerle okunma esnasında ortaya çı-

kar. Hak bize, o harflerin kelamı olduğunu bildirdi. Bu bağlamda Allah peygamberine şöyle demiştir: 'Allah'ın kelamını dinleyinceye kadar onu yakınında tut.' Ardından peygamber bu âyeti okudu.

Öyleyse, cünüb insanın [mushafa dokunmaması] gerekir. Cünüb olmak, Hakka özgü özelliklerden uzaklık demektir. Hakikatlere ve tanımlara uzaklıkta ise, kesinlikle yakınlık bulunmaz. Mesafeden sonra, sahibi yaklaşmak istediği kimseye yaklaşabilir. Bu bağlamda Rab kul olamayacağı gibi kul da rab olamaz. Çünkü kul, özü gereği kul olduğu gibi Rab de özü gereği Rab'dir. Öyleyse kul, Hakkın kendileriyle nitelendiği anlamla Hakkın niteliklerinden herhangi biriyle nitelenemeyeceği gibi Hak da kul için gerçek olan bir nitelikle nitelenemez.

[Konumuza dönersek] Cünüb kişi, bu yorumla kesinlikle mushafa dokunamayacağı gibi aynı zamanda bu haldeyken [Kur'an] okuması da uygun değildir. Kula yaraşan şey, onun üzerinde sırf kulluğun gözükmesidir. Çünkü kul, bütünüyle cünübtür. Öyleyse kul mushafa temas edemez. [İlahi isimlerle] Ahlâklanırsa, bu kez 'Hakkın eli' mushafa dokunabilir. Çünkü Hak sevdiği kulunun kendisiyle tutacağı eli olacağını söylemiştir.

Dikkat ediniz! Bu aşırı yakınlık ve bir olma nerede, o uzaklık nerede? Vallahi! Allah'ı ancak Allah bilebilir. Öyleyse, ey teorik aklından hareket eden arkadaş! Kendini yorma. Ne yana dönerse, sen de Hak ile beraber dön. Kendisinden sana verdiği bilgileri Haktan al. Sakın [bu bilgileri kendine göre] kıyaslama, zarar edersin. Zarar etmek bir yana, bedbaht olursun. Biliyorsun ki, Allah'ın eli aslı itibarıyla temiz ve nezihtir. Bu durum, ibadetten kullanılmış suyun asıl bakımından temiz olmasına benzer. Öyleyse bu bölümde sana yaptığım açıklamalara dikkatini ver.

BÂB

Cünüb Olanın Kur'an Okuması

Şeriat bilginleri bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, belirli ve belirsiz olarak cünüb olanın Kur'an okumasını caiz görme-

mişken bir kısmı caiz görmüştür. Kanaatimce [peygambere] varis olan insan, varisi olduğu insana uymanın gereği olarak, Kuran'ı cünübken okuyamaz. Allah şöyle buyurur: 'Sizin için Allah'ın peygamberinde en güzel örnek vardır.' Peygamber'i ise, cünüb olmanın dışında hiçbir şey Kur'an okumaktan alıkoymazdı. Fakat, durum kanıtından anlaşıldığı kadarıyla yaygın olan, Hz. Peygamberin Allah'ın [kelamını] tam temiz olmaksızın okumayı kerih görmesiydi. Nitekim peygamber kendisine verilen selamı almak için teyemmüm etmiş ve 'Allah'ı abdestsiz zikretmek istemedim' ya da 'abdestliyken zikretmek istedim' demiştir. Bilginlerin bir kısmı ise, her durumda cünübün Kur'an okuyabileceğini caiz görmüştür ki ben de bu görüşteyim. Fakat Hz. Peygamber'e uyma amacıyla, böyle bir haldeyken Kur'an okumayı mekruh sayıyorum.

VASIL

Bu Konudaki Değerlendirme

Hz. Peygamberin davranışlarına uyan insan, cünübken Kur'an okumayı caiz görmez. Daha önce cünüblüğün vatandan uzaklaşmak, gurbet anlamına geldiğini bildirmiştik. Gurbet, insanın doğup yetiştiği vatanından ayrılması demektir. Vatanından uzak düşün kimse, gurbetteyken [vatanı olan] ilahi isimlerle nitelenme imkânından mahrumdur. Allah şöyle buyurur: '*Tat! Sen saygın ve izzetlisin.*'[115] Söz konusu insan, kendi inancına göre böyle olduğu gibi o, aynı zamanda vatanından uzak düşmüştür. Böyle bir insan, iddia sahibidir.

Bu meselede, bilgide kesinlik derecesine ulaşmış insanlara diyeceğim şudur: Kur'an, toplayıcılık özelliği nedeniyle 'Kur'an' diye isimlendirildi. Çünkü Kur'an, Hakkın kendisi hakkında verdiği haberlerle yaratıkları ve kullarıyla ilgili anlattığı ve bildirdiği şeyleri kendinde toplayan bir kitaptır. Öyleyse cünüb, Kur'an okumak istediğinde, okurken şu iki şeyden birini aklında tutmalı ve dikkate almalıdır: [Okuduğu şey] Ya Hakkın kendi sözüyle kullarına söylediği şeyi anlatması bakımından bakar; ya da Kuran'a aktarılan ve anlatılan şey yönünden bakmalıdır. Kuran'a aktarılan şey yönünden bakarsa [cünüb iken] okuyabilir. İlk durumda ise, içini temizlemediği sürece Kur'an okuyamaz. İç temizliği

ise, daha önce kendisiyle Mushafa dokunduğu eli olduğu gibi, Hakkın kulun kendisiyle konuştuğu dili olmasıdır. Böyle bir durumda kelamını okuyan, cünüb kul değil, Haktır.

Arif, Hakkın kendisine okuduğu [çünkü arif, kelamını kendisine okuyanın Hak olduğunun bilincindedir] âyetlerde yaratıklarından birinin değil, kendi zatının niteliklerinden bildirdiği şeyleri ve Kur'an vasıtasıyla kuluyla konuştuğunu görür. Bu bildirimden amaç, kulun kabul etmesini sağlamaktır. Kabul ise, kalple gerçekleşir. İman, bildirileni kabul ettiğinde ise [herhangi bir durumdayken] onu telaffuz men edilemez. Çünkü Kur'an bize inmiştir. Bu nedenle Kur'an, gelişi bakımından hadistir [sonaradan]. İniş ise, kendisiyle konuşan [Hakkın] niteliği olması bakımından kadimdir ki, o da Allah'tır.

Cünüblüğün dışında hiçbir şeyin Hz. Peygamber'i Kur'an okumaktan alıkoymadığı hakkındaki rivayet, peygamber'in değil ravinin sözüdür. Ravi ise, her zaman Hz. Peygamberle birlikte değildi. Öyleyse ifadenin özü, ravinin şöyle demesiyle sınırlıdır: 'Hz. Peygamber'in cünübken Kur'an okuduğunu duymadım.' Başka bir ifadeyle, açıktan okuduğunu duymadım. Kur'an okuyan insanın ise, açıktan okumanın emredildiği yerlerin dışında, açıktan okuması şart değildir. Açıktan okumanın emredildiği yerlere örnek olarak öğrenciye öğretmek ve bazı namazlarda açıktan okumayı verebiliriz. Halbuki Hz. Peygamber'den bu konuda bir yasaklama gelmediği gibi böyle sahih bir rivayet de yoktur. Öyleyse en iyisi, cünübken Kur'an okumayı men etmemektir.

BÂB

Kandaki Hüküm

Bilmelisin ki kan üç türdür: Hayız kanı (adet kanaması), istihaze kanı (özür kanı) ve nifas kanı (lohusalık). Bunların hepsi kadınlara özgüdür ve bunlarda erkeklerle ilgili bir hüküm yoktur. Öyleyse bunlar [bâtınî yorumda] nefse ait olmalıdır. Çünkü nefse ait özellik, dişiliktir. Allah nefs [türlerinden] söz ederken, levvame [kınayan], mutmainne [tatmin olmuş] [gibi dişilik bildiren] ifadeler kullanmıştır. Bu kelime-

lerle Allah nefsi dişi yapmıştır. Ne kalbin ne de ruhun bu kanlarda bir payı yoktur.

Şöyle deriz: Tasavvuf yolunun ilk nesilleri ile riyazet ve nefs terbiyesi yöntemlerinde onlarla müşterek hareket eden akılcı bir grup, yalanın nefsin hayız hali olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bu yorumda doğru sözlülük ise, nefsin o kandan temizlenmesi olmalıdır. Öyleyse hayız kanı sağlıklı bir şekilde çıkan kan iken istihaze kanı ise hastalıkla çıkan kan demektir. Çünkü istihaze kanı bir hastalık nedeniyle çıkar. Hayız kanının bir hükmü olduğu gibi istihaze kanının da bir hükmü vardır. Bunun bâtınî anlamı, kanın nefsin hayızı sayılmasıdır ki, o da yalan demektir. Bu kan, daha önce belirttiğimiz gibi, sağlıklıyken çıkan kandır. [Bâtınî anlamıyla] Yalan ise, Allah hakkında yalan söylemektir. Allah kendisi hakkında yalan söyleyen kimse için şöyle der: 'Allah'a yalan yere iftira edenden ya da kendisine hiçbir şey vahyedilmezken bana vahiy geliyor diyen kimseden daha zalim kim vardır?' Hz. Peygamber ise şöyle buyurur: 'Kim kasıtlı olarak bana iftira ederse, ateşteki yerine hazırlansın.' 'Kasıtlı' ifadesi, yalanın sağlıklıyken söylendiği anlamına gelir. [Hz. Peygamber'in bir şey söyleyip söylemediği hakkında] Kuşku duyan ise bu hükmün dışındadır. Birinci şahıs, yalan söylemekte ve yalan söylediğini de bilmektedir. Kuşku sahibi ise, gerçekte yalan olsa bile, kendince doğru olduğuna inandığı bir şeyi söylemektedir.

İstihaze kanının bâtınî yorumu, bir nedenle [illet, hastalık] yalan söylemektir. Böyle biri, namaz kılmaktan veya cinsel ilişkiye girmekten men edilmez. Bu durum, söz konusu kanın bir sıkıntı olmadığını gösterir. Hayız kanı ise, sıkıntı demektir. Erkek, eşi hayızlıyken cinsel ilişkiye girerse sıkıntı çekerken hastalıktan kaynaklansa bile istihaze kanı nedeniyle ilişkide sıkıntı çekmez. Çünkü bu yalan, bâtılı -ki yokluk demektir- gösterse bile, onun varlıkta bir mertebesi vardır. Bu ise, kendisini telaffuz etmektir. Kastedilen, söylenen yalanla engellenmesi gereken bir zararın giderilmesi ya da böyle bir yalanda veya yalanla ortaya çıkıp Allah'a yakınlık olabilecek bir yararın elde edilmesini temin etmektir. İnsan o bağlamda doğru söylerse, doğru sözlülük, Allah'tan uzaklaşmaya yol açardı. Dikkat ediniz! İstihaze kanı, kan akarken bile namaz kılmaya engel olmaz.

Nifas kanı ise, hayız kanıyla aynıdır. Hayız zamanının süresine eklendiğinde veya hayız kanına ait bu nitelikle çıktığında, hayzın hükmüne sahip olarak çıkar. Nifas kanına dönük [ilahi] ilgi, nifas olmaksızın hayız kanına ilgiden daha açıktır. Çünkü sırf anneye olan şefkati nedeniyle Allah onu çocuğun çıkış yolunu kayganlaştırmak için rahimde tutup dışarı çıkardı. Bu kan sayesinde kadının çocuğu doğurması kolaylaşır. Çocuğun doğması ise, Allah'ın fıtratı ve zerreler âlemindeyken insanlardan alınan O'nun rablığını onaylama üzere dışa çıkan temiz yaratılıştır. Böylece nifas kanı bu amaçla özel bir nitelik ve ayrıcalığa sahiptir. Bu durum, özel bir yönden, zikredeni baki kılmakla Allah'ın zikrini baki kılmaya benzer. Nifas kanının ise, tıpkı hayız kanı gibi, şeriatta belirlenmiş bir müddeti ve zamanı vardır. İstihaze kanının ise, sınırında durulacak herhangi bir müddeti yoktur.

BÂB

Temizlik Bakımından Hayzın En Uzun ve En Kısa Süresi

Şeriat bilginleri bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre sürenin en çoğu on beş gün, bir kısmına göre on gün, bir kısmına göre ise hayzın en uzun süresi on yedi gündür. Hayız süresinin kısalığı hakkında da görüş ayrılığı vardır. Kimi bilginlere göre en az sürenin sınırı yoktur ki, ben de bu kanaatteyim. Bize göre hayzın en kısa süresi, bir defa olmasıdır. Bilginlerin bir kısmına göre ise, en azı bir gün ve gece, bir kısmına göre ise üç gündür. Temizliğin en kısa süresi ise, bazı bilginlere göre on, bir kısmına göre sekiz, bir kısmına göre ise onbeş, bir kısmına göre onyedi gün, bir kısmına göre ise bir saattir. Ben de bu kanaatteyim. Sürenin çokluğunda ise sınır yoktur.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Nefsin yalan söyleme zamanı, niyet [etme zamanıdır]. Bu süre, nefsin niyet ettiği şeye göre uzar [veya kısalır]. En sonunda tövbeyle yalan [pisliğinden] temizlenir. Öyleyse en uzun veya en kısa sürenin sınırı yoktur. Temizlenme zamanının da bütün olarak bir sınırı yoktur. Çünkü doğru söylemenin bir sınırı yoktur. Şu var ki, övme veya yerme bakımından şerî bağlamlar doğruluk hak-

kında hüküm verir. Doğruluk söz konusu olduğunda asıl olan övgüdür [övgü şeklinde hüküm vermektir]. Yalan hakkında da [söylendiği] bağlamlar övgü veya yerme tarzında söylenen söz hakkında hüküm verir. Bunda da asıl olan yergidir. Öyleyse insanın yapması zorunlu şey, içinde bulunduğu hal hükmetmedikçe, sürekli doğru sözlü olmaktır. Başka bir zorunluluk ise, herhangi bir hal zorlamadıkça, sürekli olarak yalan söylemekten uzak durmaktır. Söz konusu hal, bir nedenle yalan söylemektir. Bu anlamda yalan söylemek, istihaze kanına benzemiştir.

BÂB

Nifas Kanının En Az ve En Uzun Süresi

Şeriat bilginleri, bu meselede görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre en azın belli bir süresi yoktur ki, ben de bu fikirdeyim. Bir kısmına göre ise, onbeş gün, bir kısmına göre onbir, bir kısmına göre de yirmi gündür. En uzun zaman hakkındaki görüşlere gelirsek, bazı bilginlere göre bu süre altmış gün, kimine göre onyedi, kimine göre de kırk gündür. Bir kısmına göre ise, çocuk erkek ise otuz, kız ise kırk gündür. En doğrusu, bu konuda kadınların hallerine bakmaktır. Çünkü bu konuda başvurulacak bir zaman bildirilmemiştir.

VASIL

Meselenin Batındaki Yorumu

Daha önce hayız kanının yorumu hakkında söylediğimiz gibi, niyetin belli bir süresi yoktur. Çünkü hayız kanı nifas kanının aynıdır. Daha önce hayız kanı hakkındaki değerlendirmeleri belirttik. Hz. Peygamber hayızlı birine şöyle dedi: 'Nifaslısın.' Böylece hayız ile nifası aynı anlamda kullanmıştır.

BÂB

Hamilenin Gördüğü Kan

Şeriat bilginleri, hamilenin gördüğü kanın hayız kanı mı yoksa istihaze kanı mı olduğunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bu konuda herkesin görüşü, kendi kanaatine göre ortaya çıkar.

Meselenin bâtınî hükmüne gelirsek hamile olmak, nefsin niteliğidir. Nefs bulduğu emirle dolup onu olduğundan farklı şekilde ortaya koyduğunda -ki bu yalan demektir- hamile diye nitelenir. Bazen bu durum insanın alışkanlık haline getirdiği bir adetten kaynaklanabilir. Nitekim bir şair şöyle der:

İnsan ancak bayağılığından dolayı yalan söyler
Ya da kötü alışkanlık veya saygısızlığından dolayı.

Şair 'bayağılığından' der, çünkü hükümdarlar yalan söylemez. 'Saygısızlığı' ise, bir rivayette bildirilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bir insan yalan söylediğinde, yalanın kötü kokusu nedeniyle melek kendisinden otuz mil uzaklaşır.' Öyleyse uygunsuz bir konuda yalan söyleyen yalancı, meleğe karşı saygısızlık yapmıştır. Çünkü melekler insanoğlunun rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olur. İnsan kötü kokudan rahatsız olduğu gibi melek de kötü kokudan rahatsız olur. Bu benzerliğin nedeni, insanın yaratılışı ile meleğin yaratılışı arasındaki benzerlik ilişkisidir.

BÂB

Sarılık veya Bulanıklık Hayız veya Lohusalık Kanı mıdır?

Şeriat bilginleri, sarılık veya bulanıklığın hayız kanı olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre bunlar hayız günlerinde hayız iken bir kısmına göre ise ancak kan görünümündeyken hayız olabilirler. Bir kısmına göre ise, hayız değildir ki ben de bu görüşteyim.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Kuşku nedeniyle yalan söyleyen insan, kasıtla yalan söyleyen gibi değildir. En doğrusu, kuşkulu olduğu bilindiğinde onu terk etmektir. Bir şeyin 'kuşku' diye isimlendirilmesinin nedeni, renginin bir yönden gerçeğe, bir yönden de yanlışa benziyor olmasıdır. En iyisi, bir zararı engellemek ya da dini veya dünyevi bir yararı sağlamak söz konusu değilse, onu terk etmektir. Özü gereği yalan olan sırf yalan ise, böyle değildir. Akıllı bir insan böyle bir şeyi söylemez. İstihaze kanı mesabesindeki yalana gelince. Onda dünya yararı nedeniyle din yararı gözetilir.

BÂB

Hayız Nelere Engeldir

Hayızlıyken namaz kılınamaz, oruç tutulamaz, tavaf yapılamaz ve cinsel ilişkiye girilemez.

VASIL

Meselenin Batındaki Yorumu

Namazdaki yalan, insanın bedeniyle namazdayken içinden başka yerde olmasıdır. Söz konusu şey, yasaklanmış olabileceği gibi böyle olmayabilir de. Meselenin oruçtaki yorumu şudur: Oruç, alıkoymak ve tutmak demektir. Sen, yemek ve içmekten uzak durmayan hayızlı gibi [davrandın ve] kendini yalandan alıkoymadın. Bu, söylenmesi gerekli yalandır ve övülen bir şeydir. Meselenin Kâbe'yi tavaf etmedeki bâtınî yorumu şudur: Tavaf, şekillerin en üstününe benzer. Söz konusu şekil, dairedir. Bâtınî anlamıyla bu, sonsuza kadar yalan söylemektir. Başka bir ifadeyle yalan söylemede ısrarlı olmaktır.

Meselenin cinsel ilişkideki [bâtınî yorumuna] gelirsek, cinsel birleşmede insanın amacı çocuk meydana getirmektir. Öncüller yanlış ise, sonuç da yanlış bir ilkeden ortaya çıkar. Bazen sonuç doğru olabileceği

gibi bazen öncülleri gibi yanlış da olur. Bu durumda sıkıntı, cinsel ilişkinin öznesine döner. Yalan esnasında şöyle der: 'Allah'ı aklına getirme! Çünkü böyle bir şey Allah karşısında saygısızlık, O'ndan utanma duygusundaki azlık ve haddi aşmaktır. Kendisini gördüğünü tam olarak bildiği ve anladığı halde, kula efendisine karşı cüretkârlık ve ondan utanmamak nasıl uygun olabilir ki? Allah şöyle buyurur: *'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?'*[116]

BÂB

Hayızlıyla Temas

Bilginler hayızlı kadına temas hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginlere göre, hayızlı kadının belden yukarısına yaklaşılabilir. Bir grup ise, bilhassa kan çıkan yerinden başka, hayızlı kadından uzak durulmayacağı görüşündedir. Ben de bu kanaatteyim.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Hayız, nefislerin yalanıdır. Hz. Peygamber'e sorulmuş: 'Mümin zina eder mi?' Cevap vermiş: 'Evet!' 'Peki mümin şarap içer mi?' Hz. Peygamber 'Evet' demiş. 'Mümin hırsızlık yapar mı?' diye sorulmuş, peygamber 'Evet' diye yanıt vermiş. 'Mümin yalan söyler mi?' diye sorulduğunda ise Hz. Peygamber, 'Hayır' diye karşılık vermiş. Nefs uygunsuz işler yapan başka bir nefsi görebilir. Nefsin başka bir nefiste gördüğü fiillerden uzak durması gerekenlerin en önemlisi, Allah'a ve peygamberine yalan söylemektir. 'Korunun etrafında gezinen kimse, koruya girmeye yakındır.'

Kendisini yalana alıştıran insanı doğa peyderpey yanıltır. En sonunda insan Allah'a yalan söyler. Çünkü doğa onu çalar. Allah şöyle der: *'Hakkımızda bir takım şeyler uydursaydı, onu kıskıvrak yakalardık; sonra onun şahdamarını kopartırdık.'*[117] Allah, Allah'a iftira etmeye kalkıştıklarında en şiddetli azapla kullarını tehdit etti. Bu hüküm, Allah hakkında yalan söyleyen herkesi kapsar. Bir rivayette, rüyası hakkında yalan söyleyen insanın ateşten iki buğdayı birleştirmekle yükümlü tutulacağı zikredilir. Rüyadaki yalanla ceza arasındaki ilişki, bir araya getirilmesi geçerli olmayan şeyi bir araya getirmekle ilgilidir. Gerçekte ise onlar

hiçbir zaman bir araya gelmez. İnsan da hiçbir zaman bu iki buğdayı birleştiremeyecektir. Bu ceza, yapılamayacak bir şeyle sorumlu tutmaktır. Allah, kıyamet günü ona -başka bir şeyle değil- kendi fiiliyle azap edecektir.

BÂB

Gerçek Temizlenmeden Sonra [hayızın sona ermesi] Boy Abdesti Almadan Önce Cinsel İlişkiye Girmek

Allah Teala şöyle buyurur: *'Temizleninceye [gerçek temizlik] kadar onlara yaklaşmayın.'*[118] Âyet dişi-çoğul kalıbında okunduğu gibi (yetharne) 'yettahherûn' şeklinde de okunur. Böyle bir durumda cinsel ilişkiye girebileceğini kabul eden bilginler, ilk okumayı dikkate almıştır. Caiz görmeyenler ise, ikinci okumayı kabul etmiştir. Bu da ihtimal dahilinde olsa bile, ben birinci görüşteyim. Bazı bilginler, hayız süresinin çoğu geçip kadın temizlendiğinde cinsel ilişki caizdir der. Bazı bilginlere göre ise, [bütünüyle yıkanmaksızın] cinsel uzvu suyla yıkadığında caizdir ki, ben de bu görüşteyim.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Söylediğini bilmeyişi nedeniyle sahip olduğu sahte bir iddiayla, öğretmen öğrenciye bir bilgi aktarır. Bu bilgi, öğrenciyi iki niyetle bir yıkanmaya sevk eden oluşla ilgili bir bilgidir. Böyle bir durumda öğrencinin iki ücreti olur. İçinde taşıdığı iddiadan tövbe etmez, fakat o esnada onu söylemezse, o esnadaki gaflet nedeniyle mahalli temiz olan biridir. O iddiadan dönmeyle ilgili bir düşünce kalbine gelirse, böyle bir insan bütünüyle yıkanmasa bile temizliği gördükten sonra cinsel organını yıkayan kadına benzer. Kalbine gelen tövbe düşüncesiyle amel ederek iddiadan pişman olursa, temizlikten sonra yıkanan kadın gibidir.

BÂB

Hayızlıyken Eşine Yaklaşan Kimse Keffaret Öder mi?

Bazı bilginlere göre, hayızlı eşine yaklaşan kişinin keffaret cezası ödemesi gerekmez ki, ben de bu görüşteyim. Bazı bilginlere göre ise keffaret cezası gerekir.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Hikmeti, ehli olmayan insanlara veren bilgin, hiç kuşkusuz ki bilgiye haksızlık etmiş ve onu yerli yerine koymamıştır. Böyle bir davranışın keffaret cezası gerektirdiği kabul edilirse, bunun için gereken ceza, Allah nezdinde yararlı dinî bilgilere ehliyetli ve susamış insanları araştırmaktır. Bilgin, bilgiye susamış insana öğretmek ve bilgiye olan susuzluğunu gidermek için hareket eder. Böylece hikmeti yerli yerine koyar ve ehline ulaştırır. Bu davranış ise, ilk davranışındaki taşkınlığının keffareti sayılır. Böyle bir davranışın keffaret gerektirmediğini düşünen bilginler ise, tövbe edip Allah'tan bağışlanmak istemenin yeterli olduğu görüşündedir. Onlara göre bilgiyi ehli olmayan insanlara öğreten birinin keffaret amacıyla başkasına bilgi öğretmesi gereklilik değildir.

BÂB

İstihazeli Kadının Temizliği

Şeriat bilginleri, istihazeli kadının hükmünün ne olduğu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, hayzının sona erdiğini biliyorsa böyle bir kadına gereken şey tek temizliktir. Başka bir şey de gerekmez: Ne yıkanma ne abdest. Böyle bir kadının hükmü, istihazesi olmayan kadınla birdir. Ben de bu fikirdeyim. Tek temizlikten başka bir şey yapması gerekmez diye düşünen bilginlerin bir grubu ise, her namaz için yeni bir abdest alması gerektiği görüşündedir ki bu görüş daha ihtiyatlı bir düşüncedir. Bazı bilginlere göre ise, böyle bir kadın her namaz için yıkanmalıdır. Bir kısmına göre ise tek bir yıkanmayla iki namazı kılabilir.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Bizim görüşümüze göre, istihaze nedeniyle bir kadının temizlenmesi gerekmediği gibi dince geçerli bir yarar nedeniyle yalan söyleyen nefsin durumu da böyledir. Şeriat böyle bir halde yalan söylemeyi zorunlu veya mübah saymıştır. Üstelik, öyle bir yerde doğru söylemek günahtır. Dolayısıyla bu yalan nedeniyle tövbe gerekmez. Çıkış yeri ve kan olmak bakımından ortak olsalar bile istihaze kanı, hayız kanı olmadığı gibi söylenmesi mübah ve helal sayılmış yalan ile söylenmesi haram sayılmış yalan bir değildir. Bununla birlikte iki yalan, yalan olmada birdir. Nitekim yalan, bir şeyi olduğu halden farklı söylemektir.

Dince mübah, hatta zorunlu olsa bile gerçek anlamıyla 'yalan' ismini taşıması yönünden böyle bir fiilden dolayı tövbeyi gerekli gören bilginler, hayız ismindeki ortaklık nedeniyle -istihaze, hayız kelimesinden türetilmiş istif'âl babından bir kelimedir- istihazeli kadının yıkanması gerektiği gibi böyle bir yalan nedeniyle de tövbeyi gerekli görür. [Böyle bir yalan nedeniyle tövbe etmeye] örnek olarak, Haccac kendisini öldürmek istediğinde Habib el-Acemi'nin Hasan el-Basrî'yle olan hikayesini verebiliriz. Hikaye, meşhurdur.

BÂB

İstihazeli Kadına Yaklaşmak

Şeriat bilginleri, istihazeli kadına yaklaşmanın caiz olup olmadığı konusunda üç görüşe ayrılmıştır: Bir kısmına göre caizdir ki, ben de bu fikirdeyim. Bazı bilginler caiz olmadığı, [bir kısmı ise] süre uzadığında caiz olabileceği görüşündedir.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Ancak dince geçerli bir neden ve sebeple yalan söyleyebileceği bilinen bir insana bir şey öğretmek engellenemez. Öyle bir durumda söylenen yalan, insanın dürüstlüğünü zedelemesi bir yana, onun dürüstlüğünün belgesidir. Böyle davranışlar, büyük-kâmil adamlardan meydana gelmiştir.

TEYEMMÜM BÂBLARI

Teyemmüm, ister toprak, ister kum ister taş ister kerpiç olsun yer [arz, toprak] diye isimlendirilen temiz toprağa/yere yönelmek demektir. Bunlardan biri veya tümü yerden ayrılabilir. Özellikle toprağın dışındakilerden yerden ayrılmış olan şeylerin hiç biriyle teyemmüm yapılmaz. Toprakla teyemmüm hakkında ise nas vardır. Onun yerden ayrılıp ayrılmaması birdir.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Hor ve zelil olması bakımından yere yönelmek, mutlak anlamda kulluğa yönelmek demektir. Çünkü kulluk, horluk anlamına geldiği gibi ibadet de ondan türetilmiştir. Öyleyse kulun temizlenmesi horluk, yoksunluk, efendisinin sınırlarında ve kurallarında durmak, emirlerine bağlanmak gibi kulun üzerindeki sorumlulukları tam olarak yerine getirmekle gerçekleşebilir. İnsan toprak olduğunu göz ardı ederse, toprakla teyemmüm eder. Çünkü, oğulları olduğumuz kişi topraktan yaratıldığı gibi toprak yoksunluk ve ihtiyaç anlamına gelir [bu özellikler onda bakidir]. Araplar bir insan yoksullaştığında şöyle der: 'Adamın eli toprak oldu.'

Toprak, unsurların en aşağısındadır. Yaratılışı bakımından insanın hakikatinin farkına varması, kendisini bu makamdan çıkaracak her türlü pislikten temizlenmek demektir. Teyemmüm, su yoksa yapılır ve su, bilgi demektir. Yeryüzünün canlılığı suya bağlı olduğu gibi kalplerin canlılığı da suya bağlıdır. Teyemmüm, Allah'ı bilmede taklitçinin durumudur. Bizce Allah'ı bilmede taklitçi, Allah'ı bilmede düşünce gücü yönünden aklını taklit eden insan demektir. Teyemmüm eden su bulunca ya da suyu kullanma gücüne erince onun teyemmümü bozulduğu gibi şeriat da Allah'ı bilmeyle ilgili bir bilgi getirdiğinde, aklın o konuda teorik gücünü taklit etmesi anlamsız hale gelir. Bilhassa aklın kanıtı dinin getirdiği bilgiye uymazsa, aklın kanıtıyla şeriata dönmek gerekir. Böyle bir durumdaki insan, o meselelere hem akıl hem de şeriat kanıtına sahip kimse demektir. Bunu bilmelisin!

BÂB

Teyemmüm Görüş Birliğiyle Küçük Temizlik Yerine Geçerken Büyük Temizliğin Yerini Alıp Alamayacağında Görüş Ayrılığı Vardır

Şeriat bilginleri, teyemmümün küçük temizliğin yerini aldığında görüş birliğine varmışken büyüğü hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Biz ise, teyemmümün başka bir temizliğin yerini aldığı kanaatinde değiliz. Teyemmüm, şeriatın dikkate aldığı bir takım şartlarla belirlenmiş dince geçerli bir temizliktir. Ne hadiste ne Yüce Kitap'ta teyemmümün başka bir temizliğin yerini aldığı hakkında bir ifade yoktur. Bu bağlamda teyemmüm ile bütün diğer 'dini' temizlikler arasında fark yoktur. Burada 'dini' dedik, çünkü söz konusu şeyler, sözlük anlamıyla temizlik değildir. Bu konuda ayrıntılı açıklamalar, Allah izin verirse, bu bölüm içerisinde gelecektir.

Bazı bilginlere göre temizlik, yani toprak temizliği büyük temizliğin yerini alabilirken bir kısmına göre alamaz [sadece abdestin yerini alabilir]. Yıkanmanın bütün bedene yayılmasından ve abdestte ise belirli organlarla sınırlı kalmaktan dolayı 'büyük' veya 'küçük', temizliğe nispet edilir. Küçük pislik, abdesti gerektirirken büyük pislik ise yıkanmayı gerektiren her türlü pisliktir.

VASIL

Meselenin Batındaki Yorumu

İmana zarar veren her türlü pislik, suyla temizlenmeyi gerektirir. Bunun anlamı şudur: İnsan aklî kanıtları inceleyen biriyse, bilgiyle imanını yenilemelidir. Böylece insan, akıl delili nedeniyle iman eder. Böyle bir insan su bulup kullanma gücüne sahip insan mesabesindedir. Kanıtları inceleyen biri değil de taklitçi ise ve kılıç veya [kanıtları inceleyenlere duyduğu] hüsnü zan nedeniyle imanını yitirmişse, imanı için temizlik yapması gerekir. Öyle bir insan, su bulunmadığında veya suyu kullanma gücüne sahip olmadığında toprakla teyemmüm eden kimse gibidir.

Bu yorum, teyemmümün büyük temizliğin yerini aldığını düşünenlerin görüşüdür. Öyle bir insan, cünüblük nedeniyle teyemmüm edilebileceği fikrindedir. Teyemmümün büyük temizliğin yerini alamayacağı görüşündeki insanlar ise, cünübün teyemmüm alamayacağı görüşündedir. Örnek olarak İbn Mesud ve başkalarını verebiliriz. Bu görüş [batındaki anlamı], imanda taklidi kabul etmeyen kimseye işaret eder. Bunlara göre, Allah'ı ve O'na gerekli, caiz ve imkânsız olan şeyleri teorik kanıtla bilmek gerekir. Kelamcılardan bir grup bu fikirdedir.

Teyemmümün küçük abdestin yerini alması hakkındaki görüşün [batındaki karşılığı], herhangi bir pisliğin imana değil, Kitap veya Sünnetten veya icmadan bir nas bulunmadığı için belirli bir meseleye zarar vermesidir. Böyle küçük bir temizlikte insanın teyemmüm alması caiz olduğu gibi o meseledeki hükümde de kıyas yapması caizdir. Bu kıyas, hakkında dile getirilmiş bir hüküm bulunmayan özel meseleyle Kitap veya Sünnet veya İcma'dan hakkında dile getirilmiş bir kanıt bulunan meseleyi birleştiren bir illetten kaynaklanır.

Bizim görüşümüz, teyemmümün bir şeyin yerini almadığı, dince geçerli ve özel bir nedenle belirli bir temizlik olduğudur. Bu özel ibadeti emreden Şari aynı durumda bu temizliği de geçerli kılmıştır. Şari ise, Allah ve Peygamberidir. Öyleyse [hakkında nas olmayan bir konuda kıyas yoluyla bir hüküm bulmak] bir bedel değildir. O, sadece Kitap veya Sünnette yer almış bir nastan belirli bir meseledeki hükmü çıkarmak demektir. Hüküm o meselede o sözün kapalılığında yer alır. Bu, dindeki anlayış demektir. Allah şöyle buyurur: *'Dinde anlayış kazansınlar diye.'*[119] Bu konuda kıyas yapmaya gerek duymayız.

Buna şöyle örnek verebiliriz: Bir adamın elindeki sopayla veya herhangi bir şeyle babasına vurduğunu düşünelim. Kıyasçılar bu mesele hakkında herhangi bir nassımız bulunmadığını söyler. Fakat Allah *'Anababana öf bile deme'*[120] buyurdu. Öf bile demek yasaklanmışsa -ki o en azıdır- sopayla vurmak daha da şiddetlidir. Böylece bu nas, Şari'nin küçük olanla büyük hakkındaki bir uyarısı haline gelir. Dolayısıyla ona kıyas yapmak zorunludur. Çünkü öf demek ve sopayla vurmak, sıkıntı vermek anlamında ortaktır. Böylelikle, hakkında herhani bir şey söylenmemiş olan sopayla vurmayı hakkında konuşulmuş olan öf demeye kıyas ettik.

Biz ise şöyle dedik: Bizim, yükümlü olabileceğimiz herhangi bir şey hakkında Şari'ye bir şey dayatma hakkımız olmadığı gibi [şeriattan bir nas olmaksızın da] hüküm koyma hakkımız yoktur. Bu gibi meselelerde, Şari'nin dilinde başka bir şey gelmeseydi, kıyas bizi bağlamaz ve onu da söylemez veya sopayla dövmeyi öf demeye katmazdık. Bizim hükmümüz sadece nasta geçen şeylerden ortaya çıkabilir ki o da '*ana-babaya iyilik yapmak*'[121] ile ilgili âyettir. Burada Allah hitabı özet getirmiştir. Biz ise, bu genel ifadeden ihsan ve iyilik sayılmayacak herşeyle ilgili bir hüküm çıkardık. Sopayla dövmek Şeriatın babalaramıza karşı bize emrettiği ihsanın bir parçası değildir. Dolayısıyla bu durumda biz, ancak nas ile hüküm vermiş olduk ve kıyasa gerek duymadık.

Din tamamlanmıştır. Dinden bir şey eksiltmek caiz olmadığı gibi ona bir şey eklemek de caiz değildir. Öyleyse anne babasını sopayla döven insan onlara ihsanda bulunmuş olmaz. Anne babasına ihsanda bulunmayan ise, Allah'ın anne babasına karşı yapmasını emrettiği şeye karşı çıkmış olur. Anne babasının sözüne karşı çıkıp yapılmaması mübah olan konularda onların beğenmeyeceği şeyleri yapan kimse, kuşkusuz, onlara sıkıntı vermiş demektir. Şeriatta, anne ve babaya sıkıntı vermenin büyük günahlardan olduğu bildirilmiştir. Bu nedenle şöyle dedik: Toprakla temizlenmek -ki teyemmüm demektir- bir şeyin yerine yapılan bir temizlik değildir. Bilakis teyemmüm, suyla temizlik dince belirlendiği gibi dince belirlenmiş bir ibadettir. Onun amelde kendine özgü bir niteliği vardır. Bilindiği gibi, teyemmümü sadece ellere ve yüze yaparız. Abdest ve yıkanma ise böyle değildir. Bedel ise, bedeli olduğu şeyin yerini almalıdır. Teyemmüm ise, bedeli sayıldığı şeyin yerini almış değildir.

'*Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[122]

BÂB

Bu Temizlik Kimin İçin Caizdir

Şeriat bilginleri, su bulamadığında teyemmümün yolcu ve hasta için caiz olduğunda hemfikirdir. Bize göre, su bulunsa bile, artabilecek

veya ölüme yol açabilecek bir hastalık nedeniyle suyu kullanamayacak durumdaysa da teyemmüm caizdir. Çünkü bu konuda nas vardır.

VASIL

Meselenin Bâtınî Yorumu

Yolcu, delili inceleyen kimse demektir. Çünkü o, fikriyle öncüllerinin menzillerinde ve düzenleniş yönteminde yolcudur. En sonunda, öğrenmek istediği meselede bir hüküm elde eder. Hasta ise, yaratılışı gereği kanıtları incelemeye yatkın olmayan insan demektir. Bunun nedeni insanın kötü doğasını ve incelemenin amacı olan hedefe ulaşmadaki eksikliğini bilmesidir. Böyle bir insanın teorik incelemeden caydırılıp taklide zorlanması gerekir.

Taklit ederek iman eden insan, toprakla teyemmüm eden kimse gibidir. Çünkü toprakla temizlenmek suyla temizlenmeye benzemez. Fakat din bakımından onu da temizlik diye isimlendirmekteyiz. Su ise böyle değildir. Onu din ve akıl bakımından 'temizleyici' diye isimlendirdim. Kanıttan hareket eden insan, daha önce taklit yoluyla inanmışsa, -kuşkuyla hareket etmez- inandığı şeyle ilgili teorik kanıtları incelemek ister. Bu inceleminin hedefi ise, incelediği kanıt hakkında kesin bilgi elde etmektir. Böylelikle taklitten bilgiye çıkar. Ya da, taklit ettiği şeye göre amel eder. Binaenaleyh bu amel ona Allah hakkında bilgi sağlar. Bu durumda ise, insan başkasını taklit ederek değil, gerçek ile yanlışı doğru bir basiretle ayırt eder. Bu ise, keşif bilgisidir. Allah şöyle buyurur: *'Ey iman edenler! Allah'tan sakınırsanız, sizin için bir furkan yaratır.'*[123] Bu, tam da bizim söylediğimizdir. *'Allah'tan sakınınız, size öğretsin.'*[124] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: *'Rahman Kuran'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti.'*[125] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: *'Ona kendi katımızdan bir rahmet verdik ve kendi nezdimizden bilgi öğrettik.'*[126]

Bir rivayette 'Bilginler peygamberlerin varisleridir' denilir. Hz. Peygamber onları bilginler diye isimlendirdi. 'Peygamberler ise ne altın ne gümüş miras bırakır. Onlar sadece bilgiyi miras bırakırlar.' Bilgiyi elde etmek, uğrunda çalışmayla bağlıdır. Ameller de bir yolculuktur.

Akıl teorik araştırmasıyla âlemde yolculuk yaptığı gibi amel eden kimse de ameliyle yolculuk yapar ve sonuçta birleşirler. Amel sahibinin fazlalığı ise, bildiği konuda kuşkunun giremeyeceği şekilde 'basiretli olmak'tır. Teorik araştırmayla sınırlı kalan ise, kanıta girebilecek kuşkulardan yoksun kalmaz. Öyleyse amel sahibi bilgi sahibi adını taşımaya araştırma sahibinden daha lâyıktır.

Hangi yolculuğun caiz hangisinin caiz olmadığından elinizdeki kitabın 'yolcunun namazı' bahsinde -Allah izin verirse- söz edeceğiz.

BÂB

Su Bulup Kullanmaktan Korkan Hastanın Durumu

Şeriat bilginleri, su bulup kullanmaktan korkan hastanın durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre böyle bir insanın teyemmüm etmesi caizdir ki, ben de bu kanaatteyim. Daha sonra namazını yenilemesi gerekmez. Bir kısmına göre ise, su varken teyemmüm etmez. Bu konuda hasta olmak veya korkmak eşittir. Bir kısım bilgin ise, teyemmüm edip sonra su bulduğunda namazını yenilemesi gerektiği görüşündedir. Bir kısım bilgine göre ise, teyemmüm eder. Vakit çıkmazdan önce su bulursa, abdest alır ve yeniler. Vakit çıktıktan sonra su bulursa, namazı yenilemesi gerekmez.

Bu meselenin batındaki yorumu şudur: Hasta, yaratılışı bakımından teorik inceleme gücüne sahip olmayan insan demektir ve [bu durum yaratılışından kaynaklandığı için] o, müzmin bir hastadır. Kanıtlar bulunsa bile kendi eksikliği nedeniyle kanıtları incelemeye kalkarsa perişan olup dinden çıkmaktan endişe eder. Yaratılışları bakımından hasta oldukları için, teorik inceleme nedeniyle dinden çıkmış bir grup gördük. Halbuki onlar bu esnada sahih bir anlayış ve bilgiye sahip olduklarını zannediyordu. Allah böyleleri hakkında şöyle der: *'Onlar iyi bir iş yaptıklarını zanneder.'*[127] Böyle bir insan kurtuluş istiyorsa, [fikhî] hükümleri taklit yoluyla öğrendiği gibi inançla ilgili konuları da [başkasını] taklit ederek almalıdır. Bu noktada ise başkasını değil, bilhassa hadisçileri taklit etmek gerekir. Söz konusu olan, belirli bir tenzih veya

teşbihle tevil etmeye kalkışmaksızın Allah hakkındaki bilgiyle ilgili peygamber hadisinin taklididir. Farkında olmadıkları halde, toplumun çoğunluğu böyle hareket etmektedir. Binaenaleyh bunun [zahirdeki karşılığı] 'su bulduğu halde kullanmaktan korkan hasta'dır.

BÂB

Su Bulamayan Yerleşiğin Hükmü Nedir?

Kimi bilginlere göre su bulumayan yerleşik teyemmüm edebilir ki ben de bu kanaatteyim. Bazı bilginlere göre ise, su bulamadığında sağlıklı yerleşik insanın teyemmüm etmesi caiz değildir.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Yerleşik, atalarından ve eğitmenlerinden öğrenerek bağlandığı bir akideye yerleşmiş kimse demektir. Bu insan, akıllanır ve kendine dönerek [Allah hakkındaki bilgide] bağımsız hareket etmeye başlayabilir. Böyle bir insan, daha önceki inancına bağlı mı kalmalıdır, yoksa Hakkı öğreninceye kadar kanıtları mı incelemedir? Bazı bilginlere göre ebeveyninin ve eğitmenlerinin kendisine öğrettiği inanç yeterlidir ve [inanç meselesini soruşturmak yerine] onun yapması gereken şey amelle ilgilenmek olmalıdır. Çünkü teorik inceleme, insanı şaşkınlığa düşürebilir. Dolayısıyla böyle bir araştırmaya güvenilemez. Böyle bir durum, su bulunmadığında teyemmüm edilebileceğini söyleyen görüşün [batındaki] yorumudur. Daha önce, hayatın sebebi olmadaki ortaklık nedeniyle, suyun bilgi olduğunu belirtmiştik. Bu yerleşik kişi ise gerçekte bir kanıta sahip değildir. Çünkü o, Allah ile yaratıkları arasında herhangi bir ilişki görmemektedir. Dolayısıyla yaratıklar, Hakkın zatını bilmede doğru bir kanıt olamaz. Öyleyse böyle bir insanın nezdinde [su olmayınca sağlıklı insanın da teyemmüm edebileceğini söyleyen kimsenin] taklit üzerinde kalması, daha yerinde bir davranıştır.

Bazı bilginler ise, su bulamasa bile sağlıklı bir insanın teyemmüm etmesinin caiz olmadığı görüşündedir. Bu görüş sahibi [batındaki anlamıyla] şöyle der: (İnsan) Kanıtı incelemese bile, başkasını taklit edemez. Çünkü iman, kalplerin taşıdığı kuşkularla karışabilir ve onlardan

dönmesi imkânsız olabilir. Bunların nasıl ortaya çıktığını bilemeyeceği gibi keyfiyetlerini de bilemez. Bu, kalpteki zorunlu bir bilgidir. Böyle bir insan, taklidin hükmünden çıkar. Bununla beraber, kanıtı incelemediği halde delil sahibi de değildir. İnsanların büyük kısmı inançlarında böyle hareket eder. Bu yerleşik için suyun bulunmayışı, teorik araştırmanın imandan çıkaracak bir kuşkuya düşürmeyeceği hakkında kendine güvenmemektir.

BÂB

Su Bulduğu Halde Düşman Korkusu Nedeniyle Suya Gidemeyen İnsanın Durumu

Şeriat bilginleri, böyle bir haldeki insanın durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, teyemmüm etmesi caizdir -ben de bu görüşteyim- bir kısmına göre ise, teyemmüm edemez.

Meselenin batınî yorumu şudur: Delilli hakkında bir bilgiye ulaştırsın diye inceleyeceği delili araştırmaktan korkmak, onun delil olduğunu bilmemek demektir. Bu durumda insan iki şey yapmalıdır: Ya delilin delilliyi bilmede yardımcı olduğu hususunda başkasına taklit etmelidir ya da Allah'ı bilmede delil sayılması için bir inceleme ve tefekkür gerekir. Birincisi gerçekleşirse, böyle bir insan Allah'ı bilmede taklitte kalmalıdır ve o, 'teyemmüm et' denilen kimsedir. 'Teyemmüm caiz değildir' diyen kimse ise, bu korkunun incelemeyi zorunlu kılmayacağını söylemiş demektir. Öyleyse bu insan zorunlu olarak araştırmalıdır ki, bu kaçınılmazdır.

BÂB

Su Kullanmada Soğuktan Korkan İnsan

Şeriat bilginleri, böyle bir haldeki insan hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginlere göre, böyle bir insan su kullandığında hasta-

lanacağı hakkında güçlü bir zan taşırsa teyemmüm edebilir. Bir kısmına göre ise, teyemmüm etmesi caiz değildir. Ben, birinci görüşteyim.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Sufi, vaktinin oğludur (ibnü'l-vakt). Vakti sağlık ise, hasta ya da şiddetli hasta sayılmaz. Böyle bir insan, 'teyemmüm etmez.' Çünkü vehim bilgi üzerinde hüküm veremez. Buradaki korku, vehim olabilir. Bu durumda insan, [Allah hakkındaki bilgisinde] taklidi sürdüremez ve onun kanıtları incelemesi gerekir. Bir kısım bilgine göre ise vakti korku ise, teyemmüm caiz değildir. Böyle biri de sağlıklı değildir. Çünkü korku bir hastalık ve illet demektir. Bu kişinin taklidini sürdürmesi bir gerekliliktir.

BÂB

Teyemmüm Temizliğinde Niyet

Şeriat bilginleri teyemmümde niyet edip etmemek hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre teyemmüm niyete gerek duyar. Bir kısmına göre ise niyet gerekli değildir. Ben birinci görüşteyim. Çünkü Allah bize şöyle demiştir: *'Allah'a dini tahsis etmekle emrolundular.'*[128] Teyemmüm bir ibadettir. İhlas ise, niyetin ta kendisidir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: İnanç zorunlu bir bilgiden ya da [inancın kendilerinden öğrenildiği] bilgin veya baba hakkındaki hüsnü zandan meydana gelmişse, niyet gerekmez. Çünkü bir şeyi yapmak için niyetin ön koşul olması, fiilin başlangıcına bitişik olmaya bağlıdır. Böyle bir mümin ise [yeni] bir fiil sahibi değildir ki, niyete gereksinim duysun. Çünkü o fiilin yaratıcısı olan Hakkın iradesi yeterlidir. Bir şey, Hakkın iradesinin o şeye ilişmesinden var olabileceği gibi Allah da onu ancak böyle var eder. Allah şöyle buyurur: *'Bir şeyi [var etmek] istediğimizde ona ol deriz.'*[129] Söz konusu şey Hakkın kulda var ettiği bir fiildir. Onun zikredilen şeyde bir hükmünün bulunması gerekir. Bu noktada diğer fakihlerin arasında Züfer'in görüşü, meselenin bâtınî yorumuna daha uygundur. Kâfir iken müslüman olan insan ise niyete muhtaçtır. Çünkü öyle bir insana 'müslüman olmak' diye isimlendirilen bu başlama fiiliyle Allah'a yaklaşmaya dair bir şey eşlik etmediği gibi müslüman

olmadan önce de böyle bir şeye sahip değildi. Bilakis, bunun inkâr olduğunu ve ona girmenin Allah'tan uzaklaştırmak anlamına geleceğini düşünüyordu.

BÂB

Su Bulamayan Kimsenin Su Araması Şart mıdır Değil midir?

Şeriat bilginleri, bu nitelikteki insanın durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, su aramak şarttır. Bir kısmına göre ise, aramak şart değildir. Ben de bu fikirdeyim.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Ferî ya da asıl konularda başkasını taklit eden bir insanın kanıt araştırması şart değildir. Taklitçi insanın yapması gereken şey, bilmediği şeyde, bildiğine inandığı kişinin bu konudaki hükmünü sormaktır. O da, öğrenmek istediği konuda kendisine fetva verir. Allah şöyle buyurur: *'Bilmiyorsanız, bilenlere sorun.'*[130] Su aramanın şart olduğunu düşünen, sorulandan kendi meselesi hakkında fetva verdiği şeyi soruşturan kimse demektir: Delil, Kitap'tan mı yoksa Sünnet'ten midir? Ya da fetva sahibinin kendisine şöyle demesini ister: 'Bu Allah'ın veya Peygamberinin hükmüdür.' Böyle söyleyince, fetvayı kabul eder. Fetva veren 'bu benim kanaatimdir' derse -nitekim akılcılar kendi kitaplarmda böyle der- o konuda kendisine uymak haramdır. Çünkü Allah, sadece Kitap veya Sünnet'te belirlenen yasaya göre ibadetle yükümlü tutmuştur. Binaenaleyh hiç kimse, Allah'a [başka] birisinin görüşüyle ibadet etmemiştir.

BÂB

Bu Temizlikte Vakit Girmesinin Şart Olması

Bilginler, teyemmümde vaktin girmesinin şart olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüştür. Benim de paylaştığım bir görüşe göre şarttır. Bir kısmı ise şart olmadığı fikrindedir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Bize göre vakit belli olduğunda, zahirde ve batında sorumlu olunan hususlarda şeriatın hitabı sorumluya ilişir. Bunun batındaki anlamı ise, kalbe ansızın gelip sufilerce 'hücum' diye isimlendirilen ilahi bir tecellidir.

BÂB

Allah'ın Bu Temizlikte Zikrettiği Ellerin Sınırı

Allah şöyle der: '*Temiz toprağa teyemmüm ediniz. Yüzlerinize ve ellerinize meshediniz.*'[131] Allah onlardan razı olsun, bilgi sahipleri, teyemmümde ellerin sınırı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre teyemmümde ellerin sınırı abdestteki sınırın aynıdır. Bir kısmına göre, avuçları mesh etmek yeterlidir. Bir kısmına göre, müstehap olan dirseklere kadar mesh etmekken, avuçlara mesh farzdır. Bir kısmına göre farz, omuzlara kadar mesh etmektir. Bence, Arapça'da 'el' denilen en küçük birim, meshin farz olduğu kısımdır. El denilen bu en küçük birime eklenen kısma mesh ise, bana göre müstehaptır.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Toprak ve yer, insanın yaratılış ilkesidir. Kulluk ve horluğun gerçek anlamı budur. Ardından insan, bir iddiaya maruz kalır. Bu iddianın sebebi, peygamberin insanın ilahi surete göre yaratılmış olduğu hakkındaki bildirimidir. İlahi surete göre yaratılmanın anlamı, bizim kanaatimize göre insanın, Allah'ın onu kendisine göre yarattığı ilahi isimlerle ahlâklanma yeteneğine ve yatkınlığına sahip olmasıdır. [Bizim kanaatemize göre dedik] Çünkü [Allah insanı kendi suretine göre yarattı hadisinde] suretin anlamı ve zamirin kimi gösterdiği hakkında görüş ayrılığı vardır. Dolayısıyla hadis bu ko-

nuda [açık] bir nas değildir. İnsan bu nispet nedeniyle gururlanmış, kabarmış ve büyüklenmiştir. Bu büyüklük duygusundan nefsini toprak ve yerle temizlemesi emredildi. Bu ise, insanın kulluk hakikatidir. İnsan, kendisinden yaratıldığı şeyin aslına bakarak temizlenir.

Allah, böyle bir insanda büyüklenme duygusunun yol açtığı hastalığın tedavisi bağlamında şöyle der: '*İnsan hangi şeyden yaratıldığına baksın.*'[132] Muhataplar [beşeri türdeki] oğullardır. '*Fışkaran bir sudan yaratıldı.*'[133] Kastedilen, kokmuş sudur. Çünkü o da, güç yetirmenin ve insanın iddia ettiği şeylerin arasında bulunur. İnsan, acizlik ve cimrilik özelliğinde yaratıldı. Bu nitelikler ise, ellerin nitelikleridir. Bu iddia ve kendisinden ortaya çıkan güç yetirebilme, cömertlik ve ihsan esnasında insana şöyle denilir: 'Kendisinde yaratıldığın acizlik ve cimrilik özelliklerine bakarak nefsini bu niteliklerden temizle!' Allah şöyle buyurur: '*Nefsinin cimriliğinden sakınan kimse.*'[134] Başka bir âyette ise şöyle buyurur: '*Kendisine iyilik temas ederse cimri kesilir.*'[135] İnsan aslına baktığında ise, nefsi arınır ve iddia [kirinden] temizlenir.

BÂB

Teyemmüm İçin Temiz Toprağa Kaç Kez Vurulur

Bilginler, teyemmüm alırken elleri toprağa kaç kez vurmak gerektiği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre bir, bir kısmına göre de iki kez vurmak gerekir. İki kez vurmak gerektiğini düşünenlerin bir kısmı yüz ve eller için birer kez vuralacağını söylemişken bir kısmı ise eller ve yüz için ikişer kere vurmak gerektiği görüşündedir. Bize göre elleri bir kez vurmak yeterlidir. İki kez vurmada da bir beis yoktur. Vurmanın tek olduğunu belirten hadis bana göre daha sağlamdır. Bu nedenle bu görüş bana daha hoş gelmektedir.

Meselenin bâtınî yorumu ise, teyemmüm temizliğinin kendisiyle gerçekleştiği şeye [toprak ve yer] yönelmektir. Fiillerde birlemeyi esas alan, tek vuruşu benimser. Allah'ın koyduğu sebeplilik hikmetini esas alan kimse ise, iki vuruşu kabul eder. Allah sebebi ortaya koymuş ve kendisinden soyutlansa bile onu kendisine nispet etmiştir. Bunu göste-

ren bir örnek olarak *'Allah sizi ve yaptıklarınızı yarattı'*[136] âyetini verebiliriz. Allah önce olumlamış, sonra olumsuzlamıştır. Her fiilde bunu gören kimse, her organ için iki vuruşu kabul eder. En iyisini Allah bilir.

BÂB

Teyemmüm Eden Kişinin Toprağı Organlarına Ulaştırması

Bilginler bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre farz iken bir kısmı farz olmadığı görüşündedir. Onlara göre farz olan, elleri toprağa veya yere vurduktan sonra teyemmüm organlarına ulaştırmaktır. Güçlü görüş, ulaştırmaktır. Çünkü Allah 'ondan' demiştir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Nefsi [ilahi surete göre yaratıldığını bilmeyle] kazandığı üstünlük iddiasından horlanarak -ki horluk nefsin aslıdır- temizlemek kabul edildiğinde, [toprağı uzva] ulaştırmak farz değildir. Çünkü horluğu, üstünlük duygusu bulunan mahalle aktardığımızda, o mahalde horluğun bulunması imkânsız hale gelir. O yerdeki şey [büyüklenme], kendisini ortadan kaldırmak için gelenden daha güçlüdür. İkisi de aynı anda orada bulunsalardı, iki zıddın bir araya gelebileceğini kabul etmiş olurduk. Biri diğerini gidermede diğerinden daha öncelikli olmazdı.

Bu hususta doğrusu şunu demektir: Nefsin yüzü izzete çevrilmiştir. Böylece, izzet nurundan kendisini iddia ettiği şeye ulaştıracağı şeyleri kazanır. Bunun üzerine kendisine şöyle denilir: 'Yüzünü kendisinden yaratıldığın horluk ve zayıflığına çevir. Bu izzet duygusunun nurları üzerinde kalırsa, o zaman sen sensin!' Böylece insan ayağa kalkar ve bu nurlar kendisinde kalabilir. Yüzünü horluk ve zayıflığına çevirdiğinde ise, özü gereği izzetin nurları kendisinden kaybolur gider ve böylece Yaratanına muhtaç hale gelir, onun otoritesi altında zelil olur. Bu nedenle kimi bilginler, teyemmümde toprağı organa ulaştırmanın gerekmediğini söylemiştir. Âyette geçen 'ondan' kelimesinin parça anlamına geldiğini kabul eden ve toprağı organa ulaştırmayı gerekli görenler ise şöyle der: 'Nitelik kendi başına bilfiil var olamaz. Dolayısıyla onun

kendisiyle bilfiil varlık kazanacağı bir şeyde bulunması gerekir. Bu ise, insanın hakikatinden başkası değildir. Öyleyse onun niteliğinin horluk olması gerekir. Bu durumda onun temizlenmesi sahih olabilir.' Bu da teyemmüm eden kişinin toprağı organına ulaştırmasını kabul edenlerin görüşüdür.

BÂB

Bu Temizlik Neyle Yapılır

Şeriat bilginleri, toprağın dışında teyemmümün yapılabileceği şeyler hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre teyemmüm sadece toprakla yapılırken bir kısmına göre yerin üstünde bulunup temiz olan kum, taş, toprak gibi her şeyle teyemmüm yapılır. Bazı bilginler ise, bu görüşü kabul etmekle birlikte, topraktan üretilmiş tuğla, kireç taşı, kireç, çamur, mermer gibi şeyleri de teyemmüm yapılabilen şeylere eklemiştir. Bir kısım bilgin, toprağın yerde bulunmasını şart saymışken bir kısmı kireç ve elbisedeki tozlara da teyemmüm yapılabileceği görüşündedir. Bizim görüşümüz, yerde bulunup toprak denilebilecek her şeyin üzerinde teyemmüm yapılabileceğidir. Yerden ayrıldığında ise, sadece toprağın üzerine teyemmüm yapılabilir.

Bu meselenin batındaki yorumu şudur: Daha önce, yerden ayrıldığında toprak isminin kaybolduğunu belirtmiştik. Böylece artık taş, kum veya toprak diye isimlendirilir. Âyet teyemmümle ilgili olarak toprak ismini zikretmiştir. Böylece bu ismin yerden ayrılsa bile kendisine eşlik ettiğini gördük. Diğer şeylerde ise bunu görmedik. Bu nedenle, ister yerden ayrılsın ister ayrılmasın, toprakla teyemmüm etmeyi farz saydık. Şeri hükümler ise, hallerin isimlerine uyar. Hüküm de, halin veya ismin yer değiştirmesiyle yer değiştirir.

BÂB

Teyemmüm Temizliğini Bozan Şeyler

Şeriat bilginleri, Allah onlardan razı olsun, abdesti ve temizliği bozan her şeyin teyemmümü bozduğunda görüş birliğine varmış, iki durumda ise görüş ayrılığına düşmüştür. Birincisi, daha farz namaz kıldığı teyemmümle başka bir farzı kılmak isteyen kimsenin durumudur. Bir kısmına göre, ikinci farz namazın kılınması teyemmümü bozarken bir kısmına göre bozmaz. Ben de bozmayacağı kanaatindeyim. Ancak bence daha üstün olan, teyemmümü yenilemektir. Bu zorunludur. Çünkü bizim mezhebimiz, teyemmümün abdestin yerini almayacağıdır. Teyemmüm, Şari'nin bedel tarzında değil özel bir şekilde tespit ettiği başka bir temizlik türüdür. Daha önce şöyle demiştik: Hüküm hale uyar ve hüküm, hallerin ve isimlerin yer değiştirmesiyle yer değiştirir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Tecelli tekrarlanmadığı gibi bu temizlik de tekrarlanmaz. Hatta her tecelliye ait bir temizlik vardır. Öyleyse her namaz için de bir teyemmüm gerekir. Tecelliyi bir şeyde tecelli olması yönünden değil, sadece tecelli olması bakımından değerlendiren kimse, tıpkı abdestli gibi, tek bir teyemmümle istendiği kadar namaz kılınabileceğini söyler. Abdestliyle aralarında fark yoktur. Bunu şöyle ifade etmiştik:

En sonunda yüzünün tecellisi göze görünür.
'Geliniz', O'ndan başka kimse yoktur.

BÂB

Teyemmümlü İnsanın Su Bulması

Bir kısmına göre, suyun bulunması teyemmümü bozarken bir kısmına göre onu bozan şey pisliktir.

Meselenin batını yorumu şudur: Taklitçinin karşısına ilahiyat bahislerinden herhangi özel bir konuda taklit ettiği şeriatın sağladığı bilgiyle çelişen bir kanıt çıkarsa, bu kanıt onu taklitten çıkaramaz. Bir in-

sanı taklitten çıkaracak şey, [şeriatın hükmüyle çelişen] bu özel kanıt değil, o kişide şeriatı geçerli kılan aklın kanıtıdır. Bu anlamdaki akıl, insanın söz konusu meselede inandığı olayın aynısını ortaya çıkarır. Böylece, Şari'nin o meseledeki maksadının bu gözüken şey olmadığını anlar. İnsanı bu konuda uyaran ise, suyu bulmak mesabesindeki ortaya çıkan kanıttır. İşin gerçeğini araştırırsan, mesele burada da böyledir.

BÂB

Abdestle Yapılabilen Her Şey Teyemmümle Yapılabilir mi?

Şeriat bilginleri, Allah onlardan razı olsun, teyemmümle birden fazla namaz kılınıp kılınamayacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, kılınabilir. Bizim görüşümüz de budur. Bize göre daha uygun olan ise, kılınamayışıdır. Bazı bilginlere göre kılınamaz. Bu konuda bilginler arasında bazı ayrıntılarda görüş ayrılığı vardır.

Meselenin batındaki yorumuna gelirsek, daha önce tecellinin tekrarlanmasının yorumundan söz etmiştik [bu da öyle değerlendirilebilir].

Teyemmümün ana meseleleriyle ilgili görüşler ve bilginlerin açıklamaları hakkında açıklamalarımız özetle ve kısaca sona erdi. '*Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[137]

BÂB

Kaba Pislikten Temizlenme

Bilmelisin ki, temizlik iki türdür: Birincisi [kirlenmenin] sebebi bilinmeyen temizliktir. Bu, namazı engelleyen hadesten [manevi temizlik] temizlenmektir. İkincisi ise, necasetten [görünür pislik] temizlenmektir. Bu ise, sebebi bilinen temizliktir. Çünkü bu temizlik yıkamayla gerçekleşir. Bu temizlik, hadesten temizlenmek gibi, namazın geçerlilik şartı

mıdır, değil midir? [Bilginler bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür.] Bir kısmına göre bu temizlenme, müstakil bir farzdır. Namazın geçerlilik şartı değildir. Bazı bilginlere göre ise, namazın geçerlilik şartı olan hadesten temizlenmek gibi vaciptir. Bir kısmına göre güçlü sünnettir. Bir kısmına göre ise, hatırlandığında temizlenmek farz iken unutulduğunda ise düşer.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Bizim yolumuzda temizlik iki kısımdır: Sebebi bilinmeyen temizlik. Bu, hadesten temizliktir. Hades, kul için nefsî bir niteliktir. Bir şeyin, hakikatinden temizlenmesi nasıl mümkün olabilir ki? Hakikatinden temizlenseydi, dış varlığı ortadan kalkardı. Öyle olsaydı ibadetle kim sorumlu olacaktı? Bu meyanda, sadece Allah vardır. Bu nedenle şöyle dedik: Hadislikten temizlik, sebebi bilinmeyen temizliktir. Manevi pislikten temizlenmenin tarzı, Hakkın senin kulağın, gözün ve bütünün olmasıdır. Böylece seni var saydı ve sonra yok saydı. Sen, zatın bakımından sen iken, tasarrufların ve algıların bakımından O'sun [Ya da zat bakımından kendin görünürken tasarruf bakımından Hak ortaya çıkar].

Öyleyse sen, dış varlığın bakımından sorumlu ve hitabın mahallisin. O ise, senin herhangi bir fiilin olmayışı bakımından seninle amel edendir. Çünkü 'hades', fiilin kendisinde bir etkiye sahip değildir, fakat fiilde bir hükmü vardır. Hakkın [kendisiyle insanı] sorumlu tuttuğu hareket ve durağanlığı Hak ancak hareketli ve durağan olanla bilir. Kul mevcut olmayınca sadece Hak kalır. Hak ise, hareket ve durağanlıktan münezzehtir. Ya da, kendiliğinde kendi etkisine konu olur. Öyleyse, Hakkın eserinin mahalli olabilmek için kulun fiili gerekir. Bu fiilin 'hades' olması bakımından ise, kulun temizlenmesi gerekir. Namazın -ki o kendisinde ortaya çıkan fiilin kendisidir- kuldan meydana gelmesi geçerli olur. Çünkü kulun herhangi bir etkisi yoktur. Bilakis o, dış varlığı bakımından ilahi eserin kendisinde ortaya çıkması için bir sebeptir. Öyleyse, fiili görmekten -ki o manevi pisliktir- temizlenmekle, fiillerin başkasına ait olduğu ortaya çıkar. Bununla beraber, Hakkın zatının kabul etmediği fiil sahih olduğu için, kulun dış varlığı mevcuttur.

Necislikten temizlenmek ise böyle değildir. Necaset, kötü ahlâklardır ve [temizleme] sebepleri bilinen şeylerdir. Onlardan temizlenmek nezafettir. Başka bir ifadeyle necesatten temizlik, güzel ahlâklarla temiz-

lenmek ve bayağı huyları nefisten gidermek demektir. Öyleyse bu, nefislerin temizliğidir. Bununla bu ibadet amaçlansa da amaçlanmasa da birdir. İbadet amacı taşırsa, fazilet üstüne fazilet, nur üstüne nur olur. Kastedilmemişse, sadece fazilettir, o kadar! Çünkü güzel ahlâk, özü gereği istenilen bir şeydir. En üst mertebeleri ise, necis şeylerden temizlenmekle ibadet amacıyla kullanımlarıdır. Nefislerden necaseti gidermek ise -ki onların yerilmiş huylar olduklarını söylemiştik-, bize göre farzdır. Yoksa, ibadetin geçerlilik şartı değildir. Çünkü Allah onu özü gereği istenilen bağımsız bir ibadet saymıştır. Öyleyse bu temizlik, diğer farzlar gibi zikirle birlikte farzdır. Allah şöyle buyurur: '*Beni zikretmek için namaz kıl.*'[138] İlerdeki bölümlerde bunların zatlarıyla ilgili hükümlerden söz edeceğiz.

BÂB

Necaset Türleri Sayımı

Şeriat bilginleri, necaset sayılan şeylerin dört tür olduğunda hemfikirdir: Birincisi, su canlısı olmayan kan taşıyan hayvan ölüsüdür. İkincisi, nasıl ölürse olsun, domuz etidir. Üçüncüsü, su canlısı olmayan canlı veya ölüden ayrılmış bol miktarda hayvan kanıdır. Dördüncüsü ise, bebeklerin dışındaki insanların küçük-büyük dışkısıdır. Bunun dışındaki hususlarda ise görüş ayrılığı vardır.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Kan taşıyan kara canlılarının ölüsü hakkındaki görüş ayrılığına gelirsek, bilmelisin ki ölüm iki türdür: Birincisi, ölümle nitelenmiş kimsede önceki bir canlılığın ardından gerçekleşmeyen aslî ölümdür. Bu ölüme şu âyette işaret vardır: '*Ölü idiniz, Allah'ı nasıl inkâr edersiniz?*'[139] Burada söz konusu olan aslî ölüm'dür. Başka bir ifadeyle bu ölüm, mümküne ait olan yokluktur. Çünkü mümkün, kendiliğinde varlığı yok iken Allah tarafından hakikati bilinen bir şeydir. Sonra Allah şöyle buyurur: '*Sonra size hayat verdi.*'[140] İkinci ölüm ise, 'arızî ölüm'dür. Bu ölüm, canlıya ilişen ve onun canlılığını ortadan kaldıran şeydir. Buna ise şu âyette işaret vardır: '*Sonra sizi öldürür.*'[141] Bu konuda, anlatılmak istenen arızî ölüm budur.

Ardından başka bir nitelik ekledi ve şöyle dedi: 'Kanı olan.' Bunun anlamı, akışkan bir kanı olan canlı demektir. Kastedilen, akışkan bir canı, başka bir ifadeyle bütün parçalarına yayılan bir canı olan hayvandır. Burada, bütün varlıklarda olduğu gibi, hayatı kendisi olan şeyleri kastetmemiştir. Ardından başka bir nitelik ekleyip şöyle dedi: 'Su canlısı olmayan.' Burada ise deniz hayvanlarını değil, karasal hayvanları, yani karada yaşayan hayvanları kastetti. Deniz, bilgi demektir. Adeta şöyle der: 'Hayvan derken Allah'ın ilmindeki mevcudu kastetmiyorum.' Bu konuda görüş ayrılığı vardır. Ben, dış varlığı ortaya çıkan ve canlılığı havaya bağlı olan hayvanı kastetmekteyim. Bütün bu koşullarla, hiç kuşkusuz, hayvanın necisliği gerçekleşir. Bunların içinden bir şart eksildiğinde ise, görüş birliğiyle kastedilen şey olmamış demektir.

Kulun hayatı özünden kaynaklanmayıp ona ilişen bir şeydir. Bu nedenle hayat sahibi olmak nedeniyle böbürlenmesi ve iddia gütmesi uygun değildir. Kul, 'ben' demekle [benlik davası] iddia edip kendisine hayat vereni görmeyince, arızî ölümle karşılaşmıştır. Başka bir ifadeyle kula 'aslın budur' [denildi]. Böylece ölüm onu aslına döndürdü. Fakat, [benlik] iddiası ve kendisine hayat vereni unutması nedeniyle insan aslına temiz olmayarak dönmüştür. Sonra, bu iddiaya yol açan sebebe baktık, şöyle dedi: 'Onun karasal canlı olmasıdır.' Biz de, 'Onun karasal olmasının anlamı nedir?' diye sorduk. Bu kez 'canlılığı havadandır' dedi. Böylelikle insanı kaplayan şeyin hava olduğunu anladık. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Nefsi hevadan [arzudan, hava ile heva arasındaki anlam ilişkisine dikkat çekerek] alı koydu.'*[142] İki hava arasında gidip gelen herkesin yok oluşu kaçınılmazdır. Nitekim arkadaşımız Ebu Zeyd Abdurrahman el-Kâzâzî [ra.] şöyle demiştir:

Sağlıklı bir hava ve hastalıklı bir hava
Halimin o ikisiyle iyi olması imkânsızdır

Arkadaşım [bu mısraların bulunduğu kasideyi] Tilimsan şehrinde beş yüz doksan (590) senesinde bana okumuştu.

Bu koşullar kendisinde toplanan her kulun necis olduğuna dair bilginler görüş birliğine varmıştır.

Bu bağlamda domuz etinin yorumuna gelirsek, onun eti kandan kaynaklanan canlılığın yayıldığı yerdir. Çünkü et, donuk kan demektir.

Domuzluk niteliği, nefislerin tiksindiği pisliklere -ki onlar kötü huylardır- tutkunluktur. Bu et canlılığını yitirince, necis hale gelir. [Bunun batındaki karşılığı] Kötü ahlâk sahibi bir insanda şeriatın hükmü -ki onun ruhu demektir- kaybolduğunda, onun için ölüm gerçekleşmiş demektir. Allah şöyle buyurur: '*Kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür.*'[143] Âyetin devamında 'kötülük gibi' der. Böylelikle onu herhangi bir yönden sınırlamayıp kötü ahlâklara katmıştır. Sonra Allah, onu yapmayan kimse hakkında şöyle demiştir: 'Bağışlayan ve barış isteyen.' Allah, kötülüğe karşılık vermemenin iyi huylardan olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle 'hangi şekilde hayatını kaybederse etsin' dedik. Çünkü tezkiye onu temizlemez.

Hz. Peygamber, velisi olduğu bir insanın öldürülmesi nedeniyle katile kısas yapılmasını isteyen bir adama affetmesini veya kan parası almasını teklif etmiş ve 'diyet al' demiştir. Adam diretince Hz. Peygamber şöyle demiştir: '[Diyet almak yerine] Onu öldürürse, öldüren gibi olur.' Burada Hz. Peygamber '*Kötülüğün karşılığı kendisi gibi bir kötülüktür*'[144] âyetine gönderme yapmaktadır. Bu söz adama ulaşınca, Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve katili öldürmekten vazgeçmiştir. İyilik ve kötülük meselesi de buna dayandırılabilir. Bu konu, insanların ilgilenegeldikleri büyük bir sorundur. Bu konuyu bu kitapta zikretmiş olsak bile, meselenin ayrıntılı olarak ele alınacağı yer burası değildir.

Görüş birliğine varılmış necasetin üçüncüsü ise, karasal hayvanların kanıdır. Bu kan, canlı veya ölü bir hayvandan akıp bol, yani görünecek miktarda olduğunda [görüş birliğiyle] necis sayılmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, kara hayvanı Allah'ın bilgisinde değil, dışta var olan şeydir. Deniz canlısı ise, Allah'ın bilgisinde var olandır. Karasal hayvan, hava sayesinde canlılığını sürdürür. Kan ise, canlının hayatının kendisinden meydana geldiği bu buharın sıcaklığından çıktığı asıldır. Söz konusu şey, hayvani ruhtur. Kan bu pislikte asıl olunca, kendisinden meydana gelen şeye göre necaset hükmünü taşımada daha öncelikli olmuştur.

Kulun benlik sahibi olmasına yol açan şey, kendisine sahip olarak yaratıldığı izzet duygusudur. Çünkü insan, âlemin toplamı ve genel anlamda bütün varlıkların bir benzeri olarak var oldu. İnsan, bu konuda Allah'ın kendisine dönük inayetinden ve Allah'ın '*Siz ölü idiniz*'[145], '*Sen*

bir şey değilken biz seni yarattık'[146] ve '*Zikredilen bir şey değildi*'[147] gibi âyetlerde belirttiği aslî ölümden habersiz kalınca, bilginler 'insanın' necis olduğunda hemfikir olmuştur. 'İnsanın' necis olması ise, gözükmesi, bu makamdan habersiz kaldığının çoğalması şartına bağlıdır. Bu durum çoğalmazsa, bu hükmü vermede görüş birliği gerçekleşmez.

Dördüncü necaset ise, insanoğlunun idrar ve dışkısıdır.

Meselenin batındaki yorumu şudur: Bir şeyin mertebesi ve konumu yükselirse, onun küçük hataları büyür. Konumu ve mertebesi değersizleşen kimsenin ise büyüklüğü küçülür. İnsan şerefli bir konumdadır, mertebesi yüksek, Hakkın vekili ve meleklerin öğretmenidir. Öyleyse insanın, oturup kalktığı kimseyi temizlemesi ve içli dışlı olduğu kişileri nezihleştirmesi gerekir [bunu yapabilecek bir durumda olması gerekir]. İnsan hakikatinden habersiz kalırsa, doğasıyla ilgilenmeye başlar. Temiz yiyecek, içecek ve [giyecekler] ona eşlik eder. İnsan bunların temizlerini -hakikatiyle değil- kendi doğasıyla aldığı gibi, kötülerini de -hakikatiyle değil- doğasıyla çıkarır. Böylece [çıktıktan sonra] temizler necis -kan- olduğu gibi pisler de necis olur. Bunlar ise, dışkılardır. En uygunu kokuların pisliğinin kazandırmasıdır. Çünkü o, nefesler âlemindendir. Böylelikle necislik doğası bakımından meydana gelir. Bütün canlılarda böyledir.

Şu var ki, hayvanların hakikat ve ruhları yükseklik ve konum bakımından insanın hakikati gibi değildir. Onların horluk ve zelillik yönleri daha büyüktür. Bilginler, bu gibi şeylerin necisliğinde görüş birliğine varmıştır. Diğer canlıların idrar ve dışkılarında ise farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bununla birlikte, bütün bunlar [kan, idrar ve dışkı] doğadan meydana gelir. Doğayı dikkate alan kimseler, tümünün necis olduğunu söylemiştir. Üstün konumu ve düşüşü dikkate alan kimseler ise, insan idrarının ve dışkısının necis olduğunu söyleyip insanın konumunun büyüklüğü nedeniyle onu görmezden gelmez. Diğer canlılarda ise, görmezden gelir [çünkü mertebe büyükse küçük şeyler de büyür].

Böylece bilginlerin görüş ayrılığına düşmeleri ve görüş birliğine varmalarının sebebini açıklamış olduk. Allah'a hamd olsun. '*Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[148]

BÂB

Kansız Hayvanların ve Deniz Canlılarının Ölüsü

Şeriat bilginleri, bu iki ölü hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre bunlar temizdir ki ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise, deniz ölüsünün temiz, kansız kara hayvanlarının ölüsünün ise necis olduğu görüşündedir. Bunun istisnası, ölü olmadığı için görüş birliğiyle necis sayılmayan hayvanlardır. Bunlara örnek olarak, sirke kurdu ve yiyeceklerde meydana gelen kurtçuklardır. Ayrıca, kanı olmayanlardan başka, deniz ve kara hayvanlarının ölüleri de necis sayılmıştır.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Daha önce, bu temizliklerden kanın temizliğinin bâtınî yorumunu zikretmiştik. Kanı olmayan hayvanın ölüsünün temiz olduğunu söylemek, [batında] benlik davasından uzak durmak demektir. Çünkü kandan ortaya çıkan canlılık nedeniyle iddia meydana gelir. Yoksa, bütün canlılarda bulunan hayat nedeniyle bir iddia meydana gelmez. Bütün canlılarda bulunan bu hayat sayesinde herşey Rabbinin övgüsünü tesbih eder. Söz konusu hayat, asıl itibariyle temizdir. Çünkü o, kendilerini [kara ve deniz canlılarını] Allah'tan perdeleyen bir sebep olmaksızın, O'ndan meydana gelmiştir. Bazı bilginler ise, kanı olsa bile ölü deniz hayvanının temiz olduğunu kabul etmiştir. Çünkü o [bâtınî yorumda] Allah'ın bilgisindedir [bilgisindeki varlığa işaret eder]. Eşyanın Allah'ın bilgisinde herhangi bir hükmü yoktur. Eşyaya hükümler sadece dışta ortaya çıktıklarında ilişir. Bu ortaya çıkma, şeylerin [ilahi] bilgiden duyusal varlığa çıkmalarıdır.

Bilginlerin bu meselenin ayrıntıları hakkındaki görüş ayrılıkları da bu çerçevede yorumlanabilir.

Otuz üçüncü kısım sona erdi, onu otuz dördüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

BÂB

Ölü Olduğu Hakkında Görüş Birliğine Varılan Şeyin Parçaları

Şeriat bilginleri, ölü olduğu hakkında görüş birliğine varılmış bir şeyin parçaları hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bununla birlikte ölünün parçalarından etin ölü sayıldığında ise görüş birliğine varmışlardır. Daha önce, domuzun etinden söz ederken etin bâtınî yorumunu yapmıştık. Bilginler, kemikler ve tüyler hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre bunlar da ölüdür [dolayısıyla necistir]. Bir kısmına göre ise ölü değildir [dolayısıyla necis de değillerdir]. Ben de bu görüşteyim. Bir kısmına göre ise, kemikler ölü, tüyler ise ölü sayılmaz.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Bu meselede dikkate alınan ölüm, geldiği yerdeki canlılığı yok eden arızî-geçici ölümdür. Bu nedenle 'canlılık' denilen şeye baktık: Canlılığı gelişme şeklinde anlayan kimseler, tüy ve kemikleri ölü saymıştır. Canlılığı duyumsama diye görenler ise bunları ölü saymamıştır. Tüy ve kemikleri ayıran ise, şöyle düşünmüştür: Kemikler duyumsar, dolayısıyla [canlılığın kaybolmasıyla] onlar da ölmüştür; tüyler ise duyumsamaz, dolayısıyla onlar ölü sayılamaz. Gelişmeyi gıdaya, duyumsamayı hayvani ruha bağlayan kimselere göre ise, kemik ve tüyler ölüdür. Onlara göre, canlılığı gelişmek veya duyumsamak diye yorumlamak birdir. Gelişmeyi -gıdaya değil- Rabbına; duyulurları algılamayı -duyulara değil- yine Rabbına bağlayanlar ise, vasıtaya

iltifat etmez. Böyle bir insan, aslı müşahede etmekle [kendinden ve vasıtalardan] fani olmuştur. Asıl ise, yaratanıdır. Bir insan Hakkın kendisinin gözü ve kulağı olduğunu görürse -ki söz konusu olan duyusal gözdür-, canlılık ister gelişmek ister duyumsamak olsun, ona göre hiçbir şey ölü sayılamaz.

BÂB

Ölü Derisinden Yararlanmak

Bazı bilginler, ister tabaklansın ister tabaklanmasın, ölü hayvanın derisinden ilke olarak yararlanılabileceği görüşündedir. Bir kısmı ise, tabaklanmakla tabaklanmamayı ayırmıştır. Derinin temizliğinde ise görüş ayrılığı vardır. Bir kısım bilgine göre, tabaklamak deriyi temizler, bir kısmına göre ise tabaklamak deriyi temizlemese bile, bu deri kuru yerlerde kullanılır. Tabaklamanın temizleyici olduğunu düşünenler, zekât verilen hayvanlarda temizleyici olduğunda ittifak etmişlerdir. Başka bir ifadeyle bu, yenilmesi mübah olan hayvanların [derilerini] temizler.

Zekâta konu olmayan hayvanlarda [dolayısıyla yenilmesi helal olmayan] ise, görüş ayrılığı vardır. Bir kısmına göre tabaklamak sadece zekâta konu olan şeyleri temizleyebilir. Onlara göre, tabaklamak temizliği ifade etmede zekâtın yerini alır. Bir kısmına göre domuzun dışındaki hayvanların ölülerini temizlerken tabaklama yapılır. Bir kısmına göre ise, domuz da dahil olmak üzere tabaklamanın bütün hayvan ölülerini temizlediği görüşündedir.

Benim vardığım ve benimsediğim görüş ise şudur: Bütün ölü hayvanların derilerinden yararlanmak caizdir. Tabaklamak da, hiçbir hayvan ölüsünü dışarda bırakmaksızın, bütün hayvanların derilerini temizler.

VASIL

Meselenin Batındaki Yorumu

Daha önce neye ölü dendiğini belirtmiştik. Ölü hayvanın derisinden yararlanılabilir.

Bunun [batındaki anlamı] zahirî [hükümlerin] alınması ve benimsenmesidir. Hükümlerde bir tevile gitmeksizin ve lafzın gösterdiği hükmün zahirinden sapmaksızın zahiri [ifadeyi] benimseyene bir engel yoktur. Kimi sözlerin gösterdiği teşbihi benimseyenlere karşı bir kanıtımız olup 'zahire uymadın' diyemeyiz. Çünkü zahir dili teşbihi getirmemiştir. Söz gelişi misil, nitelik bildiren K [gibi] harfi zahirde bu anlama gelmez. Bu konudaki hata, tevilden kaynaklanır. Öyleyse açık lafız karşısında lafız böyle olunca, tevil ihtimali kalmaz. Ona bitiştiğinde ise, canlı karşısında ölü mesabesinde olur. Şari'den [ölü hayvan derisinden] yararlanmayla ilgili bir engel görmeyince asıl ilkeye göre hareket ettik. O ilke ise, *'Yeryüzündeki her şeyi sizin için yarattı'*[149] âyetidir. Burada Allah, temiz veya temiz olmayan diye ayırt etmedi. Böyle bir deri hakkında ise, kendisinden yararlansak bile, tabaklanmadığı sürece temiz hükmü vermeyiz. Tabaklandığında ise deri temizdir.

Şari'den gelen yoruma açık bir lafzın zahirine göre hüküm verir ve kastedilen anlamın da bu olduğu hakkında kesin bir yargıya varmayız. Hüküm hakkında ilk lafzın yol açtığı belirsizliği gideren başka bir nasla karşılaştığımızda ise, bu nas, içerdiği belirsizlik halinden ilk lafzı 'temizler.' İkinci haber, ilk rivayet için deriyi temizleyen tabaklamak mesabesindedir. Böylece, söz konusu şeye kendiliğinde ait olan [ilk temizlikle bu ikinci rivayetin sağladığı] temizliği birleştirmiş olduk. Bunu ise, ilk rivayeti, ikinci rivayet vasıtasıyla yorumlanabileceği anlamlardan birine kesin olarak yöneltmek demektir. Daha önce [bu şekilde] temiz değilken yararlandığımız gibi, şimdi de ondan yararlanırız. Daha önce özel bir yönden değil, [genel anlamda] ondan yararlanmıştık. Bu ikinci haber, ilk rivayeti daha önce kendisini kullandığımız zahirî anlamından başka bir anlama yöneltmiş olabilir. Bu nedenle 'özel bir konu bakımından değil, genel anlamda yararlanmak' dedik. Bizim dışımızdakiler ise ondan yararlanmayı ilkesel olarak kabul etmez.

BÂB

Deniz Canlılarının Kanı ve Karasal Hayvanların Az Miktardaki Kanı

Şeriat bilginleri, deniz canlılarının kanı hakkında görüş ayrılığına düştüğü gibi karasal hayvanların az miktardaki kanı hakkında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre balığın kanı temizdir. Bir kısmına göre ise, kanla ilgili ilkesel kanaate göre necistir. Bir kısmına göre ise, kanın az veya çok olması hüküm bakımından birdir. Bir kısmına göre de az miktardaki kan affedilmiştir.

Benim görüşüm şudur: Hangi hayvandan olursa olsun yasaklama, çok miktardaki bütün kanları içerir. Kanın yenilmesi de haramdır. Kanın necis olmasına gelirsek, Şari genel anlamda necis olduğu hakkında açık hüküm vermediği sürece bir konuda haram hükmü vermeyiz. Ya da Şari'nin necisliği hakkında hüküm verdiği yerde dururuz. Sakınmayla ilgili nas, her durumda [geçerli] bir nas değildir. Bu nedenle [haramı anlamak] zorunlu olarak bir karineye gerek duyar. Öyleyse sakınsak bile, haram olan her şey necis değildir. Öyleyse her şeyden haram olduğu için sakınmadık. Onun necis olması, şerî bir hükümdür. Bir şey ise, [dince necis olsa bile] akıl bakımından pis ve çirkin olmayabilir.

VASIL

Meselenin Batındaki Yorumu

Bir şeyin özü gereği gerektirdiği hüküm, o şeyin dış varlığının bulunması şartına bağlı olmadığı gibi bunun için, o şeyin varlığını belirlemek de bir şart değildir. Söz konusu şey, dışta bulunabileceği gibi bulunmayabilir de. Öyleyse, ister temiz, isterse temiz olmadığı şeklinde olsun, bir şey hakkında hüküm vermede bu durumlar eşittir. Hükme konu olan şeyin Allah'ın ilminde bulunması veya dışta mevcut olması bu duruma etki etmez. Bakınız! Tercih eden, mümkünün varlığını yokluğuna veya yokluğunu varlığına tercih etmiştir. Bununla birlikte o, imkân halinden ayrılmadığı gibi imkân onun için özünden kaynaklanan

zorunlu bir durumdur. İmkânsız için de imkânsızlık kendisinden kaynaklanan zorunlu bir özelliktir. Aynı şekilde, zorunluluk da Zorunlu için özü gereği sahip olunan bir niteliktir. Böylece, özü gereği zorunluluk yayılır. Aynı şey, mümkün ve imkânsız için geçerlidir. Mertebeler değişse bile, bunların hükmü değişmez.

BÂB

Bütün Hayvanların, İnsanlardan ise Bebeklerin İdrarının Hükmü.

Bilgi sahipleri, bütün canlıların idrarları ve dışkıları hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bunun tek istisnası, bebekleri göz ardı edersek, insanın idrar ve dışkısıdır. Bir kısmına göre tümü necistir. Bir kısmı ise, genel anlamda hepsini temiz saymıştır. Bir kısmına göre ise, onların hükümleri etlerinin hükümlerine göre değişir. Etinin yenilmesinin helal olan hayvanların idrar ve dışkıları da temiz olduğu gibi yenilmesi haram olan hayvanların idrar ve dışkıları da pistir. Yenilmesi mekruh sayılan hayvanların idrar ve dışkıları da mekruh sayılmıştır.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Eşyada temizlik asıl, necislik geçicidir. Biz, bu geçici durum gelmediği sürece, asılla beraberiz. Bizim mezhebimiz budur. Bu bağlamda kul, kulluğunda asıl bakımından temizdir. Çünkü o, fıtrata göre yaratılmıştır. Fıtrat, Rab için kulluğu ikrar etmek demektir. Allah şöyle buyurur: *'Rabbin Ademoğullarının bellerinden zürriyetlerini alıp kendilerine karşı tanık tutmuş ve 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti, onlar da evet diye cevap vermişti.'*[150] Hz. Peygamber bu âyetle ilgili olarak şöyle buyurur: 'Allah Âdem'i yarattığında, avucunu beline vurmuş, tıpkı zerrelere benzeyen şeyleri çıkarmış ve onları kendilerine karşı tanık tutmuştur.' Bilgi de, bilinenine ilişirken temizdir. Öyleyse Haktan bir konuda veya bir bilgide bir engelleme olunca, onun sınırında dururuz. Hayat da özü gereği temiz ve temizleyicidir. Allah'ın dışındaki her şey de canlıdır. Öyleyse her şey, asıl bakımından temizdir. Çünkü Allah, bütün âlemi el-Kuddus ismiyle yarattı.

'Allah'ın dışındaki her bir şey de canlıdır' dedik. Çünkü en genel ifade olan 'her bir şey', [ayette bildirildiği gibi] Allah'ın övgüsünü tesbih eder. Tesbih etmek ise, ancak canlıdan meydana gelebilir. Bununla birlikte Allah, kulaklarımızı donukların (cansızlar), bitkilerin ve akılsız canlıların tesbihlerini duymaktan engellediği gibi gözlerimizi de donukların ve bitkilerin hayatlarını görmekten engellemiştir. Bunun istisnası, Allah'ın kendisi için âdeti aştığı kimselerdir. Bunlara örnek olarak Allah'ın peygamberlerini ve kendilerine taşların tesbihini duyururken yanında bulunan sahabesini verebiliriz. Binaenaleyh bu olayda âdetin aşılması taşların tesbih etmesi değildi. Adet, kulaklarının kendisine ilişmesinde aşılmıştı. Biz de, başlangıç dönemimizde taşların tesbihini ve Allah'ın zikrini söyleyişlerini duyardık.

Varlıkların bir kısmı iki hayat ile canlıdır: Birincisi duyuyla algılanan hayattır, ikincisi ise, duyuyla algılanmayan hayattır. Bir kısmı ise, genel olarak duyuyla algılanamayan tek bir hayatla canlıdır. Bir kısmı ise, üç hayat türüyle canlıdır. Bu tür, insandır. İnsan, aslî hayat ile canlı olduğu gibi -ki o genel olarak duyuyla algılanamayan hayattır- aynı zamanda hayvanî ruhuyla da canlıdır. Hayvanî ruh, sayesinde duyumsamanın gerçekleştiği şeydir. İnsan, son olarak düşünen nefsiyle canlıdır.

Öyleyse âlem bütünüyle temizdir. Âleme [ya da âlemin bir parçasına] Hak kaynaklı 'necis' denilen bir durum ilişirse, o yerin necis olduğu hükmünü veririz. Bu hüküm, söz konusu özel nispette dince belirlenmiş ölçüye göre verilir. Eşyada necislik, nispetlerin ilişmesinden kaynaklanan bir durumdur. En büyük necislik ise, Allah'a ortak koşmaktır. Allah şöyle buyurur: *'Müşrikler necistir. Hiçbir necis, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasın.'*[151] Öyleyse şirk koşan kimse, özü gereği necistir. İman ettiğinde özü gereği temiz olur. Başka bir ifadeyle şirk necislik demek olduğu gibi iman da temizlik demektir. Anla! Çünkü el-Kuddûs'ten ancak nezih olan çıkabilir. Bu nedenle necasetin 'nispetlerin ilişmesinden kaynaklanan bir durum' olduğunu söyledik. Nispetler, var olmayan durumlardır. Öyleyse necisliğin dışta bir ilkesi yoktur. Çünkü dıştaki varlıklar, kendisinden çıktıkları asıl bakımından temizdir.

Burada, öyle sırlar vardır ki, onları ancak ehli olan kimselere şifahen aktarmak mümkündür. Çünkü kitap, ehlinin olduğu gibi ehli olmayanın da eline düşer. İşaret ettiğimiz şeyi anlayan kimse, büyük bir

hazine elde etmiştir. Dünya ve ahiret baki kaldıkça, yani var oldukça o hazineden infak eder. Yardımcı, Allah'tır. O 'insana beyanı öğretendir.'

BÂB

Az Necasetin Hükmü

Bilginler, az necaset hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, necasetin azlığı ve çokluğu birdir. Bir kısmına göre ise azı dikkate alınmaz. Bilginler, azın tanımı hakkında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre de kandan başka az ve çok birdir. Daha önce kandan söz etmiştik.

Bize göre, ayrılmanın mümkün olmadığı kısmın dışındakilerde, az ve çok birdir. Bu noktada, onunla namaz kılınıp kılınmayacağının dince bildirilmesini dikkate almayız. Çünkü o, başka bir yargıdır ve şeriatta o konuda ayrıntı yer almıştır. Şeriatın bildirdiği hükmün sınırında durulur ve o sınır aşılmaz. Çünkü bir şeyin necis olması, onunla namaz kılmayı engellemez. Şeriat bir kısmını bazı yerlerde görmezden gelmiş, bazı yerlerde dikkate almıştır. Hallerin bu hususta bir etkisi vardır. Hz. Peygamber ayakkabasına bulaşan kene kanı nedeniyle ayakkabasını çıkarmıştır. Fakat namazı batıl olmadığı gibi kıldığı namazı da yenilememiştir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Kötü huyların, bilgisizliklerin ve kötü zanların azı ve çoğu bazı yerlerde birdir. Allah ehlinin bu konuda kimi sözleri ve hikayeleri vardır. Zahirde bu meseleler hakkındaki görüş ayrılığının ayrıntıları ise, bulundukları yere göre değerlendirilir. Çünkü önceki fasıllarda bunların bâtında nasıl yorumlanacakları belirtilmişti.

BÂB

Meninin Hükmü

Şeriat bilginleri, meni hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba temiz midir, necis midir? Bazılarına göre temizken bazılarına göre pistir.

Meselenin batındaki yorumu: Yaratmanın bir kısmı doğaldır, bir kısmı doğal olmayandır. Bu ikisinin arasında fark vardır. Dilersek bu farkı dikkate alırız, dilersek almayız. Çünkü bize göre, doğal yaratmayla doğal olmayan yaratma arasında bir fark yoktur. Çünkü özel yön bakımından gerçekleşen doğal yaratma, Allah ehlince bilinir ve Kuran'da açıkça dile getirilmiştir. Bu yaratma, takdis mertebesinden ve el-Kuddûs isminden meydana gelmiştir. Bu özel yönden olmayan yaratma ise, bir şeyin kendi benzerinden meydana gelmesidir. Bu da, yaratma âlemi ve emir âlemi dediğimiz şeydir.

Yaratılmış bir sebep vesilesiyle meydana gelen şeylerin bulunduğu âlem, yaratılış âlemidir. Yaratılmış bir sebep vesilesiyle var olmayan her şey ise, emir âlemine aittir. Hepsi, gerçekte, emir âlemidir. Şu var ki sebepleri âlemden kaldırmamız mümkün değildir. Çünkü onları Allah koymuştur. Allah'ın koyduğu bir şeyi ise kaldırmanın imkânı yoktur.

Şöyle derim: Kendi nefsiyle Rabbinden perdelenen kimse temiz değildir. Meninin çıkışı, genellikle insanın, hatta canlının bütün varlığını kuşatan bir haz verir. Böylece kişi Rabbinden habersiz kalırken bir tek kendisinden çıkan şeyin hükmünün altına girer ki o da menidir. Öyleyse meni temiz değildir. Bu nedenle, ondan dolayı temizlenmemiz emredildi. Söz konusu temizlik, bedenin bütün parçalarını içeren genel temizliktir [yıkanma]. Çünkü meni 'eklemler ile omurgalar arasından çıkar.' Allah'ın doğal yaratılışı onun vesilesiyle gerçekleştirdiğini dikkate alan kimse, meninin temizliğine hükmeder. Çünkü meninin hali değişmiştir. Şöyle ki meni, mesanenin yoğunlaştırdığı sıkılmış kandır. Kan olmaktan çıktığı gibi aynı zamanda hükmü de değişmiştir ki hükmün değişmesi daha yerindedir. Öyleyse meni, bize göre temizdir. Şu var ki, kendisinden ayrıştıramayacağımız bir necislik ona bulaşırsa, bu durumda, kendisine ilişen necislik nedeniyle meninin de necis olduğu hükmünü veririz. Nitekim onun aslı ve esası da kandı. Aslı bakımından kandan

ibaret olan suretini korumuş olsaydı, çıktığında onun dince necis olduğu hükmünü verecektik.

BÂB

Necisliğin Temizlendiği Üç Yer

Necisliğin temizlendiği yerler, üçtür. Bunlar elbise, beden -yükümlü olanların bedenleri- ve mescitlerdir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Bâtınî elbiseler, niteliklerdir. Çünkü bâtının elbisesi, onun nitelikleridir. Şair İmrü'l-Kays Uneyze'ye şöyle der:

Bir huyum seni üzmüş ise
Elbisemi elbisenden sök çıkart

Şair, kalbine giymiş olduğu sevgi elbisesini kastetmektedir. Allah şöyle der: '*Takva elbisesi daha hayırlıdır.*'[152] Kanaatimce, aradaki durum kanıtları nedeniyle bu âyet '*En hayırlı yiyecek takvadır*'[153] âyetiyle aynı bağlamda yorumlanabilir. Bu iki âyet -burada takva derken kastedilen şeyin anlamını iyice kavrarsan- anlam bakımından birdir.

Bedenler ise, kalpler ve ruhlar demektir, bilesin. Mescitler ise, yakarma mekânlarıdır. Bu mekânların halleri de ilahidir.

BÂB

Necaset Bu Üç Yerden Neyle Temizlenir

Şeriat bilginleri, temiz ve temizleyici suyun bu üç yerden necaseti gidereceği hususunda görüş birliğindedir. Bize göre ise, taş, toprak ve sıvı gibi necasetin dış varlığını ortadan kaldıran her şey kullanılabilir. Necasetin gözle görülür bir rengi varsa, dış varlığında rengin silinmesi

de dikkate alınır. Bildiğimiz başka bir bilgi nedeniyle, görünür varlığı kaybolduktan sonra kokunun kalması ise dikkate alınmaz.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: '*Allah'tan sakının, Allah size öğretir*'[154], '*Allah'tan sakınırsanız, size bir furkan verir*'[155] gibi âyetlerde geçen takvanın ürünü olan bilgi, söz konusu üç yeri temizleyicidir ve [bulunan necaseti] gidericidir. Bunlar, bâtını yorumunda, nitelikler, kalpler ve hallerdir. Daha önce belirttiğimiz gibi, bunlar, elbiseler, bedenler ve mescitlerdir.

Şeriat bilginleri, taşın necaseti 'iki çıkış yeri'nden [ön ve ard] temizlediği konusunda da hemfikirdir. Bu temizleme, şeriatta 'isticmar [taşla temizlik]' diye isimlendirilir. Bence, tek taşla yapılırsa taşla temizlik gerçekleşmiş olmaz. Çünkü tek taşla yapılması, 'isticmar'ın anlamıyla çelişir. [Kelimenin türetildiği] 'cemra', çoğuldur ve çoğulun en azı ikidir.

Görüş birliğine varılmış meselenin bâtınî yorumu şudur: Allah taşlar ile kalpler arasında bir takım durumlarda bir ilişki saptamıştır. Bu ilişkinin ifade edildiği yerlerden biri '*Sonra kalpler katılaştı, onlar taşlar gibi, hatta daha da katılaştı*'[156] âyetidir. Kasvet ya da kalp katılığı, her ne olursa olsun, temizlenilmesi gereken kirlerden biridir. Çünkü kalp katılığı, kalp kirlerinden biridir. Bunun bir kısmı sorumlu olmayı gerektirirken bir kısmı göz ardı edilir. '*[Taşlardan bile katıdır, çünkü] Taşların bir kısmı parçalanır ve onlardan nehirler çıkar.*'[157] Kastedilenler, kalplerden meydana gelen geniş ve derin bilgilerdir. Bu bilgiler, bilinenlerin çoğunluğunu içerir. Bu bilgilerin 'ortaya çıkması' ise, farklı bilim dallarında öğretim amaçlı olarak bilginlerin dillerinde ortaya çıkmalarıdır.

Taşların bir kısmından, '*parçalandıklarında su çıkar.*'[158] Bunlar, hallerin baskın geldiği kalplerdir. Böylece, görünürde, kalplerin parçalanması ve içerdikleri bilgi ölçüsünde mensuplarının dillerinde bilgiler ortaya çıkar, insanlar da o bilgilerden yararlanır. Taşların bir kısmı da '*Allah korkusundan yuvarlanır.*'[159] Taşlara benzeyen kalplerin düşmesi, izzetinden kulluğuna inmeleri ve asıl bakımından sahip oldukları acizlik ve eksikliğe bakmalarıdır. Daha önce, suyun söz konusu yerlerdeki necisliği temizleyici olduğunu belirtmiştik. [Taşın temizleyici olmasının sebebine gelirsek] Suyun kaynağı olan taşların iki çıkış yerinden necaseti gidermedeki hükmü, kendisinden çıkan suyun hükmü gibidir.

Bâtında bunun yorumu, sudur. Nitekim [taşların eylemi olarak zikredilen] korku da, kendisiyle temizlenilen şeylerden biridir. Korku, razı olunmuş ve Allah'tan razı olmaları istenilmiş Allah'ı bilenlerin özelliklerinden biridir. Allah şöyle buyurur: *'Allah'tan ancak bilginler korkar.'*[160] Başka bir âyette ise *'Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuştur. Bu Rabbinden korkan içindir'*[161] buyrulur.

Öyleyse bilgi, özellikle de takva duygusunun meydana getirdiği bilgi temizdir ve temizleyicidir. Başka bilgiler de temiz ve temizleyici olsalar bile, işaret ettiğimiz bu bilginin gücüne sahip değillerdir. Öyleyse taşların kendisiyle nitelendiği korku, onları düşmeye ve yuvarlanmaya sevk eden şeydir. Bu ise [bâtınî yorumda], Allah'ın verdiği yükseklikten aşağı inmektir. Kur'an kendilerini düşmek özelliğiyle niteleyince, dağlardaki taşları kastettiğini anladık. Dağlar, Allah'ın kendileriyle yeryüzünün sallanmasını engellediği direklerdir. Allah onları direk sayınca, bu durum, yüksek konumları nedeniyle kendilerine bir böbürlenme getirdi. Bunun üzerine söz konusu taşlar, *'Bu ahiret yurdudur, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan kimselere veririz, son, takva sahiple-rinindir'*[162] âyetini duyunca, Allah korkusundan düşmüşlerdir. İrade de kalplerin niteliklerinden biridir. Böylece kalpler -yükseklikleri Rablerinden kaynaklansa bile- yüksekliklerinden aşağı inmiş, Allah korkusundan [aşağı] düşmüştür. Bunun nedeni, kendisine göçecekleri ahiret yurdunda nasipsiz kalmaktan endişelenmek ve çekinmektir. Burada ahiret yurduyla mutluluk diyarını kastetmekteyim. Çünkü ahirette bedbahtlık ve mutluluk diyarı olmak üzere iki yer vardır. Bu nedenle kalpler, temiz ve temizleyici olmuştur.

Taşların, iki çıkış yerini temizlemeye tahsis edilmesine gelirsek, 'iki çıkış yeri' derken katı dışkı ile idrarın çıktığı yerleri kastetmekteyim. Bilmelisin ki, Hakkın kalplerde iki tecellisi vardır. Birinci tecelli, yoğunlardadır. Söz konusu tecelli, basiret ve hayalin algıladığı suretlerdeki tecellisidir. Örnek olarak, Hakkın rüyada görülmesini verebiliriz. Burada Hak, duyuyla algılanan suretlere benzer bir surette [kendini] gösterir. Kuşkusuz Allah şöyle buyurur: *'O'nun benzeri yoktur.'*[163] Bu bilgi, uyurken veya ibadetinde tahayyül ederken tecelli ettiği suretlerden biri olan bu suretle Hakkı sınırlamayı [yanlışlığını] kalbinden giderir. [İbadette tahayyül etmeye dönersek] Hz. Peygamber, kendi arzusundan değil -çünkü o kendi arzusundan konuşmaz- Rabbinden aktardığı

bir hadiste şöyle der: 'Allah'a sanki O'nu görürcesine ibadet et.' Burada, sanki edatı gelmiştir. Bu edat, hakikatleri['n bilgisini] verir.

Hz. Peygamber 'Ben gerçek bir müminim' diyen birine şöyle demiş: 'İmanının hakikati nedir?' Sahabe, 'Sanki Rabbimin Arş'ı ortaya çıkmış, ben de ona bakıyorum' demişti. Burada da, sanki ve görme [bakma] kelimeleri zikredilmiştir. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber kendisine 'Bildin, öyle devam et' demiştir. Böylece Hz. Peygamber, sahabenin bilgi sahibi olduğuna tanıklık etmiştir. İşte bu diğer tecellidir. Çünkü hayal tecellisi, duyu tecellisinden karşılaştırılamayacak ölçüde daha latiftir. Bu nedenle, insanın iç dünyası gibi, bu tarz tecelli hızla şekilden şekle girer. Ahirette ise, insanın dış yönü böyle olacaktır. Bir rivayette, cennette bir çarşı bulunduğu bildirilir. Bu çarşıda alış veriş olmaz. Orası, suretlerin bulunduğu bir yerdir. Kim hangi sureti isterse, o surete girer. Bu durum, dünya hayatında insanın iç dünyasının durumuna benzer.

İbadet eden insan ibadet ettiği şeyi, görebileceği bir surete dönüştürdüğünde, adeta onu kalbinden gözüyle görebileceği birinin suretine indirmiştir. Bununla birlikte, bu esnada dıştan bir suret söz konusu değildir. Nitekim uykuda gerçekleşen tecellide de durum böyledir. Öyleyse bu tahayyül Hakkı sınırladığında -ki Hakkın kendisiyle sınırlanacağı bir sınırı olamaz- [ortaya çıkan kirden] temizlenmek, sınırlamalardan korkmayı bilmekle gerçekleşir. Söz konusu bilgi, daha önce belirttiğimiz taşlardır [taşlara ait bilgidir]. Öyleyse kalbin temizliği, böyle bir benzetme ve sınırlamadan korkmak demektir. Çünkü Hakkın 'benzeri yoktur.'

Taşların iki çıkış yerini temizlediği hakkında bilginlerin görüş birliğine vardığı düşüncenin bâtındaki yorumu budur. Onlar, sözü geçen görüş birliğine varılmış konuların dışında, kimi konularda ise görüş ayrılığına düşmüştür. Bunlar, belirtilen yerlerden necaseti gideren sıvı ve katı cisimlerdir. Bir kısmına göre, temiz olduğu sürede katı ve sıvı her şey her yerdeki necaseti temizler. Ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise, su ve taşla temizlenmek gibi görüş birliğine varılmış hususların dışındaki şeylerle temizlenmeyi genel anlamda reddetmiştir. Daha önce su ve taşla temizlenmeyi zikretmiştik.

BÂB

Kemik ve Tezekle Temizlenmek

Şeriat bilginleri, kemik ve tezekle temizlenme hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler bunu kabul etmezken, bunlardan başka temizleyici maddelerle temizlenmeyi caiz görmüşlerdir. Bazı bilginler, ekmek gibi yenilebilir-saygın şeyleri istisna saymıştır. Bir rivayette kemiklerin 'cin kardeşlerimizin yemekleri olduğu' bildirilmiştir.

Bazı bilginler ise, kullanımı israf sayılabilecek şeylerle temizlenmeyi uygun görmemiştir. Bunlara örnek olarak, altın ve yakut gibi şeyleri verebiliriz. Burada israf diye sınırlamaları, yeterli bir açıklama değildir. Bu konuda anlaşılabilir başka bir neden gösterselerdi daha iyi olurdu. Fakat bu gibi şeylere bakmak gerekir: Altın sikke haline getirilmiş ve üzerinde Allah'ın adı ya da başka bir dilde olduğu için Allah'ın isimlerinden biri olmasından endişe edilen bilinmeyen bir isim olabilir ya da üzerinde bir suret bulunabilir. Bu gibi durumlarda, altın veya yakut olduğu için değil, böyle bir nedenle kendisiyle temizlenmekten sakınılır.

Bazı bilginler ise, temizlenmenin sadece taşlarla olacağı görüşündedir. Bazı bilginler, tezekle temizlenmeyi mekruh saysalar bile, kemikle temizlenmeyi caiz görmüştür. Bir kısmı ise, temiz ya da pis her şeyle ön ve arka çıkış yerlerinin temizlenebileceği görüşündedir. Bu görüş sadece Taberi'ye aittir.

VASIL

Meselenin Bâtınî Yorumu

Kötü huylardan ve bilgisizliklerden her neyle temizlenmek mümkün ise necaseti gidermek ve temizlemek için o şeyin kullanımı caizdir. Örnek olarak, iyi bir huyu veya kötü huyu, konusunun değeri nedeniyle değerli bir bilgiyi veya bulunduğu mahalli temizlemekten başka etkisi olmayan [değerli olmayan] başka bir bilgiyi verebiliriz. İşte Taberi'nin çoğunluktan ayrılıp tek kaldığı görüş böyle yorumlanabilir.

Bazı insanlar ise, temizlemede temizleneni değil temizleyeni dikkate alıp şeriata ve onun bu çerçevede ayrıntılandırdığı şeylere uyabilir. Böyle bir insan, Allah'ın dini hakkındaki kavrayışı ölçüsünce Şari'nin [maksadını anlamasına] göre hareket etmiş demektir. Çünkü Allah'tan anlamada insanların yaratılışları farklı farklıdır. Bu husus, içtihadın gerçekleşmesine yeridir. Böyle bir insana göre necaset, güçlü bir kanaatle Şari'nin kastı olduğuna inandığı şeyle temizlenir. En uygunu budur. Bu durum, zahirde ve batındaki hükümlerde eşit ölçüde sirayet eder. Bunu ayrıntılandırmak gereksizdir.

BÂB

Necaset Nasıl Temizlenir

Bunlar, yıkama, meshetmek, su serpmek ve dökmektir. Kastedilen şey, suyu necaset üzerine dökmektir. Nitekim bir rivayette şu aktarılır: Bir bedevi, mescide idrarını yapmış. İnsanlar kendisine bağırmışlar. Hz. Peygamber ise 'Adamı bırakın!' demiş. Adam idrarını yapınca, Hz. Peygamber bir kova su getirilmesini ve idrarın üzerine dökülmesini emretmiş.' Bu durum, yıkanma veya meshetmek veya su serpmek diye isimlendirilemeyecek bir eylemdir. Bu nedenle [temizleme tarzlarına] dökmeyi de ekledik. Bilginler ise, bu lafzı kullanmamış ve onu yıkamanın bir türü saymışlardır. Böylece dökmek yerine yıkamak lafzını kullanmakla yetinmişlerdir. Biz ise, bu durumu 'dökmek' lafzıyla açıkça belirtmenin daha uygun olduğunu gördük. Çünkü ravi, [hadiste eylemi] yıkamak diye isimlendirmemiş, dökmek lafzıyla zikretmiştir.

Bilmelisin ki, temizlik tarzlarının derecelenişindeki bu farklılık, Muhammed ümmetine bir kolaylık olsun diye, necasetlerdeki değişmeden kaynaklanır. Amaç, necasetin belirli ya da belirsiz (mevhum, sanal, muhayyel) varlığını ortadan kaldırmaktır. [Bâtınî yorumuyla] Vehim ya da göz ne ile bu niteliklerden temizlenirse, o şey temizlikte kullanılır. Temizleyicilerden daha genel olanın kullanımı, özel olanın kullanımını içerir. Bu nedenle, anlayabildiysen, özel olanın kullanımı gereksizleşir. Daha genel olana yıkanmayı örnek verebiliriz. Çünkü yıkanma, daha geneldir ve diğer şeyleri gereksiz hale getirir. Şari ise, [temizlemek için]

dökmüş, yıkamış, mesh etmiş ve su serpmiştir. Serpmek, yaymak demektir. Bütün bunlar hakkında bir takım rivayetler vardır ki, onların ele alınacağı yer fıkıh kitaplarıdır.

VASIL

Bu Konuda Bâtınî Yorum

Konu kötü huylar ise, kendisini kullandığımızda bütün kötü huyları giderecek bir nitelik bulduğumuzda, onu kullanırız. Bu durumda söz konusu nitelik, somut ya da mevhum varlığıyla necasetleri ortadan kaldıran tüm nitelikleri kuşatan yıkanmaya benzer. Bu tarzın kullanımı, daha uygun ve daha kolaydır. Bunu kullanmak mümkün olmazsa, her bir kötü huya ve onun varlığını ortadan kaldıracak niteliğe bakıp -başkasını değil- sadece onun ilgili olduğu kötü huyu gidermek için kullanmak gerekir. Bu meseledeki bağlayıcı açıklama budur.

Temizleyiciler hususunda meshetmek, su serpmek ve bunların sayısı hakkında pek çok görüş ayrılığı vardır ki, onların ele alınacağı yer burası değildir. Allah ömür verir ve nasip ederse, şer'î hükümlerin [bâtınî] yorumları hakkında bir kitap yazmak niyetindeyim. O kitapta iki yöntemi uzlaştırmak için, bütün tarzlarıyla ibadetlerin hükümlerini, bilginlerin görüş ayrılıklarını zikredeceğiz ve iki yaratılışta ve iki surette, başka bir ifadeyle zahirde ve bâtında şeriatın [gözettiği] hikmetini ortaya koyacağız. Böylece kitap, zahir ehlini [fıkıhçılar] ile nispetleri ve ölçüleri araştıran bâtınî yorumu benimseyenleri uzlaştıran bir kitap olur. Yardımcı Allah'tır. O'ndan başka Rab yoktur.

BÂB

İstinca ve Tuvalete Girme Adabı

Bu konuda pek çok rivayet ve emir vardır. Örnek olarak, sağ elle istinca [etmeyle ilgili yasaklama] veya küçük abdestte cinsel organı sağ

elle tutmamak, ihtiyacı giderirken konuşmamak ve tuvalete girerken Allah'a sığınmayı dile getiren rivayetleri verebiliriz. Bunlar oldukça fazladır. Bazı bilginlere göre, bütün bu rivayetler mendup olarak yorumlanabilir [rivayetlerdir]. Fakihlerin çoğunluğu böyle düşünür.

Meselenin bâtındaki yorumuna gelirsek, bütün bunlar zorunludur. Hakkın emirleri söz konusu olduğunda bâtındaki hüküm, zahirdeki hüküm gibi değildir. Allah insanın sadece kalbine bakar. Bu nedenle kulun kalbini sürekli temiz tutması bir zorunluluktur. Kalp, Allah'ın kulda baktığı yerdir. Şeriat ise, insanın dışına bakar ve dünya yurdunda, yükümlülük âleminde insanın bâtınına değil, dışını ve zahirini dikkate alır. Ahirette ise bunun tersi gerçekleşecektir. Orada 'sırlar ortaya çıkar.' Bununla birlikte şeriat, dünya hayatındayken de belirli-özel fiillerde insanın içini ve bâtınını dikkate alır. Bu fiillerin bir kısmını şeriat farz kılmış, bir kısmını ise teşvik etmiştir; bir kısmı ise şeriatın yapılması veya yapılmaması arasında serbest bıraktığı davranışlardır. Başka bir açıdan, şeriat bu fiillerin bir kısmının yapılmasını yasaklamış, bir kısmının yapılmasını ise kerih saymıştır. Yapılmaması söz konusu olan fiillerde de aynı taksim geçerlidir.

Şeriat bilginleri, bu adaplar arasında, büyük-küçük abdesti yaparken kıbleye dönmekle sırt çevirmede görüş ayrılığına düşmüştür. Bu noktada üç görüş ileri sürülmüştür: Bir kısmına göre, nerede olursa olsun, büyük-küçük abdestini bozan kimsenin kıbleye dönmesi caiz değildir. Bir kısmına göre ise, genel anlamda kıbleye dönmek caizdir. Benim görüşüm de budur. Fakat kıbleye dönmemek, daha üstün ve faziletlidir. Bir kısmına göre ise, bina edilmiş tuvaletlerde kıbleye dönmek caizken boş alanlarda kıbleye dönmek caiz değildir. Her görüş sahibinin dayandığı bir kanıtı vardır ki şeriat bilginleri kendi kitaplarında bu hususları zikretmiştir.

VASIL

Meselenin Bâtınî Yorumu

Hz. Peygamber, Allah'ın namaz kılan müminin kıblesinde bulunduğunu ve namaz esnasında kulun Rabbiyle yüzyüze (karşı karşıya) geldiğini bildirdi. Kimi bilginler, 'Allah'ın bulunması'nın nispet edildiği

kıblenin, bilinen kıble olduğunu anlamışken [bazı bilginler ise] bu bulunmaklığın kulun namazı esnasında kıbleye nispet edildiğini anlamıştır. Kıblenin bu nispet olduğunu anlayan kimseler, saygısızlık anlamına geleceği için, ihtiyaç giderirken kıbleye dönmeyi caiz görmez. Kastedilenin namaz kılanın hali olduğunu anlayanlar ise, ihtiyaç giderirken kıbleye dönmeyi caiz saymıştır. Çünkü ihtiyacını gideren insan, bilinen tarzıyla namaz kılan insan değildir [ki Rabbi karşısında bulunmuş olsun].

Namazın ruhunu -ki o sürekli olarak Allah karşısında huzur ve bilinç sahibi olmak ve O'na yakarmaktır- dikkate alan kimselerin bütün davranışları namaz olur. Çünkü böyle bir insan hiçbir zaman namazın ruhundan ayrılmaz. Bunlar, sürekli olarak Allah karşısında huzur ve bilinç sahibi olan kimselerdir. '*Onlar ki namazlarında süreklidirler*'[164] âyetinin işari yorumunda bunlara işaret edilir. Başka hallerde değil de sadece ihtiyaç giderirken Allah karşısında olduğu fikri aklına gelen kimseye gelen düşünce ise, şeytanî bir düşüncedir. Böyle bir düşünceye bel bağlanamaz. Böyle bir durumdaki insan, bize göre, zorunlu olarak kıbleye yönelmekten sakınmalıdır. Çünkü aklına gelen düşünce 'şeytanın amelidir.' Bize ise, '*o, şeytanın ameli olan bir pisliktir, ondan sakının*'[165] âyetinde şeytanın amelinden uzak durmak ve sakınmak emredildi.

Bazı bilginlerin ise, açık alanlarda değil, bina edilmiş tuvaletlerde kıbleye dönmeyi kabul ettiklerini belirtmiştik. Çünkü bina edilmiş tuvaletler ve binalar, [bâtınî yorumda] toplanmışlık ve bütünlük haline işaret eder. Böylelikle bu hal, ilâhî isimlerin bütünlüğüne benzer. Her şey, akledilir hale gelmesini sağlayan ilâhî bir hakikat ile irtibatlıdır. Çünkü madum [yok olan], tenzihle irtibatlıdır. Dolayısıyla, bu hal sahibi [irtibatlı olduğu] söz konusu hakikat yönünden Rabbini müşahede etmekten yoksun kalmaz. Çünkü bina ve yapı buna kanıttır. Böylelikle insanın kıbleye dönmesi ve bulunduğu mertebenin hükmüne göre [davranması] caiz olur.

Boş alanlar ise, [batında] insanın tek başına olduğu durumdur. Dolayısıyla insanın ihtiyacını giderirken kıbleye dönmemesi için bir engeli yoktur. Bu nedenle insan, Şari'nin sözüne hürmetin gereği olarak saygılı davranır ve kıbleye dönmez. Çünkü boş alanda -kendi seçiminden başka- ilâhî hakikati görmekten sınırlayacak hiçbir hal yoktur. Kö-

leye [kul] ise, efendisinin karşısında seçim sahibi olmak yaraşmaz. Allah şöyle buyurur: '*Rabbin dilediğini yaratır ve seçer.*'[166] O'nun seçtiği şeylerden biri de yapılar ve binalardır. '*Onların seçimleri yoktur.*'[167] Başka bir ifadeyle, Hakkın kendileri için seçmediği bir şeyi kendileri seçemezler. Dolayısıyla onlar, seçme imkânına sahip değillerdir. Bilakis onlar, dince belirlenmiş sınırlarda dururlar. Çünkü yasayı koyan, Allah'tır. İnsan, ihtiyaç giderirken kıbleye yüzünü veya sırtını dönmeyi onaylayan veya yasaklayan bütün rivayetleri bu bakış açısıyla değerlendirmelidir.

Böylece temizliğin bölümlerinde ilkelerin yerini alacak hususları zikrettik. Temizliklerle ilgili toparlayıcı sözümüz şu olabilir: Anlamı akledilir olan şeylerden temizlenmek, cedelci veya burhanî [vücûdî] kanıtlardan pisliği giderecek her şeyle yapılır. Çünkü amaç, temizleyen şey temizlenen yere başka bir pislik bırakmadığı sürece, neyle temizleneceği değil, pisliğin giderilmesidir. Temizleme aracı başka bir pislik bırakırsa, söz konusu yer temizlenmiş sayılmaz.

Anlamı bilinmeyen şeylerin temizlenmesi ise, Allah'ın veya peygamberinin bu konuda belirlediği şeylere bağlıdır. Böylece, onların belirlediği şeylerle pislik temizlenir. Hak dilerse bunun anlamını ve [temizlenen şeyle] ilişkisini sana bildirir. Allah bu ilişkiyi sana bildirirse, senin için temizlenmek, kesinleşmiş bir bilgiden meydana gelir. Böyle olmazsa, yapılan şey kulluk diye isimlendirilir. Bütün sorumluluklarda geçerli olan sebep budur. Başka bir ifadeyle kulluk, bütün yükümlülükleri ortaya çıkaran birleştirici nedendir. '*Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[168]

Otuz dördüncü kısım sona erdi. Bununla kitabın beşinci sifr'i de bitti. Bunu otuz beşinci kısım takip edecektir. Bu bölüm, namazın sırlarıyla ilgili altmış dokuzuncu bölümdür.

ALTINCI SİFR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALTMIŞ DOKUZUNCU BÖLÜM

Namazın Sırlarının Bilinmesi

Nice namaz kılanın namazından yoktur payı
Mihrabı görmek, yorulmak ve cefadan gayrı.

Kimisi vardır, farz ya da nafile bile kılsa
Daima karşılıklı konuşma halindedir.

Nasıl olmaz ki! Hakkın sırrı, onun imamıdır!
Cemaat bile olsa, hiç kuşkusuz, ulaşmıştır menzile.

Namazda (başka eylemleri) yasaklayan, getirilen tekbirdir
O yoksa, kişinin (fiillerde) serbest kalması ya da uzak durması birdir

Namazı sona erdiren ise, (imama) tabi isen (yanındakine) selamdır.
Çünkü namaz kılan 'isra gecesinde' yüce (mertebeden) döner

Bu iki makam arasında bulunmaz bir gaye
Gaybın sırları ise hissedilmez ve görülmez.

Namaz vaktinden uyuyan var ya!
Vaktin biriciği, teki ve kutbudur, o istiva etmiştir.

Namazda unutma ve gaflet helal kılındı
Rahman insana hatırlattığında, unuttuğunu telafi eder

Bir yere gitmek üzere binekli ise
Farz namazının yarısı eksiltilir (yolcu namazı)

Sabah namazıyla akşam namazı ise başka!
Çünkü sabah ve akşam vaktinde gizli bir sır vardır

Tekliği nedeniyle, yüce çifti muhafaza et ki
İlk Şamlının elde ettiğini elde edesin!

Yalnız kılmak ile cemaatle kılmak arasında yirmi yedi (derece) vardır
Namaz kılan, Tuva'da (mukaddes vadi) bulunursa.

Bayram namazını sakın unutma, onun namazında bulun
Aydınlatıcı güneş doğup yükseldiğinde.

Cuma namazına giderken aceleyle yola koyul
Yüce yarışta yarışanlardan olursun

İki aydınlık cismin (güneş ve ay) tutulması gerçekte
Ey yiğit! Nefsinin varlığının önünde perde olmasıdır

Yağmur duasına çıkan kişi elbisesini ters çevirir
Seni hasta eden halleri beğenilenlerle değiştir

İşte istenilen ihlaslı ibadetler bunlardır
İnsan için çaba gösterdiğinden başka bir şey yoktur.

Allah, Ruhu'l-kuds ile sana yardım etsin, bilmelisin ki, 'salât' kelimesi, üç kişiye tamlama yapılırken iki anlamla da dördüncü bir kişiye tamlama yapılır. Birincisi genel, ikincisi ise genel olmayan [özel] anlamdadır. Salât, Hakka genel anlamıyla tamlama yapılır. Genel anlamda salât, rahmet ve merhamet etmek demektir. Allah, kendisini er-Rahîm diye nitelediği gibi kullarını da onunla nitelemiş ve erhamü'r-râhimîn, 'merhametlilerin en merhametlisi' demiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah merhametli kullarına merhamet eder.' Allah şöyle buyurur: '*O size salât eder.*'[169] Allah kendisini 'yusalli', yani salât edici olmakla niteledi. Allah, karanlıklardan ışığa çıkarmakla size merhamet eder. Başka bir ifadeyle, sapkınlıktan hidayete, bedbahtlıktan mutluluğa çıkarmakla size merhamet eder.

Salât, müminler için dua etmek, merhamet ve mağfiret dileme anlamıyla meleklere tamlama yapılır. Allah şöyle buyurur: *'Allah ve melekleri size salât eder.'*[170] Meleklerin salât etmesi, zikrettiğimiz şeydir. Allah melekler hakkında şöyle buyurdu: *'Onlar iman edenler için bağışlanma diler.'*[171] Şöyle derler: *'Tövbe edip senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru.'*[172] Başka bir ayette ise, *'onları günahlardan koru'*[173] dedikleri bildirilir. Allah'ım! Hakkımızda meleklerin salih duasını kabul eyle!

Salât, insanlara rahmet, dua ve -daha sonra zikredeceğimiz üzere- dince bilinen özel fiiller anlamında izafe edilir. Böylece insanlık, salât denilen şeyin bu üç mertebesini kendinde toplar. Allah bize emrederken şöyle der: *'Salâtı yerine getirin (ikame).'*[174] Salât melek, insan, hayvan, bitki, maden vb. gibi Allah'tan başka bütün yaratıkların her birine, kendisine farz kılındığı ve belirlendiği üzere izafe edilir. Allah şöyle buyurur: *'Göklerde ve yerde bulunan her şeyin ve kuşların Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Hepsi kendi salâtını ve tesbihini bilmiştir.'*[175] Böylece Allah, salâtı her şeye izafe etmiştir. Tesbih, sözlük anlamıyla salât demektir.

Abdullah b. Ömer -ki bir Arap idi- yolculukta nafile namaz kılmazdı. Bunun sebebi sorulunca şöyle yanıt vermiş: 'Tesbih ettiğimde tamamlamış oldum.' Allah şöyle buyurur: *'Yedi gökler, yer ve onlarda bulunanlar Allah'ı tesbih eder. Her şey O'nun övgüsünü tesbih eder.'*[176] Keşif sahibi olan ve bizim görmediğimizi gören Hz. Muhammed'e hitap ederken şöyle buyurur: *'Göklerde ve yerde olan her şeyin: güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların ve hayvanların Allah'a secde ettiğini görmez misin?'*[177] Burada Abdullah b. Ömer'in -Allah ondan razı olsun- derin anlayışına dikkat ediniz! O, yolculukta namazın yarısının düşürülmesiyle kulunun vazifesini hafifletmek istediğini anladığında, Hakkın bu konudaki maksadına uyarak, nafile namaz kılmayı uygun görmemiştir. İşte bu, ruhsal bir anlayıştır.

Yolculukta nafile kılan kimse ise, Allah'ın maksadının namazı düşürmek değil, farzı düşürmek olduğunu kabul etmiş kimsedir. Yolcu farzı tam kılsaydı, bu durumda onun farzı iki rekât, diğer kıldığı ise, nafile olurdu. Çünkü Allah, peygamberinin diliyle, yolcuya ancak iki rekât farz kılmıştır. Yolculukta nafile kılan kişi kendisinden sadece farz ibade-

tin düşürüldüğünü kabul edince, yolculukta nafile kılmıştır. 'Hz. Peygamber, binek üzerinde yolculukta nafile namaz kılardı.' Böylece bu görüşü benimseyen insan, yolcudan düşürülmek istenen namazın farz namaz olduğunu anlamış, yolculukta nafile namaz kılarken de Hz. Peygamber'e uymuştur. Çünkü Allah bize, '*sizin için Allah'ın peygamberinde en güzel örnek vardır*'[178] buyurur.

Farz ve nafile ile farzlar arasında bulunan müekked sünnetler olarak, namazlar sekiz tane olduğu gibi insanın sorumlu organları da sekiz tanedir. Çünkü sıfatlar diye ifade edilen nispetleriyle beraber zat sekiz olur. Bunlar zat, hayat, ilim, irade, kelam, kudret, işitmek ve görmektir. Sorumlu insan canlı, bilen, dileyen, konuşan, güç yetiren, duyan ve gören bir zattır. Sorumlu uzuvlar, başka bir ifadeyle insanın kendileriyle yapmak veya yapmamakla sorumlu olduğu organlar da sekizdir: Kulak, göz, dil, el, mide, cinsel organ, ayak ve kalp. Yapılmaları farz ve müekked sünnet olarak tespit edilmiş sekiz namaz şunlardır: Beş vakit namaz, gecede vitir namazı, Cuma namazı, bayram namazları, küsuf namazı [güneş ve ay tutulmasında kılınan namaz], yağmur duası namazı, istihare ve cenaze namazı.

Hz. Peygamber'e salât getirmek duaya dahildir. Çünkü Hz. Peygamber, ona nasıl salât edeceğimizi, başka bir ifadeyle nasıl dua edeceğimizi bize öğretmiştir. Bu meyanda, vesile ve övülmüş makam'a ulaşması için kendisine dua etmemizi emretti. Allah izin verirse, bu bölümde şartlarıyla tamamlanmış olarak bütün bu namazların bölümlerini zikredeceğiz. Ayrıntıların içeriklerine ise girmeyeceğiz. Çünkü böyle yapmak konuyu uzatır. Biz, sadece temizlik bahsinde açıkladığımız gibi, ana konular yerine geçen bölümleri zikretmek istiyoruz.

Hz. Peygamberden gelen güvenilir bir rivayete göre namaz, İslâm'ın dayandığı esasların ikincisidir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık etmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve hacca gitmek.' Sahabe buradaki bağlacın [ve] içerdiği ihtimalle, peygamberin sıralamayı gözettiğini anlamıştır. Bu nedenle, hadisi 'hac ve oruç tutmak' şeklinde rivayet edenler olduğunda, meseleyi bilen sahabe buna tepki göstermiş ve 'oruç tutmak ve hacca gitmek' diye düzeltip orucu öncelemiştir. Böylece Hz. Peygamberin sıralamayı amaçlı yaptığını ve ken-

disinden ancak telaffuz ettiği şeyi aktarmamıza dikkat çektiğini anladık. Çünkü bazı âlimler, Hz. Peygamberin söylediği hadisi anlam yoluyla aktarmayı caiz görmüştür.

O halde namaz (salât), İslam'ın dayandığı esaslar içinde ikincidir ve yarışta ikinci gelen anlamındaki musalli kelimesinden türetilmiştir. 'Musalli' yarışta öndekini takip eden demektir. Dinin ilkelerinde önde giden kelime-i şehadet, ikinci ise namazdır. Allah, zekâtı namazdan sonra zikretmiştir. Çünkü zekât temizlenme, arınma demektir. Böylece zekât namaza uygun olmuştur. Çünkü Allah namazı ancak temiz iken kabul eder. Zekât, malların arındırılmasıdır. Allah şöyle buyurur: *'Onu arındıran, kurtuluşa ermiştir.'*[179] Kastedilen, Allah'ın yaratılışını düzenlediği nefistir. Allah, nefsi Allah'ın emirlerine bağlanmakla temizleyenlerin kurtuluşa ereceğini kastetmektedir. Namazın şartlarından biri ise, elbisenin, bedenin ve namazın kılınacağı herhangi bir yerin ya da seccadenin temizlenmesidir. Şari, zekâttan sonra ise orucu zikretmiştir. Çünkü Allah, Ramazan orucu tamamlandığında fıtır zekâtını [fitra] farz kılmıştır. Böylece geride sadece hac kalmıştır.

Kuşkusuz tevhit şehâdetini ve namazın sıhhat şartı olan namaz temizliğini zikrettik. Şimdi ise, Allah izin verirse, bu bölümde de namazı zikredeceğiz. Önce farz namaz ve onun ayrılmaz özelliği olan gerekler, şartlar; fiil ve sözlerindeki kuralları zikredeceğiz. Bundan sonra ise, hallerin gerektirdiği namazları zikredeceğiz.

Destek ve yardımı, sadece Allah'tan bekleriz!

FASIL

Vakitler

Vakitlerden söz ederken sadece namaz vakitlerini değil, ister ibadete ait olsun ister ibadet dışı olsun, vakit olması bakımından vakti kastediyorum. Sana vaktin anlamını ve yorumunu açıkladığımızda ibadetler için belirlenmiş vakitlerden söz etmeye başlayacağız. Şöyle deriz:

Vakit, belirlenen şeyin -ki varsayım ve takdir etmek demektir- varlığını kabul etmeyen bir durumdaki belirlemeden ibarettir. Küre şek-

linde bir başlangıç ya da orta ya da son takdir eder ve varsayarız. O ise, kendiliğinde ve hakikatinde, bilfiil ilk olma ya orta ya da son olma durumunu kabul etmez. Böylece onun hakkında kabul ettiğimiz şeyi, bir varsayım ve takdir olarak kabul ederiz.

O halde vakit, başlangıcında Allah'ın kendisini yarattığı gibi dairesel olması nedeniyle zamanda takdir edilmiş bir varsayım demektir. Bu yönüyle zaman, küreler gibidir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Zaman Allah'ın kendisini yarattığı ilk haline döndü.' Bu hadiste Hz. Peygamber, Allah'ın zamanı dairesel (daire şeklinde) yarattığını belirtmiştir. Vakitler ise zamanda takdir edilmiştir.

Allah, Atlas Feleğini yaratıp Felek döndüğünde, gün ortaya çıkmamış ve varlığı zuhur etmemiştir. Bu durumda o, testide bulunmazdan önce nehirde bulunan testi suyu gibiydi. Allah o felekte on iki var sayımsal yer belirleyip takdir edince, onları o felekteki burçlar diye isimlendirdi. Allah şöyle buyurur: *'Göğe yemin olsun ki.'*[180] Gök (sema) denilmesinin nedeni, onun yukarımızda olmasıdır. *'Burçlar sahibi göğe.'*[181] Burçlar, söz konusu belirlenmiş ve varsayılmış şeylerdir. Bir şahıs durur ve üzerinde bu felek döner. Bu şahısta söz konusu varsayımları kendilerindeki bazı belirtilerle görebileceği bir göz yaratılmıştır. Böylelikle, o şahısta bu alametler sayesinde bu var sayımların [Felekte tespit edilmiş burçlar] bir kısmı diğerlerinden ayrışır; söz konusu alametler, burçlara delil olarak yaratılmıştı. Böylece şahıs, gözünü onlardan bir varsayım [noktasına], yani alamete diker. Sonra Felek, bakan kişinin gözünü diktiği bu varsayılmış alametle döner ve kişiden gizlenir. O ise, alamet kendisine gelinceye kadar bulunduğu yerde durur. Böylece, feleğe göre değil, bakana göre, Felek'in bir dönüş tamamladığı anlaşılır. İşte bu dönüşü, gün diye isimlendirdik.

Sonra Allah, yedi göğün dördüncüsünde Arapça'da şems [güneş] diye isimlendirilen büyük cisimli (cirm), aydınlık bir yıldız yarattı. Felek, kişinin bulunduğu yeryüzü perdesinin ardından, güneş vasıtasıyla bakan kişiye doğar. Doğduğu yer meşrık [doğu, doğum yeri], doğuş şuruk diye isimlendirilir. Çünkü bu aydınlık yıldız oradan doğmuş ve bakan kişinin içinde bulunduğu havayı onunla aydınlatmıştır. Feleğe bakan kişi, kendisine yaklaşıncaya kadar, o yıldızın hareketini gözüyle takip eder. Bu yaklaşma, istiva [tepe noktasında bulunma] diye isim-

lendirilir. Sonra, yıldız istiva çizgisinden aşağı inmeye başlar. Bu inme, daha önce belirttiğimiz gibi, güneşe göre değil, bakan kişiye göre sağa doğru iniştir. Bakan kişinin gözünde güneşin istiva noktasından ilk ayrılışı, 'zeval' (kayboluşu) ve 'dülûk' (batışı) diye isimlendirilir.

Güneşin cismi kaybolunca kadar insan gözüyle onu takip eder. Güneşin gözden kaybolması batış, gözün güneşin kaybolup havanın kardığını gördüğü yer ise, mağrip, yani batıdır. Güneşin doğuşundan batışına kadar havanın aydınlanma süresi, kendisinde ışık yayıldığı için nehar, yani gündüz diye isimlendirilir. Nehar nehr kelimesinden türetilmiştir. Nehr, suyun aktığı yatağındaki yayılması demektir. Böylece güneş diye isimlendirilen yıldız doğu denilen yerden yeniden doğuncaya kadar, bakan kişi karanlıkta kalır. Söz konusu yer, güneşin bir önceki gün doğduğu yere bitişik başka bir yerdir ki, o derece diye isimlendirilir.

Güneşin batımından doğumuna kadar geçen karanlık süre, gece diye isimlendirilir. O halde gün, gece ve gündüzün toplamıdır. Her gün bu yıldızın doğduğu yerler ise, dereceler diye isimlendirilir.

Sonra, güneş denilen bu aydınlık yıldızın kuşatıcı felekte takdir edilmiş ve varsayılmış noktalarda derece derece yer değiştirdiği görülür. Böylece bir takım doğuşları kat eder ki, bunlar günler diye isimlendirilir. Güneş bu varsayım noktalarından birini kat etmeyi tamamladığında başka bir noktayı kat etmeye başlar. Ta ki, on iki burcu kat eder. Sonra, bu burçları kat etmek için başka bir dönüşe başlar. Böylece her varsayım noktasının kat edilmesinin başlangıcı ile bitimi, ay diye isimlendirilirken; bütünün kat edilmesi sene diye isimlendirilir.

Ey kardeşim! Gece, gündüz, ay, senenin vakitler diye ifade edilen bu şeyler olduğu ve vakitlerin saatler ve daha küçük birimlere kadar indiği sana açıklanmış oldu. Bütün bunların dışta bir varlığı yoktur, onlar bir takım nispet ve izafetlerden ibarettir. Var olan ise, vakit ve zaman değil, felek ve yıldızın kendisidir. Bunlar, yani vakitler ise, felekte takdir edilmiş şeylerdir. Zamanın bu vakitlerin varsayıldığı mevhum bir şey olduğu da açıklanmış oldu. O halde vakit, var olan bir şeyde -ki o felektir- mevhum bir varsayımdır. Yıldız [güneş] ise, o feleğin ve yıldızın hareketini varlığı olmayan ve zaman denilen mevhum bir şey içinde varsayılan bir takdirle kat eder.

O halde, Allah'ın bu feleğin altına giren mekânlı varlıklar için zarf yaptığı zamanın hakikatini sana açıklamış oldum. Söz konusu felekte vakitler belirlenir ve tayin edilir. Böylece 'şöyle yaratıldı ve falan vakitte ortaya çıktı' denilir. Allah şöyle buyurur: '*Senelerin hesabını öğrenin diye, her şeyi ayrıntısıyla açıkladık.*'[182] Kendisinden başka ilah bulunmayanı tenzih ederim!

Zamanın ve vaktin anlamını öğrendikten sonra, onu ezeli öğrenmede dikkate almalısın. Başka bir ifadeyle, zamanın bilgisinden ezelin bilgisine geçmeli ve intikal etmelisin. Ezel, Allah'ı nitelediğin ve âdeta O'nun adına zaman saydığın şeydir. Sınırlı ve yaratılmış bir varlık olduğun halde, senin için zaman, bu nispetle dışta gerçekliği olmayan göreli bir durum olduğuna göre, 'Allah ezelde konuştu', 'Ezelde buyurdu ki', 'ezelinde şunu takdir etti' gibi senin veya başkasının ifadelerinde ezel, Allah'ın varlığı için bir sınır olmaktan kat be kat uzaktır. Senin hakkında zamanın uzadığı vehmedildiği gibi, Allah hakkında da ezelin uzadığı vehmedilir. Halbuki böyle bir düşünce, aklın ve doğru düşüncenin yargısı değil, vehim gücünün yargısıdır.

Çünkü ezel lafzının anlamı, Allah hakkında başlangıcın olmasını reddetmektir. Başka bir ifadeyle, O'nun varlığının başlangıcı yoktur. Bilakis O, başlangıcın ta kendisidir. Allah hakkında hükümran olacak bir ilklik (evveliyet, başlangıç) yoktur ki, Allah onun ihatası altına girsin ve onun nedenlisi olsun. Vehim gücünün ve aklının verdiği yargıları ayırt et! Bu konudaki açıklamaların çoğu bundan kaynaklanır.

Hak ezeli olarak eşyayı takdir etti (denilir), fakat, 'ezeli olarak var etti' denilemez. Bu ifade iki bakımdan imkânsızdır: Allah'ın var eden olması, var edilenin bulunmasına bağlıdır. Bir şey mevcut ise, artık var edilemez. Allah, kendisi bakımından varlıkla nitelenmemiş şeyi var eder. O ise, yok olandır. Şu halde madum [yok] olan mevcudun, ezeli olarak mevcut olmak özelliğine sahip olması imkânsızdır. Çünkü o, kendisini var eden bir yaratıcıdan var olmuştur. Ezel ise, kendisiyle nitelenen kimseden başlangıcı nefyetmektir [olumsuzlama]. O halde âlemin ezeli bir varlığa sahip olması imkânsızdır. Onun varlığı, yaratıcısından kazanılmıştır ki, o da Allah'tır.

Âlemin ezeli olarak mevcut olduğunu söylemeyi imkânsızlaştıran ikinci neden şudur: Ezel, başlangıcı reddetmek demektir. Hak ise, ezel

özelliğiyle nitelenmiştir. O halde, âlemin varlığının ezel ile nitelenmesi imkânsızdır. Bu ifade, varlığını Allah'tan kazanmadığı halde, 'Âlem, Allah'tan varlık kazandı' demene döner. Çünkü evvellik [başlangıç, ilk olmak], âlemin ezeli olmasını ortadan kaldırmıştır. Böylece âlemin bu olumsuz nitelikle -ki o ezeldir- nitelenmesi imkânsızlaşmıştır. Onunla nitelenen Hak için ise, 'Hak yaratıklarını ezelde yaratmıştır' denilmesi imkânsız değildir. Burada yarattı, takdir etti demektir. Çünkü takdir etmek, bilgiye dayanır. Bu ifadedeki yaratma var etmek anlamında alınırsa, böyle bir ifade imkânsızdır. Çünkü fiil, ezeli olamaz.

O halde, zamanda olduğu gibi ezelde de takdir sabittir. Zaman, varlığı olmayan mevhum (varlığı hayal ve vehimde gerçekleşen) bir şeydir. Ezel de varlığı olmayan olumsuz (selbî) bir niteliktir. Çünkü o, Allah'ın aynı olmadığı gibi, Allah'tan başka bir şey de yoktur. O halde ezel, Haktan başka ve Hak için zarf olan dışta mevcut bir şey değildir. Öyle olsaydı, daha önce belirttiğimiz tarzda zarf olması bakımından zaman bizi sınırladığı gibi ezel de Hakkı sınırlardı. Anlayasın!

Vakitlerin anlamını tanımladıktan sonra ibadetlerin vakitleriyle neyin kastedildiğini açıklamaya geçebiliriz. İbadetlerden namazın vakitlerini açıklayacağız.

FASIL

Namaz Vakitleri

Şöyle deriz: Namaz vakitlerinin bir kısmı belirli, bir kısmı ise belirsizdir. Belirsiz vakit, unutanın hatırlama ve uyuyanın uyanma vaktidir. Çünkü bu iki kişinin namaz vakti, unutmuş ise hatırlama ya da uyuyorsa uyandığı vakittir. Belirli vakit ise, ikiye ayrılır: özel (muhallas) vakit ve ortak vakit. Özel vakit, bütün namazlarda geniş vaktin ortası; sabah namazının son vakti ve öğle namazının da ilk vaktidir. Çünkü zikrettiğimiz vakitlerde, diğer dört namazın vakitlerinde olduğu gibi, başka bir namazın ortaklığı söz konusu değildir. Ortak vakit, öğle ve ikindi namazları vb. gibi iki namaz arasındaki vakittir. Bu konuda şeriat alimleri arasında

görüş ayrılığı vardır. Allah izin verirse, ayrıntılı olarak tek tek namazların vakitlerinden söz ederken bunları yeri geldiğince zikredeceğiz.

(Meselenin batındaki anlamına gelirsek) [Namaz kılan anlamındaki] Musalli'nin yarışta ikinci gelen olduğunu söylemiştik. İslâm'ın esaslarını belirten hadiste salât [namaz] ise, kelime-i şehadetten sonra ikinci mertebede yer alır. Allah şöyle buyurur: 'Namazı (salât) kendimle kulum arasında ikiye ayırdım.' Böylece Allah, namazdaki kulunu ilahi taksimde ikinci yapmış ve farz veya nafile belirlemeksizin mutlak olarak 'namaz' demiştir. Biz ise, vaktin bir kısmının belirli, -ki bu, değerlendirmede farz ibadet vaktidir- bir kısmının ise belirsiz olduğunu söylemiştik. Bu da, değerlendirmede, nafile namazdır. Rabbinin huzurunda daimi namazını kılan ve hareket ve de duruşlarında yakaran arif, belirli ya da belirsiz bir vakte sahip değildir. Bilakis arif, vaktin sahibidir [sahibü'l-vakt]. Bu müşahedeye sahip olmayan kimse ise, Rabbini zikrederkenki bilincine (huzur) göredir.

Şu var ki sürekli huzurda bulunan arif, bu huzurdan farz olanlar ile Allah'ın emri olmaksızın gönüllü olarak yerine getirdiklerini içinde bulduğu artış ve lütfa göre ayırt etmez ise, makamı eksik; sürekli huzur halinde bulunduğu için de hali yetkin kimsedir. Çünkü herhangi bir bakımdan olan huzur değil, genel anlamda huzur, hallerden biridir. Çünkü özel bir bakımdan huzur, kâmil adamlara özgüdür. Birincisi, vakitleri ayırt etmeyen ariftir. Böyle bir arif, (Haktan gafil kalmayan) huzur ehlindendir. Halde kendinden geçtiği için, ona göre huzurun herhangi bir yönü arasında fark yoktur. Onun durumuna örnek olarak, insanın sebebini bilmeden tattığı bir hazzı verebiliriz. İkinci kişi ise, kâmil ve varlığın hükmüne göre huzuru sürekli olan kimsedir. Örnek olarak, haz olması bakımından hazzı bulan kimseyi verebiliriz. Bu kişi, sürekli ve haz olması bakımından haz alır. Söz gelimi, bilginin tadından ya da cinsel ilişkinin tadından ya da mizaca uygun herhangi bir şeyin tadından haz alır. Bu hazzı tadan kimse, söz konusu hazlar arasındaki ayrım ve farkı da bilir. Çünkü Hakkın isimleri, bilgilerin dallarına göre, her an ve her nefeste velilerin kalplerinde farklılaşır. Böylece kâmil arif, her nefes ve zamanda o nefes ve zamanın kendisine özgü ismin tecellisinden verdiği bilgi bakımından Rabbi hakkında sahip olmadığı bir bilgiyi elde eder.

Vakitleri özel ve ortak vakitler diye ayırdığımıza göre, bilmelisin ki: Bu yolda [Allah'a giden yol, tasavvuf yolu] vakit, halinde kendisiyle olduğun şey demektir. İyi, kötü bilgi ve cehalet gibi hangi bir şey ile olursan, senin vaktin odur. Dolayısıyla vakit, irtibatlı değildir. Zamansal vakitler de, Allah'ın onlarda her şahıs hakkında meydana getirdiği şeye bağlıdır. Vakitlerden özel olanlar, hükmünde herhangi bir ortaklık bulunmadan sana gelen her isimdir. Ortak olan ise, iki ya da daha çok yönü olan her isimdir. Birinciye örnek olarak el-Hayy [hayat sahibi, canlı] ismini verebiliriz. Çünkü bu isim hayata özgüdür. Aynı şekilde, el-Alîm de bilgiye özgüdür. Ortak kısım olan ikincisi ise, ortak vaktin benzeridir. Bu kısma örnek olarak, el-Hakim ismini verebiliriz. Bu ismin el-Alîm ismine dönük bir yönü olduğu gibi el-Müdebbir ismine dönük bir yönü de vardır. Çünkü el-Hakim isminin iki hükmü vardır: Birincisi, durumların konumları hakkındaki hükmü; ikincisi ise, durumları bilfiil yerli yerine koyma hükmüdür. Bir şeyi yerli yerine koymayan nice âlim bulunduğu gibi eşyayı bir bilgiden değil, tesadüf eseri yerli yerine koyan nice kimseler vardır.

Binaenaleyh el-Hakim, durumların konumlarını bilerek, onları kendi mekânlarına yerleştirmeyi bilen demektir. O halde, vakti [hali] hikmet olan kimse, ortak vakitte bulunur. el-Kâdir [güç yetiren] ve benzeri gibi tek bir durumu gösteren isimde bulunan ise, özel vakitte bulunuyor demektir. İşte bunlar, bedensel namazlarında ortaya çıkan vakitlerine benzer olarak, manevi namazlarında ariflerin vakitleridir.

FASIL

Öğle Namazının Vakti

Allah şöyle buyurur: *'Namaz müminler üzerine vakti belirlenmiş olarak farz kılındı.'*[183] Başka bir ifadeyle ister genişletilmiş ister daraltılmış olsun, namaz belirli bir vakitte farz kılınmıştır. Çünkü vakit belirlidir ve ayette geçen mevkut kelimesi bunu zorunlu kılar. O halde, farz bir namazı kendisi için belirlenmiş vaktinin dışına çıkaran kimse -ki ister unutan, ister hatırlayan olsun aynıdır- onu asla kaza edemez ve borcunu ödemiş olmaz. Çünkü bu durumda kişi, farz namazı kılmamıştır. Çün-

kü vakit, o namazın sıhhat (geçerlilik) şartlarından biridir. Dolayısıyla, tövbe ettikten sonra nafile namazlarını artırmalıdır. Yoksa bize göre, namazın sıhhat şartı olan vakit çıktığı için, kaza kılması söz konusu değildir.

Unutanın ve uyuyanın vakti ise, unuttuğunu hatırlama ve uykusundan uyanma vaktidir. Böyle bir insan namazı kılarsa, dilin verdiği anlama göre değil fakihlerin yorumuna göre kaza namazı kılan diye isimlendirilmez. Çünkü dilde kaza eden [namazı vakti çıktıktan sonra kılan] ve eda eden [namazı vaktinde kılan] dilde ayırt edilmez. Dolayısıyla namazı eda eden herkes, üzerindeki sorumluluğu yerine getirmiş demektir. Şu halde o, Allah'ın eda etmesini istediği şeyi eda etmekle kaza etmiştir.

Öğle namazının vaktine gelince, şeriat âlimleri kendisinden önce namazı kılmanın caiz olmadığı öğle vaktinin zeval [güneşin tepe noktasından batmaya yönelmesi] olduğunda görüş birliğine varmış, fakat iki konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Bu iki konu, öğlenin genişletilmiş vaktinin sonu ve namaz kılmanın en sevap olduğu vaktin zamanıdır. Öğlen vaktinin sonuna gelince; bazı âlimlere göre bu vakit, her şeyin gölgesinin kendisi kadar olduğu zamandır. Bu görüşü benimseyenlerin bir kısmı, bu sürenin -ki o öğle vaktinin sonudur- ikindi vaktinin başı olduğunu iddia etmiştir. Bazı âlimler ise, bu vaktin özellikle öğle vaktinin sonu olduğunu iddia etmiştir. Onlara göre, ikindinin vakti gölgenin iki kata çıktığı vakittir ve gölgenin bir ile iki kat olduğu süre arasında öğlen namazının kılınması uygun değildir.

Öğle namazını kılmanın en uygun olduğu vakte gelince; bazı âlimlere göre, namazı yalnız kılan kimse için en uygun vakit, vaktin başıdır. Bazı kimselere göre ise, hava çok sıcak değil ise vaktin başlangıcı hem yalnız hem de cemaatle namaz kılan için üstündür. Bazı bilginlere göre, yalnız ve cemaatle kılınırken, sıcakta ve soğukta, vaktin başlangıcı daha üstündür. Her görüşün burada zikredemeyeceğimiz kanıtları vardır. İstiva (tepe noktasında bulunma), yaptığı işte bir tercih olmaksızın, başka bir ifadeyle amelini hangi niyetle yerine getirdiğini tercih etmeksizin kulun [ameline] bakma mahallinde durması demektir: Acaba kul olması yönünden ameliyle yükümlü olduğu kulluk hakkını mı yerine getirmeyi dikkate almıştır? Yoksa bu ibadetle efendisinin ve Rabbinin hakkını ye-

rine getirmeyi mi dikkate almaktadır? Bu durumda kul, herhangi bir tercihte bulunmaksızın, istiva halindedir. Güneş batıya döndüğünde ise, zeval bu esnada kula, rububiyetin kulluk karşısında hak ettiği nimetlendirme karşılığında Allah'a ibadet etmeyi tercih ettirir. Bu nimetlendirme, güneşin doğumundan istiva vaktine kadar olan süredir. Kul, bu nimete şükür olarak Allah'a ibadet eder.

Kul, kendisinden gizlenmek ve perdelenmek isteyerek güneşin zevaline ayrılık gözüyle bakarsa, hor, muhtaç, kırık ve müşahedeyi talep etmek üzere Allah'a ibadet eder. Bu durumda kul, batıncaya kadar güneşi gözler. Batışından sonra ise, akşam namazı ve şafak kaybolana kadar nafilelerle güneşin eserlerini gözler. Şafak batınca, güneşin eseri de kaybolur. Böylece kul, dileyerek, ağlayarak ve yakararak, gece karanlığında kalır. Kul, güneşin ışığıyla aydınlandıkları için gecenin yıldızlarını gözler ve fecrin doğumuna kadar niyaz eder, Hakka yalvarır. Böylece kul, gelişin eserlerini ve duasının kabulünü görür. Bunun için de, şükür niyetiyle Allah'a ibadet eder. O, duasının kabulünün eserlerini görmüştür: Bu nedenle sabah namazını vaktinde kılar ve güneş doğuncaya kadar zikirle murakabe eder.

Güneş alaca karanlığından beyazlaşıp göz ile aydınlık arasına giren yerin buharlarının oluşturduğu başkalaşma ortadan kalkınca -ki bunlar doğal nefeslerdir- kul istiva vaktine (güneşin tam tepede olduğu zaman) kadar şükretmek üzere ayağa kalkar. Böylece, alaca karanlık kaybolana kadar şükür ve sevinç ibadetini sürdürür. Bundan sonra ise, sabır, yoksunluk ve yaşadığı sürece ayrılığı bekleme ibadetine yönelir. Şu halde kul, her zaman iki ibadet arasındadır. Çünkü o, Hz. Peygamberin 'Güneşi gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz' buyurduğunu işitince, bunu ibadetinde, yani farz ve nafile namazlarında şükür ve yoksunluk olarak dikkate almıştır. Başka bir ifadeyle kul, nimet ve bela, sıkıntı ve rahatlık arasında ibadet eder.

Mümin, korkusu ve umudu eşit olan kimsedir (istiva). Dolayısıyla kul, zeval (yani, tepe noktasından batıya kaydığı) vaktinden şafağın sökme vaktine kadar 'Rabbine korkarak dua ederken', fecrin doğumuna kadar güneşin doğup istiva (tepe nokta) çizgisine varıncaya kadar 'umut ederek' dua eder. Bu umut, bundan sonra artık perde olmasın diyedir. İşte, ariflerin ibadetleri böyledir.

Öğle namazının geniş vaktinin sonu, bu vakte özgü ilahi ismin son hükümleridir. Söz konusu isim, ez-Zâhir ismi olduğu gibi zevalin [güneşin tepe noktasından batıya yönelmesi] başlangıcında farz ibadete özgü olan da, el-Evvel (İlk) ismidir. Bu süre, her şeyin gölgesi o şeyin kendisi kadar -ki bu vaktin sonudur- oluncaya dek devam eder. Kul içinde olduğu o vakitte kendisine özgü ibadeti yerine getirip onun tam karşısında bulunduğunda bir benzeri haline gelecek şekilde ismin gereğini ifa ettiğinde, başka bir ifadeyle ilahi ismin o vakitte kendisine özgü bir hükmü kalmayıp bütün eseri kulda gözükünce, o ismin kuldaki hükmü de tamamlanır. Böylece öğle vakti çıkar ve ikindi vakti girer. Bu ise, iki isim arasında başka bir ismin hükmüdür. İki isim arasında bölünmeyen mevhum bir fark vardır ki, bu fark, dışta mevcut olmaksızın akılda vardır. Söz konusu fark, bu iki isim arasında berzahtır.

Hz. Peygamber sahih bir hadiste şöyle buyurur: 'Diğerinin vakti girmeden bir namaz vakti çıkmaz.' Kastedilen, başka bir delilden bildiğimize göre, dört namazdır. Çünkü sabah namazının vakti çıktığında, güneş tepe noktasından batmaya yönelene kadar öğle namazının vakti girmez. Öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarının vakitleri ise böyle değildir. Bunu bilmelisin. Gün, yirmi dört saattir ve dört çeyrekten oluşur. Her çeyrek, altı saattir. Güneşin doğumundan öğlene kadar olan günün çeyreği, altı saattir ve bu sürede tam olarak belirlenmiş farz bir namaz vakti yoktur. Tam olarak dememin nedeni, uyuyan ve unutan kimseleri dikkate almamdır. Çünkü vakit, namazın o vakitte gerçekleşeceğini belirlememiştir. Aksine unutan için vakti belirleyen şey hatırlaması, uyuyan için ise, uyanmaktır. Hatırlama ve uyanma ister namazın vaktinde ister başka bir zaman gerçekleşsin aynıdır. Bu nedenle bu konuda ifadeyi tashih ettik ve 'tam olarak' dedik.

Çünkü yazdığım her şeyde tavrım, aynı anlamı gösteren lafızlardan belirli bir lafzı tercih ettiğimde bunun bir nedenden kaynaklanmasıdır. Bir harf ilave etmişsem, onun da bir sebebi vardır. Dolayısıyla benim maksadıma göre, sözümde herhangi bir anlamsızlık yoktur. Bir insan böyle bir zanda bulunursa, onun hata saydığı şey, bende değil, benim amacımdadır. Vakit, güneşin tepe noktasından batmaya yöneldiği andan ikinci gündeki doğumuna kadar, kendilerinde farz kılınmış belirli namazlara eşlik eder. Farz namazlar geldiğinde, hiç kuşkusuz kendisi için belirlenmiş vakitte meydana gelir. Gün gibi insan da, dört çeyreğe

bölünmüştür. Bunların üçü, tıpkı günün dört çeyreğinden üçü gibi, özel amellerle Allah'a tahsis edilmiştir. İnsanın dört çeyreği zâhiri, bâtını -ki o kalbidir- latifesi -ki o hitabın muhatabı olan ruhudur- ve tabiatıdır. İnsanın zâhiri, kalbi ve ruhundan hiç biri, kendileriyle ilgili ibadetten asla ayrılmazlar, ya itaat ederler ya da asi olurlar.

Dördüncü çeyrek ise, insanın tabiatıdır. O, güneşin doğum zamanından tepe noktasından batmaya yöneldiği vakte kadarki günün kısmına benzer. İnsan, bu sürede serbest olarak doğasıyla tasarruf eder ve ibadetlerde diğer çeyrekleri kendisine katmak istemedikçe üzerinde bir sorumluluk yoktur. Böylece mubah olan şeyleri yapar ve onların mubah olduğuna inanır. Bu durumda o, güneşin doğumundan zeval vaktinin başlangıcına, başka bir anlatımla istiva vaktine kadar namaz kılan kimseye benzer. Dolayısıyla kul, bu vakitte namazdan engellenemez. Bu vakit, beş namazdan herhangi biri için belirli-zorunlu vakit değildir. Öğle namazının en faziletli vaktine gelince; daha önce belirttiğimiz gibi, bu vakit üzerinde görüş ayrılığı vardır. Âlimlerin hepsi ya da büyük bir kısmı, vaktin başlangıcı olduğunda ittifak etmiş, fakat hallerinde görüş ayrılığına düşmüştür.

Bilmelisin ki: İlk (başlangıç), eşyanın en faziletlisi ve üstünüdür. Çünkü o, hiçbir şeyden oluşmadığı gibi her şey ondan oluşur. İlk, herhangi bir şeyden oluşsaydı, kendisine genel anlamda ilk denilemezdi. Aynı şekilde, kul da böyledir: Kul, kendi varlığının ilk oluşu bakımından değil, Rabbinin ilk oluşu bakımından Rabbine ibadete koşar. Çünkü kulun varlığının başlangıcı, kendisinden önceki pek çok ilkten sonradır. Pek çok ilk derken, sebepleri kastediyorum. Hak ise, ilk oluşunun sebebi olmayan İlk Sebep'tir. Arif herhangi bir başlangıcın önceleyemeyeceği bu ilklikte Hakka ibadet ettiğinde, onun ibadeti, buradan ilk yaratılmıştan kendi varlığına kadar Allah'ın bütün yaratıklarının ibadetine yayılır. Söz konusu olan, var olanların yaratılışında etkin olan ilk olmadır.

Arif, ister sorumlu uzuvlarından özel bir nitelikle ibadet etsin ister bütün uzuvlarıyla ibadet etsin, bu durumda Allah'a faziletli vakitte ibadet etmiş demektir. Birinciye örnek, yalnız başına namaz kılmak; ikinciye örnek ise, cemaat namazı ya da sıcak vakitte, başka bir ifadeyle, korku ve mücahedesinin şiddetlendiği vakitte, özleminin tutuştuğu, vecd, kendinden geçme ve külfet halinde; ya da soğukta, yani bilgisi,

inancının serinliği ve soğukluğu halinde ibadet etmektir. Hangi halde olursa olsun ilk olmak, kul için daha faziletlidir. Çünkü Allah şöyle buyurur: 'Koşunuz', 'gayret ediniz.' Ayrıca, bu hale sahip olan kimseleri övüp şöyle buyurur: '*Onlar iyiliklere koşanlardır.*'[184] Binaenaleyh ibadetlerin ilk vakitlerine koşmak, en ihtiyatlı davranış olduğu gibi aynı zamanda teklif halinde kullardan istenilen şey de budur. Bu sakınma ve ihtiyat nedeniyle, mubahlık ya da mendupluk ifade eden hal karinesinden olmaksızın ilahi emir geldiğinde, farza yorumlanır. Aynı şekilde, mekruhluğu ifade eden bir karineden soyut olarak geldiğinde yasaklama, harama yorumlanır. Emirde farzlık, yasakta ise haram hükmünden kendilerini çıkaran bir karine olmadıkça, emir ve yasak ifadelerinde söylediğimiz görüşe aykırı bir durum yoktur.

Kardeşim! Genel olarak vakitlerin ve teşvik edilen vakitlerin yorumunu açıklamış olduk. Bu açıklamayı ise, şeriat âlimlerinin bu bahisteki görüşlerini belirttikten sonra yaptık. Böyle yapmamızın amacı, duyusal varlığında zâhirî ibadet ile aklındaki bâtınî ibadeti birleştirip, cem ve vücud ehlinden olmandır. Çünkü Allah'ın belirlediği yönden Allah'a giden yolu aradığında, yolu belirleyen Allah, senin gayen olur. Doğanın hükmünden soyutlanarak nefsinin duruluğu ve onun âlemine katılmak bakımından talep ettiğinde ise, nefsinin gayesi özel olarak ruhsal âleme katılmak olur. Buradan onun adına ruhların şeriatları ortaya çıkar ve gayesi Hak oluncaya kadar o şeriatlara göre ve onlarla sülûk eder. Bu durum, Allah kendisine ömür verirse böyledir; salik ölürse, Hakkın gaye olduğunu asla bilemeyecektir.

Bu yol için kayıtsız 'Mutlak Halvet' diye bir bölüm ayırdık; mümin ona göre amel eder ve inancı artar; kâfir, Hakkın sıfatlarını işlevsizleştiren (muattıl), Allah'a şirk koşan ve münafıklar gibi mümin olmayan kimseler de, onunla ve ona göre ibadet eder. Böyle bir insan, o eserde ortaya koyduğumuz ve gerekli gördüğümüz esaslara göre amel ederse, kendiliğinde gerçeğe uyan bir bilgi elde eder. Söz konusu bilgi, sahibi daha önce muattıladan ise, Allah'ın varlığına inanmasının sebebi, müşrik ise Allah'ın birliğine inanmasının, kâfir ise Allah'a inanmasının, iki yüzlü ya da kuşkucu ise, ihlas kazanmasının sebebi olur. Binaenaleyh, bu halvete girip belirttiğimiz üzere bu şartlarla amel eden kimse, zikrettiğimiz sonuçları elde eder. Bildiğim kadarıyla, benden önce herhangi bir kimse böyle bir kitap yazmadı, yazmışsa ve bana ulaşmamışsa, bu

konuda suçlanamam. 'Allah hikmeti dilediğine verir.' Çünkü tarikat ehlinden tam keşif sahibi olan herhangi bir insanın bunu bildiğinden eminim. Fakat bunu zikretmemiştir. Tarikat ehlinden, sınırlı halvetlerin dışında bu mutlak halvete dikkat çeken kimseyi görmedim. Kardeşimiz, dostumuz, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali ibn Meymûn b. Âb et-Tevzerî, sonra el-Mısrî, şimdi Mekke'de yaşayan ve Kastalânî diye bilinen zat bu konuyu sormasaydı, onu açıklamak benim de aklıma gelmezdi. Belki, bizden öncekilerin aklına da gelmiş, fakat soran olmadığı için, mutlak halvete dikkat çekmemişlerdir.

FASIL-VASIL

İkindi Namazının Vakti

Şeriat bilginleri, öğle namazının son vaktiyle birlikte ikindi namazının başlangıç vakti ve ikindi namazının son vakti hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bu meyanda bazı âlimler, 'İkindi namazının vaktinin girmesi, bizzat öğle namazının çıkma vaktidir' der. Bu vakit, her şeyin gölgesinin o şeyin bir katı olduğu vakittir. Bu görüşü benimseyenler ise, kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, 'bu vakit, iki namazla birlikte ortaktır ve onun ölçüsü kendisinde -mukim [yerleşik, yolculuk yapmayan] ise- dört rekât, yolcu ise iki rekât namaz kılmaktır' demiştir. Bazı âlimler ise, öğle namazının çıkması, 'şimdi ikindi namazının girmesi olan' vakittir demiştir. Bu ise, bölünmeyen zamandır.

Cebrail'in Hz. Peygamber'e imamlık yaptığını bildiren bir hadiste şöyle denilir: 'Cebrail, ikinci gün öğle namazını birinci gün ikindi namazını kıldığı vakitte kılmıştı.' Başka bir sahih hadiste ise, Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu bildirilir: 'Öğle namazının vakti, ikindi namazının vakti girmeden çıkar.' Başka bir hadiste ise 'Bir namazın vakti, başka bir namazın vakti girmeden çıkmaz' buyrulmuştur. Birinci hadis, vakitte ortaklığı belirtirken diğer iki hadis, 'bölünmeyen zamanı' verirler ki, o da şimdiki andır. Böylece ortaklık, ortadan kalkar. Burada, uygulama namaz hakkındaki vakti öğrenmeyi güçleştirdiği için, söz fiilden üstündür. Çünkü uygulama, kendi anlayışına göre, sahabenin ifadesidir.

Peygamberin ifadesi ise, sahabenin söylediğine aykırıdır ve onunla Cebrail'in Hz. Peygamber ile birlikte namaz kılması fiiline karşı hüküm vermiştir. Böylece Hz. Peygamberin sözü, ravinin yorumladığı uygulamanın yorumcusu haline gelir. Hz. Peygamberin sözünü esas almak, Allah'ın bize emridir. Nitekim şöyle buyurur: *'Peygamber size ne verirse onu alınız.'*[185]

Bu ve benzeri meselelerde, bir görüş ayrılığı tasavvur etmemek yerindedir. Fakat Allah bu noktalardaki görüş ayrılığını, kulları için bir rahmet, kendilerini sorumlu saydığı hususta bir genişlik yapmıştır. Halbuki zamanımızdaki fakihler, [Allah'ın genişlik yaptığını] sınırlamış ve âlimleri taklit edenler için şeriatın genişlettiği şeyleri daraltmışlardır. Taklitçi Hanefî mezhebinden ise, ona 'işine geldiğinde Şafii'nin ruhsatını arama' dedikleri gibi her mezhebin taklitçisine aynı şeyi söylemişlerdir. İşte bu, dindeki en büyük kısıtlama ve güçlüklerden biridir. Allah şöyle der: *'Allah size dinde güçlük yaratmamıştır.'*[186]

Şeriat, müçtehidin hükmünü kendisi ve taklitçisi için onaylamıştır. Zamanımızın fakihleri ise, bu konuda direnmiş ve bu durumun dinle oynamaya yol açacağını iddia etmişlerdir. Bu, onların tam bir bilgisizliğidir. Halbuki -yemin olsun ki!- iş, onların zannettiği gibi değildir. Bununla birlikte onlar, kendilerinin müçtehit olmadığını onaylar ve içtihat derecesine ulaşmadıklarını kabul ederler. Söz konusu fakihlerin imamlarından, böyle bir yola girdikleri nakledilmemiştir. Böylelikle, içtihat yeteneğine sahip olmadıklarını söylemekle bizzat kendilerini yalanlarlar. Çünkü taklit edenlere yasaklamadıkları şey, içtihat sayesinde olabilir. Körlükten ve sapmaktan Allah'a sığınırız!

Allah, peygamberini âlemlere sadece rahmet olarak göndermiştir. Hangi rahmet bu önemli sıkıntıyı, acıklı durumu çözmekten daha büyük olabilir? İkindi namazının çıkma vaktine gelince, bazı âlimlere göre, her şeyin gölgesinin kendisinin bir misli olduğunda ikindi namazının vakti çıkar. Bazı âlimlere göre ise, ikindi namazı güneş sararmadan çıkar. Bazı âlimler ise, güneşin ışınlarıyla birlikte batmasıyla ikindi namazının vaktinin çıkacağını söyler ki, ben de bu kanaatteyim. Kendileriyle ahlâklanan Allah ehlinde ilahi isimlerde ortaklık ve ortaklığın bulunmadığı isimler hakkındaki değerlendirme daha önce zikredilmişti. Bu değerlendirme, genel olarak bütün namazlarda dikkate alınabilir. Bu

bölümdeki diğer değerlendirme ise, bölünmeyen zaman anlamındaki an ve güneşin sararması hakkındaki değerlendirmedir.

An, iki vakti ayırt eden şeydir. Bunun yorumu ise, anın iki ismi, başka bir ifadeyle onların hükümlerini -ki her birinin hükmünden bir ortaklık anlaşılmaz- ayıran sebep olmasıdır. Böylelikle iki isimden her birinin hükmü, tek başına ortaya çıkar. İşte bu, bize göre, 'vakıf' teriminin tanımıdır. Çünkü sülûk eden insan, tam olarak hakkını yerine getirdiği ve zevk, ahlâklanma ve ahlâk bakımından gerçekleştirdiği bir makamdan, elde etmek istediği başka bir makama intikal ettiğinde, iki makam arasında bir şekilde vakfe eder [durur]. Bu vakfenin hükmü, her iki makamın da, başka bir anlatımla ayrıldığı makam ile ulaşmak istediği makamın hükmünün dışındadır. Salike iki makam arasındaki bu duruşta -ki adeta iki zaman arasındaki an gibidir-, intikal edeceği makamın adabı ve Hakka karşı nasıl davranması gerektiği öğretilir. Bunlar açıklandıktan sonra ise, bilgi sahibi olarak, intikal ettiği makamın hükmüne girer.

Bu yolda makamlar, namaz, zekât, oruç, hac, cihat vb. gibi şeriattaki diğer amellere benzer. Bu amellerden her birinin kendine özgü bir bilgisi olduğu gibi her makamın da kendisine özgü bir adap ve davranışı vardır. Muhammed b. Abdülcabbar en-Nifferi, 'el-Mevakıf ve'l-kavl' diye isimlendirdiği kitabında bunları açıklamıştır. Ben de kitabın büyük kısmını gördüm. Söz konusu kitap, değerli bir kitaptır ve makamların adabı hakkındaki bir takım ilimleri içerir. Mevkıf başlığının altında şunu söyler. Sözgelimi ilim mevkıfı'na intikal ederken -ki o kitaptaki mevkıflardan biridir- 'ilim mevkıfı [ilim durağı]' der, ardından şöyle söyler: 'Beni ilim mevkıfında durdurdu ve dedi ki: Ey kulum! İlmin emrine girme. Seni benden başkasına delil ol diye yaratmadım.' Ardından ekler: 'Bana dedi ki: Gece benimdir, okunan Kur'an için değil. Gece benim içindir, övgü ve hamd etmek için değil.' Salik, Hakkın kendisini durduğu bütün makamları tamamlayıncaya kadar böyle devam eder. Gireceği makam tanıtıldığında, o makama girer. Böylece durduğu esnada o makamda Hakkın karşısında nasıl davranacağını öğrenir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Beni Rabbim edeplendirdi, ne de güzel edeplendirdi.' İşte bu, iki namaz arasındaki an gibidir. Allah ehlinden zevk ehli, o makamda durdurulur, o özel günde Allah karşısında yerine

getirmeleri gereken namazın adabı verilir. Her günkü namazda da böyle yapılır.

İkindi vaktinin çıkmasının diğer sınırı olan güneşin sararmasının yorumuna gelince, öncelikle şunu bilmelisin ki: Sararma, güneşe bakan insanın gözünde gerçekleşip bunun etkisiyle güneşin ışığında olduğu hükmünü verdiği, göz ile güneşin saf algılanışı arasına perde haline gelen yeryüzü buharlarından kaynaklanan bir başkalaşmadır. Bunun yorumu, kulun nefsinde Hakkın isminin hükmünde meydana gelen geçici-nefis kaynaklı düşüncelerdir. Kul, bunları saf olmayan bir şekilde, Hakka nispet ettiği gibi kendi nefsine de saf olmayan bir şekilde nispet eder. Bu durum, edepli ve edepten yoksun herkeste gerçekleşir.

Edepli olandan meydana gelmesine gelince; edepli kişi, ışığın kendiliğinde sararmadığını ve başkalaşmadığını bilen insan demektir. Bu bilme, ilahi ismin hükmünün saf olduğunu, nefsin onun karşısında bir hükme sahip olmadığını bilmek demektir. Sararma, belki de o kişide, örf ya da dince ayıp sayılan bir ismin (sonucu ve eserinin) ilişmesidir. Arif, bu eksikliği kendisine -fakat Allah'ın dilemesiyle- nispet ederek Hakkın mertebesini o hükümden tenzih eder. Şöyle der: *'Hasta olduğumda, bana şifa veren O'dur.'*[187] Söz konusu olan, örf bakımından ayıp olan şeydir. Böylece hastalığı kendisine izafe etmiştir, çünkü hastalık ona göre bir ayıptır; iyi olduğundan dolayı da şifayı Rabbine nispet etmiştir.

Bu niyetle beraber, lafızda ortaya çıkan şey, onu hasta eden ilahi ismin hükmünün izalesidir. Hz. Halil, bu kadar bilgiyi öğrendiğinde, kendisini hasta eden isme şöyle nida etti: *'Rabbim! Kıyamet günü benim hatamı bağışla.'*[188] Burada, hata ettiğini belirtmektedir. Bununla beraber, hastalığı kendisine nispet ederek onu hasta eden ilahi ismin hükmüne nispet etmemekle edepli olmak istemiştir. Onun amacı, örfe göre, insanlarca eksik sayılan şeyin ilahi bir ismin hükmüne izafe edilmemesi ile Hakkın karşısında edepli davranmaktır. Bu itiraftan ise hükmün ilahi isme ait olduğu ortaya çıkar. Hz. İbrahim ise, söz konusu ismin maksadıdır. Bu arif, bu meselede iki edebi birleştirir: Hastalığı kendisine nispet etme edebi ve bu hastalığın ilahi ismin hükmünden kaynaklandığını bilme edebi. Gerçi bunu açıkça belirtmemiştir, fakat bu durum, 'Rabbim! Kıyamet günü hatamı bağışla' deyişinde zımnen ve kapalı

olarak yer almıştır. Burada hatanın mahiyeti belirtilmemiştir. Ayette geçen yevme'd-din [din günü] ise, kıyamet günü demektir.

'*Onu bana şeytan unutturdu*'[189] ayetinde de aynı şey söz konusudur. Bu ifade, Hz. Musa'nın maiyetindeki delikanlının Musa'ya söylediği sözdür. Gerçekte ise, bu esnada kendisinde hükümran olan ilahi bir isim ona bunu unutturmuştur. Genç [Yuşa] ise, unutmayı o isim karşısında edebin gereği olarak, şeytana izafe eder. Söz konusu isim, balığın canlı olduğunu Musa'ya haber vermesini unutturmuştur. Çünkü Allah bilgisinin takdir ettiği fazla yürümeyi tamamlamak istemiştir. Bu yürümeyle o mesafeyi aşar ve Hızır'ın bulunduğu mekâna ulaşmasını sağlar. '*İzlerini takip ederek geri döndüler.*'[190] Başka bir ifadeyle, o mekâna dönüp orada Hızır'ı buluncaya kadar izlerini takip ettiler. Orada onu buldular. Bu durum, devrinde yeryüzündeki insanların en bilgilisi olduğuna dair iddiasıyla, bilgiyi kendisine izafe ederek Musa'nın sınırı aşmasına karşı Allah'ın bir uyarısı ve ikazıydı.

Hz. Musa bilgili olsaydı, Hakkın delil olmasını -ki o 'balığın bir yol bulması' olayının aynıydı- bilirdi. Fakat bunu bilemedi. Yuşa ise onu anladı. Allah, Musa'ya haddi aştığını göstermek için, ona bunu bildirmeyi unutturdu. Bu durum, yaratıkları hakkında ilminde Allah'a döndürülmez. Kıssa devam eder. Hikâyede çocuğun öldürülmesiyle ilgili söylenen '*İstedik ki*'[191] ifadesinde güneşin ışığına giren sararmanın yorumuyla ilgili hususlar vardır. Ayette zamir, ilahi isme ve Hızır'a döner. İlahi isme dönmesi, bu öldürmede ebeveyne ve çocuğa olan merhametten kaynaklanır. Hızır'a dönmesi ise, onun 'kısas olmaksızın masum bir canı öldürmüş' olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla fiilin görünüşü, bir zulümdür ve bu nedenle Hızır zamirde Allah ile kendisini ortak yapmıştır. Fiilin görünüşte Allah'a nispetinde ise, sararma, yani saygı maksadıyla Hızır isminin Allah ile beraber zamire ortak olması itibariyle bir başkalaşma vardır. Hızır şöyle der: '*Ben onu kendiliğimden yapmadım.*'[192] Yani Hak, bana kendisi karşısında nasıl bir saygı takınmak gerektiğini öğretmişti [dolayısıyla kendiliğimden bir şey yapmam].

Böylece, 'an' ve 'güneşin sararması'nın yorumunu açıklamış oldum. Bu yorumu iki zamanı ayıran an ve en-Nûr isminden saf ışığa karışan sararmayı gördüğün her şeye uygulayabilirsin. Sözgelimi Allah '*göklerin ve yerin nuru*'[193] olduğunu belirtir. Burada nur derken kastettiği şeyi öğ-

retmek için, Allah kendisine tamlama kabul etmeyen Mutlak Nur adını vermeyip 'göklerin ve yerin nuru' demiştir. Öyleyse öğretim ve bildirme niyeti, mutlak nurun tamlama almasını sağlamış, 'gökler ve yer' ifadesiyle nuru mutlaklığından [çıkararak] sınırlamıştır. Nurunu [yere ve göklere] tamlama yapınca, nitelik bakımından mutlak nur derecesinden aşağı kalmıştır. Allah şöyle der: *'Nurunun örneği.'*[194] Başka bir ifadeyle, göklere ve yere tamlama yapılmış nurunun özelliği *'bir kandile benzer.'*[195] Benzetme, lambanın ve onun maddesinin (başka bir yorumla yağın lambanın yanışına yardım etmesi) zikredilişine kadar sürer. Böyle olsa bile, bir kandilin ışığın özelliği nerede, gökleri ve yeri aydınlatan ışığın özelliği nerede?

Allah, bu ayette tamlamalı olarak kendisine vereceğimiz isimlerde nasıl bir edebi gözetmemiz gerektiğini öğrettiği gibi tamlamasız olarak verdiğimizde de hangi saygıyla hareket etmemiz gerektiğini bize bildirmiştir. Tamlamalı isimlere örnek olarak şu ayeti verebiliriz: *'Allah dilediği kimseyi kendi nuruna ulaştırır.'*[196] Burada Allah, nuru başkasına değil, kendisine tamlama yapmıştır. Allah, lambayı tamlamayla sınırlanmış nurunun bilgisine ulaştıran bir kılavuz yaptığı gibi göklere ve yere tamlama yaptığı nurunu da mutlak nurunun bilinmesine ulaştıran bir kılavuz yaptı ve ifadesini şöyle tamamladı: *'İşte Allah örnekleri böyle verir.'*[197] Ardından ise, böyle örneklemelerden bizi men ederek şöyle buyurur: *'Allah hakkında örnekler vermeyiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.'*[198]

'Allah' bütün ilahi isimleri toplayan ve bütün anlamları içeren isimdir. Örnekler ise, belirli bir isme özgü olarak verilebilir. Toplayıcı-kuşatıcı isim olan Allah ismi için örnek verdiğimizde, örnek örneklenenle örtüşmez. Çünkü örnek özel, örneklenen ise geneldir. Bu durumda ise, hiç kuşkusuz, bilgisizlik meydana gelir. Bu nedenle, bu bakımdan [Allah ismi yönünden] örnek vermemiz yasaklandı. Örneğin kendisiyle örtüştüğü özel bir isim belirlersek, örnek verebiliriz ve bu durumda seçtiğimiz özel isim için örnek vermek geçerli olur. Allah zikrettiğimiz ayette böyle yapmış ve şöyle demiştir: *'Allah.'*[199] Bu isim için örnek vermemiş, başka bir ismi belirlemiştir ki o da *'Göklerin ve yerin nuru'*[200] ismidir. Ardından tamlama yapılmış bu nur ismi için lambayı örnek verdi. Başka bir ifadeyle Allah, siz de böyle yapın demiştir. 'Allah [ismi] için örnekler vermeyiniz.' Çünkü ben vermedim. Artık anlayınız.

Allah, bize ve size hitabının bağlamlarını öğretsin! Bizi öğrettiği adapla edeplenen insanlardan eylesin. O, sevdiklerine karşı lütufkârdır.

FASIL-VASIL

Akşam Namazının Vakti

Şeriat bilginleri, akşam namazının vakti konusunda görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba akşam namazının diğer vakitler gibi geniş [genişletilmiş] bir vakti var mıdır, yok mudur? Bazı bilginler, akşam namazının vaktinin geniş olmayan tek bir vakit olduğunu kabul etmiştir. Bazı bilginler ise, vaktinin genişletilmiş olduğunu kabul etmiştir. Bu vakit, güneşin batımından şafak batımı arasındaki süredir. Ben de, bu kanaatteyim.

Bu konudaki bâtınî yorum şudur: Bu konudaki görüş ayrılıklarının kaynağı, akşam namazının tek, tekin ise aslı bakımından bir olmasıdır. Bu nedenle, birlikteki ilişkiyi gözetmenin gereği olarak, akşam namazının tek vaktinin olması gerekir. Namazlar ilk kez farz kılındığında Cebrail Hz. Peygamber'e imamlık yaparken, akşam namazını iki günde aynı vakitte kıldığı rivayet edilir. Melek tekliğe ve birliğe insanlardan daha yakındır. Hz. Peygamber'in bildirdiği gibi, akşam namazı gündüz namazlarının vitridir [tek]. Bu ise, gece namazı vitrinin ilave edilmesinden önceydi. Hz. Peygamber, 'Allah namazlarınıza namaz kattı' buyurarak vitir namazını zikretmiştir: 'Ey Kur'an ehli! Vitir namazını kılınız' buyurur. Şari, vitir namazını farzlara benzetmiş ve kılınmasını emretmiştir. Bazı âlimler, vitri farzın aşağısında ve sünnetin üzerinde vacip bir namaz sayarak terk edenleri günahkâr kabul etmiştir. Bu insan meseleyi ne güzel incelemiş ve ne derin kavramıştır!

Hz. Peygamber Allah'ın geceleyin kılınan vitir namazını emredip onu içlerinde gündüzün vitir namazı olan akşam namazının bulunduğu farz namazlara eklediğini görünce, şöyle dedi: 'Allah tektir, teki sever.' Böylece, akşam namazı gündüzün vitir namazı olsa bile, vitir namazını gece namazının vitri diye sınırlayarak 'Allah tektir ve teki sever' dedi. Başka bir ifadeyle, Allah kendisinden dolayı teki sever. Bize ise, çift ola-

lım diye, iki vitir namazını kılmayı emretti. Çünkü yaratılmış için teklik imkânsızdır. Allah şöyle buyurur: '*Her şeyi çift yarattık.*'[201] Mutlak birlik, sadece Allah'a gerekir.

Hz. Peygamber, ikileşmeyi kabul etmeyen teklik sırf kendisine özgü olsun diye, Allah'ın gündüzdeki vitir namazını çift yapmak üzere gecedeki vitir namazını emrettiğini görmüştür. Çünkü, gece namazının tekliği gündüz namazının tekliğini çift yaptığı gibi Hakkın tekliğini çift yapacak başka bir ilah yoktu. Bu durum '*her şeyi çift yarattık*'[202] ayetinin hükmüne girer. Allah, biri diğerinin tekliğini çiftleştiren iki tek yarattı. Bu nedenle Hz. Peygamber vitir namazını nafile namazlara katmayıp 'Allah namazınıza namaz kattı' demiştir. Kastedilen, farzlardır. Ardından onları ümmetine emretmiştir.

Cebrail'in imamlığının ardından Hz. Peygamber'e namazın vakitleri sorulmuş, o da, iki gün insanlara namaz kıldırmıştır. Birinci gün vakitlerin başlangıçlarında namaz kıldırırken, ikinci gün içlerinde akşam namazının da bulunduğu beş vakit namazın son vakitlerinde namaz kıldırmıştır. Sonra soruyu soran sahabeye şöyle demiştir: 'Vakit bu ikisinin [başlangıç ve son vakit] arasındaki süredir.' Hz. Peygamber diğer namazlar gibi akşam namazı için de iki vakit belirlemiş ve onu -kendisi tek olsa bile- çift namazlara katmıştır. Akşam namazı, gece namazındaki vitri [tekliği] çift yapmak üzere tektir. Böylece akşam namazının vaktini de diğer namazlar gibi genişletmiştir. Bu rivayet, Cebrail'in peygambere imamlığından sonra olduğu için güvenilmesi gereken bir rivayettir. Dolayısıyla, rivayeti kabul etmek gerekir.

Sahabe, Hz. Peygamber'in davranışlarından en yeniyi ve sonu dikkate alırdı. Hz. Peygamber 'namazları ilk vakitlerinde kılmaya koşardı', doğru! Fakat bu durum, namazın başlama ve son vakti içeren iki vaktinin olmadığını göstermez. Peygamber bunu açıklamış ve tasrih etmiştir. Ona düşen, sadece tebliğ etmek ve açıklamaktır, o da görevini yerine getirmiştir. Allah, ona merhamet etsin ve esenlik versin. İşte bu 'Hakka ve en doğru yola ulaştırır' ayetinin yorumu ve değerlendirilmesidir.

FASIL-VASIL

Yatsı Namazının Son Vakti

Şeriat bilginleri, yatsı namazının vakti hususunda iki yerde görüş ayrılığına düşmüştür. Söz konusu iki yer, namazın ilk ve son vakitleridir. Bazı bilginler, yatsı namazının ilk vaktinin şafağın kızıllığının batması olduğunu söyler ki, ben de bu görüşteyim. Bazıları ise, yatsı namazının ilk vaktinin [şafaktaki] kızıllıktan sonra gözüken beyazlığın batma vakti olduğunu söyler. Şafak, iki tanedir ve o görüş ayrılığa yol açan şey de budur. İlk şafak, doğru şafaktır. Sonraki beyazlıkta ise -ki o ikinci şafaktır- kuşku vardır. Çünkü ikinci şafak, 'kurdun kuyruğu' gibi olan yalancı fecre benzeyebilir. Yalancı fecir, gecenin uzantısıdır ve Şari onu geceden saymıştır. Bu fecir göründüğünde, sabah namazı kılınamayacağı gibi oruç tutacak insan da yemekten men edilemez. Bununla birlikte söz konusu fecir, göründüğünde sabah namazının kılınabildiği ve oruç tutanın artık yemek yiyemeyeceği 'açılmış fecre' de benzeyebilir.

Bana göre en güçlü görüş, söz konusu fecrin göründüğünde sabah namazının kılınabildiği 'açılmış fecre' benzemesidir. Bunun nedeni onun kızıllığıyla güneşin doğumuna bitişmesidir. Bu fecir, yalancı fecir gibi karanlık nedeniyle kesilmez. Gecenin başındaki beyazlık da, kızıllığa bitişiktir. Kızıllık kaybolduğunda, geride beyazlık kalır. Gecenin parçası olan fecir ile sabah aydınlığının kızıllığı arasında olduğu gibi beyazlık ile kızıllık arasında az bir karanlık olsaydı, onu yalancı fecre katar ve hükmünü geçersiz sayardık. Allah en iyisini bilir ya, akşam vaktinin girişinde beyazlığın kaybolmasını dikkate alan görüş, en doğrusudur.

Şari'nin [Hz. Peygamber] kızıl şafağın batımından sonra gelen beyazlıkta namaz kıldığı sabittir. Bu nedenle biz de burada dururuz. Çünkü, her ikisi de batımı veya doğumunda güneşin etkilerinden olsa bile, Şari gecenin başlangıcındaki beyazlık ve kızıllığı, gecenin sonundaki beyazlık ve kızıllığı dikkate aldığından farklı bir şekilde dikkate alabilir. '*Aydınlandığında sabaha yemin olsun*'[203] ayetinde kast edilen şey ise, bana göre, kesilmesi nedeniyle uzamış fecirdir. İnsanın nefesi de kesilir, sonra nefesleri birbirine bitişir.

Yatsı namazının vaktinin bitimine gelirsek, kimi bilginlere göre gecenin üçte biri iken bazı âlimlere göre ise gece yarısına kadar sürer. Bazılarına göre ise, fecrin doğumuna kadardır. Ben de, bu görüşteyim. Kimin söylediğini ve nerede gördüğümü hatırlamasam bile, şöyle bir ifadeye rastladım: Yatsı namazının son vakti, fecrin doğumuna kadar bile uyumasan, uyumadığın süreye kadar devam eder.

Bu konudaki bâtınî değerlendirmeye gelirsek, yatsı namazının ilk ve son vaktini şöyle yorumlayabiliriz: Allah âlemi üç mertebeye ayırdığı gibi namaz vakitlerini de üç vakte ayırdı. [Âlemin bir mertebesi olan] Şehâdet âlemi -ki o duyu ve görünme âlemidir- gündüz namazı mesabesindedir. Şehâdet âleminin ve duyunun sağladığı Hakka kanıt olmak ve âleme bakan isimler yönünden Hakka münacat edilir. Hz. Peygamber, böyle bir konuda şöyle buyurur: 'Allah kulunun diliyle '*Allah kendisine hamd edeni duydu*'[204] der.' Kastedilen, namazdaki hamddir. Kul, burada Hakkın yerini almıştır ve bu durum, [âleme bakan isimlerden] ez-Zâhir ismi bakımından gerçekleşir. Hak 'kendisine hamd edeni Allah duydu' diyen kulun suretiyle zuhur eder. Aynı şey, Allah'ın Hz. Muhammed'e bir bedevi için söylediği 'Allah'ın kelamını duyması için onu komşu edin' ayeti için geçerlidir. Bedevi, Peygamberin ağzından ses ve harfler işitecekti. Allah ise, 'onlar benim kelamımdır' diyerek kendisine izafe etti. Böylece Hak, kelamını okuyan kimsenin suretiyle şehâdet âleminde zuhur eder.

Allah gayb âlemini ise, akıl âlemi olarak yarattı. Bu âlem, yatsı namazı gibidir. Gece namazı, şafak batımmdan fecrin doğumuna kadar sürer. Namaz kılan kişi, bu namazda gayb âlemi, akıl ve düşüncenin verisi olan kesin kanıtlar ve delillerle Rabbine yakarır. Söz konusu delalet, gece ibadetlerini yapan kimselerin bildiği özel bir bilgiden kaynaklanan özel bir delalettir. Gece namazı, perdelerle çevrelenmiş sırların ve gizli bilgilerin sahipleri olan aşıkların namazıdır. Allah da, onlara bu vakte yakışan ve o âlemde bulunan ilimleri verir. Söz konusu vakit, peygamberlerin [ruhlarının] ve beşeri ruhların misal [suretlerine girmiş]-ilahi ayetleri ve ruhsal yakınlığı görmek üzere yükseldikleri vakittir. Bu vakit, bağışlanma dileyenler, tövbekarlar, dua eden ve dilekte bulunanlar için Hakkın istiva makamından bize en yakın göğe inme vaktidir. Binaenaleyh o vakit, kıymetli bir vakittir. 'O namazı cemaatle kılan kimse, sanki

gecenin yarısını ibadetle geçirmiş gibidir.' Bu hadiste, 'yatsının vakti gece yarısına kadardır' diyen kimseyi [doğrulayan] bir koku vardır.

Allah, manaların duyusal suretlere inmesi demek olan tahayyül ve berzah âlemini de yarattı. Manalar, kazanmış oldukları duyusal suretler nedeniyle gayb âleminden olmadıkları gibi şehâdet âleminden de değillerdir. Çünkü onlar, soyut anlamlardır ve bu suretlerle görünmeleri ise, kendiliğinde manaya değil, onları algılayana ilişen geçici bir durumdur. Örnek olarak, bilginin süt, dinin kayıt, imanın ip suretinde görülmesini verebiliriz.

Bu âlem, namaz vakitleri içinden akşam namazıyla sabah namazının vaktine benzer. Bu vakitler, ne gece ne de gündüzden sayılabilen iki vakittir. Dolayısıyla onlar, gece ve gündüz uçları arasındaki iki berzahtır. Çünkü gece ve gündüz zamanı, döngüseldir. Allah şöyle buyurur: '*Geceyi gündüze, gündüzü geceye girdirir (tekvir).*'[205] [Ayette geçen] Tekvir, sarığın sarılması demektir. Gece ve gündüzden her biri diğerinin ortaya çıkmasıyla gizlenir. Nitekim Allah '*geceyi gündüzde örter*'[206] buyurur. Gündüzü de, gece gizler. Bu vakitte namaz kılan kimse, tecelliler, tecellilerin çeşitlenmesi ve sahih haberlerde yer aldığı üzere suretten surete girme hakkında berzahlar âleminin Allah hakkında verdiği kanıtlara göre Rabbine münacat eder. Şu var ki, akşam namazının berzah olması, kulun şehâdet âleminden gayb âlemine çıkmasıdır [çıkmasının örneğidir]. Böylece kul, teklik özelliğindeki bu berzaha uğrar ve oradan gayb âleminin şehâdet âlemini kabul etmesinin sırlarını öğrenir. Bu durumda [gayb âlemi karşısında] şehadet âlemi, hayale suret veren duyu mesabesindedir. Hayal duyunun verilerini fikir gücüyle alır ve akledilirlere katar. Çünkü hayal, söz konusu şeylerin duyuda sahip oldukları yoğun suretleri inceltmiştir. Böylece suretler, bu berzah vasıtasıyla incelir [ruhanileşir]. Bunun nedeni ise, 'akşam namazının tek olmasıdır.' Çünkü fiil, teke ait olabilir. Tek, gayb ve akıl âlemi kendisini kabul etsin diye, [şehadet âleminden gelen yoğun] suretleri incelten ve latifleştiren şeydir. Akıl yoğun suretleri kabul edemediği gibi gayb de şehadeti [olduğu haliyle] kabul etmez. Öyleyse, gayb âleminin kendisini kabul edebilmesi için, [aradaki bir] berzahın yoğun ve kesif suretleri latifleştirmesi ve seyreltmesi gerekir.

Fecir berzahının durumu da böyledir. O, gayb âleminin [ya da gayb âlemine ait şeylerin] şehâdet ve duyu âlemine çıkmasıdır. Dolayısıyla, onun hayal berzahına uğraması kaçınılmazdır. Hayal berzahı ise, fecrin doğumundan güneşin doğumuna kadar süren sabah namazının vaktidir. Öyleyse bu vakit, gayb âleminden olmadığı gibi şehâdet âleminden de değildir. Hayal olan ve güneşin doğumuna kadarki fecir vakti diye ifade edilen [gayb ile şehadet arasındaki] bu berzah, kendilerine gecenin ait olduğu soyut-akledilir anlamları alır. Hayal, kendi âleminde bu anlamları kesifleştirir ve latif ve seyrek olan söz konusu şeylere kendi tahayyülünden bir yoğunluk giydirir. Artık, [hayalin yoğunlaştırdığı] bu anlamlar ile duyu âlemi arasında karşılıklı bir ilişki gerçekleşir. Böylece, daha önce latif ve seyrek-ruhsal bir suret iken, duyuda yoğun bir suret ortaya çıkar. İşte bu, berzahın etkisinin bir yönüdür: Aklediliri gecenin sonunda duyulura, duyuluru ise gecenin başında akledilire çevirir.

Buna şöyle bir örnek verebiliriz: Bir evin akılda akledilir-latif bir sureti bulunur. Hayal bu surete baktığında, kendi gücüyle onu biçimlendirir, ayrıştırır ve akıldaki latifliğinden [uzaklaştırarak] onu yoğunlaştırır. Sonra taş, toprak, kerpiç gibi yapımcı-mühendisin tahayyül ettiği bütün unsurları toplayarak organlar onu yapmaya koyulur. Böylece ev, daha önce dilenen her sureti kabul edebilen latif ve akledilir bir suret iken, duyuda gözün gördüğü yoğun bir suret olarak inşa edilir. Ev, kazandığı sınırlanmayla her surete girebilme gücünü yitirir. [Örnekle açıklanan konuya dönersek] [Suret kazandırılmasıyla] Gündüzü de, gündüzün uzunluğu ölçüsünde o suretle sınırlanmış olarak bırakır.

Ahiretteki günde olduğu gibi, gündüzün bir bitimi yoksa, suretin de bitimi olmaz. Gündüz, dünya günündeki gibi, sona ererse, suret de günün süresine göre bu süreyle sınırlanmış olarak kalır. Örnekteki dünya günlerine dönersek, dünya günlerinin süresi derece derecedir. Bir gün vardır yirmi dört saatten, bir gün vardır bir aydan, bir gün vardır bir seneden, bir gün vardır otuz seneden oluşur. [Suretin sınırlı kaldığı] Belirli bir vakte kadar süren bu süre, söz konusu suretin ömrü diye ifade edilir. En sonunda akşam vakti gelir. Bu kez [gündüz ile gece arasındaki] berzah, [duyudan] aldığı sureti latifleştirir ve seyreltir. Onu duyu âleminden alır ve akıl âlemine ulaştırır. Böylece suret, geldiği

yönden tekrar latiflik ve seyreklik haline döner. İşte bu 'dönen dolab'ın hareketi böyledir.

Sırlarını açıkladığımız bu anlamları kavrayıp öğrendiğinde, dünyanın, ölümün, ahiretin bilgisini; her mahalle özgü zaman ve hükümlerinin bilgisini öğrenirsin. Allah, bize ve size hükmünü açıklasın. Bizi kendisini bilmede sabit kadem yaptığı kullarından etsin!

Gece üç bölümden oluştuğu gibi insan da üç âlemdir. Birincisi, insanın duyu âlemidir. Bu, birinci üçte-birlik bölümdür. İkincisi, hayal âlemidir ki o da, ikinci üçte-birdir. Üçüncüsü ise, insanın mana yönüdür. Bu da, yaratılışının gecesinden nasibi olan üçüncü üçte biridir. Hak, bu kısımda iner ve 'kulumun kalbi beni sığdırdı' anlamındaki kutsi hadiste belirtilen durum budur. 'Allah, sizin suretlerinize bakmaz' ifadesi ise, birinci üçte birlik bölümdür. 'Amellerinize de bakmaz' ise, ikinci üçte birlik bölümdür. 'Kalplerinize bakar' ise, diğer üçte birlik bölümdür. Böylece ifade, bütün geceyi içerir.

'Vaktin sonu ilk üçte birlik bölümdür' diyen kimseler, duyu yönüne ait üçte biri dikkate almıştır. 'Vaktin sonu gece yarısına kadardır' -ki o ikinci üçte birin ortasıdır- diyenler ise, ikinci üçte biri dikkate almıştır. O ise, insanın hayal âlemidir. Çünkü o, latifleştirme ve yoğunlaştırmada amelin mahallidir. [Vaktin] Fecrin doğumuna kadar olduğunu söyleyenler ise, insanın mana âlemini dikkate almıştır. Herkes, kendisine gözüken şeye göre hareket etmiştir. Bununla beraber, fecrin doğumuyla yatsı namazının vaktinin çıktığında görüş birliğine varılmıştır. Öyleyse, görüş birliği nedeniyle, vaktin sonunun fecrin doğumuna kadar olduğu açıktır. Vaktin güneşin doğumuyla çıkacağında da görüş birliği vardır. İbn-i Abbas da bizim söylediğimizi söyler: Yatsı namazının son vakti, fecrin doğumudur.

FASIL-VASIL

Sabah Namazının Vakti

Bütün bilginler, sabah namazının vaktinin fecrin doğumu, vaktin sonunun ise güneşin doğumu olduğunda görüş birliğine varmış, en fa-

ziletli vaktinin hangisi olduğu üzerinde ise görüş ayrılığına düşmüştür. Kimi bilginler, en faziletli vaktin alacakaranlık olduğunu iddia ederken kimi bilginler, gecenin sonundaki karanlığın daha üstün olduğunu söylemiştir. Ben de, bu görüşteyim.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Hz. Peygamberin 'Allah'ın görülmesi' hakkındaki ifadesini -ve ayeti- gözle görmeye değil, Ehl-i Sünnet kelamcılarından kimi akılcıların iddia ettiği gibi, bilgi ve akılla görmeye yorumlayan kimseler, en faziletli vaktin gecenin son karanlığı olduğunu düşünenlere benzer. Şeriatta görmeyle ilgili yer alan ifadeyi gözle görmek şeklinde anlayıp gözle görmenin ilahi kata zarar vermeyeceğini, yönün görmeyi değil [görme organı] gözü sınırlayacağını kabul edenler ise, sabahın en faziletli vaktini alacakaranlık kabul edenlere benzer. Alacakaranlık, güneşin doğumu için bir rekât kaldığı ya da güneşin ortaya çıkmasıyla birlikte selam verildiği vakittir.

Buradaki sır şudur: Şeriatta yer alan [Allah'ı] görmeyi gözle görmeye değil, bilmek şeklinde yorumlayan bilginler, [namazın en üstün vaktinin] sabah aydınlığını kabul edenlere benzer. Şeriatta kıyamet günü Allah'ı görmekle ilgili yer alan ifadeyi gözle görmek şeklinde yorumlayan çoğunluk ise, gecenin son karanlığını sabah namazının en faziletli vakti sayanlardır.

Sabah vaktinin bâtınî anlamındaki en güzel yorum bu olduğu gibi en genel ve en üstün yorum da budur. Bu vaktin başka yorumları daha vardır. Fakat zikrettiğimiz yorum, bütün bâtınî yorumlarını kendinde toplar. Halbuki bizim bıraktığımız o yorumlar, zikrettiğimiz yorumu içermez. Bu nedenle biz, sadece bu yorumla yetindik.

'*Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[207]

Otuz beşinci kısım sona erdi. Onu otuz altıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL-VASIL

Zaruret ve Mazeret Vakitleri

Bazı âlimler, zarureti kabul etmişken bazıları reddetmiştir. Bu konuda, bilginler arasındaki görüş ayrılığı meşhurdur.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Fiilleri Allah'a nispet eden kimse, zarureti reddeder. Kazanım ve yaratma yoluyla (kulun kesbi, Allah'ın yaratması), kulun fiilini kabul edenler ise zarureti de kabul eder.

FASIL-VASIL

Zaruret Vakitleri

Zarureti kabul eden bilginler, bunların dört kişi için geçerli [durumlar] olduğunda görüş birliğine varmıştır: Birincisi, bu vakitlerde temizlenmiş ya da hayız görmüş namaz kılmamış hayızlı kadındır. İkincisi, yolculuğa çıkmamışken bu vakitlerde namaza yetişen yolcu ya da bu vakitte yolculuğu biten yolcudur. Üçüncüsü, bu vakitlerde yetişkinlik çağına girmiş çocuk, sonuncusu ise müslüman olmuş kâfirdir. Bilginler, bayılanın durumu hakkında ise görüş ayrılığına düşmüştür. Kimileri bayılanın namazı kaza etmeyen hayızlı kadın gibi olduğunu düşünür. Bazı bilginlere göre ise, beş vaktin dışındakileri kaza eder.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Zaruret vaktinde temizlenen hayızlı kadın, zorunluluk gereği yalan söylemekten tövbe edene benzediği gibi bu vakitte hayız gören temiz kadın zorunluluk gereği yalan söyleyen doğru sözlüye benzer.

Yolcunun ve yolcu olmayanın durumu hakkındaki hükümlerin bâtınî yorumu şudur: Düşüncesiyle ya da zikriyle yolculuk yapan insan, makama ulaşmak uğruna yaptığı yolculuk süresindeki eksikliğini makamda gözleyince kaçırdığı şeyleri hatırlar. Anlar ki, yolculuk esnasında [bulunduğu makamda eksik kalmasına yol açan] bu şeyleri yolculuk esnasında unutmuştur. Yerleşik olan, başka bir ifadeyle makam sahibi ise, yolculuk yaparken [makamda] yerleşikken kaçırdığı Hak karşısındaki saygıyı hatırlar. Sufiler 'sedir üstüne otur, yayılmaktan sakın' der. Makamdayken saygıda yaptığı eksikliği ise, yolculukta gördüğü güçlüklerden [gedikler] anlar. Yolculukta karşılaştığı güçlüğün makamdayken söylediği şeylerin sonuçları olduğunu anlar. Allah [Hz. Musa'nın diliyle] şöyle buyurur: '*Bu yolculuğumuzdan bir güçlükle karşılaştık.*'[208] Daha önce ise, balığın delaletini hatırlamak üzere, bir güçlük kendisine isabet etmemişti.

Bu vakitte yetişkin olan çocuğun durumunun bâtınî yorumuna gelirsek, böyle bir insan, baskı [zorlama, icbar] altındaki kula işaret eder. Bir rivayette belirtildiği gibi, Hak böyle bir kulun 'kulağı, gözü, eli, güçleri ve organları olduğunda', hiç kuşkusuz, baskıdan çıkar. Bu hal, ilahi bir ismin hükmü altındayken, kula ulaştığında, ona ait hüküm neye aittir: Altında bulunduğu isme mi? İntikal ettiği isme mi? Çünkü vakit ortaktır.

Zaruret halinde müslüman olan kâfirin bâtınî yorumu da böyledir. Kâfir, perdeli insan demektir ve kıskançlık ona baskın gelmiştir. Allah'a karşı kıskançlık geçerli değilken, Allah uğruna ya da Allah için kıskançlık geçerlidir. Bu kul, bilhassa '*O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır*'[209] ayetinin anlamını kavradığında olmak üzere, 'başka' diye bir şey bulunmadığını kesin olarak öğrenir. Sadece bu haller vardır. O, hepsinin aynı olduğu için, her [şeydir]. Kim kıskanacak? Kimden kıskanacak? Kime karşı kıskanacak? Ya da kim hakkında kıskanacak? Söyleyin bana, söyleyin! Ben, Allah hakkında hayrete düştüm!

Bayılan kimsenin yorumuna gelirsek, bayılan kişi hal sahibidir. Bu vakitte ayıldığında, kendisine hangi isim hükümran olmuştur? Ya da, bu vakitteyken kendisini hangi hal almıştır. Bu kimse, bu vakitte kendisini hükmü altına almış olan el-Müheymin ismiyle beraberdir.

FASIL-VASIL

Namaz Kılmanın Yasak Olduğu Vakitler

Bilginler arasındaki görüş birliği ve ayrılığına göre, namaz kılmanın yasaklandığı vakitler beştir. Güneşin doğum vakti, batma vakti, tam tepede noktası, sabah namazından sonra ve ikindi namazından sonraki vakitler.

Bâtınî yorum: *'En güzel örnek Allah'a aittir.'*[210] Güneş Hak, namaz münacattır (karşılıklı konuşma, kulun yakarışı). Hak tecelli ederse, susma ve fena [beşeri varlığın silinmesi] gerçekleşir. Artık, konuşmak ve münacat uygun değildir. Çünkü bu ilahi makam şu bilgiyi verir: Sana göründüğünde, seninle konuşmamış demektir. Konuştuğunda ise görünmemiştir. Şu var ki tecelli, surette gerçekleşebilir. Bu durumda ise, söz ve müşahede birden gerçekleşir. Müşahede eden, kendisinden fani olduğunda ise, münacat doğru olmaz. Allah'ın peygamberi şöyle der: 'Allah'ı görürcesine ibadet et. Sen O'nu görmesen bile, O seni görür.' Bunda, bir kuşku yoktur. Böylece, müşahede ettiği zatın kendisini istila etmesi nedeniyle, kulun müşahede esnasında kendinden geçtiğini öğrendin. Dolayısıyla bu esnada münacat söz konusu değildir.

Güneş tam tepedeyken ise, [bâtınî yorumunda] ondaki gölgen gizlenir. Gölge, senin hakikatindir. Işık, bütün yönlerden seni kuşatmış ve içermiştir. Dolayısıyla, kendisine secde etmeni gerektiren bir şey belirdiğinde, söz konusu şeyin aynısı önünden, ardından, sağından, solundan ve üzerinden de ortaya çıkar. Bu durumda Allah, bütün yönlerinden seni çeker. Çünkü sen, bütün yönlerinden nursun. 'Namaz da nurdur.' Böylece nurlar nurlara girer. Bundan dolayı da namaz kılınmaz.

Sabah namazının kılınmasından güneşin doğumuna kadarki vakit ise, [bâtınî yorumda] berzah âleminden şehâdet âlemine çıkma vaktin-

dir. Namazın vakti ise, berzah âleminde değil, sadece duyu âleminde belirlenmiştir. İkindi namazından sonra namazın kılınmayışının [bâtınî yorumu] da öyledir. Çünkü sevgilinin bağrına basmasının verdiği haz sevgiliyle konuşmaktan alı koyar. Bu haz, kişiyi kaplar ve onu [söyleneni] algılamaktan alı koyar.

FASIL-VASIL

Namaz Kılmanın Yasaklandığı Bu Vakitlerde Kılınması Caiz Olmayan Namazlar

Bazı bilginler, söz konusu vakitlerde genel olarak bütün namazların yasaklandığını ileri sürmüştür. Bazı bilginler ise, farzların dışındaki sünnet ve nafile namazlar, bazı bilginler, sünnetler değil, nafileler; bazı bilginler sabah ve ikindi vaktinden sonra sadece nafileler, güneşin doğum ve batımı esnasında ise, hem nafile hem sünnet namazların kılınamayacağını ileri sürmüştür. Bize göre bu vakitler, bu vakitlerde uyandığında veya hatırladığında, uyuyan ve unutan kimse için farzlar; kendileri için belirlenmiş vakitte kılınamayıp kaza edileceklerinde ise nafile namazlar içindir.

Bu konudaki bâtınî yorum şudur: Allah ve kulu arasındaki münacat dört kısımdır. Birincisi Allah'ın seni görmesi bakımından, ikincisi senin O'nu görmen bakımından, üçüncüsü O'nun seni senin O'nu görmen bakımından münacattır. Sonuncusu ise, kanıtlarla elde edilen inançlarda gerçekleşen ve bazı akılcılara ait olan münacattır. Bu yönden insan, Allah'ı herhangi bir inançta 'görme' ya da 'bilme' tarzında 'göremez.' Allah'ın tikelleri bildiğini reddedenlerin inancına göre, Allah da insanı herhangi bir inançta 'göremez' ya da 'bilemez.' Söz konusu insanlara göre Allah, tikelin tümelde içkin olmasından dolayı, tümel olarak insanı görür.

Bu ise, ne bizim ne Ehl-i Sünnet'in inancıdır. Allah her şeyi bilir. Bir ayette *'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?'*[211] denilir. Hz. Peygamber ise, sahih bir rivayette şöyle der: 'Allah seni görür.'

Bu kısımlarla ilgili bâtınî yorumların kaynaklarına dikkatini çekmiş olduk. Sen de kendi bölümünü öğren. Kim kendi bölümünü öğrenirse, münacatı oradan gerçekleşir ya da [Tanrı'nın tikelleri bilmediğini iddia eden akılcılardan ise] onu imkânsız sayar.

FASILLAR-VASILLAR

Ezan ve Kamet

Ezan, vaktin girdiğini bildirmek ve camilerde toplanmaya çağırmak demektir. Kamet ise, ilahi münacata çağırmaktır.

Bu konudaki bâtınî yorum şudur: Ezan, Hakkı müşahede etmek üzere zatların temizlenmesi için ilahi tecelliyi bildirmektir. Kamet ise, geldiğinde tecellisi için ayağa kalkmaktır. '*O gün insanlar âlemlerin Rabbi için ayağa kalkar.*'[212]

FASIL-VASIL

Ezanın Özellikleri

Ezanın dört özelliği vardır. Birincisi, tekbirlerin çift, kelime-i şehâdetlerin dört, diğerlerinin ise çift okunmasıdır. Bu özelliği kabul edenlerin bir kısmı, iki şehâdette 'terci [nağmeli okuma]' olduğunu düşünür. Şöyle ki: İki şehâdet, önce iki kere gizli okunur, sonra bir kez de yüksek sesle iki kere okunur. Bu ezan, Medinelilerin ezanıdır.

İkinci özellik, ilk tekbirin ve iki şehâdetin dört, diğer kısımların iki kez okunmasıdır. Bu ezan, Mekkelilerin ezanıdır. Üçüncüsü, birinci tekbirin dört, diğer kısımların iki kez okunmasıdır. Bu da, Kûfelilerin ezanıdır. Dördüncüsü, birinci tekbirin dört, iki şehâdetin üç, davetin (hayye ale'l) üç kez okunmasıdır. Ezan okuyan kişi, 'haydin kurtuluşa [hayya ale'l-felah]' kısmına ulaşıncaya kadar, şehâdet ile başlar. Ardından ikinci kez, sonra aynı şekilde üçüncü kez tekrarlar. Dört kelime, sıralı olarak üç kez okunur. Bu ise, Basralıların ezanıdır.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Tekbirin çift okunması, el-Kebir ve el-Ekber; dört kez okunması ise, el-Kebir, el-Ekber isimleriyle içinden ve dışından büyüklenen kimseler içindir. Bu büyüklenme, [savaşta düşmana karşı büyüklenen] Ebu Dücane olayındaki gibi, dince geçerli olabileceği gibi böyle olmayabilir de. İki şehâdetteki dördeme ise, el-Evvel, el-Ahir, ez-Zâhir ve el-Bâtın isimleri içindir. Diğer kısımlar ise, sen ve Allah için iki kez okunur. Her defasında aynı tarzda dört kelimenin üç kere okunması ise, -ki o belirttiğimiz gibi Basralıların tarzıdır- birinci kez şehâdet âlemini, ikinci kez melekût âlemini bildirir. Ebu Talib el-Mekki'ye göre ise, ikincisi melekût, üçüncüsü ceberut âlemini bildirir.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: İnsan baş ve kalp gözüyle Allah'ın yaratmak ve var etmek istediği şeyler için belirti ve nişan yaptığı sebeplere bakar. [Sebeplerle yaratılacak şeyler ilişkilidir] Çünkü Allah'ın ilmi, var olan şeyleri birbirine bağlamayı takdir ettiği gibi [aklî] delil de varlığın bir kısmının diğer kısmına dayandığını gösterir. İnsan, nişanlarını (şeair) yüceltenleri Allah'ın övdüğünü ve bu davranışın kalplerin takva sahibi olmasından kaynaklandığını duyar. Nitekim ayette *'Allah'ın nişanlarını yüceltenlere gelince, bu durum kalplerin takvasından kaynaklanır'*[213] denilir. Bunun üzerine insan, Allahu Ekber, 'Allah en büyüktür' der.

[Bunun anlamı şudur]: Allah'ı göstermeleri bakımından olduğu gibi Allah da kendilerini yüceltmemizi emrettiği için, sebepler kendiliklerinde büyük olsa bile, onları var eden ve yüceltilmelerini emreden Yaratıcı, onlardan daha büyüktür. İşte bu, bir şeyin diğerinden üstünlüğünü anlatan 'en büyük' kalıbının anlamıdır. Bu kalıp, 'bir şeyden daha büyük' demektir. Bunu tamamladığında, tekbiri söyleyen bu insana sebeplerin değersizliği değil, kendiliklerindeki değersizlikleri ve yaratıcılarına ihtiyaçları gösterilir. Bu muhtaçlık, sebeplilerin sebeplere muhtaç olmasıyla aynıdır. Perde gözünden kalktığında, bütün sebeplerin Yaratanı tespih ettiğini ve yücelttiğini görür ve keşfeder.

Allah *'Her şey O'nun övgüsünü tesbih eder'*[214] der. Bu tesbih, hal [diliyle] değil, her şeye yaraşan dil tesbihidir. Bu nedenle Allah, [ayetin devamında] *'siz onların tesbihi anlayamazsınız'*[215] buyurur. Çünkü tesbihi duyanlardan başkaları için, her bir şeyin [Allah'ı] tesbih aracı, diğerin-

den farklıdır. *'Allah bağışlayıcıdır.'*[216] Çünkü Allah bu tesbihi hal tesbihi diye yorumlayanların cezasını hemen vermez. *'Allah örtendir [gafur].'*[217] Yani, kendileri için adeti yardığı [bu sayede her şeyin kendi diliyle tesbihini duyan] kimselerin dışındakilerin duymaması için, söz konusu varlıkların tesbihlerini gizleyendir.

Bir rivayette, yanında sahabesi olduğu halde peygamberin elinde bulunan taşların tesbih ettiği [ve bu tesbihin sahabe tarafından da duyulduğu] zikredilir. Taşlar, şimdi de tesbih etmektedir. Allah, duyulana ilişmesi için duyanların kulaklarında adeti aşmıştır. *'Siz onların tesbihini anlayamazsınız'*[218], bu tesbihin hal diliyle yapılan bir tesbih olduğunu iddia edenlere karşı söylenmiştir. Bütün âlem, [Allah'a] delil olmada eşittir. Tesbihin hal diliyle gerçekleştiğini iddia edenler, hiç kuşkusuz, 'siz anlayamazsınız' derken Allah'ı yalanlamıştır.

'Allah'ın yasaklarına saygı gösterenler için bu davranış Rabbinin katında daha hayırlıdır.'[219] Başka bir ifadeyle bu davranış, Allah'ın nişanlarını yüceltmekten daha iyidir. Bu yorum, ayette geçen 'daha iyi' kelimesini nişanları yüceltenler ile Allah'ın yasaklarına saygı gösterenleri ayırt etmek için mukayese anlamında kabul ettiğimizde böyledir. Çünkü Allah'a saygı asıldır. Allah, yüceltilen sebeplerden farklı olarak özü gereği yüceltilmeyi hak eder. Çünkü bir delili araştıran insan için o delil özü gereği incelenen bir şey değildir. İnsan delilin gösterdiği şeye gitmek için delilden hareket eder ve ayrılır.

Bu nedenle, âlem de Allah'a bir delildir. Çünkü biz, âlemden Allah'a gideriz. Hakkı âleme delil yapıp O'ndan âleme geçmemiz ise uygun değildir ve böyle bir şey doğru olmaz. [Âlemden Allah'a gidebileceğimizi belirten] 'Kendini bilen Rabbini bilir' derken peygamber sözü ne kadar yücedir! Allah ise *'...a bakmazlar mı'*[220] deyip kendilerinde kalmak için değil, Allah'a kanıt edinmemiz için yaratıkları tek tek sayar. İşte, Allah'ın yasaklarıyla Allah'ın nişanları arasındaki fark budur.

Ardından bir kez daha Allahu Ekber [Allah en büyüktür] deriz. Bunun gayesi, üstünlük bildirmek değil, Allah'ın yasağını yüceltmektir. Bu durum dilce bilinir ve anlamı 'Allah pek büyüktür' demektir. Bu ikinci ifade, 'Allah şundan büyüktür' anlamına gelmez. Öyleyse Allah, sebepleri koyan ve onların yüceltilmesini emreden Büyük'tür. Yüceltilmesi özünden ve kendisinden kaynaklanmayan bir şeyin büyüklüğü ge-

çicidir ve yok olucudur. Öyleyse bir sınırlama ve mukayese olmaksızın, genel anlamda Büyük, Allah'tır.

Bu ise, ezanda şart koşulan ikinci tekbirdir ve o bu iki tarzda [yorumla] yapılır. Müezzin tekbir ifadesini dört kez okursa, tek bir tekbirin ikilenmesi duyu ve akıl bakımından zikrettiğimiz tarzda olur. Başka bir ifadeyle dil, üstünlük lafzıyla O'nu yücelttiği gibi akıl bakımından da O'nu büyültür. Bu durumda insan, dille 'Allah en büyüktür' dediği gibi akla göre de 'en büyük Allah'tır' der. Yani, Allah duyu ve akıl kanıtına göre en büyüktür. Ardından, diğer tekbir duyu ve akıl bakımından ikilenir ve müezzin 'Allahu Ekber' der. Allah üstünlük anlamında olmaksızın Büyük'tür. 'Allahu Ekber.' Yani, Allah akıl bakımından üstünlük bildiren bir anlamda olmaksızın, dince ve saygınlığı gereği Büyük'tür. Açık olan bir şeyi bildirmek anlamındaki ezandaki tekbiri dört kez okuyan kimsenin müşahedesi budur.

Müezzin kendisine duyuracak şekilde gizlice şöyle der: 'Eşhedü en la-ilahe illellah, eşhedü en la-ilahe illellah [Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık ederim].' Bu esnada müezzin, kanıtı önce içinden düşünüp ardından onu söyleyen ve hasmının karşısında ilan ederek dile getiren ya da başkasına bu delilin bağlamını bildiren kimse gibidir. Bu durum, bu tanıklığı dile getiren müezzinin Allah'ın bilgisinden perdelenmiş ve kendilerine konuşma gücü verilmiş sebepleri gördüğüne tanıklık eder. Söz konusu sebepler, bilgisizlikleri nedeniyle kendiliğinde hakikati algılamaktan ya da gaflet perdesi nedeniyle her şeyi Allah'ın celaline izafe etmek gerektiğini algılamaktan perdelenmiştir.

Bilgisiz ya da hafife alan kimse ise, -ki hafife almak da bilgisizliğin bir türüdür- *'Ben sizin en büyük Rabbinizim'*[221] ya da *'benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum'*[222] der. Bu kişi, gerçekte yalancı olduğunu bilen bir yalancı olabilir. Fakat o [Firavun] 'kavmini küçümsemiş, kavmi de kendisine itaat etmiştir.' Bu kişi 'ben falancayı nimetlendirdim', 'ben falancayı idareci yaptım', 'ben falancaya okumayı ve yazmayı öğrettim, ben olmasaydım hiçbir şey öğrenmeyecekti' der. Sonra Allah'ın *'Yaratan yaratmayan gibi midir, düşünmezler mi?'*[223] veya *'Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin'*[224] dediğini duyar. 'Bizden öncekiler', var olmamıza -sebep değil- 'vesile' olan araçlardır.

Kur'an-ı Kerîm sebepler vesilesiyle değil de, sebepler sayesinde var olduğumuzu düşünenlere yönelik olarak şöyle der: *'Bile bile Allah'a ortak koşmayın.'*[225] Allah önce sebepleri, sonra onlar vesilesiyle sizi yaratmıştır. Müezzin kelime-i şehadeti okurken şöyle der: 'Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık ederim.' Başka bir ifadeyle, Allah'tan başka Yaratıcı yoktur. Böylece insan; Allah'ın dışında kendi adına ilahlık iddiasında bulunan herkesin ilahlığını reddederek onu kendisini hak eden için kabul etmiştir. Allah ile beraber ilahlık iddiasında bulunan bir insan, Allah'a ortak koşan kimse gibidir. Ezanda kelime-i şehadeti okuyan kimse ise, akıl, din, duyu ve anlam bakımından [ilahlığın] Allah'a ait olduğuna tanıklık eder. Bütün bunlar, tıpkı bir kanıtı önce tasavvur eden kimse gibi, [öncelikle] kendisine yöneliktir. Ardından, öğrenen, iddiacı, *'Rahman Kuran'ı öğretti'*[226] veya *'İnsanı yarattı, ona açıklamayı öğretti'*[227] gibi ayetlerden habersiz olan kimselere duyurmak için yüksek sesle okur. Böylece, sebeplerin hükmünü ortadan kaldırır. Şehâdetin iki ya da dört kez okunmasının anlamı budur.

Aynı durum, 'Eşhedü enne Muhammeden rasulullah', 'Ben tanıklık ederim ki Muhammed Allah'ın peygamberidir' ifadesi için geçerlidir. Müezzin kanıtın verisiyle birliğe tanıklık ettiğinde, [kendisini Hakka] yaklaştıracak tarzda değil, bilgi yönünden bir tanıklık etmiştir. Çünkü insan, bu ifadeyi söylemenin ve onun hakkındaki bilgiyi araştırmanın Allah'a yaklaştıracağını sadece aklıyla bilemez. İnsanın [aklıyla öğrenebileceği] bilgiden nasibi, kendisinin bilme özelliğiyle bilgisinden daha üstün olacağıdır. Bu bilgiyi ve böyle bir bilgiye ulaştıran her kanıtı bilgisize öğretmek ve inatçıyı susturmak üzere açıklamak, böyle bir nefsin bunu yapmayanın nefse karşı bir üstünlüğüdür. Çünkü akıl neyin Allah'a yakınlaştıracağını (öğrenme) gücü yoktur. Bu nedenle Allah katından peygamber gelmiş ve Allah'a yaklaşmayı sağlayacak şekilde söylemeyi, gizlice ve sessizce söylediğinde ifade üzerinde düşünmeyi ya da yüksek sesle okuduğunda ise başkasına öğretme ve onu ikna etmeyi öğretmiştir. Böylelikle bu davranış, bilgi iken aynı zamanda [peygamber öğrettiği için] bir ibadet haline gelir. Bilgili bir mümin ezan okuduğunda ya da müezzin gibi 'Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna tanıklık ederim' dediğinde, bu söz, bir bilgi ve ibadet olur. Sıradan insan ise, taklit ederek ve bilene uyarak söyler.

Ezanda peygamberlik hakkındaki tanıklığın iki veya dört kez okunmanın hükmü ise, tevhit tanıklığını hükmüyle belirttiğimiz mertebelerde birdir. Müezzin dört kelimeyi de her defasında aynı tarzda olmak üzere Basralıların ezanı gibi üç kez okursa, birinci kerede onları bilerek, ikinci defada öğreterek -çünkü ilan etmektedir- üçüncü defada ise, ibadet olarak söylemektedir. Bütün bunlar bilme, öğretme ve ibadettir.

Basralılar, Kûfeliler, Hicazlılar ve Medineliler arasındaki yegâne görüş ayrılığı, üç kez okuma ve okumanın aynı tarzda olmasıdır. Bütün bunlar, tıpkı güneş tutulması için kılınan namazdaki [küsuf] görüş ayrılıkları gibi, hepsi sünnettir ve insan serbesttir: Dilediği tarzda okur. Bizim görüşümüz budur.

Allah iki şehâdetten [kelime-i tevhit ve peygamber hakkındaki tanıklık] sonra iki kere 'haydin namaza' demeyi emretti. Birincisiyle kendimizi, ikincisiyle başkasını davet ederiz. Bunun anlamı, Rabbiniz ile münacata yönelin demektir. Bunun için temizlenin, ilk okunuşta mescitlere geliniz. Mescitte bulunan için bu ifade ikinci kez okunduğunda, 'kalplerinizi temizleyin ve Rabbinizin huzurunda bulunun' denilir. Çünkü onun evindesiniz ve O'na yakarmak için kendisine yöneldiniz.

Aynı şey, 'haydin kurtuluşa' ifadesinin iki kez okunmasındaki iki yorum ve değerlendirmeye göre geçerlidir. Müezzin, mescidin dışındakine ve mescittekine, kendisine ve başkasına 'sizi azabından nimetine, perdesinden tecelli ve görmesine ulaştıracak şeyi yapmaya koşunuz' der. İkinci kez okunduğunda ise, 'sizi nimette ve müşahedenin hazzında sürekli yerleştirecek şeyi yapmaya yöneliniz' der.

Ardından müezzin 'Allahu Ekber, Allahu Ekber' der. Bunu, hem kendisi hem başkası için hem mescitte bulunup namazı bekleyen ve hem de mescidin dışında işiyle ilgilen kişi için söyler. [Kendi işiyle ilgilenen kimseye yönelik olarak] Müezzin 'Allah içinde bulunduğunuz işten daha büyüktür' der. Başka bir ifadeyle Allah, 'haydin ifadesiyle size emredilen namaza, kurtuluşa ve bekaya yönelmekten engelleyen işlerinizden yüceltilmeye daha layıktır' der.

Müezzin ikinci tekbiri dört kez okumaz, çünkü o birinci gibi değildir. İkinci tekbir ve 'haydin' [hayya ale] ifadelerinin amacı, bu yakınlıktır. Akıl ise, onu tek başına algılayamaz. Bu yakınlık, sadece şeriat ta-

rafından bildirilebilir. Bu nedenle müezzin, 'hayye ale'yi ya da ikinci tekbiri dört kez okumaz; kendisine ve başkasına, mescitte bulunana ve bulunmayana hitap ettiği için, iki kere okur.

Müezzin 'La-ilahe illellah, Allah'tan başka ilah yoktur' der ve ezanı mutlak birlikle bitirir. Ezan, içlerinde kula ait sayılan fiillerin de bulunduğu pek çok durumu içerir. Namaza çağrılan insanın içinde bu fiilleri sadece gerçekte kendisine ait oldukları için yapmaya çağrıldığı duygusu meydana gelebilir. Çağıran [müezzin] da aynı duyguya kapılabilir. Böylece, bazı kimselerin [Eşariler] zannettiği gibi, yaratmak bakımından fiili kendisine nispet etmesinden korkulur. Allah ise, yaratma sadece kendisine özgü olsun diye, bu fiili de [ya da insanı] mutlak birliğini gösteren kanıtlardan biri yapmıştır. Nitekim şöyle buyurur: *'Yaratan, yaratmayan gibi midir? Düşünmez misiniz?'*[228]

Bu duygu, her insanın içindeki gizli ilâhlık olduğu gibi aynı zamanda Allah'ın bağışladığı 'gizli şirk'tir. Böylece ezan, iki, üç ya da dört kez okunmaksızın, birlemeyle sona erdi. İşte bu, peygamberlerin Allah'dan ve Allah katından getirdikleri mutlak birliktir. O, 'Allah'ın peygamberinin ve önceki bütün peygamberlerin söyledikleri en üstün kelimedir.' Böylece bütün dinleyiciler, Allah'tan başka ilâh olmadığının farkına varır. Müezzin de, salt birliği istediği için, Hakkı birler. Her ezanda tevhide ilave edilen şey meşrudur.

Sabah ezanında sevabın belirtilmesine gelince -ki o müezzinin 'namaz uykudan daha hayırlıdır' demesidir-, bazı insanlar bunu meşru ezanın bir parçası sayıp dikkate almışken, bazı insanlar onu Hz. Ömer'in bir eylemi sayarak dikkate almamış ve benimsememiştir. Biz ise, Hz. Ömer'in fiili olsa bile, din bakımından onu kabul ediyoruz. Çünkü Şari [Peygamber], 'Kim iyi bir adet başlatırsa' ifadesiyle onu onaylamıştır. Biz, o ifadenin dince geçerli iyi bir adet olduğundan kuşku duymuyoruz. Bu yorumla 'namaz daha hayırlıdır' ifadesi ezanın sünnet olan bir parçasıdır. Bazı kimselere göre ise, 'sünnet, peygamber zamanında yapılmış, onun bildiği ya da onayladığıdır' veya 'bizzat peygamberin sünnet yaptığı şeydir.' Böyle düşünen kimselere göre, bir şey bu özellikte ise 'sünnet' sayılabilir. Yine de, burada dikkate alınacak bir görüş ayrılığı olmadığı gibi bu değerlendirme de bizim görüşümüze zarar vermez.

Ezana 'en hayırlı amele geliniz' ifadesini eklemeye gelince, bu da, Hz. Peygamber zamanında yapılmış ise kabul edilebilir. Bir rivayette, Hendek savaşında ezan böyle okunmuştu. İnsanlar hendek kazarken namaz vakti gelmişti. Namaz, bir hadiste yer aldığı gibi, en önemli iştir. Bunun üzerine müezzin 'haydi en hayırlı amele, hendektekiler!' diye bağırdı. Dolayısıyla bu ifadeyi ezandan sayan kimse hata etmemiş, bilakis rivayet doğru ise, 'kim iyi bir adet başlatırsa, onu işleyenlerin ödülünü alır' hadisine uymuş demektir. Bunu mekruh görenler ise, sadece taassup nedeniyle mekruh saymış ve kabul edenlere karşı insaflı davranmamıştır. Nefislerin tuzaklarından Allah'a sığınırız.

FASIL-VASIL

Ezanın Hükmü

Bazı bilginler ezan okumanın vacip, bazıları güçlü sünnet olduğunu iddia etmiştir. Vacip olduğunu iddia edenlerin bir kısmı, onu herkesin yerine getirmesi gereken bir farz sayarken bir kısmı ise, bazı kimselerin yerine getirmesiyle sorumluluğu kalkan farz [farz-ı kifaye] saymıştır. Bir kısmı ise, ezanın sadece Cuma namazı kılınan camilerde farz olduğunu ileri sürmüştür ki, İmam Malik'in görüşü budur. Kendisinden gelen bir rivayette ise, Malik ezanı güçlü sünnet saymıştır. Yalnız kılan kimseye ise, ezanı ne sünnet ne farz saymıştır. Bazı bilginler, ezanı herkese farz saymışken bazı bilginler yolcu olsun veya olmasın cemaatle kılan herkese farz saymıştır. Bazıları ise, sadece yolculuktaki insana farz saymıştır. Bazıları ise, yalnız kılana ve cemaatle kılana sünnet olduğunu iddia etmiştir. Bu görüşteki bilginler, cemaatte kılanlar için ezanı güçlü sünnet saymıştır.

Bütün bilginler, ezanın şehirde güçlü sünnet veya farz olduğunda görüş birliğine varmıştır. Şeyhimiz Ebu Abdullah b. Âs -İşbiliye müezziniydi (dellal)- de bu görüşteydi. Kendisinden bunu defalarca duydum. Şöyle derdi: 'Bir şehir halkı ezan okumamak ya da bir sünneti topluca bırakmak hakkında görüş birliğine varırsa, onlarla savaşmak farzdır.' Bu görüşüne ise şöyle bir hadisten kanıt getirirdi: Allah'ın pey-

gamberi bir toplulukla savaşacağı zaman, sabahı beklerdi. Ezan duyarsa savaşmaz, duymazsa hücum ederdi.'

Bu konunun bâtınî yorumu şudur: Herkesin görevi, şeriat ortaya konulduktan sonra kendisini ve başkalarını Allah'a itaat etmeye davettir. Hz. Peygamber Malik b. Hüveyris ve arkadaşına şöyle demişti: 'Yolculuktayken ezan okuyun ve kamet getirin.' İnsan, Allah'ın kendisini yarattığı andan itibaren dünyada ve ahirette yolculuktadır. İnsanın hiçbir zaman yerleşik olması uygun değildir. İnsan tek bir nefesten fazla yerleşik [aynı zamanda kendi varlığını sürdüren] olsaydı, Allah'ın onun hakkındaki fiili işlevsiz kalırdı. Allah ise, her nefes yaratıkları hakkında 'bir iştedir.' Söz konusu iş, her varlıkta özel bir şekilde bulunan Hakkın bir eseridir.

Allah gizli ve büyük eserlerini göstersin. Onu bilenler Allah katında ne kadar değerlidir! Dünya ve ahirette nefeslerini kontrol etmekten mahrum kalan kimse pek çok hayrı kaçırmıştır.

FASIL-VASIL

Ezanın Vakti

Bilginler, sabah namazının dışındaki namazlarda vakit girmeden ezan okunmayacağı konusunda görüş birliğine varmıştır. Sabah namazında ise görüş ayrılığı vardır. Bazı bilginler bunun caiz olduğu görüşündedir. Başka bir ifadeyle, fecirden önce sabah namazı için ezan okunabilir. Bazı bilginler ise, bunu kabul etmemiştir. Ben de bu görüşteyim. Çünkü vakitten önce okunan ezan, bana göre namazın vaktinin girdiğini bildirmek anlamında bir ezan değil, ezanın formunu zikretmekten ibarettir.

Bilal, gece ezan okurdu ve Hz. Peygamber Ramazan ayında ya da başka bir vakitte oruç tutmak söz konusu olduğunda 'Bilal'in ezanı sizi yemekten ve içmekten engellemesin' derdi. 'Çünkü Bilal gece ezan okuyabilir. [Peygamberin diğer müezzini olan âmâ] Ümmü Mektûm 'ezan okuyuncaya kadar yiyin ve için.' Ümmü Mektûm âmâ bir adamdı ve 'sabah oldu, sabah oldu' denilinceye kadar, ezan okumazdı.

Bence ezan, vakit girdikten sonra okunabilir. Bazı bilginler, sabah namazı için iki ezan gerektiği görüşündedir: Biri vakitten önce, diğeri vakitten sonra. Ebu Muhammed b. Hazm 'sabah için vakitten sonra bir ezan gerekir' demiştir.

Bu konunun bâtınî yorumu şudur: Nefislerin Allah'a çağrılması, gerçekte Allah'tandır. Varlıklar tarafından çağrılmaları ise, gafil veya bilgisizlere göredir. Onlar, kendileri farkında değil iken, ilahi isimlerin altında ya da ilahi yönlendirmenin altında bulunan kimselerdir. Bu nedenle 'gerçekte' dedik.

Vaktin, başka bir şeyin kendisinde hükümran olamayacağı bir otoritesi vardır. Bu nedenle, hükme konu olan kimsede vaktin otoritesinin ortaya çıkması gerekir. Bu ise, o vakte özgü ilahi isimdir. Müezzinin farz olacak şekilde insanları namaza çağırması, ancak vakit girdikten sonra söz konusu olabilir. Bu durumda müezzin 'basiretli bir şekilde Allah'a çağıran' kimselerden olabilir. Çünkü ezan, her vakte uygun özel bir duadır.

Müezzin vakti gelmeden insanları [namaza] çağırdığında, insan bir bilgisizliğe düşer. Çünkü müezzin, onu [bulunduğu vaktin] hükmünün etkisinden çıkaracak bir şeyle çağırmıştır. Ezanı dinleyen insan, o hükmü içinden gözetmekteydi. Dolayısıyla, bulunulan vakitte hangi ilahi ismin vaktin sahibi olduğu belli olsun diye, vakit girdikten sonra çağrılmak gerekir. Bakınız! el-Mün'im [nimetlendiren] isminin hükmü girmezden önce, şükretmen geçerli midir? İçinde bulunduğun vaktin [ya da hal] nimet olup sende bulunmakla vakti girdiğinde, el-Mün'im'e şükretmeye çağrılırsın.

Sabah namazı hakkında ise, görüş ayrılığı olmuştur, bunun nedeni dinleyenin Şari'nin bu hatırlatmadaki maksadının ne olduğunu bilmemesidir. Çünkü o, diğer namazların aksine, vaktin sahibi için bir çağrıdır. Çünkü gece uyku vakti olup insanlar uyuduğundan, uyanmaları için diğer çağrı şart koşulmuştur. Öyleyse bu çağrı, uyanmak ve ilk vaktinde sabah namazını kılabilmek için hazırlanmak için bir çağrıdır. Dolayısıyla namaz vakti girmezden önceki ezan, bir teşvik ve harekete geçirme çağrısıdır. Bu çağrı, namaz için belirlenmiş ezanın tarzında kabul edilmiştir. Bunun anlamı, 'uyarılmanız ve farkına varmanız için, sizi namaz için çağırdık' demektir.

Namaz vakti girdiğinde ise, vaktin girdiğini bildirmek şarttır. Bunun nedeni, duyanların vaktin başlangıcının girdiğini bilmemeleridir. Çünkü vaktin girdiği, insanların çoğu için belirsizdir. Çünkü 'insanların çoğu bilmez.' Böylelikle, vaktin girdiğini belirten ezan sayesinde vaktin girmiş olduğunu öğrenirler.

Aynı şey, [etkisi altında bulunduğu] ilahi ismin hükmünden habersiz insana göre meselenin bâtınî yorumunda da geçerlidir. Davetçi, onu yönlendiren ilahi bir hükmün altında bulunup Allah'tan başka kimsenin güç ve kuvvet sahibi olmadığını belirtmekle söz konusu insanı gaflet uykusundan uyandırır. Gaflet uykusundan uyanıp aklıyla düşündüğünde, hangi ismin vaktin [hal] sahibi olduğunu anlar. Böylece kişi, hakkında bu ilahi ismin hakikatinin gereğine göre o isme kulak verir. Allah şöyle buyurur: '*Akıl sahipleri öğüt alsın diye.*'[229] Başka bir ayette ise '*Hatırlat, çünkü hatırlatmak müminlere fayda verir*'[230] buyurur.

Sabah namazından önceki ezanın, vaktin girdiğini bildiren meşru ezan değil, ezan formunda bir hatırlatma ve çağrı olduğu kanaatine varmamızın nedeni, Hz. Peygamber'in 'Bilal gece çağırır' deyip 'ezan okur' dememiş olmasıdır. Kuşku gerçekleştiğinde de Ümmü Mektûm için 'nida eder' demiştir. Çünkü Ümmü Mektûm amâ idi ve 'sabah oldu' denilmeden ezan okumazdı. Yani, sabahın yaklaştığı ona bildirilirdi. Bu hadisi rivayet eden kişi şöyle der: 'Bilal'inki ile Ümmü Mektûm'un nidası arasında birinin inip diğerinin çıkması ölçüsünde bir süre vardı.' Hz. Peygamber Ümmü Mektûm'un ezanını da bu ihtimalden dolayı [ezan yerine] 'nida' diye isimlendirdi. Arap dilinde fasihlik, aynı bağlamda aynı sözlerin kullanılmasında ortaya çıkar. Hz. Peygamber Bilal için 'geceleyin nida eder' dediği için, Ümmü Mektûm hakkında da 'nida eder' kelimesini kullanmıştır.

Vardığımız görüşü İbn Ömer'in hadisi destekler. İbn Ömer 'Bilal fecrin doğumundan önce ezan okurdu' demiş ve böylece durum kanıtıyla onu [nida yerine] 'ezan' diye isimlendirmiştir. Hadisin devamında şöyle der: 'Hz. Peygamber Bilal'a dönüp 'Dikkat ediniz! Kul uyuyor' diye nida etmesini emretmiştir.' Böylece, insanlara namaz vaktinin henüz girmediğini bildirir. Çünkü meşru ezan, namaz vaktinin girmesi nedeniyle okunabilir. Bilal'ın [okuduğu şeyde] ezanı kastettiği ve du-

yanların vakti dışında namaz kılabilecekleri anlaşılınca, ezanda yanıldığını insanlara bildirmesi emredildi.

Bu nedenle geceleyin ezan okuyan müezzinler [ezanlarında] duaya, hatırlatmaya, Kur'an ayetlerini okumaya, öğütlere, dünyayı küçümseyen şiirlere, ölümü ve ahireti hatırlatan ifadelere yer verir. Böylece ezanlarını duyan insanlar, onların [vaktin girdiğini bildirmek için değil] Allah'ı zikretmek amacıyla ezan okuduklarını anlar. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu ezan, vaktin girmesi nedeniyle değil, uyuyanları uyandırmak için okunur. Vaktin girdiğini bildiren ezanı okumaya ise, sesiyle tanınan özel bir müezzin tahsis edilir.

Meselenin bâtınî yorumu, Allah ehli için hallerin çeşitlenmesiyle ilgilidir. Böyle bir durumda, isimlerin verdiği halleri ayırt etmelerini sağlayacak bir takım belirti ve alâmetler gerekir.

FASILLAR

Ezanın Şartları

Bazı bilginler, ezanın şartları sekizdir deyip onları saymış ve sonra şöyle demişlerdir: 'Ezan okuyan bir insanın yerleşik olması şart mıdır, değil midir? İkincisi, ezan esnasında müezzinin konuşması caiz midir, değil midir? Üçüncüsü, müezzinin abdestli olup olmaması şart mıdır, değil midir? Dördüncüsü, müezzinin kıbleye dönmesi şart mıdır, değil midir? Beşincisi, müezzinin ayakta durması şart mıdır, değil midir? Altıncısı, binekli kişinin ezan okuması mekruh mudur, değil midir? Yedincisi, müezzinin yetişkin olması şart mıdır, değil midir? Sekizincisi, ezan karşılığında ücret alınır mı alınmaz mı?

Şeriat bilginleri, bu şartlarda görüş ayrılığına düşmüştür. Kıyas ve rivayetlerle ilgili tartışmalardaki kanıtları ise, sağlam ya da zayıf olabilir. Bizim görüşümüz şudur: Ezan bu şartlar bulunsa da bulunmasa da, geçerlidir. Bu şartlar bulunur ve bir engel olmazsa, onları kullanmak daha üstündür.

Zikredilen bütün şartlar ile ilgili bâtınî yoruma gelirsek, bilmelisin ki: Davetçi, Hakkın kendisiyle Hakka çağırdığı ilahi isim olabilir. O, ça-

ğırdığı hangi halde bulunursa bulunsun, Hakkın önünde ayakta duran davetçinin aynıdır. Bazen davetçi, [Hak isminden] başka bir isim olabilir. Dolayısıyla 'ezan okuyan kimsenin [tek bir isim olmak anlamında] yerleşik olması şart değildir.' Çünkü bu şartın sağlanması güçtür.

Davetçi Hakka çağırırken, ya Allah karşısında saygının gereği ya da üzerindeki bir yükümlülükten kaynaklanarak ertelenmesi mümkün olmayan bir nedenle konuşabilir veya konuşmayabilir. Bu, kendisini davetçi olmaktan çıkaracak şekilde, dinleyen insanın anlayışına zarar vermediğinde söz konusu olabilir. İkinci şartın yorumu budur.

Davetçi bazen haliyle davet eder -ki bu [ezan okuyan insanın] temizliğidir-. En faziletli olanı budur. Bazen, sahip olmadığı bir özellikle davet eder. Bu ise, her bakımdan daha hayırlıdır. Allah yolunun yolcularından ve en büyüklerinden biri olan Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Basri şöyle der: 'Kendisine öğüt vermeden başkasına öğüt verilmeseydi, hiçbir zaman kimse kimseye öğüt veremezdi.' Kötülük yapan insan da, kötülükten sakındırmakla sorumludur. Bunu yapmazsa, iki kötülük kendisinde bir araya gelir. Bunu bilmelisin. Üçüncü şartın yorumu budur.

Davetçinin çağrısıyla Allah'ın rızasını amaçlaması, en faziletli davranıştır. Dünyevî bir amaç taşıması da kendisini Allah'a çağırmaktan engellemez, fakat ilki daha üstündür. Dünyevi bir amaçla Allah'a davet eden insanın çağrısıyla da bir duyanın yararlanması umulur. Ardından o kişi dua eder, bu dua sayesinde onu davet eden insan mutluluğa erer. Bu da, ezan okurken kıbleye yönelmek gibidir ki, dördüncü şarttır.

Davetçinin, kendisine çağırdığı kimsenin [Allah] haklarını yerine getirmek için 'ayağa kalkması', çağrısını yaparken 'oturması'ndan daha üstündür. Bu da beşinci şartın yorumudur.

Davetçi insanları Hakka çağırırken kulluğunun ve horluğunun farkında olmalı mıdır? Yoksa, nefsinin izzetine, büyüklenmesine ve kendini beğenmesine bakar bir halde mi bulunmalıdır? Bu durum, bir binek üzerinde ezan okuyan kimsenin durumuna benzer. Davetçinin horluğunun farkına varması daha üstündür. Bu ise, altıncı şartın yorumudur.

Bilgiye ulaşmazdan önce davetçinin başkasını davet etmesi uygun mudur? Yoksa, çağırdığını tanımadan [başkasını] davet etmemeli midir? Bu durum, ezan okumak için yetişkinliğin şart koşulmasına benzer ve yedinci şartın yorumudur.

Allah'a davet eden kişi, bu çağrısından dolayı ücret almamak zorunda mıdır? Bize göre, ücret almaması daha üstündür. Fakat ücret alırsa da, caizdir. Çünkü Allah'a davet makamı, bir ücreti gerektirir. Kavmini davet eden her peygambere şöyle denilir: *'De ki: Davetime karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi Allah verir.'*[231] Ayet, peygamberin çağrısına karşılık ücreti onaylamış ve peygamber de, ücreti davet edilenden değil, Allah'tan istemiştir. Hz. Peygamber, davetini ulaştırmada bizden ücret olarak sadece 'akrabayı sevmeyi' istedi. Burada kast edilen şey, Peygamberin ailesini ve yakınlarını sevmek, her nasıl olurlarsa olsunlar peygamberden dolayı kendilerine ikramda bulunmaktır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Karşılığında bir şey almaya en hak sahibi olduğunuz şey, Allah'ın kitabıdır.' Bu ifadeyi, yılanın soktuğu bir insana Fatiha suresi okuyup onun iyileşmesine vesile olan birine söylemiştir. Hz. Peygamber: 'Benim içinde ondan bir pay ayırın' demiştir. Yani bu iyileştirmenin karşılığında aldığımız ücretten bana da pay ayırınız. Öyleyse vaaz ve hatırlatmasıyla kulları Allah'a davet eden bir insan bu davranışı karşılığında bir ücret alırsa, aldığı ücret onundur. Çünkü o, bütün peygamberlerin tanıklığıyla, ücret almayı gerektiren bir iş yapmıştır. Ücretini insanlardan almayıp Allah'tan isterse, bu da onun hakkıdır.

Peygamberlerin [tebliğ karşılığındaki] ücretlerini insanlardan değil Allah'tan istemelerinin nedeni, onları tebliğde görevlendirenin bizzat Allah olmasıdır. Bu nedenle ücret vermek, çağrılana değil, Allah'a düşer. Yılan sokmuş hastayı iyileştiren ise ücretini hastadan almıştır, çünkü bu iş için kendisini kullanan bizzat hastadır. Hz. Peygamber: 'bana da bir pay ayırın' demiştir, çünkü yılan sokmuş kimseyi tedavi edeceği şeyi [Fatiha suresi] kendisine veren peygamberdi. Bu hadise yakın bir hadis olan Büreyre hadisinde Hz. Peygamberin 'onun için sadaka, bizim için hediyedir' demesidir. Çünkü [peygambere verilmekle] gerçek yerine ulaşmış olur. Bu da, sekizinci şartın yorumudur.

Bu ücret, efendinin kölesi için belirlediği ilahi bir lütuftur. Kölenin, kendisini çalıştırdığı işte efendisine karşı bir ücret hak etmesi yakışmaz. Köle, efendinin malı ve mülküdür. Efendisi ise, yaptığı işe karşılık ona bir ücret ihsan eder. Fakat efendi, yaptığı amele karşı bir ücret belirlemekle kölesine ihsan ve lütufta bulunur. Bu işin esas nedeni, kö-

lenin de [ilahi] 'surete göre' yaratılmış olmasıdır. Çünkü kölelerimiz de bizim kardeşlerimizidir. Anlayasın!

Allah'ı bilenlerin ücreti ise, Allah'ın emrettiği tebliği tamamlayıp döndüklerinde, efendilerini müşahede etmektir. Çünkü onlar, bu en yüce müşahededen ayrı kalıp var olanları görmek nedeniyle üzülmüşlerdi. Bu nedenle Allah da, kendisine döndüklerinde müşahedelerinin artacağını taahhüt etmiş, onlar da [davetleri karşılığında] ücretlerinin Allah tarafından verileceğini insanlara bildirmişlerdir.

FASIL-VASIL

Ezanı Dinleyenin Durumu

Şeriat bilginleri bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları, dinleyenin kelimesi kelimesine müezzinin okuduğu ezanı tekrarlaması gerektiğini söylemişken bazıları 'hayya ale [haydin]' ifadesine gelinceye kadar tekrarlamak, burada ise 'la havle vela kuvvete illa billah [Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur]' demek gerektiğini iddia etmiştir. Ben, ilk görüşü benimsiyorum ve o daha doğru olandır. Şu var ki Hz. Peygamber'in 'hayye ale' ifadesi hakkında bir ifadesi varsa, ben onu da benimserim. Dolayısıyla dinleyenin her kelimede müezzinle paralel gitmesini şart görmüyorum. Dilerse her kelimenin ardından müezzinin söylediğini tekrarlar, dilerse müezzin tamamladığında söylediklerini tekrarlar.

Tekrarlama, mescittekiler namaz vaktinin girdiğini bilmeden önce, minarede ya da mescidin kapısında ya da mescidin içinde kendiliğinden vakit girdiğini bildirmek için ezan okuyan müezzinin ezanıyla ilgilidir. Ezan okuması zorunlu olan müezzin budur. Mescitte cemaat arasında ezanı dinleyen ezan okuyucular ise, [müezzin değil] ezanın formuyla Allah'ı zikreden kimselerdir. Dinleyenin bu gibi kimselerin söylediğini tekrarlaması gerekmez. Çünkü, bize göre, o da müezzinin söylediğini tekrarlayan dinleyici gibidir. Dolayısıyla müezzinin okuduğunu dinleyenin söylediğini tekrarlamamız bize emredilmemiştir.

Bu konunun bâtınî yorumu şudur: Allah peygamberinin şöyle söylediğini aktarır: *'Ben ve bana tabi olanlar basiretle Allah'a davet ederiz.'*[232] Müezzinin Allah'a davetçi olduğunda kuşku yoktur. Ardından şöyle der: 'Bana uyanlar.' Onlar, tıpkı peygamberin çağırması gibi, kulları Allah'ı birlemeye ve O'na itaate çağıran peygamberin dışındaki insanlardır. Böyle bir insan, Şari'nin bir şey eklemeden ve eksiltmeden müezzinin söylediğini olduğu gibi tekrarlamayı emrettiği müezzini dinleyenlere benzer. Allah'a davet eden insan da, O'nun indirilmiş ve dile getirilmiş şeriatını anlatıcı olarak peygamberin çağrısına hiçbir şey eklemeden davet etmelidir. Bu durum Hz. Peygamber'in şu ifadesinde dile getirilen durumdur: 'Benden bir kelime duyup onu öğrenen ve duyduğu gibi başkasına ulaştıran kimsenin yüzü ak olsun! Belki ulaştırılan kişi, benden duyandan daha iyi anlar'.

Bu konuda insanlar görüş ayrılığına düşmüştür. Kastettiğim, bu hadis üzerinde bir hadisin anlam bakımından aktarılmasıyla ilgili görüş ayrılığıdır. Bence doğrusu, ravi anlam yoluyla aktardığını belirtmediği sürece, genel olarak caiz olmadığıdır. Çünkü anlam yoluyla hadisi aktaran kişi, bize peygamberin sözünden anladığını aktarır. Allah'a, görüş birliği sağlanmış rivayetlerin dışında, başkasının anlayışıyla ibadet edemeyiz. Arapça bilmeyen yabancı için ise Kur'an-ı Kerîm böyle değildir. Anlam yoluyla hadisi nakleden kişi, Hz. Peygamber'in sözünün aynısını nakletmiş olabileceği gibi biz de aktarılan hadisten ravinin anladığını ya da daha çoğunu ya da azını ya da onun anladığının zıddını anlayabiliriz. Öyleyse en uygunu, Kur'an-ı Kerîm'i aktardığımız gibi hadisi de lafzıyla aktarmaktır.

Allah'a davet eden kişi, peygamberin gaybe ait durumlar hakkında getirdiği haberlere herhangi bir şey eklemez. Şu var ki onun, Allah'ın kendisine öğretmesiyle gaybe ait bir şeyin bilgisine ulaşırsa, [başkasını] ona davet etme hakkı vardır. Fakat söz konusu şey, bize tevatür [yalanda ittifak edemeyecekleri kabul edilen bir çoğunluğun rivayeti] yoluyla gelen, başka bir ifadeyle kesin bilgi ifade eden bir yolla ulaşan şeriatın kabullerini ortadan kaldırmayan bir bilgi olmalıdır.

Müezzinin söylediğinin benzerini söylemenin bâtınî yorumu, buna göre değerlendirilir. Müezzin 'Allahu Ekber' dediğinde dinleyici 'Subhanallah [Allah'ı tenzih ederim]' derse, Allah'ın peygamberinin

emrine uymuş sayılmaz. Allah'ın peygamberinin emrine uymayan ise, Allah'ın emrine uymamıştır. Çünkü Allah şöyle der: *'Peygambere itaat ediniz.'*[233] Başka bir ayette ise *'Peygambere itaat eden, Allah'a itaat etmiştir'*[234] buyurur. Allah'ın peygamberi, bize müezzinin söylediğinin aynısı tekrarlamayı emretti. [Allahu Ekber denilince] 'Subhanallah' diyen iyi bir şey söylemiş olsa bile, doğrusu peygamberin emrine uymaktır. Dinleyen 'Allah Kebir' dese de, müezzinin dediğini tekrarlamış sayılmaz. Müezzin [Allahu Ekber yerine] 'Allah kebir' deseydi -ki bunu söyleyip söyleyemeyeceğinde görüş ayrılığı vardır- dinleyen kendisini tekrarlamış olurdu. Müezzinin 'Allah Kebir' demesini caiz görenler, dinleyenin de müezzinin söylediğini tekrarlamasını şart koşmuştur. Dinleyici 'Allahu Ekber' derse, hiç kuşkusuz, tevatür yoluyla nakledilmiş ve hükme bağlanmış meşru ezanı söylemiştir. İnsanın 'Allah Kebir' demesiyle 'Allahu Ekber' demesi arasında büyük fark vardır.

Öyleyse bir zorunluluk dışında, rivayetlerin söylendiği şekilde aktarılması gerekir. Zorunluluk hali ise, rivayetin dilini bilmeyenler için rivayetin tercümesidir. Kur'an-ı Kerîm söz konusu olduğunda ise, önce yazılı halinin aktarılması ve Mushaf'ta yer aldığı gibi lafzın tekrarlanması gerekir, ardından tercüme edilir. Böylece insan, [tercümesiyle esas metin arasında] bir farklılığa yol açmaz ve tercümede bir okuyucu (takipçi) değil, yorumcu olmaktan kurtulur. Kuran'ın dışındaki rivayetler ise, anlam ile örtüşen en yakın anlamla tercüme edilir. Nitekim peygamber hadislerinde böyle yapılmalıdır.

FASIL-VASIL

Kamet Getirmek

Kamet getirmenin bir hükmü ve niteliği vardır. Kamet hakkında insanlar görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları, kametin hem cemaat hem de herkes için ezandan daha güçlü sünnet olduğu görüşündedir. Bazıları ise, kametin farz olduğunu söylemiştir. Bu görüş, zâhir ehlinden (fakihler) bazı bilginlerin görüşüdür. Farz derken kametin namazın farzlarından biri olduğunu kastetmişlerse, kamet olmazsa namaz geçersiz olur. Bunu kastetmemişlerse, namaz geçerlidir ve kameti yapmayan kişi

günahkârdır. Bu görüşteki bazı insanların kamet yapılmadığında namazın geçersiz olacağını iddia ettiklerini gördüm. Bazı âlimler ise, kasıtlı olarak kameti terk edenin namazının geçersiz olacağını iddia etmiştir ki, İbn Kenane'nin görüşü budur.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Allah için 'kamet[235] [ayağa kalkmak, bir emri yerine getirmek]', farzdır ve gereklidir. Allah'ın kendisini yerine getirmemizi emrettiği bir şeyde, durum kanıtlarına göre hareket ederiz. Durum kanıtı emrin vacip olduğunu gösterirse, onu vacip sayarız. Örnek olarak: *'Dini ayakta tutun (ikame) ve görüş ayrılığına düşmeyin'*[236] ya da *'namazı dosdoğru kılın (ikame ya da kamet)'*[237] ya da *'ölçüyü adaletle yapın (ikame)'*[238] gibi ayetlerde yer alan [ikame etmek anlamındaki] emirleri verebiliriz. Vacibin tanımı budur [bu ayetlerdeki emir zorunluluk bildirir]. Öyleyse hüküm verirken ölçüyü tercih etmek, en üstün davranıştır. Çünkü bu durumda Allah'ın emrine bağlanmış olursun. Vacibin tanımı ve sınırı olan tam 'doğruluk [ikamet]' özelliği taşımadığı sürece, ölçü tercih edilmiş olamaz. Bundan sonra tercih edilebilir. Tartıda hile yapan kimse, tercih edenin yaptığı gibi, vacibin gerçekleşeceği şekilde tartıyı 'doğruluk' sınırına ulaştırmış olmaz.

Tercih edeni tercih yaptığı için değil, ölçüyü tam gerçekleştirdiği için överiz. Sonra, tercihinden dolayı da bir kez daha onu överiz. Öyleyse, tercih yapan, iki bakımdan övülür. Teraziyi ortaya koyması bakımından övülmesi daha üstündür. Çünkü bu övgü, zorunlu emri yerine getirmekten kaynaklanır. [Emir olan teraziyi koyduktan sonra] Tercihten dolayı övülmesi ise, bu konudaki emri farza yorumlayanlardan başkası için nafiledir. İkinci durum, Hz. Peygamberin bir konuda hüküm veren hakkında söylediği şu hadisinde dile getirilir: 'Tarttığında, tercih yap.' Öyleyse Hz. Peygamber'in emri tercihle ilgili olduğu gibi söz ve fiiliyle de bunu pekiştirmiştir. Durum kanıtı nedeniyle emir zorunluluk anlamına gelmezse, 'tartıyı' ortaya koymak [farz mıdır, değil midir] buna göre değerlendirilir.

Bu yorum, bu kitabı okuyan ve ortaya koyduğumuz görüşlere göre hareket edenlere Allah'ın dininde yarar sağlayan bir değerlendirmedir. Allah'a hamd olsun, bu kitapta dince belirlenmiş olandan başka hiçbir şey koymadık. Sözü uzatmamak için kanıtları sunmaya fırsat bulamadık. Fakat Allah'a hamd olsun, Cüneyd-i Bağdadî'nin 'bizim ilmimiz

Kitap ve Sünnet ile sınırlıdır' demesi gibi, Kitap ve Sünnet'in dışına çıkmadık.

Kametin nasıl yapılacağına gelirsek, bazı bilginlere göre başlangıçtaki tekbir çift, geri kalanı bir kez, [cemaat namaza] kalktıktan sonraki tekbir ise iki kez okunmalıdır. Bazıları ise, ayağa kalkmayı bildiren ifadenin dışındaki unsurlarda böyle düşünmüştür. Ayağa kaldırma ifadesi ise, iki kez söylenir. Bazı bilginler ise, çift ya da tek okumada serbest bırakmış, bazı bilginler hepsinin çift, ilk tekbirin dört kez okunacağı fikrindedir. Bununla birlikte diğer la-ilahe illelah ifadesinin tek okunacağında görüş birliği vardır.

Konunun bâtınî yorumuna gelirsek; iki kez okumayı kabul eden, yani ilk okumaya ilave yapan kişi, ezanda zikrettiğimiz mertebelerle [kametteki dereceler] birdir. Bu nedenle, başka bir yoruma gitmiyoruz. Çünkü şeriatta kamet, başka bir lafızla değil, ezanın lafzıyla yer almıştır [dolayısıyla yorumları eşittir]. Bir tek kamet cümlesi bunun dışındadır. Bu cümleyle kamet ezandan ayrılır ki, o da, 'kad kameti's-salat [namaz başlamıştır] ifadesidir. Bu ifade, geçmiş zamanı bildirir. Namaz [dua] ise, gelecek zamandır.

Öyleyse kamet, namazı beklemek için mescide gelen, namaza gelmek için yolda bulunan, namaz için abdest alan veya namaz kılmak için abdeste başlamasa bile abdeste niyetlenen kullar için Allah'tan bir müjdedir. İnsan bu hallerin birinde vefat ederse, namazı kılmamış olsa bile, kılmış gibi ödül alır. Bu nedenle Şari bu gayeyi gerçekleştirmek için geçmiş zaman lafzını kullandı. Namaz fiilen kılındığında ise, insan bilfiil namaz kılmış kimsenin sevabını alacağı gibi aynı zamanda namaza gelmezden önce bu aşamaların birinde ölmüş kimsenin elde edeceği de ücreti alır. Bir rivayette şöyle denilir: 'Namazı beklediği süre içerisinde insan namazdadır.' Bu nedenle Şari, geçmiş zaman lafzını zikretmiştir. Bu da 'namaz başladı' ifadesinde yer almıştır.

Namazın 'ikame edilmesi [bilfiil kılınması]', bütün unsurlarının tamamlanması ve yetkinleşmesidir. Başka bir ifadeyle, [kametin geçmiş zamanla ifade edilmesinin anlamı] namaz farz kılındığı gibi sizin adınıza tamamlanmış ve bitirilmiştir. Namaza girip ikinci kez ödüllendirildiğinizde ise, namazın bilfiil kılınışındaki bu ücret ilk ücret gibi olabileceği gibi böyle olmayabilir de. Çünkü namaz kılan insan, namazını yet-

kin kılmak yerine, eğri (eksik) kılabilir. Bu durumda ücreti de, amelinden önce yazıldığının aksine, namazın kılınışı bakımından eğri yazılır. Allah'ın kullarına yönelik ihsanının ne kadar büyük olduğuna bakınız! Bunun nedeni ise '*(de ki) Yetkin delil, Allah'a aittir*'[239] ayetidir. Allah gerçekleşmezden önce kulun namazı eksik kılacağı hakkındaki bilgisine göre ücretini verseydi, kul şöyle diyebilirdi: 'Namazı kılıncaya kadar beni yaşatsaydın, en yetkin şekilde kılardım.' Bu nedenle Allah, kuluna en yetkin şekilde kılmış gibi sevabını vermiştir. Bundan dolayı, övgü ve minnet Allah'adır.

FASIL-VASIL

Kıble

Müslümanlar kıbleye, yani Kâbe'ye yönelmenin namazın geçerlilik şartlarından biri olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bu konuda benden önce görüş birliği olmasaydı, kıbleye yönelmeyi bir şart olarak kabul etmezdim. Çünkü '*Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır*'[240] ayeti, Kâbe'ye yönelme emrinden sonra inmiştir ve bu ayet, hükmü kalkmamış muhkem (anlamı açık ve kesin) bir ayettir. Fakat Kâbe'ye yönelme['nin namazın geçerlilik şartı olması] hususunda görüş birliği gerçekleşmiştir. '*Her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır*'[241] ayetinin ise, kıbleyi bilmeyen şaşkınla ilgili olduğunda görüş birliğine varılmıştır. Söz konusu kişi, hiçbir görüş ayrılığı olmaksızın, kendi içtihadına göre kıble sandığı yere yönelerek namaz kılar. Kıldıktan sonra başka bir yöne yöneldiğini anlarsa, bu konuda görüş ayrılığı olsa bile, namazını tekrarlamaz. Bu durum, temizlenme imkânı bulamayan kimsenin durumundan farklıdır. Öyle bir insan hakkındaki görüş ayrılığı namaz kılıp kılamayacağıyla ilgilidir.

İnsan Kâbe'yi gördüğünde, farz olanın gözünü Kâbe'nin binasına çevirmek olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Kâbe'yi görmediğinde ise, bilginlerimiz bu konunun iki noktasında görüş ayrılığına düşmüştür: Birinci nokta farz olanın göz mü, yoksa yön mü olduğudur. İkinci görüş ayrılığı noktası ise, farzın isabet etmekle mi yoksa içtihat etmeyle mi

sınırlı olduğudur? Kastedilen şey, gözü şart koşanlara göre, gözün [Kâbe'ye] veya yönün isabetidir.

Kimi bilginlere göre farz olan göz, kimi bilginlere göre ise yöndür. Ben ise gözün değil, yönün [Kâbe'ye dönmesinin] farz olduğu fikrindeyim. Çünkü gözün Kâbe'yi tutturmasında ve isabet etmesinde güçlük vardır. Allah ise *'size dinde bir güçlük çıkarmadı'*[242] buyurur. Yön derken de şunu kast ediyorum: Namaz safı uzun olup Kâbe görülemeyebilir. Böyle bir durumda, bütün insanların gözlerini Kâbe'ye çeviremedikleri halde namazları geçerli olmuştur. Bu anlaşılır bir durumdur.

Konunun bâtınî yorumu şudur: Kıblede sınırlama, kulu kendi seçiminden uzaklaştırmak demektir. Çünkü kulun ve Allah'tan başka her şeyin aslı, zorunluluk ve mecburiyettir. Hatta kulun seçim sahibi olması, seçiminde mecbur (zorlanan) olmasıdır. Allah ise, dilediğini yapandır. Bu durum *'seçer'*[243], *'dileseydik'*[244] gibi ayetlerden bilinir. Allah, bilgisinin belirlediği şeyi yapar ve bilginin değişmesi ise imkânsızdır. Allah şöyle buyurur: *'Benim katımda söz değişmez. Ve ben kullara zulmedici değilim.'*[245] Başka bir ayette ise, *'en güçlü delil Allah'a aittir'*[246] buyrulur.

Ben, Allah'ın bu ifadesini derinden araştıran birini görmedim. Bunun nedeni, anlamının son derece açık olmasıdır. Çok açık olduğu için de kapalıdır. Bu kitapta ona dikkat çektik ve açıkladık. Çünkü bu konu, kader sırrıdır. Bu meseleyi öğrenen kimse, Allah'ın kullarına karşı, kullarında ve kullarından dolayı hükmettiği ve uyguladığı hiçbir konuda Allah'a karşı gelmez. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: *'Allah, yaptığından sorumlu değildir. Onlar ise yaptıklarından sorumludur.'*[247] (Bilgisini) Allah'tan öğrenen akıllı biriysen, maksadı anlatmak için bu ayet yeter!

İncelediğimiz meselenin bâtındaki yorumuna dönüp şöyle deriz: Namaz, Allah'ın huzuruna girmektir. Sağlam bir rivayette 'Namaz nurdur' buyrulur. İnsanın dışında olduğu gibi içinde de gözü vardır. Dolayısıyla namazda bir keşfinin olması gerekir. Namaz kılarken insana açılacak şeylerden biri, kendisine ait gördüğü seçiminde zorunlu olduğunu öğrenmesidir. Bütün davranışlarında zorunlulukla hareket etsin diye, Allah insan için namazında ve bütün ibadetlerde eşyadaki sınırlılığı ortaya koymuştur. Zorunluluk, her şeyi kuşatan bir esastır ve burada hiçbir varlığı dışarda tutmuyorum. Bu durum 'göz sahibi ve gördüğü halde kulak veren' kimse için böyledir. İnsan mubah konularda bile özgür

değildir. Çünkü mubah için zorunluluk ya da mendup ya da haram ya da mekruh gibi mubah olmaktan başka bir hüküm verilemez.

Bu nedenle Şari, namaz esnasında -görüyorsa- Kâbe'ye dönmeyi, görmediğinde ise yönünü oraya çevirmeyi emretti. Kâbe'yi görmediğinde yapmakla sorumlu olduğu şey, gözünü değil, yönünü Kâbe'ye isabet ettirmektir. Farz olanın gözü Kâbe'ye çevirmek olduğunu söyleyenlere göre bile durum böyledir. Çünkü kula emredilen, namazında, hatta bütün hareket ve duruşlarında Allah'tan başkasını görmeyecek şekilde kalbiyle Rabbine yönelmektir. Hakkın zatının ve hakikatinin bir yaratılmış tarafından bilinemeyeceğini anladık. Öyleyse kişinin kalbiyle Hakkın zatına yönelmesi de imkânsızdır. Başka bir ifadeyle, akıllı kişinin Allah'ı hakikati bakımından bilmesi imkânsızdır. O'nu sadece mümkün bakımından bilebilir. Bu ise, mümkünün Allah'a muhtaç olması ve Allah'ın ise ondan farklı olmasıdır. Bu farklılık, Allah'ın mümkün bir yaratığın nitelendiği tarzda yaratıkların özellikleriyle nitelenmemesidir. Çünkü 'Allah'ın benzeri yoktur.' Dolayısıyla akıllı kişi, Allah'ı ancak selbi [olumsuzlama] olarak bilebilir. İşte göz ile değil, yön ile dönmek gerekir dememizin sebebi budur.

Yönün [ya da gözün] Kıbleye isabet etmesi değil, içtihadın isabet etmesi farzdır [Kâbe'yi belirlemede galip zanna göre hareket etmek gerekir]. Bu nedenle içtihat eden insan, her durumda ücreti hak etmiştir. Bize göre, amelî konularda içtihat olduğu gibi itikadî konularda da içtihat vardır. Bu iki alanda bir fark yoktur. Bize göre bu ve benzeri konularda Hz. Peygamber'in müçtehit hakkındaki 'isabet edebilir de, yanılabilir de' demesinin anlamı, müçtehidin isabet etmesi görmeyle değil, yönle ilgilidir. Bu konuda isabet eden müçtehit yönü kabul eden kimse, yanılan ise gözün Kâbe'ye isabet etmesini kabul edendir.

Çünkü çöllerde gece ya da gündüz vakitlerinde yoğun bulut olmadığında bile yönü tutturmak kesin bilgiyle değil, ancak tesadüfle gerçekleşir. Gözle [kıbleyi] tutturmak, daha da güçtür. Biz, Allah'a gözetleme (rasat yöntemi, Astronomi) ya da şehirlerin uzunluk ve genişliklerinin kendilerinden çıkarıldığı gözetlemeye dayanan hesaplama yöntemiyle ibadet etmiyoruz (geometri). Çünkü bunları kabul etsek bile, her durumda kesin bilgiye sahip olamayız. Böylece yükümlüye farz olanın isabet etmek değil, içtihat olduğu anlaşılmıştır. Öyleyse kıldıktan sonra

öğrenmesi koşuluyla, namaz kılıp yönü tutturamayan kimsenin namazı yinelemesi gerekmez.

Meselenin bâtınî yorumu da şöyledir: Kişi teorik araştırmanın hakkını verdiğinde, 'idrak edememe'ye ulaşır ve ona inanır. Ortada sadece acizlik vardır. Hak ise, gayret gösterdikten [içtihat] sonra herkesin inancındadır. Allah şöyle buyurur: *'Allah ile beraber hakkında delili olmadığı başka bir ilaha dua eden kimse.'*[248] Anlayasın! Hak, 'kulunun kendisi hakkındaki zannına göredir.' Şu var ki mertebeler, derece derecedir. Allah ise, kullarının birinin [inancında] bulunup diğerininkinde bulunmamasına yol açacak şekilde kendisini zabt eden bir nitelikte sınırlanmayacak kadar geniş, yüce ve büyüktür. Hakkın genişliği, öyle bir şeyi [bir inançta bulunup diğerinde bulunmamak] kabul etmez, çünkü Allah şöyle der: *'Nerede olursanız, O sizinle beraberdir.'*[249] Başka bir ayette ise *'Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır'*[250] buyrulur. Bir şeyin yüzü, o şeyin hakikati ve zatı demektir.

Allah bir kişinin inancında ya da onunla beraber bulunup başka birinin katında ya da onunla beraber bulunmasaydı, Allah'ın inancında veya kendisiyle beraber bulunmadığı kişi Rabbine değil, vehmine ibadet ederdi. Allah ise, şöyle der: *'Rabbin sadece kendisine ibadet edilmesine hükmetti (kaza).'*[251] O'ndan dolayı ilahlara ibadet edildi. Dolayısıyla herkes, ibadetiyle Allah'ı amaçlar. Allah'tan başka hiçbir şeye kendisinden dolayı ibadet edilmedi. Allah'a ortak koşan müşrik, Hakkın katından belirlenmemiş özel bir yolla kendisi için bir ibadet geliştirdiği için yanılmış, bu nedenle bedbaht olmuştur. Çünkü onlar ortak yaptıkları şeyler hakkında *'Onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz'*[252] demiş, bunu itiraf etmişlerdir. Âlemde akıldan zerre miktarı nasiplenmiş hiç kimse, genel anlamda işlevsizliği[253] [Tanrı-tanımazlık] tasavvur edemez. İşlevsizliğe inanan kimse, [genel anlamda değil], başka birinin kabul ettiği bir niteliği reddeder.

Öyleyse, görüyorsa evin kendisine, görmüyorsa Kâbe'nin bulunduğu yöne doğru yönelen kimse, -kendisine emredildiği gibi- kalbinde, duyusunda ve hayalinde Rabbine yönelmiş demektir. Bununla beraber insan, şanına yaraşır şekilde Allah'ı bilmekten mahrum kalır. Çünkü bir rivayette belirtildiği gibi, namaz kılan kişi 'Kıblesinde Hak ile yüz yüze gelse' bile Allah şöyle buyurur: *'Allah arkalarından onları kuşatır.'*[254] Bi-

naenaleyh Allah, öne geçen ve doğru yolu gösterendir. Allah, 'herkesin perçemini tutandır', 'dostdoğru yola ulaştıran', 'günahkârları cehenneme sürükleyen', 'bütün işlerin kendisine döneceği kimsedir.' Artık 'O'na ibadet et ve tevekkül et. Rabbin onların yaptığından habersiz değildir.'

FASIL-VASIL

Kâbe'de Namaz

Bazı bilginler Kâbe'nin içinde namaz kılmayı genel olarak kabul etmemiş, bazıları genel olarak kabul etmiş, bazı bilginler ise nafile ve farz namazları ayırt etmiştir. Herkesin dayandığı bir kanıtı vardır.

Şari'nin bize bildirdiği ve kendisiyle Allah'a ibadet ettiğimiz zâhirdeki hükmü onaylayıp bâtınî yorumu göz ardı etmediğimize göre, şöyle deriz: Kabe'nin içinde namaz kılmak, Hakkın işitmesi, görmesi, dili, eli ve ayağı olduğu kimsenin durumudur. Fakat bu durum, her organı yaratılış gayesinde kullanmayla gerçekleşir. Doğru sözlü kişi [peygamber], hadisinde bunu böyle kayda bağlamıştır. 'Kalbi olan kimse için bunda öğüt vardır.'

Güvenilir bir rivayette Şari'nin (Hz. Peygamber) durumunun böyle olduğu bildirilmiş, keşif de duyanlar için bu rivayetle nafile ibadetler ve onların sonuçları hakkında bunu desteklemiştir. Bu nedenle, bir rivayette geçtiği gibi, Kâbe'ye girdiğinde Hz. Peygamber yer değiştirmiştir (değiştirerek namaz kılmıştır). Kâbe'nin dışında ise, farz namazı, binek üzerindeyken binek kendisini nereye yönlendirirse oraya göre kılardı. *'Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.'*[255]

İşin gerçekte bizim gördüğümüz ve gözlediğimiz gibi olduğunu anladık. Bu makamı müşahede etmenin verisi budur. Böylece bu makamdaki insan, O'nu başkasının duyması [duyma gücü] olarak gördüğü gibi kendi duyması olarak da görür. Bu şahıs için gerçekleşen keramet, keşif ve farkına varmaktan ibarettir. Yoksa Hak onun duyma gücü değildi de, [bu makama ulaştıktan sonra] şimdi öyle olmuş değildir. Allah, geçici durumlardan münezzehtir. Bu konu, Allah ile ilgili konuların en çetinlerinden biridir.

Zâhirde bu hükmü onaylayan kimse, Kabe'nin içinde farz ve nafilesiyle bütün namazların kılınabileceğini düşünür. Çünkü Allah'tan başka şeyler Allah'ın tutuşunun (kabza) dışına çıkamaz. Allah, onların var edeni, hatta varlıklardır. Onlar, Allah'tan varlık kazanmıştır. Varlık, Allah'tan farklı olmadığı gibi O'nun dışında olan ve bu dıştaki şeyden mümkünlere verilmiş değildir. Böyle bir şey imkânsızdır. Bilakis Allah, Varlıktır [Hüve'l-Vücûd]. Dıştaki şeyler O'nunla ortaya çıkmıştır.

Bir şair peygamberin huzurunda şöyle bir mısra okumuş ve peygamber de dinlemiştir:

Yemin olsun ki Allah olmasaydı ne doğru yolu bulurduk
Ne sadaka verirdik, ne de namaz kılardık

Allah'ın peygamberi de, bu sözü beğenmiş ve onu onaylamıştır.

Dolayısıyla biz, [varlığımızın nedeni olarak] Allah'a bağlıyız ve doğru bir rivayette yer aldığı gibi O'na aidiz. Kendimize ve mümkün oluşumuza baktığımızda, O'ndan çıkarız. Mümkün oluşumuz, Allah'a muhtaçlığı gerektirir. Çünkü Allah, varlığından ihsan ederek bizi dışta var edendir. Bu durum, *'Nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram yönüne dön'*[256] ayetinin bâtınî yorumudur. Ayetin [herkesi bağlayacak] tefsiri şudur: Nerede namaz kılarsan kıl, Mescid-i Haram'a yönel. [Bağlayıcı olmayan] İşari yorumu ise, 'varlığa çıktığın yönden' demektir. Başka bir ifadeyle, yokluktan varlığa çıktığın andan itibaren [O'na yönel]. Bâtınî yorumda ise şöyle denir: Haktan mümkün oluşuna ve zatını görmeye her ne şekilde çıkarsan çık, *'yüzünü Mescid-i Haram'a dön.'*[257] [Bu yorumla] Allah şöyle der: Muhtaç ve mecbur olarak, kendisinden çıktığın kimseye bakarak ve yönelerek dön. Çünkü O'ndan başka bir mekânın yoktur.

Hakka bak! Bir yandan önündeyken, öte yandan O'nu seni ihata etmiş olarak bulacaksın. Böylelikle Hak, mutlaklık ve sınırlılığı birleştirmiştir. Sen, O'ndan çıktığını zannedersin. Gerçekte ise, ancak O'na yönelmişsindir. O, senin ardından seni ihata eder. İlahi isim ve hallerden 'hangisinde bulunursanız' bulunun, 'yüzlerinizi O'na çevirin.' Yani, zatlarınızı O'na doğru çevirin ve O'ndan yüz çevirmeyin! Bir şeyin yüzü, o şeyin zatı ve kendisi demektir. Haktan yüz çevirmek, yokluğa

düşmektir ki, o da, kötülüğe düşmektir. Nitekim varlık, saf iyiliktir. Hak varlıktır. Yaratılmışlar ise yokluktur. Şair Lebid şöyle der:

Dikkat ediniz, Allah'tan başka her şey yok olucudur (batıl).

Hz. Peygamber bu mısra hakkında 'Arapların söylediği en doğru söz' demiştir. Şiirde geçen batıl, yokluk demektir.

Bu ayetin zâhirdeki hükmü şudur: Bu konuda bir engel ve yasak bulunmadığı için farz namaz, Kabe içinde kılınabilir. Çünkü bir rivayette 'Nerede namaz vakti girerse, orada namaz kılın' denilir. Namaz kılınamayacak yerler, dinin belirlediği mekânlardır. Bu mekânlarda ise, özleri gereği değil, sahip oldukları bir özellik nedeniyle namaz kılınmaz. Öyle bir mekân şeriatın hükmüyle [taşıdığı özellik] ölçüsünde namaz kılınabilecek yerlerin dışına çıkar.

'*Çıktığın yerden*'[258] ayetine gelince, Kâbe'den veya başka bir yerden çıkıp namaz kılmak istersen, '*yüzünü O'nun tarafına çevir.*'[259] Namaz kılarken yüzünü Kâbe'nin bulunmadığı başka bir yöne çevirme! O halde senin kıblen, Kâbe'den yöneldiğin kısımdır. Oradan çıktığında ise, - kendisini görsen de görmesen de- kıblen Kâbe'nin senin paralelinde olan kısmıdır. Sen zatınla Kâbe'nin bütününe yönelemezsin. Çünkü onun zatı seninkinden cisim bakımından daha büyüktür. Öyleyse Kabe'nin içinde namaz kılmak, onun dışında namaz kılmak gibidir ve arada bir fark yoktur. Sen Kâbe'nin içindeyken de bir yöne yönelirsin. Kâbe'nin içinde bulunduğun sürece, kendisine arkanı döndüğünü düşünerek, kuruntuya kapılma. Çünkü [Kâbe'nin içindeki] namazın hükümlerinden söz edilirken 'arkayı dönmek' değil, yüz çevirmek zikredildi.

Biz yükümlüye, Şari'nin dile getirdiği şeylere göre davranırız. Bize göre bir şeyi emretmek, o şeyin zıddını yasaklamayı gerektirmez. Çünkü Şari onu dile getirmemiştir. Şari emrettiği şeyin zıddını dile getirse ve zikretseydi, biz de onu kabul ederdik. Allah'ın emrettiği bir şeyi yapmasan, O'na isyan etmiş olursun. Bir şeyi emretmek onun zıddını yasaklamak anlamına da gelseydi, bu durum, insan [bir emri yerine getirmemek nedeniyle] iki suçu ya da emredilen şeyin zıddı ölçüsünde pek çok suçu işlemiş olurdu. Böyle bir şeyi ise, [din bilginleri arasında] kabul eden yoktur. İnsan, ancak emredileni yapmadığında ya da yapılmaması emredilen şeyi yaptığında sorumludur. Öyleyse insan, tek bir

sorumluluk, tek bir günah sahibidir ve '*Ancak onun benzeriyle cezalandırılır.*'[260]

Bu konu [Kâbe'nin içinde namaz kılmak] zâhirî ve bâtınî, Hak ve yaratılış, şeriat ve bâtınî yorum bakımından hakkını elde etmiştir. '*Allah, hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[261]

FASIL-VASIL

Avret Yerlerini Örtmek

Bilginler, herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın, 'genel olarak' avreti örtmenin farz olduğunda görüş birliğine varmıştır. 'Genel olarak' derken, namazda ve namazın dışındaki örtünmeyi kastediyorum. Erkek ve kadında örtünmenin sınırını ise zikredeceğiz.

Bu konudaki bâtın hükmü şudur: Her akıl sahibi, açıklanmasının bilgisiz ve akılsızları, en yüce ve korunmuş ilahi makama karşı bir saygısızlığa sevk edecek ilahi sırrı 'örtmelidir.' Çünkü avret, meyletmek [yan yatmak, yıkılmaya yüz tutmak] demektir. Bu nedenle birileri [durumlarına mazeret göstermek için] '*Evleriniz avrettir*'[262] demiştir. Bunun anlamı, yıkılmaya yüz tutmuş demektir. Söz konusu kimseler, [savaştan] kaçmak istediklerinde böyle demişlerdi. Allah ise, peygamberinin nezdinde onları '*Evleri avret [yan yatmış] değildir. Onlar kaçmak istiyor*'[263] ayetiyle yalanlamıştır. Onlar, bu sözleriyle kendilerini çağırdığın işten kaçmak istedi. [Şaşı anlamındaki] A'ver kelimesi de buradan gelir. Şaşının bakışı tek bir yöne odaklanmıştır.

Aynı şekilde, bilgili insanın Hakkın sırlarını cahillerden 'saklaması' gerekir. Bu sırlara örnek olarak, '*Üç kişilik grup yoktur ki, Allah dördüncüleri olmasın*'[264], '*Biz ona şah damarından daha yakınız*'[265], 'Ben onun görmesi, işitmesi ve dili olurum' gibi ifadelerde geçen ilahi sırları verebiliriz. Bu gibi sırlar, kendilerini duyan bilgisizi [Allah'ın yaratıklarına yerleşmesi anlamında] hulûl ya da [bazı yerlerde bulunma nedeniyle] sınırlama gibi sakıncalı görüşlere sevk eder. Hakkın bilginlerin kalplerine şefkat gösterip celalinin gereği olan genel anlamda 'âlemlerden müstağnilik hali'nden peygamberinin diliyle söylediği 'Acıktım, beni do-

yurmadın; hastalandım, ziyaret etmedin; susadım, içirmedin' gibi [teşbih bildiren] ifadelere yöneldiği sırlar da gizlenmelidir.

Akıllı kişi, böyle sırları bilgisizden gizlemeli ve bunu söyleyenin [Hak] yorumuna hiçbir şey katmamalıdır. Nitekim Hak 'falanca kulum hastaydı, onu ziyaret etseydin beni orada bulurdun' ifadesiyle [celaliyle çelişen bu teşbihi] bunu gizlemiştir. Bu ifade, [açıklanan] birinci cümleden daha problemlidir. Fakat Allah, bu yorumda Allah'ı bilenlere sahip olmadıkları başka bir bilgiyi vermiştir. Birinci ifadede [hastalandım, ziyaret etmedin vs.] Allah, kendisini 'hastalanan ve acıkan' kulun kendisi yapmış, ikinci yorumda ise hastanın yanında bulunmakla hastayı ziyaret eden yapmıştır. Çünkü bir hastayı ziyaret eden kimse, hastanın yanında bulunur. Bu yorum nerede, kendisini hastanın aynı yapması nerede? Her ifadenin bir gerçekliği ve 'her gerçeğin bir hakikati vardır.'

Bu konuda sıradan insana dönük gizleme, 'beni hastanın yanında bulurdun' ifadesi özelinde ona şöyle demektir: 'Hastanın hali, sürekli şifayı elinde tutana muhtaç ve mecbur olmaktır. Şifanın sahibi ise, sadece Allah'tır. Öyleyse hastaya egemen olan şey, sağlıklı insandan farklı olarak, gelen belayı uzaklaştırmak için her an Allah'ı zikretmektir. Allah ise şöyle buyurur: 'Ben, beni zikredenle beraberim.'

Bu, doğru bir yorumdur ve sıradan bir insan bununla ikna olur. Bilgin ise, bu konudaki bilgisine göre [bilgisini gizlemiş olarak] kalır. Hakkın [tenzihten teşbihe] yönelmesinin ve meyletmesinin sıradan insanın gözünden gizlenmesi böyle olur.

FASIL-VASIL

Namazda Avret Mahallini Örtmek

Bilginler, avret mahallini örtmenin namazın bir şartı olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, avret yerlerini örtmenin namazın sünneti olduğunu ileri sürerken, bazı bilginler, namazın farzı olduğunu iddia etmiştir.

Konunun nefisle ilgili bâtınî yorumu şudur: Daha önce avretin anlamını açıklamıştık. Bu meseledeki durum ise şudur: Sahih rivayetlerde

'Namaz kılan kişinin Rabbine münacat ettiği' ve 'namazın Allah tarafından kuluyla arasında ikiye bölündüğü' belirtilir. Kulun fiilleriyle, başka bir ifadeyle, namazda kuldan ortaya çıkan fiillerle namaz kılanın Hak olduğunu gören kimse, avret yerlerini örtmeyi namazın farzlarından sayar. Ona göre böyle bir sır, sıradan insanlara gösterilmez. Burada bu işin sırrı ve anlamı kast edilir. Sıradan insanlar ona sadece inanır. Nitekim bir ayette *'Onları sadece bilginler anlar'*[266] denilir. [Allah'ın kulun fiilleriyle namaz kılmasına] Örneğin bir rivayette, rükûdan başını kaldırırken Allah namazda kulununu diliyle 'Allah kendisini övenin övgüsünü işitti' ifadesini verebiliriz. Halbuki bunları söyleyen, hiç kuşkusuz, kuldur. [Başka bir örnekte ise] Allah şöyle buyurur: *'Allah'ın sözünü dinlemesi için onu komşu edin.'*[267] [Kur'an-ı Kerim'i] Okuyan, hiç kuşkusuz, peygamberdi.

Bu konuda bilenlerle sıradan insanlar arasında bir mertebe gözetmeyip -dil sınırlarının dışına çıkmadan dinleyenleri nereye ulaştırırsa ulaştırsın- nassın ifadesini dikkate alanlar, avret yerini örtmeyi namazın -farzlarından değil- sünnetlerinden sayar. Bununla birlikte söz konusu kimselere göre bu ifadeleri anlayanların dereceleri birbirinden farklı olabilir. *'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'*[268]

FASIL-VASIL

Avretin Sınırı

Bazı bilginler, erkeklerde avret yerinin 'iki kara yer' olduğunu iddia ederken, bazı bilginler, erkeklerde diz kapağından göbeğe kadarki kısım olduğunu iddia etmiştir. Bizce erkeklerde avret yeri, sadece 'iki kara yerdir [ön ve arka].'

Bu konunun nefsle ilgili yorumu şudur: İnsanda kötülenen, çirkin ve pis görülen her şey, gerçekte avrettir. Bu zikrettiklerimizin yeri ise, iki karadır. Öyleyse bunlar, [nefs için] haram gibidir. Göbekten yukarısı ve dizden aşağısındaki bölgeler ise, kuşkulu şeyler gibidir. Kuşkulu şeylerden de, uzak durmak gerekir. Çünkü 'korunun etrafındaki çoban koruya girebilir.'

FASIL-VASIL

Kadında Avretin Sınırı

Bazı bilginlere göre, yüzü ve avuçlarının dışında kadının her yeri avret bölgesidir. Bazıları bu görüşü kabul etmekle beraber, ayaklarının avret olmadığını, bazıları ise, her tarafının avret mahalli olduğunu iddia etmiştir. Bize göre, kadında da avret bölgesi 'iki kara'dır. Allah *'o ikisi [Âdem ve Havva] cennet yapraklarıyla onları örtmeye çalıştı'*[269] buyurur. Böylece, avret bölgesi olan 'iki kara'yı [ön ve arka dışkı yerleri] örtmede Âdem ve Havva'yı eşit saydı. Kadına örtünmenin emredilmesi -ki mezhebimiz budur- onun [her yerinin] avret yeri olmasından kaynaklanmaz. Bu emir, örtünmeyi dile getiren dinî bir hükümdür. Sırf 'avret' olduğu için bir şeyin örtünmesi gerekmez.

Meselenin nefsteki yorumu şudur: Kadın, nefs demektir. Nefs kaynaklı bütün düşünceler avrettir. Kadında yüzü, iki eli ve ayağı avret bölgesi saymayanlar, yüz bilgi mahalli olduğu için böyle düşünmüştür. Çünkü bir şeyin 'yüzü'nü bilmeksizin o şeyi bilemezsin. Bir şeyin yüzü gizli kaldığı süre, o şeyi bilmemiş olursun. Halbuki o şeyi bilmek zorundasın. Öyleyse, kendisini bilmek zorunda olduğun şeyin 'yüzünü' açmak zorundasın. Binaenaleyh yüz, avret yeri olmak bakımından örtünmez. Çünkü yüz, avret bölgesi değildir.

İki el, avuçlardır. Bunlar, ihsan ve cömertlik yeridir. Senin görevin istemektir. Veren de, verdiğiyle elini uzatmalı ve avucunu 'kapatmamalıdır.' Çünkü o, vermesini istediğin nimetin sahibidir ve sana nimeti ihsan ettiğinde onu alabilmen gerekir. Cömertlik ve kerem, din tarafından emredilmiştir. Bir rivayette 'Veren el, alan elden üstündür' denilir. Böylece ifade, isteyen ve verenin elini içermiştir. Öyleyse verenin ikram etmesi, isteyenin ise alması gerekir.

İki ayağın örtülmesi de zorunlu değildir ve onlar avret yeri değillerdir. Çünkü iki ayak, bütün bedeni taşıyan ve onu bir mekândan başka bir mekâna ulaştıran araçlardır. Özelliği hareket etmek olan bir şeyin örtülmesi ve gizlenmesi güçtür. Bu nedenle, zorunlu olarak görünmesi ve ortaya çıkması gerekir. Dolayısıyla ayakların örtülen avret yeri sayılması mümkün değildir.

FASIL-VASIL

Namazda Kıyafet

Bilginler, namazda tek bir elbise giymenin kişi için yeterli olacağında görüş birliğine varmıştır.

Meselenin nefisteki yorumu şudur. Namazda birleyen, namazda kendisini görmeyendir. Bunun yerine, onu ayakta tutanın ve oturtanın Hak olduğunu görür. Böyle bir insan, tıpkı yıkayıcının elindeki ölü gibidir. Namazda tek elbise giymenin [nefsteki] anlamı budur.

FASIL-VASIL

Sırtı ve Karnı Açık İken Namaz Kılan Erkek

Kimi bilginler sırtı ve karnı açıkken bir adamın namaz kılmasını caiz görmüş, bir grup ise namazının caiz olmadığını ileri sürmüştür.

Meselenin nefisteki yorumu şudur: Zâhir ve bâtın [iç ve dış], namazda kalbin ve organların amelidir. Adama namazı esnasında işinin zâhiri ve bâtını açıldığında, artık kendisini namaz kılıcı olarak görmez. Bunun yerine kendisini 'kıldırılıyor' görür. Bu durum, [sırtı ve karnı, zahri ve batnı açık iken erkeğin] namazının geçersiz olduğunu iddia edenlerin görüşüne benzer. Namaz kendisinden meydana gelmiş olsa bile bu keşif sahibinin namazı böyle kendisine izafe etmesi mümkün değildir. Bu keşfi elde edip 'bu iş ancak böyle olabilir' -zaten bu kadarlık fiiliyle insan 'namaz kılan' diye isimlendirilir- diyen ise, söz konusu insanın namazının geçerli olduğunu kabul eden gibidir.

FASIL-VASIL

Namazda Kadının Giymesi Gereken Elbise

Bilginlerin çoğunluğu, [kadının namazda] baş örtüsü ve entari giymesinin gerekliliğinde görüş birliğine varmıştır. Açık olarak kılarsa, bazı bilginler, o vakitteyken ya da daha sonra namazı yenilemesi gerek-

tiğini [kaza], bazı bilginler ise, sadece o vakitte yenilemesi gerektiğini iddia etmiştir. Cariye söz konusu olduğunda ise, bazı bilginler onun baş ve ayakları açıkken namaz kılabileceğini, bazıları ise başını örtmesi gerektiğini, bazıları ise başını örtmesinin müstehap olduğunu iddia etmiştir.

Meselenin nefisteki yorumu şudur: Hür ve köle kadın arasında hiçbir fark yoktur, çünkü herkes, Allah'ın mülküdür. Dolayısıyla, Allah'ın karşısında hürriyet yoktur. Yaratıklara izafe edilen hürriyet, onların Hakkın boyunduruğundan değil, sadece yaratıkların boyunduruğundan kurtulmaları demektir. Başka bir ifadeyle, hiçbir yaratılmışın onların kalbine ulaşma imkânı ve kalplerinde etkisi yoktur. Tasavvuf yolunda hürriyetin anlamı budur. Daha önce namazdaki tek elbiseden söz etmiştik. Burada ise, başı örtmenin yorumlanması kalmıştır.

Bilmelisin ki: Kadının bâtındaki yorumu nefs iken baş başkanlık etmek anlamından türetilmiştir. Nefs, efendisinin onun üzerindeki başkanlığından perdeli olduğu için, âlemde başkan olarak görünmek ve benzerlerine karşı büyüklenmek ister. Bu nedenle, 'özü sözü doğru insanların kalplerinden çıkacak en son şey, başkanlık sevdasıdır' denilir. Bu nedenle nefse başını örtmek, başka bir ifadeyle başkanlığını gizlemek emredildi. Çünkü namazdayken nefs, Rabbinin önünde bulunur. Hiç kuşkusuz sahibin önünde bulunan başkan, yoksunluk mahallinde bulunur. Başkasının yanına çıktığında ise, başkanlığını izhar eder. Bu nedenle, köle nefse namazda başını örtmesi emredildi.

FASIL-VASIL

Namazda Haramdan Kazanılmış Elbise Giymek

Bazı bilginler, öyle bir insanın namazının caiz olduğunu belirtmiştir. Ben de, mekruh saymakla birlikte, bu görüşteyim. Bazıları öyle bir namazın caiz olmadığını iddia etmiş, bazıları ise, vakit çıkmadan namazın yinelenmesinin müstehap olduğunu iddia etmiştir. Bize göre haramdan kazanılmış bir elbiseyle namaz kılan insan, namazı caiz olsa bile, helal olmayan bir elbiseyle namaz kıldığı için günahkârdır. Çünkü bize göre böyle bir insan, 'Salih amele günah katıştıran kimselerdendir.'

Bu konunun nefisle ilgili yorumu şudur: İnsan tüm hallerinde korunmuşluk ve bütün işlerinde Allah'ın hoşnutluğuna [tevfik] ermek nimetiyle rızıklanmış değildir. İnsan aynı vakitte Allah'ın rızasına mazhar kılındığı işte başarıya ulaşmış iken aynı anda günaha gireceği bir iş de yapabilir. Buna örnek olarak, Allah'ı kalbi ve diliyle zikrederken aynı anda dövülmesi günah ya da dövülmesi yasaklanmış birine eliyle vuran bir insanı verebiliriz. Bu kötü davranış onun Allah'ı zikrine zarar vermediği gibi zikretmesi de onun günahını ya da bir haram işlemiş olduğu yargısını ortadan kaldırmaz. Çünkü zikir, o davranışı helal yapmaz. Bu nedenle, bize göre çalınmış bir evde kılınan namaz geçerlidir. Böyle bir evde namaz kılan insan, bir açıdan günahkâr iken başka bir açıdan sevap alır.

FASIL-VASIL

Namazda Necasetten Temizlenmek

Bazı bilginler, necasetten (kaba pislik) temizlenmenin namazın farzlarından olduğunu iddia ederken, bazı bilginler namazın ancak necasetten temizlenmekle geçerli olabileceğini, bazı bilginler ise sünnet olduğunu iddia etmiştir. Daha önce, temizlikten söz ederken buna temas etmiştik. Bazı bilginler, genel anlamda necaseti gidermenin farz olduğunu belirtmiştir. Bu görüşteki birinin şöyle söylemesi mümkün değildir: Necaseti temizlemek, namazın geçerlilik 'şartı'dır. (Şart sayılırsa) öyle bir insanın namazı geçerliyken necaseti temizlemediği için kıldığı namazda günahkârdır.

Meselenin nefs hakkındaki yorumu şudur: Necaseti temizlemeyi farz gören kimseye göre necaset, Allah'tan uzaklaşmayı, namaz ise yakarmak için [Allah'a] yaklaşmayı gerektirir. Yaklaşmanın uzaklaşmaya baskın olduğunu düşünen kimseler, necasetin hükmünü ortadan kaldırmış demektir. Uzaklaşmayı yakınlaşmaya baskın kılan ise, böyle kılınmış namazı geçerli görmez. En doğrusu şöyle demektir: Kulun halleri çeşitlidir ve kul bütünüyle Allah'a aittir. Kul, kendisinden meydana gelen her şey ile birlikte Allah'a aittir. 'Allah ise kimseye zerrece haksızlık yapmaz.' Öyleyse ister necaset ile birlikte namaz kılsın ister kılmasın,

namazı makbuldür. En doğrusu ise, hiçbir görüş ayrılığı olmaksızın, az ya da çok olsa bile necaseti temizlemektir. Bunun anlamı şudur: İnsan, gaflet ve darlık özelliğinde yaratıldığı için, her durumda Allah'ın karşısında huzur sahibi olamaz. Bunu bilmelisin! Razı olacağı işlere erdirmesini Allah'tan dileriz.

FASIL-VASIL

Namaz Kılınabilecek Yerler

İnsanların bir kısmı, necaset bulunmayan her yerde namazın kılınabileceği görüşündedir. Bir kısmı ise, yedi yeri bunun dışında tutmuştur. Bunlar, çöplük, kesimhaneler, kabir, yolun başı, hamam, deve ağılları ve Kâbe'nin üstüdür. Bazı bilginler sadece mezar ve hamamı, bazıları ise mezarı istisna etmiştir. Bazı bilginler ise, yasaklanmış bu yerlerde kılmanın namazı geçersizleştirmeyeceğini ileri sürmüştür. Onlara göre böyle yerlerde namaz kılmak sadece mekruhtur.

Meselenin nefsteki (batınî) yorumu şudur: Allah *'Nerede olursanız, O sizinle beraberdir'*[270] buyurur. Namaz kılan kişi, Rabbine münacat etmektedir. Başka bir ayette ise, *'Onlar namazlarında süreklidir'*[271] buyurulur. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in halleri hakkında bilgi verirken şöyle der: 'Her anında Allah'ı zikrederdi.' Hal mensuplarının dışındakiler için, kalbin Allah'tan perdelenmesinde mekânların bir etkisi yoktur. Allah'tan perdelenmede etken, gaflet ya da genel olarak bilgisizlik, hal mensupları söz konusu olduğunda ise haldir.

Namaz kılmanın yasaklandığı yerlere gelirsek, söz konusu yerlerin hepsi, temizliği bozan yerlerdir. Daha önce, necasetten temizlenmeden söz etmiş, yorumunu yapmıştık. Yedi yerden sadece Kâbe'nin üzerinde namaz kılmak kalmıştı. Orada namaz kılmanın yasaklanmasının nedeni, insana namazda Kâbe'ye yönelmesinin emredilmesidir. Kâbe'nin üzerindeyken, ona yönelmiş sayılmaz, dolayısıyla dinin emrettiği namazı kılmış olmazsın. Çünkü bu durumda Mescid-i Haram'ın şatrı [yön, yüz] tam karşında bulunmaz. Kâbe'nin üstünde namaz kılınabileceğini kabul edenler işte, yüzü zat anlamında yorumlamış demektir. Bu du-

rumda, hiç kuşkusuz ki, zatınla Mescid-i Haram'a dönmüşsündür. Çünkü onun üzerindesin ve bütün yer yüzü mescittir.

FASIL-VASIL

Kiliseler ve Manastırlar

İnsanlar kilise ve manastırlarda namaz kılmak konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı insanlar oralarda namaz kılmayı kerih görmüş, bazıları caiz saymış, bazıları ise, içerde suret bulunup bulunmamasını ayırt etmiştir.

Meselenin nefsle ilgili yorumu şudur: İki şahıs aynı yerden Hakka münacat edebilir mi? Hakkın genişliği nedeniyle, bizce böyle bir şey olamaz. Allah, *'herkes için bir şeriat ve yöntem belirledik'*[272] buyurur. Ayetin tefsiri ve işari yorumu bunu gösterir. Öyle bir yerde namaz kılarsak, Hıristiyanların şeriatı yönünden değil, kendi şeriatımızdan yönünden kılabiliriz. Doğruyu ilham eden Allah'tır.

FASIL-VASIL

Oturak ve Üzerinde Oturulan Diğer Şeyler Üzerinde Namaz Kılmak

Bilginler, toprak üzerinde namaz kılınabileceğinde görüş birliğine varmış, yerde üzerine oturulan şeyler üzerinde namaz kılmak hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Çoğunluk hasır vb. gibi (anamaddesi toprak olan) şeylerin üzerine secde etmenin mubah olduğunu kabul etmiştir. Mekruh olan, başka şeyler üzerinde secde etmektir.

Meselenin nefsteki yorumu şudur: Allah 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye ayırdım' buyurduğuna göre, namazda seni var saymış, yok saymamıştır. En yüce ve nezih nitelik Allah'a ait iken, en düşük ve değersiz nitelik sana aittir. Öyleyse kulluk zeminine [yer, yeryüzü] ve gereklerine doğru her türlü inişin, genelleştirmen emredilmiş

şeyleri zedeler. Allah seni namazda kul diye isimlendirdi. Kulluk ise, zillet ve horluk demektir. Allah, yeryüzünü nitelerken, onu bizim için hor ve değersiz yaratıp 'omuzlarında yürümemizi sağladığını' belirtir. Yeryüzü ayaklarımızın altındadır. Bu durum, hor bir varlığın teması bakımından horluğun ve düşüklüğün son noktasıdır.

Yeryüzü bu kadar değersiz iken, bedenimizdeki en kıymetli organımızı -ki yüzdür- onun üzerine koymak ve onu toprağa sürmek bize emredildi. Allah hor varlığın -ki kuldur- kendisine temas etmesiyle yeryüzünün kırıklığını onarmak için bunu emretti. Böylece secde sayesinde kulun yüzü ile toprağın yüzü bir araya gelmiş, yeryüzünün kırıklığı onarılmıştır. Allah, kalbi kırık olanlarla beraberdir. Secdede kul, namazın diğer hallerine göre Allah'a daha yakındır. Çünkü secde ederken, kendi adına değil, başkası uğruna gayret gösterir [yeryüzünün kırıklığını gidermek]. Secde, hor varlığın temas etmesi sayesinde yeryüzünün kırıklığını onarma eylemidir.

İşaret ettiğim hususa dikkat et! Çünkü şeriat her konuya, imayla bile olsa işaret etmiştir. Bunu bilen bilir, bilmeyen bilmez. Bu nedenle, bu işlerin sırlarını sadece keşf ve vücûd [Hak] ehli bilebilir. Çünkü bütün âlem onlarla konuşur ve kendi hakikatlerini onlara bildirir.

Ebu'l-Abbas el-Hariri Mısır'da 603 senesinde Ebu Abdullah b. el-Karabaki'den şöyle aktarır: Ebu Abdullah, Verdan'ın küçük bir çarşısında yürürken yanında bulunan küçük bir oğlunun küçük abdestini yapması için bir lazımlık satın almış. Lazımlık yanındayken, yolculuk onları yormuş. Yanlarında iyi insanlar bulunuyormuş. Bir şeyler yemek istemişler, bunun üzerine şeker kamışı satın almak hususunda görüş birliğine varmışlar. Kendi aralarında şöyle konuşmuşlar: 'Bu lazımlığa pislik değmemiş, alındığı gibi yepyenidir.' Bunun üzerine lazımlığı şeker kamışıyla doldurmuşlar ve yemeğe oturmuşlar. Yemeği yiyince, insanlar ayrılmış. Lazımlığın sahibi de Ebu'l-Abbas ile birlikte yürümüş gitmiş.

Ebu'l-Abbas der ki: 'Vallahi! Hem ben hem de benimle birlikte Şeyh Ebu Abdullah el-Karabaki kulağımızla lazımlığın şöyle söylediğini duyduk: 'Allah'ın velileri bende yemek yedikten sonra, pislikler için bir kap olabilir miyim? Hayır, vallahi olamam!' Sonra, elinden kaymış, yere

düşmüş ve kırılmış. Ebu'l-Abbas şöyle der: 'Onun sözünden bir hal aldık.'

Bunu hikâyeyi anlatınca kendisine şöyle dedim: 'Lazımlığın size verdiği öğüdünün gerçek yorumundan habersiz kalmışsınız! Gerçek, sandığınız gibi değildir. Nice lazımlık vardır ki, sizden daha hayırlı kimseler ondan yemek yemiş, daha sonra hacet için kullanılmıştır. Lazımlık size şöyle demiş: 'Kardeşlerim! Allah kalplerinizi marifet ve tecellisinin kabı yaptıktan sonra, bir daha onları başkaları için kap haline getirmeniz uygun değildir. Allah size kalplerinizi kendisi için kap yapmayı yasaklamadı. Bunu söyledikten sonra da kırıldı. Yani, Allah karşısında siz de böyle olunuz.'

Bunun üzerine, 'dikkatimizi çektiğin şeye aklımızı vermemiştik' diye karşılık verdi.

FASIL-VASIL

Namazın İçerdiği Söz ve Fiiller

Namazın şartlarına gelirsek, bunların bir kısmı sözler, bir kısmı fiillerdir. Namazı bozan fiiller, namazın fiili olmayan bütün mubah davranışlardır. Bunun istisnası, namazda akrep veya yılan öldürmektir. Çünkü bilginler, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Ancak hafif fiilin namazı bozmadığında görüş birliğine varılmıştır.

Konunun nefsteki yorumu şudur: Arzu akrebi ve şehvet yılanı, Rabbine münacat edene gelir. Acaba bunları öldürmesi mi gerekir, yoksa Şari'nin belirlediği yollarında onları serbest bırakması mı gerekir? Arif bunları öldürmenin imkânsız olduğunu bilir. Bu nedenle arzusuyla Allah katında olan şeyi [elde etmeyi] arzularken şehvetiyle de sürekli Allah'a münacat etmeyi ister. Öyleyse bu görüşteki bir insan, onları öldürmeyi uygun görmez. Adı geçen akrep ve yılanın Rabbiyle münacat etmenin arasına girdiğini düşünen kimse ise, onları öldürmek gerektiğini düşünür.

Namazı bozan sözler de, namazın sözlerinden olmayan ifadelerdir. Bilginler, kasıtla söylendiklerinde bu gibi sözlerin namazı bozduklarını-

da herhangi bir görüş ayrılığına düşmemiştir. Şu var ki iki noktada görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Birincisi unutarak konuşma, ikincisi ise namazı düzeltmek için kasıtlı olarak konuşmaktır. Bazı bilginlere -ki bu istisnai bir görüştür- göre, bir insan namazdayken can kurtarmak veya önemli bir iş nedeniyle konuşursa, bu konuşma namazını bozmaz. O esnaya kadar kıldığı kısma [eksik rekâtları] ekler. Bu, Evzai'nin görüşüdür. Bazı bilginlere göre ise, namazı düzeltmek için kasıtlı konuşmak namazı bozmaz. Bazı kimseler ise, unutmanın dışında, her türlü konuşmanın namazı bozacağı görüşündedir. Bazı kimseler ise, unutma olsa da olmasa da, konuşmanın namazı bozacağı görüşündedir.

Meselenin bâtındaki yorumu şudur: Namaz kılan insan, Rabbine münacat eder (Rabbiyle karşılıklı konuşur). Kişi Rabbi için başkasıyla konuşursa, yine de Rabbiyle konuşmuş sayılır. Rabbinden dolayı olmaksızın başkasıyla konuşursa, hiç kuşkusuz ki, namazdan çıkmış demektir. Hakka münacat esnasında unutmak, dikkate alınmaz. Bazı arkadaşlarımız ise, namazda münacat eden kulun [Hakkı değil] perdeyi görmenin etkisi altında olduğunu düşünmüştür. Çünkü Allah bir kuluyla ancak perde ardından konuşabilir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Bir vahiy ya da perde ardından olmaksızın, Allah'ın herhangi bir insanla konuşması mümkün değildir.'*[273]

En yakın perde, tecellinin kendisinde gerçekleştiği surettir. Perdelerin en yakını odur. Çünkü tecelli ne surettir ne de ondan başka bir şeydir. Suretin suret olmayan bir nispetten ya da suret olan bir şeyin suret olan bir nispetten alıkoyduğu herkes, her iki durumda da [namazda] unutan gibidir. Onun bâtındaki hükmü de, zâhirde bilginler arasında meydana gelen görüş ayrılığı gibidir [farklı şekilde değerlendirilir]. Anlayasın.

FASIL-VASIL

Namazda Niyet

Bazı bilginler niyetin namazın geçerlilik şartı olduğunu kabul etmiştir. Daha doğrusu, birkaç istisnanın dışında bütün bilginler bu konuda görüş birliğine varmıştır.

Meselenin nefsle ilgili yorumu şudur: Kul, Rabbiyle karşılıklı konuşmayı amaçlayabileceği gibi bazen bu hal [farkında olmaksızın] ansızın kendisine gelir. Hz. Musa bir ateş bulmak için yürürken Rabbi onunla konuşmuştu. Halbuki onun böyle bir amacı yoktu. Bütün ibadetlerde ilke, bazı istisnaların dışında, yükümlülerin bir amacı ve gayesi olmaksızın kendiliğinden Allah tarafından olmalarıdır. İstisnaya örnek olarak, Ömer b. el-Hattab'ın [duası ve dileği üzerine] örtünme vb. ayetlerini verebiliriz.

Bâtında kasıt ve niyetin dikkate alınmadığı belirtildi. Çünkü hakikat, Hakkın dışında bir şey olmadığı bilgisini verir. Hakkın bir şeyde bulunmayıp niyet sahibinin kendisini başka bir yerde aramaya yönelmesi söz konusu değildir. Allah'ın her şeyle ilişkisi, tek ve aynıdır. Nerede olursam ve hangi halde bulunursam bulunayım, Allah benimle ise, [kendisini aramak için] nereye yöneleceğim ki? Öyleyse, Allah'a yaklaşmak için yönelmek gereken herhangi özel bir yön kalmamıştır. Yönelme ve niyetin konusu, Allah karşısında yöneldiğim özel bir haldir. Ben, Allah karşısındayken o halden ayrılıp başka bir hale geçmiş olurum.

Haller farklı farklıdır. Hallerin farklılığını gözetenler, niyetin zorunluluğunu kabul eder. Şeriatlar buna göre çeşitlenip gelmiştir. Her an Hak karşısında olma bilincini dikkate alıp hallere bakmayan kimse ise, hal sahibidir. Böyle bir insan, bizzat hakikatte bulunduğu için, niyeti bilmez. Allah, böyle bir hal sahibine -tefsir olarak değil- işarî yorumla şöyle der: '*Nereye gidiyorsunuz.*'[274] Benzer bir ayet de şudur: '*Sizinle beraberim. Duyarım ve görürüm.*'[275]

Otuz altıncı kısım sona erdi. Onu otuz yedinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL-VASIL

İmam ve Cemaatin Niyeti

Şeriat bilginleri, imam ve cemaatin niyeti hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Acaba cemaatin niyeti imamın niyetine uymalı mıdır? Başka bir ifadeyle, namazı belirlemede ve vacip olmada cemaatin niyeti imamın niyetine uymalı mıdır? Bazı bilginler bu uyumun zorunlu olduğunu, bazı bilginler zorunlu olmadığını ileri sürmüştür. Her grubun burada zikredemeyeceğimiz kanıtları vardır.

Konunun nefsle ilgili yorumu şudur: Doğrusu, cemaatin niyetinin imamın niyetine uymasının zorunlu olmadığıdır. Çünkü niyet, gizli bir iştir. İmamlık ise, duymak veya görmek gibi, duyunun ilgili olduğu şeylerle gerçekleşir. Bu nedenle Şari, imamlıkta kabaca anlattığı şeyleri ayrıntılandırmış, herhangi bir duyuyla algılanan filleri zikretmiş, bunların arasında niyeti zikretmemiştir. Çünkü niyet kalbin amelidir. Böyle bir uygunluğu istemek, bilinemeyecek bir şeyle yükümlü tutmak demektir.

İlahi genişliğin, Hakkın bir şahsa iki kere ya da iki şahsa aynı şekilde tecelli etmesini imkânsız yaptığını bilen kimse, şunu da bilir: Namazda cemaatin niyetinin imamın niyetiyle irtibatlı olması, sadece bir takım fiilleri olması bakımından gerçekleşir. 'Herkes için niyet ettiği vardır.' Çünkü tecellideki kasıt, tecelli edenden tecelli edilene dönük bir

ihsan ve lütuftur. Tecelligâhın amacı ise, bu tecelliyle haz almak ve bilgilenmekdir.

FASIL-VASIL

Namazdaki Haller

Namaz bir takım söz ve fiillerden oluşur. Bunların hükmü ise, hallere bağlıdır, çünkü tüm ibadetler hallere dayanır. Haller, Şari'nin dikkate aldığı hususlardır. Böylece hüküm, bulunduğu hal bakımından yükümlüye yönelir. İsimler ise, hallere tabidir. Bu nedenle yükümlü hakkında hüküm verirken Şari halleri gözetir.

Malik b. Enes'e şöyle 'Su domuzu hakkında (suaygırı) ne dersin?' diye sorulunca, Malik haram olduğuna fetva vermiş. 'O deniz balığı değil midir' denildiğinde şöyle demiş: 'Evet ama ona 'domuz' dediniz.' Bu ifadeye başka bir şey eklememiştir.

İçimi yasaklanmış şarap sirkeleştiğinde, şarap adını kaybeder. Çünkü ona şarap demeyi gerektiren hal ortadan kalkmıştır. Kendisine ilişen başka bir hal nedeniyle [şarap] sirke diye isimlendirilir. Cevher ise, aynıdır. Böylece hüküm haramlıktan helalliğe geçmiştir. Bu hususta zâhir ve bâtın aynı hükme sahiptir. Çünkü bir hükmün bâtınî yorumu, meseleyi dinden öğrenen kimse için, şeriat tarafından yapılmıştır.

FASIL-VASIL

Namazda Tekbir

Şeriat bilginleri, namazdaki tekbir hususunda üç görüşe ayrılmıştır. Bir kısmı namazdaki bütün tekbirlerin zorunlu olduğunu, bir kısmı ilk görüşün aksine bütününün zorunlu olmadığını, bir kısmı ise başlama tekbirinin dışındaki tekbirlerin vacip olmadığını ileri sürmüştür.

Konunun nefsle ilgili yorumu şudur: Allah'ı tekbir etmek [yüceltmek] her durumda vaciptir. Fakat bunun olabilmesi, insanın kendisini

görmesine bağlıdır. İnsan Allah'tan başkasını, hatta Allah'tan başkasına ait bir varlığı görmezse, tekbir zorunlu değildir. Çünkü Allah'ın büyüklüğü kime karşı ifade edilecektir ki? Hiçbir şey Allah hakkında zorunluluk ifade edemez. Tekbir ise, başkalarının varlığı ya da başkalarının varlığının var sayılmasıyla [takdir] anlaşılabilir.

Gören, görülen ve görme bakımından, Allah'tan başka kimseyi görmediklerini iddia edenler vardır. Bundan daha genel olan ise, fena [kulun beşeri varlığının silinmesi] halinde gerçekleşen şeydir. İnsan en güzel isimleri yönünden Hakkı görürse, bu müşahede nispetleri, başka bir ifadeyle isimlerin birbiriyle ilişkisi bakımından [Allah'ı] yüceltmeyi ve tekbir etmeyi gerektirir. Söz gelişi el-Hay bütün isimlere egemen olduğu gibi el-Alîm ismi de, el-Mürid ve el-Kadir isimlerinden daha genel bir kapsama sahiptir. Öyleyse, tekbir kaçınılmazdır. Çünkü isimlerin hakikatleri derece derece olduğu için, bunu gerektirirler.

Müşahede sahibi, kendisinde toplanmaları bakımından -ki Hak bu isimlerle isimlendirilendir- ilahi isimlere bakarsa, tekbiri görmez. Bütün isimler, konuları tenzih ya da başka anlamlar olan hakikatlere sahip olsalar bile, aynı isimlendirileni göstermek üzere el-Mütekellim tarafından konulmuş şeylerdir. İnsan, namaz ile diğer ibadetleri ayırırsa, sadece başlama tekbirini vacip kabul eder. Bu tekbir sayesinde, 'namaz' denilen bu özel ibadetten kendisini çıkaracak fiilleri yapmaktan men edilmiş ve engellenmiş olduğunun farkına varır. Böylece bütün görüşlerin bâtınî anlamlarını zikretmiş olduk. Allah'a hamdolsun.

FASIL-VASIL

Namazda Tekbir Nasıl Getirilir

Şeriat bilginleri, namazda tekbir lafzının nasıl olacağı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, sadece 'Allahu ekber' lafzının yeterli olabileceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, bu kalıbın dışında başka bir şekilde de söylenebileceğini kabul etmiştir. Fakat onlara göre de büyüklük bildiren harflerin -ki onlar kef, ba ve ra harfleridir- bulun-

ması gerekir. Bazı bilginler ise, 'en yüce' ya da 'en azametli' gibi anlam bakımından tekbirin bulunmasını yeterli görmüştür.

Bu konuda bizim görüşümüz, sünnete uymanın (daha) doğru olduğudur. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Namazınızı benim kıldığımı gördüğünüz gibi kılın!' Hz. Peygamber'den 'Allahu Ekber' lafzından başka bir lafız gelmediği gibi bu lafız bize tevatür yoluyla ulaşmıştır.

Meselenin yorumu şudur: Şeriat sözel bir ibadette aynı anlama sahip kelimeler içinden belirli bir lafzı seçmişse, Allah'ı bilenlere göre, eş anlamlı lafızlar içinden söz konusu lafza özgü başka bir anlamı gözetmiş ve kast etmiştir. Bizim için en uygunu, şeriatın tercih ettiğine uymak ve -o anlamı bilsek de bilmesek de- farklılığı sağlayan anlamı dikkate almaktır. Söz konusu lafza özgü anlamı bilseydik, zaten ondan yüz çeviremezdik. Bilmediğimizde ise, onu belirten Şari'nin bilgisine uyarak yerine getirir ve başka bir lafzı onun yerine koymak için kendiliğimizden bir hüküm vermezdik.

Allah, peygamberine daha fazlasını istemesini emrederek şöyle buyurmuştur: '*De ki, Rabbim bilgimi artır.*'[276] Bilgili bir insan aynı zamanda hikmet sahibiyse, yakın anlamlı başka bir şeye değil de belirli bir şeye, özel bir nitelik olmaksızın yönelmez. Biz de, [bilgili ve hikmet sahibinin tercih ettiği] o özel niteliği dikkate alırız, davranış veya sözle ondan caymayız. O lafzı kullanmaktan yüz çeviren kimse, bu özel kullanımın yararından mahrum kalır ve hiç kuşkusuz ki Şari'nin emrine karşı çıkmış olur.

FASIL-VASIL

Namazda Tevcih [Yüzümü Sana Yönelttim Duası]

Bazı bilginler onun (tevcih duası) vacip, bazı bilginler ise vacip olmadığını kabul etmiştir. Tevcihin şekli ise tekbirden sonra şöyle demektir: '*Yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben müşrik değilim.*'[277] Ya da, '*Namazım, orucum, ölümüm, hayatım âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun ortağı yoktur, bunu yapmam emredildi, ben müslümanların ilkiyim*'[278] demektir. Bazı bilginler ise, bizzat bu lafzı söylemese bile, tespih etmesi

gerektiği görüşündedir. Bazı bilginler ise, bu iki ayet ile tesbih ve tevcihi birleştirmesi gerektiği görüşündedir.

Benim kanaatim ise, tevcihin farzlarda değil, gece kılınan teheccüt namazlarında olmasıdır. Farzlara gelirsek, tekbir ve sure okuma arasında başkası duymayacak şekilde şunu okumak gerekir: 'Allah'ım! Doğu ile batıyı birbirinden uzaklaştırdığın gibi hatalarımı benden uzaklaştır. Allah'ım! Beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi beni hatalardan temizle. Allah'ım! Beni kar, su ve yağmur ile hatalarımdan temizle.' Benim tercih ettiğim 'tevcih' ifadesi bu olduğu gibi Sünnet de onu dile getirmiştir. Bizim mezhebimiz, Sünneti benimsemek, onunla amel etmektir. Bunu farz görmesek bile -çünkü Allah onu farz kılmadı- [peygamberin sünnetine] uymak daha uygundur.

Allah ehline göre meselenin yorumu şudur: Tevcih (yüzümü yönelttim duası), bir halden bir hale ve bir halde yapılır: Allah'tandır, Allah iledir, Allah'adır, Allah'la beraberdir, Allah'ın (isimleri) içindedir, Allah içindir, Allah'a karşıdır. Tevcih, Allah'tan başlar; yardım ve desteği Allah'a bağlıdır (O'nunladır); gayesi ve sonucu Allah'adır; eşlik ederek ve gözeterek Allah ile beraberdir; umarak ve isteyerek Allah'tadır; yakınlaşma isteyerek Allah içindir; tevekkül ve itimat ederek Allah'a karşıdır. Ardından, 'tevcih'te yer alan lafızların bâtınî anlamları zikredileceği gibi tekbir ve okuma arasında zikrettiğimiz dua da yorumlanacaktır.

[Duada geçen] Su, hayat ve canlılık demektir. 'Allah her şeyi sudan yarattı.' Başka bir ifadeyle, seni zikretmem için canlandıracağın şeylerle [kalbimi temizle], organlarımı ise sana itaat etmek için canlandır. Bu durumda onlar ancak itaatte kullanılır. Çünkü organlar, kıyamette insanın lehinde ya da aleyhinde doğru sözlü tanıklar olacaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de organların tanıklığı zikredilmiştir.

[Duadaki] Kar [serinlik] ise, güvenilir bir hadiste geçen 'parmakların serinliği' gibi 'inancın serinliği'nden gelir. Bu sayede insan, bilgide kesinliğe ulaşır. Bunun yanı sıra, söz konusu kesin bilgiyle seçilmiş kul, Allah'ı bilmeyle ilgili yüksek mertebelere duyduğu özlemin hararetinden 'tenzih edilen en yüce'nin katında serinliğe kavuşur.

Duadaki kar, 'kalbin karı' ifadesinden gelir. Kalbin karı, Allah'ın ikram ettiği tecelli ve müşahede nedeniyle kalbin duyduğu sevinçtir.

FASIL-VASIL

Namaz Kılanın Namazdaki Durmaları

Bunlardan biri, başlangıç tekbirinden sonra ve okumaya başlamadan öncedir. Bu, birinci duraktır. İkincisi ise, Fatiha suresi tamamlandığındadır. Üçüncüsü ise, okuma bitip rükûya gitmeden öncedir. Okuduğunu düşünmek ya da nefesini düzenlemek için her ayette durmak şeklindeki sekteler ise, bunlardan başkadır. Üçüncü sekte ise, Fatiha'dan sonra başka bir sure okuyan kimse içindir. Kişi Fatiha suresini okumakla yetinirse, bu durumda sadece iki sekte olur. Bilesin.

Allah ehline göre bu meselenin bâtınî yorumu şudur: İnsanların bir kısmı imamın sektelerini kabul etmezken, bir kısmı onları hoş görür. Sektelerin sünnet olduğunda kuşku yoktur. Bunların bâtınî yorumuna gelirsek, Allah şöyle der: 'Namazı kulumla aramda yarıya böldüm.' Hz. Peygamber ise, şöyle buyurur: 'Sanki O'nu görüyormuş gibi Allah'a ibadet et.' Namaz kılan kişi, Rabbiyle konuşmak ister ve O'nu kıblesinde gözlerinin önüne getirir. Meselenin nefsteki yorumu da böyledir. Fakat, bir sınırlama ya da teşbih olmaksızın, celaline yaraşır şekilde Allah'ı gözlerinin önüne getirir. Namaz kılan insan 'kıblesinde Rabbiyle yüz yüze bulunur.' Nitekim Hz. Peygamber'in böyle söylediği aktarılmıştır.

Münacat, mufâale [bir şeyin karşılıklı yapılması] babından bir mastardır. Bu bab, bazı durumlarda iki öznenin fiilidir ki, namaz da onlardan biridir. Kul namazda 'övgü âlemlerin Rabbi Allah'adır' deyince, Allah kuldan bu sözü 'dinleyen'dir. Bu nedenle ayeti bitirdiğinde kulun 'gördüğü halde kulak vermesi gerekir.' Kul, Hak karşısında saygının gereği olarak, Hakkın ne söylediğini görmek için susar. Bu esnada kulun söze karışması uygun değildir. Çünkü susmak, karşılıklı konuşmalarda saygının gereğidir. Hak ise, saygı gösterilmeye en layık olandır. Allah ise 'kulum beni övdü' der. Allah'ın kullarından bir kısmı, bu sözü kulağıyla duyar. Kulağınla duymasan bile, inanarak bunu duymalısın. Çünkü Allah, bunu bildirdi. Her ayette, o ayetin gerektirdiği şekilde Allah sana böyle söyler.

Karşılıklı konuştuğun kimsenin söylediğine kulak vermek, saygıdandır. Onun sözüne müdahale ettiğinde, yani konuşurken sözünü kestiğin-

de saygısızlık etmiş olursun. Bu düstur, karşılıklı konuşan herkes için gereklidir. Öyleyse, bir faydanın ortaya çıkması için, konuşmanın sırayla yapılması gerekir. Saygısız bir insanın hükümdarların yanında yeri olamayacağı gibi onu dost ve arkadaş edinmeyeceklerini de bilmelisin!

FASIL-VASIL

Namazda Okumaya Başlarken Besmele Çekmek

Şeriat bilginleri, namazda okumaya başlarken besmele çekmek hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Kimi bilginler, hem Fatiha suresinde hem diğer surelerde açık ya da gizli olarak besmele okunmasını uygun görmemiştir. Bu durum, farz namazlar içindir. Bu görüştekiler, nafile namazlarda besmele okumayı caiz görmüştür. Bazı bilginler, her rekâtta Fatiha'yla birlikte gizlice okunabileceğini kabul etmiş, bazı bilginler ise, sesli okunan surelerde sesli, gizli okunan surelerde gizli okunabileceğini kabul etmiştir.

Bana göre, namazda ya da başka bir durumda Kur'an-ı Kerîm okumaya başlarken 'euzu-besmele' çekmek farzdır. Bunun nedeni, *'Kur'an okuduğunda taşlanmış şeytandan Allah'a sığın'*[279] ayetinde yer alan ilahi emirdir. Öyleyse farz ya da nafile namazlarda Fatiha ve sureleri okurken besmele çekmek, çekmemekten daha iyidir. Çünkü namaz kılana farz olan şey, 'Kuran'dan kolayına geleni okumaktır.' Bu hükmü, namazda Kur'an-ı Kerîm okunmasını isteyen -ki o, okunması kolay gelen suredir- Allah belirledi. Allah belirsizi zikrettikten sonra belirliyi zikretmiştir. Belirli olan, Fatiha'dır. Öyleyse insanın kolayına gelen şey besmeleyi okumak ise, onu okur. Fatiha ve diğer surelerde besmele çekmek kolayına gelmezse, herhangi bir sorumluluğu yoktur.

Fatiha suresi namazda zorunludur. Fatiha okunmazsa, kılınan namaz 'Allah'ın kendisiyle kulu arasında böldüğü namaz değildir.' Bize göre besmele, Kur'an-ı Kerîm'de yer aldığı için bir ayettir. Besmele, sadece en-Neml suresinde Süleyman'ın mektubunda bir ayet değildir. Orada tam bir ayet değil, ayetin bir parçasıdır. Allah en doğrusunu bilir.

Allah ehline göre Besmelenin bâtınî yorumu şudur: *'Allah'ın isminin üzerine zikredildiği şeylerden yiyiniz (Besmeleyle kesilen şeyleri).'*[280] *'Allah'ın isminin üzerine zikredilmediği şeylerden yemeyiniz.'*[281] Kur'an-ı Kerîm, Allah'ın kelamıdır. Bir rivayette 'İmam arkasında bulunandan yemek istediğinde, ona yemek vermelidir' denilir. Böylece onu 'yemek' diye isimlendirmiş, böylece yeme fiiline uygun olmuştur. Bu nedenle, bâtınî yorumunda yemeyle ilgili ayetleri zikrettik. Allah'ın kelamı olduğuna inanarak Kur'an-ı Kerîm'i okuyan kimse, böyle bir isim yer almasa bile, Allah'ı el-Mütekellim diye isimlendirir. Anlayasın.

Allah bize ve size, hitabının bağlamlarını öğretsin!

FASIL-VASIL

Namazda Kıraat (Okuma) ve Okunacak Sureler

Bazı insanlar namazda okumayı farz saymıştır ki, çoğunluk bu görüştedir. Bazı insanlar [bilginler], okumayı farz saymamış, bazıları ise kimi namazlarda farz, bazılarında ise farz saymamıştır. Bana göre, namazda Fatiha suresini okumak vaciptir. Bu sure okunmazsa, namaz caiz değildir.

Bilginler, namazda Kur'an-ı Kerîmden okunacak miktar hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı ezberlenmiş ise Fatiha'yı okumayı vacip saymıştır, ki ben de bu görüşteyim. Fatihanın dışındaki surelerde ise, sınırlama yoktur. Bazı bilginler, her rekâta Fatiha okumayı vacip saymış, bir kısmı namazın çoğunda, bir kısmı namazın yarısında, bir kısmı namazın tek bir rekâtında vacip saymıştır. Bir kısmı ise, Kur'an-ı Kerîm'den herhangi bir ayeti okumayı vacip saymıştır. Bilginlerin bir kısmı, kısa ayetlerden üç ayet, ya da borçlanma ayeti gibi tek bir ayetle sınırlamıştır. Bu durum, ilk iki rekâtta geçerlidir. Diğer iki rekâta gelirsek, bir grup Kur'an-ı Kerîm okumayı değil, tesbihi müstehap saymıştır. Çoğunluk ise, namazın bütününde Kur'an-ı Kerîm okumayı uygun görmüştür. Ben de, bu görüşteyim.

Allah ehlinin bu konudaki bâtınî yorumu şudur: 'Namaz kılan Rabbiyle münacat eder (konuşur).' Münacat bir sözdür. Kur'an-ı Kerîm de

Allah'ın bir sözüdür. Kul, namazda Allah'ın kendisini çağırdığı münacat esnasında Rabbiyle hangi sözle konuşacağını kendi kendine bilemez. Bu nedenle 'namazı kulum ile aramda ikiye ayırdım' dediğinde Allah, kendisiyle nasıl konuşacağını ve hangi sözle münacat edeceğini ona bildirir. Sonra şöyle der: 'Kul övgü âlemlerin Rabbi Allah'adır' der. Bu ifade, kula Rabbiyle hangi sözle konuşacağını öğreten bir bildirimdir. Allah 'kulum beni övdü' der. Allah, namaz kılan kulu hakkında kendisiyle karşılıklı konuşması için kelamından başka bir şeyi zikretmedi.

Allah, kelamının içinden [kendisiyle konuşmak için] kulu adına Fatiha suresini belirledi. Çünkü kul namazda ancak Allah'ın kelamı ve kelamını toplayan [üm, ana] sureyle konuşabilir. Üm, toplayıcı demektir ve Fatiha suresi, 'ümmü'l-Kur'an', Kur'an-ı Kerîm'i toplayan demektir. Allah, bize nasıl ve neyle kendisiyle konuşacağımızı öğrettikten sonra, Allah karşısında saygılı davranan akıllı-bilgili kişi namaza girdiğinde sadece Fatiha suresiyle konuşur. Böylece Hz. Peygamber'in Rabbinden aktardığı bu kutsi güvenilir hadis, 'Kur'an-ı Kerîm'den kolayına geleni oku' ayetini yorumlayan bir hadistir. Şari önce genel bir ifade söyleyip daha sonra bu genel ifadenin yorumu olan özel bir yorum zikredebilir. Böyle bir durumda bilgili-saygılı kimselerin yapması gereken şey, sözü söyleyenin yaptığı bu yorumu aşmamaktır. Yorumlayan ise, Allah'tır ve o yorumun sınırında kalmak gerekir.

Allah, namazın diğer hallerinde değil, özellikle ayaktayken Hakkın sözüyle konuşmayı emretti. Çünkü kul namazda ayaktayken, kaim kılma [bilfiil varlık kazandırma] niteliği ortaya çıkar. Allah ise 'kazandığı her şeyle her nefsi gözetir.' Kulun Rabbinin sözünü [okuyarak] ayakta durmasında büyük bir bilgi vardır. Kul ayakta olduğu sürede, sadece Rabbiyle ve O'nun sözüyle konuşur. Acaba konuşurken kime aktarmaktadır? Kimden aktarır? Aktaran kimdir? 'Allah'ın üzerinde hakim olduğu nefs ne kazanmıştır? İlahi inayet ve ihsan olmasaydı, kul kimdir ki efendisi, 'kul şöyle dedi, Allah da böyle dedi' der?

Şöyle bir itiraz yöneltilebilir: 'Kaim kılmak' niteliği hakkında işaret ettiğin şeyi anladık. Rükûdan kalkmak da bir tür ayakta olmaktır, fakat onda okuma yoktur. Buna şöyle yanıt veririz. Rükûdan kalkmak, rükû ile secdeleri ayırt etmek için emredildi. Ayakta olduktan sonra secde edilebilir. İnsan rükûdan secdeye gitseydi, bu durum bir eğilmeden

meydana gelen başka bir eğilme olurdu. Bir eğilmeden başka bir eğilmenin meydana gelmesi doğru değildir. Çünkü öyle bir şey, girilen bir şeyden çıkmanın ta kendisidir. Tevazu [alçalmak], ancak bir yükseklikten olabilir. Bayağı bir nefsin görünüşteki tevazusu tevazu değil, sadece nefsin zayıflığıdır. Dolayısıyla, o tevazu olmaz. Bunun bir örneği, yokluğun yokluğudur. Yokluğun yokluğu, varlığın ta kendisidir.

İki secde ayrışsın diye aralarına 'başı kaldırma' yerleştirildi. Böylece, kendilerini ayıran bir ayraç ile iki secde farklılaşır. Bu durumda, biçimde ortak olsalar dahi, ortada başka bir durum olduğu anlaşılır. Allah şöyle buyurur: *'Ona benzerleri verildi.'*[282] Biz 'Allah'tan başka ilah yoktur' 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesiyle özdeşliğinde herhangi bir kuşku duymayız. Kur'an-ı Kerîm'in otuz altı yerinde biçimsel olarak bu ifade aynı şekilde yer alır. Zevk sahibi [arif] ise, yer aldıkları bağlamın farklılığı nedeniyle bunların 'tatları'nın da değiştiğini bilir. Bunu anlayabilirsen, anla! Bu durum, namaz rekâtlarının görünüşte birbirine benzemesi gibidir. Halbuki herhangi bir rekâtın başkasında bulunmayan kendisine özgü bir tadı ve zevki vardır. Kuşkusuz, iki benzer bir zıt ile ayrıştırıldığında, farklılaşırlar.

Hükümdarın karşısındaki saygının gereği, selamlandıklarında eğilerek selamlanmalarıdır. Eğilme, rükûdur. Ya da, onları yüceltmek için yüz toprağa konulur ki, bu da secdedir. Hükümdarlar övüldüğünde veya kendileriyle konuşulduğunda, onları öven veya onlarla konuşan kimse önlerinde ayağa kalkar. Oturarak ya da ayakta olmadan başka bir halle hükümdarlarla konuşulmaz. Bu, aşağı mertebedekilerin hükümdarın karşısında bilinegelen saygı davranışıdır. Öyleyse, özgürlük kabul etmeyecek şekilde, kölesi olunan kimse karşısında nasıl davranılmalıdır?

[Namazda okumanın anlamına gelirsek] Kur'an-ı Kerîm'in dildeki anlamından ve lafzın kullanımından anlaşılan şey, 'toplayan' olmasıdır. Namaz da, toplayıcı bir davranıştır. Namazda köle efendisiyle bir araya geldiği gibi aynı zamanda namaz Allah ile kulu bir araya getiren bir haldir. Çünkü Allah, namazı kuluyla arasında ikiye bölmüştür. Böylece, [toplayıcılık anlamında] Kur'an ile namaz arasında karşılıklı ilişki gerçekleşmiş, bu nedenle namazda Kur'an-ı Kerîm'den başka bir şeyin okunması uygun olmamıştır.

Ayakta durmak, yazılı harflerden Elif'e benzer. Elif, harflerin aslıdır. Tüm harfler, göğüsten iki dudağa kadarki mahreçlerde kesilmesiyle Elif'ten ortaya çıktı. Öyleyse Elif, harflerin varlıklarını kendinde toplayan şeydir. Harflerin varlıkları ise, onların kalpten -ki gayb âlemidir- şehâdet âlemine çıkış ve yolculuklarındaki mertebe ve menzilleridir. [Elif ile ayakta durmak arasındaki bu benzerlik nedeniyle] Ayakta durmak rükû, secde ve oturmak gibi namazın bütün unsurlarını kendinde toplayan bir harekettir. Gerçi [secdeden sonraki] oturuş, bir bakıma ayakta durmaya benzer. Çünkü oturmak ayakta durmanın yarısıdır.

Toplayıcı olması bakımından Kur'an-ı Kerîm'in ayaktayken okunması, daha uygundur. Çünkü ayakta olmak, doğrusal harekettir. Doğruluk ise, Allah'tan istenen şeydir. Nitekim kul *'bizi dosdoğru yola ulaştır'*[283] der. Çünkü Allah, *'sana emredildiği gibi dosdoğru ol'*[284] buyurdu.

Bütün bu söylediklerimizle, dince namaz diye adlandırılan şeyin en azı olan vitir namazında olsa bile, namazın her rekâtında Fatiha'yı okumanın farz olduğu ve bu surenin Kur'an-ı Kerîm'deki diğer ayetlerden üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Rekâtları en az olan namaz vitir namazıdır. Nitekim Hz. Peygamber vitir namazını tek rekât kılmıştır.

Öyleyse namaz kılan kimse, zorunlu olarak veya uygun olanı gözettiği için ayaktayken Fatiha'yı okumalıdır. Bu nedenle şimdi, Allah'ı bilenlerin namazdaki konuşmalarında onu nasıl okuduklarını açıklayalım!

VASIL

Namazda Sure Okumanın Tarzı

Namaz kılan kişi [musalli], kelimenin kökeni hakkında açıkladığımız gibi, ikincidir. Onun ikinci olması ise, gerçek bir durum değil, sadece imandaki tevhit tanıklığına göre gerçekleşmiş göreli bir durumdur. Öyleyse söz konusu olan imanın ikinciliğidir. Başka bir ifadeyle imanın iki noktada ortaya çıkmasıdır: şehâdet ve namazda. Nitekim imanı zekât ile birlikte üçleriz. Fakat daha fazlası yoktur. Bu nedenle Allah, imanda artışı zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Onların imanını artı-*

rır."[285] İman, tek bir hakikattir. Çokluk ise, onun mertebelerde gözükmesiyle ortaya çıkar. Sayıları ortaya çıkaran ve kendiliğinde çoğalmazken sayıları çoğaltan bir de böyledir. Bir sayı mertebesi birden yoksun ise, onun ne hükmü ne varlılığı kalabilir. Bunu görmüyor musunuz?

Allah *'bir kısmına inanır, bir kısmını inkar ederiz'*[286] diyenler hakkında *'onlar kâfirlerin ta kendileridir'*[287] demiş, onlar imanı bir mertebeden [bazı ayetlere inanmaktan] dışlayınca, Allah da kendilerinden imanı bütünüyle soyutlamıştır. Böyle insanlara verilebilecek en uygun isim, 'örtmek' anlamındaki küfür ismidir. Çünkü asıl kâfir, Hakkın kendisinden gizlendiği kimse demektir. Kâfir, imanı bilen ve onu örten kimsedir. Nitekim şöyle demişti: 'Bir kısmına inanırız.' Dolayısıyla böyle bir insan, imanı tanımayana göre 'kâfir' ismini almaya daha layıktır.

Hakkın ilk oluşu ikinciyi kabul etmediği için, Allah 'namazı kulum ile aramda böldüm' demiş, kendisini zikretmiş, sonra kulunu zikretmiştir. Burada ne kendisi ne kulu için ilk olmayı zikretmemiştir. Bunun yerine, kendisini zamirle, kulunu ise açıkça söyleyerek 'ara'yı zikretmiştir [benimle kulumun 'ara'sında]. Ara, kulun Rabbinden ayrışmasını sağlayan sınırdır. Allah, 'ara'yı zikrederken önce kendisini zikretti ve 'benim aram' dedi. Bu öncelemeden sonra, kula ait arayı zikrederek 'kulumun arasında' demiştir. Böylece söz konusu kimsenin, arzusunun değil, kendisinin kulu olduğunu belirtmek için onu kendisine izafe etti. Çünkü Allah *'arzusunu ilah edineni gördün mü'*[288] diyendir. Burada belirtilen kul, kendisi bakımından arzu gücünün kuludur. Gerçekte ise o, Rabbinin katındadır [rabbinin kuludur].

Kulun [köle] efendisi karşısında herhangi bir iradesi yoktur. Efendi dilediği şekilde kendisinde hüküm sahibidir. Hak, özü gereği zorunlu varlıktır. Kul ise, aslı yokluk olduğu için, varlığını Haktan kazanandır. Hak bu mertebede kula öncelik verir. Çünkü 'aralık' ancak iki şey arasında düşünülebilir ki iki şey, Rabb ve kuldur.

Hak, 'aramda' ifadesinde kendisini önce zikretmesinin karşılığında kulun sözünü Hakkın sözünün önüne almış ve şöyle demiştir: 'Kul, 'övgü âlemlerinin Rabbinedir' der.' Böylece kulun sözünü öncelemiş, sonra şöyle demiştir: 'Allah şöyle der ...' Burada ise, kendi sözünü kulun sözünün ardından getirdi. Bunun gayesi, 'aramda' -ki burada önceledi- derken 'önceden' ve 'Allah der ki' ifadesinde ise 'sonradan' 'işin

O'na ait olduğunu' bize açıklamaktır. Allah, İlk ve Son'dur [el-Evvel ve el-Âhir]. Böylece 'aramda' ifadesinde Hakkın ilk oluşunun ikinciyi kabul etmeyi gerektirmediğinin bilinmesi için, kul adına 'ilk olmayı' ortaya koydu. Onun ikinci olduğu zannını veren budur. Namazda insan, söze önce başladı.

Maksadın 'türeyen' bir bileşim değil, mertebeleri tanıtmak olduğunu sana açıklamış olduk. Çünkü Allah 'kulumun arasında' ifadesinde doğmadığı gibi 'Allah der ki, kulum beni övdü' ifadesinde de 'doğmadı.' Akıl kendi teorik düşünce ve kanıtıyla gerçekte O'nu algılayabilse ve zatını bilebilseydi, hiç kuşkusuz, teorik aklından doğmuş olurdu. Halbuki Allah, akıllar nedeniyle 'doğmadığı' gibi varlıkta da doğmamıştır. Aynı zamanda, âlemi yaratmakla da 'doğurmamıştır.' Âlemin varlığı ile Hakkın varlığı arasında hiçbir ilişki yoktur. İlişki, baba ile oğul arasında düşünülebilir. Çünkü bir öncül, kendisine uygun olmayan bir şeyi meydana getiremez. Allah ile yaratıkları arasında ise, âlemin var olmada kendisine muhtaçlığının dışında bir ilişki yoktur. 'Allah, âlemlere muhtaç değildir.'

Hakkın ilk oluşu ikinciyi kabul etmediği gibi kulun sözde ilk oluşu da Hakkın ikinci olmasını gerektirmez. Çünkü bu sayısal birincilik değildir. Kulun karşısında bulunan Haktır ve kul O'na münacat eder.

Allah, [namazla ilgili kutsi hadiste] başkasını zikretmeye karşı çıkmadı. Bir insan, namazında başkasını, Hakkı onda görmekten ya da onu Hakta görmekten ya da onun Hak'tan meydana çıkmasını görmekten soyutlanmış bir şekilde görebilir. Bir şeyi Haktan meydana çıkışı bakımından görmek, 'gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm' diyen Ebu Bekir'in sözüdür. Bu görme türlerinden herhangi birine sahip olmayan kimse, gerçekte namaz kılmış değildir. Namaz kılmamışsa, Hakka münacat etmiş de değildir. Öyleyse Hak ile sözlerle değil, O'nun karşısında huzur ve bilinç sahibi olmakla konuşulur.

Kul, Hakkın karşısında 'huzur (bilinç)' sahibi değilse, '*övgü âlemlerin Rabbi Allah'adır*'[289] diyen kulun hakikati ya da varlığı değil, sadece dili olur. Allah ise, 'kulumun dili beni övdü, benimle konuşmasını emrettiğim kimse değil' der. Kişi sözlerinde bilinç ve huzur sahibiyse, Allah 'kulum beni övdü' der ve Allah'ın ihsanıyla daha önce zikredilen şeyleri elde eder. Çünkü kul huzur sahibi olduğunda, bu huzur, dil ve

diğer organların huzur sahibi olmasını barındırır. Çünkü göz, hepsini birleştirir. Göz 'huzur' halinde değilse, başka bir organ ya da nefsinden başka bir şey huzuru elde edemez.

Kamette 'hayye ale's-salat [haydin namaza]' ifadesinde Hakkın nidası kulu önceler. Bu nedenle kul, kendisine namazın dışındaki davranışları yasaklayan başlama tekbirini alır. Namazının sonuna kadar tekbiri üzerinde kalır ve [namazı bozacak davranışları] kendisine yasaklamasında dürüst olur ve bu sözün hakkını yerine getirirse, Allah da onun karşılığını verir. Çünkü Allah *'dürüstleri dürüstlükleri için ödüllendirir.'*[290] Başka bir ayette ise, *'sizinle ahitleştiğimiz sözü yerine getirin'*[291] buyurdu. Gerçekte Hakkı [bu ödülü vermeye] zorlayan kimse yoktur. Kul namazdaki 'yasaklama' tekbirinin gereğini yerine getirmeyip aklına ailesini, dükkanını veya bir gayesini getirirse, onun işi Allah'a kalır. Allah, böyle bir kuluna hakkındaki bilgisinin gereğine göre davranır.

'Namaz' denilen belirli bir hali seçip belirlediğinde, kul 'yasaklama' tekbirini takip ederek 'Allahu Ekber [Allah en büyüktür]' der. Adeta şöyle der. 'Allah kendisini bir halin sınırlayamayacağı kadar büyüktür. Allah, [namazdan ibaret olan bu özel halin dışında] her halde de bulunur.' Hayır! Allah, hallerin tümüdür. Daha doğrusu, bütün haller O'nun elindedir. Hiçbir hal O'nun dışında kalmaz. Böylece kul, aklın değil, vehim gücünün yargısı olan böyle bir değerlendirmeden Allah'ı yüceltir. Çünkü insanda akıl kadar vehmin de bir etkisi vardır. Şari, başlama tekbirini 'ihram [yasaklama]' tekbiri diye isimlendirdi. Anlamı, engellemek ve men etmek demektir. Kul şöyle der: 'Bu, hiçbir varlığın büyüklüğünün ortak olamayacağı zatın büyüklüğüdür.'

Allah'ın bize bildirdiği gerçeğe göre ise, kendisinin aynı olan nasıl O'na ortak olabilir ki? Nitekim Allah kulunun 'kulağı, gözü, dili, eli ve ayağı' olacağını belirtir. Bir şey, kendisine ortak olamaz. Çünkü bir tek kişi vardır. Öyleyse Allah, ululayan ve büyük olandır. O, büyüklüktür. O'ndan başka yüce yoktur. Allah, kendisinin aynı olan bir şeyin büyüklüğüyle büyüklenmekten münezzeh ve mukaddestir. Arif bu nitelikle Hakkın önünde durup, duruşunda ve tekbirinde Allah'tan başkasını görmediğinde 'hayye ale's-salat [haydin namaza]' dediğinde Rabbinin nidasına kulak verir. Bunun anlamı, benimle konuşmaya başla demektir. Allah ona *'elbiseni temizle'*[292] demiştir. Namaz kılan kişi, bu makam-

da Allah'a övgüler sunar. Bu sayede, namazda bereket talep eder. Çünkü kul, Allah'ın amelini kendisine döndüreceğini bilir. Nitekim içimizden biri dindar bir insana 'benim adıma teberrüken şu elbiseyi giy!' der, sonra da elbiseyi giyen kişi, teberrük niyetiyle elbiseyi sahibine giydirir.

Zikrettiğimiz şeye karşı Allah 'kulum beni övdü', yani 'bana övgü elbisesi giydirdi' der. Gerçekte ise, kulunun diliyle kendisini öven Hak'tır. Nitekim, kutsi bir hadiste 'Allah kulunun diliyle kendisini öveni duydu' diye bildirilir. Namaz kılan kimsenin mertebesinin ne kadar yüksek olduğuna bakınız! Hak, onu efendisine övgü elbisesi giydirmekle nasıl nitelemiştir? Bu hal sahibi namaz kılanlar neredедir? Yazık!

Üstelik insanlar, bu övgüyü ifade ederken dillerini kendilerine vekil yaparlar. Bunun nedeni, saygısızlıkları ve kendilerini kimin ve neyi övmeye çağırdığını bilmeyişleridir. Dolayısıyla sadece bedenleriyle çağrıya olumlu karşılık verip kalpleriyle kendi amaçlarına giderler. Onlar, namazlarından değil, namazlarının içinde gafil kalan namaz kılıcılardır. 'Namazlarından değil' dememizin nedeni, görünüşte Hakkın çağrısına karşılık vermiş olmalarıdır. Bunun yanı sıra onlar, Allah'ın emrine uyarak, bedenlerini kıblenin önünde kendilerine vekil bırakmıştır. Allah onları bu makama çağırdığında, Allah'ı bilen kişi gelir ve 'yasaklama' tekbiri getirir. Söz konusu kişi, '*elbiseni temizle*'[293] ayetinin gereği olarak, temizliğini yenilemeden Rabbiyle konuşmaya kendisini ehil görmez. Bâtınî anlamıyla elbise, kalp demektir. Nitekim bedevi Arap şöyle der:

Elbisemi elbisenden sök çıkart!

'*Elbiseni temizle*'[294] ayetinin yorumundan söz edilirken, onun elbiseyi kısaltmayla ilgili bir emir olduğu belirtilir. Ali b. Ebî Talip (r.a.) bu konuda şöyle der:

Elbiseyi gerçekte kısaltman
Daha temiz, daha sağlam ve daha korunmuş [bir davranıştır]

Kul, Rabbine yaptığı itaatlerde kusur ve eksikliğini görmek zorundadır. Çünkü özü gereği kul, Rabbinin şanının hak ettiği yüceltmeyi yerine getirmede eksiktir. Dolayısıyla elbiseyle ilgili emir, kulun kalbini temizlemesi hususunda ilahi bir ikazdır. Çünkü kalp 'beni kulumun

kalbi sığdırdı' anlamındaki kutsi hadiste Hakkı barındıran Rabbin elbisesidir. Bu makamda temizlenmesi emredilen şey, böyle bir elbisedir.

Arif, Rabbi ile konuşmak için kalbini temizleyeceği zaman, Rabbi vasıtasıyla değil de kendi kendine kalbini temizlemeye kalktığında, bu durumun kalbinin daha çok kirlenmesine yol açacağını görür. Bu durum, sıvı olduğu içine elbisesindeki pisliği idrarıyla temizleyen kimsenin haline benzer. Halbuki burada istenilen temizlik, nefsinden uzaklaşmak ve bütün işleri Allah'a havale etmektir. Çünkü Allah şöyle der: *'Bütün iş O'na döner, O'na ibadet et.'*[295]

Bu nedenle bize göre, namaz kılan insanın O'nun kelamından başkasıyla Rabbiyle konuşması geçerli değildir. Çünkü namazda beşeri bir sözün bulunması yakışık olmaz. Nitekim bir rivayette 'Namazda insan sözünün bulunması uygun değildir, namaz tesbihtir' denilir. Hz. Peygamber, *'Yüce Rabbinin adını tesbih et'*[296] ayeti indiğinde 'rükûlarınızda [Hakkı] tesbih edin' diyerek pekiştirdi. *'En yüce Rabbinin adını tesbih et'*[297] ayeti indiğinde ise, Hz. Peygamber 'bunu da secdelerinizde okuyun' diye emretti.

Böylece Kur'an-ı Kerîm, ayakta durmak, rükûya gitmek ve secde etmek gibi bütün hallerimizi içermiştir. İnsan namazda ancak peygamberin diliyle belirlenmiş şeyleri okuyabilir. Biliyoruz ki Hz. Peygamber *'kendi arzusundan konuşmaz, sadece kendisine vahy edileni söyler.'*[298] İlahi her kelamı 'Kur'an' diye isimlendirmesek de [çünkü kutsi hadisler de Hakkın sözleridir], onun Allah'ın kelamı olduğunu biliyoruz. Öyleyse Kur'an-ı Kerîm Allah'ın sözüdür ancak Allah'ın her sözü Kur'an-ı Kerîm değildir. O halde, [ilahi denilenlerin] hepsi Allah'ın kelamıdır ve namazın herhangi bir bölümünde sadece kendi sözüyle Allah ile konuşabiliriz.

Aynı şey, Hz. Peygamber'e *'elbiseni temizle'*[299] ayetinde emredilen temizlenme için geçerlidir. Arif, bu emre uyarak, 'yasaklama' tekbiriyle Fatiha suresinin okunuşu arasında 'Allah'ım, benimle hatalarımın arasını aç' der. Bunlar, elbisesine ilişmiş pisliklerdir. 'Doğuyla batıyı birbirinden uzaklaştırdığın gibi.' Çünkü Allah bilgili kulu kendisiyle konuşmaya davet ettiğinde, hiç kuşkusuz, kendisine yakınlık makamını ona tahsis etmiştir. Yakınlık makamındayken Allah, hatalarını kula gösterdiğinde -ki bunlar zatında, yani bu mekândan uzaklık mahallinde bulu-

nan şeylerdir- kul Hakkın kendisinden istediği yakınlıktan uzakta bulunur. Bu nedenle, konuşmaya başlamazdan önce kendisi ile hatalarını görmesi arasına perde olması için dua eder. Hakkın kuluyla hataları arasında bir perde olması, yakınlık makamı olan bu mertebede kulunun kalbine zuhur etmesiyle gerçekleşir. Bu nedenle bazı kimseler, 'tövbe günahını unutmaktır' demiştir. Çünkü 'sefa mahallinde sıkıntıyı hatırlamak, sıkıntıdır.' Tecrübe yoluyla bu makama yerleştiğini gördüklerimden biri, insanlar karşısında makamında oturan bir hükümdardı. O, hatırlamak veya tahayyül etmek şeklinde herhangi bir hatasının kendisine gösterilmesini istemez.

'Doğuyla batıyı birbirinden uzaklaştırdığın gibi.' Bu benzetmede, büyük ve önemli bir bilgi vardır. Fakat Allah burada iki zıt arasında bulunan uzaklığı kastetti. Çünkü iki zıt, bir araya gelmez. Bizim dikkat çektiğimiz bilgi ise, bu iki zıtta gizlidir. Çünkü iki zıt, bir nitelikte bir araya gelebilir. Örnek olarak, renk olmada bir araya gelen siyah ve beyazı ya da zorunluluk niteliğinde bir araya gelen yaratılmış veya yaratılmamışı verebiliriz. Doğu, görünüşte batıdan uzak olsa bile, hiç kuşkusuz, her biri diğerini 'karşılıklılık' bakımından görür. Söz konusu olan, iki noktadaki duyusal uzaklık, doğmak ve batmak itibariyle manevi uzaklıktır. Çünkü batmak doğmanın zıddı olduğu gibi doğuş yeri -ki o doğudur- batış yerinden -ki o batıdır- son derece uzaktır. Burada 'siyahlık ve beyazlığın birbirinden uzak olması gibi' demedi. Çünkü renk olmak, o ikisini birleştirir.

Bu öğretimin ne kadar sağlam, gerçek ve hassas olduğuna dikkat edeniz! Arif, hatalarından uzaklaşmayı isteyip silinmelerini istemeyerek Allah karşısında saygılı davranmıştır. Hatalarını silmesini isteseydi, bu [yakınlık] makamında kendi çıkarı için gayret eden ve çalışan biri olurdu. Böyle bir durumda arif, hükümdarın kendisine teveccüh gösterip huzuruna aldığı bir kimseye benzer. Adam, hükümdarın huzuruna girdiğinde ise, daha işin başında kendisine lazım olan şeyleri istemeye başlar. Böyle bir şey, saygısızlıktır. Halbuki arife yakışan şey, bu özel halin gereği olan efendisiyle konuşmak için hazırlanmaya layık şeyleri Haktan istemektir. Bu nedenle arif, hatalarından uzaklık isteyip onların silinmesini istememiştir.

VASIL

Tevcih Hadisinin Açıklanmasına Ek

Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah'ım, beyaz elbise kirden nasıl temizleniyorsa beni de hatalarımdan öyle temizle.' Böyle bir talebin nedeni, Allah'ın *'elbiseni temizle'*[300] diye buyurmuş olmasıdır. Böylece peygamber, *'ta ki bilelim'*[301] ayetinin gereği olarak, Hakkı bilgilendirmek için duasında 'elbiseyi' zikretti. Bu ise, bilgisini inancına terk ettiği için saygının son noktasıdır. Başka bir ifadeyle duamın konusu, seninle konuşmak için elbisemi temizlemekle ilgili yapmamı emrettiğin iştir. Öyleyse, ey Rabbim! Sen de, benim elbisemi temizleme işimi üstlen! Çünkü sen olmadan ne gücüm ne de kuvvetim vardır. Senin şanına yaraşmayan her nitelik, bir hatadır.' Bu kelime, kulun haddini aşıp kendi yerinden başka bir yerde bulunması, ona ait olmayan bir alanda dolaşması anlamındaki 'tahatta' kelimesinden türetilmiştir. Haddi aşan insan, adeta gasp edilmiş bir yerde geziniyor gibidir. Binaenaleyh kul, efendisinin emrettiğinin dışında bir yerde dolaştığında, bu davranış ve hareket hata, kendisi de 'hatalı' diye isimlendirilir. O halde kul kuldur, Rabb de Rabb.

VASIL

Duanın Kalan Kısmı

Hz. Peygamber duasında şöyle der: 'Allah'ım! Hatalarımı su, kar ve yağmur ile temizle.' Rabbim! Sen benim hatalarımı temizleme işini üstlen. Böylece peygamber, [hataları] temizleme ve yıkama işini Hakka izafe etti. Burada şöyle demektedir: Bana 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur' demeyi emreden sensin. *'Ancak sana ibadet ederiz'*[302] dediğimde de, *'Ancak senden yardım dileriz'*[303] -sana ibadet etmede- demeyi emreden de sendin. Seninle konuşmak için bana emrettiğin zatımı temizlemede gücün ve kuvvetinle benim işimi üstlenmezsen, 'kir' saydığın bir haldeyken seninle nasıl konuşabilirim? Sen ise *'Her şeyi sudan canlı yaptık'*[304] buyurdun. 'Hatalarımı suyla yıka!' Tövbe ve iyi davranışla

günahlarımı iyiliğe çevirerek 'kalbimi canlandır.' Söz konusu canlılık, burada suyun kir ve necasete temas etmesiyle temizlenme demektir. Başka bir ifadeyle, kir olan şey arınmışlığa, necaset (kaba pislik) ise temizliğe dönüşür. Çünkü bir şeyin kir ve necaseti, o şeyin özünden kaynaklanmaz. Kirli ve necis olmak, bir yere özgü dini bir hükümden kaynaklanır. Kir, üzerine dökülen suyla bir araya geldiğinde ise, bu birleşmenin temizlik ve arınma diye isimlendirilen başka bir sonucu olur. Böylece çirkin güzele, günah iyiliğe dönüşür. İstenilen de budur. Başka bir ifadeyle amaç, varlığı ortadan kaldırmak değil, hükmü ortadan kaldırmaktır. Çünkü varlık, suyla birleşirken de mevcuttur.

Hadiste geçen 'kar' sözüne gelirsek, insanın kalbi bir nedenle mutlu olduğunda 'falancanın kalbi kar oldu', başka bir ifadeyle 'mutlu bir duruma geldi' denilir. Bu yorumla peygamber şöyle der: 'Rabbim! Bu yıkamayı yaptığında, kalbim mutlu olur.' Bu sayede, senin hoşnut olduğun şeyle kalbim de hoşnut olur, kalbin üzüntüsü mutluluğa dönüşür.

(Hadiste geçen ve soğuk su denilen berd'in başka bir yorumu olarak) 'Berd (kül)' tutuşmuş korların sönmesiyle ortaya çıkan şeydir. Bu ateş, Rabbi onu kendisiyle konuşmaya davet ettiğinde, Rabbinin huzurunda durması uygun olmayan bir halde kalbinde bulunuyordu. Arif, o ateşi söndürecek şeyi sever. Kelime, 'bered' diye zikredildiği gibi başka bir rivayette 'mâ-i bârid', 'soğuk su' şeklinde de geçer. Bu, Araplarca kullanılmış bir ifadedir. Biz de sözü onlardan böyle aktardık. Şairleri (bered'in ateşin sönmesi anlamında kullanımına örnek olarak) şöyle der:

Develerimin yükünü boşalt, çünkü onlar
Bazı ciğerlerin ateşini söndürecek (bered, ciğerlerindeki ateş küllenecek), diğerlerini ağlatacak

Şiirin açıklaması şudur: Benim yaşamam nedeniyle bazı insanların içinde bir ateş, kıskançlık ve düşmanlık ateşi vardır. Onlar benim develerimi başıboş görünce, öldüğümü anlar ve yaşamamdan dolayı duydukları ateş soğur, yaşamamı isteyen dostlarım ise ağlar. Böylece ölümümle düşmanların niteliği dostlara, dostların niteliği ise düşmanlara geçer. Dünya hayatında velilerin Rabblerine itaat etme uğruna çektikle-

ri sıkıntı, karşılaştıkları horluk, yorgunluk, mücadele, didişme ve sıkıntılar, cehennemde zorba bedbahtlara geçtiği gibi dünyada zorbaların mutluluğu ve zenginlerin rahatı, ahirette cennetliklere geçer.

Şairin şiirinde zikrettiği durum, her varlığın halidir. Çünkü herkesin dostu ve düşmanı vardır. Allah şöyle buyurur: *'Benim ve sizin düşmanınızı dost edinmeyin!'*[305] Böylece bazı kimseleri düşmanları saymıştır. Nitekim onları cezalandırırken de *'Bu, Allah'ın düşmanlarının cezasıdır'*[306] der. Allah'ın düşmanları olduğuna göre, âlemdeki her cinsin düşmanı olmaz mı? Aynı şey, dostluk için de söz konusudur. Allah'ın dostu olduğu gibi her varlığın da dostu vardır. Öyleyse, Allah'ı bilen ve O'nunla ilgilenen kişi 'sadece Allah ve ben varız' diyendir. Böylece, herkesi Allah'ın katında yok sayar. Bu en uygunudur ve böyle bir insan gerçek dosttur. Çünkü bu hal, Hakka ve yaratıklara yayılmıştır. Allah müminlerin dostu olduğu gibi kâfirlerin de düşmanıdır. Öyleyse kullar, bir yandan Allah'ın kulları öte yandan O'nun düşmanlarıdır. Peki, içlerindeki hırs ve kıskançlık duygusuyla, insanların birbiriyle ilişkileri nasıldır?

Arif, yasaklama tekbirinden sonra Allah'tan böyle bir temizlenmeyi ister. Bundan sonra ise, 'tevcih'e başlar.

VASIL

Tevcih'teki En Yetkin Dua

Burada en yetkin duayı [ya da namazı] zikretmemizin nedeni, Allah'ı bilen kişinin zorunlu olmadığı halde söz ve fiillerinde Allah katında duaların en yetkinine yönelmesidir. Fakat Allah'ın velileri, ibadetlerin en yetkinine layıktır. Onlar, zorunlulukla gerçek yetkinliğe sahip olanla konuşmaktadır. Bu durum, onların üzerinde bir yükümlülük olduğu gibi marifet ve müşahedeleri de bunu gerektirir.

[Hakka yüzü çevirmek anlamındaki] Tevcih kulun şu sözüyle başlar: 'Yüzümü çevirdim.' Kul, O'nun karşısında bilinçle bulunmanın gereği olan saygı nedeniyle, Rabbinin emriyle yüzü kendisine izafe eder. Çünkü Allah kulunun 'konuştuğu dili' olduğunu bildirdi. 'Namazı be-

nimle kulum arasında böldüm' sözü ise, kulunu yüzü kendisine izafeye davet etmiştir. Böylece Allah, kulun varlığını ortaya koymuştur. Kul ise, sadece Efendisine izafe edilir. Saygılı-arif kul, 'efendisinin yüzü'dür. Ona bir şey izafe etmek uygun değildir. Aksine izafe edilen, kulun kendisidir, ona izafe yapılmaz. Efendi, '*Sizin ilâhınız*'[307] gibi ayetlerde olduğu gibi, kendisini kula izafe ederse bu durum, kulu şereflendirme ve bildirme amacı taşır. Kul da, Allah'ın ameli kula izafe edip 'Kul Allah'a hamd olsun der' dediğini bildiği için, tevcihi kendisine izafe eder. Söz de, bir ameldir.

Öyleyse bilgili kul, sürekli Hakkın maksatlarına göre hareket eder. Nitekim Allah, '*İnsanı yarattı, ona beyanı öğretti*'[308] buyurdu. Böylece kuluna mertebeleri ve orada nasıl olacağını bildirmiştir. Kulu kendi haline bıraksaydı, hiç kuşkusuz çıktığı yokluğa dönerdi. Allah ise, ona varlığı ve onun ayrılmaz özelliklerini vermiş, onunla izhar ettiği fiillerle kulda zuhur etmiştir. Allah kulu için bir 'ilk' yarattı. Bu yön, kulun [Tanrı'nın bilgisinde] sabit olarak bilinmesidir. Bir 'son' yarattı. Bu ise, kulun dış varlıkta bilinen ve belirlenim bakımından da akledilir bir varlık olmasıdır. Bir 'zâhir' yarattı. Bu yön, kuldan ortaya çıkan ve gözüken yöndür. Bir de 'bâtın' yarattı. Bu ise, kuldan gizli kalan yöndür.

Allah, kulu bu sınırlarla sınırladığında, onu bunlardan soyutlamış ve 'sen O değilsin' demiştir. Bilakis ' ilk, son, bâtın ve zâhir olan O'dur.' Böylece kulu varlığında da imkân (olabilirlik) özelliğinde bıraktı. Kul bu halinden ayrılmaz ve ayrılması da mümkün değildir. Burada bir iddianın geçerli olmadığı hususunda tam bir kesin inanç bulunduğu için, Allah fiilleri kula izafe etti. Allah şöyle buyurur: '*Bütün iş O'na döner.*'[309] Başka bir ayette ise, '*Yaratan yaratmayan gibi midir, düşünmüyor musunuz?*'[310] buyrulur. Bu nedenle bilgili insan, yüzü çevirme eylemini [çevirdim sözüyle] kendisine izafe etti. Bir şeyin yüzü, onun zatı ve hakikati demektir. Başka bir ifadeyle, kul şöyle der: Bana emrettiğin gibi, zatımı ayağa diktim.

Sonra şöyle der: '*Gökleri ve yeri yaratana.*'[311] Kastedilen, '*O ikisini birbirinden ayırdı*'[312] ayetidir. Başka bir ifadeyle ben, dışımı içimden, görünmeyen yönümü görünen yönümden ayıran; gökleri birbirinden ayırdığı gibi zatındaki ruhsal güçleri birbirinden ayırt eden zat için ayağa kalkarım. Bu bağlamda Allah, benim göğümün güçlerinden her bi-

rine yerleştirdiği şeyle 'Allah, her göğe vahyetti.' 'Yere de vahyetti.' Burada ise, organlarımı birbirinden ayırdı demektir. Allah göz için bir hüküm, kulak için bir hüküm ve diğer organlar için de ayrı ayrı hükümler belirledi. Bu ise, *'Onların besinlerini belirledi'*[313] ayetiyle aynı anlama gelir. Besin, insan aklının kendileriyle beslendiği bilgilerdir. Bunları insana veren, duyularıdır. Düşünce gücü ise, duyu verilerini birleştirir. Söz konusu bilgiler Allah'ı bilmek ve Allah'ın bilinmesinin emrettiği şeyle ilgilidir.

Allah'ı bilen kişi, *'Gökleri ve yeri yaratan'*[314] ayetiyle tevcih yaparken bu ve benzeri şeyleri düşünür. Bu konu, engin bir deryadır. Arifin elde ettiği ve 'Gökleri ve yeri yaratan' demesini gerektiren bilgilerden söz etmeye başlasaydık, bir kitap onları sığdıramayacağı gibi, tek bir gökle ilgili olanları diller de anlatamazdı.

Sonra 'Hanif olarak' der. Bunun anlamı, yönelen demektir. Hanef, meyletmek ve yönelmek demektir. Burada arif, mümkün bir varlık olmaktan Rabbim nedeniyle varlığımın zorunluluğuna yönelirim der. Böylece, benim adıma yokluktan kurtulmak geçerli olabilir ve beni mutlak iyilikte bırakır. Arifin 'hanif olarak' demesinin anlamı budur.

Ardından şöyle der: Bu yönelmede 'müşriklerden değilim.' Ben, kendiliğimden yönelmiş değilim. Nitekim salih kul [Hızır, öldürdüğü çocuk hakkında] *'Ben onu kendiliğimden yapmadım'*[315] demişti. Nasıl, neyle ve kimden O'na yöneleceğimi, O'na yönelirken hangi halde olacağımı öğreten bizzat Haktır. Allah'ı bilenler, 'tevcih' yaparken bütün bunları bilmelidir. Bilmeden bütün bu sözü söyleseler bile, tevcih yapmış sayılmazlardı.

Namaz kılan kişi, [tevcih yaparken] bu sözüyle kendisinden ortak koşma halini uzaklaştırır. Kul, fiili kendisine izafe etse bile, fiilinde [Hakka] ortak değildir. Kula özgü olan şey, sadece bu fiilden ait olabilecek şeydir. Hakka özgü olan da, bu fiilde Hakka ait olabilecek kısımdır. Kul, kulluğunda [aynı zamanda köle-kölelik] efendisine ortak değildir. Çünkü efendi köle olamayacağı gibi köle de kölesi olduğu yönden efendisinin efendisi olamaz.

Sonra şöyle der: 'Namazım, orucum, hayatım ve ölümüm.' Burada hepsini kendisine izafe etti. Çünkü bu fiiller kulun varlığı olmaksızın ortaya çıkamayacağı gibi böyle bir şey mümkün de değildir. Çünkü var

etme olmaksızın, bu fiillerin Hakka izafesi mümkün ve geçerli değildir. Bunlar, dışta kendilerini var etmesi bakımından Hakka izafe edilirken dış varlıklarının ortaya çıktığı bir yer olması bakımından da kula izafe edilir. Böylece kul, 'ikinci'dir [musalli]. Nitekim hareket ettirilen, hareketli olandır, yoksa hareket ettiren değildir. Dolayısıyla kul, gerçek anlamda hareketli olandır. Hakkın hareketli olması ise, mümkün değildir. Hareketlinin kendisinden dolayı hareketli olması da mümkün değildir. Çünkü onu durağan görmekteyiz.

Bunu bil ki, akıl bakımından Rabbine izafe edemeyeceğin şeylerden kendine izafe ettiğin şeylerin mahiyetini öğren! Ayrıca, dince kendine izafe edemeyip Rabbine izafe ettiğin şeylerin mahiyetini de böyle öğrenirsin. Duadaki 'nüsuk', ibadetler demektir. Namazım ve ibadetim, horluğum, ölümüm ve hayatım, başka bir ifadeyle ölümüm ve canlı kalmam, [âlemlerin Rabbi Allah içindir ve O'nun sayesinde mümkündür].

Ardından 'Âlemlerin Rabbi Allah içindir' der. Bütün bunların var edilme sebebi, ben değil Allah'tır. Başka bir ifadeyle bütün bunların bende ortaya çıkması, Allah içindir. Yoksa, bunları yapmak sayesinde bana dönecek iyilikten kaynaklanmaz. Allah şöyle buyurur: *'Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[316] Böylece nedeni bana değil, kendi yüce katına döndürdü. Dolayısıyla [ibadetlerde] birincil amaç, bize iyilik etmek değildir. İbadetlerde gözetilen şey, başkasını gözetmenin kendisine yaraştığı Hakkın mertebesidir. Öyleyse bunun böyle olması, Allah'ın bize bir öğretişi ve uyarısıdır. Bu da, Rabia'nın ifadesinin anlamıdır: 'Acaba O, ibadet edilmeye ehil değil midir?'

Bilgili insan, Allah'a Allah için ibadet eder. Bilgisiz ise, ibadetinde Allah'tan umduğu nefs kaynaklı hazlardan dolayı Allah'a ibadet eder. Bu nedenle bize 'Âlemlerin Rabbi için' dememiz emredildi. Âlemlerin Rabbi, âlemlerin efendisi, sahibi ve kendilerine farz kıldığı ve açıkladığı işleri düzenleyen demektir. Böylece onları şaşkınlıkta bırakmadı. Nitekim Allah kuluna olan iyiliklerinden söz ederken şöyle der: *'Seni şaşırmış buldu, hidayet etti.'*[317] Yani, sana hidayet yolunu açıkladı. Hidayet yolu, seni ne için yarattığını bilmendir. Yaratılış gayeni öğrenince, ona göre ibadet eder ve Rabbinden bir kanıta sahip olursun.

Sonra şöyle der: *'O'nun ortağı yoktur, bana bu emredildi ve ben müslüman olanların ilkiyim.'*[318] Yani, bu yerde bu ibadetle Allah'tan başka amaçlanan bir ilah yoktur. O Allah, beni bunun için yarattı. Ben, Allah'ın bu özellikteki kimselere taahhüt ettiği ödülü akla getirmekle nefsimi bu ibadete ortak koşmam. Bir bilgin, ibadet yaparken ödülü akla getirmeyi kabul etmiş, üstelik bu fikri kabul etmeyeni tekfir etmiştir! Bu dikkate değer bir düşünce değildir. Bu görüşü söyleyen, kelâmcıların büyüklerindendi, fakat 'zevk' yoluyla Allah'ı bilenlerden değildi. Akılcılardan ve onların büyüklerinden biriydi. Söz konusu kişi, Rabia el-Adeviyye'nin söylediği söze karşı çıkmıştı [Allah ibadet edilmeye ehil değil mi ki, [ibadet için başka bir gaye taşınsın]].

Bir konuda şekilci bilginlerin bizden farklı düşünmesi bize göre dikkate alınacak bir şey değildir. Bunun tek istisnası, meşru hükümlerin aktarılmasıdır. Meşru hükümlerde ise, herkes eşittir. Onların görüşleri, bilgiyi ulaştıran yolda ya da Arap dilinin anlamında dikkate alınır. Bunun dışındaki hususlarda ise, aynı bilgiye sahip kimselerin görüşleri dikkate alınır. [Her bilimin kendi bilim dalına mensup insanların görüşlerini ve itirazlarını dikkate alıp başka bilim dallarındakilerin görüşlerini dikkate almayışı anlamında] Bu durum, özel ilimlerin her türünde yaygındır.

'Bununla emrolundum.' Bu ifade, cümlenin bütününe ve her bir parçasına yaraşır şekilde bütün parçalarına döner. Bu nedenle, ayrıntılı bir biçimde onu açıklamaya gerek görmüyoruz. Çünkü 'Kalbi olan ya da gördüğü halde kulak veren kimse için' bu konuda yeterli uyarı yapıldı. Sonra şöyle der: 'Ben müslümanların ilkiyim.' Başka bir ifadeyle, 'bana bu emredildi' ifadesindeki emre ilk itaat eden kişiyim.

Sonra şöyle der: 'Allah'ım! Sen sahipsin.' Böyle demesinin nedeni, Allah'ın, kulunu önünde durmaya çağırmış olmasıdır. Çünkü böyle bir duruma insanı ancak hükümdarlar çağırır. Bu nedenle, 'tevcih' için başka bir isim değil, bu isim seçildi. Bunun için namazda duruş halinde elleri bağlamak şart koşuldu. Çünkü orası kulun hükümdarın önünde durduğu yerdir.

Ardından daha özel bir nitelikle 'senden başka ilah yoktur' der. Allah karşısında saygının gereği olarak, 'senden başka hükümdar yoktur' demedi. Çünkü Allah *'Sizi hükümdarlar yaptı'*[319] ayetinde yeryüzünde

hükümdarlar bulunduğunu bildirmişken ne gerçek ne de var saymak anlamıyla âlemde O'ndan başka ilah olabileceğini reddetmiştir. Bu nedenle kul, tevcihte 'senden başka ilah yoktur' der. 'Senden başka hükümdar yoktur' demek ise, hiç kuşkusuz, Allah'ın varsaydığını yok saymak olurdu. Allah'ın var saydığı yok sayılamaz. Bir şeyi yok saydığında ise, onun var sayılması kesinlikle mümkün değildir. Tevcihte kullanılan sözler, Haktan bir aktarım ise -ki bunlar Allah'ın kelamıdır- bu ifade, Allah'ın ispat ettiği ve yok ettiği şeyi doğrulamak demektir. Bunlar peygamberin lafzıysa, böyle söylemek, var saydığını yok saymadığı için Allah'ın karşısında saygılı olmanın gereğidir. Allah'tan başka hükümdar yok ise de, Allah başka hükümdarların olduğunu var saymıştır.

'Sen hükümdarsın' demenin ardından 'Senden başka ilah yoktur' demenin anlamı budur. Çünkü burada ilişki gözükmemiştir. İlah olmak mülkü içerirken mülk ilahlığı içermez. Bu nedenle, anlamı hükümdarın varlığını gösteren bir söz gelmiştir. 'Hükümdar' lafzı gözükmese bile, bu lafız onu hükümdar diye isimlendiren şeydir. Öyleyse ilah hükümdar demektir. Fakat her hükümdar, ilah değildir.

Sonra şöyle der: 'Sen Rabbimsin, ben senin kulunum.' Burada Rabbi önce zikretmiş, kendisini geride bırakmış, ikinci tekil şahıs zamiriyle kendisini Rabbine izafe etmiştir. Çünkü o, Rabbinin önündedir. Bu ifadedeki saygıya bakınız! Kul, Allah'a 'sen benim Rabbimsin ben senin kulunum' diye hitap etmektedir. Sen, namazı benimle senin arada ikiye böldün. Bu özel kulluk yönünden ben, senin önünde durdum. Bu hal başka bir hal değil, karşılıklı konuşma halidir. Çünkü kulun halleri, her durumda kul olsa bile, efendisinin kendisini çağırdığı işlerin değişmesiyle değişir.

Sonra şöyle der: 'Nefsime haksızlık ettim, günahımı itiraf ettim, bütün günahlarımı bağışla. Günahları senden başka kimse bağışlayamaz.' Kul yüzünü yönlendirmeden önceki tekbirden sonra zikrettiğimiz duayı okumuştu. Bu dua, kendisiyle hatalarının arasını uzaklaştırılması dileğiydi. Şimdi de, şöyle der: İşlediğim hatalar nedeniyle 'Kendime haksızlık ettim.' Seninle konuşmazdan önce, 'önünde günahlarımı itiraf ettim, günahlarımı bağışla.' Benim adıma günahlarımı ört! Çünkü onları ancak sen örtebilirsin. Günahlarım beni görüp bana gelmesin ve benim günahkâr olmama yol açmasın. Ben de, onları görüp bana tatlı

gelmesinler. Yoksa, onları işler ve bundan dolayı günahkâr olurum. Bu yorumla 'günahlarımı bağışla' ifadesi 'benimle hatalarımın arasını doğu ile batıyı uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır' ifadesiyle aynı anlama gelir.

Kul şöyle demek ister: 'Bu uzaklık sayesinde günahlar bizden gizlendiğinde, onları görmeyiz. Böylece, beni çağırdığın işe olumlu yanıt vermek için boşalırım. Bana günahlarımı gösterip onları benden örtmezsen, onları gördüğümde duyacağım utanma ve korku duygusu, beni çağırdığın işte senin talebini anlamaktan beni engeller.' Fakat, nefsinin hazzına yer vermesin diye, günahları silmesini istememiştir. Ayrıca istenilen şey, o esnada günahların gizlenmesidir. Allah'ı bilen kişi, tövbe etse bile, günahını her hatırladığında emre itaatsizliğin vahşet [ünsiyetin zıddı] hali onu etkisi altına alır. Tövbe ettiği günahından dolayı sorumlu olmasa bile, bulunduğu hal buna yol açar.

Sonra şöyle der: 'Beni en güzel ahlâka ulaştır. Senden başka kimse güzel ahlâka beni ulaştıramaz.' Bu ifade, duadaki 'hatalarımı su, kar ve külle (ya da soğuk suyla) yıka' ifadesi gibidir. Başka bir ifadeyle, senin karşında layık olduğu tarzda, güzel huyları bu yolda kullanmamı nasip et! Örnek olarak seninle konuşurken, senden alırken, kelamında bana ulaştırdığın ya da senin sözünle seninle konuşurken söylediklerimi anlarken saygılı olmayı verebiliriz. Bütün bunlar güzel ahlâktır. Fiillerimde ise, bana şart koştuğun zâhir ve bâtında önünde duruş hallerimde güzel huylara ulaşmamı sağla. 'En güzel ahlâka ancak sen ulaştırırsın.'

Başka bir ifadeyle, bu güzel huylara sadece sen muvaffak kılabilirsin. Benim onlara ulaşmaya gücüm olmadığı gibi en güzel huyların neler olduğu da sadece senin yardımın ve bildirmenle öğrenilebilir. Çünkü bu bilgi, çalışmayla öğrenilen şeylerden değildir. Bilakis bunlar, senin ortaya koymana ve belirlemene bağlıdır. Çünkü senin şanın meçhul, şanına yakışan şeyler ise bilinemez. Senin karşındaki davranışlarımızı, kölelerin efendilerinin karşısındaki davranışlarıyla kıyaslamayız. Çünkü sen 'benzeri yoktur' buyurdun. Öyleyse, sana davranırken bize gereken saygıyı ancak senden öğrenebiliriz.

Sonra şöyle der: 'Günahları bizden uzaklaştır, onları benden ancak sen uzaklaştırırsın.' Başka bir ifadeyle, [onlardan uzaklaşmayı] senin öğretmenle öğrenebiliriz. Böylece şanına yaraşmayacak şekilde sana davranmamayı bize öğretirsin. İkinci olarak, senin kadrine uymayan davra-

nışları terk etmeyi öğretirsin. Çünkü bütün iş, senin elindedir. Bazen kula [bunları] öğretirsin, fakat öğrettiklerini yapma imkânı vermezsin. Bu nedenle, hem bilgi hem davranış olarak kötü huyları benden uzaklaştır.

Sonra şöyle der: 'Lebbeyk ve sa'deyk! [baş üstüne].' Senin çağrına uyarak ve kapının teşrifatçısının diliyle 'hayye ale's-salat' ifadenle beni çağırdığın şeye koşarak gelirim. İşte senin çağrına 'buyur' diyerek ve benden istediğini olumlu karşılayarak geldim.

Sonra şöyle der: 'Bütün iyilik senin elindedir.' Çünkü O, saf iyiliktir. Çünkü Hak, herhangi bir yokluktan ya da yokluk imkânından ya da yokluk kuşkusundan olmayan sırf-halis varlıktır. Bu nedenle, bütün iyilik O'nun elindedir.

Sonra şöyle der: 'Kötülük sana ulaşamaz.' Kötülük, sana izafe edilemez. Sırf kötülük, yokluktur. Başka bir ifadeyle, iyiliğin yoksunluğu sana izafe edilemediği gibi kötülük senin şanına da yaraşmaz. Kötülük kelimesi bütün kötülük türlerini içersin diye belirli olarak zikredildi. Bu kötülük, genel anlamdaki kötülük gibi özel suretlerle sınırlı kötülüğü de içerir. Bütün bunlar, sana ulaşamaz. Başka bir ifadeyle, senin 'kötü' dediğin ya da kötü olan hiçbir şey saygının gereği ya da gerçek anlamda sana izafe edilemez. Bu meselede [kötülüğü bir şekilde Allah'a izafe etmeyi savunan] karşıt görüş sahibinin en güçlü kanıtı *'Allah dilediğini saptırır ve dilediğine hidayet eder'*[320] ile *'Allah'ın saptırdığı kimseye hidayet edecek yoktur'*[321] ayetleridir.

Bilmelisin ki: Genel anlamda dalâlet, hayret etmek, gerçeği ve en doğru yolu bilmemek demektir. Bu yorumda *'Dilediğini saptırır'*[322] ayeti, dalâlet [bilgisizlik ve hayret] yolunu tanıttığı kimsenin o yolda şaşıracağı; hidayet yolunu bildirdiği kimsenin ise doğruyu bulacağı anlamına gelir. Hidayette bunun örneği *'O'nun benzeri gibi yoktur'*[323], *'izzet sahibi Rabbin onların nitelemesinden münezzehtir'*[324], *'Allah'ı hakkıyla takdir edemediler'*[325], *'O'nun eşi ve dengi yoktur'*[326] gibi ayetlerdir.

Sağduyu sahibi, Haktan bu gibi ayetleri duyduğunda doğru yolu bulur. *'Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz'*[327] ya da *'size şah damarından daha yakınız'*[328] ya da 'bana koşarak gelene, ben daha hızlı koşarım' anlamındaki ifadeleri duyunca, hayrete düşer ve şaşırır. İşte 'Allah saptırır' ifadesinin anlamı budur. Allah, peygamberlerin dilinden

ortaya çıkan niteliği bilinmeyen böyle ifadelerle akılları şaşırtır. Akıl, böyle ifadelerle Hakkın kastettiği ve sözün anlamına yaraşmayan anlama ulaşamaz.

Akıl, Allah'ın bize anlayalım diye hitap ettiği şeyi bilir. Bu gibi ifadelerden anlaşılan şey, insanın yaratılmış bir teşbih türüyle anladığı bütün yorumlar bakımından Allah hakkında imkânsızdır. Söz konusu teşbih türü, ya yaratılmış bir anlam veya duyu yoluyla öğrenilmiştir. Dolayısıyla aklın bu hitabı kabul etmesi imkânsızdır ve bu nedenle o hayrete düşer. Bu bağlamda kulun kendisinden çıkabildiği ve ilahi inayet sayesinde uzaklaşabildiği bir hayret vardır. Bir de, kulun tek başına Allah'ın akla verdiği ve onu güçlendirdiği çeşitli güçlerle çıkamayacağı hayret vardır. Bu nedenle kanıttan hareket eden insan, delilin zorluğu nedeniyle delilli hakkında şaşırır.

Şeriat, aklın imkânsızlığına hükmettiği bir takım durumlar getirir. Böylece şeriat, aklın imkânsız saydığı şeyin zorunluluğunu gösteren bir takım lafızlar ortaya koyar. Akıl ise, mahiyetlerini bilmeden inanarak onları kabul eder. İşte 'sapkın' diye isimlendirilen şaşırmış kişi budur. Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilir: 'Allah'ım! Sende hayretimi artır.' Yani bana öyle bir şekilde tenezzül et ki, sana ve şanına yaraşan nitelikleri algılamaktan acizliğini öğrensin diye, akıl onu her bakımdan imkânsız saysın.

Nefislerin acı duyduğu ve nimetlendiği durumları ifade eden bedbahtlık ve mutluluğa gelirsek, bunlar, duyu ve duyulur bakımından nefislere ait genel bir konudur. Biz ise, şimdi başka bir konudan söz ediyoruz. O da, hakikatlerin bilinmesine dönen bir konudur.

Sonra şöyle der: 'Sana aidim ve sana döneceğim.' Yani, başlangıcım seninledir, kendimden değil. Bu ifade, 'insan başkasıyla var olmuştur' dememiz gibidir. 'Sana' ise, varlığım sana döner demektir. Ben ne isem, sen osun. Çünkü ben senden sadece varlık kazandım. Sen, varlığın kendisisin. Ben ise, özüm gereği yokluktayım. Ne bir hal ne bir hüküm benim üzerimde başkalaşmaz. Sürekli, imkân [olabilirlik] halindeyim.

Sonra şöyle der: 'Sen mübareksin!' Bereket ve artış, sana aittir, bana değil. Sen, varlığın sahibisin. Sonra ben yok iken onu bana giydirdin. Böylece varlıkta bereket ve artış, iki nispet vasıtasıyla ortaya çık-

mıştır. Varlık benimle zuhur etmiş ve sana nispet edilmiştir. O, senin varlığın ve bizzat kendinsin.

Sonra şöyle der: 'Münezzehsin.' Sen başkasıyla zuhur etmeyecek kadar münezzehsin. Dolayısıyla sana nispet edilen varlık, senin hüviyetinden başkası olamaz. 'Mübarek ve münezzehsin' ifadesinin anlamı budur.

Sonra şöyle der: 'Senden bağışlanma diliyorum ve sana dönüyorum.' Hakikatimden habersiz kalıp varlık sahibi olduğum iddiasında bulunmayayım diye, varlıkla nitelenmekten beni 'örtmeni' istiyorum. Ben varlık değilim, sensin Varlık. Ben de sen değilim. Ben, özü gereği bulunduğum haldeyim. Sen de, özün gereği bulunduğun haldesin. Beni nitelediğin varlıkla bende zuhur etmek, sana aittir. Ben ise, hakikatimin gereği olan imkân hali nedeniyle sende zuhur edemem.

Sonra şöyle der: 'Sana tövbe ediyorum!' Beni nitelediğin varlık bakımından sana dönüyorum. Çünkü varlığın kendisi olan sen, onunla nitelenen ise benim. Varlığın sana dönmesi 'sana dönüyorum' ifademdir.

Böylece kulun okuduğu dua ile Kur'an-ı Kerîm okumayla tekbir arasındaki 'tevcih [yüzü Allah'a çevirme]' sona erdi. Şimdi, Allah izin verirse, başka durumlarda değil sadece namazda Allah'ı bilenlerin diliyle Fatiha'yı okumanın anlamına başlayalım.

VASIL

Namazda Fatiha Suresini Okumanın Yorumu

Allah'ı bilen kişi, zikrettiğimiz tevcihi bitirince Allah'ın emrettiği tarzda 'euzu' çekerek Kur'an-ı Kerîm okumaya başlar. Bunu ise, namaz kıldığı için değil, Kur'an-ı Kerîm okuduğu için yapar. Kulun okuduğu ayetin hükmüne göre Allah'ın kendisine yanıt olarak 'şöyle, böyle' dediğini belirtmiştim. Bu nedenle insan, Kur'an-ı Kerîm okurken ayetin manasını anladığı ölçüde bilinçli olmalıdır. Çünkü Allah'ın cevabı, o ayetten zihinde canlandırılan şeyle örtüşür. Bu nedenle, sıradan insanların en düşüğünün mertebesi genel olarak cevapta yer almıştır. Çünkü sıradan insana ve okuduğunun anlamını bilmeyen yabancıya Allah'ın

cevabı, rivayette geçtiği şekilde olabilir. Zihnindeki düşünceyi ayrıntılandırdığında ise, Allah da verdiği cevabı ayrıntılandırır. Dolayısıyla okumada bu miktarı kaçırmaman gerekir. Çünkü Allah'ı bilenlerin ve namazdaki insanların mertebeleri, bu sayede farklılaşır.

İnsan tevcihi bitirdiğinde, şöyle demelidir: 'Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.' Bu, Kur'an-ı Kerîmin buyruğudur ve sahih hadiste de 'Kovulmuş şeytandan duyan ve bilen Allah'a sığınıyorum' şeklinde yer almıştır. Allah şöyle buyurur: *'Kur'an-ı Kerîm okuduğunda kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.'*[329] Arif, Allah'a sığındığında sığınmasını gerektiren hali, kendisiyle sığındığı şeyin hakikatine ve kendisiyle sığınması gereken şeye bakar ve ona göre Allah'a sığınır.

Bir arife egemen olan hal, kendisinden Allah'a sığındığı her şeyin Efendisinin elinde bulunduğunu görmek olabilir. Bunun yanı sıra, kendisiyle Hakka sığınılan her şeyin efendisinin elinde bulunduğunu; kendisinin ise, tasarruf ve başkalaştırma mahalli bir kul olduğunu görür. Böyle bir arif, efendisinden efendisine sığınır. Bu durum, 'Senden Sana sığınırım' hadisinin anlamıdır. Bu, birleme sığınışıdır. Böylece arif, birlemeden O'na sığınır. Allah şöyle buyurur: *'Tat, çünkü sen yüce ve kerimdin.'*[330] Başka bir ayette ise *'Allah her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler'*[331] denilmiştir. Allah kutsi hadiste şöyle buyurur: 'Büyüklük örtüm, azamet perdemdir. Bu ikisi hakkında benimle çatışanı yok ederim.'

Allah'a sığınmada daha aşağı derecede bulunan kimseler ise, fiil ya da nitelik olarak [mizaca] yatkın ve uygun olmayan şeyden yatkın olanla sığınır. Bu, genel bir hükümdür. Hal ise, hükümleri belirlediği gibi hüküm onlara göre gerçekleşir. Bir rivayette 'Allah'ım! Senin öfkenden rızana sığınıyorum' denilmiştir. Yani, seni kızdıran şeyden seni memnun eden şeye sığınıyorum. Böylece kul, sevgilisine saygı göstermekle kendi payını göz ardı etmiştir. İşte bu, [sığınmanın] Allah için olmasıdır. İnsana ait olan ise, 'azabından bağışlamana sığınıyorum' ifadesidir. Bu ifade, insanın payıyla ilgilidir. İki mertebeden hangisi üstündür? Tartışılabilir.

Mümkün varlığın Allah'ın şanının gereğine ulaşamayacağını, başka bir ifadeyle mümkünün hakikatinin Allah'ın şanına lâyık saygı ve yüceltmeyi yerine getiremeyeceğini ve böyle bir şeyi yapmanın da gerçek-

te imkânsız olduğunu düşünenler, kendi payının [peşinde] olmak gerektiği görüşündedir. Çünkü [bu konudaki gayreti] kendisine dönecektir. *'İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım'*[332] ayetini dikkate alan ise şöyle düşünür: Rabbim karşısında sorumluluğum, gücümle sınırlıdır. Ben de, kendi payım için değil, Rabbimin hakkını yerine getirmek için çalışırım. Şari, bu iki şahıs için iki 'sığınma [kalıbı]' belirlemiştir. Varlığının Rabbinin varlığı olduğunu gören ise -çünkü kendisi olmak bakımından insanın bir varlığı yoktur- 'Senden sana sığınırım' der. Bu ise, üçüncü mertebedir. Bu mertebede ise, kulun hakikati ortaya çıkar.

İnsan Kur'an-ı Kerîm okurken Allah'a sığındığında, onu yükümlü tutan -ki Allah'tır- nasıl, kimle ve kimden sığınacağını kendisine öğretir ve şöyle der: *'Kur'an okuduğunda, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.'*[333] Böylece toplayıcı ismi [Allah ismi] ona vermiş, onun adına Kuran'ı zikretmiş, belirli bir ayet seçmemiştir. Bu nedenle de, belirli bir isim seçmemiş, [en genel isim olan] Allah ismini zikretmiştir. Öyleyse okuyucu, okuduğu ayete bakar. Ayette kendisinden sığınılması gereken şeyi düşünür ve sığınırken onu zikreder. Allah'ın hangi ismiyle sığınılması gerektiğini düşünür ve sığınışında bunu söyleyerek onu belirler.

Kur'an-ı Kerîm okuyucusu, Allah ile oturan kişidir, çünkü Kur'an-ı Kerîm zikirdir ve zikreden Allah ile oturur. Buna namazda Allah ile karşılıklı konuşma halini ekler. Bu ise, tıpkı nur üstüne nur gibi, yakınlık üstüne yakınlıktır. Bu nedenle en uygunu, Allah ismine sığınmaktır ve sığınma şeytandan olmalıdır. Çünkü şeytan, kovulmuş ve uzaklaştırılmış olandır. [Şeytanın kelime anlamı] Çok derin olduğunda söylenen bi'ru şatûn, dipsiz kuyu'dan gelir. Uzaklık yakınlığın zıddıdır. Öyleyse bu yakınlık halindeyken kul, kendisini bu yakınlıktan uzaklaştıracak şeylerden [Allah'a] sığınır. Bunu ifade etmek için ise, şeytandan daha uygun bir isim olamaz.

Sonra şeytanı 'racîm [taşlanmış]' diye niteledi. Bu kalıp, meful [fiilden etkilenen] anlamında olabilir. Bu durumda kelimenin anlamı, şihab, yani yakıcı ışınlarla taşlanan şeytan demektir. Allah *'onları'*[334] yani yıldızları *'şeytanlar için taşlar yaptık'*[335] buyurur. Bu bağlamda 'Namaz da nurdur [ışık].' Allah, şeytanı nurlarla taşlamıştır. Öyleyse namaz, şeytanın kuldan uzaklaşmasını sağlayan şeydir. Allah şöyle buyurur:

'Namaz kötülükten ve ahlâksızlıktan ah koyar.'[336] Çünkü namaz, 'ihram [alıkoyma]' özelliğiyle nitelenir.

Racîm özne anlamında [taşlayan] da olabilir. Bu isimlendirme, kulun kalbini taşlayan çirkin düşünceler, vesvese ve kötü niyetlerle ilgilidir. Hz. Peygamber gece namazına kalkıp 'ihram [yasaklama, başlama tekbiri]' tekbirini getirdiğinde şöyle derdi: 'Allahu ekber kebiran... Yani, Allah en büyüktür, Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. O'na sonsuz övgüler! O'na sonsuz övgüler, O'na sonsuz övgüler! Sabah-akşam Allah'ı tenzih ederim, sabah-akşam Allah'ı tenzih ederim, sabah-akşam Allah'ı tenzih ederim. Kovulmuş şeytanın üflemesinden ve vesvesesinden [hemze] Allah'a sığınırım.' İbn Abbas şöyle der: 'Şeytanın 'hemzesi' namazda insana verdiği vesvese, nefesi şiir, üflemesi namazda insana verdiği kuşkulardır. Unutma da buna dahildir'. Bu nedenle Hz. Peygamber 'sehiv secdesi şeytanı öfkelendirir' der. Öyleyse namaz kılan insan, Rabbinin korumasını dileyerek, duru bir kalple taşlanmış şeytandan Allah'a sığınmalıdır.

Şeytanın namazda verdiği kötü düşünce ve vesveseler bilinmezse, bunları uzaklaştıracak ismi belirlemek de mümkün olmaz. Bu nedenle, [sığınma için] bütün isimlerin anlamını toplayan Allah ismi gelmiştir. Çünkü bu ismin gücünde, kovulması gereken her düşüncenin mukabilinde kovan her ismin hakikati bulunur. Allah kendisini muvaffak kılarsa, namaz kılanın sığınışında bu halde olması gerekir.

Sığındıktan sonra şöyle der: *'Rahman ve rahim Allah'ın adıyla [besmele].'*[337] Bunu söylediğinde, Allah 'kulum beni zikrediyor' der. Bu yorumla, besmeledeki âmilin [söz gelişi başlarım fiili değil], ezkuru, yani 'zikrediyorum' ifadesi olmalıdır. Be harfi [*bi*-ism] de, bu rivayet doğru ise, zikretmek fiiliyle ilgili olmalıdır. Rivayet doğru değilse fiil, 'Allah'ın adıyla okurum' olmalıdır. Bu durum, *'Rabbinin adıyla oku'*[338] ayetinde açıktır.

Böyle bir zorlamaya gitmemizin nedeni dilcilerin şu görüşüdür: Mastarlar sadece öne geçtiklerinde fiillerin işlevini görür. Sonra geldiklerinde ise, işlevleri zayıflar. Bizce bu görüş, sebebi saptamada kabul edilebilir değildir. Çünkü burada belirtilen şey, nahivcinin bir dayatmasıdır. Çünkü Araplar, [bu gibi dizilişlerde bir anlam] düşünmez ve bir sebep görmez. Öyleyse besmele, bana göre, 'Övgü, isimleriyle birlikte

Allah'adır' ifadesiyle ilgilidir. Çünkü Allah, sadece isimleriyle övülebilir. Başka bir şey söz konusu olamaz. Bir zorunluluk yoksa -ki burada zorunluluk yoktur- Kur'an-ı Kerîm'de 'düşmüş kelime (mahzuf)' bulmaya kendimizi zorlamamız uygun değildir.

Hz. Peygamber Allah'ın şöyle dediğini aktarır: 'Kul namazda kendisiyle konuşurken 'Rahman ve rahim Allah'ın adıyla' dediğinde, Allah 'kulum beni zikrediyor' der'. Bu hadis güvenilir ise, tartışmaya mahal yoktur. Abdullah b. Ziyad b. Sem'an el-Ala'dan, o da babasından, o da Ebu Hureyre'den, o da Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis aktarmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bir insan Fatiha suresini okumadan namaz kılarsa, kıldığı namaz eksiktir, tam değildir. Bu sözü üç kez tekrarlamıştır.' Ebu Hureyre'ye 'İmamın arkasındayken ne yapacağız?' diye sorulmuş, o da 'içinden okursun' diye yanıt vermiş. Sonra da eklemiş: 'Çünkü ben, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu duydum: 'Namazı kendim ile kulumun arasında ikiye ayırdım. Kulum için istediği vardır. Kulum namaza başladığında 'rahman ve rahim Allah'ın adıyla' der. Böylece kulum beni zikreder. Kul 'Övgü âlemlerin Rabbi Allah'adır' der. Allah, 'kulum beni övdü' der.' Hadis, daha önce 'tevcih'in sözlerinde yaptığımız gibi, Fatiha suresinin sonuna kadar her bir kelimesiyle ayrıntılı olarak ele alınacaktır. İmam Müslim hadisi Süfyan b. Uyeyne'den, o da el-Ala'dan, o da babasından, o da Ebu Hureyre'den aktarmış, fakat besmeleyi hadiste zikretmemiştir.

Allah'ı bilen kişi 'Rahman ve rahim Allah'ın adıyla [*bi*smillah]' dediğinde, daha önce de belirttiğimiz gibi, Ba harfini övme mastarındaki fiil anlamına bağlar. Böylece şunu der: Allah ancak güzel isimleriyle övülebilir. Bunlardan üç ismi zikreder. Birincisi, herhangi bir anlamdan türetilmemiş toplayıcı isim olan Allah'tır. Bu isim nitelenir, fakat başka bir şeyin niteliği olmaz. Bu ismin isimlerle ilişkisi, zatın niteliklerle ilişkisine benzer. Böylece insan, dildeki bütün özel isimler gibi, zatı göstermesi bakımından önce onu zikreder. Bununla birlikte bu isim, tıpkı es-Sultan ismi gibi, [tam bir özel isim değil, bunun yanı sıra ilahlık denilen] mertebenin niteliği olduğu için, özel isimler kadar güçlü değildir. 'Allah' genel anlamda nispetleri [nitelikler] olmaksızın kendisi olmak bakımından soyut zattan başkasını göstermediği için, kökeninde türetilmişlik düşünülmez. Bu nedenle, bu isim besmele diye isimlendirildi. Besmele, ismin Allah kelimesiyle birlikte zikredilmesidir. Bu bileşiklik,

'abdele [ya da çoğulu abadile, Abdullahlar]' kalıbına benzer. Abdele, [kul anlamındaki] abd ile Allah isminin bileşimi olarak Abdullah'tır. Başka bir örnek ise, güç ve kuvvet kelimelerinin Allah ile birlikte zikredilmesi olan 'havkale'dir.

Kul 'bismillah' dedikten sonra, 'er-rahmani'r-rahim' der. Bu iki isim, bileşik isim olarak zikredilir. Bileşik isimlere örnek olarak, Ba'lbekke, Râme-hürmüz gibi isimleri verebiliriz. Böylece merhamet edilenler ya da rahmetin onlara ilişmesi yönünden değil, bir adı olması bakımından Allah'ı isimlendirir. Daha doğru bir ifadeyle, bir niteliği olması bakımından O'nu böyle isimlendirir. Çünkü besmele'de Allah'tan başkası zikredilemez.

İsim talep eden bir varlığın öncelemediği ya da ismin talep ettiği bir varlığın daha sonra geldiği bir ilahi isim ayette geçebilir. Böyle bir isme arif, isimden anlaşılan nitelik ya da varlığın ondan talep ettiği türev bakımından değil, onunla isimlendirilen zatı göstermesi bakımından bakar. Bir isim herhangi bir varlığın ardında bulunursa ya da ismin ardında bir varlık gelirse ya da iki varlık arasında gelirse, durum farklıdır. Çünkü bir varlık ismin ardında gelirse, varlık ismin neticesidir. İsim de onunla ilgilidir ve onu istemiştir. Çünkü söz konusu varlıktan meydana gelmiştir. Derinden düşündüğünde, bunun böyle olduğunu anlarsın. Örnek olarak *'Rahman, Kuran'ı öğretti, insanı yarattı'*[339] ayetini verebiliriz.

Varlık önce gelip ilahi isim onun ardında gelirse, birincinin tersi olur Örnek olarak *'Siz sakının Allah'tan [Allah'tan korkunuz]'*[340], *'Allah size öğretir'*[341] gibi ayetleri verebiliriz. Burada sakınma, sakınacağımız şeyi ortaya çıkarmıştır ki, o da, 'Allah' ismidir. İlkinde ise, ilahi isim insanın varlığını ortaya çıkarmıştı. Aynı şekilde, 'Öğretir size Allah' ayetinde de öğretme işi ilahi ismi ortaya çıkarmıştır. Bu isim de, Allah'tır.

Varlık iki ilahi isim arasında zikredilmişse, birinci isim için sonuç, diğeri için ise öncül hükmündedir. Örnek olarak, *'Rabbü'l-âlemîn, er-rahman [Rabbidir âlemlerin, rahman'dır]'*[342] ayetinde âlemler kelimesinin Rabb ve Rahman isimlerinin arasında gelmesini verebiliriz. Başka bir örnek ise, *'Allah'tan korkun, size öğretir O Allah'*[343] ayetini verebiliriz. Burada iki isim arasında 'size öğretir' ifadesi gelmiştir. Birinci Allah ondan önce, ikinci Allah ismi ise bu fiilden sonra gelmiştir. Bu ayette bu iki isim, farklı iki anlama sahiptir. Birinci isim öğretme isteğini meydana

getirmişken [takvanın sonucu olarak öğrenme] ikinci isimle öğretimi kabul etmiştir.

İlahi bir isim, önceki bir isim ile kendisinden sonra gelen varlık arasında bulunduğunda da durum böyledir. Örnek olarak, ez-Zümer suresinin sonundaki *'Hamd Allah'adır, Rabbi âlemlerin'*[344] ayetinde Rabb isminin âlemler ve Allah ismi arasında gelmesini verebiliriz. Ya da, önceki varlık ile sonra gelen ilahi bir isim arasında bulunabilir. Örnek olarak *'Rabbidir âlemlerin. Rahman ve Rahim'dir. Maliktir'*[345] ayetini verebiliriz. Burada Rahman-Rahim'den önce 'âlemler' gelmiş, ardından ise 'Maliki din gününün' gelmiştir. Böylece, âlemler kelimesi Rahman-Rahim'i ortaya çıkarmıştır. Bunun nedeni, âlemlerin iki rahmete, genel ve özel, zorunlu ve ihsan rahmetine muhtaç olmasıdır.

Rahman-Rahim ise, sahip olması bakımından Rahman-Rahim isminin otoritesini izhar etsin diye 'Malik' ismini ortaya çıkardı. Çünkü hükümdar ve sahibin [melik veya malik] katından olan rahmet, hiçbir şeye muhtaç olmamasıyla bir üstünlük ve lütuf rahmetidir. Melik olmayanın rahmeti ise öyle değildir. Örnek olarak, doğal şefkat sonucu annenin çocuğuna karşı merhametini verebiliriz. Anne çocuğuna merhamet ederek, ondan dolayı duyduğu içindeki acıyı uzaklaştırabilir. Öyleyse anne, gerçekte kendisine acımış, kendi [rahatı] için çalışmıştır. Çocuğu sebebiyle bu durumu bilememiştir. O halde, çocuğa iyilik nedensellik yoluyla anneye döner, yoksa ihsanın kaynağı anne değildir. Çocuğa merhamet ise, dolaylıdır. Hükümdarın merhameti ise, böyle değildir. Çünkü bu merhamet, yönettikleri arasından seçilmiş bu özel kişiye muhtaç olmayan bir izzet ve zenginlikten ortaya çıkar.

İlahi bir isim iki ilahi isim arasında da yer alabilir. Örnek olarak *'O Allah, yaratan, var edendir'*[346] ayetini verebiliriz. Yaratan (el-Hâlik) ismi, el-Bâri ile Allah ismi arasında geldiği gibi el-Bâri ismi de Yaratan ve el-Musavvir isimleri arasında yer alır. Bu gibi örnekler çoktur. Burada Yaratan ismi Allah'ın niteliği, el-Bari'nin nitelenenidir.

Ariflerin her iki kitabı okuyuşları bu yönteme göre gerçekleşir. Bu iki kitap, Kur'an-ı Kerîm ve bütün âlem kitabıdır. Kur'an, varlığın kendisinde bulunduğu yazılı bir kitap ve açılmış bir sayfadır. Ariflerin zikirleri de böyle gerçekleşir.

Varlıklar hakkında da durum böyledir. Bir varlık iki varlık arasında bulunduğunda, birincinin oğlu, sonrakinin ise babası olur. Bu nedenle Allah, kul 'Rahman ve rahim Allah'ın adıyla' dediğinde, 'kulum beni zikretti' der. Bu zikretmeyi ise, zikredenlerin hali, başka bir ifadeyle onları zikre sevkeden sebeplerin farklılığı nedeniyle herhangi bir şeyle sınırlamadı. Bu bağlamda bazılarını zikre istek, bazılarını da korku ya da yüceltme ve saygı sevk edebilir. Allah ise, âlemdekilerin en düşüğünün mertebesine karşılık vermiştir. Söz konusu kişi, diliyle okurken kalbi okuduğunu anlamaz. Çünkü o, -dili biliyorsa- söylediğini ya da zikrettiğini düşünmez. Okuduğu şeyi ya da zikrini düşünen insana Hakkın karşılık vermesi ise, okuduğu hakkında elde ettiği bilgiye göre gerçekleşir. Burada ortaya koyduğumuz meseleyi iyice düşün!

Kutsi hadiste Allah şöyle buyurur: 'Kul namazda 'Övgü âlemlerin Rabbi Allah'adır' dediğinde, Allah 'kulum beni övdü der.' Arif 'elhamdu lillah [övgü Allah'a aittir]' der. Başka bir ifadeyle, övgünün sonuçları Allah'a döner. Övgünün sonuçları şu anlama gelir: Allah'tan başka her varlığın kendisiyle övüldüğü bütün övgülerin sonuçları, iki yoldan Allah'a döner. Birinci yol şudur: Bir varlık, övülmesini gerektiren iyi niteliklere sahip olması nedeniyle övülebileceği gibi onunla bilfiil varlık kazanan iyi niteliklerin sonuçlarının kendiliğinden ortaya çıkması nedeniyle övülebilir. Hangi tarzda olursa olsun, bu övgü varlığa değil, Allah'a döner. Çünkü Allah, o nitelik ve eserleri yaratandır. Böylece, bir varlığın övülmesinin sonucu Allah'a döner.

Diğer yol ise, arifin mümkünlerin kazanılmış varlıklarının Hakkın onlarda zuhur etmesinden ibaret olduğunu görmesidir. Öyleyse övgü, varlıklarla değil, Allah ile ilgilidir. Sonra arif, 'Allah için' ifadesinde sebeplilik bildiren 'Lam' harfine bakar ve övenin, övülenin kendisi olduğunu görür. Binaenaleyh Allah, öven ve övülendir. Bu durumda arif, öven olması bakımından varlığın [Hakkı] övebileceğini reddeder. Varlığın övülebileceğini de reddeder. Öyleyse varlık, bir açıdan -öven değil- övülen iken, bir açıdan da ne övendir ne de övülen. Varlığın [kul] öven olmadığını daha önce açıklamıştık. Çünkü övmek bir fiildir ve bütün fiiller Allah'a aittir. Övülen olmayışı da şöyle açıklanabilir: Bir şey, başkasına değil, kendisine ait niteliklerle övülebilir. Varlıklar ise, hiçbir şeye sahip değildir. Dolayısıyla [Allah'tan başka] bir varlığın övülmesi söz konusu değildir. Nitekim bunu açıklayan bir ifadede şöyle denilir: 'Sa-

hip olmadığı şeyle karnını doyuran insan, (kendisine ait olmayan) yalan elbiseleriyle giyinen kimseye benzer.'

Arif, 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır' ayetinde bütün bu zikrettiklerimizi ve er-Rabb isminin verdiği direnç, ıslah etmek, terbiye etmek, sahiplik ve efendilik anlamlarını düşünür. Bu beş şey, er-Rabb isminin gereği olan anlamlardır. Ayrıca, âlemin Allah'a delil oluşunu da aklına getirir! Öyleyse Allah'ın 'kulum beni övdü' şeklindeki cevabı, en düşük mertebeyle kendisini övene yönelik bir cevap olur. Çünkü Allah, cömertliği nedeniyle kendisini bilmede bir pay nasip etmediği en zayıf kulunu dikkate alır. Bunun nedeni, kuluna merhametidir. Çünkü Allah, [kendisine dua eden ya da ayetini okuyan] bilgili kulunun dua ya da okuyuşundaki anlamların farkında olduğunu bilir ve bildiği anlamlara göre ona karşılık verir. Allah'ın sıradan kuluna özetle ifade ettiği cevaba, bilgisi az veya okuduğu şeyin anlamı hakkında bilgisi olmayan yabancı kulu da girer. Bunu anla! İlham eden Allah'tır.

Hz. Peygamber, Allah'tan şöyle aktarır: 'Kul namazda 'Rahman-Rahim' deyince Allah, 'kulum beni övdü' der.' Bu iki ismin kendisinden türetildiği rahmet özelliğiyle 'kulum beni övdü.' Rahmeti genel olduğu için, rahmetin hangi konuda olduğunu belirtmedi. Bunun başka bir sebebi de şudur: Sıradan insan, kendisine zarar verse bile maksadına uygun ya da -bedbahtlığı onda bulunsa bile- doğasına uygun şeyi vermedikçe, Allah'ın ona olan merhametini anlayamaz. Arif ise, böyle değildir. Çünkü ilahi rahmet, bazen sevimsiz bir biçimde insana gelebilir. Örnek olarak, tadı ve kokusu kötü ilacın hasta tarafından içilmesini verebiliriz. Halbuki ilaçta şifa gizlidir.

Kul 'Rahman-Rahim' dediğinde, Hakkın rahmetle nitelenmesi ve rahmet edilen varlığın istediği şey bakımından -çünkü bütün bunları bilmektedir- bu sözün anlamını zihninde canlandırır. Ayrıca, dünya hayatında bütün yaratıklarına, başka bir ifadeyle insanlara, cinlere, itaatkârlara, isyankârlara, kâfirlere ve müminlere bölünmüş tek bir rahmeti aklına getirir. Bu rahmet, onların hepsini kuşatmıştır. Arif, bu tek rahmetin hakikatinin kullarını rızıklandırmasını istediğini ve bunu gerektirdiğini görür. Allah onunla cansız, bitki, hayvan, insan, cin gibi yaratıklarını rızıklandırır ve onu kâfir ya da mümin ya da itaatkâr ve isyan-

kârdan saklamaz. Arif bilir ki, rahmet olması bakımından rahmet, bunu gerektirir.

Vahiy bu tek rahmetin izinden gelir ve bütün canlılarda annenin yavrusuna şefkat göstermesini sağlayan âleme yayılmış bu tek rahmetin yüz rahmetten biri olduğunu bildirir. Allah, kulları için ahirette doksan dokuz rahmet daha saklamıştır. Kıyamet günü çatıp Allah'ın hükmü, takdiri ve kazası bu tek rahmetle âleme yayılır ve işler. Hesap biter ve insanlar iki diyardaki [cennet veya cehennem] konaklarına yerleşir. Allah, [dünyada âleme yayılmış] bu tek rahmeti doksan dokuza ekler ve rahmet yüze tamamlanır. Ardından tamamlanmış bu rahmeti iki yerde bulunan kullarına gönderir. Böylece rahmet, her şeye yayılır ve her şeyi kapsar. Bu bağlamda bazı varlıkları zorunlu olarak, bazılarını bir lütuf ve ihsan olarak kapsar.

Allah'ın rahmeti, her şeyi kendi yerinde ve 'şeyliği'nde [bilgideki sabitlik hali] kuşatır. Böylece harareti artmış kişi soğukla, donmuş kişi ise ateşle nimetlenir. Bu iki sınıftan her birine itidal hali gelseydi, hiç kuşkusuz, azap duyarlardı. Cennetlikler cehennemliklerin halini gördüğünde, [cennete erme] başarıları, onların nimetlerine eklenir. Cehennemlikler cennetliklerin halini öğrenseydi, hiç kuşkusuz, kendilerindeki sapma nedeniyle [cennetliklerin] itidal halinden azap görürlerdi. Bu nedenle yüz rahmetin her şeyi kuşatması nedeniyle, onlara zıddıyla karşılık verildi. Dünyadaki hüküm, daha önce öğrendiğiniz gibi, dünya['ya yayılmış rahmetin yüzde birlik bölümü olan] rahmet ile verilmişti. Şimdi ahirette ise dünyadaki rahmet yüzün içine katılmıştır. Öyleyse ahirette durum nasıl olabilir? Bu kadar açıklama kafi!

Böyle bir değerlendirmeyle arif, namazında 'Rahman-Rahim' der. Buradan, meseleye böyle bakan kişiye Hakkın nasıl karşılık verdiğini öğrenirsin.

Sonra Allah şöyle buyurur: Kul 'din gününün sahibi' der. Allah ise 'kulum beni yüceltti' der. Başka bir rivayette ise, 'kulum bana sığındı' der. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu ifade genel bir cevap ve genel bir tepkidir. Bununla kast edilen şey nedir? Arif 'din gününün sahibi' dediğinde, din gününü ahiret ile sınırlamaz ve 'Rahman-Rahim'in 'din gününün sahibi' ifadesinden ayrılmadığını düşünür. Çünkü bu ifade, onların bir niteliğidir. Böylece ceza [din günü: ceza ve karşılık verme gü-

nü], dünya ve ahirette gerçekleşir. Bunun yanı sıra, dince saptanmış cezaların uygulanması ve 'Yaptıklarının bir kısmını tatmaları için, insanların işledikleri fiiller nedeniyle karada ve denizde bozgunculuğun ortaya çıkmasıyla' cezalandırma dünyada da gerçekleşir. Dünyada karşılaşılan bu olaylar, cezanın ta kendisidir. Dolayısıyla dünya hayatı da cezalandırmanın gerçekleştiği bir yerdir ve Allah, 'din [cezalandırma] gününün sahibi ve hükümdarıdır.'

Arif, [günahları bilen] keffaretlerin dünyada yaygın olarak bulunduğunu ve insanın içini daraltan ve duyusal ya da akıl bakımından ona acı veren şeylerden kurtulamayacağını görür. Bunun en küçüğü, pire ısırması veya tökezlemektir. Acılar, sınırlı ve zamanlı, Allah'ın rahmeti ise sınırlı değildir. Çünkü rahmet, her şeyi kapsamıştır. Bu rahmetin bir kısmı, varlıklara ihsan yoluyla ulaşır ve etkin olur. Rahmette asıl olan da, ihsan ve lütuftur. Bir kısmı ise '*Rabbiniz kendisine rahmeti yazdı*'[347] ayetinde 'zorunluluk' yolundan Haktan alınan rahmettir. Başka bir ayette ise, '*rahmeti yazacaktır*'[348] buyrulur. İnsanlar, rahmeti bir karşılık olarak aldıkları gibi bazı yaratıklar ise bulundukları her yerde ihsan ve lütuf yoluyla elde eder.

Dünya ve ahirette çekilen her acı, işlenmiş sınırlı ve zamanlı günahları örter. Bu durum, acı duyan küçük-büyük herkes için bir karşılık ve cezadır. Şu var ki acının günahları örtmesi için, akledilmesi gerekir. Yoksa, sadece acıyı duyumsamak yeterli değildir. Bir şeyi ancak o şeyin hakikatini gören kimse algılayabilir. Sözgelimi bebek, duyumsuyor olsa da acıyı anlayamaz. Babası ve annesi vb. seveni ve sevmeyenleri çocukta hastalık görünce üzülür ve üzüntüyü aklederler. Bu durum, acıyı akleden kimsenin günahlarını örten bir bedeldir. Acıyı görmeye çocuğa acıma duygusu da eklenirse, kefaretin yanı sıra kişi ödüllendirilir. Çünkü 'her yaş ciğere bir ödül vardır [her yorgunluk için ödül vardır].' Her ciğer yaştır, çünkü ciğer, kanın evidir. Kan ise, hayatın ilkesi olarak akışkan ve yaştır.

Küçük çocuk acı duygusunu akledip acıyı doğuran sebeplerden kaçmak ve uzaklaşmak istediğinde, bu davranışı ondan ortaya çıkan ve başkasını üzen şeyleri örten bir karşılık olur. 'Başkası' derken, canlı ya da kendi cinsinden bir şahsı kastediyoruz. Çocuktan çıkan ve başkasını üzen işlere başka bir örnek ise, anası veya babasının çağırdığı işlerden

geri durması ya da ondan bir şey istendiğinde buna direnip ihtiyacını karşılamadığı için dilenciyi üzmesini ve acı çekmesine sebep olmasını verebiliriz. Küçük acı duyduğunda ise, bu acı, dileğine karşılık vermeyerek dilenciyi üzmesinin cezası olur. Çocuk, herhangi bir hayvana acı verebilir. Söz gelişi bir köpeğe taş atabilir veya çekirge veya pireyi öldürebilir veya ayağıyla karıncaya basıp onu ezebilir. Kısaca kasıtlı veya kasıtsız olarak kendisinden ortaya çıkan davranış bir hayvana acı verebilir. Bu işin sırrı şaşırtıcıdır ve bütün varlıklara yayılmıştır. Öyle ki insan, bir tasa nedeniyle üzülse ve gönlü daralsa, bu da yapıp da unuttuğu ve işlediği günahların kefareti olur.

Keşif sahibi, bütün bunları 'din gününün sahibi' ayetinde gerçekleşmiş görür. Kul bu ayeti okuyunca Allah 'kulum bana tevekkül etti' ya da 'kulum beni yüceltti' ya da her ikisini birden söyler. Yüceltme, zatının gereği ve âlemin kendisine dayanması yönüyle Hakkın mertebesine döner. Tevekkül ise, sadece âlemin Hakka dayanması yönünden O'na döner. Çünkü Allah, onların kabul etmesiyle vekilleridir. Böylece Allah, bir grup hakkında ve bir gayeye göre 'beni kulum yüceltti' derken bir grup ve bir gayeye göre de 'kulum bana tevekkül etti' der. Çünkü kul iki maksadı bir araya getirdiği gibi Allah da cevabında yüceltme ve tevekkülü birleştirir. Bu durum bütünüyle ilahlık mertebesine tahsis edilmiştir ve kulun onda bir ortaklığı yoktur.

Allah şöyle buyurur: Kul, 'Ancak sana ibadet eder ve senden yardım umarız' der. Buna karşılık Allah, 'Bu, kulumla benim aramdadır ve kuluma istenilen verilecektir' der. Bu ayet, ikinci tekil şahıs zamiriyle isteyeni ve istenileni içerir. Bu da, her ikisinde yer alan 'iyyâke [ancak sana ve senden] kelimesindeki Kef [sana] zamiridir. İbadet ederiz ve yardım isteriz, kula ait ifadelerdir. Çünkü ibadet eden ve yardım isteyen kuldur. Kul, 'sana' dediğinde hiç kuşkusuz hitap harfiyle Allah'ı birler ve Hakkı tam karşısına yerleştirir. Bunu yapması, sınırlama anlamı taşımaksızın, Şari'nin böyle bir dilek sahibine [Cebrail] öğretmek bağlamında söylediği söze uyma amacından kaynaklanır. Cebrail Hz. Peygamber'e ihsanın anlamını sorduğunda, şöyle der: 'Allah'ı görür gibi ibadet etmendir.' Dolayısıyla, ikinci şahıs zamiriyle Allah'ı tam karşına yerleştirmen gerekir. İkinci şahıs zamiri, dişi ve erkek zamir olabilir. Çünkü bazen zatın dişiliğini dikkate alarak zamiri dişi olarak kullanabilirim.

İnsanın Hakkı karşısına yerleştirmesi, hayalî bir müşahededir. Dolayısıyla berzah mertebesine aittir. Bu ayet [ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz], berzah özelliğinde gelmiş ve Hak ile kulu arasında bu ayette ortaklık gerçekleşmiştir. Fatiha'nın önceki kısmı Allah'a ait iken kalan kısımları kula aittir. İncelediğimiz bu ayet ise, ortaktır. Kul, Hakkı birlemiş ve çoğaltmamıştır. Çünkü ibadet edilen, tektir. Kul ise, ibadet ve yardım fiilini zikrederken çoğul zamiri kullanarak kendisini çoğul yapmıştır. Çünkü ibadet eden kullar pek çoktur ve her biri, yardım ister. İbadetlerle yönelinen amaç ise birdir. Gözün bir ibadeti olduğu gibi kulağın, dilin, elin, midenin, cinsel uzvun, ayağın ve kalbin de bir ibadeti vardır. Bu nedenle çoğul zamirle 'ibadet ederiz ve yardım isteriz' demiştir.

Çünkü âlem [insan], varlığının ayrıntılarına ve namazın içte ve dışta bütün âlemi kuşattığına bakmıştır. Namaz belirli bir parçasına özgü değildir. Çünkü insan bütünüyle birlikte ayakta durur, bütünüyle rükû eder, bütünüyle birlikte oturur. Öyleyse insanın âlemlerinin [parçaları, iç-dış organları] toplamı Rabbine ibadet etmede birleşerek kendisine ibadet edebilmek için O'ndan yardım istemiştir. Bu nedenle 'ibadet ederiz ve yardım isteriz' ayetinde kullar çoğul olarak zikredilmiştir. Böylece dil, çoğulu ifade etmiştir. Nitekim hükümdarın huzurunda topluluk adına bir kişi konuşur. Bu ayeti indirdiğinde kul, Allah'tan başkasına ibadet edilemeyeceğini Haktan öğrenir.

Ayet kulu çoğul olarak zikretti (sınırladı). Bu durum, kulun zâhirî ve bâtınî tüm güç ve organlarıyla birlikte Allah'a ibadet etmesi gibi yine bu şekilde yardım dilemesi gerektiği anlamına gelir. İnsan Rabbine ibadet ederken bütün parçalarını böyle bir araya getirmediği sürece, 'ancak sana ibadet eder ve senden yardım umarız' ayetini yalan yere okuyordur. Çünkü Allah ona bakmakta ve namazında sağa-sola baktığını, fikrinin dükkanıyla veya ticaretiyle meşgul olduğunu görmektedir. Kul ise bütün bunlara rağmen 'ibadet ederiz' demektedir. Halbuki yalan söylemektedir. Allah öyle bir kula şöyle der: Bütününle bana ibadet etmendeki ifadende yalan söyledin. Gözünle kıbleden başka bir yere yönelmedin mi? Kulağını oradakilerin sözüne vermedin mi? Kalbinle sana söylenenleri düşünmedin mi? O halde 'ibadet ederiz' sözündeki dürüstlüğün nerede kaldı?!

Arif, bütün bunları aklına getirir. 'Yalan söyledin' denilmesin diye, namazda Allah ile konuşurken 'ancak sana ibadet ederiz' derken haya eder. Bu durumdaki bir insan Rabbine ibadet ederken bütün güçlerini toplamalıdır. Bunu yaparsa, ayeti okuduğunda Hak kendisine 'bana ibadet edip yardımını dilemede bütün güçlerini topladığını söylerken doğru söyledin' diyebilir.

Şeyhizim el-Mukri Ebu Bekir Muhammed b. Half b. Saf el-Lahmî, salih-üstatlarından birinin şöyle söylediğini bize aktardı: Küçük bir çocuk, kendisine Kur'an okurmuş. Kur'an okurken çocuğun sarardığını görmüş. Sebebini sorduğunda, kendisine çocuğun bütün geceyi Kur'an okuyarak geçirdiği söylenmiş. Çocuğa, 'evladım! Bütün geceyi Kur'an okuyarak geçirdiğini duydum' demiş. Çocuk, 'Doğru, sana söylendiği gibi' diye cevap vermiş. 'Evladım! Geceyi okuyarak geçirirken, karşında benim olduğumu düşün. Namaz kılarken Kuran'ı bana oku ve beni unutma' demiş. Genç 'peki' demiş.

Sabah olduğunda, Şeyh çocuğa, 'söylediğimi yaptın mı?' diye sormuş. Çocuk 'Evet, üstadım' demiş. Şeyh 'Peki Kuran'ı bitirebildin mi?' demiş. Çocuk: 'Yarısından daha fazlasını bitiremedim' diye cevap vermiş. Şeyh şöyle demiş: 'Pekala! Bu gece ise, Kuran'ı Peygamberden dinlemiş olan sahabeden dilediğin birini kıblende canlandır. Kuran'ı oku ve dikkatli ol. Çünkü onlar, Kuran'ı peygamberden dinlemişlerdir. Okurken yanlış yapma!' Çocuk 'Allah izin verirse, öyle yaparım üstadım!' demiş.

Sabah olduğunda, şeyh geceyi nasıl geçirdiğini sormuş. Çocuk 'Üstadım! Kuran'ın ancak çeyreğini okuyabildim' demiş. Bunun üzerine 'Evladım! Bu gece Kuran'ın indirildiği Peygamberi karşında canlandır ve kimin önünde okuduğunun farkında ol!' demiş. Çocuk 'Peki' demiş. Sabah olunca 'Üstadım! Bütün gece boyunca yaklaşık bir cüzden daha fazlasını okuyamadım' demiş. Şeyh 'Evladım! Bu gece Kur'an-ı Kerîm'i Peygamberin kalbine indiren Cebrail'in önünde okuduğunu düşün ve kime Kur'an okuduğunun farkında ol' demiş. Sabah olduğunda çocuk, 'Üstadım! Şu kadardan daha fazlasını okuyamadım' demiş ve Kur'an-ı Kerîm'den birkaç ayet zikretmiş.

Şeyh 'Evladım! Bu gece Allah'a tövbe et, tesbih et ve namaz kılanın Rabbiyle konuştuğunu bil. Kelamını okurken Rabbinin önünde dur-

duğunu bilerek Kur'an-ı Kerim'den senin payının ne olduğuna bak! Okuduğunun anlamını iyi düşün. Kur'an okumaktan maksat, harfleri bir araya getirmek ya da onları birleştirmek veya sözleri aktarmak değildir. Gaye, okuduğunun anlamlarını düşünmektir. Cahil olma' demiş.

Sabah olduğunda şeyh çocuğu beklemiş, çocuk gelmemiş. Çocuğun durumunu soruşturmak üzere biri gitmiş, kendisine 'çocuk hastalandı' denilmiş. Şeyh çocuğu ziyarete gitmiş. Çocuk şeyhi görünce ağlamış ve 'Üstadım! Allah benden dolayı senin mükafatını versin!' demiş. 'Dün geceye kadar yalancı olduğumu bilmiyordum. Namaza kalkıp Hakk'ı kıblemde düşünüp O'nun önünde kitabını okurken yalancı olduğumu anladım. Fatiha suresine başlayıp '*Sana ibadet ederiz*'[349] ayetine ulaştığımda, kendime baktım. Gördüm ki, nefsim beni doğrulamıyor. Bunun üzerine, yalancı olduğumu en iyi bilen olduğu halde Allah'ın önünde 'Ancak sana ibadet ederiz' ayetini okumaktan utandım. Çünkü, kendimi Allah'a ibadetten habersiz kendi düşünceleriyle oyalanır buldum. Fatiha suresinin başından '*Din gününün sahibi*'[350] ayetine kadar okumayı tekrarlamak istedim. Bunu yapamadığım için '*Ancak sana ibadet ederiz*'[351] demeyi başaramadım. Allah'ın önünde yalan söyleyip bu nedenle beni cezalandırmasından çekinir bir halde kalakaldım. Şafak sökene kadar rükûya gidemedim. Yorgunluğum arttı. Şimdi de, kendimden hoşnut olmadığım bir halde Allah'a gitmekteyim.'

Üçüncü gün geçmeden çocuk öldü. Defnedildiğinde, şeyh kabrine gelmiş ve durumunu kendisine sormuş: Çocuğun kabrinden şöyle dediğini duymuş:

Artık hayat sahibinin katında diriyim
Beni hiçbir şey nedeniyle hesaba çekmedi.

Olayı aktaran ravi şöyle ekledi: Şeyh evine dönmüş, yatağına girmiş, çocuğun halinin etkisiyle hastalanmış ve çok geçmeden vefat etmiş. 'Ancak sana ibadet ederiz' ayetini çocuğun okuduğu gibi okuyan gerçekte onu okumuştur.

Kutsi hadiste Allah şöyle der: Kul 'Bizi dosdoğru yola, nimet verdiklerinin yoluna ulaştır, öfkelendiklerinin ya da sapkınların yoluna değil' der. Allah 'bunlar kulum içindir. Kuluma istediği verilecektir' der. Arif 'bizi ulaştır' dediğinde, el-Hâdî ismini düşünür ve bu isimden kendisini

dosdoğru yola ulaştırmasını ister. Başka bir ifadeyle, kendisine o yolu açıklamasını ve o yolda yürüme imkânı vermesini ister. Söz konusu yol, iki tevhit [birleme] yoludur: zat ve mertebe tevhidi. Söz konusu mertebe, ayrılmaz özellikleri olan meşru hükümleriyle birlikte uluhiyet mertebesidir. Bu hükümler, Hz. Peygamberin '[Kelime-i şehadet getirenle savaşmam hadisinde] İslâm'ın hakkı dışında hesapları Allah'a kalmıştır' hadisinde dile getirdiği 'İslâm'ın hakkı'dır. Bu ayeti okurken arif, Rabbin üzerinde bulunduğu doğru yolu zihninde canlandırır. Rabb, o yolda yürüyen kimseleri mutluluğa yönlendirmesi bakımından o yoldadır.

Allah, Hud peygamberin '*Rabbim dosdoğru yol üzerindedir*'[352] buyurduğunu bildirdi. Çünkü arif, Hakk'ın verdiği bir müşahedeye göre, üzerinde Allah'ın bulunduğu doğru yolda yürüdüğünde, önünde bulunan Haktır. Kul da, zorunlu olarak, o yolda Hakka uyar. Perçemi Rabbinin elindeyken ve Rabbi kendisini sürüklerken, kul nasıl zorlanan ve uyan olmasın ki? Allah '*hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmasın. Rabbim dosdoğru yol üzerindedir*'[353] buyurdu. Böylece, yücesiyle-düşüğüyle bütün hareketliler, kul olarak ve hor bir şekilde bu ayetin hükmüne girer. İnsanlar ise, bu ayeti anlamada ya alındaki eli gören keşif sahibi veya [görmediği halde ayete inanan] mümin olmak üzere ikiye ayrılır. İnsan ve cinlerin dışında bütün canlılar (dabbe) genel olarak bu hükme girmişken, insan ve cinlerden sadece salih kimseler bu hükme girer.

Bütün insanlar ve cinler ayetin hükmüne girseydi, hiç kuşkusuz, hepsi doğru yolda, başka bir ifadeyle 'Rab' olması bakımından Allah'ın yolunda olurdu. Allah şöyle der: '*Her şey Allah'ın övgüsünü tesbih eder.*'[354] Alınlarını (perçem) eline vermeyen -ki bunun anlamı emir ve yasaklarında iradelerini Allah'ın iradesine bırakmaktır- insanlar ve cinler hakkında ise, korkutmak ve tehdit amacıyla '*Sizin için boş olacağız.*'[355] der. Bu nedenle '*nimet verdiklerinin yoluna*'[356] demiştir. Burada, bu hale ulaştırdığı kimseleri kast eder. Söz konusu olanlar bütün âlemler [insanlar ve cinlerden başka bütün yaratıklar], insanların arasından ise peygamberler, nebiler, veliler, salih müminler olduğu gibi cinlerden de böyle olanlardır. Dolayısıyla Allah, doğru yolu ancak peygamber, nebi, özü sözü bir kimseler, şehit ve iyi insanlar gibi nimet verdiklerine ait yapmıştır. Allah, 'her canlının alnından tutmuştur.'

Arif bu ayeti böyle bir bilinçle okuduğunda, hüviyetinin bilinmezliğinde perçemini Allah'ın eline verir. 'Geri duran ateşe düşer.' Bunlar, Allah'ın *'gazap edilenlerin değil'*[357] ayetinde istisna ettikleridir. Onları 'haydi namaza' ifadesiyle çağırdığında, onlar bu çağrıya uymadıkları için Allah'ın kızdığı kimselerdir. Ya da *'dalalete düşenlerden başkaları.'*[358] Burada Allah, şaşıranları dışta tutmuştur. Bunlar, kızılanlardan daha iyi durumdadır. Rabbini 'Rab' olarak tanımayıp ilahlık hakkına sahip olmayanları onun ilahlığına ortak yapan, gazaba uğrayan kimsedir.

Arif bu ayetleri okurken bu gibi şeyleri zihninde canlandırdığında, melekler 'amin [kabul edilmesini ümit ederiz]' dediği gibi insanın bâtını da 'amin' der. Batın, yaratılış ve temizliklerinde meleklere ortak olan insanın ruhudur. Bunun anlamı, okuyan ve dua eden dil olduğu için, iyilik bekledik demektir. Sonra kalbine kulak verir. Ruhunun Fatiha suresini okumasının dilinin okumasıyla örtüştüğünü duyar. Bunun üzerine dil, duasına karşı, başka bir ifadeyle ruhunun 'bizi ulaştır' diye okuduğu duaya karşılık 'amin' der.

'Amin demesi meleklerin amin demesine uyan kimsenin duası kabul edilir.' Söz konusu olan, saygın ve nezih zatların temizlik ve arınmışlık niteliğine uymaktır. Böyle bir insanın diliyle ve kalbiyle 'amin' demesine Allah olumlu karşılık verir. Kul yükselir, Hak onun dili haline gelir ve Hak kendi kelamını kula okur. Bu durumda 'amin' dediğinde, bütün ilahi isimler de 'amin' diye karşılık verir. Ayrıca kulun kendileriyle ahlâklandığı bütün isimler de 'amin' der. Öyleyse ahlâklan-dığı isimlerinin 'amin' demesi, Yaratan'ın isimlerinin 'amin' demesiyle örtüşen kimse, bütünüyle Hak olur.

Namazda ne şekilde Kur'an-ı Kerîm okumak gerektiğini açıklamış olduk. Sen de, anlayışının genişliği ve hareketinin hızı ölçüsünde, buna göre hareket et. 'Her birimizin belli bir makamı vardır. Bizden saf saf durup tesbih edenler vardır.'

FASIL-VASIL

Rükû'da Kur'an-ı Kerîm Okumak

Rükûda Kur'an-ı Kerîm okumaya gelirsek, bazı bilginler bunu kabul etmemiş, bazıları caiz görmüştür. Görüş birliğine varılan ise, rükû-

da tesbihtir. Bilginler, tesbih için belirli bir ifadenin bulunup bulunmadığında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, bu konuda bir sınırlama yoktur derken, bazı bilginler de belirlemenin olduğunu kabul etmiştir. Bu sınır, rükûda üç kez 'Subhane rabbiye'l-azîm [azim-yüce Rabbimi tenzih ederim]', secdede de üç kere 'Subhane rabbiye'l-a'la [en yüce Rabbimi tenzih ederim]' demektir. Bu görüş sahiplerinin bir kısmı, bunun farz olduğunu ve yapılmadığında namazın geçersiz olacağını -ki en azı üç keredir- söylerken, bir kısmı farz olmadığını iddia etmiştir. Bunlar, çoğunluğu teşkil eder. Bazı bilginler ise, cemaatin üç kere söyleyebilmesi için, imamın tesbihi beş kere söylemesi gerektiği görüşündedir.

Meselenin sırları hakkında şöyle derim: Namaz kılan, Rabbinin önünde ayakta durduğunda, Hakkın her şeyi bilfiil var etmesi (kayyum) özelliğiyle ilişkilidir. Ardından 'eğilmek' anlamındaki rükûya, sonra da secdeye gider. Böyle bir niteliğin Allah'a ait olması uygun değildir. Bu nedenle Hz. Peygamber, '*Yüce Rabbinin ismini tesbih et*'[359] ayeti indirildiğinde, Allah sözünün anlamına göre şöyle buyurdu: 'Bu tesbihi rükûlarınızda yapınız.' Sonra '*En yüce Rabbinin adını tesbih et*'[360] ayeti indiğinde ise, Hz. Peygamber 'bunu da secdelerinizde yapın' demiştir. Böylece '*tesbih et*'[361] ifadesinde bulunan Allah'ın emrini secde ve rükûya bitiştirerek bu emrin namazdaki yerini gösterdi.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rabbinizin yüceliğini düşüklükten (hudu') tenzih ediniz.' Çünkü düşüklük de Allah'a aittir, fakat bir nitelik olarak O'nunla var olmaz. Bu yönüyle düşüklük özelliğinin Allah'ta bulunması imkânsızdır. Böylece peygamber, tesbihi er-Rabb ismiyle ilişkilendirdi. Çünkü bu isim, Rabbi olacağı şeyi talep eder. Rab, üç temel isimden biridir ve diğer isimlere göre Kur'an-ı Kerîm'de daha çok yer alan ve zikredilen bir isimdir. Kur'an-ı Kerîm'de ana isimler üç tanedir: 'Allah, Rahman ve Rab.'

Tesbihin bu isimle olan ilişkisine gelince, bu durum, Hakkın o ismin sahibi olması yönünden mutlak anlamda değil, tesbih edene göreli olarak ilişir. Bu nedenle kul 'yüce Rabbimi [kula ait rab] tesbih ederim' der. Öyleyse tesbih, herkese tamlama yapılmışken er-Rabb ismine ilişir. Çünkü herkesin Allah hakkındaki bilgisi derece derecedir. Her insan, Allah'a başkasından farklı bir şekilde inanır. Başka bir ifadeyle her şahıs, Rabb olduğuna inandığı rabbini tesbih eder. Nice kimseler vardır ki,

başkasının inandığı Rabbe inanmaz. Bir insanın Rabbine nispet ettiği özelliklere göre inandığı tasavvur, başka bir insana göre Rabble ilişkilendirilemeyecek özelliklerdir ve bu nedenle başkasını kâfir sayar. Bir insan Allah'ı herkesin inancıyla mutlak anlamda tesbih ve tenzih etseydi, kendisinin Hakkı tenzih ettiğine inanmayan bu şahsın da Hakkı tesbih ettiğine inanırdı. Bu nedenle herkes, kendi inancının gereğini Allah'a izafe etmiştir.

Arife düşen, herkesin diliyle Rabbini tesbih etmektir. Arif, Allah'ın büyüklüğüne bakar ve kendisinde düşüklük bilfiil bulunamayacak kadar münezzeh, süflilikten yüce olduğunu düşünür. Çünkü kul, secde ederken bedenin yaratılış ilkesini arar. Bu ilke, su ve topraktır. Ayakta dururken ruhunun ilkesini arar. Çünkü Allah ruhlar hakkında *'siz üstün olanlarsınız'*[362] demiştir. Rükû ise, ayakta durmak ile secde arasında ortaara bir mertebe haline geldi. Bu durum, mümkünün Haktan kazandığı varlığın, özü gereği zorunlu varlık ile özü gereği mümkün arasında ara bir şey olmasına benzer. Mümkün, özü gereği yokluktur, çünkü yokluk, kazanılamaz. Çünkü yokluğun kazanılacağı kimse yoktur. Varlığı zorunlu olan ise, özü gereği varlık sahibidir. Böylece bir tür ara durum -ki o kulun varlığıdır- rükû haline benzer olarak ortaya çıktı. Dolayısıyla bu kazanılmış varlığın mümkünün kendisi olduğu denilemediği gibi mümkünden başka ya da Hakkın aynısı ya da Haktan başkası da denilemez. Binaenaleyh kazanılmış bu varlığın iki yönü vardır ki, arif bunları bilir.

Arif, rükû halinde iki durumu ayıran bu ara hali düşünür. Söz konusu ara hal, Rabb ile kulu (Rabbi kuldan) ayıran akledilir bir anlamdır. Bunun yanı sıra, kulun Rabbinin niteliklerini kazanmasını, Rabbin de Rabbi olduğu şeyin -sıfatlarıyla değil, çünkü gerçekte onlar vasıftır- vasıflarıyla nitelenmesini sağlayan akledilir bir anlamdır. Sıfat yerine 'vasıf' dedik, çünkü sıfattan [zatın üzerine] ilave bir durum ve nitelenen üzerine fazladan bir varlık anlaşılabilir. Vasıf ise, özel bir bağıntı nedeniyle nitelenenin aynısıdır ve onun mevcut bir varlığı yoktur.

FASIL-VASIL

Rükûda Dua

Bilginler, rükûda Allah'ı övmenin caiz ya da -rükûyu namazın geçerlilik şartı sayana göre- vacip olduğu hususunda görüş birliğine varmıştı. Rükûda dua etmek hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, rükûda duayı mekruh sayarken bazı bilginler caiz görmüştür. Ben de bu görüşteyim. Bilginler, namazda dua etmek hakkında da görüş ayrılığına düşmüş, bazı bilginler Kur'an-ı Kerîm lafızlarından başka sözlerle dua etmeyi caiz görmemiş, bazı bilginler ise bunu caiz görmüştür.

Namazın anlamı 'dua' olduğuna göre duanın namazın bir parçası olması ve böylece bir bütünün, parçasının adıyla isimlendirilmesi mümkündür. Namazda duayı mekruh sayanların görüşü şöyle değerlendirilebilir: Ara durumun iki yönü vardır: Biri, Hakka, diğeri yaratıklara ve âleme bakar. Rükûdaki müşahedesi Hakka dönük olan kimse, duayı mekruh sayar, fakat haram saymaz. Bunun nedeni, rükûnun mümkünün bazen kendisiyle nitelendiği kaimlik özelliğini [kayyumluk, bilfiil varlık veya üstün olmak] temsil etmesidir. Allah [söz gelişi erkeklerin bu özellikle nitelenmesi bağlamında] şöyle buyurur: *'er-Ricalü kavvâmûne ale'n-nisa [Erkekler kadınlardan üstündür].*'[363] Rükûda yaratıklara bakan yönü tercih eden ise, dua etmeyi caiz görür. Sünnet böyle aktarılmıştır. Bu görüş, İmam Buhari'nin (r.a.) mezhebidir.

Namazda Kur'an lafızlarından başkasıyla duayı kabul etmeyenler için de aynı şey söylenebilir. Böyle bir insan, Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'de bir takım dualar belirlediğini görür. Bu duaları bırakıp insan sözlerine dönmek, nefsin yaratılışında bulunan ve Rabbine uymasını engelleyen 'emre karşı çıkma' özelliğinden kaynaklanır. Saygıya uyan ve geçerli olan, başka lafızları kullanmamaktır. Namazda Allah'a sadece kendi sözleriyle münacat ettiğimiz gibi bize indirdiği ve Kur'an-ı Kerîm veya Sünnette bize bildirdiği namazda söylenmesi gerekli ifadelerle Allah'a dua etmeliyiz. Her ne şekilde olursa olsun, namazda duayı serbestçe yapan kimse, Allah'tan başka kimse ve Allah'tan başka konuşan olmadığı duygusunun kalbine egemen olduğu insandır. Ne 'Allah kulunun di-

liyle 'Allah kendisini öveni duydu' der' ifadesindeki gibi fiiliyle ne başka bir şekilde Allah'tan başka konuşan yoktur.

FASIL-VASL

Namazda Teşehhüt

Bilginler, namazda teşehhüdün [ikinci veya son rekâtta oturmak] zorunlu olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler bunu zorunlu saymışken bazı bilginler zorunlu saymamıştır.

Teşehhüt, gerçekte huzura [Allah karşısında bulunma bilinci] ulaşmak demektir. Çünkü kelime, [görmek anlamındaki] şuhûd kelimesinin tefaul babıdır. Şuhud ise, huzur demektir. İnsana namazında huzur sahibi (bilinçli) olmak emredildi. Dolayısıyla teşehhüt, namazda gereklidir ve teşehhüde oturmak, uygun ve doğrudur. Hüküm verenin [akıl] aksine, 'şahit' [duyular] gördüğü hakkındaki bilgisiyle muhatap olduğuna göre, huzur ve huzura ulaşmak bir bilgi olmadıkça geçerli değildir. Dolayısıyla Hakka dair bilinci ve huzuru, O'nu bildiği kadardır. İnsan bundan daha fazlasıyla muhatap değildir.

İnsanların ilah hakkındaki görüşleri farklı farklıdır. Görüşler farklılaştığına göre, akıllı kişi Rabbi hakkında kendine özgü bir bilgi edindiğinde bu bilgi de teorik düşüncenin ortaya çıkardığı bu görüşlerden biri olmalıdır. Bunlar ise, farklı farklıdır. Öyleyse sağduyu sahibi, kendi teorik düşüncesinin olduğu kadar başkalarının düşüncesinin de Allah hakkında verdiği bilgiden yüz çevirerek peygamberlerin söylediği ve Kur'an-ı Kerîm'in dile getirdiğine dönen kimsedir. Buna inanır ve namazındaki hareket ve duruşlarında ona göre davranır. Peygamberin bildirdiğine uymak, kendi düşüncesiyle Allah karşısında kendi düşüncesiyle bulunmaktan daha uygundur.

Bazı insanlar, bu konuda bir takım hatalarla karşılaşabilir. Bu hatanın kaynağı şöyle düşünmektir: İnsan akıl vasıtasıyla Tanrı'nın varlığını, birliğini, peygamber göndermesinin imkânını ve yasalar koyduğunu saptamış olmalıdır. Bunlar olmadığı sürece, şeriat insanın katında sabit olmaz. [Bu doğru düşünceden hareket ederek] Namazda Hakkın karşı-

sında [teorik akılla elde ettiği] bu bilgiyle bulunmayı yeğler. Halbuki gerçek öyle değildir. Çünkü Hakkın varlığını, birliğini ve şeriatın imkânını ispat, getirdiği şeylerde peygamberi doğrulamada insanın düşüncesi doğru ve geçerli olsa bile, şunu da biliyoruz: Allah, tek başına akıldan hareket ettiğimizde kabul edemeyeceğimiz bir takım özelliklerle kendisini bizim için nitelemiştir.

Allah ve O'nun bilinmesi hakkında peygamberin getirdiği bu nitelikleri bazı ibadetlerin talep ettiğini gördük. Bu ibadetler, teorik aklın kanıtların tek başına sağladığı bilgiden o niteliklerle daha yakın ilişkidedir. Bu nedenle şu görüşe vardık: Teşehhüt ve namazda Hakk'ın karşısında ilahi bilgiyle durmak -ki bu bilgiyi Kur'an-ı Kerîm'de ve mütevatir Sünnette peygamber'den öğreniriz- aklın görüşleriyle Allah karşısında bulunmaktan daha doğrudur.

Bundan sonra, namazda teşehhüt hakkında yer alan ifadeleri ele alacağız. Onları da 'tevcih' ve okumada takip ettiğimiz yöntemle yorumlayacağız.

Otuz yedinci kısım sona erdi. Onu otuz sekizinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

TEŞEHHÜTLER

Teşehhütlerden biri, Hz. Ömer'in teşehhüdüdür: 'Et-tahiyyâtu lillahi, ez-zâkiyâtu lillahi, es-selamu aleyke, eyyuhe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtuhu, es-selâmu aleyna ve alâ 'ibadillahi's-salihin, eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden 'abduhu ve rasûluhu.'

'Selamlar ve temiz şeyler, Allah'a aittir. Ey peygamber! Allah'ın selamı, rahmeti, bereketleri senin üzerine olsun! Selam bize ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna tanıklık ederim.' Bir grup bunu benimsemiştir.

Abdullah b. Mesud'un teşehhüdü ise şöyledir: 'Ettahiyyâtu lillahi, ve's-selavâtü, ve't-tayyibâtu, es-selamu aleyke eyyuhe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtuhu, es-selamu aleyna ve alâ 'ibadillahi's-salihin, eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden 'abduhu ve rasûluhu. 'Selamlar, salâtlar ve iyi şeyler Allah'a aittir. Ey peygamber! Allah'ın selamı, rahmeti, bereketleri senin üzerine olsun. Selam, bize ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna tanıklık ederim.' İnsanların çoğu, rivayeti sahih olduğu için bunu benimsemiştir.

İbn Abbas'ın teşehhüdü ise şöyledir: 'Ettahiyyatül mübarekâtu, es-selavâtüt tayyibâtu lillahi, es-selamu aleyke eyyuhe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtuhu, es selamu aleyna ve alâ 'ibadillahi's-salihin

eşhedü en la ilahe illallah ve enne Muhammeden abduhu ve rasûluhu. 'Mübarek selamlar ve iyi salâtlar Allah'a aittir. Ey peygamber! Allah'ın selamı, rahmeti, bereketleri senin üzerine olsun. Selam, bize ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun (Bize ve salih kullarının üzerine selam olsun). Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna tanıklık ederim.' Bir grup da bunu kabul etmiştir. Bunların hepsi, Hz. Peygamberden aktarılmış sözlerdir.

Arif bu teşehhüdü yaparken ya ilahi bir isim nedeniyle kabz [daralma], heybet ve celal halinde bulunur veya ilahi bir isim nedeniyle ünsiyet, cemal ve bast [açılma] halindedir; ya da, namazda kendisine yüklediği ibadetler nedeniyle zatının karşısında murakabe ve huzur halindedir. Böylece, namazında nefsinin her bir gücünü gerektiği gibi kullanır. Bunun yanı sıra, bedeninin her bir organını kendisine uygun davranışla namazda kullanır. Bu davranış, Hakkın o organdan istediği ve her organı ve gücüne kıyasla namaz kılarken bulunması gereken duruştur. Böylece, ister heybet ister ünsiyet halinde bulunsun, organı [veya gücü kendi işinde] kullanır. Hallerin en yetkini budur. Böylece iş, üç makamla sınırlanmıştır: Celal makamı, cemal makamı ve kemal makamı.

Arif, kemal diliyle teşehhüt [tanıklık] eder ki, söz konusu olan salik için ilk teşehhüttür. Şöyle der: 'et-Tahiyyâtü lillâhi.' Bütün âlemler ve ilahi nispetler içinde selam veren ve verilen herkesin selamı Allah'a aittir. Başka bir ifadeyle bunlar, her şeyin hakikatini kendinde toplayan kuşatıcı Allah isminden doğar. Âlemdeki her selam (ve övgü), ilahi bir hakikatle ilgilidir. İnsan niyetiyle kalbini birleştirdiği gibi 'selamlar' sözüyle de bütün güçleriyle ilahi hakikatleri toplamış olmalıdır. Böyle yapmayıp selamında sadece kendisi için şeriat yapılmış ve özel şeriatı olması bakımından da kendisiyle sınırlandığı tek bir hakikati bulundurursa (kendi övgü anlayışıyla sınırlarsa), namazını yetkin bir şekilde kılmış sayılmaz. Sonra şöyle der: 'ez Zakiyyat lillâhi.' Selamlar, temiz şeyler, iyilikleri söyleyene ulaşan ilahi hakikatlerden meydana gelen şeyler Allah'a aittir. İlahi hakikatler, isimlerinin verdiği şeye göre onları var etmiştir.

Sonra şöyle der: 'Es-selamu aleyke, eyyuhe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekatühû (Selam senin üzerine olsun, ey Peygamber!

Ayrıca Allah'ın rahmeti ve bereketleri de)!' Burada belirlilik takısı, bütün cinsi içermek için değil, cins belirtmek için gelmiştir. Böylece peygambere verilen selam, tıpkı tahiyyat gibi, genellik ve kapsam bildirir. Başka bir ifadeyle her türlü selam, senin üzerine olsun. Bu durum, kulun mutlaklılığı ya da secdesindeki herhangi bir durumu tarafından Rabbini müşahededen 'peygamberde Hakkı müşahede'ye geçmesine izin verir. Kul bu bilinçle peygamberin yanına geldiğinde, karşısında bulunan peygambere hitap ederek, onun 'nebiliğini' dikkate alarak kendisine selam verir. Fakat ona resul olarak selam vermez. Çünkü peygamber hakkında nebilik daha genel ve daha şereflidir. Çünkü nebilik, peygamberin kendisine özgü şeylerle (özel vahiy) resul olmasını sağlayacak şekilde ümmetine bildirmek zorunda olduğu şeyleri içerir. Böylece selamlamada ifade genellendi ve huzurda Allah'ın peygamberine nasıl hitap edilmesi gerektiğini bildirmiştir. 'ey-yühe [ey]', uzaklık bildiren çağırma edatı olmaksızın zikredilmiştir. Bunun nedeni insanın namazda [peygambere] yakın olmasıdır. Bu nedenle, ikinci tekil şahıs zamiriyle peygambere hitap etmiştir.

Peygambere selamdan sonra, ihsan ve zorunluluk rahmetlerini içerdiği için, Allah'ın rahmetini eklemiş. Rahmeti ise, peygamberi bu makamda üzecek her şeyden uzak tutması yönünden Allah'a tamlama yapmıştır [Allah'ın rahmeti]. Ardından da, hüviyet zamirine izafe edilen bereketler zikredildi. Bereketler, artıştır. Hz. Peygamber'e *'Rabbim! Bilgimi artır'*[364] demesi emredildi. Namaz kılan, bu selamlamada Hz. Peygambere sanki şöyle der: 'Allah'ın selamı ve Allah'a dair senin bilginin artmasını gerektiren rahmeti üzerine olsun. Bu bilgi Allah katındaki en şerefli haldir.' Aynı şekildeki 'tahiyyat' ifadesiyle birlikte 'ez-zakiyat [zekât ve artışla ilişkili olarak temiz şeyler]' ifadesi yer aldı. Böylece [zakiyyat'ın kökü olan] zekât ve bereket arasında uyum sağlandı. Bu nedenle Allah, birbirine bağlı oldukları için, bereket ve artışı zekâta, yani sadakalara yerleştirdi. Sadaka, sahip olunan şeyi elden çıkarmaktır ki, o da zekât demektir. [Verilenle bereket arasındaki ilişkiye gelirsek] Varlık boşluk kabul etmez. Allah, bir boşluk olsa onu telafi eder ve sadaka veren insanın ellerini, keramet diyarında (ahiret) bilgi vb. duyulur sevaplar ve iyiliklerle doldurur. İnsanın yaptığı şeyin karşılığında verilen söz konusu iyiliklerin değeri takdir edilemez.

Namaz kılan insan şöyle der: 'Bize ve Allah'ın salih kullarına selam olsun!' Daha önce peygambere verdiği gibi, bütün türleri içermesi yönüyle kendisine ve hemcinslerine de selam verir. Allah şöyle buyurur: *'Evlere girerken kendinize selam veriniz.'*[365] Namazdaki bir hale girmek, büyük bir binadaki odalara girmeye benzer. *'Bu selam, Allah katından mübarek ve temiz bir selamdır.'*[366] [Selamın Allah katından olduğunu söylemekle] Allah, seni katından kendine bu mübarek selamı getiren bir elçi yaptı. Selamın mübarek [bereketli] olması, tertemiz iyilikleri fazlasıyla içermesinden kaynaklanır. Bunları 'tertemiz' diye niteledik, çünkü onlar tadarak elde edilmiş ve bu sayede namaz kılan kişi onları temiz bulmuştur. Söz konusu şeyler, aynı zamanda, Rahman'ın nefesinden yayılmaları bakımından güzel kokulu şeylerdir.

'Selam üzerimize olsun' derken namaz kılan çoğul zikredildi. Bu durum, selamını özel bir ibadetle sorumlu bütün parçalarına ulaştırmasına imkân verir. İnsan, Hakkın katından geldiği için bedeninin parçalarına selam verir, çünkü Hak, kendisiyle konuşmak için onu çağırdığında namaz kılan kendinden geçmiş, bu nedenle 'yasaklama' tekbiri getirmişti. Bu tekbir, davet eden Haktan başka bir şeye bakmaktan insanı alıkoymuştu. Bu nedenle insan, kendine çoğul zamiriyle [bütün parçalarını ifade ederek] selam verir.

[Meselenin başka bir yorumu şudur] Bu kul, kalp evine girer ve Allah Teala'nın bu konudaki ifadesini duymuş olsa bile [Yerim, göğüm beni sığdıramadı, mümin kulumun kalbi beni sığdırdı] Hakkı oraya yerleşmiş olmaktan tenzih eder. Çünkü Allah'ın celali ve şanı, zatıyla yaratıkları arasında herhangi bir ilişkinin olmamasını gerektirir. Kalbini Allah'tan başka her şeyden boşalmış görür. Hakka ise, selam verilmez. Çünkü O ['nun adı], es-Selam'dır. Sahabe, teşehhütte 'Allah'a selam olsun' dediklerinde, bunu söylemeleri yasaklanmış ve Hz. Peygamber 'Allah'a 'selam olsun' demeyin, çünkü Allah Selam'dır' demişti. [Başa dönersek] Kul kalp evine girip orada kimseyi görmeyince, Hakkı kalbi tarafından içerilmekten tenzih eder. Bu durumda, sadece yükümlü, âlemlerini [parçalarını] görebilir. Bu âlem ise, insanın kendisinden başkası değildir. Allah, kimsenin bulunmadığı bir eve girildiğinde, insanın kendisine selam vermesini emretmişti: *'Evlere girdiğinizde kendinize selam veriniz.'*[367] Kul, burada selam verirken Hakkın tercümanı haline gelir. Çünkü O, *'Allah katından bir selam olarak...'*[368] buyurdu. Aynı şey 'Allah

kendisini öveni duydu' ifadesinde yer alır. Kul, bu ifadeyi namazda şanı yüce ve 'isimleri mukaddes olan' Hakkın yerine söyler. Çünkü orada girme veya çıkma fiilinin kendisi adına meydana geleceği hiç kimse yoktur. Bu nedenle selam, kuldandır ve yine kula dönüktür. Bu durum selamın özel bir tecelli olduğunu gösterir ki, böyle olması zorunludur. Namazda bu makamın ehli olmak istersen, bunları anla!

Namaz kılan, lafzını açıkça zikretmeksizin selamı 'Allah'ın salih kullarına' verir. Selam göklerde ve yerde Allah'ın bütün salih kullarına ulaşsın diye, 'salih' kapsamlılık bildiren belirlilik takısıyla geldi. Namaz kılan, 'salihler' derken aklına dilde bilinenleri getirmez. Herkes salihtir (iyi). Çünkü Allah *'her şey O'nun övgüsünü tesbih eder'*[369] buyurur. Öyleyse Rabbini tenzih eden her şey salihtir. Bu, iman ve keşif bilgilerinden biridir. Böylece kişi, kendisine uygun ve yatkın yaratıldıkları işlerde kullanılan [bütün] 'salihleri' kasteder. Herkesin yatkın olduğu iş ise, tesbih etmekten başka bir şey değildir. Çünkü Allah, onların bu niteliğe sahip olduğunu bildirdi. Öyleyse bu ayet, kâfir ya da mümin herkesin organlarını kapsar. *'Fakat insanların çoğu bilmez.'*[370] Çünkü onlar duymaz ve görmez. Bu nedenle namaz kılan kişi, [salihlere selam verirken] 'selam' sözünü yinelememiş ve dikkat çekmek için bağlaç edatıyla yetinmiştir. Çünkü, zorunluluk yoluyla ya da zorunluluk olmaksızın selamı hak eden herkes bu selama dahildir. Böylece Allah, kullarına olan merhametinin gereği, selamı hak edenlerle etmeyenler ayrışmasın diye [ifadeyi] örttü. Allah *'örten ve merhamet edendir.'*[371]

Namaz kılan, kendisine verdiği selamı peygambere verdiği selama bağlamayıp onu müstakil cümle yaptı. Çünkü nebilik, yani yasa koyucu nebilik 'uyulma' özelliğinden farklı başka bir tavırdır. Kendisine verdiği selamı peygambere verdiği selama bağlasaydı, hiç kuşkusuz ortaklık bildiren bağlaç nedeniyle [Vav harfi, ve bağlacı], nebilik bakımından da kendisine selam vermiş olurdu. Halbuki nebilik kapısı, tıpkı risalet kapısı gibi, kapalıdır. Burada kastettiğim, yasa koyucu nebiliktir. Geride, kıyamet gününe kadar sürecek [peygambere] varislik kaldı. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Risalet ve nebilik kesilmiştir. Benden sonra ne resul ne de nebi vardır.' Bu ifadeyle, bizimle peygamberler arasında bu makamda hiçbir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Öte yandan Hz. Peygamber kesin olarak ilk peygamber iken, sonunculuğu ise kesin olmaksızın gerçekleşmiştir. Böylece peygamber, ikinci selamla aradaki bağlaç

ile Allah'ın salih kullarının içine girer. Çünkü Hz. Peygamber'in her bakımından salihlerin arasında bulunduğu kesindir. Öyleyse Peygamber, bizim layık olmadığımız bir mertebede bulunur. Bu nedenle, kendimize selam verirken peygambere verdiğimiz selama bağlamadan bağımsız cümle kurduk.

Hz. Peygamberin teşehhüdünde bizim söylediğimiz gibi kendisine 'es-Selamu aleyke eyyühe'n-nebiyyü' deyip demediğiyle ilgili bir rivayet bilmiyoruz. Bu lafzı mı söylüyordu? Yoksa Hz. İsa'nın '*doğduğum gün, öldüğüm gün, diriltileceğim gün bana selam olsun*'[372] ifadesindeki gibi başka bir lafzımı mı söylüyordu? Ya da, bunların hiç birini söylemeyip bizim söylediğimiz 'selam bize ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun' demekle mi yetiniyordu? Bilemiyoruz.

Hz. Peygamber, bize söylemeyi öğrettiği şeyi söylüyor idiyse, bunun iki yorumu vardır. Birincisi, peygambere selam verenin gerçekte Hak olmasıdır. Peygamber ise, O'nun tercümanı ve vekilidir. Benzer bir durum, 'Allah kendisini öveni duydu' ifadesinde geçmişti. İkinci yoruma göre Peygamber, peygamberlik makamından başka bir makamda bulunup yerleştiği makamdan peygamber olarak kendisine hitap etmiştir. Böylece bulunduğu makamın diliyle, yani kendisini orada hazır bulundurarak, tıpkı bir yabancı gibi şöyle der: 'Ey peygamber! Selam senin üzerine olsun.'

Sonra şöyle der: 'Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna tanıklık ederim.' Şehâdetin anlamı daha önce ilk teşehhütte açıklanmıştı. Buradaki birleme, genel olarak namaz amelinin, özelde ise namaz kılan her insanın tüm hallerinin gereği olan şeyin birlenmesidir. Çünkü namaz kılanların namazdaki halleri, hiç kuşkusuz, her bakımdan farklıdır. Bu farklılık hükümler yönünden olabileceği gibi makamlar ve zevkler yönünden de olabilir. Hükümler yönünden farklılık, sözgelimi Hanefî mezhebindeki bir insanın namazının bazı hükümlerde Maliki ve Şafiî mezhebindeki kişinin namazından farklılığıdır. Makamlar yönünden farklılık, sözgelimi, tevekkül edenin namazının zühd sahibinin namazından farklı olmasıdır. Zevkler bakımından farklılık, rıza makamındaki bir insanın namazının şükür makamındaki bir insanın namazından, sahv [ayıklık] halindeki bir insanın namazının tatmaya bağlı [bilgi edinme] yolunda sekr [sarhoş-

luk] halindeki bir insanın namazından farklı olmasıdır. Sahv ve rıza, [tatmayla elde edilen] zevk ilimlerindendir.

Namaz kılan, Allah'a kulluk ile peygamberlik hakkındaki tanıklığı birleme tanıklığına bağlamıştır. Bunun amacı, peygambere itaat edenin Allah'a itaat etmiş olduğunu bildirmektir. Çünkü Peygamber 'arzusundan konuşmaz' ve 'ona düşen sadece tebliğdir.' Tebliğ, [bir haberi] bildirenden bildirilene ulaştıranın durumudur. Bu atıf ve ortaklık, ilahi yakınlığa imkân verir. Bu yakınlık, Allah'a kulluğu içermesi nedeniyle [kulun ya da kölenin] efendiye yakınlık iken ve [o zamirinin temsil ettiği] hüviyete izafe edilen peygamberliğin [O'nun peygamberi ifadesi] zikredilmesi nedeniyle de peygamber gönderene olan yakınlıktır. Bu [zamirin işaret ettiği] hüviyet, peygamber gönderilenler için bilinmez olduğu gibi Cebrail'in Rabbinin katından peygamberliği kendisine getirmesi bakımından peygamber için de bilinmezdir. Öyleyse o, bizden peygamber gönderene dönük en yakın bağdır. Allah'ın peygamberi peygamberliği Cebrail'den kendi kendine değil, Rabbi sayesinde aldığı gibi arifler de âlemdeki şeylerin dilleri ve hareketleri sayesinde Rablerinden gelen şeyleri böyle alır. Başka bir ifadeyle onlar da nefislerinin aracılığıyla değil, Rableri vasıtasıyla alır. Çünkü kendisinde Rabbini gören kimse, hiç kuşkusuz ki, başkasında da O'nu görür. Nitekim Allah ehli tevekkül sahibi hakkında şöyle der: 'Kendisi hakkında tevekkül edebilen kimse, başkası hakkında da tevekkül edebilir.'

Burada 'kendi kendine değil, Rabbi sayesinde almıştır' dedik. Bir insan, Rabbinin emrini ve vahyini Rabbi olmaksızın kendi başına alsaydı, hiç kuşkusuz, bulunduğu yerde Cebrail'in nurlarının parıltılarından yanardı. Bakınız! Allah ilahi güçle kendisini desteklemesine rağmen Hz. Peygamber eşi Hatice'nin evine gelip korkarak ve titreyerek nasıl da 'Beni örtün, beni örtün, beni örtün' diyordu? Bunun nedeni, sesleri duyulacak şekilde eklemlerinin titremesi ve ruhsal nurun onun zatının bütün noktalarına yayılmış olmasıydı.

Namaz kılan kişi, bu atfı yaptığında tanıklığa Muhammed ismiyle başlar. Bunun nedeni, bu ismin bütün övgüleri içermiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle peygamber, bu övgüler sayesinde ortaklık bildiren edatla [Allah'a] atıf yapılmasını hak etmiştir. Sonra, 'Allah'ın kulu' demiş ve onu özel kulluğuyla zikretmiştir. Buradan, peygamberin Allah'tan başka

hiçbir şeye bağımlı olmadığı [mutlak hür] ve Allah'a kulluğunun ise, saf-halis olduğu anlaşılır. Hiçbir varlık, onun üzerinde bir etkiye sahip değildir. Sonra peygamberliği, bir yandan kulluğa atfederken başka bir yönden hüviyet zamirini kullanarak Allah'a atfetmiştir. Böylece peygamberin kullukta iki ayrıcalığı ortaya çıktı. Bunlar nebilik ve resullüktür. Burada nebiliği değil risaleti zikretmiştir. Çünkü nebilik, resul olmayı da içerir. Yalnız nebiliği zikretseydi, Hz. Peygambere resullüğün de tahsis edildiğini belirtmemiz gerekirdi. Bu nedenle, özel niteliklerini öğrenmemiz için, resullüğün de zikredilmesi gerekirdi. Bu sayede Hz. Peygamber ile, nebiyken resullük derecesine sahip olmayan Allah'ın kullarını ayırt edebiliriz. İşte kemal diliyle (en yetkin) teşehhüd budur.

Cemal diliyle teşehhüt (Allah'ın cemal özelliğinin göründüğü), daha önce zikrettiğimiz Abdullah b. Mesud'un teşehhüdüdür. Bu da, bazı özel ifadelerin dışında, zikrettiğimize benzer. Özel ifadeler ise, bu makam sahibinin 'es-salavat ve't-tayyibat' demesidir. Böylece, [Allah söz konusu olunca] rahmetle ilgili olduğu gibi [diğer varlıklarda ise] dua ve benzeri halleri genel anlamda içeren salavat [merhamet, dua] kelimesini zikretti. Bunların hepsi duadır. '*Allah ve melekleri size salât [merhamet ve istiğfar] eder.*'[373] Ardından 'tayyibat' niteleme tarzıyla salavat kelimesine atfedildi. Binaenaleyh bunlar (tayyibat), 'salavat' kelimesinin kendisine atfedildiği kimsenin [Hak] niteliğidir. Allah onlar vasıtasıyla herhangi bir kimseyi memnun eder.

Teşehhütte kulluk Allah'a değil, hüviyete izafe edilerek Hz. Peygamber'in başka bir ayrıcalığı belirtildi. Bu makam, Hz. Peygamber için kıymetli bir makamdır. Çünkü bu ifade, peygamberin Rabbine zatının hak ettiği özellikler yönünden baktığını bildirir. Söz konusu zat, bilgice kuşatılamaz. Daha doğru bir ifadeyle, olumlu niteliklerle kesinlikle bilinemez. Olumlu nitelik [bu yönüyle Allah hakkında] bir tanedir -iki değil-. Çünkü Allah'ın zatında [hiçbir şekilde bileşik olmadığı için] ayırıcı özellik (fasıl) söz konusu olamaz. Bu nedenle de, Allah ile yarattıkları arasında hiçbir ilişki yoktur. '*Benzeri olmayanın*'[374] bir şeye benzemesi ya da bir şeyin O'na benzemesi nasıl mümkün olabilir ki? Bu teşehhüt, ilk teşehhütten [kemal teşehhüdü] farklıdır. Birincide kulluk hüviyete değil, Allah'a izafe edilmişti [O'nun kulu yerine, Allah'ın kulu]. Birinci teşehhüt, Allah'a mümkünün talep ettiği ve Hakka yaraşır

yönden bakmaktı ve o, İbn Mesud'un [cemal diliyle yapılan] teşehhüdünden aşağıdadır.

Bir de cel·l diliyle teşehhüt vardır. Celal diliyle teşehhüt, ilk iki teşehhüdün içeriğine 'tahiyyat' kelimesini 'mübarek' kelimesiyle nitelemenin eklenmesinden ibarettir. Anlamı, beraberinde bereketlerin bulunduğu 'tahiyyat [selamlar]' demektir. 'Zakiyat' ise düşürülmüştür. Nitekim İbn Mesud da onu düşürmüştür. Çünkü o ikisi [ilk iki teşehhüdün sözlerini aktaran İbn Mesud ve İbn Abbas] artıştaki ortaklığı gözetmiş, Hz.Ömer ise, bereketle ortak olmasını sağlayan artış anlamını içermesinin yanı sıra, zekâtın [zekât, arınmışlık] içerdiği nezihliği ve arınmışlığı dikkate almıştır. Bu nedenle 'zakiyat' kelimesiyle yetinmiştir. Şekilci bilginlerin bir kısmı, teşehhütte 'zakiyat' kelimesinin bulunmasını reddetmiştir. Onlar, zevk ilimleri hakkında bilgisi olmayan ve Allah peygamberinin hitabının farklı bağlamlarını bilmeyenlerdir.

Bu 'celal' diliyle söylenen teşehhütte, 'tahiyat'ı nitelerken bağlaç harfi gelmemiş ve belirsiz olarak 'selam' zikredildi. Bu, İbn Abbas'ın teşehhüdüdür. Çünkü o, namaz kılan herkesin özel halini gözetmiştir. Çünkü Allah'ın isimleri, tıpkı mümkünler gibi, sonsuzdur ve her mümkünün bir niteliği ve özelliği vardır. Dolayısıyla, her mümkünün Allah'tan kendisine özgü bir ismi vardır. Bir mümkünün diğerlerinden farklılaşmasını sağlayan özellik, o isimden kendisine tahsis edilmiştir. Bu konu, Allah ehlinin bildiği en kıymetli bilgilerden biridir. Söz konusu bilgi Hz. Peygamberin 'Allah'ım! Kendini isimlendirdiğin ya da yaratıklarından birine öğrettiğin ya da gaybının ilminde kendine ayırdığın isimlerini bilmeyi senden istiyorum' hadisinde yer alır. Allah'ın sayısı belli isimleri, doksan dokuzdur. Bunları tam olarak belirleyen güvenilir bir rivayet gelmediği gibi Hz. Peygamber'in de 'onlar şunlardır' dediği de aktarılmamıştır.

İbn Abbas 'selam'ı belirsiz zikretmiştir, bunun yegâne gayesi, namaz kılan herkesin kendisine [tecelli özel niteliğini] veren isimden [bilgisini] alıp o isim yönünden Hakka münacat etmesidir. Söz konusu isim [gerçekte] bizim dilimizle Allah'ın peygamberine, bize ve Allah'ın iyi kullarına selam verendir. Bu teşehhüdün başka bir ayırıcı özelliği ise, şehâdet [tanıklık] lafzının tekrarlanmamasıdır. Bu nedenle şehâdeti bırakmış ve Hz. Peygamberin [Allah'ın] kulu ve peygamberi olduğuna

yeni bir şehadet zikrederek tanıklık etmemiştir. Bunun yerine, tevhit hakkındaki tanıklığı yeni bir tanıklığı geçersiz yapmış, içerdiği ortaklık gücü nedeniyle 've' bağlacıyla yetinmiştir. Bu durum, '*Allah kendisinden başka ilah olmadığına tanıklık eder ve melekler ile ilim sahipleri de*'[375] ayetine benzer. Burada Allah, tanıklık fiilini yeniden zikretmeyerek melekleri ve bilgi sahiplerini şereflendirmiştir. Bununla birlikte 'O'ndan başka ilah yoktur' ifadesiyle söz konusu kimselerin tanıklığını kendi tanıklığından ayırmıştır. Namaz kılan ise, resullük kendisini içerdiği için, kulluk lafzını düşürdü.

FASIL-VASIL

Teşehhütte Peygambere Salât ü Selam Getirmek

Bilginler, teşehhütte peygambere salât getirmek hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, farz olduğunu söylemiştir ki, ben de o görüşteyim. Bazı bilginler ise, farz olmadığını söylemiştir. Teşehhütte emredilen ve dört şeyden Allah'a sığınmayı içeren ifadenin gerekliliği hakkında da görüş ayrılığına düşülmüştür. Bunlar, namaz kılanın 'kabir azabından, cehennem azabından, Deccal fitnesinden, ölülerin ve dirilerin fitnesinden' Allah'a sığınmasıdır. Bazı bilginler, bunu farz kabul ederken bazıları farz olabileceğini reddetmiştir. Ben farz olduğu görüşündeyim. Şeriat onlardan sığınmayı emretmeseydi bile, hiç kuşkusuz, Allah'ın peygamberine uymak daha doğru olurdu. Çünkü bu durumda sığınmak, '*Allah'ın peygamberinde sizin için güzel örnek vardır*'[376] ayetinde geçtiği üzere peygamber onu yaptığı için gerekli olurdu. Hz. Peygamber de, 'benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılın' buyurdu. Hele bir de ümmetine yapmayı emrettiği bir iş fiiline eklendiğinde durum nasıl olur?

Namazda ve başka durumlarda peygambere salât ü selam getirmek, namaz kılan kulun Hz. Muhammed'e gıyabında dua etmesi demektir. Güvenilir bir rivayette 'Gıyabında kardeşine dua eden kimseye bir melek 'bir katı da sana' diye dua eder' buyrulur. Başka bir rivayette ise 'sana da iki katı!' denilir. Allah'ın peygamberi gıyabında dua etmeyi emrettiği gibi Allah da '*Ey iman edenler! Peygambere salât ve selam getirin*'[377]

ayetinde bunu emretmiştir. Bu emrin hedefi, meleğin duası nedeniyle ümmeti içinden peygambere dua edenlere bu iyiliğin dönmesini sağlamaktır. Allah *'ona selam verin'*[378] ayetiyle peygambere selam vermeyi emretmiş, mastarı zikrederek [teslîmâ] emri pekiştirmiştir. Bununla teşehhütte zikredilen selam kastedilebileceği gibi salât'tan sonraki selamın kastedilmesi de mümkündür. Bu yoruma göre, salât getirdikten sonra peygambere selam vermek emredildi. Namazda peygambere salât ve selam getirmeyi zorunlu görenler, bu yoruma dayanır.

[Dört sıkıntıdan Allah'a sığınmayla ilgili kısma gelirsek] 'Kabir azabından sığınmak' zikredildi, çünkü kabir, ahiretin ilk durağıdır. Namaz kılan kişi, teşehhüt esnasında, kabrine koyduğu ilk adımında Rabbinin azabının kendisini karşılamasını ister. 'Cehennem azabından sığınmak' ise, uzaklıktan sığınmak demektir. Çünkü cehennem, derin kuyu demektir. Namaz kılan, yakınlık halinde olduğu gibi aynı zamanda bu yakınlık halinden ayrılmaya da yakındır. [Böyle dua ederek] Namaz kılan kişi, bu yakınlık halinden ayrılıp Allah'tan uzaklaştıran başka bir hale düşmekten Allah'a sığınır ve onun yerine Allah'a yaklaştıran başka bir hal ister.

'Deccal fitnesinden sığınmak' ise, Deccal'in ilahlik iddiasını kanıtlamak ve insanı şaşırtmak için adeti aşan bir takım durumları göstermesinden kaynaklanır. Bunlara örnek olarak ölüleri diriltmek gibi rivayetlerde yer alan bir takım fiilleri verebiliriz. Deccal, bunları iddiasının doğruluğuna kanıt yapar. Bu konu oldukça problemlidir. Çünkü Deccal'in olağan üstü olayları göstermesi, kelamcıların peygamberlik bilgisi hakkındaki kabullerini zedeler. Böylece bu fitne sayesinde onların ortaya koyduğu kanıtlar geçersizleşir. Kulların mutluluğunu sağlayan kanıta zarar veren bir fitneden daha büyük bir fitne olabilir mi? Allah, bizi keşif ve vücûd ehlinden eylesin! Bizim için iki tarafı, akledilir ve görülen yönleri birleştirsin!

'Ölümün ve yaşamın fitnesi' zikredildi. Dirilerin fitnesi, Deccal fitnesi ile insanı mutluğunun bulunduğu dininden kuşkuya düşüren her şeydir. Ölüm fitnesinin bir kısmı, can çekişme halinde meydana gelir. Örnek olarak, kişiye daha önce ölmüş ataları, akrabaları ve kardeşlerinin biçiminde gelip 'Yahudi ya da Hıristiyan ya da Mecusi ya da Muattıl olarak öl' diyen şeytanları görmeyi verebiliriz. Böylece şeytanlar, kişi ile

İslâm arasına girerler. Ölüm fitnesinin başka bir yönü ise, kabirdeki sual esnasında meydana gelir. Bu fitne ise, meleğin 'bu adam hakkında ne dersin?' deyip peygamberi gösterdiğinde gerçekleşir.

Ölü, meleğin peygambere saygılı davranmadığını görür. Meleğin bu davranışı, dürüst iman sahibi müminin kâfir ve kuşkucudan ayrışmasını sağlayan bir sınamadır. Mümin 'o Allah'ın peygamberi Muhammed'dir, bize kanıt ve hidayetle elçi olarak geldi, biz de kendisine inandık ve onu doğruladık' der. Münafık ve kuşkucu -ki kuşkucu, peygamberin Allah katından gelen bir elçi olduğunda kuşku duyar ve onu ruhsal güçlerden biri sayar- meleğin 'bu adam hakkında ne dersin' deyip 'Allah'ın peygamberi hakkında ne dersin?' demediği için peygambere saygı göstermediğini görür. Bunun üzerine kuşkucu şöyle der: 'Bu adamın peygamberliğinde iddia ettiği derecesi olsaydı, melek ona bu şekilde işaret etmezdi.' Ardından, 'Bilemiyorum, insanların bir şey dediklerini duymuştum, ben de onların söylediğini söyledim' der. Bundan dolayı ise, hiç tahayyül etmediği büyük bir bedbahtlık yaşar. Ölüm ve kabrin fitnesi budur, bunu bilmelisin!

Teşehhüt konusu, yaklaşık olarak ve özetle tamamlandı.

FASIL-VASIL

Namazda Selam Vermek

Bilginler, namazdan [sonra] selam vermenin gerekliliği hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler vacip olduğunu söylemiştir ki, bende bu görüşteyim. Bazı bilginler ise, namazdan sonraki selamın vacip olmadığını iddia etmiştir. Vacip olduğunu kabul edenler, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, cemaatle ya da yalnız kılındığında bir selamın vacip olduğunu kabul etmiş, bazı bilginler iki, bazı bilginler imamın tek, cemaatin iki selam vermesini vacip saymıştır. Bu görüş sahibinin şöyle dediği aktarılır: 'Cemaat üç kez selam verir: Birincisi namazı bozmak, ikincisi imama, üçüncüsü ise sağında bulunan kimseyedir.'

Burada [selam sayısını] sınırlama ve engelleme itibariyle esas alınacak bir nas yoksa, teorik düşünce üç selama dördüncü bir selam eklemeyi gerektirir. Bu dördüncü selam, solunda biri varsa cemaat için gereklidir. İmamın ise, iki ya da üç selam vermesi gerekir. Birincisi namazı bozmak, diğer ikisi ise sağında ve solunda bulunan insanlar içindir. Solunda kimse yoksa, iki selam verir. Birincisini namazı bozmak için, ikincisini ise, sağındaki insana verir. Hz. Peygamber, rivayete göre, iki kez selam verirdi. Hadiste, namazdan çıkmanın selam vermeyle olabileceğini belirten bir ifade yoktur.

Bilmelisin ki: Namaz kılanın selam vermesi, namazda Rabbiyle karşılıklı konuşup Allah'tan başka her varlıktan ve yanındakilerden habersiz kalması durumunda geçerli olabilir. Namazdan çıkıp o halden, varlıkları ve cemaati görme haline geçmek isteyince, onlara selam verir. Bu selam, namaz esnasında kendilerinden uzaklaştığı için, yanlarına dönen kimsenin verdiği selamdır. Namaz kılan kişi, namazında varlıklar ve -cemaatle kılıyorsa- cemaatle olmayı sürdürmüşse, bu haldeki bir insan nasıl selam verebilir ki? Çünkü onlardan ayrılmış değildir ki! Böyle bir insan, namazda selam vermesiyle Allah'ın katında olduğu izlenimini vermekten utanmaz mı?

Arifin namazdaki selamı ise, bir halden başka bir hale intikal etmesi ve geçmesinden kaynaklanır. Bu nedenle iki selam verir: Birincisi ayrıldığı, ikincisi geldiği kimseye dönüktür. Ancak namaz kılarken Allah katında olduğu için yanına gittiği kimseye selam vermez. Çünkü Allah es-Selam'dır. Dolayısıyla O'na selam verilmez.

FASIL-VASIL

Başını Rükûdan Kaldıran Ne Der

En yetkin duaları içeren [ifadeyi söyleyen] arif, başını rükûdan kaldırdığında Rabbinin yerine ve O'ndan aktararak 'Allah kendisini öveni duydu' der. Bu ifade, Rabbinin ifadesidir. Ardından susar. Sonra kendisine dönerek şöyle der: 'Allah'ım! Rabbimiz, övgü sana aittir.' Böyle demesinin nedeni, Hz. Peygamber'den gelen sahih bir hadiste şöyle

denmiş olmasıdır: 'İmam, 'Allah kendisini öveni duydu' dediğinde, siz de 'Allah'ım, Rabbimiz! Övgü sana aittir' deyiniz. Çünkü Allah, kulunun diliyle 'Allah kendisini öveni duymuştur' demiştir.' Bu nedenle yalnız namaz kılan insanın rükûda söylediği 'Allah kendisini öveni duymuştur' ifadesiyle 'Allah'ım, Rabbimiz, övgü sana aittir' ifadesini ayıracak şekilde belli bir süre durması müstehaptır. İfadenin tamamı şöyledir: 'Gökleri, yeri ve bunların arasını ve dilediğin her şeyi dolduran övgü sana aittir. Sen övgü ve yüceltmeye layıksın. Kulun söylediği doğrudur. Hepimiz de senin kulunuz. Verdiğini engelleyecek, mahrum bıraktığına ise verecek yoktur. [Bir şey verip vermemek konusunda] Çalışan kimsenin gayreti senin karşında faydasızdır.'

Namaz kılan yalnız kılıyorsa veya cemaat (imama uyan) ise, rükûdayken üç kere 'Yüce Rabbimi tenzih ederim' der. İmamlık yapıyorsa, arkasındakilerin kendisine yetişmesi için beş kez söyler. Bunun ardından ise şöyle der: 'Allah'ım! Senin için rükû ettim, sana inandım ve sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, kemiklerim ve sinirlerim sana boyun eğer.' Daha önce, rükû ettiğinde kulun ayakta olmak ile secde arasında ara bir durumda bulunduğunu belirtmiştim. Arif ise, daha önce belirttiğimiz gibi Rabbini tesbih ettikten sonra şöyle der:

'Allah'ım! Senin için rükû ettim.' Senin izzetin ve büyüklükteki yüceliğin nedeniyle, seni yüceltmek için sana boyun eğdim. Şöyle devam eder: 'Ve sadece sana yaraşan kaim kılma [başkasını var etme, bilfiil varlık verme] özelliğin nedeniyle [boyun eğdim]. Çünkü senin önünde ayakta durduğumda, sırf '*Allah için ayağa kalkın*'[379] dediğin emrine bağlanmak için ayakta durdum. Bu nedenle ayağa kalktım. Ayaktayken belki aklıma 'kendim için' ayağa kalktım şeklindeki bir düşünce gelir diye, rükûya vardım. Önünde rükû ederek, senin için rükû ettiğimi ve sana inandığımı itiraf ederim.' Bunun anlamı şudur: Kendi gücüm ve kuvvetim sayesinde değil, sen sebep olduğun için, yani senin yardımınla tasdik ettim. Senden başka kimse, güç ve kuvvet sahibi değildir. Çünkü iman mahalli kalpler, senin elindedir. 'Sana teslim oldum.' Boyun eğmemin nedeni, sensin. Sen olmasaydın, senin karşında ibadetlerimde halden hale girmezdim. Çünkü, söz ve davranış olarak bu ibadeti peygamberinin diliyle bize farz kılan sensin. O da, bu emir üzerine namaz kıldı ve bunu zikretti. Sonra bize emredip şöyle dedi: 'Benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılın.' Sen ise, '*Peygamber, arzu-*

sundan konuşmaz'[380] buyurdun. Böylece peygamberin bize emretmek zorunda olduğunu anladık. Gerçekte ise, emir ona değil, sana aittir. Çünkü sen '*Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiştir*'[381] buyurdun.

Sora şöyle der: Kendi sözünle seninle konuşurken bana söylettirdiğin sözde 'kulağım sana boyun eğdi.' Sonra bağlaçla 'gözüm' der ve onu da kulağa bağlar. Burada söz konusu olan sadece huşudur [korkuyla boğun eğmek]. Namaz kılan, adeta şöyle der: Gözüm, utanarak senin karşında eğilir. Senin önünde rükû ederken beni gördüğünü biliyorum. Çünkü, sen benim kıblemdesin. Nitekim peygamberin bunu bana böyle bildirdi. Bu nedenle, namazımda 'sanki -seni kendinle, Rabbim!- görüyormuş gibi' görülür yapmamı emretti. Aklımdan seni gördüğümü tahayyül etsem bile, senin beni gördüğünü inkar edemem. Öyleyse, utanmamın yegâne sebebi, seni görmem değil, senin beni gördüğünü bilmemdir. Çünkü 'göklerde ve yerde hiçbir şey senin bilginden gizli kalmaz.' Ey gözlerin göremediği 'gözleri gören!'

Arif şöyle ekler: 'Özüm (beyin), kemiklerim ve sinirlerim de [senin karşında boyun eğer].' Çünkü sen, bütün bu zikrettiklerime varlığımın ayakta durmasını ve bedenimin direncini sağlayan bir güç yerleştirdin. Nefsim, bu yükümlü bedenin varlığını sürdürmesi için gerekli bu güçlerle kendisine emrettiğin şeyi elde eder. Nefse emrettiğin ise, seni bilmektir. Senin karşında boyun eğen özüm, sinirlerim ve kemiklerim seni bilmeye sebep oldukları için bunu algıladıklarında kendini beğenme ve böbürlenme duygusuna kapılabilirler. Bu nedenle, her birinin güç ve sebeplilikte kudret sahibi olmaktan soyutlanıp sana boyun eğmeleri zorunludur. Çünkü bilgilerimi kazanmam için varlığımın ayakta durmasını sağlayan ve sürdüren [o güçler değil] sensin!

Arif rükûdan başını kaldırdığında, Rabbinin yerine ve Rabbinin sözünü kendisine duyurarak şöyle der: 'Allah kendisini öveni duydu.' Duyulan şey, kulun rükûda 'Yüce Rabbimi tenzih ederim!' demesidir. Bunun yanı sıra Allah, namazın başından itibaren kulun yaptığı bütün övgü ve metihleri işitmiştir. Sonra, Rabbiyle olduğu hakkındaki bilinciyle, Rabbiyle Rabbine döner. Bunun anlamı, güç ve kuvvetinde Rabbinin kendisini desteklemesidir. Şöyle der: 'Allah'ım, Rabbimiz!' Burada, nida edatını [ey] düşürür. Çünkü namaz kılan, yakınlık halindedir. Nida ise, uzaklığa imkân verir ve [çağıran] çağrılan [ikiliğini] sürdürür. Bu ise, Rabbine yönelik cevabında kendisinin [fark halinde] varlığını

sürdürmesinden kaynaklanır. Şöyle der: 'Övgü sana aittir.' Özü gereği tam övgü, sana ait olduğu gibi senden [senin gücünle] meydana gelir. Senden başka öven ve övülen olmadığı gibi âlemde bütün öven ve övülenlerin sonuçları da sana döner. 'Gökler, yer ve bu ikisinin arası ile dilediğin yerleri dolduracak kadar' ifadesinin anlamı budur.

Arif şöyle der: Yüksek ve aşağı âlemde [gökler ve yer], bu ikisinin arasında ve imkân âleminde bulunup var ettiğin ya da yoklukta 'sabit hakikat' olarak bıraktığın varlık ve belirlenim olarak bilinen her parça, hakikati, biricikliği ve az ya da çok başkasıyla ortaklığı (cem') yönünden sana ait bir övgüye sahiptir. Ben, her şeyin ve öven herkesin diliyle, sana ve başkasına ait övgüyle seni överim. Bu diller ile Allah'ı öven kişi, dilediği bütün ilahi tecellileri ve bileşik yapısı ve doğası nedeniyle de duyulur ücretleri elde eder. Çünkü o, Allah'ı diliyle ve kalbiyle, zâhirî ve bâtınî olarak övmüştür.

'Kulun söylediği en doğru söz şudur.' Pek çok benzeri olan benim gibi bir kulun -ki hepimiz kuluz- senin gibi bir efendiye -ki benzerin yoktur- söyleyeceği şey şunu gerektirir. Ben, benzerlerimin -ki onlar var olanı ve olmayanıyla bütün mümkünlerdir- vekiliyim. Onların bir kısmı, kendi bilgisinde bir bilinçle seninle konuşurken bir kısmı farkında olmaksızın kendiliğiyle konuşur. Ben seni överken onların hepsinin vekiliyim. Çünkü ben, bana ihsan ettiğin bilgiyle seni biliyorum. Onlar ise, senin şanına yaraşan şeyi bilmezler. 'Senin verdiğini engelleyen yoktur.' Kast edilen, özel bir tecelliyi ve özel bilgileri kabul edecek istidattır. 'Vermediğini ise verecek yoktur.' Genel bir istidat vermediğinde ise, senin vermediğini verebilecek herhangi bir efendi yoktur. 'Çalışan kimsenin gayreti, senin karşında yarar sağlamaz.' Başka bir ifadeyle bir hükümdar gibi makamı, imkânı, malı ve -gerçekte değilse de kendi bilgisine göre- başkasına etkisi olduğunu düşünen hiç kimseye bu durumu, perde ortadan kalktığında kıyamet günü bir yarar sağlamaz.

FASIL-VASIL

Namazda Secdeler

Kul secde edip daha önce belirttiğimiz gibi 'en yüce Rabbini' tesbih ettikten sonra, secdesinde şöyle der: 'Allah'ım! Senin için secde et-

tim, sana inandım, sana teslim oldum, senin yarattığın yüzüm secde etti, gözüm ve kulağım parçalandı, 'Yaratanların en güzeli Allah münezzehtir'. Allah'ım! Kalbimde bir nur yarat, kulağımda bir nur yarat, gözümde bir nur yarat, sağımda bir nur yarat, solumda bir nur yarat, önümde bir nur yarat, arkamda bir nur yarat, üstümde bir nur yarat, altımda bir nur yarat ve benim için bir nur yarat! Beni nur yap.'

Arif şöyle der: 'Yüzüm secde etti.' Yani, hakikatim secde etti. Bir şeyin yüzü, o şeyin hakikatidir. 'Kendisini yaratana.' Yani, el-Müdebbir isminden onu takdir edip el-Kadir, el-Bari, el-Musavvir isimlerinden var edene secde etti. Kulağı da 'kün [ol]' ifadesini duyması ve önce söz alınması, ardından yükümlülük nedeniyle 'parçalandı.' Göz ise, görülenlerden [görünmeye] geçmek için algıladığı şeyler nedeniyle parçalandı. Bu durum, bu yaratılış ve benzeri şeyler hakkındadır. Nitekim Allah gökleri ve yeri yaratmış, ayrışsınlar diye dürülmüş iken onları parçalamıştır. Böylece yaratmanın gerçekleşebilmesi için etki eden ve edilen ortaya çıkar. '*Düşünen bir topluluk için*'[382] ayeti geçerli olsun diye hakikatleri ispat eden [bir ifade olarak], 'Yaratanların en güzeli olan Allah münezzehtir.'

Ardından, her organındaki nur ile 'göklerin ve yerin nuruna' dua eder. Allah o nuru 'kandillikteki lambaya' benzetti. Lamba orada duruluğu ifade eder ki, arzulardan uzak durmak demektir. Kendi teorik düşünceleriyle onun hakkında söz söyleyenlerin görüşleri, yağ ile tutuşan ve yakınlaşmayla aydınlatan -ki bu ağacın yardımıdır- bu lambaya ulaşamaz. Ağaç, 'ne doğulu ne batılı' olarak itidalde yardım edendir. Ağaç, genişlik bakımından doğuya sapıp bilgice ihata edilemeyeceği gibi batıya sapıp mertebesi de bilenir hale gelmez. 'Nur üstüne nurdur.' Başka bir ifadeyle, varlık üstüne varlık, muhtaç varlık üstüne dış varlıktır.

Secde eden kişi, bütün organlarına nuru yerleştirmesini Allah'tan ister. [Karanlığı] Ürküten ve kaçırtan şey, nurdur. Her organ, Allah'ın onda yarattığı güç nedeniyle bir iddia taşır. Allah, bu gücü o organda meydana getirmişken onu da bu güce sahip yaratmıştır. Allah'ın peygamberi bu durumu bildiği için, Allah'ın kendisine her iddia sahibinin iddiasının karanlığını yok edecek bir bilgi ve rehberlik vermesi için dua etti. Duanın konusu budur.

Secde edenin son söylediği şey ise, 'beni nur yap' ifadesidir. Burada 'sen yap' denilmektedir. Çünkü Allah, göklerin ve yerin nurudur. Allah,

kulu duyduğunda, gördüğünde, konuştuğunda, tuttuğunda ve yürüdüğünde 'Ben kulumun kulağı, gözü, ayağı, eli ve dili olurum' demişti. Bu kez kul, 'beni nur yap; bedeninin karanlıklarında ve nefis denizinde ve bâtınında beni gören herkes benimle doğru yolu bulsun' der. Allah peygambere Kur'an-ı Kerîm'i, bize ise Kur'an-ı Kerîm'i anlamayı verdi. Bu bağış, mertebelerin en yükseğinde bağışların en üstünüdür. Anlamı 'beni kendimden fani et, benim varlığım ol, böylece gözüm her şeyi seninle görsün, kulağım her duyulanı seninle duysun' demektir. Çünkü bir organdaki nur [nur sahibi olması], onun algılayabilmesidir. Duanın bütün bölümleri için aynı şey geçerlidir. Fakat [istenilen nur], nurlar arasında farklılığı sağlayacak bir nurdur. Bu nedenle her organda, nefsinde ve zatında nuru belirsiz olarak zikretti. Böylece solun nuru sağın nurundan, üstün nuru altın nurundan ayrıştığı gibi güç ve organların nuru da birbirinden ayrışır. 'Bundan sonra beni cem' ve vücûd [birlik ve varlık] mertebesine yerleştir. Orada hakikatin birliği nedeniyle nurlar birleşir.' Orada olmazsam, bunun nedeni beni nur yapmış olmandır. Orada olursam, bende bir nur yaratmış olmandan kaynaklanır. O nur ile dış varlığımın karanlıklarında doğru yolu bulurum.

FASIL-VASIL

İki Secde Arasında Okunacak Dua

Namaz kılan kişi, namazda iki secde arasında oturduğunda şöyle der: 'Allah'ım! Beni bağışla, bana merhamet et, beni rızıklandır, bana şifa ver, bana hidayet et, bana afiyet ver ve günahımı affet.' Arif, şöyle der: 'Beni ört ve benden dolayı ört. Beni itaatsizliklerden gizle ki, yerimi bilip bana yönelmesinler. Kendini de benden gizle! Çünkü sen, senin varlığın olsa bile, varlık ile nitelenen her şeyi tecellilerinin yakacağını söylemiştin. Varlık bir niteliği olmadığı halde varlık mümküne etki ettiği gibi varlığın mümküne nispet edilmesi de, yaratılmışlıkla sınırlansa bile, ona 'mevcut' demeyi sağlar.

Fakat ilahi mertebe, bu iddia sahibinin iddiası nedeniyle, kendi varlığı hakkında kıskançtır. Öyle bir iddia ortaya çıkmasaydı, ona musallat olunmazdı. Perdeler kalktığında ise, gözün algıladığı her şeyi tecellilerin

yakması kaçınılmazdır. Kastedilen, doğal âlemdir. Çünkü emir âlemi nurlardır, dolayısıyla yanmaz. Bilakis o âlem, en büyük nura katılır. Çünkü 'emir' âleminde [ruhlar] bir iddia yoktur. Doğal âlem ise yanar ve küle döner. Onu yokluğa katmamıştır. Böylece bu âlem, bir iddia sahibi olmayan kül olarak kalır. Bu nedenle, istidadı iddiaya yol açan hakikatin iddiası olmayan başka bir hakikate dönüştürülmesiyle sadece iddia yok edilmiştir.

'Bana merhamet et!' Kast edilen, zorunluluk rahmetini elde etmeyi sağlayacak amelleri yapmama imkân vermenle, ihsan rahmetinden sonra meydana gelebilecek olan zorunluluk rahmetiyle merhamet dilemektir. Böylece ben, rahmetinin kapsadığı 'her şey' olurum. Arif, zorunluluk rahmetinde ihsan rahmetini ister. Bu rahmeti elde etmek ise, özel rahmeti gerektiren iyi davranışları işlemeye muvaffak kılınmakla gerçekleşir. Böylece İblis ve cin, insanlardan olan yardımcılarının istediği bu rahmeti bizzat ihsan kaynağından almak ister. Bununla beraber arif, korunmuşluk ve emre itaatsizlikten ve mahrumiyeti gerektiren sapkınlıktan korunmuş ve sakınılmıştır.

Sonra, 'Beni rızıklandır' der. Yani, doğal cesedimin ve bedenimin canlı kalmasını sağlayan bedensel besinlerden rızıklandırdığın gibi kalbime hayat verecek arifin rızkıyla da rızıklandır.

Sonra şöyle der: 'Bana şifa ver (benim ezikliğimi telafi et ve onar).' Onarmak, kırılmaktan sonra olabilir. Kelime 'mehiz' ifadesinden gelir. Mehiz, onarımdan sonra kırılmış şey demektir. Söz konusu olan arifler in kırılmasıdır [kırıklığı]. Çünkü kul, esasta mümkün oluşu nedeniyle kırıktır. Onun onarımı, Allah'ın kendisini zorunluluğa ulaştırmasıyla gerçekleşir. Fakat bu zorunluluk, 'başkası nedeniyle' zorunluluktur. Allah, onu bu onarımla var ettiğinde kendisine ve Rabbine dair bilgisi onu kırar ve tekrar imkân haline döndürür. Onarımdan sonra 'kırılma' budur. Onarmak, ancak bir kırılmadan sonra olabilir. Bu nedenle onarmanın 'mahîz'in karşılığı olduğunu söyledik. Aynı şekilde, [onarmak diye karşıladığımız cebr'in başka bir yorumuyla] 'beni zorla' der. Başka bir ifadeyle, seçimimde zorunlulukta beni durdur. Çünkü kul, seçiminde zorunludur. '*Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz.*'[383] Allah şöyle der: 'Ben, benden dolayı kalpleri kırık olanlarla beraberim.'

Sonra şöyle der: 'Beni doğru yola ulaştır.' Sakınmamız gereken şeyi bana açıkla. Bana 'cevamiü'l-kelim'den [bütün hakikatleri kendinde toplayan Hz. Peygamber] verdiğin şeyleri kullarına açıklama imkânı ver ki, Peygamberine (sav.) varis olabileyim. Çünkü peygamber şöyle buyurdu: 'Benden önce hiçbir peygambere verilmeyen altı şey bana verildi.' Bu altı şeyi zikretti ve 'Bana cevamiül kelim (bütün hakikatleri toplama) özelliği verildi' dedi.

Sonra şöyle der: 'Bana afiyet ver.' Beni, beden hastalıklarından değil, kalp hastalıklarından -ki onlar kalplerin gayeleridir- kurtar. Sen bedenini hasta ettiğin kimseye çok yakınsın. Hz. Peygamber kutsi bir hadiste bize bildirdiğine göre, şöyle demişsin: 'Hasta oldum, beni ziyaret etmedin.' Buna karşı ben 'Sen âlemlerin Rabbi iken, nasıl hasta olursun' dedim. Hz. Peygamber senin bana şöyle karşılık verdiğini bildirdi: 'Falan kulum hastaydı, onu ziyaret etmedin. Onu ziyaret etseydin, beni yanı başında bulurdun.' Birinin yanındaki sen isen, o asla bedbaht olmaz. Sen, kulunu sadece onu ziyaret etmen ve yanında bulunman için hasta edersin. Seni bulmak isteyen kimse, hastaları ziyaret etmelidir. Sadece sana yaraşır bir şekilde seni tenzih ederim!

Sonra şöyle der: 'Beni bağışla!' Bana dönük iyiliklerini artır, bana dönük imtihanlarını azalt! Başka bir ifadeyle, azaltılması gerekenleri azalt, artırılması gerekenleri artır. Hatalarımı affetmen, bana ulaşıp kendileriyle nitelenmeyeyim diye beni onlardan gizlemenle gerçekleşir. Af, zıt anlamlar taşır. Bu bağlamda, çokluk ve azlık karşılığında kullanılabilir. Rabbim! Beni bağışla! Çünkü ben, zamansal bir varlık olduğum için, yönelmek istesem bile bana yapmayı emrettiğin şeye yönelmeye güç yetiremiyorum.

FASIL-VASIL

Namazda Kunut Duaları

Bilginler, namazda kunut duası hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginlere göre sabah namazında kunut okumak müstehap iken, bazı bilginler bunun sünnet olduğunu kabul etmiştir. Bazı bilgin-

ler ise, sabah namazında caiz olmadığını, onun yerinin vitir namazı olduğunu ileri sürmüştür. Bazı bilginler, her namazda kunut okunabileceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, kunutun sadece Ramazan'da, bazı bilginler ise Ramazanın ikinci yarısında, bazıları Ramazanın ilk yarısında okunabileceğini söylemiştir.

Kunut, namaz kılanın yaptığı bir duadır. Bazı bilginler, rükûdan önce, bazı bilginler ise rükûdan sonra okunması gerektiği kanaatindedir. İnsanların bir kısmı, kunut duasının sadece sıkıntı halinde okunabileceği kanaatindedir. Ben de bu görüşteyim ve bence kunut duası, müstehaptır.

Vitir kunutunun nasıl olması gerektiği hakkında özel bir dua rivayet edilirken sabah namazının kunutu hakkında özel bir dua aktarılmamıştır. Bu nedenle okumayı benimseyen kimse, kendi durumuna göre, dilediği şeyle dua etmelidir. Şu var ki insan, kunut duasında [başkasına] sövmek ve lanet etmekten sakınıp dünya ve ahiret iyiliği, Allah katında güzel sayılan şeylerle dua etmelidir. Hz. Peygamber'in vitir namazındaki kunutta şu duayı okuduğu sabittir: 'Allah'ım! Hidayet verdiğin kimsenin yoluna beni ulaştır ve beni afiyet verdiklerine kat. İşlerimi sen üstlen. Bana verdiğin şeyleri mübarek eyle, belirlediğin şeylerin kötülüğünden koru. Çünkü sen hüküm verirsin, sana karşı hüküm verilmez. Çünkü senin velisi olduğun kimse, hor ve zelil olmaz; hidayet ettiğin, sapmaz; sen mübarek ve münezzehsin.' Hz. Peygamber, kunut ve diğer bütün dualarımızda Allah'a nasıl dua edeceğimizi bizi böyle öğretmiştir.

Arif, bilinene göre, kendisiyle veya benzeriyle dua edeceğimiz şeye bakar. Bu bağlamda arif, Allah'tan kendisini 'hidayet ettiği kimselere' katmasını ister. Lafzın niteliğiyle sınırlı kalsa bile arif, gelecekte geçmiş kimseler içinde olmayı ister. Gelecek, ikisini birleştiren bir yön bulunmadıkça geçmişte olamaz. Arif bakar ve geçmiş ile geleceği birleştiren yönün yokluk olduğunu anlar. Çünkü varlık, ancak şimdiki an içindir ve Allah'a ait olabilir. Şimdiki anın varlığı, zatî varlıktır ve onda yokluk bulunamaz, sürekliliğe sahiptir. Arap dilinin uzmanları da onu böyle nitelemiş, fiillerin taksimi hakkında şöyle demişlerdir: 'Şimdiki zamanın fiili sürekli diye isimlendirilir.' Şimdiki zaman, hiçbir şekilde varlığın bulunmadığı yokluğun iki ucu arasında bulunan varlıktır. Bu iki uç,

geçmiş ve gelecek zamandır ki kulun kendisidir. Öyleyse kul, yokluk ile nitelenmiştir. Böylece zamanı geçmiş -ki geçmiş yokluktur- ve gelecek ile -ki o da yokluktur- sınırlamıştır. 'Beni ulaştır' ifadesi gelecek zamana, 'hidayet ettiğin kimselere' ifadesi geçmiş zamana aittir. Yoklukta ise, ayrım bulunmaz. Bu nedenle arife 'hidayet ettiğin kimselere beni kat' vb. demesi emredildi.

Gerçekleşen hidayet ise, şimdiki zamanın varlığıdır. Şimdiki zaman [an], gerçek bir zarftır. Bu nedenle 'içinde' anlamındaki 'fi' edatı gelmiş ve 'onların içine' demiştir. Yokluk ise, bir zarf değildir. Çünkü madum [yok], bir şey değildir. Yokluk ise, la-şeyden [şey olmayan] ibarettir. La-şey ise, başka bir şey için zarf olamaz. Öyleyse, 'hidayet ettiklerinin içine' ifadesine 'fi' edatının kattığı anlamdan şunu anlayabiliriz: Bana hidayet ve himaye elbisesi giydirip bana istediğim şeyi verdiğinde, bunlar sürekliliğe sahip şimdiki zamanda olsun! Dolayısıyla geçmiş ile nitelenip yokluğa katılmasınlar. Ya da, gelecek zamanla nitelenip varlıktan yoksun olmasınlar. Hak ise, fiillerinde zamanla nitelenmekten münezzehtir.

Yaratılmış kulun özelliği geçmişte yokluk olduğu gibi gelecekte de yoklukla nitelenir. Zatı bakımından varlıkla nitelendiği şimdiki anda ise, 'dır' özelliği kazanır. Yokluk kul için gerçek bir şey olup kendisinden ayrılması mümkün olmadığı gibi 'varlık' anlamındaki 'dır' da gerçek anlamda Hakka aittir. Hak, onun zıddıyla [yokluk] nitelenemez. (bel) Varlık O'nun aynıdır. Hakkın, fiili kendisinden soyutlayıp sebebe izafe etmesi, Hakkın varlığına etki etmez. Çünkü kulun yokluk olduğunu, yokluğa ise hiçbir şeyin nispet edilemeyeceğini kesin olarak öğrendik. Bu konuda şu mısraları söyledim:

Onlara söylenir ve kızarsın, peki niye?
Benim hakikatim nedir? Bana söyle: 'Ne diyorum?'

Onlara söyleniyorum, biliyorlar mı?
Ne söylediğimi onlara. Ne dediğini bana söyle!

Bir kul kesin olarak bilirse, bir şey dediğinde
Onun sözünde söyleyen benim

Onun gibisini kınar mıyım? Adalet benim niteliğimdir
Artık bana söyleyeceğini ve söyleyeceğimizi söyle!

Allah, Firavun'un diliyle *'Ben sizin en yüce Rabbinizim'*[384] der. Gerçekte ise, en yüce olan 'Allah'tır', çünkü Allah en yüce Rabbimizdir. Allah *'onu dünya ve ahiret için ibret yaptı. Bunda Allah'tan korkan kimse için ibret vardır.'*[385] Bundan ibret almak, bilgi sahibi için mümkündür. Çünkü Allah bilginleri korkma özelliğiyle nitelemiş ve *'Allah'tan, bilen kulları korkar'*[386] demişti. Bilgili insan, Allah'ın bildirdiği gibi, Firavun'un cezalandırılmasının nedenini anlar. Bu yükseklik, Firavun'un diliyle ortaya çıkan Allah'ın niteliğidir. Böylece bilgili insan, Firavun'un o sözü, namaz kılan insanın 'Allah kendisini öveni duydu' demesi gibi, Allah'ın yerine söylemediğini anlar. Bu sözü söylerken Firavun Allah'a vekil olmaktan habersiz kalınca nitelik, sahibini istemiş. Böylece söz Hakka dönmüş, Firavun ise gerçekte onu asla 'giymemiş' bir şekilde bu sözden soyutlanmış olarak kalmıştır. Çünkü Allah 'zorba-kibirli bütün insanların kalbini büyüklüğün giremeyeceği şekilde mühürlemiştir.' Çünkü büyüklük, sadece sınırlanmayan kimse için olabilir. Başka bir ifadeyle büyük, sınırlanmayacak kadar yüce olandır.

Bu durumdan habersiz olduğu için Firavun'un cezası, Allah'ın onu 'ilk ve sonun [dünya ve ahiret] nekal'i (ibretlik ceza, İbnü'l-Arabî'ye göre sınırlamak) olarak cezalandırmasıydı. Başka bir ifadeyle Allah, bu niteliğe sahip olmayacak şekilde sınırlanmasını Firavun'a öğretmişti. 'İlk', geçmiş zamana aittir. Bu ise *'ben sizin için, benden başka ilah tanımadım'*[387] ifadesidir. 'Son' gelecek zaman içindir ve *'Sizin en yüce Rabbiniz benim [geniş zaman]'*[388] ifadesidir. Bu ikisi, bize göre, Allah'ın Firavun'u ilkin içinde ilk ve sonda (şimdi ve gelecek zamanda, dünya ve ahirette) 'nekal' yapması demektir. Allah'ın kendisine bildirmesiyle Firavun, yaptığı mutlaklık (geçmişte ve gelecekte Rablık) iddiasına karşın 'sınırlılık' ile cezalandırıldığını anlamıştı. Sınırlılık, 'nekal' demektir. Çünkü nekal, sözlükte kayıt ve sınır demektir. Allah'ın nekal kelimesini kullandığını gördüğümüzde, zıddının Firavun'un olumsuzladığı mutlaklık olduğunu anladık.

Allah bir yerde 'bana dua edin' derken, başka bir yerde 'hükmü vermiş olduğunu', 'O'nun katında hükmün değişmeyeceğini', 'bilgisinin belirlediği şeyin gerçekleşeceğini', 'belirlenen şeyden sakınmanın umulamayacağını' bildirir. Bu konuda, belirtilen hususa güzel bir şekilde ima edilen iki mısra dile getirdim!

'Ey Allah'ım!' dediğimde, 'niçin dua ediyorsun?' der.
Dua etmezsem, bu kez 'niçin dua etmiyorsun?' der

Dilsiz olan, bütün hazları elde etmiştir.
Rahatlık ise, kulağı olmayan kimseye tahsis edilmiş

Bir kulun Kur'an-ı Kerîm'i okuduğunu ya da herhangi bir şey söylediğini ya da başkasıyla konuştuğunu ya da herhangi bir dille konuşan birini gördüğünü düşünelim. Bu vesileyle belirtmeliyiz ki, âlemde asla susma yoktur. Çünkü 'susma' yokluk, konuşma ise süreklidir. Çünkü konuşmanın yararı, maksatları dinleyenlere anlatmaktır ve [diller sussa bile] haller açıklayıcıdır ve bu da bir konuşmadır. Öyleyse her varlık mutlaka belirli bir halde bulunmalıdır. Hal ise, konuşmasının ta kendisidir. Çünkü bir şeyin hali, o şeye bakana o esnada içinde bulunduğu durumu açıklar. Dolayısıyla, hal dilinden daha açık bir dil yoktur. Hal karineleri ise, ibareler yoluyla gelen bilgileri ifade eder [sınırlar olması gerekir]. Bize göre ibareler de, haller arasındadır. Dilde söz ve kelam, sadece ibarelere ad oldu. Allah'ı bilen ariflere göre ise, bütün varlık 'Allah'ın tükenmeyen kelimeleridir.' [Bu ara açıklamadan sonra tekrar] Başa dönersek şöyle deriz: Kul bir söz işittiğinde veya kendisi bir şey söylediğinde bunu Allah adına mı söylüyor yoksa Allah mı kul adına konuşuyor, bunu ayırt eder. Kul bunu nitelik sayesinde ayırt eder. Çünkü nitelik, sahibini arar. Bir niteliği sadece ait olduğu kimse kabul edebilir. Söz, kula yaraşan bir nitelik içerdiğinde, Hak o nitelikle kendisini nitelese bile, sözün sahibi kuldur (lâ tenbeğî). Söz, Allah için uygun olabilecek bir nitelik içerdiğinde, kul kendisini onunla nitelese bile, sözün sahibi Allah'tır. İster sözle ister hal diliyle meydana gelsin, herkesin konuşmasını böyle değerlendiririz.

'Bunda korkan kimse için ibret vardır'[389] ayetinin anlamı budur. Burada kast edilen, bilgili kimsedir. 'Bunda' derken, hikâyede daha önce anlatılan kısma gönderme vardır. Daha önce anlatılan kısım ise, Firavun'un, *'Ben sizin en büyük Rabbinizim'*[390] deyip Allah'ın onu 'ilkin ve sonun nekali (sınırlananı) olarak cezalandırmasıdır. Başka bir ifadeyle bu iddia, bu cezalandırmayı gerektirmiş ve nitelik [büyüklük], sahibini -ki Allah'tır- istemiştir. Firavun da, bu nitelikten soyutlanmış bir halde kalakalmıştır. Dolayısıyla, onu cezalandırmadan koruyacak kimse olmadı.

Allah'ın kendisinden söz ederek 'Acıktım, beni doyurmadın' demesiyse, acıkıp doyurulmayan bir kul yerine söylenmiş bir sözdür [Allah kulun vekilidir]. Böylece nitelik sahibini aramıştır. Sahip ise, kuldur. Arifler, hakikatleri böyle anlar!

FASILLAR-VASILLAR

FASIL-VASIL

Namazda Elleri Kaldırmak

Bilginler, namazda elleri kaldırmanın hükmü, nerede kaldırılacağı ve gerekli olduğu yerde ne kadar kaldırılacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bu bağlamda bazı bilginler, namazda elleri kaldırmanın sünnet, bazıları farz olduğunu iddia etmiştir. Farz olduğunu söyleyenler, çeşitli kısımlara ayrılır. Bir kısmı, elleri kaldırmanın başlama [yasaklama veya ihram] tekbirinde vacip, bir kısmı başlama tekbirinde, rükûya giderken ve rükûdan kalkarken elleri kaldırmanın vacip olduğunu söylemiştir. Bazı bilginler ise, elleri kaldırmanın bu iki yerde ve secdede vacip olduğunu kabul etmiştir.

Namazda ellerin kaldırıldığı yerlere gelirsek, bazı bilginler sadece başlama tekbirinde ellerin kaldırılacağını söylemiş, bazıları ise ihram tekbirinde, rükûya giderken ve rükûdan kalkarken kaldırılacağını söylemiştir. Bazı bilginler ise, secdede ve secdeden kalkarken elleri kaldırmanın gerektiğini söylemiştir. Bu, Vâil b. Hucr'un ifadesidir. Bazı bilginler ise, ikinci rekâttan kalktığında elleri kaldırmak gerektiği görüşündedir. Bu da, Malik b. el-Huveyris'in Hz. Peygamber'den aktardığı hadistir. Benim görüşüme gelirsek, Hz. Peygamber'i salih bir rüyada gördüm. Bana, namazda ihram tekbirinde, rükûya giderken ve rükûdan kalkarken ellerimi kaldırmamı emretti.

Ellerin ne kadar kaldırılacağına gelirsek, bazı bilginler iki omuza kadar, bazıları iki kulağa, bazıları ise göğse kadar kaldırılması gerektiğini kabul etmiştir. Her görüş, karşı çıkanlara göre daha sağlam sayılan

bir hadise dayanır. Elleri iki kulağa kadar kaldırılmayı söyleyen hadis, göğse kadar kaldırmayı söyleyenden daha sağlamdır. Benim görüşüm ise, şudur: Bu hususta rivayet edilen hadisler, Hz. Peygamberin davranışının aktarılmasıdır, yoksa onun böyle yapmayı emrettiği rivayet edilmemiştir. Hz. Peygamber 'benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılınız' buyurdu. Namazın bir takım farz ve sünnetler içerdiği malumdur. Dolayısıyla, bu konudaki görüş birliğiyle çelişeceği için, bu hadisten namazın bütün fiillerinin farz olduğu sonucu çıkmaz. Bu nedenle namazı kılmalı ve farz veya sünnet olduğu tam olarak belirlenmeksizin Şari'nin bilgisine göre ellerimizi kaldırmalıyız. Ali b. Ebu Talib, niçin ihram tekbiri getirdiğini bilmeden peygamberin ihram tekbiriyle tekbir almış, Hz. Peygamber de onun davranışını onaylamış ve tepki göstermemiştir. Bu nedenle, şeriatın bu konudaki hükmüne göre biz de ellerimizi kaldırır ve onu bu hükme göre kabul ederiz.

Elleri kaldırmanın sınırına gelirsek, benim görüşüm, Peygamberin uygulamasının serbest bırakmayı gerektirdiğidir. Çünkü hadisler, fiilen farklı sınırların uygulandığını belirtir. İster farz ister sünnet olsun, namaz kılan kimse ne kadar kaldırırsa kaldırsın yeterlidir. En uygunu, elleri iki kulağa kadar kaldırmaktır. Fakat ellerin göğüs üzerine, omuzların paraleline [ya da] kulaklara kadar kaldırılması uygundur. Böylece üç durum bir arada olur. Ellerin kaldırılacağı yerler de şunlarla sınırlıdır: Başlama tekbiri, rükûya giderken, rükûdan kalkarken, secdeye giderken, secdeden kalkarken ve iki rekâttan kalkarken. Böyle yapmak, rivayette yer aldığı ve namazı geçersiz kılacağı zikredilmediği için, namaza zarar vermez. Dolayısıyla bu hükümle çelişen bir şey de aktarılmamıştır.

İbn Mesud ve Berra b. Âzib'den rivayet edilen hadisten anlaşılan, Hz. Peygamberin ihram tekbirinde ellerini sadece bir kere kaldırdığı ve buna ekleme yapmadığıydı. Hz. Peygamber, ellerini bir kez kaldırırdı ve 'ihram tekbirinde bunu ikilemezdi.' 'Buna ekleme yapmazdı' ifadesini namazın diğer kısımlarında ellerini bir daha kaldırmazdı şeklinde yorumlamak mümkündür. Fakat bu, açık bir nas değildir. Çünkü peygamberin rükûya giderken, kalkarken ve başka yerlerde ellerini kaldırdığıyla ilgili rivayetler vardır. Güvenilir-adil ravilerin ilavesi ise, makbuldür. Öyleyse en kabul edilebiliri, hakkında hadis bulunan bütün yerlerde ellerin kaldırılmasıdır.

Arifin bu konudaki değerlendirmesi şöyledir: Elleri kaldırmak, eldeki şeylerin düşmesine yol açar. Hak, namaz kılan kuluna şunu öğretir: 'Önümde durduğunda, hiçbir şeye sahip olmaksızın yoksul ve fakir olarak dur. Sahip olduğun her şeyi at ve elinde hiçbir şey olmasın. Her şeyi ardına at, çünkü ben senin kıblendeyim!' Bu nedenle namaz kılan kişi, sahip olduğu her şeyi attığının bilinmesi için, avuçları boş bir şekilde ayakta durarak kıbleye yönelir. Ellerini indirdiğinde ise, avuçlarının içi ardına bakarak geri döner. Orası ise, ellerindeki şeyi attığı yerdir.

Allah namazdaki her davranışının karşılığını her bir halinde insana verir. Kul verilene sahip olduğunda onu bırakır ve ellerini kaldırmakla sahip olduklarını bırakması gereken yerde bıraktığını Hakka bildirir. Böylece, elleri bomboş bir halde yoksul bir dilenci olarak ilahi ihsana yönelir. Allah, ona yine verir. O ise, bomboş bir halde ellerini tekrar kaldırır. Allah'ın peygamberinin elleri kaldırmayı emrettiği bütün yerlerde aynı yorum geçerlidir.

Namaz kılan kişi, ellerini güç ve kuvvetle ilişkili olarak da kaldırabilir. Çünkü eller, kuvvetin yeridir. Böylece, gücün kendisine değil Hakka ait olduğunu itiraf ederek, Allah'a kaldırır. Ellerini göğse kadar kaldıran kişi, Hakkın kıblesinde bulunduğunu dikkate almıştır. Kulaklarına kadar kaldıran ise, '*O, kullarının üzerinde egemendir*'[391] ayetinden, Hakkın onun üzerinde bulunduğunu dikkate almıştır. Elleri her indirme ve kaldırmada bu yorumu aklında tutar. Ellerini kaldırırken şöyle der: 'Her düşüklük ve yükseklikte güç ve kuvvet, bana değil sana aittir. Senden başka ilah yoktur.'

Otuz sekizinci kısım sona erdi. Onu otuz dokuzuncu kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] OTUZ DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL-VASIL

Rükû ve Rükûda İtidal

Bilginler, rükû ve rükûda itidal konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginlere göre bu vacip değilken bazı bilginlere göre vaciptir.

Bu konunun yorumu şudur: Allah karşısında saygı zâhirî ve bâtınî her durumda zorunludur. Kul, bazen imanın izzetinin, heybetinin ve büyüklüğünün -ki bunların nedeni müminin izzeti, büyüklüğü ve heybetidir- görünmesinin daha uygun olduğu makama yerleştirilebilir. Böyle bir durumda, hürmetle çelişen büyüklük ve ihtişam müminde görünür. Böyle bir yerde boğun eğmek ve eğilmek farz değildir. Bilakis, mertebenin gereği olan bir niteliği izhar etmek daha uygundur. Allah şöyle buyurur: '*Allah'ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Katı ve sert kalpli olsaydın, etrafından dağılırlardı.*'[392] Burası, zikredildiği gibi [yumuşaklıkla] davranmanın gerektiği bir yerdir.

Allah başka bir yerde şöyle buyurur: '*Ey peygamber! Kâfir ve münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran.*'[393] Bu da, müminin izzeti nedeniyle iman izzetinin gösterilmesi kapsamındadır. Hz. Peygamber'in iki ordunun birbirini gördüğü savaş esnasında şöyle buyurduğu rivayet edilir: 'Bu kılıcın hakkını kim verir?' Ebu Dücane kılıcı almış ve böbürlenerek safların arasına doğru yürümüş. Hz. Peygamber 'bu yürüyüş Allah ve peygamberinin bu yerin dışında sevmediği bir yürüyüştür.'

Mekânların kendine özgü hükümleri olduğunu öğrendiğinde, o hükümlerin gereğine göre davran ki hikmet sahibi olasın! Hz. Peygamber'in namazın farzlarını öğrettiği bir adama şöyle söylediği rivayet edilir: 'Tam olarak eğilinceye kadar rükû et, tam olarak ayakta duracağın şekilde ayakta dur.' Öyleyse rükûnun farz olduğuna inanmak zorunludur.

FASIL-VASIL

Namazda Nasıl Oturulur

Bazı bilginler, yere oturup sağ ayağı dikip sol ayağı eğmek gerektiği görüşündedir. Onlara göre kadın ve erkek, bu konuda eşittir. Başka bilginler ise, erkeğin sağ ayağını dikip solu üzerinde oturması görüşündedir. Başka bilginler ise, orta oturuşla son oturuşu ayırt etmiş orta oturuşta sağ ayağın dikilip sol üzerinde oturulacağı, son oturuşta ise kalçanın yere bitiştirilerek sağ ayağın dikilip sol ayağın yatırılacağını söylemişlerdir. Her görüşün hadiste bir dayanağı vardır. Bu oturuş tarzlarından hangisi yapılırsa uygundur.

Namazda oturuş konusunun yorumu şudur: Namazda kul efendinin önünde oturduğu için sadece efendisinin emrettiği şekilde oturması gerekir. Namaz kılana namazda oturmak emredildi. Allah'ın peygamberi şöyle buyurur: 'Ben bir kulum ve kulun [köle] oturduğu gibi otururum.' Namazdaki en güzel hal, efendinin önünde oturmaya en yakın olunan oturuş halidir. Bu durum, arifin halinin kulun kul olmak bakımından olması gereken hali ise böyledir.

Arif, Rabbini bilebilmek için kendi aslına bakmak konumundaysa, oturuşunda en uygunu, oturuşunun sonunda kaba etlerinin toprağa temas etmesidir ve bu zorunludur. Çünkü o, zatına bakmaya daha yakındır. Namazın ortasındaki oturuş ise böyle değildir. Hak, onu elde etmek istediği bilgiye bakmaya yönlendirdiği için bu oturuş geçicidir. Çünkü namaz kılan, burada durmaya davet edilmiştir. Bu da, üçüncü rekât ve rükû ve secdedeki tamlıktır.

Namaz hallerindeki bütün yer değiştirmeler, insana bu hallerde tecelli eden şeyi tam olarak öğrenmek üzere direnç gösterme hedefi taşır.

Çünkü kul rükû sayılabilecek şekilde hızlı hareket ettiğinde, sadece sabit kalacak kimsenin elde edebileceği büyük bir bilgiyi kaçırır. Bu nedenle namaz kılana 'mutmain' olmak emredildi. Çünkü beş yerin dışında acele, şeytandandır. Bu beş yer, ilgili yerlerde zikredilmiştir. Öyleyse içinde bulunduğun iyiliği tam ve hakkıyla yerine getirdikten sonra, iyiliklere koşmak emredilmiştir. Dolayısıyla itminan ile acele arasında çelişki yoktur.

FASIL-VASIL

Orta ve Son Oturuş

Bilginler, namazın orta ve son oturuşu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, orta oturuşu farz değil sünnet saymıştır. Bir grup ise, farz olduğunu iddia etmiştir. Namazın bütün fiilleri hakkında benim dayanağım, delil bunu göstermediği sürece, Hz. Peygamberin fiillerinin zorunluluk anlamında yorumlanamayacağıdır. Namazdaki son oturuş, orta oturuşun aksinedir. Çoğunluk, onun farz olduğunu kabul etmiş, bir grup ise farklı düşünerek farz olmadığını söylemiştir. Bazı bilginler ise, her iki oturuşu sünnet kabul etmiştir ki, en zayıf görüş budur. Geride, sadece vitir namazındaki oturuş kalır. Allah izin verirse, kendi bölümünde o da zikredilecektir.

Bu konuda bâtınî yorum şudur: Namazdaki orta oturuş, daha önce söylediğimiz gibi, ardından üçüncü rekâta kalkılan geçici bir durumdur. Geçici olan, farzın yerine geçemez. Bu nedenle, orta oturuşu unutan kimse sehiv secdesi [unutma secdesi] yapar ve bu sayede kaçırdığı herhangi bir farzı ondan ayırt eder. Orta oturuşa farz anlamında yorumlanması gerekli bir emir bitişmemiştir. Orta oturuş, namaz kılana münacatı esnasında ilişen 'berzah [ara bölge] tecellilerinden' biridir. Allah, başladığında kuluna selam vermek üzere onu davet etmiştir. Namaz kılan kişi, bulunduğu makamın kendisini 'selamlama' okumaya çağırdığını gördüğünde, son oturması zorunlu olduğu gibi -ki farzdır-, bunun için de oturması gerekti.

Buradaki görülür hikmet, şudur: Namazın aslı, çift olmayı gerektirir. Bu çiftlik, namazda zikredilen Allah ile kul arasındaki bölünmeden

kaynaklanır. Namazın en azı, vitir namazının dışında iki rekâttır. Vitir namazında ise özel bir durum vardır, yeri geldiğinde -Allah'ın izniyle- zikredeceğiz. Çift olmak iki rekâtın varlığıyla sabit olduğunda, Rabb kuldan farklılaşır ve maksat gerçekleşir. Öyleyse, sabah namazında, gece namazında ve yolculuk namazında ikişer ikişer [rekâtlar aralığıyla] oturmak şarttır. Ravinin namazların ilk farz kılınışında 'önce iki rekât farz kılındığı, sonra yerleşik namaza ilave yapılıp yolculuk namazının olduğu gibi bırakıldığı' şeklindeki ifadesi, bu esasa uygundur. Namazda bu çift olma durumuna üç veya dört [rekât] olma eklenmiştir. Bu durumda, iki şey birleştiğinde her birine 'iki şey' adının verilmesi mümkündür.

İnsanların bir kısmına göre, bu iki rekât tek bir şeydi. İlk iki rekâtın varlığıyla namazın kula nispet edilmesi gerçekleşmiş, namazın Rabbe nispeti ise -çünkü Allah kendisinin bize salât ettiğini bildirmiştir- kalmıştı. Dört rekâtlı namazda ikişer rekâtın bulunmasının nedeni de budur [Allah'a ve kula ayrı olarak namazın nispet edilmesi]. Namaz kılan kişi, farklılaşsınlar diye ilk ve son 'iki şeyi [rekât]' ayırt etmek isterse onları oturmayla ayırır. İşte namaz kılana ilişip onun oturmasını sağlayan durum budur. [İki rekâtı ayırt etmek için] Bu oturuşu ihmal ederse, secde eder ve kaçırdığı bir şartı yerine getirmesi gerektiği gibi onu yerine getirmez.

Akşam namazında iki rekâttan sonra oturmanın nedeni ise, bundan farklı başka bir durumdur. Bu oturuş, daha sonra iki rekât olmadığı için orta oturuş değildir. Öyleyse bu oturuş, üç rekâtın ikinci üçte birindeyken dört rekâtlı namazlarda yarısındadır. Akşam namazındaki bu oturuş şuna dikkat çeker: İki şey birleştiğinde, tek bir şey olurlar. Bu tek şey, akşam namazında üçüncü rekâtın kendisidir ve kul ile Rabb arasında bölünmüş 'iki [ayrı] rekât'ın anlam bakımından bir olduğuna işaret eder. Birinci anlam, her yönden [kendisinden sonra gelen] ikinciyi içerirken, ikincisi birinciyi bir açıdan içerirken bir açıdan içermez. Onu içerdiği yönden orta oturuştan sonra dört rekâtlı namazlarda iki rekât ortaya çıkar. Birinci rekât, sonu içermesi nedeniyle ilke, diğer rekât ise, birincinin anlamını içermesi nedeniyle sona aittir. Böylece, geride dengi olmayan tek yön, Allah'ın namazımıza eklemiş olduğu vitir [tek] olarak kalır. Vitir, ikincisi olmayan tek rekâttır ve [simgesel anlamıyla] zatı bakımından Hakkın bizden ayrıştığı yöndür.

Bu durumun marifetlerdeki görünümü şöyledir: Kul, özü gereği varlığı zorunlu olanı ister. Çünkü kul, mümkündür ve varlığını [yokluğa] tercih eden biri gereklidir. Kul, hiç kuşkusuz, varlığıyla Rabbi içerir. Bu nedenle, ikinciyi içerdiği için akşam namazının rekâtıyla yetinilir. Özü gereği zorunlunun varlığı, mümkünü içerecek bir yöne sahiptir. O da, O'nun ilah, kudretli, irade eden vb. olmasıdır. Akşam namazının rekâtı bu bakımdan ilahî olabilir. Hakkın mümkünün varlığını içermeyen kendisine dönük bir yönü daha vardır. O da, mutlak anlamda kendisine ait müstağniliktir. Bu yön, Hakka karşı ve zatı bakımından âlemin varlığını zorunlu kılmaz. Mümkünün istediği şey yönünden Hakka bakıldığında ise, [Hak ile âlem arasında] nispetler ortaya çıkar. Hak güç yetirendir, bu özellik, güç yetirilen şeyin var olmasını gerektirir. Allah irade edendir, bu nispet irade edilen şeyi talep eder. Farz kılınmış vitir namazıyla kast edilen şey, var olanları talep etmeyişi bakımdan Hakka ait yöndür. Zatlarına bakılmadığı sürece, varlıklar da o yönü talep etmez.

Allah şöyle buyurur: '*Allah âlemlerden müstağnidir.*'[394] 'Âlemler' Allah'a dönük kanıtlardır. Allah, bu ayette kendini gösteren kanıtlara muhtaç olmadığını belirtir. Böylece ayet, Allah ile âlem arasında bir ilişki ve 'âlemlerden müstağni olduğu' yönden kendisini âlemlere bağlayan bir yönün bulunabileceğini reddetmiştir. Böyle bir yön, akılcılar tarafından delilin yönü diye isimlendirilir. Allah [bu ayetle adeta] şöyle der: 'Beni gösterip beni âleme bağlayarak âlemle sınırlanmamı sağlayan bir yöne sahip kanıt yoktur. Ben, yönlerin kendisini sınırlayamadığı ve yaratılmışların delillerinin gösteremediği Yüce ve Zenginim.'

Hakkın Hakka delil olması, Hakkın mümkün için mümkünün varlığında bulunmasıdır. Bu durum, varlığının Hakkın varlığı olması yönündendir, yoksa Haktan var olması ya da Hakka muhtaç olması anlamında değildir. Çünkü mümkün, sadece mümkün bir durum nedeniyle muhtaç olabilir. Başka bir ifadeyle bu muhtaçlığın [sonucu olarak varlık], mümkün için gerçekleşebilir ya da gerçekleşmeyebilir. Bir mümkünün başka bir mümküne muhtaç olması imkânsızdır. Bir mümkünün 'mümkün olmayan' [bir nedenin dışında] özü gereği zorunlu varlığa muhtaç olması imkânsızdır. Öyleyse, ne mümkün ne de zorunlu için muhtaçlık söz konusu değildir.

Öyleyse, varlığı zorunlu olan, mutlaklıktan müstağnidir. Mümkün ise, genel anlamda bir mümküne veya mümkün olmayana muhtaç değildir. Çünkü mümkün adına mümkün olmayan bir şeyin meydana gelmesi, imkânsızdır. Haktan kulda bir şey meydana gelmediği gibi kul için de Haktan bir şey meydana gelmez. O halde tezahür eden mümkünler ve onların dış varlıkları, Hakkın varlığıdır. Mümkünler ise, asılları olan imkânlarında kalıcıdır, hiçbir zaman ondan ayrılmazlar. Binaenaleyh [varlık] kazanmanın anlamı, onların Hakka delil olması değil, Hakkın kendi varlığıyla mümkünlere kanıt olmasıdır. Çünkü onlar hiçbir zaman Allah'a kanıt olamaz.

Bu meseleyi inceleyen kimse, kendine bakıp istidlal ettiği için, oluşun ve âlemin Allah'a delil olduğu zannında bulunabilir. Halbuki, onun bir şeyi inceleyebilmesinin varlıkla nitelenmesinden kaynaklandığını bilmez. Öyleyse [kendini veya âlemi] inceleyen ve bakan, varlıktır ki, o da Haktır. Bir şeyin zatı varlıkla nitelenmeseydi, neyle düşünüp araştıracaktı? Söz konusu olan, sadece Hakkın Hakk hakkında düşünmesidir. Böylece Hak, [verdiği varlıkla düşünen ve araştıran] o kimse için kendisini bir sonuç olarak ortaya koyar ve söz konusu kişi de 'Allah'ı Allah ile bildim' der. Sufilerin [marifet] teorileri budur: Biri bir ile çarptığında, sonuç birdir.

FASIL-VASIL

Namazda Elleri Bağlamak

Bilginler, namazda elleri bağlama hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler onu farz namazlarda mekruh, nafile namazlarda caiz görmüştür. Bazı bilginler ise, onun namazın sünnetlerinden olduğunu ileri sürmüştür. Hz. Peygamber'in namazda ellerini bağladığı rivayet edildiği gibi namazının niteliğinden söz edilirken bunu yapmadığı da rivayet edilir. İnsanlara ellerini bağlamalarının emredildiği de sabittir.

Allah ehline göre bunun yorumu şudur: Namaz kılan insanın ayaktayken Rabbinin huzurundaki halleri, Rabbiyle konuştuğu şeylerin de-

ğişmesine göre değişir. Konuşması elleri bağlamayı gerektiriyorsa bağlar, salmayı gerektiriyorsa salar. Okuduğu ayet bağışlanma talebini gerektiriyorsa bağışlanma ister, dua gerektiriyorsa dua eder, yüce katı yüceltmeyi gerektiriyorsa yüceltir, sevinmeyi gerektiriyorsa sevinir, korkmasını gerektiriyorsa korkar. Öyleyse namazda insan, Hak ile konuşmasına göre hareket eder. Bu nedenle namaz kılan insanın Hak ile konuşmasında kendisini herhangi bir nitelikle sınırlaması uygun değildir. Bunun için, 'Bütün bu tarzlar caizdir ve iyidir' diyen kimse, bu konuda [namaz kılanı] serbest bırakmayı benimsemiştir.

FASIL-VASIL

Vitirden Ayağa Kalkmak

Bazı bilginler, insanın vitir namazındayken tam oturuncaya kadar kalkmaması gerektiği görüşündedir. Bazı bilginler ise, secdesinden doğrulsa bile, oturmaması gerektiği görüşündedir.

Allah ehlinin bu konudaki yorumu şudur: Namaz kılan kişi, Hakkın çağırdığı şeye göre namaz kılar. Hak, onu secdesini yaparken oturmaya çağırırsa oturur, sonra kalkar. Kalkmaya çağırırsa, kalkar. Öyleyse namaz kılan kişi, Hakkın içinden kendisine aktardığı şeye göre hareket eder. Daha önce, namazda oturuştan söz etmiştik. Onun hükümleri, bu değerlendirmeye de uygulanabilir.

İki secde arasında oturmaya gelirsek, bu secde namaz kılanın secdeleri arasında kıyamdan sonra secde etmek ile oturduktan sonra secde etmeyi birleştirmesini sağlar. Otururken secde etmekte namaz kılan kişi, Hakkın er-Rahman ismiyle istiva ettiği (yerleştiği) Arş'tan yakın göğe inişinin sırlarını öğrenir. Böylece kul, iki secde arasında otururken Arş üzerine istiva etmesi bakımından er-Rahman ile konuşur. Oturuştan sonraki secdesinde ise, gecenin son üçte birlik bölümünde kullarına inmesi bakımından er-Rabb ismiyle Hak ile konuşur. Allah kula onun bilgisini artıracak bu hallerin gerektirdiği zikir, dua ve duruşlar gibi şeylerle tecelli eder. Herkes kendi mizacına göre hareket eder.

FASIL-VASIL

Secdede Yere Temas Edecek Uzuvlar

İnsanlar, namaz kılanın secdede yere hangi uzuvlarını değdireceği konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Acaba elleri dizlerden önce mi koymalıdır, sonra mı? Bir grup elleri dizlerden önce koyma fikrindedir, bir grup da dizlerin ellerden önce konulması fikrindedir.

Allah ehlinin bu konudaki yorumu şudur: İki el, güç ve kuvvet, iki dirsek ise dayanma organıdır. Güç yettiği halde bağışlama duygusunda olduğu gibi, kendisinde gördüğü güce rağmen Rabbine dayanan kimse, dizleri elden önce koymayı kabul eder. İki elin [güç değil] ikram ve cömertlik organı olduğunu görüp *'konuşmazdan önce sadaka verin'*[395] ayetini dikkate alan kimse ise, elleri dizlerinden önce koyar.

Veren-cömert insan iki durumdan birindedir: Ya sağlıklı ve ihtiraslı olarak verir, ki böyle bir insan, yoksulluktan korkar ve yaşamayı ümit eder, ya da, Allah'a güvenerek ve itimat ederek verir. Böyle bir insan, Allah'ın onun yararını en iyi bilen olduğunu bildiği için, aklına yoksulluk ve muhtaçlık gelmez. Bu haldeki bir insan, dizlerini ellerinden önce koyar. İhtirasın kendisine karşı koyduğu, yoksulluktan korkan ve verirken zorlanan kimse ise, ellerini dizlerinden önce koyar.

Bu hallerden hangisini öncelerse öncelesin, secde eden için diğeri secdesinde meydana gelir. Allah'a itimat ve tevekkül eden kimse için cömertlik, başkasını yeğleme, bağış ve ihsanın bütün dereceleri meydana gelir. Korkarak ve cimrice olsa bile Allah rızası için veren kimsenin bu cömertliği, Allah'a tevekkül ve itimadı meydana getirir. Şari'yi tercih eden, elleri önce koyar.

FASIL-VASIL

Yedi Kemik Üzere Secde Etmek

Bilginler, yüz, iki el, iki diz, iki ayağın uçlarının üzerinde secde edenin secdesinin tamam olduğu hususunda görüş birliğine varmıştır.

Buna karşın, namaz kılanın yüzü üzerinde secde edip diğer bir organı eksik bıraktığında namazının geçersiz olup olmayacağında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, namazın geçersiz olacağını kabul ederken, bazı bilginler de olmayacağını kabul etmiştir. Alnı ve burnu üzerinde secde eden kimsenin, yüzü üzerinde secde etmesinde görüş ayrılığı yoktur. Sadece alnı veya sadece burnu üzerinde secde edenin namazı hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, burnu olmaksızın alnı üzerinde secde edenin namazının caiz; alnı olmaksızın sadece burnu üzerinde secde edenin namazının ise geçersiz olacağını kabul etmiştir. Bazı bilginler ise, sadece burun üzerinde veya burun olmaksızın sadece alın üzerinde secde etmenin caiz olduğunu düşünmüştür. Bazı bilginler ise, her ikisiyle birden secde etmeden secdenin caiz olmayacağını kabul etmiştir.

Bu konudaki yorum şudur: Yedi sıfata bütün ilahi isimler döner ve bu yedi sıfat onları içerir. Bu sıfatlar hayat, ilim, irade, kudret, kelam, işitmek ve görmektir. Bunların içinden bir sıfat ya da bir nitelik - bunların sıfat ya da nispet olması hakkında belirttiğimiz farklılığa göre- eksik olsaydı, hiç kuşkusuz, hepsi geçersiz olurdu. Başka bir ifadeyle, Hakkın ilah olması anlamını yitirirdi. Yedi organ üzerinde secde etmeden namazın caiz olmayacağını kabul edenlerin yorumu budur. Çünkü ilahi mertebedeki yedi nitelik, secde eden kişide yedi organ gibidir.

Bilginlerin secdede yüzün zorunlu olduğuyla ilgili görüş birliği, diğer yedi niteliğin varlığı için şart olan hayat niteliğine benzer. Onların nitelik ya da nispet sayılması üzerinde aramızda görüş ayrılığı vardır. Bazı bilginler görme ve duymanın bilgiye dayandığı, bilmenin ise bunlardan müstağni kalabileceğini, bu iki niteliğin bilgi karşısında duyulan ve görülenin belirlediği iki mertebe olduğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla bu iki nitelik ilim karşısında özel bir ilgiye sahiptir. Bunu ileri süren kişi, yüzün secde etmesiyle birlikte bu organlardan biri eksik olduğunda namazın caiz olduğunu kabul eder.

Hayat, özü gereği diğer sıfat ve isimlerden üstün ve yüce olmayı gerektirir. Çünkü bu sıfatların var olması hayatın varlığına bağlıdır. Üstünlük ve hayat, biçimleri farklı olsa bile tek bir organ olmada alnın buruna bağlanması gibi, tek bir şey gibi birbirine bağlıdır. Amaç yüzdür ve yüz isminin verildiği en az şeyin yere konmasıyla secde gerçekleşir

diyen kimse, alın olmaksızın burunla secdeyi caiz saymış ve alnı yeterli görmüştür. Yüzü esas almak, zatı [bütün nitelikleri] toplayıcı ve amaç sayan görüşe benzer.

Burnun ve alnın biçimine bakıp birinciye yüz adını vererek bakan ve alnı esas alanlar vardır. Onlara göre burun, alınla birlikte tek bir kemik olsa bile, secdenin alın olmaksızın sadece burunla secde etmek caiz değildir. Çünkü saf bir kemik değildir. O, kemik olmaktan daha çok, kıkırdak olmaya yakındır ve böylece alından ayrılır. Öyleyse secdede dikkate alınan şey alın olmuştur. Tıpkı Allah'ın yedi sıfatında esas olanın hayat sıfatı olması gibi. İzzet ve üstünlük, ihata özelliğiyle hayata ait olsa bile, bilginin de ihata özelliği vardır. Böylece bilgi ve hayat özelliği, ihata etmede ortak olmuştur. Bunu kabul eden kimse, [hayata ait] üstünlüğün bu işte bir etkisi olduğunu kabul etmez.

Hakkın yüzünün 'yasaklanmış, girilemeyen yüksek bir koru' olduğunu kabul edenler ise, hem alın hem de burunla birlikte secde etmeyi kabul eder. Burun bedende soluma organıdır. Solumak ise, canlılığın ilkesidir. Bu nedenle onun hayat özelliğine nispeti, yakın bir ilişki olmuştur.

Bu yedi özelliğin varlığıyla âlemin düzeni tamamlanıp âlem [ilah ve Rabb karşısında] ilahı ve Rabbı olan şey haline geldi [meluh ve merbub]. Artık bu yedi niteliğe ilave bir şeyi arayan hiçbir mümkün hakikat kalmamıştır. Dolayısıyla bu âlemden daha güzeli mümkün değildir. Çünkü varlıkta Haktan daha yetkini yoktur. Hakkın ilahlığındaki yetkinliği ise, O'na nispet edilen bu sıfatlara bağlıdır. Bu sıfatlardan biri ya da bir nispet yok olsaydı, âlemi var eden mertebe geçerli olamaz ve âlem var olamazdı. Âlem var olduğuna göre, hiç kuşkusuz, mertebe de vardır.

O halde yetkinlik mevcut olduğu gibi irtibat da akledilirdir. Sebep kalksaydı, hiç kuşkusuz, sebepli de ortadan kalkardı. Sebepli akıldan gitseydi, sebep etkisini izhar edeceği kimseyi bulamaz, sebep olması anlamsız hale gelirdi. Halbuki onun 'sebep olması' özü gereğidir. Bu nedenle sebepli yok olduğu için sebep, sadece sebepliliğin nispet edildiği bir hakikat olması bakımından değil, sadece sebep olmak bakımından yok olurdu. [Bir sebep olarak] Allah özü gereği âlemlerden müstağnidir. Biz, [sebep-sebepli irtibatında] Allah'ın ilah olması yönünden söz

ediyoruz. Dolayısıyla hakikat hakkında değil, mertebe hakkında konuşuyoruz. Başka bir ifadeyle, insan olması bakımından değil, sultan olması bakımından sultandan söz ediyoruz. Mertebelerin hakikatlerinden başka bir konuda konuşmanın yararı yok! Çünkü onlar sayesinde varlıklar arasında derecelenme anlaşılabilir.

Ebu Talib el-Mekki (r.a.) şöyle der: 'Felekler, âlemin nefesleriyle döner.' Bir eser, verecek bir şey kalmayacak şekilde gücündeki her şeyi verdiğinde, 'verici' olması bakımından yok olur. Âlemin varlığında dikkate alınan şey, oluşunun belirli bir sureti izhar ettiği cevherinin hakikatidir. Suretlerden birinin yok olması, cevheri bakımından âlemin yok olmasını gerektirmez. Hiçbir suret olmazsa, bütün suretler yok olduğu için âlem cevheri bakımından yok olurdu. Metafizik bahislerinin pek çok konusu, bu konuyla ilgilidir.

FASIL-VASIL

Ayakları Dikerek Oturmak

Bu mesele hakkında şeriatın bütün konularına yayılan genel bir ilke sunmak istiyorum: Şari [Allah, Peygamber], bir sözü kullandığında, dilde bilinen anlamından çıkaracak özel bir nitelikle anlamı belirleyinceye kadar, o söz Arapça'da bilinen yaygın anlamda alınır. Şari o sözle neyi kastettiğini belirlerse, söze bağlı anlam 'asıl' haline gelir. [Başka bir kere] Şari'den bir söz geldiğinde, şeriattan başka bir delil ya da durum kanıtı Allah'ın o sözle dilde anlaşılan anlamı ya da belirlediği başka bir durumu kastettiğini gösterinceye kadar, şeriatta ondan anlaşılan anlama yorumlanır. Bu ilke, Şarinin söylediği bütün ifadelerde geçerlidir. Örnek olarak: abdest, namaz, oruç, hac, zekât ve benzeri sözleri verebiliriz.

Konumuza dönüp şöyle deriz: 'İk'â' derken dilde anlaşılan şey, köpeğin ve maymunun oturuş şeklidir. İk'â, insanın iki kalçasını yere koyup bacaklarını dikmesidir. Köpeğin ve vahşi hayvanların oturuş tarzı budur. Bilginler arasında bu duruşun namaza uygun bir özellik olmadığı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Namazda böyle oturmak, yasaklanmıştır. Biz [şeriattaki] yasağı, dilde bilinen köpek oturuşuna yorum-

larız. Şeriat, kullandığı sözü dilde bilinen ve söylenen anlamından çıkaran özel bir durumla sınırlasaydı, onu kabul eder ve yasaklanan duruşun o olduğunu anlardık.

Bir grup bilgine göre yasaklanan duruş, iki secde arasında kaba etleri topukların üzerine koyup ayaklarının üzerinde oturmaktır. İbn Ömer'in böyle yaptığı aktarılır, çünkü o ayaklarından rahatsızdı. İbn Ömer'den gelen rivayete göre, kişinin ayaklarının başına yaslanarak oturması namazın sünneti değildir. İbn Abbas şöyle derdi: 'İki ayak üzerinde' böyle 'dikilmek peygamberinizin sünnetidir.'

Bunun bâtınî yorumu şudur: Köpek oturuşu, hazır olda ve tetikteki insanın duruşudur. Kulun Allah'ın karşısındaki bütün hallerinde böyle olması gerekir. Bu nedenle İbn Abbas 'iki ayak üzerinde dikilmek peygamberinizin (sav.) sünnetidir' demişti. Kul efendisinin emirleri kendine ulaştığında onları kollamaktan habersiz olmaması gerektiği için, hazır olda ve tetikte durmalıdır. Bir tecelli geldiğinde, insanı, getirdiği şeyi kabul etmek için hazırlanıp ona bağlanmaya koşan bir halde bulur. Bu hal nedeniyle Allah, bu nitelikteki kulunu *'onlar iyiliklere koşanlardır, onlar iyilikler için yarışanlardır'*[396] diye övmüştür. Yine, onlar hakkında *'bir kısmı iyiliklerde öne geçmiştir'*[397] buyurur. Emirlerde öne geçmek isteyen herkesin hali uyanıklık, huzur, dikkat, tetikte ve hazırolda bulunmak, titizlik ve ciddiyettir. Bunu bilmelisin!

Namazda 'köpek duruşunun yasaklanması', namaz kılanın köpeklere ve vahşi hayvanlara benzemek bakımından gafil kalmaması anlamına yorumlanır. Namaz kılan, bize aktarılan yerde ve bilinen duruma göre dince belirlenmiş olması yönünden bunu yapmalıdır. Çünkü dilsel olarak köpek duruşunun özelliği, iki elinin yerde olmasıdır. Nitekim köpek öyle oturur. Bu ise, köpek oturuşunda belirlenmiş yapıda bulunmaz.

Böylece, kendilerinden çıkan ayrıntılar için esas ve ilke yerini alan namazın fiil ve sözlerini zikretmiş olduk!

FASIL-VASIL

Namazdaki Hallerin Zikredilmesi

Namazdaki söz ve fiillerin büyük kısmını zikrettikten sonra, şimdi de namazın hallerine geçelim! Bunlara örnek olarak cemaatle namaz ve

hükmü, imamlığın şartları, kimin imam olmaya layık olduğu, imama özgü hükümler, imam-cemaat ilişkisi, her birine özgü hükümler, cemaatin imama uyacağı ve uymayacağı durumlar, uymanın niteliği, imamın cemaat yerine yapacağı şeyler, imamın namazı bozulduğunda -şeriat bilginlerinin bu konudaki ayrıntılı açıklamalarına göre- cemaati de etkileyen şeyler ve bilginlerin bu konudaki görüş ayrılıklarını verebiliriz. Bütün bu konularla ilgili, Allah'ı bilenlerin kalp ve sır amellerinde -çünkü bu yol zevk sahipleri için bir aktarım yolu değildir- Allah'a giden yolun gereğine göre yaptıkları bâtınî değerlendirmeleri de zikredeceğiz.

Bu halleri zikre başlamadan, önceki bölümde yer alan namazın söz ve fiilleriyle ilgili iki hadisi zikredelim. Bu iki hadis, o bölümün sonucu gibidir. Hadisleri bir nedenle haller bölümüne kattım. Bu neden, *'Yakub'un içinde yerine getirdiği bir ihtiyaçtı. Kuşkusuz o kendisine öğrettiğimiz ilim sahibidir, fakat insanların çoğu bunu bilmez.'*[398]

Birinci hadis, nasıl namaz kılacağını öğrenmek isteyen birine peygamberin namazı kılmayı öğretmesiyle ilgilidir. İkinci hadis ise, Hz. Peygamberin namazının niteliği hakkındadır. Birinci hadis, Buhari'nin Ebu Hureyre'den aktardığı hadistir. Ebu Hureyre mescide gidip namaz kılan birine Hz. Peygamberin 'dön yeniden kıl, çünkü sen namaz kılmadın' buyurduğu bir hadis aktarmıştır. Adam 'ey Allah'ın peygamberi! Nasıl namaz kılacağımı bana öğret' demiş, Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Namaza niyetlendiğinde güzelce abdest al. Kıbleye yönel ve tekbir getir. Sonra Kur'an-ı Kerîm'den kolayına gelen ayetleri oku. Sonra tam eğilecek şekilde rükûya git. Sonra dimdik duracak şekilde ayağa kalk. Sonra tam secde edecek şekilde secde et. Sonra tam oturacak şekilde otur. Namazının bütün kısımlarında bunları yap.' Hadisin başka bir rivayet zinciri daha vardır. Orada 'İkimiz ayakta eşit oluncaya kadar kalk' denilir. Kastedilen, ikinci secdeden kalkmaktır.

Ali b. Abdülaziz Rıfaa b. Rafi'nin bu hadis hakkında şöyle söylediğini aktarır: Bir adam, Hz. Peygambere şöyle demiş: 'Beni hangi konuda eleştirdiğini anlamadım.' Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Bir insanın namazı şunları yapmadan tamamlanmaz: Önce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde abdesti tam olarak alır. Yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkar. Başını ve ayaklarını topuklara kadar mesheder. Sonra tekbir alıp Allah'a hamd eder ve Kur'an-ı Kerîm'den Allah'ın kendisine müsaade ettiği ve kolayına geldiği kadarını okur.

Sonra, tekbir alarak rükûya gider. Avuçlarını dizlerine koyup bütün eklemleri rahatlayıncaya kadar eğilir. Sonra 'Allah kendisini duyanı işitti' der. Her kemiği kendi yerini alıp beli doğrulacak şekilde tekbir getirir. Sonra tekbir getirir ve secdeye gider. Eklemleri rahatlayacak şekilde yüzünü tam olarak toprağa koyar. Sonra tekbir getirir ve başını kaldırır. Tam olarak oturur ve beli doğrulur.' Burada Hz. Peygamber, namazın bütününü tanımlamıştır. Sözlerini bitirince şöyle demiştir: 'Böyle yapmadan namazınız tamam olmaz.' Bu hadisi İmam Nesai de aktarmıştır ki, bu en açığıdır.

Nesai, yine Rıfaa'dan aktardığı başka bir rivayette şöyle der: 'Böyle yaptığında namazın tamamdır. Bunlardan birini eksik yaptığında ise, namaz eksilir, ama bütünüyle geçersiz olmaz.' Hadisin başında da şöyle der: 'Allah'ın sana emrettiği gibi abdestliyken namaza kalktığında, kelime-i şehadet getir, sonra ayağa kalk ve tekbir getir.' Ebu Ömer b. Abdülber şöyle der: 'Bu, sahih bir hadistir.'

İkinci hadis, Ebu Davud'un peygamberin nasıl namaz kıldığıyla ilgili olarak Muhammed b. Amr b. Ata'dan aktardığı hadistir. Şöyle der: Ebu Humeyd es-Saidi'nin peygamberin on sahabesinin yanında -ki biri de Ebu Katade idi- şöyle söylediğini duydum: 'Size Allah'ın peygamberinin nasıl namaz kıldığını öğreteceğim.' Bunun üzerine 'Niçin' diye sormuşlar. 'Allah'a yemin olsun ki! Sen bizden daha çok onunla olmuş ya da bizden daha çok sohbetinde bulunmuş değilsin.' O da 'Haklısınız' demiş. Yine de orada bulunanlar 'Anlat bakalım!' demişler. O da söze başlamış:

'Hz. Peygamber namaza durduğunda ellerini kulaklarına paralel olacak şekilde kaldırırdı. Sonra her bir kemiği dengeli bir şekilde yerli yerine yerleşinceye kadar tekbir getirirdi. Sonra okur, sonra tekbir getirir ve ellerini omuzlarına paralel getirecek şekilde kaldırır, rükûya gider, avuçlarını diz kapaklarına koyar, tam denge haline gelir, başını kaldırmaz ya da eğmezdi. Rükûdan başını kaldırıp şöyle derdi: 'Allah kendisini öveni duydu.' Ellerini dengeli bir şekilde omuz hizasına kadar kaldırır ve 'Allahu Ekber' derdi. Secdeye gider, ellerini alnından önce koyar, sonra başını kaldırır, sol ayağını yatırır ve üzerine otururdu. Secde ettiğinde, ayak parmaklarını açar ve öyle secde ederdi. Sonra şöyle derdi: 'Allahu Ekber.' Başını kaldırır ve sol ayağını yatırır, üzerine oturur-

du. Her organı kendi yerine dönerdi. Sonra diğer rekâtta da aynı şeyi yapardı. İki rekâtı tamamlayıp ayağa kalktığında, tekbir getirir, namazın başlangıcında yaptığı gibi omuzlarının hizasına gelecek şekilde ellerini kaldırırdı. Namazın kalan kısımlarında da böyle yapardı. Selam verilen secdeye geldiğinde ise, sol ayağını geride bırakıp sol yanı üzerine tam otururdu.' Orada bulunan sahabeler 'doğru söyledin, Hz. Peygamber böyle yapardı' demişlerdir.

Ebu İsa Muhammet b. Sevre et-Tirmizi bu hadis hakkında şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber namaza kalktığında tam olarak ayakta durur, omuzlarının hizasına gelecek şekilde ellerini kaldırırdı.' Rükûdan kalkma hakkında ise, 'her kemiği dengeli bir şekilde yerli yerine dönecek şekilde tam olarak ayağa kalkar ve iki secde arasında da böyle yapardı' demiştir. Hadisin sonu hakkında ise, 'sonra selam verirdi' demiştir. Tirmizi bu hadisin sahih-hadis olduğunu belirtir.

Böylece namazın hallerine başlamış olduk. Allah izin verirse, fasıl fasıl onları zikredeceğiz.

HALLER FASILLARI

FASIL-VASIL

Cemaat Namazında Görüş Ayrılığına Düşülen Yerler

Bilginler, cemaat namazının ezanı duyan kimseye farz olup olmadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler sünnet, bazı bilginler farz-ı kifaye [bir grubun yapmasıyla sorumluluğu düşen farz], bazı bilginler ise her yükümlüye farz olduğu görüşündedir.

Bunun bâtınî yorumu şudur: Allah, namaz kılana çoğul zamirle '*Ancak sana ibadet ederiz*'[399] demeyi emreder. Bu emir, namazda insanın her bir parçasının tek bir durumda olması gerektiğini gösterir. Bu nedenle ilk tekbir 'ihram [yasaklama]' tekbiri diye isimlendirildi. Başka bir deyişle bu tekbir, namaz esnasında kulun herhangi bir organını namaz dışındaki bir işte kullanımını yasaklar. Namazda kişinin yapması serbest

bırakılmış her fiil, namazdandır. Fakat bunun böyle olması, namaz kılan herkes için değil, sadece namazda [bir nedenle] karşılaştığı bir durum nedeniyle onu yapan kimse için geçerlidir [söz gelişi bir haşereden kurtulmak için hareket etmek gibi]. Namazda serbest bırakılmış bu fiiller de, nasla belirlenmiş bir takım durumlardır. Öyleyse namazda yapılması caiz her fiil, namazdandır. Çünkü Şari, onu belirlemiştir. Dolayısıyla, onlardan birini yapmakla namaz bozulmaz.

Namazda Allah karşısında 'kulun cemaati [bütün organlarının tek bir amaçta toplanması]', hiç kuşkusuz, farzdır. Namazda her organın bir namazı vardır. 'Cemaat' denilen topluluğun sayısı, en az ikidir. Allah şöyle der: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye ayırdım.' Allah, kendisini bize 'salât etmek' özelliğiyle niteledi. Böylece, namazda kendisini kulla beraber zikretmiştir. Rabbi ile beraber namaz kılan herkes, hiç kuşkusuz, cemaattedir. Hak imam, kul imama uyandır. Çünkü Allah, onu ayakta tutan ve oturtandır. Konuşmada ise, kul imamdır. Çünkü Allah, sözü ona bırakmıştır. Öyleyse tek başına namaz kılan kimse yoktur.

İnsan bu namazında Allah karşısında bulunduğundan [huzur] habersiz kalırsa, hiç kuşkusuz, bu ibadette Rabbi olmaksızın tek başına kalmıştır. Yalnız başına namaz kılmanın bâtınî yorumu budur. Böyle bir kişi, hemcinslerinden bir cemaatte olsa bile, yine yalnız sayılır. Başka bir yalnız ise, Hakkı görmenin baskın gelip kendisinden fani olmak nedeniyle namazı bütünüyle Rabbe tahsis eden kimsenin durumudur. Böyle bir insan, namazının Rabbi vasıtasıyla kendisinden meydana geldiğini görmekle birlikte, kendisini namaz kılıcı görmez. Bu da, tek başına namaza eklenir.

Namazındaki her bir organıyla Rabbinin övgüsünü tesbih ettiği ve her bir parçanın O'nu müşahede etmekle kendisinden geçtiği kendisine gösterilen bir kul, 'cemaat' ücretine sahip olduğu gibi aynı zamanda - parçalarının sayısı ne kadar olursa olsun- tek başına kılmış kişinin ücretini de kazanır. Bu durumda, 'yalnız kılmıştır' diye hüküm verebileceğin gibi 'cemaatle kılmış ve Hak imam olmuştur' diye de hüküm verebilirsin.

Öyle arifler vardır ki, Allah onları imamlık makamına yerleştirir, kendisi ise cemaat olur. Bu durum, Hz. Peygamberin 'Siz bıkmadıkça Allah bıkmaz' hadisinde belirtilen anlama benzer. Başka bir ifadeyle Allah, kul kendisiyle beraber yürüdüğü sürece kuluyla yürür. Nitekim Al-

lah *'Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim'*[400] buyurur. Kutsi bir hadiste ise, 'Beni içinden zikredeni, içimden zikrederim, bir toplulukta zikredeni onlardan daha hayırlı bir toplulukta zikrederim' buyrulur. Bu ise, imamı ve cemaati ifade eder. Öyleyse Allah, bu ve benzeri yerlerde seni öne geçirmiştir. Başka örnekler ise, *'Bana dua ettiğinde, dua edenin duasını kabul ederim'*[401] ve kullarını davet ederken sana imam oluşuyla ilgili olarak da *'Bana dua ediniz'*[402] gibi ayetlerdir. Sonra insanlar, Hakkın çağrısına karşılık vererek O'na dua eder. Allah da çağrısına uyanların duasına olumlu karşılık verir. Kendisini nitelediği mutlak zenginliğin sahibi olsa bile, bu Rabbin ne kadar cömert olduğuna bakınız! Emrettiği bütün ibadetlerde kendisini kuluna nasıl da bağlamıştır? İşte bu, apaçık bir ihsandır.

FASIL-VASIL

Yalnız Kılıp Cemaate Yetişen ya da Bir Cemaatte Namaz Kılarken Başka Bir Cemaate Yetişen Kişinin Durumu

Namaz kılıp mescide gelen kimse iki durumdan birindedir: Bu kişi ya namazını tek başına kılmıştır ya da cemaatle kılmıştır. Tek başına kılmışsa, bazı bilginlere göre, akşam namazının dışındaki bütün namazları cemaatle birlikte yinelemesi gerekir. Başka bir grup ise, akşam ve ikindi namazının dışındaki namazları, başka bir grup akşam ve sabah namazının dışındakileri, başka bir grup ise, sabah ve ikindi namazının dışındakileri başka bir grup ise, bütün namazları cemaatle birlikte yinelemesi gerektiği görüşündedir.

Daha önce namazını cemaatle kılmış bir insan mescide geldiğinde ise, başka bir cemaatle namazın yinelenip yinelenmeyeceği de tartışılmıştır. Bazı bilginler, yineleyeceğini, bazı bilginleri ise yinelemeyeceğini söylemiştir.

Bizim görüşümüz şudur: İmkân bulunduğunda cemaate gitmek farzdır. İmkan olmazsa, tek başına namaz kılar. Daha sonra cemaate ulaştığında ise -namazını cemaatle kılmış olsa bile- kamette 'haydin namaza' şeklindeki çağrıya olumlu karşılık vermek için ulaştığı cemaatle

namazını yinelemesi gerekir. Her iki durumda da yinelenen namaz, kişi için nafile namaz yerine geçer. Cemaate gitme imkânı bulamamışsa, bu durumda ona cemaat sevabı verilir.

VASIL

Namazın Yenilenmesinin Nefisle İlgili Yorumu

Şari, namaz için [Hak ile] karşılıklı konuşmayı belirlediğinde, Hz. Peygamber namaz hakkında şöyle demiştir: 'Gözümün nuru, namaz kılındı.' Böylece, 'ihsan'ın tanımında 'Allah'ı görür gibi ibadet etmendir' derken [kendisine] uyan insanlardan daha yetkin bir şekilde Hakkı namazda gördüğünü bildirdi. İhsanı tanımlarken ise, belirli bir ibadeti zikretmedi. Allah şöyle buyurur: '*Allah tövbe edenleri sever.*'[403] Onlar, hoşnut olduğu her durumda Allah'a çokça dönen insanlardır. Görme ve karşılıklı konuşmayı kendinde topladığı için, namazdan daha üstün bir hal ise yoktur. Başka bir ayette ise '*Allah, temizlenenleri sever*'[404] buyrulur. Temizlik ise, namazın şartlarındandır.

Seven kişi, sürekli sevdiğini görmek ve onunla konuşmak ister ve bunu arzular. Sevgilisi 'haydin namaza, namaz başladı' diyerek kendisini konuşmaya çağırdığında ise, zorunlu olarak onunla konuşmak ve O'nu görmekten haz almak için çağrıldığı işe koşar. Böyle bir durumda olan kimse, yalnız ya da cemaatle kılmış olsa bile, kamet okunup namaza çağrıldığında namazın yinelenmesini kabul eder. Yalnız ve cemaatin anlamını önceki bölümde açıklamıştık.

Daha önce namaz kılıp cemaate katılan kimsenin namazı yinelemeyeceği görüşünde olanlar ise, ariflerdir. Tekrarlamayı kabul edenler ise, âşıklardır. Arifler, tekrarı imkânsız görür. Onlar, namazda kişiye gelen tecellinin başka bir namazdaki tecelliden başka olduğunu bilir. İlahi genişlik nedeniyle tekrar ve yenileme imkânsız olduğuna göre, namazı yenilemek doğru olmaz. Âşık, [tekrarlama olamayacağını] bilmediği halde namazını yeniler. Arif ise, bildiği için, namazını kılar, fakat bunun tekrarlama olmadığını bilir. O ne yaptığının farkındadır. Bilgi en şerefli makam, sevgi ise en şerefli haldir. İki makamı, yani sevgi ve bilgiyi

kendinde birleştiren ise, tecelli edenden dolayı tekrarlamayı, tecelli edilenden dolayı da tekrarın olamayacağını kabul eder. Binaenaleyh böyle bir insan, farz ya da nafile her namazı ilk olarak kılar.

Bazı bilginler, [diğer namazları değil, sadece] akşam namazının yinelenmeyeceğini kabul etmiştir. Bu görüşün kaynağı, akşam namazının kulun tekliğini, gecedeki vitir namazının ise Hakkın tekliğini temsil etmesidir. Gece vitri, tek rekâttır ve [bunun karşılığı olarak] mutlak birlik, Allah'a aittir. Akşam vitri ise, üç rekâttır. Böylece akşam namazı, çift ve teki kendinde toplamıştır ve o ilk tek sayıdır. 'Allah tektir ve teki sever.' Kul, çift olması yönünden Rabbini göremez. Onu fertlik birliği yönünden görebilir. Allah, ilah olmak bakımından 'ferdiyet' zat olması bakımından 'ahadiyet [mutlak birlik]' birliğinin sahibidir. Kul ilah olması bakımından sahip olduğu bu ferdiyet tekliği itibarıyla Rabbini görürse, mutlak bir olan zatın tekliğini de -kulun ferdiyet tekliği yönünden değil- Hakkın tekliği yönünden görür. Böyle bir durumda kul Allah'ı ancak Allah ile görür. Akşam namazını yineleseydi, kulun tekliği çift haline gelir, Rabbini hiçbir zaman tek olarak göremezdi. Böyle olmaması için arif, diğer namazlardan farklı olarak, akşam namazının yenilenmeyeceğini kabul etmiştir.

Akşam namazının yenileneceğini kabul eden, kendi tekliği nedeniyle değil, Hakkın tekliği nedeniyle yenileneceğini kabul etmiştir. Böylece insanın 'ferdiyet' tekliği, akşam namazını yenilemekle çift haline gelmez. Çünkü Hak, her bakımdan yaratılmıştan ayrılır.

Sabah namazının yenilenmeyeceğini ileri sürenlere göre ise, 'ilk sabah' farzdır. İkindi namazı da farzdır. 'İkinci sabah' ve 'ikinci ikindi' ise nafiledir. İnsan, farzı yerine getirirken zorunlu bir kul olarak saf kuldur. Nafilede ise, gönüllü-serbest bir kuldur. Mecbur olmak, gönüllü kulluktan üstündür. Çünkü gönüllü kulluk yaptığında insanın bu özgürlüğü başa kalkma imkânı vardır. Allah şöyle buyurur: *'Müslüman olmalarını başına kakarlar. De ki: Müslüman olmanızı başıma kalkmayın. Doğru sözlü iseniz, sizi imana ulaştırmakla Allah size iyilik yapmıştır.'*[405]

Allah kulların kendisini görmesini güneşi görmelerine benzetince, güneşin insanların özellikle de âşıkların nezdindeki değeri artmıştır. Çünkü sevgili, görülmesini güneşin görülmesine benzetmiştir. Âşıklar, güneşi gördüklerinde sanki Allah'ı görürler. Güneşi görmek, Allah'ın

kendisini görmekle ilgili vaadini hatırlatır. Bu nedenle, zorunlu kulluk özelliğiyle nitelenmezden önce güneşin üzerlerine doğmamasını istedikleri gibi mecbur kulluk halinde bulunmadıklarında üzerlerine batmamasını isterler. Nitekim onlar, Allah'ı zorunluluk ve sırf kulluk halinde görmek ister. Bu durumda Hakkı görmenin hazzı daha tam ve hoş olduğu gibi görülmesi de daha açıktır.

Başka bir neden ise, batarken ve doğarken güneşin Rabbine şöyle demesidir: 'Onları mecbur kul olarak bıraktığımız gibi aynı şekilde mecbur kul iken kendilerine geldik.' Sabah ve ikindi namazında [amelleri ilahi kata sunmak için] yükselen melekler de böyle der. Allah, kendilerini en iyi bilen olduğu halde, meleklere sorar. 'Kullarımı nasıl bıraktınız?' Melekler cevap verir: 'Onları namaz kılarken bıraktık. Geri geldiğimizde yine namaz kılıyorlardı.' Yanlarındaki meleklerin ayrılması olduğu gibi diğer meleklerin gelmesi de, ister ilk vaktinde ister son vaktinde kılsınlar, namaza başladıklarında gerçekleşir. Her insandan melekleri ancak belirttiğimiz durumda ayrılır.

Bu nedenle, iman ve keşif ehline göre namaz kılan kişi, sabah ve ikindi namazında 'ihram' tekbiri getirmek istediğinde şöyle der: 'Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun.' Çünkü o vakitte yanlarındaki melekler ayrılmış, diğer melekler ise yanlarına gelmiştir. Melekler kula gelirken selâm verdikleri gibi ayrılırken de selâm verirler. Allah, *'size selâm verildiğinde, daha güzeliyle veya aynısıyla karşılık verin'*[406] ayetiyle selâmı iade etmemizi emretti. Dolayısıyla imanın hak ve hakikatine sahip bir müminin [kendisine gelip selâm verdiklerinde] o vakitte meleklerin selâmını alması zorunludur. Yoksa, bu iyilikten haberdar ve o esnada aklındayken ihmal ederse, bu durum imanındaki bir eksikliktir. Keşif sahibi ise, görürcesine bilirken mümin basiretlidir.

Sabah namazının değil de, ikindi namazının yinelenmeyeceğini kabul eden kimse, gayba ancak zorunlu kullukla yönelebileceğini kabul edendir. Çünkü gayb esastır ve o Hakkın hüviyetidir. Gayb, hüviyetten ayrılmaz. Bu kişi şunu der: Sabah, gaybten şehâdete çıkmaktır. Dolayısıyla şehâdette kullukta hangi halde bulunduğuma önem vermem. Bu hal, zorunlu veya serbest-gönüllü kulluk olabilir. Çünkü amaç, kulluk sınırında durmaktır. Şehâdet ise, iddia mahallidir. Çünkü bu âlem, hareket, geçim, başkalarını görmek ve fiillerle perdelenmek mahallidir.

İkindinin değil de, sabah namazının yinelenmeyeceğini kabul eden ise şöyle der: 'Zorunlu kullukla ez-Zâhir ismine yönelmek istiyorum. Gece yönelmesinin ise, zorunlu veya gönüllü olarak, hangi kullukla gerçekleştiğini önemsemiyorum.' Bu nedenle ikindiden sonra Hz. Peygamber nafile namaz kılmış sabah namazından sonra ise hiçbir zaman nafile kılmamıştır. İkindiden sonra nafile kılmayı kabul eden şöyle der: 'Gece görünmezliktir. Ona ait isim, el-Bâtın'dır. Gece, istesem de direnSem de, beni zorlayacak bir güce sahiptir. Gündüzün ise bu özelliği yoktur. Geceye gönüllü kul olarak yönelsem, onun otoritesi hakim olur ve beni zorunlu kul haline getirir.'

Her grup, kılındığında yenilemeyi uygun görmediği namazların bâtınî yorumunda bir durumu esas almıştır. Daha önce, yalnızın ve cemaatin anlamı açıklanmıştı.

FASIL-VASIL

Kim İmamlık Yapabilir?

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kur'an-ı Kerîm'i en iyi okuyan kişi topluluğa imam olur.' Bir grup bilgin 'en iyi okuyan değil, en yi bilen imam olmalıdır' der. Bu görüşü benimseyenlerle Hz. Peygamberin ifadesi arasında bir görüş ayrılığı vardır. Bu görüşü kabul edenlere 'bu hadis size ulaştı mı?' diye sordum. Onlar da 'evet' deyip şunu dediler: 'O hadis rivayet edildi ve biz de onu öğrendik.' Ben, Hz. Peygamberin sözünü benimsiyorum ve aksi görüşü ileri sürenlerin hiçbir kanıtı yoktur. Hz. Peygamber bu hadisin devamında şöyle der:

'Okumaları eşit ise, sünneti en iyi bilen imam olsun.' Hz. Peygamber bilen ile okuyanı ayırt etmiş, okumada eşit olmadıkları sürece imamlığı daha iyi okuyanın hakkı saymıştır. İki kişi okumada eşit ise, biri diğerinden imamlığa daha uygun değildir. Bu durumda sünneti iyi bilen ve daha anlayışlı olan kimse öne geçirilir.

Hz. Peygamber şöyle ekler: 'Sünneti bilmede eşit iseler, kim daha önce [Medine'ye] hicret etmişse imam odur. Aynı zamanda hicret etmişlerse, daha önce müslüman olan imamdır. Bir adam, sultanına

imam olamayacağı gibi izni olmadıkça misafir, ev sahibine imam olamaz.' Bu, doğruluğunda görüş birliğine varılmış bir hadistir. Ebu Hanife de, bu hadisi kabul etmiş ve esas alınabilecek güvenilir bir hadis saymıştır.

Hz. Peygamber'in döneminde 'iyi okuyan' 'iyi anlayan' demekti diye hadisi yorumlamamaya kalkışanın görüşüne gelirsek, böyle bir tevil, zaten 'sünneti daha iyi bilen' şeklinde hadiste geçmişti. Allah'ın sözünün önüne başka bir şeyin hiçbir şekilde geçirilmemesi gerektiği bilinmelidir. Bir seçkinin önüne düşük mertebeli biri geçerse, o artık seçkin olmaz. Kur'an ehli, Allah'ın ehli ve seçkinleridir. Onlar, Kur'an-ı Kerîm'in harflerini okuyan Arap ve Arap olmayanlardır. Bu sayede onlar, Allah'ın ehli ve seçkinleri olabilmiştir. Bu okumaya Kuran'ı bilmeyi eklediğinde, ehil ve seçkin olmada ayrıcalıklı hale gelir. Bu durum ise, okumak yönünden değil, anlamlarını bilmek bakımındandır. Bilgiye ve okuyuşa onunla ameli eklediğinde, bu durum 'nur üstüne nur nurdur.'

Okuyucu bahçenin sahibi iken, [okuduğunu] bilen, bahçenin türlü meyvelerine, tatlarına ve yararlarına aşina olan kimsedir. Amel eden ise, bahçeden yiyene benzer. Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyip anlamını öğrenen ve onunla amel eden kişi, kendisine yarar ve zarar veren şeyleri bilen ve yiyen bir bahçe sahibine benzer. Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemeyen bilgili ve amel eden kişinin durumu ise, meyvelerin türlerini, tatlarını, dikilişlerini bilip başkasının bahçesinden meyve yiyene benzer. Sadece amel eden ise, başkasının bahçesinden yiyene benzer. Bahçe sahibi, bahçesi olmayan kişilerden daha üstündür, çünkü diğerleri ona muhtaçtır.

VASIL

Konunun Nefs Bakımından Yorumu

İmam olmaya en layık kişi, Hakkın kulağı, gözü, eli, dili ve diğer güçleri olan kimsedir. Bu durumda eşit iseler, Rablığın hakkını en iyi bilen kimse imamdır. Bu konudaki bilgide de eşit iseler, kulluğu ve ayrılmaz özelliklerini en iyi bilen kimse imam olmayı hak eder. Kulluğun bilinmesinin üzerinde veya ardında onun yerini alabilecek daha beğeni-

len bir hal yoktur. Çünkü insanlar, bu nedenle yaratıldı. Allah şöyle buyurur: *'Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[407] İmamlık gerçekte Allah'a aittir. Bu hallerin sahipleri ise, Allah'ın vekil ve halifeleridir. Bu nedenle onları kendi nitelikleriyle nitelemiş, hatta kendisini onların nitelikleri yapmıştır. Öyleyse imam O'dur, onlar değil!

Allah şöyle buyurur: *'Sana biat edenler, Allah'a biat etmiştir.'*[408] Başka bir ayette ise *'Peygambere itaat eden, kuşkusuz Allah'a itaat etmiştir.'*[409] Başka bir ayette ise *'Allah'a ve Peygamberine ve sizden emir sahiplerine itaat ediniz'*[410] buyrulur. Kastedilen emir sahipleridir. Emir sahibi, gerçekte emrinin karşısında kimsenin duramadığı kişidir. Onlar, Allah sayesinde gördükleri ve duydukları gibi, Allah vasıtasıyla emir verirler. Dolayısıyla bir şeye 'ol' dediklerinde, o şey hemen oluverir. Çünkü onlar, Allah vasıtasıyla konuşmuştur. 'Aranızdan olan emir sahipleri' ayetinin bâtınî yorumu budur. Bu nedenle hükümdara itaat farzdır. Çünkü sultan, Allah'ın meşru emri durumundadır. Ona itaat eden kurtulur, karşı çıkan ise helâk olur.

FASIL-VASIL

Kur'an-ı Kerîm'i Okuyabilen Çocuğun İmamlık Yapması

Bilginler, yetişkin olmayan çocuk Kuran'ı okuyabildiğinde, imamlık yapıp yapamayacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, bunu her durumda anlamda caiz saymış, bazı bilginler ise her koşulda reddetmiş, bazı bilginler ise -farzların dışında- sadece nafile namazda imamlık yapabileceğini iddia etmiştir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: [Çocuk anlamındaki sabi'nin kökeni meyanında] Bir şey bir şeye meylettiğinde ve yöneldiğinde 'falan falana sabâ etti' denilir. Çocuk, doğasına ve arzularına yöneldiği için, sabi diye isimlendirildi. Başka bir ifadeyle sabi, arzularına yönelen demektir. Çocuk, yükümlülüğü gerektiren akıl düzeyine ulaşmamış kişi demektir. Doğa, akıldan daha aşağı bir mertebededir. Dolayısıyla, doğanın ya da ona yönelenin 'öne geçmesi' uygun değildir. Doğa geride

olduğu için, doğaya tam olarak yönelen kimsenin geride kalması zorunludur. Geride olan kişi ise, öne geçip imam olamaz. Çünkü imamlık, bulunduğu durumun zıddıdır. Bu yorumu dikkate alan kimse, Kur'an okuyor olsa bile çocuğun imam olmasını caiz saymaz. Onun Kur'an taşıyıcısı olduğunu dikkate alan ise, imamlığı çocuğa değil, taşıdığı Kuran'a verir. Böylece çocuğun imamlığı, Kur'an nedeniyle 'dolaylı imamlık' hükmündedir ve imamlığı caizdir. Allah şöyle buyurur: *'Ona çocuk iken hikmeti verdik.'*[411] Kastedilen, imamlık hükmüdür. Başka bir ayette ise *'Beşiğinde çocuk olan biri nasıl konuşur dediler. Çocuk ise 'Ben Allah'ın kuluyum, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı' demiştir'*[412] buyurur. Bu da, çocuk diye isimlendirilmesine rağmen imamlık makamıdır.

Çocuğun kulluğunu gönüllü kulluk sayıp -çünkü yükümlü değildir- nafile namazın gönüllü-özgür ibadet olduğunu kabul edenler ise, farzda değil, sadece nafile namazda çocuğun imam olabileceğini caiz görür. Bunun nedeni, ikisi arasında gönüllülükteki ilişkidir.

FASIL-VASIL

Büyük Günah Sahibinin İmam Olması

Bazı bilginler fasığın imam olabileceğini her durumda reddetmişken bazı bilginler her durumda bunu caiz görmüştür. Bir grup ise fasıklığı kesin olan ile öyle olduğu zannedileni ayırt etmiştir. Bu bilginlere göre fasıklığı kesin olanın imamlığı caiz değildir ve öyle bir insanın ardında namaz kılan namazını yenilemelidir. Fasık olduğu zannedilen kimsenin ardında namaz kılanın da, vakit çıkmamışsa namazını yenilemesini müstehap saymışlardır. Bunun yanı sıra günahkârlığı 'tevil' nedeniyle olanla olmayanı ayırt etmişlerdir. Tevil nedeniyle fasık olanın imamlığını caiz görmüş, tevilden dolayı fasık olmayanın imamlığını ise caiz görmemişlerdir. Ben ise, fasığın imamlığının her durumda caiz olduğu görüşündeyim. Çünkü mümin, kesinlikle fasık olmaz. Hiçbir şey imanın karşısında duramaz.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Fasık, gerçek aslından çıkan kimse demektir. Gerçek asıl, insanın yaratılış gayesi olan kulluktur. Kaçınıl-

maz olarak insan, ya Allah'a ya da kendi arzusuna kuldur. Dolayısıyla insan hiçbir zaman boyunduruktan kurtulamaz. Bu boyunduruktan çıkmak, kendisini izafe etmesi emredilmiş [başka] bir sahiplenilmişlikle mümkündür. Böyle bir durumda onun imamlığı caizdir. Allah'ın beğendiği işlere erdirdiği kulları, öyle bir fasığı 'imam' edinir. Onlar, böyle bir insanı 'arzusuna' kulluğunu -ki bedbahtlığının sebebidir- yerine getirici olarak görür. Böylece Allah'ın kendisine kul olmayı emrettiği kulluğu tam olarak yerine getirmeyi ondan öğrenir ve 'Bir insan arzusuna böyle kul oluyorsa, benim Allah'a böyle bir kul olmam daha zorunludur' der.

Allah dostlarının fasığı 'imam' edinip bu davranışlarının Allah nezdinde onlara yarar verdiğini ve bu uymanın onların kurtuluşlarına sebep olduğunu gördüğümüzde, fasığın imamlığını geçerli saydık. Abdullah b. Ömer, tevil nedeniyle fasık sayılanlar hakkındaki görüş ayrılığından farklı olarak, fasıklığında görüş ayrılığı bulunmayan Haccac'ın arkasında namaz kılmıştı. Allah'a inanıp ilahlığında Allah'ın birliğini kabul eden hiç kimseyi Allah gerçek anlamda fasık diye isimlendirmeyecek kadar yücedir. Bununla birlikte az bile olsa, belirli bir emrin dışına çıktığı için dil bakımından öyle isimlendirilebilir. Günahlar, sahibi 'kâfir' diye isimlendirilmediği sürece imamlığı etkilemez. Zanna bağlı fasıklığa gelirsek, mümin kötü zandan uzaktır. Bir müminin zanla fasık olduğuna inanılmaz. Allah katında imanı geçerli hiçbir mümin böyle bir zanna düşmez.

Bütün bunlar, görünen hallerle ilgilidir. Görünmeyenler ise, Allah'a veya Allah'ın bildirdiği kimseye kalmıştır.

Ardından arif, şeriatın kınadığı 'fasıklık' anlamından dilin fasıklık saydığı anlama yükselerek fasıklığa bakar. Fakat bu, zâhirî hükmü bakımından değil, meselenin bâtınî yorumundadır. İnsan doğasının üzerindeki etkisinden yüce ruhların mukaddes ve arınmış âlemine çıkarak beşeriliğinden ayrıldığında, acaba orada imamlık yapabilir mi, yapamaz mı? Bazı dostlarımız, herhangi bir kayıt olmaksızın insanın en yüce âlemde imam olabileceği görüşündedir. Bizim görüşümüz de budur. Bazı dostlarımız ise, doğasının hükmünün dışına çıktığında, insan ve cinlerin doğal cisimlerine ait ayrık ruhlardan başkasına imam olamayacağı görüşündedir.

Görüş ayrılıklarının sebebi, herkesin o esnada keşfinde gördüğünü bildirmesidir. Keşif sahibi ise, gerçeğe bazen bütün yönlerinden ulaşabileceği gibi bazen kimi yönlerine ulaşır. Allah o şeyin dilediği yönlerini kendisinden gizler. Buna rağmen keşif sahibi, söz konusu şeyin bütünü hakkında yargıda bulunur. Böylece keşfi doğru, yargısını genellemesi ise hatalıdır. Sonra, [doğanın etkisinden çıktığında] ruhu bakımından diğer bütün melekî ruhlardan biri olduğunu görür ve şöyle der: Doğamdan çıkmış olsam bile, bende emir âleminden bulunan kısım nedeniyle melek olmaktan çıkmadım. Böylece, doğasından çıktığı gibi ruhundan da çıkmak ve uzaklaşmak ister ve 'rabbani sırrı' ile [emir âleminden de] çıkar. İlahi isimler, onun karşısında durur ve Yaratanının önünde isimlere imamlık eder. Her ilahi ismin kendine özgü bir hakikati vardır. Kul ise, bütün hakikatlerin bir toplamıdır. Böylece, doğasından ve ruhundan çıksa bile, o mertebede imamlığı geçerlidir.

[Fasıklığın bâtınî yorumu bağlamında] Kul hangi mertebeden ayrılır ve çıkarsa, bu nedenden dolayı bir grubun kınanmasıyla karşılaşır. Çünkü o grup, kulun 'bütün [hakikatlerin gereği]' ile ibadet ettiğini görüp -ki bu doğrudur- [ayrıldığında] onu 'fasık [bir mertebeden ayrılmış]' diye isimlendirir. Fakat bu, imkânsızdır. Çünkü seyr ü süluk, sona ulaşıncaya kadar ayrışmayı gerektirir. Bitince bu kez tamamlanıncaya kadar aşama aşama [ayrışan unsurlar] bileşir. Böylece insan, her âlemde 'fasık' ismini yitirir. Fasığın imamlığı hakkındaki bâtınî yorum budur.

FASIL-VASIL

Kadının İmamlığı

Bazı insanlar, kadının kadın ve erkeğe imamlığını genel anlamda caiz görmüş, bazı insanlar ise bunu her yönüyle reddetmiş, bazı insanlar ise, sadece kadınlara imam olabileceğini söylemiştir.

Bu meselenin bâtınî yorumu şudur: Hz. Peygamber, bazı erkeklerin kemaline tanıklık ettiği gibi bazı kadınların kemaline de tanıklık etmiştir. Gerçi bu konuda erkeklerin sayısı kadınlardan fazladır. Kemal ise, peygamberliktir ve peygamberlik imamlıktır. Böylece kadının

imamlığı da, geçerlidir. İlke, kadının imamlığının caiz olmasıdır. Dolayısıyla kanıtı olmaksızın bunun caiz olmadığını iddia edene kulak verilmez. Kadının imamlığını kabul etmeyenin bu konuda hiçbir dayanağı yoktur. Bu konudaki delile itiraz yöneltilebilir ve karşı kanıt zikredilebilir. Bu nedenle [engelleyici] delil olmaktan çıkar ve kadının imamlığının caiz olması ilkesi geride kalır.

Bilmelisin ki: İnsan kendiliğinde bir âlemdir. Hacim bakımından küçük olsa bile, anlam bakımından çoktur [büyük]. Bu nedenle 'ancak sana ibadet ederiz' şeklinde çoğul ifade kullanılır. Burada organları, iç ve dış kuvvetleri öne geçenlerin hükmüne boyun eğdirdi. Öne geçenler ise, akıl, nefs ve arzu gücüdür. Her biri, belirli bir vakitte cemaate imam olur. Bütün itaatler akla, mubahlar nefse, itaatsizlikler ise arzu gücüne yakınlaştırır.

Akla şöyle denilir: Nefs, yaklaştırıcı amellerde sana uymaktan ve sen imamlık yaparken seni önder edinmekten usanmış, mubahlara yönelmiş ve sana 'imamlık' yapmaya yeltenmiştir. Sen de ona uy ve arzu gücü kendini kandırmasın diye bir koruyucu olarak onun ardında namaz kıl! Çünkü, kendisini harama düşürebilme umuduyla, mubahlara dalmışken arzu gücü nefse uyar.' Böyle bir durumda nefsin imamlığı caizdir. Kadının imamlığı budur. Aklın imam olması ise, müslüman, yetişkin, âlim ve nikâhlı anne babadan doğan erkeğin imamlığıdır. Arzunun imamlığı, münafık, kâfir ve fasıkın imam olmasına; nefsin imamlığı ise, kadının imamlığına benzer.

FASIL-VASIL

Veled-i Zinanın İmamlığı

Fakihler, veled-i zinanın imamlığı hususunda görüş ayrılığına düşmüş, bazı bilginler bunu caiz görmüş, bazıları caiz görmemiştir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Veled-i zina, Allah katında beğenilmeyen yanlış bir niyetten meydana gelen doğru bilgidir. Başka bir ifadeyle o, yanlış bir öncülden meydana gelen doğru sonuçtur. İnsan Allah rızasından başka bir gayeyle bilgi elde etmek istese bile, bilgiyi el-

de etmesi bilgisiz kalmasından daha iyidir. Çünkü bilgiyi elde eden insan, Hakkın rızasına ulaşabilir ve böylece Rabbine nasıl ibadet edeceğini öğrenir. Öyleyse veled-i zinanın 'imamlığı' caizdir. Bu imamlık, bilgisiyle gösteriş ve duyurmayı hedefleyen âlimin fetvasına uymaya benzer. Böyle bir bilginin talebinin ilkesi meşru değildir. Fakat bilginin o şahsın varlığında meydana gelmesi bir erdemdir.

FASIL-VASIL

Bedevi Olanın İmamlığı

Bilginler, bedevinin imamlığı konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları bunu caiz görmüş, bazıları caiz görmemiştir.

Bunun bâtınî yorumu şudur: Bilgilendirilmesi gerekli bir cahilin bilgiliye imam olması geçerli değildir. Halbuki imama uyulur. Bedevi ise, ne bilir ne öğrenir. Dolayısıyla bu özellikteki birinin imam olması caiz değildir. Çünkü o kendisine neyin gerekip gerekmediğini bilemez. Öyleyse ona uyan kişi şaşırır.

Bedeviye uymak, farz kılan insanın, nafile kılanın ardında namaz kılmasına benzemez. Çünkü imam nafile kılarken arkasındaki cemaat farklı bir niyet ettiğinde, namazda farz olan şeylerde imamla ters düşmemiştir. Çünkü ister nafile farz olsun, namaz bir takım farz ve sünnetleri içerir. Namazın bütün şartları farz olduğu gibi sünnetleri de böyledir. Öyleyse nafile kılan imam da, farz namazda yapması gereken rükû, secde ve diğer şartları yerine getirir. Aynı şey, sünnetler için geçerlidir. Farz kılan da imama, her ikisinin de yapması zorunlu olan bu fiillerde uymaktadır. Dolayısıyla nafile kılanın arkasında farza niyet eden kimse, nafile kılan kimseye de farz olan fiiller için imama uymuştur. Bunu bilmelisin!

FASIL-VASIL

Âmânın İmamlığı

Bazı bilginler, âmânın imamlığını caiz görmüş, bazı bilginler bunu reddetmiştir. En iyisini Allah bilir!

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Ama, baktığı yerde herhangi bir şeyi ayırt etmeyen şaşkın demektir. Durduğu için, kuşku duyan da değildir. İlke, insanların üzerinde yaratıldığı fıtrattır. Şu halde âmâ, bakarken ve şaşırırken mümindir. Bu nedenle fıtratın aslı nedeniyle imamlığı caizdir. Hz. Peygamber Ümmü Mektûm'u Medine'ye imam olarak görevlendirmişti. O da, âmâ olduğu halde insanlara namaz kıldırırdı.

FASIL-VASIL

Bir İnsanın Kendisinden Değerli Birine İmamlığı

Bilginler, aşağı derecede bulunan birinin imamlığı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları bunu kabul etmiş, bazıları reddetmiştir. Hz. Peygamber, Abdurrahman b. Avf'ın arkasında namaz kılmış ve kaçırdığı kısmı kaza etmiştir. Bu konuda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Ardından şöyle demiş: 'Aferin!'

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Faziletli kişi, kendisinden üstün olduğu birinin ardında namaz kılabilir. Bunun gayesi, onun himmetini yükseltmek, bir siyaset ve iyi eğitim olarak onu daha üstün ve değerli şeyleri aramaya teşviktir. Erdemli kişi 'basiretle Allah'a davet edendir.' Allah, küçüğe ilgisindeki dürüstlük ölçüsünde büyüğe fetihler nasip eder. Öyleyse küçük, farkında olmaksızın büyüğe ve imamına fayda verir.

Öyle dürüst-müritler vardır ki, ilahi ilgiye mazhar olması nedeniyle [sülûkleri esnasında] bir 'vakıa' gerçekleşir ve sonra onu şeyhine arz eder. Şeyhi ise, bu 'vakıa'nın anlamı hakkında herhangi bir tecrübeye sahip değildir. Müridin himmeti ise, vakıasının çözümünü bu şeyhten başkasını bilmeyeceği konusunda kesinleşmiş ve buna odaklaşmıştır. Bunun üzerine, müridin himmeti ve doğruluğu sayesinde, Allah o şeyhe bilgiler ihsan eder. Bu durum, Allah'ın müride olan inayetinden kaynaklanır. Böylece şeyh, makam bakımından kendisinden daha üstün olsa bile, dolaylı olarak bundan yararlanır.

İnsanın 'zevk' yoluyla girdiği her makamın içerdiği her şeyin bilinmesi zorunlu değildir. Çünkü kesin olarak biliyoruz ki, biz peygam-

berlerle bir takım makamlarda bir araya geliriz. Halbuki, o makamların sırlarını bilmede çok büyük bir fark vardır. Aynı makamda bulunsak bile, onlar bizim sahip olmadığımız bilgilere sahiptir. Daha alt mertebede bulunan kimsenin imamlığı budur.

Bunu anla! Kendini kandırıp 'ben onun şeyhiyim, ben ondan bilgiliyim' deme! Evet, terbiyenin gereklerini bilmede sen müridinden daha üstünsün. Fakat terbiyenin sonucunu bilmede müridinden bilgili olmayabilirsin. Bu durumu pek çok şahısta açıkça gördük.

Övgü Allah'adır. Otuz dokuzuncu kısım sona erdi. Ardından kırkıncı kısım gelecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRKINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL-VASIL

İmam Fatiha'yı Bitirdiğinde 'Amin' der mi, demez mi?

Bilginler, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, demek gerektiğini, bazı bilginler ise denilmeyeceğini iddia etmiştir.

Bu konudaki batınî değerlendirme şudur: İnsan kendisini kendisine yabancılaştırırsa, nefsine yabancı gibi hitap eder. Allah şöyle der: '*Biz insanı yarattık, nefsinin ona fısıldadığı şeyi biliriz.*'[413] Bu durum, her insanın yaratılışının gereği olarak, zevkle bildiği bir durumdur. Allah'ın peygamberi ise sorumlu insana şöyle der: 'Nefsinin üzerinde hakkı vardır.' Bu ifadede nefsi kendisine izafe etti. Halbuki hiçbir şey kendisine izafe edilemez. Hz. Peygamber ise, nefsi insandan başka sayıp onun insandan istediği bir hakkı ortaya koymuştur.

Okuyan insan ise, Fatiha'yı bitirdiğinde nefsinin 'amin' demesi gerektiği gibi okuyan nefs ise, bu kez insanın 'amin' demesi gerekir. İnsan hakikati bakımından tek, güçleri bakımından çoktur. Bu durumu '*onların bir kısmı kendisine zulüm eder*'[414] ayeti desteklediği gibi intihar eden hakkında söylenen 'Kulum nefsiyle benimle mücadele etmiştir' ifadesi de destekler.

Bu müşahede mertebesinde bulunan kişi, imamın ve yalnız başına kılanın 'amin' demesi gerektiğini kabul eder. İmamın tek bir varlık olduğunu ya da onun 'benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur' kutsi hadisinde belirtildiği gibi Rabbi vasıtasıyla okuduğunu kabul eden

kimse ise, imamın 'amin' demeyeceğini kabul eder. Bicaye'li Şeyh Ebu Medyen, bu makama işaret ederken şöyle derdi: 'Gördüğüm her şey üzerinde Be yazılıydı.' Söz konusu Be, iyelik Be'si diye isimlendirilir.

O halde 'amin' demek, her halükarda daha uygundur. Çünkü yükümlü dua ettiğinde, kendisiyle başlamalıdır. 'Amin' demek, bir duadır. Anlamı şudur: 'Allah'ım! İyiliğe ve senden istediğimiz şeye inandık.' İnsan, halinin ve müşahedesinin gereğine göre hareket eder. Güvenilir bir hadiste, 'imam amin dediğinde, siz de amin deyiniz' buyrulur. Başka bir hadiste ise 'İmam, sapkınların yoluna değil' dediğinde, siz de 'amin' deyin' buyrulur.

FASIL-VASIL

İmam Ne Zaman Tekbir Alır?

Bazı bilginlere, imam kamet tamamlanıp saflar düzenlendikten sonra tekbir alır, bazı bilginlere göre ise kamet tamamlanmadan önce, bazılarına göre de müezzin 'namaz başladı' dedikten sonra tekbir almalıdır. Bana göre imam serbesttir.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Kamet Allah'ın önünde ayakta durmak içindir. Çünkü müezzin 'haydin namaza der!' Safların düzelmesi, Allah katında meleklerin saflarına benzer. O melekler, '*saf saf duranlar*'[415] ayetinde Allah'ın üzerlerine yemin ettiği kimselerdir. Kamet, aynı zamanda adaletin sağlanmasına işaret eder. Çünkü insan, ruhuyla birlikte Allah'ın bu bedeni idare etmek için görevlendirdiği bir hükümdardır. Allah, 'emin belde' ayetinde buna işaret etmiştir. Çünkü insan, tıpkı 'şehirlerin anası Mekke' ya da 'kitabın anası Fatiha suresi' gibi, 'toplayıcı ana'dır. Muhatabı 'organlar bütünü' olan ibadetlerde adaleti ve dengeyi sağlamak için hükümlerin farz kılınması kaçınılmazdır. Binaenaleyh, zâhir ve bâtın bakımından himmetlerin bu konuda toplanması zorunludur.

Böyle düşünen kimse, kametten ve saflar düzenlendikten sonra tekbir getirmeyi kabul eder. Bu durumda adeta şöyle der: Allah her durumu ve yönü mutlak olarak kuşattığı için, O'nun tekbiri böyle bir nite-

likle sınırlanmayacak kadar büyüktür. Çünkü O 'her şeye yaratılışını vermiştir.' Ayrıca O, 'dosdoğru yol üzerindedir.' Allah, kullarını özel yol üzerinde yürümekle sorumlu tutunca, olara şunu belirtti: O yola giren kişi mutlu, ondan sapan bedbaht olur.

İyiliklere koşmayı ve [namazda Hak ile] konuşmada acele etmeyi dikkate alan bilgin, kamette 'haydin namaza' ifadesini duyduğunda tekbir getirir. Bunu yapmak için ise, 'yerleşik' olmak gerekir. 'Allah'tan başka ilah yoktur' denilmeden bunu yapamaz. Bundan sonra tekbir getirir. Bu nedenle 'tekbir ile kamete koşar' dedik. Söz konusu olan, müezzinin 'namaz başladı' demesidir. İmam tekbir getirirken geçmiş zaman fiili kullandığı için, 'namaz başladı' ifadesinde müezzini doğrulamış olur. İnsan, namazını böylece 'doğruluk' direği üzerine kurar ve 'kudretli hükümdarın katında' 'cennetlerde ve nehirlerde' 'doğruluk makamında' sevap elde eder. Başka bir ifadeyle, geniş ve yaygın ilimlerin örtüleri içerisinde. Bu konuda hangi benzetmeyi kullansan, başkası gelir. Çünkü nehir, sürekli örnekler getirmeyi sürdürür.

Namaz, insanın ayakta duruşunu sağlayan acbü'z-zeneb [kuyruk sokumu] gibi, ihram tekbiriyle başlar. Müezzin, imam tekbir getirmezden 'namaz başladı' derse, doğru söylememiş ve daha önce konuşmuş olur. Zevk ve sır ilimleri ise, sözde öne geçmeyi kaldırmaz. Çünkü bu ilim, hakikate ve keşfe göre davranır. İnsanın canı onun elinde değildir. Müezzin 'namaz başladı' derken imam tekbir getirmeden ölürse, hiç kuşkusuz [müezzini] yalanlayıcı olarak öldüğünü biliriz. Hz. Peygamber'in 'insan namazı beklediği sürece namazdadır' demesi de ona bir yarar sağlamaz. Çünkü böyle bir durumda biz, 'beklenen namazda' bulunuruz.

Hiç kuşkusuz arifler, bütün hareket ve duruşlarında sürekli namaz ve [Hak ile] konuşma halindedir. Fakat burada istenilen, ihram tekbirinden selama ve bütün diğer unsurları eksiksiz bir şekilde yapılmasıyla emredilmiş namazı kılmaktır. Böylece namaz, bilhassa Rabbi vasıtasıyla onu kılanda, gözle görünebilecek şekilde düzgün kılınır. Rabbi vasıtasıyla kıldığında ise, namaz en yetkin şekilde ortaya çıkar ve nefsin onda payı kalmaz. Böyle bir namaz, yaratılmışa değil, Hakka nispet edilebilecek bir namazdır.

Müezzinin ya da kendisinin okuduğu kameti namazın parçası sayan kimse, kametten sonra tekbir getirir. Böylece kamet ile namaz -müezzin ile değil- kendi başına kamet getiren kişi için ortak olur. Çünkü bu esnada ayrım yoktur. Bu durumda ona göre namazın ilk unsuru, kametin yerine getirilmesidir. Şu var ki bunun böyle olması, müezzin ve imamın (nefislerinden 'fani' oldukları ölçüde Rabbleri vasıtasıyla hareket etmelerine bağlıdır. Bu durumda namaz ilahi bir yapı kazanır. Fakat görünüşte tek birinin gücüne kavuşamaz. Çünkü iki şahıstan her birinin mizacı diğerinden farklıdır. Hak ise, sadece tecelligahın durumuna göre tecelli eder.

Her durumda sırrını Rabbinin önünde ayakta tutan bir kul, her halinde namaz kılmaktadır. Şekilci bilginler arasında görüş ayrılığı çıkan bu vakitlerin hangisinde tekbir getirilirse getirsin, doğru yapmış olur. Çünkü namaz başlamıştır ve Allah müçtehidin hükmüyle bizi sorumlu tutmuştur. 'Namaz başladı', kamette bu hale özgü olmayan hallerde kullandığı için organlara içinde bulunduğu bir halden başka bir hale çıkmakla ruha, yani bütüne yönelik bir haldir. Yani 'namaza yönel' demektir. Namazdaysan bu durumda 'namazlarında daimi ve namazlarını sürekli kılanlardan ol' demektir.

FASIL-VASIL

İmam Takıldığında Hatırlatma

Bilginler, imam şaşırdığında hatırlatma yapılıp yapılmayacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler bunun yapılabileceğini, bazı bilginler yapılamayacağını ve imam şaşırdığında rükûya gitmesi gerektiğini savunmuştur. Bazı bilginler, imam yardım istediğinde hatırlatma yapılabileceğini söylemiştir. Bazı bilginler, sadece Fatiha'da hatırlatma yapılabileceğini söylemiştir. Bu görüşe göre zammı surede hatırlatma yapan kimsenin namazı bozulur.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: 'İlk düşünce'yi kabul eden, imama hatırlama yapılamayacağını kabul etmiştir. Vakti ya da nefesleri gözetmeyi esas alan kimse de, böyle düşünür. İlk gelen düşünceyi benimse-

yen ve bu düşünceye uyup hükmü ona bırakan ise, bir süre ya da belli ayetler okumaya başlayıp şaşırdığında onun niyetlendiği şeyi tamamlaması gerekir. Bu nedenle cemaatten yardım ister, cemaat de ona yardım edip şaşırdığında hatırlatılır.

Hz. Peygamber namazda şaşırdığında, Kur'an-ı Kerîm hafızı olan Ubey'e 'niçin hatırlatmadın' demiştir. Hz. Peygamber, birincil amaç olarak okumayı dikkate aldı ve onu tamamlamak istedi. Kulun namazda şaşırması, onun varlığına ilk kanıttır. 'Onun varlığı' derken, bu varlığın sabit olmasını kastetmekteyim. Çünkü şaşırma Hakkın niteliklerinden değildir. [Nefsiyle değil de] Rabbiyle kıldığında ise, içinde olduğu hale ve vakte göre Hak ile beraber olup geçmiş veya geleceğe bakmaması gerekir. Bu durumda ne hatırlatma ister ne kendisine hatırlatılır. Bunun yerine Rabbi onunla konuşmasını bitirdiğinde, rükûya gider ve bu, onun Kur'an-ı Kerîm'den kolayına gelen sureyi okuması demektir. Allah '*Kuran'dan kolayına geleni oku*'[416] demiş, o da bunu yapmıştır. Öyleyse, namazda bir yaratılmışa ait sayılabilecek bir iz olmamalıdır. Bu, Ali b. Ebu Talib'in görüşüdür. Caiz olma ise, İbn Ömer'in görüşüdür.

FASIL-VASIL

Namazda İmamın Yeri

Bilginler, namazda imamın yeri hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, imamın yerinin cemaatinkinden yüksek olabileceğini kabul etmişken, bazı bilginler bunu caiz görmemiştir. Bazı bilginler ise, biraz yüksek olmasını müstehap saymıştır. Bizim görüşümüz ise, bu görüşlerden her birinin caiz olduğudur. Fakat tam olarak kendisine uyulabilmesi için imamın yerinin yüksek olması daha uygundur.

Konunun bâtınî yorumu şudur: Şeyler arasında ilişki olması, olmamasından daha üstündür. İmamlık mertebesi cemaatin mertebesinden daha üstündür. Bu mertebede üstün ve daha üstün [derecelenmesinin] bulunup [imamın] bulunduğu yerin de daha üstün olması gerekir, çünkü o, uyulma makamındadır. Öyleyse imamın cemaatten daha üs-

tün olması bir zorunluluktur. Çünkü o, cemaatin [uyacağı] bir yerdir ve bu nedenle imam diye isimlendirildi.

İmamın birbirinden farklı ikişer hali vardır: Birinci ikili, imamın aynı anda imam ve cemaat olmasıdır. Bu durumda, pek çok cemaat kendisine uyar ve o da cemaattir. Secdesinde, rükûsunda ve bütün fillerinde cemaat kendisine uyar. Bu bakımdan imamdır. Diğer iki hal ise, namaz kılan diye isimlendirilmesini sağlayan haldir. Bu durumda o Rabbiyle beraberdir. Bu durumda o, başkasına da imamdır. Dolayısıyla başka bir hali daha vardır.

İmamın 'namaz kılan' olduğunu dikkate alanlar, sayıları çok bile olsa imamın namaz kılan insanlardan yüksekte durmasını caiz görmez. Çünkü imamdan safların sonuncusuna kadar hepsi, birbirinin imamıdır. Onun 'imam' olduğunu dikkate alan ise, yerinin cemaatin yerinden yüksek olmasını uygun görür. Öyleyse herkes, kendi görüşüne göre hareket eder.

FASIL-VASIL

İmamın İmamlığa Niyeti

Bilginler, imamın imamlığa niyet edip etmemesi gerektiği konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler niyetin vacip olduğunu, bazı bilginler ise olmadığını ileri sürmüştür. Ben de bu görüşteyim. İmamın niyet etmesi ise daha uygundur.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Namaz kılan kişinin başkasıyla değil, Rabbiyle meşgul olması gerekir. Çünkü Allah namazı kendisiyle kulu arasında ikiye ayırmıştır. Dolayısıyla imamlığa niyet etmek gerekmez. Hadisin devamında geçen Fatiha suresini okumakla ilgili açıklamalara bakmaksızın 'namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm' ifadesini dikkate alan kimse, imam ya da cemaati gözetmeyi bu ifadeye katar. Çünkü namaz 'benimle kulum arasında ikiye bölünmüştür.' İmam 'bana yönelmeye niyet ettiği gibi kıbleye yönelmeye de niyet eder.' Başka bir ifadeyle, bu ibadet ile bana yaklaşmaya niyet ederken, aynı zamanda cemaate imam olmaya da niyet eder. Cemaat ise, bu ni-

yetle bana yaklaşmaya niyet ederken aynı zamanda imama uymaya da niyet eder. Herkes, kendisi için gerçekleşen ve Hak ile konuşurken Hakkın kendisine gösterdiği şeye göre namaz kılar.

FASIL-VASIL

Cemaatin İmam Karşısındaki Yeri

Cemaat bir ya da iki ya da ikiden fazla olabileceği gibi bir erkek, iki erkek ya da bir kadın veya çocuk olabilir. Cemaat yetişkin bir erkek ise, imam onu sağına yerleştirir; bir çocuk ise, erkekte olduğu gibi sağına yerleştirir. Zayıf bir görüşe göre, erkekten farklı bir hüküm taşıması için soluna yerleştirir. Cemaat iki erkek ise, birini sağına, diğerini soluna yerleştirebileceği gibi dilerse ardına yerleştirebilir. Cemaat bir erkek ve bir çocuk ise, onların durumu iki erkeğin durumu gibidir. Cemaat bir kadın ise, imamın arkasında bulunur. Beraberinde bir erkek varsa, erkek imamın sağında, kadın arkasında durur. Cemaat birden fazla olup içlerinde kadın varsa, erkekler imamın arkasına, kadın veya kadınlar ise erkek cemaatin arkasında durur.

Konunun bâtınî yorumu şöyledir: Hadislerde Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak teşvik edilir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah size yasaklarken, O sizden faiz almaz.' Hak kendisini nitelediği her nitelikle nitelenmeye bizi teşvik etmiştir. [İlahi huylarla] Ahlâklanmak, uymak ve imam olmanın anlamı budur. Bu imamlık, işte budur. Dolayısıyla gerçekte imam Allah, cemaat ise yaratıklardır.

İmam, bir olması bakımından yalnız olarak kendisine bakabileceği -bu durum, kendisine özgü ve sayesinde her şeyden farklılaştığı yöndür- ya da Hak karşısında çift olmak bakımından kendisine bakar ya da tekliği (ferdiyet) bakımından Hak karşısında kendisine bakar. Söz konusu ferdiyet, yani teklik, üçtür. Başka bir ifadeyle ikincinin üçüncüsüdür. Ya da, başkası kâmil olduğu gibi kendisinin kamil olmayışı bakımından kendisine bakar. Ya da, doğasına yönelen olması bakımından Hak karşısında kendisine bakar. Bu da, yönelmek, meyletmek anlamındaki saba'dan türetilmiş sabi, çocuk demektir. Ya da, aklı bakımından değil,

doğasına yönelen olması bakımından Hak karşısında kendisine bakar. Bu durumda ise, kadın gibidir. Kadın iken doğasıyla beraber aklına sahiptir.

Bütün bu hallerde Hak, imamdır. Sağ yön, güce aittir. Allah'ın her iki eli de sağ eldir. Başka bir ifadeyle, sağ el Hakka yakınlığa, insanın güç ve kuvvetinin düşmesini ifade eder. Arka ise, uymak ve tabi olmak demektir.

Ey namaz kılan kişi! Zikrettiklerimizden hangi halle namaz kıldığına iyice bak ve imamın karşısında belirttiğimiz yerlerden birinde durarak namazını kıl! Böyle yaptığında, emredilmiş namazı tamamlamış olursun. Böylece, gördüğün Hak olduğu gibi imamın da Hak olur. Hakkı görmen ve senin imamın olması ise, akıl kanıtının kendisini gösterdiği yönden değil, Şari'nin nitelediği yöndendir. Akıl kanıtının gösterdiği yönden olsaydı, aklına, inancına ve ameline göre bir dindarlık sahibi olurdun. Bunu yapmazsan, düşüncen ve teorik aklın bakımından aklın katıştığı ölçüde ibadetin eksik kalır.

FASIL-VASIL

Tek Başına Safın Arkasında Namaz Kılan Kişi

Bilginler, birinci safta olmanın teşvik edilip mendup sayıldığında görüş birliğine varmıştır. Bazı istisnalar dışında ise, saffi düzenlemek ve sıkıştırmak hususunda da görüş birliğine varmışlardır. Bazı bilginler, birinci safa yetişebildiği halde onda namaz kılmayanın namazının geçersiz olacağını iddia etmiştir. Aynı şekilde, saflar düzeltilmediğinde de namazın geçersiz olacağı iddia edilmiştir. Hal böyle iken, bazı bilginler bunu mendup, bazı bilginler vacip anlamında yorumlamıştır. Safları düzenlemeyi vacip saymak, daha önce belirttiğimiz gibi, bu nitelikten yoksun kaldığında namazın 'geçersiz' olması demektir. Benim görüşüm ise, saflar düzenli olmadığında cemaat günahkâr olsa bile, namazın geçerli olduğudur.

Hz. Peygamber'in birinci safta namaz kılmayı teşvik ettiği ve birinci safla ilgili şöyle dediği aktarılır: '[Melekler safa gelir] Birinci safa gelir

ve yerleşecek yer bulamazlar...' Saffin düzenlenmesine gelirsek, insanlar Hak karşısında tek bir halde olmaya davet edilmiştir ki, o da namazdır. Allah bu davette kullarını bir tutmuştur. Öyleyse, davet edildikleri şeye yöneldiklerinde namazdaki durumları da 'safları düzlemek' olmalıdır. Çünkü çağıran [Hak], içlerinden birini özel olarak değil, eşit ölçüde cemaat olmak yönünden kendileriyle konuşmak için cemaati çağırmıştır. Dolayısıyla cemaat, safta eşit ve dengeli bir şekilde bulunmalıdır. Ne bir kimse safın arkasında ne safın eğilmesine yol açacak şekilde önünde bulunmalıdır. Çünkü onlar bu bakımdan sorumlu olacaktır.

İnsanların gönülleri ve himmetleri, namaz kılarken Allah'a yönelme ve kendilerini çağırdığı bu ibadeti sırf Allah'a adama duygusunda eşit olması gerekir. Allah cemaate ihsan etmek istediği şeylerle içlerinden birini konuşmak için seçip onu imam diye isimlendirdi. Başka bir ifadeyle, onu cemaatle kendisi arasında Rabblerine yönelmiş bir tercüman yapmıştır. Bu nedenle cemaatin susup imam vasıtasıyla Efendilerinden kendilerine gelecek şeyleri beklemeleri gerekir. Yine bu nedenle Cabir hadisinde imamın okumasının cemaat adına yeterli olduğu zikredildi. Çünkü Hak, kendisiyle konuşmak için imamı öne geçirdi. Dolayısıyla imam cemaatin vekili olup şeriat da yapması gerekli her işte imama uymayı farz kıldığı için, cemaatin susup namazda imamın yaptığı her şeye uyması vacip oldu.

Safları sıkıştırmak, başından sonuna kadar saftaki insanlar arasında hiçbir boşluk kalmaması demektir. Safi sıkıştırmanın hedefi, şeytanların saftaki boşlukları dolduracak olmalarıdır. Namaz kılanlar, Allah'a yakınlık yerindedir. Dolayısıyla birbirlerinden uzaklaşmalarına sebep olacak şekilde, namaz kılanların aralarında boşluk bulunmaması gerekir. Boşluk olursa, bu durum, aralarındaki ilişkinin davet edildikleri Hakka yaklaşmanın zıddı olmasına yol açar. Bu boşluk ve aralıklara ise, namaz safında iki adam arasındaki 'uzaklık' ile ilişkisi nedeniyle Allah'tan uzak olanlar [şeytan: Allah'tan uzak olan] sızar. Böylece saftaki bu boşluk ve gediği dolduran şeytanın Allah'tan uzaklığı ölçüsünde, namaz kılan Allah'a yaklaşmak rahmetinden eksik kalır. Omuzlar birbirine bitiştirilip boşluklar doldurulduğunda ise, Allah'tan uzaklık yerleşecek bir yer bulamaz. Çünkü artık şeytan -ki o, Allah'tan uzaklığın bulunduğu yerdir- burada değildir.

Şeytanlar, safın boşluklarıyla sevinir ve Allah'ın namaz kılanlara verdiği rahmetinin kapsamını görerek o boşluklara girer. Namaz kılanlara dönük ihsan rahmetinden bir miktar 'komşuluk' etkisiyle kendilerine de ulaşsın diye, o boşluklara sıkışırlar. Çünkü onlar, Allah katında uzak kimseler olduklarını bilirler. Söz konusu şeytanlar, namazda vesvese veren şeytanlar değildir. Çünkü, vesvese verenlerin yeri [saflar değil] kalplerdir. Dolayısıyla onlar, meleklerle birlikte kalplerin kapılarında bulunur. Nefse [vesvese] aktarır, kalbi çağrıldığı işten alıkoyacak düşüncelerle oyalar. Şeytanın nefse aktardığı düşüncelerden biri de, saf arkadaşıyla arasındaki gediği gidermemektir.

Bunun iki yönü vardır. Birincisi, namaz kılanın emre itaatsizlik özelliği kazanmasını sağlamaktır. Bu özellik, onu Allah'tan uzaklaşmaya sevk eder. Çünkü şeytanın Allah'tan uzaklaşma nedeni, Allah'ın emrine itaatsizliğidir. İkinci yön ise, onların şeytan arkadaşlarıyla ilgilidir. Söz konusu şeytanlar bu gedikleri doldurup namaz kılanların rahmetine ulaşmak ister. Bu nedenle imam Rabbiyle konuştuğu gibi Rabbi de onunla konuşur. Bu nedenle, namazdaki konuşma çoğul ifadeyle ifade edilmiş ve duada imam kendisini cemaatten ayırmamıştır. Çünkü imam cemaatin dilidir.

Keşif sahibi, bütün bunları görür ve Allah'ın kendisine verdiği şeyleri imam vasıtasıyla aldığını görür. İmamın davet edildiği işte Allah karşısında huzur [bilinç] sahibi olup olmaması birdir. Böyle bir cemaat, Allah'ın verdiğini Allah'tan aldığı gibi imam da öyle bir cemaat nedeniyle mutlu olur. Keşif sahibi olmadığı gibi namazda [Hak karşısında bulunduğunun] bilincinden yoksun bir cemaat bilinçlilikte imamla bir olduğunda, imam saptırıcı biri olur. Cemaat Allah karşısında huzur sahibi, imam ise öyle değilse, sadece imam saptırıcıdır. Buna rağmen imam mutlu olursa, bunun nedeni arkasındaki cemaattir. Sadece imam bilinçli ve cemaatin kalpleri ise gafil ise, imam bütün cemaate şefaat eder. Çünkü imam, cemaatte amaçlanan kişidir ve amaç gerçekleşmiştir.

Bu nedenle imamın, bilgileri az olsa bile dindar ve iyilik sahiplerinden ve Allah ile meşgul olanlardan seçilmesi uygundur. Söz konusu [bilgisi az] kimseler, gafil bilginlerden imamlığa daha uygun kimselerdir. Çünkü namaz kılandan istenilen şey, Allah karşısında bulunduğunun farkında olmaktır. Dolayısıyla namaz kılan kişi, bu bakımdan bilgi-

ye gerek duymaz. Bunun yerine, Rabbinin karşısında bilinçle durup Allah'ın sözlerinden kolayına geleni okuyarak O'nunla konuştuğunu bilmesi yeterlidir. Bu nedenle bilgisindeki eksiklik, önemsenmez. Namaz kılan kişi Hak ile konuşurken alışveriş, boşanma ve evlenme gibi işlerini düşünürse, namazından habersiz kalan kişiyle arasında hiçbir fark kalmaz. İnsan, kendisini çağırdığı özel bir ibadette önünde ve huzurunda bulunması bakımından Allah ile beraber olabilir. Bu haldeyken dışta kendisine yasaklanmış her şey içinden de yasaklanmıştır. Bu bağlamda yüzüyle kendisini kıbleden çıkaracak bir yöne yönelemeyeceği gibi kalbiyle de konuştuğu Allah'tan başkasına bakamaz. Diliyle Rabbinin sözünden ya da Allah'ın belirlediği zikrinden başkasıyla ilgilenemeyip namazda beşeri bir söz söyleyemeyeceği gibi içinden de aile, çocuk, kardeş ya da hükümdar gibi yediği, içtiği ya da konuştuğu kimselerle ya da kendi kendine konuşmanın geçmesi de yasaktır. Bu nedenle, imamda bilginin çok olması bir şart değildir. Amaç, bu hale uygun bir durumun bulunmasıdır. Dindarlık, hallerini gözetmek ve Allah'tan utanmak gibi hale sahip bir kimse aynı zamanda bilgisi çok, derin ve efendi biriyse, imamlığa geçirilmesi daha uygundur. Çünkü böyle bir insan, bu halde olmayandan daha üstündür.

Namazda saf tutmanın emredilmesinin nedeni, insana o korkunç yerde, kıyamet günü Allah'ın önünde duruşunu hatırlatmaktır. O günde şefaat edecek peygamberler, müminler ve melekler, safların önüne geçen namazdaki imamlara benzer. Burada safta imama uyan bir şahıs, kıyamet günü safların imamı olabileceği gibi dünyada kendisine namaz kıldıran imamı da orada kendisine uyabilir. Böyle bir imama yazıklar olsun!

Namaz kılanların safları, Allah karşısında meleklerin saflarına benzer. Bir ayette Allah *'melekler saf saf gelir'*[417] buyurduğu gibi başka bir ayette *'melekler saf saf durur, Rahman'ın izin verdiğinden başkası konuşmaz'*[418] buyrulur. İzin verilen melek, cemaatin vekilidir. Allah, safta sıralanmış melekler gibi saf tutmamızı emretti. Meleklerin -ki gök meleklerini kast ediyoruz- safındaki bir boşluk olduğu var sayılsa, yine de şeytanların oraya girmesi mümkün olmaz. Bu nedenle melekler, birbirlerine bitişiktir. Bu şekilde nurlar da namaz kılanların saflarına ulaşır ve onları kapsar. Namaz kılanların safında boşluk bulunup şeytanlar oraya

girseydi, bu nurlar onları yakardı. İnsanlar, büyük ziyaret günü Kesib'te de namazdaki gibi saf tutarlar.

Dünyada namaz kılarken safta bir gedik bulunup gücü yettiği halde bunu gidermeyen, kıyamet günü namazın bereketinden mahrum kalır. Gediği gidermeye güç yetiremeyene ise bereket ulaşır. İki insan arasında namaz kılan kişi, birine yanaşır, diğerini de kendisine doğru çeker ve kendisine çektiğinde görevini yapmıştır. Gelmezse, günah gelmeyenin üzerinedir. Yaklaştığı kişi ise, imama yakın olandır. Birinci safta bir eksiklik bulunup namaz kılan onu görebilir ve onu gidermeye gücü yetebilir. Bu durumda insan birinci safa gidip gediği kapatmazsa, bulunduğu safı sıkıştırması hiçbir yarar vermez. Çünkü görevi, birinci safı düzeltmektir, bilesin.

FASIL-VASIL

Safın Arkasında Yalnız Namaz Kılmak

Bilginler, safın arkasında yalnız namaz kılan kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları, namazının geçerli, bazıları ise geçerli olmadığı görüşündedir. Benim görüşüm ise şudur: Böyle bir insan, ya safa girmek için imkân bulur veya bulamaz. İmkân bulamazsa, safta bulunan bir adama işaret ederek onu kendisine katılmaya davet eder. Bunun yapmakla Allah katında elde edeceği ecri ve ödülü bilmediği için, saftaki adam kendisine katılmazsa o adamın namazı geçerlidir. Çünkü gücü yettiği kadar Allah'tan sakınmıştır ve bundan fazlasını yapamaz. Zikrettiklerimizden birini yapabildiği halde yapmazsa, namazı bozulmuştur. Çünkü Hz. Peygamber, safın arkasında yalnız başına namaz kılanın namazını yinelemesi gerektiğini bildirmiştir. Bu, Vabısa b. Mabed'in rivayet ettiği bir hadistir.

Meselenin nefsle ilgili yorumu şudur: Allah'a yaklaştıran ibadetler, yalnız Allah katından öğrenilir. Aklın bu konuda herhangi bir şekilde etkisi ve hükmü yoktur. Şeriat bir kez bunları belirlediğinde ise, belirlediği gibi kalırlar. Şeriatın Allah'a yaklaştırıcı saymadığı bir şeyi ise, akıl yaklaştırıcı yapamaz. Sonra konumuza dönüp şöyle deriz:

Safa ulaşma gücü varken safın arkasında yalnız başına namaz kılan kişi, içtihat yapabilen biri olabilir. Böyle bir müçtehit, namazı böyle kılmayı caiz görüp namazını geçerli sayabilecek şekilde bir içtihat etmiştir. Ya da, bu davranışı içtihada dayanmaz. Davranışı içtihada dayanırsa, namazı geçerlidir. Kendi içtihadına dayanmadığı halde o konuda bir müçtehidi taklit ediyorsa, müçtehide sorduktan sonra namazı geçerlidir. Ne kendi içtihadından ne de bir müçtehide sorarak bunu yapmamışsa, namazı geçersizdir. Allah'a yaklaştıran bütün dinî ibadetlerde durum böyledir.

Bu yönüyle [içtihada dayanıyorsa] imam cemaatin önünde tek başına bir 'saf'tayken namazı geçerli olduğu gibi safın arkasında yalnız başına namaz kılanın namazı da geçerlidir. İnsanın hakikati [latife-i insaniyye] tek bir hakikattir. Bu hakikatin organlar gibi saf tutması gerekmediği gibi onların önünde olması da gerekmez. Çünkü söz konusu hakikat, bir yön ve cihet kabul etmez. Dolayısıyla, o tek başına namaz kılmıştır. İnsanın dışı ise bir cemaattir. Öyleyse insan kendi başına bir saftır. Çünkü her bir parçası ibadet ve namazla sorumludur ve parçalar birbirinden ayrılmaz. Binaenaleyh insan, tek bir saftır. Bir organı, namazla ilgili olmayan bir şeyle ilgilenirse, zatının safındaki bu ilgilenme 'saftaki gedik' gibidir.

Bâtınî yoruma gelirsek; insan namazı, bütünü [bedenin organlarının bütünlüğü] bakımından safta, hakikati ve latifesi yönünden ise yalnız kılmıştır. Çünkü insanın hakikati bir yerde bulunmadığı için yönleri kabul etmez. Bu yorum, insan hakikatinin mekânı olmadığını kabul edenlerin görüşüdür. Mekânlı olduğunu kabul eden ise, hakikati namaz kılanın zatına katar. Öyleyse bir safta ya da safta olmaksızın namaz kılan herkes, kendi zatının parçası olan bir safta namaz kılmıştır. Safın arkasında yalnız namaz kılmayı caiz görenler, bu yaklaşıma göre caiz görmüştür. Böylece bu konudaki görüşümüzü şeriatın ilkelerinin teyit ettiği bir yolla açıklamış olduk.

FASIL-VASIL

Namaz Kılmak İsteyip Kameti Duyan Erkek veya Kadın Namazı Kaçırmak Korkusuyla Camiye Koşarak Gitmeli midir? Gitmemeli midir?

Bazı bilginler, camiye koşmanın caiz olmadığını belirtmiştir. İnsanın vakar ve ağırbaşlılıkla camiye gelmesi gerekir. Ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise, iyilik hırsıyla koşmasının caiz olduğu görüşündedir. Bana göre koşmak mekruhtur.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: İyiliklere koşmak meşru olduğu gibi ağır başlılık ve vakar da dince emredilmiştir. Bunların birleştirilmesi ise, vakit girmezden önce iyiliklere koşmayı adet edinmiş olmakla gerçekleşir. Böylece insan, ağır başlılık ve vakarla camiye giderek, iyiliklere koşmayla ağır başlılığı birleştirmiş olur.

Kul, sadece mubahlarla ilgilendiği için iyiliklere koşması emredildi. Herhangi bir mubahı işlememek halinde olan ise, her durumda iyiliktedir. Bu nedenle, her iki durumu gösteren şey gelmiş ve şöyle denilmiş: '*Rabbinizden olan mağfirete koşunuz.*'[419] Kastedilen, ibadettir ve ibadete koşan kimse, mağfirete koşmuş demektir. Başka bir halde ise, '*iyiliklere koşanlar onlardır*'[420] denilir. Burada zaman-mekân zarfı gelmişken diğerinde ismin -e hali gelmiştir. Çünkü iyiliklere koşmak onun yerini almaz.

Burada başka bir yorum daha vardır. Mağfirete mazhar olmamız, onu gerektiren iyiliği yaptıktan sonra mümkün olabilir. Dolayısıyla biz, iyiliklerde mağfirete koşarız. O halde 'kendisinde koşulan şey' 'kendisine koşulandan' başkadır.

Kul mubahtan başka bir şey yapıyorsa, ya mendup ya da vacip işlemektedir. İnsan mendup bir fiil yaparken vacip bir ibadetin vaktinin geldiğini hissetmişse, o vacibin ancak kendileriyle geçerli olabildiği sebepleri yerine getirmekle mendup fiilini yaparken farza koşar. Burada koşmak, o vacibin geçerli olmasında şart olan fiillere koşmaktır.

Bir iyilik işlerken, cemaate gitmesi veya safı tamamlaması vacip olan bir kimseyi düşünelim. Böyle bir insan, söz gelişi namaza gelirken kameti duyar. Şari ise, ona mescide vakarla ve ağırbaşlı bir şekilde gel-

mesini emreder. Çünkü Hak, hallerle sınırlanmaz ve namaza gelen kişi, gelirken veya namazı beklerken namazdadır. Başka bir ifadeyle, bu konuda iyiliğe koşmak zaten gerçekleşmiştir. Hareketle koşmak ise, saygısızlığa ve Hakkı sınırlamaya yol açar. Bu nedenle rükû ederken safa girmek için hareketlenen bir sahabeye -ki o Ebu Bekre'dir- 'Allah hırsını artırsın, bir daha koşma' demiştir. Yani, hızla hareket etme! Hz. Peygamber 'Allah senin koşmanı artırsın' demedi. Zaten hırs, onun koşmasını gerektirir. Hz. Peygamber, istenilenin iyiliğe karşı hırslı olmak olduğuna dikkatini çekmiştir. Allah'ın kuldan istediği şey, hızla yürümesi değil, iyiliğe dönük hırsıdır. Çünkü böyle bir davranış, Allah'ı sınırlamak anlamına gelebilir. Halbuki Allah, her nerede olursa olsun kulla beraberdir. Geride kalmak nedeniyle başlangıçta tefrite kaçtın. Burada ise, hızlı davranmakla iyiliğe koşman gerekir. Anlatıldığına göre bir insan, kırk sene boyunca mescitteyken namaz vakti girmiştir. Başka birinin ise, yıllarca imamla birlikte ihram tekbirini kaçırmadığı anlatılır.

'Vakarla' sözü ise, kulun Allah karşısında O'nun celalinin ve heybetinin layık olduğu davranışı ve utanma duygusunu taşımasına işaret eder. Çünkü bu haller, organlarda bir ağırlık meydana getirir ve Allah'ın emrettiği şeyleri yerine getirirken hareketlerine korku ve saygılı bir şekilde denge ve sağlamlık kazandırır. İstenilen ağırbaşlılık budur. Nitekim Hz. Peygamber 'kalbi korksaydı organları da korkardı' diye buyurur. Diğer bir ifadeyle, kalbinin korkusu diğer organlarına da nüfuz ederdi. Çünkü ayaklarla koşmak, Allah ile değil Allah'tan dolayı himmeti koştuğu yöne bağlı kimseden meydana gelebilir.

Kulun himmetinin Allah'a bağlı olması gerekir. Bu durumda onun müşahede ettiği, Hak olur. Böyle yapanın hali ise, heybet ve durağanlıktır. 'Sadece bir fısıltı duyulur.' Allah şöyle buyurur: *'Sesler Rahman karşısında kesilir. Artık sadece sessizlik duyulur.'*[421] er-Rahman ismi karşısında böyle sessizlik gerekiyorsa, kendisine ya da kendisiyle yürüdüğü ilahi ismin hangisi olduğunu bilmeyen ne yapabilir?

İçinde bulunduğu vaktindeki hali yürüdüğü ve yöneldiği şey olan kimse, koşmayı caiz görür. Bir insanın [içinde bulunduğu] hali yöneldiğini müşahede ise, koşmayı caiz görmez. Çünkü koşmak vakti zayi etmektir. Şari, vakte geleni gözetir. Namaza gelenin vakti, namazda amaçlanan şeyi görmektir. Bu nedenle, namaza gelirken vaktin hürme-

tini büyütmek ve hakkını yerine getirmek için hızlı yürümek değil, ağırbaşlılık ve vakar gerekir.

FASIL-VASIL

Namazı Bekleyen Cemaat Ne Zaman Ayağa Kalkar

Bazı bilginler, cemaatin, kamet başladığında, bazı bilginler müezzin 'haydin namaza' dediğinde, bazı bilginler ise, müezzin 'haydin felaha' dediğinde, bazı bilginler ise, imamın kalktığını gördüğünde ayağa kalkacağını söylemiştir. Bana göre en doğrusu budur. Bazı bilginler ise, bu konuda bir vakit belirlenmediğini söylemiştir. Hz. Peygamberin 'beni görünceye kadar ayağa kalkmayın' buyurduğu rivayet edilir. Bu hadis sahih ise, onunla amel etmek ve onu göz ardı etmemek gerekir.

Bizim görüşümüze gelirsek, bu konudaki hadis sahih değilse kametin başlamasıyla namaza kalmak gerekir. Hadis sahih ise, peygamberin bu meseledeki hükmü kendisini beklemektir. Bu gün yaptığımız gibi değil, emrettiği gibi onu görmeden kalkmamız gerekir. Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde bir emir yürürlükten kaldırılabilir ve başka bir hüküm yenilenebilirdi. Bu nedenle, peygamberin namaza çıktığı görününceye kadar müezzinin sözü nedeniyle ayağa kalkmamaları gerekiyordu. Peygamberi gördüklerinde ise, davet edildikleri şeyi ortadan kaldıran bir emir gelmediğini anlarlardı. Bugün ise böyle değildir. Çünkü namaza kalkma hükmü artık süreklidir. Bu nedenle insan müezzinin kamet getirdiğini duyduğunda hemen ayağa kalkar. Müezzinin tesadüfen şaşırıp onun imam olup kamet getirdiğini zannetse; imam ise, henüz namaza çıkmamışsa, ayağa kalkanın sorumluluğu yoktur. O, iyiliğe koşanın ödülüne sahiptir ve imam namaza çıkıncaya kadar döner, mekânında oturur. Çünkü o, namazın hükmünün bekası konusunda kesin bir inanca sahiptir.

Konunun bâtınî yorumu şudur: Namaz için kamet getiren kişi, Hakkın teşrifatçısıdır. O, kendilerini çağırdığı bu nitelik ve halle Allah'ın huzuruna girmeye davet eder. Allah, onlara bu nitelikle huzuruna girmeyi emretmiştir, onlar da daha önce belirttiğimiz gibi saygı, din-

ginlik ve çağrıldıkları işle ilgili huzur içinde emri yerine getirmeye koşarlar. Ayrıca Kur'an-ı Kerîm okumak, zikir, tekbir, tesbih ve kendilerine belirlemiş olduğu belirli bir dua hususunda huzur sahibi olurlar. Onlar, belirlenen şeyi bu halde aşmaz. Selam vererek namazı tamamladıklarında ise, diledikleri şekilde dua ederler. Burada da Allah'ın razı olacağı şeyle dua ederler. Onlar, bir müslümana beddua ya da akrabalığın kesilmesi hususunda beddua etmez.

FASIL-VASIL

İmamla Rükûyu Kaçırmak Korkusuyla Safın Arkasında İhram Tekbiri Alıp Namazda Safa Girecek Gibi Hareket Eden Kimsenin Durumu

Bazı bilginler, bunu caiz görmüş, bazı bilginler bunu mekruh saymıştır. Bazı bilginler ise, bu konuda cemaatle veya yalnız başına kılanı ayırt etmiş, yalnız başına kılan için mekruh, cemaat için caiz saymışlardır.

VASIL

Batınî Yorum

Rükû Allah karşısında boyun eğmek demektir. Allah'a koşmak, daha uygundur. Şu var ki, kişinin rükû halinde yürüyüp safa girmesi, mekruh ya da caiz hükmüne konu olan bir durumdur. Saftaki gediği gidermeyi vacip sayan ya da safın arkasında namazı caiz görmeyen kimse, bulunduğu durumdan safa girinceye kadar yürür. Hz. Peygamber bu konuda Ebu Bekre'nin namazını geçersiz saymamış, ona dua etmiş ve bir daha öyle yapmamasını istemiştir. Buradan ise, kastedilenin mekruhluk olduğu anlaşılır.

[Bu hadise karşı] 'Belirli bir olay hakkındaki yargı' denilirse, şöyle yanıt veririz: Hz. Peygamberin 'tekrarlamamak' yasağı belirli bir olay hakkında bir hükümdür. Çünkü Ebu Bekre'ye 'tekrarlamamak' emre-

dildi. Hz. Peygamber başkasını ise engellememiştir. Fakat hal karinesiyle, kastedilenin ne olursa olsun namaz kılan ya da namazında Hz. Peygamberin kendisine emrettiği gibi davranan kimse olduğunu anladık. Öyleyse namazı tamamlayan her şey, namazda yapılabilir. Bir takım meseleler bu konuyla ilgilidir ve bu esasa göre değerlendirilir.

FASIL-VASIL

Cemaat İmama Hangi Konuda Uyar

Bilginler, Şari'nin belirlediği söz ve fiillerde cemaatin imama uymasının zorunluluğunda herhangi bir görüş ayrılığına düşmemiştir. Bununla beraber, bilginler 'Allah kendisini öveni duydu' ifadesinde görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı kimseler, cemaatin imamla beraber bunu söylemesinin zorunlu olmadığını, bazı kimseler ise söyleyebileceğini kabul etmiştir. Bana göre birinci görüş, bu konudaki hadis nedeniyle daha uygundur.

VASIL

Batınî Yorum

İmam, kendisine uyanlar hakkında Hakkın vekili konumuna yerleştirildiği için onun 'Allah kendisini öveni duydu' demesi geçerlidir. İmam cemaat için Hakkın tercümanıdır. Onlara rükûlarında, tesbih ve okumalarında kendisini övdüklerinde Allah'ın böyle dediğini bildirir. Dolayısıyla imam, kendisini halife yapandan haber verir. Allah, imamı o durumda kendi yerine yerleştirmiş olsaydı, 'beni öveni duydum' demesi gerekirdi. Öyleyse 'kendisini öveni Allah duydu' demek, kulun varlığını ispat eder.

Bilindiği gibi, kul Allah'a Allah'ın zatı bakımından değil, ilah olması yönünden ibadet eder. Bu durum Rabia el-Adeviye'nin görüşünden farklıdır. Şöyle bir itiraz yöneltilebilir: '*Allah eşi hakkında seninle müca-*

dele edenin sözünü duydu"[422] -ki bu, Allah'ın peygamberine yönelik sözüdür- ayetini nasıl değerlendireceğiz? Fakat 'ben duydum' demedi. Belki 'Allah kendisini öveni duydu' ifadesi de bunun gibidir? Nereden bilebiliriz ki? Hz. Peygamber Allah, kulunun diliyle 'Allah kendisini öveni duydu' dediğine göre, bu da ayet gibi yorumlanamaz mı?

Buna şöyle yanıt verebiliriz: Ayet Cebrail'in Allah'ın böyle bir şey söylemesini emrettiğini bildiren bir ifade gibi görülebilir. Başka bir ifadeyle 'ey Cebrail Allah duydu, de' şeklinde bir ifade olabilir. Nitekim Hz. Peygambere *'de ki, ben bir insanım*"[423] demesi emredildi. Hz. Muhammed insandır, Hak ise insan olamaz. Ayetlerde geçen bu gibi bütün ifadeler böyle değerlendirilebilir. Bunları zorunlu olarak Hakka ait saydığında ise, kelam, özel bir mertebe yönünden Allah'a ait olur. Bu özel mertebeyi zat diye ifade edebileceğin gibi ilahi isim diye de ifade edebilirsin.

Allah el-Mütekellim [konuşan] olması bakımından 'ey Muhammed! Allah duydu' der. Burada Allah derken es-Semi ismi, O'nun duymasını bilmesi sayanlara göre ise el-Alîm ismi kastedilir. Birinci yorum ise, Allah'ın duymasını 'ne O ne O'ndan başka' demilemeyen başka bir hakikat sayanların görüşüdür. Birinci ifadeye göre, O'nun duyması zatıdır. Allah'a nispet edilen bütün niteliklerde durum böyledir.

Bütün bu yorumlara göre cemaat, 'Allah kendisini öveni duydu' diyebilir. İmam hakkında bu ifade yer aldığında cemaat ya da yalnız başına kılan için bunu söylemeyi yasaklayan bir ifade aktarılmamıştır. İnsan, zatının oluşturduğu bütünün imamıdır. Ondaki her bir parça Allah'ı över. Dili de, özellikle her şeyin Allah'ın övgüsünü tesbih ettiğini keşfeden olmak üzere, zatının diğer parçalarına Allah'ın kendisini öveni duyduğunu bildirir.

FASIL

İmamlık Yapmak

İmama uymak, cemaatin uyduğu konuda zâhirî ve bâtınî (görünür ve görünmez) olarak imamın fiillerini bilmesiyle geçerli olabilir. İnsan-

ların geneli ya da çoğunluğu, imamın sadece ayakta durmak, rükûya varmak, rükûdan kalkmak, secde etmek, oturmak, tekbir getirmek ve selam vermek gibi görülür hareketlerini bilir. Niyet ise, kalbin görülmez bir amelidir, dolayısıyla cemaat onu bilemez. Bu nedenle Allah, cemaati bilmediği konuda imama uymakla sorumlu tutmamıştır.

Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'İmam kendisine uyulsun diye imamdır. O tekbir getirdiğinde siz de tekbir getiriniz. İmam tekbir almadan siz tekbir almayınız, rükûya gittiğinde siz de rükûya gidiniz. İmam rükûya gitmeden rükûya gitmeyiniz. İmam 'Allah kendisini öveni duydu' dediğinde ise 'Allah'ım! Rabbimiz! Övgü sana aittir' deyiniz. Secde ettiğinde secde ediniz, imam secde etmeden secde etmeyiniz.' Niyet ve cemaatin bilgisi dışında kalan konular buna dahil edilmemiş, duyuyla algılanan görülür fiiller zikredilmiştir. Bir namazın bir günde iki kez kılınamayacağı, kılınan iki namazdan birinin nafile namaz hükmünde olacağı belirtilmiştir. Böyle bir durumda cemaatin niyette imama uymayacağı nasla saptanmıştır.

Cemaat bu hadise, göre şöyle demelidir: 'Allah kendisini öveni duymuştur.' Sonra şöyle der: 'Rabbimiz övgü sana aittir.' Bunun nedeni, onun imamlığına uymaktır. Çünkü Hz. Peygamberin imam olduğu bir namazda şöyle söylediği rivayet edilir: 'Allah kendisini öveni duydu, Rabbimiz övgü sana aittir.'

FASIL

Oturanın Namazına Uymak

Bir mezhebe bağlı olan ya da olmayan bütün bilginler, sağlıklı kişinin tek başına ya da imam olduğunda farz namazı oturarak kılmasının geçerli olmadığında görüş birliğine varmış, oturarak namaz kılan hasta imamın arkasında sağlıklı bir insanın namaz kılması hususunda ise üç görüş ileri sürülmüştür. Bazı bilginler, oturarak namaz kılan imamın arkasında oturarak kılmak gerektiğini belirtmiştir ki, ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler, cemaatin oturarak kılan hasta imamın arkasında ayakta kılması gerektiği görüşündedir. Bazı bilginler ise, oturarak kılan

imamın [sağlıklılar için] imamlığının caiz olmadığı görüşündedir. Cemaat [hasta imamın arkasında] ayakta veya oturarak namaz kılarlarsa, namazları geçersizdir.

Bazı raviler, (İmam) Malik'in şöyle söylediğini aktarır: 'Oturarak namaz kılan bir insan imam olamaz. Oturarak insanlara imamlık eden bir insanın namazı bozulacağı gibi cemaatin de namazı bozulur. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Benden sonra kimse oturarak imamlık yapmasın.' Bu hadis, oldukça zayıf bir hadistir, çünkü hadisin rivayet zincirinde Cabir b. Yezid el-Cuafî vardır. Bu nedenle hadis kanıt değildir. Zayıf olmakla birlikte hadis, mürsel hadistir. Sahih rivayet ise, oturanın imamlığını caiz gören hadistir.

Konuyla ilgili bâtınî yorum şudur: Gerçekte imam, yaratıkların alınlarının (perçem) elinde bulunduğu kimsedir. Namaz kılan cemaat, Peygamberin kendisini saydığı gibi, imamı Hakkın vekili görebileceği gibi kendisi gibi cemaat olarak da görebilir. Bu durumda imam Haktır. Onu imam gördüğü her durumda, kendisine uymak bir zorunluluktur. İmamı kendisi gibi bir cemaat diye görürse, Hakkı imam saymış demektir ve peygamberin bu konudaki emri nedeniyle 'oturarak' namaz kılar. Çünkü o, şeriat bakımından onun imamıdır. Hakkı kıblesinde sayıp O'nun tam karşısında bulunan ise, hiç kuşkusuz, imanının farkında olmaz.

Hiç kuşkusuz imamın hastalıktaki durumu cemaatinkinden farklıdır. Cemaat hastayken -mazereti nedeniyle- ayaktaki imamın ardında oturarak namaz kılabilir. İmamın ve cemaatin niyetinin bâtınî yorumu daha önce zikredilmişti. Namazı hafifletmek ve güçlük çıkarmamak konusunda imama, hastanın namazına uymak emredilmiştir. Böylece onlardan her biri diğerine uymak zorundadır ve Şari uymanın hangi konuda olduğunu belirlemiştir. Dolayısıyla sünnete uymak ve Allah ile peygamberin hükmünü öğrenmek isteyen kimseye Şari'nin belirlediği şeyden dönmek yakışmaz. Gerçekte imam Allah olduğuna göre O, hareket ve duruşlarında kulunun hallerinden habersiz kalmaz. Hiçbir şey, Allah'ı kulu gözetmekten engelleyemez. Çünkü Allah, kendisi hakkında '*Allah her şeyi gözetir*'[424] buyurur. Bu nedenle cemaatin, yani kulun [Hakkın haklarını] murakabe etmesi ve [Hak karşısında] huzur halinde bulunurken Allah'a uyması gerekir. Bu durumda, namazından ve efen-

disinden gafil olmayacağı gibi namazındaki murakabesinden onu hiçbir şey alıkoyamaz. Böylece kul, bu murakabe ve huzur halinde [gerçek imam olan] Allah'a, doğru bir şekilde uymuş olur. Bunu bilesin!

FASIL-VASIL

Cemaat Başlama Tekbirini Ne zaman Getirir?

Bazı bilginler, imam başlama tekbirini getirdikten sonra tekbir getirmeyi müstehap saymakla beraber, imamla birlikte getirmeyi de caiz görmüştür. Bazı bilginler ise, imamla getirmeyi caiz görmemiştir. Benim görüşüm, imamın tekbirinden sonra tekbir getirmektir. Bana göre, diğer şıklar caiz değildir. Bazı bilginler cemaatin imamdan önce tekbir getirmesinin caiz olmadığını, bazı bilginler, getirirse caiz olduğunu kabul etmiş, bazı bilginler ise imamla birlikte veya imamdan sonra tekbir getirmeyi caiz görmüştür. Bunlara göre cemaat imamdan önce tekbir alırsa caiz değildir.

Başlama tekbirini alırken cemaat sadece 'namaz kılan' olarak görülebilir. Böyle bir durumda imamdan önce ve imamla birlikte ya da daha sonra tekbir getirmek caizdir. 'Namaz kılan' olmakla birlikte 'cemaat olmak' da dikkate alındığında, imamdan önce tekbir almak caiz olmaz. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İmam tekbir almadan tekbir almayınız!' Böylece imamdan önce tekbir getirmeyi yasaklamıştır. Bu yasaklamanın mekruhluk ifade ettiği kabul edilirse, imamdan önce veya imamla beraber tekbir getirmek caiz sayılır; haram olduğu kabul edilirse, caiz görülmez.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Bir rivayette şöyle denilir: 'Kul bir halinde 'Allah en büyüktür' der. Allah da, 'Ben en büyüğüm' diye karşılık verir. Kul 'Allah'tan başka ilah yoktur' der. Allah ise, 'Benden başka ilah yoktur' diye karşılık verir. Kul 'Allah'tan başka ilah yoktur, mülk ve övgü O'na aittir' der: Allah ise 'Benden başka ilah yoktur, mülk ve övgü bana aittir' der.' Böylece Allah, kulunu tasdik eder ve doğrular. Allah'ın isminin el-Mümin vb. olması buradan kaynaklanır.

Kul söyleyinceye kadar Hak bunlardan hiç birini demezse, kul uyulmaya daha layıktır. Cemaatin namazın herhangi bir fiil ve sözünde imamı geçmesi yaraşmaz. Hatta, cemaat imam açıktan okuduğunda tamamlayıncaya kadar Fatiha okumaya başlamaz veya imamın ondaki sektelerine uyar. Böylece imamın duruşunda okumuş olduğu yerleri okur. Sure gizli okunduğunda ise, cemaat Fatiha'yı kendi zannına göre okur. İkinci oturuştan sonra ise, Fatiha'yı kendiliğinden okur.

FASIL-VASIL

İmamdan Önce Başı Rükûdan Kaldırmak

Bazı bilginler, böyle bir insanın hata edip tövbe etmesi gerektiğini, fakat namazının geçerli olduğunu kabul etmiştir. Bazı bilginler ise, namazının bozulduğunu kabul etmiştir.

VASIL

Batınî Yorum

İmam Haktır, ayakta durmak [ve dolayısıyla başkasına ayakta tutmak], O'nun niteliğidir. Dolayısıyla cemaatin imamdan önce ayağa kalkması caiz olmadığı gibi böyle yapan cemaatin namazı da bozulur. İmamdan önce hareket eden kişi, kendisi gibi bir insana ya da Hakka cemaat olmasını anlamsız hale getiren bir davranış işlemiştir. Hakkın onu ayakta tutması, kulun rükûdan kalkıp ayakta durmasını önceler. Çünkü kulun yerleştiği her makam, ilahi bir niteliğe dayanır. Bu niteliğin gölgesi, kulda ortaya çıkar. Gölge ise, hiç kuşkusuz, [sahibi olan niteliğe] uyar. Kul da gölgedir. Hz. Peygamber 'Hükümdar Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir' der.

Bu ifade, [başı] kaldırma hakkında zikredildi. Yüksekliği istemek, daha doğrusu yüksekliği hak etmek, Allah'a ait bir ayrıcalıktır. Cemaate düşen ise, her eğilme ve kalkmada imama uymaktır. Eğilmek cemaatin

işidir, çünkü insanda nefs, bilgisizden kendisine ilişen bozuk bir zannı isteyebilir. Bilindiği gibi Allah, kendisini inmek fiiliyle niteledi. Böylece secdeye gitmeden ve eğilmeden önce, cemaati Hakkın kula inişi önceler. Dolayısıyla imam kendisini geçmeden cemaat secdeye gidemez. Cemaat Hakkı secdesinde bulmayacaksa, kul bu fiiliyle kim için eğilmekte ve kimin önünde secdeye gitmektedir ki? Öyleyse kul, sadece İlah için eğilmektedir. O, kendisini yüksekliğinden kuluna inmek özelliğiyle niteleyen Haktır.

Kul [Rabbin inişini görünce] şöyle der: 'Rabbim! İnmek, benim özelliğimdir ve o bana yaraşır. İddia, zorunlu olarak beni [gerçek konumum olan] düşüklükten yükseltti. Bu iddianın nedeni ise, beni kendi suretine göre yarattığını bildirmiş olmandır. Ben de, bana tahsis ettiğin bu derecenin aşağısındakilere karşı büyüklendim. Sonra bana tenezzül etmen nedeniyle de bana ihsanda bulundun.' Müşahedesi ve meşrebi böyle olan kimse, bütün hal ve durumlarda imama uymuş demektir.

FASIL-VASIL

İmam Hangi Sorumlulukları Cemaatten Kaldırır

Bilginlerimiz, imamın okumanın dışında namazın hiçbir farzını cemaat adına yüklenemeyeceğinde görüş birliğine varmıştır. Okumak üzerinde ise, görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, gizli okuduğunda cemaatin imamla birlikte okuması, açıktan okunduğunda ise onunla birlikte okumaması gerektiği görüşündedir. Bazı bilginler ise, hiçbir şekilde imamla birlikte okumamak, bazı bilginler ise, Fatiha ve zammı sureyi gizli okuduğunda imamla birlikte okuyup açıktan okuduğunda sadece Fatiha'yı okumak gerektiği görüşündedir. Benim görüşüm de budur. Bazı bilginler, açık okunduğunda imamın okumasını duyan ile duymayanı ayırt etmiştir. Onlara göre, imamı duymadığında cemaatin okuması farzdır. Duyduğunda ise okumamak gerekir.

İmam ya da cemaatten her birine Fatiha okumak farz olduğuna göre, benim vardığım kanaat şudur: Cemaatin içinden okuması daha erdemlidir. Fakat imamı duyabiliyorsa, imam okurken susmak ve ima-

mı dinlemek zorunludur. Bunun kanıtı *'Kur'an-ı Kerîm okunduğunda onu dinleyin ve ona kulak verin'*[425] ayetinde geçen emirdir. Okumanın namaz veya başka bir yerde olduğu belirtilmemiştir.

Bütün bilginler, Kur'an-ı Kerîmi dinlemenin gerekliliği hususunda görüş birliğine varmıştır. Cemaat, imamı duymadığı halde Fatiha'nın dışında bir şey okumazsa namazı caizdir. Daha önce belirttiğimiz gibi, Fatiha suresi [imam ya da cemaat] herkese farzdır. Çünkü Allah namazı kendisiyle kulu arasında ikiye bölmüş ve sadece Fatiha suresini zikretmiştir. Dolayısıyla Fatiha suresini okumayan kimse, Allah'ın kendisiyle kulu arasında böldüğü meşru namazı kılmamıştır. Fakat cemaat, Fatiha'yı okurken imamın duruşlarına uyar ve ayetin hükmüyle hadisi birleştirmiş olur. İmam mekruh olduğu halde durmazsa, cemaat imam duymayacak şekilde bitirinceye kadar ayet ayet Fatiha'yı içinden okur. İmamın karşısında Fatiha'yı açıktan okumaz.

VASIL

Batınî Yorum

Namaz bir takım unsurlar içerir. Bunlar namazda belirlenmiş farzlardır. Hiç kimse, başkasının yükünü taşımaz. Sehiv secdesinin telafi edebildiği farz olmayan her unsuru imam cemaat adına yerine getirebilir. Bunun anlamı şudur: Cemaat bir şeyi eksik ya da fazla yaptığında, unuttuğu için sehiv secdesi yapmaz. Ama farzlar, Allah'ın hakkıdır ve Allah'ın hakkı yerine getirilmeye en layık olan şeydir. Farzların dışında yerine getirilmesi gerekenler ise iki kısma ayrılır.

Bir kısmı, telafisi olan hususlardır ki, telafi unsuru sehiv secdesidir. Bunlar, farzların nimetine benzeyen bir nimet içermeleri nedeniyle şeriatın ilgi gösterdiği fiillerdir. Bu nedenle onlar için bir bedel belirlenmiştir. Bir kısmı ise, kulun teşvik edildiği haklarıdır. Dilerse yapar, dilerse yapmaz. Bunların karşılığında bedel belirlenmemiştir. Kul onları yerine getirmediğinde bir sorumluluğu olmasa bile, yaptığında alacağı sevaptan da mahrum kalır. Örnek olarak, namazda her eğiliş ve kalkışta kasıtlı olarak elleri kaldırmayı verebiliriz. Elleri kaldırmayı kabul ediyorsa veya mezhebi kanıtının gereği olarak elleri kaldırmayı gerektiriyorsa,

unutarak ve yanılarak kaldırmamışsa elleri kaldırmak fiili için değil unuttuğu için sehiv secdesi yapar. Burada Allah secdeyi unutulan için değil, unutma için belirledi. Çünkü namazda kasıtlı olarak veya içtihat gereği bu gibi fiiller terk edildiğinde, bundan dolayı secde gerekmez. Farz olmadığı halde, bedeli belirlenmiş ameller ise öyle değildir. Çünkü namaz, öyle bir fiilin kasten terkiyle bozulacağı gibi yapılması istenilmemiş bir fiilin kasıtlı olarak işlenmesiyle de bozulur.

Namazda ikinci rekâttaki oturuş ile dinlenmek için oturuş ile her rekâtta iki secde arasındaki oturuşlar ve son oturuş arasında farklar vardır. Bunların hepsinin hükmü farklıdır. Bu hükümler Amâ'da, Arş'ta, yakın semada ve yeryüzünde kulun herhangi bir yerde oturuşu bakımından değerlendirilebilir. Amâ, iki secde arasındaki oturuş, Arş son oturuş, yakın sema ise orta oturuştur. Yeryüzünde bulunduğum herhangi bir yerde oturmam ise, namazda dinlenmek için oturmaya benzer.

Namazın tek rekâtında oturmak, orta oturma gibi değildir. Çünkü bu oturuş terk edilemez. Dinlenme oturuşunun yapılması ise dile getirilmiştir. Dinlenme oturuşu kasıtlı yapılırsa, hiç kuşkusuz, belirlenmiş bir şey kasıtla yapıldığı için namaz bozulmaz. Namazının tek rekâtında kalkmak istediği halde unutarak oturan kimse, oturduğu için değil, unuttuğu için sehiv secdesi eder. Böyle bir insan, oturduğu için sevap aldığı gibi şeytanın burnunu sürtmek demek olan sehiv secdesi nedeniyle de sevabı vardır. Allah şöyle der. *'Onların kâfirleri öfkelendirecek bir yere (ayak) basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak bunların karşılığında kendilerine salih bir amel yazılması içindir.'*[426] Şeytan kâfirlerden biridir, çünkü Allah onun hakkında şöyle der. *'O kâfirlerdendi.'*[427] Bütün bunlarla ilgili hususlar, bu bölümde sehiv bahsinde gelecektir inşallah.

FASIL-VASIL

Geçerlilik ve Bozulmada Cemaatin Namazıyla İmamın Namazının İlişkisi

Bilginler, cemaatin namazının geçerli olmasının imamın namazına bağlı olup almadığında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı insanlar cemaatin namazının imamın namazına bağlı olduğunu ileri sürmüşken bazı

bilginler, uyulması emredilen hususlarda cemaat imama uysa bile bağlı olmadığı görüşündedir. Ben de, olmadığı kanaatteyim. Bununla beraber, imama uyar. Bu nedenle, cünübken namaz kıldıran ve namazdan sonra bunun farkına varan imam hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İrtibatı kabul eden bilginler, cemaatin namazının bozulduğunu, kabul etmeyenler ise namazının geçerli olduğu görüşündedir. Benim düşüncem de, böyle bir durumda cemaatin namazının geçerli olduğudur. Bazı bilginler ise, imamın cünüblüğünü bilmesini ya da unutmasını ayırt etmiş, bildiği takdirde namazın bozulacağını, bilmediği takdirde ise bozulmayacağını ileri sürmüştür.

Bu konudaki bâtınî yorum şudur: '*Allah kimseyi yapamayacağı şeyle sorumlu tutmaz.*'[428] Hiç kimse başkasının içindekini bilme gücüne sahip olmadığı gibi kimse bir başkasının hallerini tam olarak öğrenemez. Öyleyse namaz kılan herkes, Allah karşısındaki haline göre hareket eder. Bu nedenle şeriat, insana kalkmak ve eğilmek gibi görünen fiillerde imama uymayı emretti. İmamın hali kendisine gösterilirse, o zaman keşfine göre hareket eder. İmamın abdestli olmadığını öğrendiği andan itibaren imama uyması doğru olmadığı gibi daha önce imamla birlikte kıldığı namazı ise geçerlidir. Burada, imamın unutması ya da kasıtlı davranması dikkate alınmaz. Çünkü artık imam, ona göre namazda değildir. Allah ise namaz kılana bağlanmayı, yani uymayı emretti. İmam cünüb olduğunu ya da abdestsiz olduğunu unutsaydı, din bakımından namaz kılıyor sayılacak, cemaatin namazı da geçerli olacaktı. Böyle bir durumda cemaatin namaz kılan insana uyması geçerlidir.

Cemaat imamın temiz olmadığını bilirse, imkân bulabilirse namaz esnasında abdestsiz olduğunu imama bildirir. Fakat bu bildirme, cemaatin namazını bozmayacak şekilde olmalıdır. Çünkü Allah, '*amellerinizi geçersiz kılmayın*'[429] buyurdu. Bunu yapamazsa, kendi başına namaz kılar. Namazını bitirdiğinde ise, imam bitirsin ya da bitirmesin, abdetsiz olduğunu ona söyler. İmam abdestsiz olduğunu hatırlar ya da uyarıya uyarsa, abdest alır. Hatırlamaz ve uymazsa, bu konudaki bilgisine ve mezhebine göre hareket eder. Cemaatin namazı ise geçerlidir.

Altıncı sifrin bitmesiyle kırkıncı kısım sona erdi. Çok şükür! Onu kırk birinci kısım takip edecektir.

SON NOTLAR

1 Âl-i İmran 3/18.
2 el-Mücadele 58/11.
3 ez-Zümer 39/73.
4 Yâsin 36/55-58.
5 el-Furkan 25/24.
6 el-İsra 17/97.
7 el-Hadid 57/14.
8 el-Furkan 25/24.
9 el-Ahzab 33/4.
10 el-İsra 17/95.
11 el-İsra 17/15.
12 er-Ra'd 13/2.
13 Fussilet 41/12.
14 el-Maide 5/48.
15 el-Ahzab 33/4.
16 Âl-i İmran 3/18.
17 Âl-i İmran 3/19.
18 Muhammed 47/19.
19 İbrahim 14/52.
20 el-İsra 17/15.
21 Fussilet 41/12.
22 el-Maide 5/109.
23 el-Maide 5/109.

[24] el-Maide 5/109.
[25] Sâd 38/5.
[26] el-İsra 17/23.
[27] el-Hadîd 57/27.
[28] el-Ahzab 33/4.
[29] el-Maide 5/6.
[30] el-Maide 5/6.
[31] el-Enfal 8/11.
[32] el-Müddesir 74/4.
[33] ez-Zariyat 51/21.
[34] el-Mü'minun 23/12.
[35] el-Mü'minun 23/13.
[36] el-Mü'minun 23/14.
[37] el-İnfitar 82/7.
[38] el-İnfitar 82/8.
[39] en-Nisa 4/43.
[40] ez-Zuhruf 43/3.
[41] el-Beyyine 98/5.
[42] el-Enbiya 21/30.
[43] en-Nisa 4/148.
[44] el-Kalem 68/11.
[45] en-Nisa 4/114.
[46] et-Talak 65/7.
[47] Âl-i İmran 3/13.
[48] en-Nisa 4/140.
[49] et-Tevbe 9/102.
[50] et-Tevbe 9/102.
[51] Yasin 36/37.
[52] en-Nisa 4/148.
[53] el-Ahzab 33/53.
[54] el-Kıyame 75/22-25.

[55] en-Nur 24/30.
[56] en-Nur 24/31.
[57] ez-Zümer 39/18.
[58] ez-Zümer 39/18.
[59] el-Maide 5/6.
[60] en-Nahl 16/50.
[61] el-En'am 6/18, 61.
[62] el-Maide 5/6.
[63] et-Talak 65/7.
[64] el-Bakara 2/286.
[65] el-İsra 17/29.
[66] el-İsra 17/29.
[67] el-Furkan 25/67.
[68] el-Bakara 2/195.
[69] el-Maide 5/6.
[70] el-Mearic 70/23.
[71] es-Saffat 37/180.
[72] Tâha 20/110.
[73] el-A'la 87/1.
[74] eş-Şûra 42/11.
[75] el-Cuma 62/9.
[76] ez-Zümer 39/4.
[77] el-Enfal 8/68.
[78] Kaf 50/29.
[79] el-En'am 6/122.
[80] en-Nisa 4/93.
[81] en-Nur 24/9.
[82] Muhammed 47/15.
[83] eş-Şura 42/11.
[84] el-Bakara 2/186.
[85] el-Ahzab 33/4.

86 en-Nisa 4/150.
87 en-Nisa 4/150.
88 en-Nisa 4/151.
89 en-Neml 27/14.
90 en-Neml 27/14.
91 en-Nahl 16/40.
92 el-Bakara 2/284.
93 el-Ahzab 33/57.
94 Yusuf 12/76.
95 Ğâfir 40/15.
96 el-En'am 6/83.
97 ez-Zümer 39/7.
98 ez-Zümer 39/7.
99 Fâtır 35/28.
100 el-Maide 5/83.
101 Âl-i İmran 3/96.
102 el-Hucurat 49/14.
103 er-Rum 30/4.
104 el-Maide 5/90.
105 el-Kasas 28/15.
106 eş-Şura 42/11.
107 er-Rahman 55/29.
108 er-Rahman 55/31.
109 en-Nisa 4/171.
110 el-Kehf 18/109.
111 Fatır 35/10.
112 el-En'am 6/40-41.
113 er-Ra'd 13/33.
114 el-İsra 17/23.
115 ed-Duhan 44/49.
116 el-Alak 96/14.

[117] el-Hakka 69/44-46.
[118] el-Bakara 2/222.
[119] et-Tevbe 9/122.
[120] el-İsra 17/23.
[121] el-İsra 17/23.
[122] el-Ahzab 33/4.
[123] el-Enfal 8/29.
[124] el-Bakara 2/282.
[125] er-Rahman 55/1-4.
[126] el-Kehf 18/65.
[127] el-Kehf 18/104.
[128] el-Beyyine 98/5.
[129] en-Nahl 16/40.
[130] en-Nahl 16/43.
[131] en-Nisa 4/43.
[132] et-Tarık 86/5.
[133] et-Tarık 86/6.
[134] el-Haşr 59/9.
[135] el-Mearic 70/21.
[136] es-Saffat 37/96.
[137] el-Ahzab 33/4.
[138] Taha 20/14.
[139] el-Bakara 2/28.
[140] el-Bakara 2/28.
[141] el-Bakara 2/28.
[142] en-Naziat 79/40.
[143] eş-Şura 42/40.
[144] eş-Şura 42/40.
[145] el-Bakara 2/28.
[146] el-Meryem 19/9.
[147] el-İnsan 76/1.

[148] el-Ahzab 33/4.
[149] el-Bakara 2/29.
[150] el-A'raf 7/172.
[151] et-Tevbe 9/28.
[152] el-A'raf 7/26.
[153] el-Bakara 2/197.
[154] el-Bakara 2/282.
[155] el-Enfal 8/29.
[156] el-Bakara 2/74.
[157] el-Bakara 2/74.
[158] el-Bakara 2/74.
[159] el-Bakara 2/74.
[160] el-Fatır 35/28.
[161] el-Beyyine 98/8.
[162] el-Kasas 28/83.
[163] eş-Şura 42/11.
[164] el-Mearic 70/23.
[165] el-Maide 5/90.
[166] el-Kasas 28/68.
[167] el-Kasas 28/68.
[168] el-Ahzab 33/4.
[169] el-Ahzab 33/43.
[170] el-Ahzab 33/43.
[171] el-Ğâfir 40/7.
[172] el-Ğafir 40/7.
[173] el-Ğafir 40/9.
[174] el-Bakara 2/110, en-Nur 24/56.
[175] en-Nur 24/41.
[176] el-İsra 17/44.
[177] el-Hacc 22/18.
[178] el-Ahzab 33/21.

[179] eş-Şems 91/9.
[180] el-Buruc 85/1.
[181] el-Buruc 85/1.
[182] el-İsra 17/12.
[183] en-Nisa 4/103.
[184] el-Mu'minun 23/61.
[185] el-Haşr 59/7.
[186] el-Hacc 22/78.
[187] eş-Şuara 26/80.
[188] eş-Şuara 26/82.
[189] el-Kehf 18/63.
[190] el-Kehf 18/64.
[191] el-Kehf 18/81.
[192] el-Kehf 18/82.
[193] en-Nur 24/35.
[194] en-Nur 24/35.
[195] en-Nur 24/35.
[196] en-Nur 24/35.
[197] er-Ra'd 13/17.
[198] en-Nahl 16/74.
[199] en-Nur 24/35.
[200] en-Nur 24/35.
[201] ez-Zariyat 51/49.
[202] ez-Zariyat 51/49.
[203] et-Tekvir 81/18.
[204] et-Tevbe 9/6.
[205] ez-Zümer 39/5.
[206] el-A'raf 7/54, er-Ra'd 13/3.
[207] el-Ahzab 33/4.
[208] el-Kehf 18/62.
[209] el-Hadid 57/3.

[210] en-Nahl 16/60.
[211] el-Alak 96/14.
[212] el-Mutaffifin 83/6.
[213] el-Hacc 22/32.
[214] el-İsra 17/44.
[215] el-İsra 17/44.
[216] el-İsra 17/44.
[217] el-İsra 17/44.
[218] el-İsra 17/44.
[219] el-Hacc 22/30.
[220] el-Ğaşiye 88/17.
[221] en-Naziat 79/24.
[222] el-Kasas 28/38.
[223] en-Nahl 16/17.
[224] el-Bakara 2/21.
[225] el-Bakara 2/22.
[226] er-Rahman 55/1-2.
[227] er-Rahman 55/3-4.
[228] en-Nahl 16/17.
[229] Sad 38/29.
[230] ez-Zariyat 51/55.
[231] Sebe' 34/47.
[232] Yusuf 12/108.
[233] en-Nisa 4/59, el-Maide 5/92.
[234] en-Nisa 4/80.
[235] İbnü'l-Arabî, burada namazda kamet getirmek ile sözlük anlamı bakımından bir şeyi ayakta tutmak, bir emri uygulamak ve yerine getirmek, bir şeyi doğrultmak gibi anlamları olan kametin sözlük anlamından hareketle bâtınî anlamları üzerinde durmaktadır. Bu yönüyle kelimeye geçtiği bağlama göre anlam versek bile, kelimenin bu anlamını göz önünde bulundurmalıyız.

[236] eş-Şura 42/13.
[237] el-Bakara 2/43.
[238] er-Rahman 55/9.
[239] el-En'am 6/149.
[240] el-Bakara 2/115.
[241] el-Bakara 2/115.
[242] el-Hacc 22/78.
[243] el-Kasas 28/68.
[244] es-Secde 32/13.
[245] Kaf 50/29.
[246] el-En'am 6/149.
[247] el-Enbiya 21/23.
[248] el-Mü'minun 23/117.
[249] el-Hadid 57/4.
[250] el-Bakara 2/115.
[251] el-İsra 17/23.
[252] ez-Zümer 39/3.
[253] İbnü'l-Arabî, işlevsizlik diye karşıladığımız ta'tîl'i Tanrı-tanımazlık olarak yorumlamaktadır. Halbuki genel kanaat, bunun bir deizm olduğudur. Bu yorum farkına dikkat edilmelidir.
[254] el-Buruc 85/20.
[255] el-Bakara 2/115.
[256] el-Bakara 2/149.
[257] el-Bakara 2/149.
[258] el-Bakara 2/149.
[259] el-Bakara 2/149.
[260] el-Ğafir 40/40.
[261] el-Ahzab 33/4.
[262] el-Ahzab 33/13.
[263] el-Ahzab 33/13.
[264] el-Mücadele 58/7.

265 Kaf 50/16.
266 el-Ankebut 29/43.
267 et-Tevbe 9/6.
268 el-Ahzab 33/4.
269 el-A'raf 7/22.
270 el-Hadid 57/4.
271 el-Mü'minun 23/9.
272 el-Maide 5/48.
273 eş-Şura 42/51.
274 et-Tekvir 81/26.
275 Taha 20/46.
276 Taha 20/114.
277 el-En'am 6/79.
278 el-En'am 6/162-163.
279 el-Nahl 16/98.
280 el-En'am 6/118.
281 el-En'am 6/121.
282 el-Bakara 2/25.
283 el-Fatiha 1/6.
284 Hud 11/112.
285 et-Tevbe 9/124.
286 en-Nisa 4/150.
287 en-Nisa 4/151.
288 el-Furkan 25/43.
289 el-Fatiha 1/2.
290 el-Ahzab 33/24.
291 el-Bakara 2/40.
292 el-Müddesir 74/4.
293 el-Müddesir 74/4.
294 el-Müddesir 74/4.
295 Hud 11/123.

296 el-Vakıa 56/74-96.
297 el-A'la 87/1.
298 en-Necm 53/3-4.
299 el-Müddesir 74/4.
300 el-Müddesir 74/4.
301 Muhammed 47/31.
302 el-Fatiha 1/5.
303 el-Fatiha 1/5.
304 el-Enbiya 21/30.
305 el-Mümtehine 60/1.
306 Fussilet 41/28.
307 el-Bakara 2/163.
308 er-Rahman 55/3-4.
309 Hud 11/123.
310 en-Nahl 16/17.
311 el-En'am 6/79.
312 el-Enbiya 21/30.
313 Fussilet 41/10.
314 Fatır 35/1.
315 el-Kehf 18/82.
316 ez-Zariyat 51/56.
317 ed-Duha 93/7.
318 el-En'am 6/163.
319 el-Maide 5/20.
320 el-Müddesir 74/31.
321 er-Ra'd 13/33.
322 el-Müddesir 74/31.
323 eş-Şura 42/11.
324 es-Saffat 37/180.
325 el-En'am 6/91.
326 el-İhlas 112/4.

[327] el-Vakıa 56/85.
[328] Kaf 50/16.
[329] en-Nahl 16/98.
[330] ed-Duhan 44/49.
[331] Ğafir 40/35.
[332] ez-Zariyat 51/56.
[333] en-Nahl 16/98.
[334] el-Mülk 67/5.
[335] el-Mülk 67/5.
[336] el-Ankebut 29/45.
[337] el-Fatiha 1/1.
[338] el-Alak 96/1.
[339] er-Rahman 55/1-3.
[340] el-Bakara 2/282.
[341] el-Bakara 2/282.
[342] el-Fatiha 1/2-3.
[343] el-Bakara 2/282.
[344] el-Fatiha 1/2.
[345] el-Fatiha 1/2-4.
[346] el-Haşr 59/24.
[347] el-En'am 6/54.
[348] el-A'raf 7/156.
[349] el-Fatiha 1/5.
[350] el-Fatiha 1/4.
[351] el-Fatiha 1/5.
[352] Hud 11/56.
[353] Hud 11/56.
[354] el-İsra 17/44.
[355] er-Rahman 55/31.
[356] el-Fatiha 1/7.
[357] el-Fatiha 1/7.

[358] el-Fatiha 1/7.
[359] el-Vakıa 56/74-96.
[360] el-A'la 87/1.
[361] el-A'la 87/1.
[362] Al-i İmran 3/139.
[363] en-Nisa 4/34.
[364] Taha 20/114.
[365] en-Nur 24/61.
[366] en-Nur 24/61.
[367] en-Nur 24/61.
[368] en-Nur 24/61.
[369] el-İsra 17/44.
[370] el-A'raf 7/187.
[371] el-Kasas 28/16.
[372] Meryem 19/33.
[373] el-Ahzab 33/43.
[374] eş-Şura 42/11.
[375] Al-i İmran 3/18.
[376] el-Ahzab 33/21.
[377] el-Ahzab 33/56.
[378] el-Ahzab 33/56.
[379] el-Bakara 2/238.
[380] en-Necm 53/3.
[381] en-Nisa 4/80.
[382] Yunus 10/24.
[383] et-Tekvir 81/29.
[384] en-Naziat 79/24.
[385] en-Naziat 79/25-26.
[386] Fatır 35/28.
[387] el-Kasas 28/38.
[388] en-Naziat 79/24.

389 en-Naziat 79/26.
390 en-Naziat 79/24.
391 el-En'am 6/18.
392 Al-i İmran 3/159.
393 et-Tahrim 66/9.
394 el-Ankebut 29/6.
395 el-Mücadele 58/12.
396 el-Mü'minun 23/61.
397 Fatır 35/32.
398 Yusuf 12/68.
399 el-Fatiha 1/5.
400 el-Bakara 2/152.
401 el-Bakara 2/186.
402 el-Bakara 2/186.
403 el-Bakara 2/222.
404 el-Bakara 2/222.
405 el-Hucurat 49/17.
406 en-Nisa 4/86.
407 ez-Zariyat 51/56.
408 el-Fetih 48/10.
409 en-Nisa 4/80.
410 en-Nisa 4/59.
411 Meryem 19/12.
412 Meryem 19/29-30.
413 Kaf 50/16.
414 Fâtır 35/32.
415 es-Saffat 37/1.
416 el-Müzemmil 73/20.
417 el-Fecr 89/22.
418 en-Nebe' 78/38.
419 Al-i İmran 3/133.

[420] el-Mü'minun 23/61.
[421] Taha 20/108.
[422] el-Mücadele 58/1.
[423] el-Kehf 18/110.
[424] el-Ahzab 33/52.
[425] el-A'raf 7/204.
[426] et-Tevbe 9/120.
[427] el-Bakara 2/34.
[428] el-Bakara 2/286.
[429] Muhammed 47/33.

